

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Selçuk DEMİRKILINÇ

POLİTİK PSİKOLOJİ BOYUTUYLA VE NEOKLASİK REALİZM ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE’NİN KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ’NE (NATO) KATILIŞI

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Selçuk DEMİRKİLİNÇ

POLİTİK PSİKOLOJİ BOYUTUYLA VE NEOKLASİK REALİZM ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE’NİN KUZHEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ’NE (NATO) KATILIŞI

Danışman

Prof. Dr. Şenol KANTARCI

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2023

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Selçuk DEMİRKİLİNÇ'in bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Güven DİNÇ (İmza)

Üye (Danışman) : Prof. Dr. Şenol KANTARCI (İmza)

Üye : Prof. Dr. Hayati AKTAŞ (İmza)

Üye : Doç. Dr. Gözde TURAN (İmza)

Üye : Doç. Dr. İbrahim Murat KASAPSARAÇOĞLU (İmza)

Tez Başlığı: Politik Psikoloji Boyutuyla ve Neoklasik Realizm Çerçevesinde
Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) Katılışı

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 17 / 03 / 2023

Mezuniyet Tarihi : 23/03/ 2023

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Politik Psikoloji Boyutuyla ve Neoklasik Realizm Çerçevesinde Türkiye’nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’ne (NATO) Katılışı” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Selçuk DEMİRKİLİNÇ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

20 / 03 / 2023

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Selçuk Demirkılınç
Öğrenci Numarası	20155239003
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Doktora
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Şenol KANTARCI
Doktora Tez Başlığı	Politik Psikoloji Boyutuyla ve Neoklasik Realizm Çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) Katılışı
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2041534729
Rapor Tarihi	20.03.2023
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %6 Alıntılar dahil: %11
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 228 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (☒) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. (☐) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Prof. Dr. Şenol KANTARCI İmza	

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iii
TABLolar LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
TEŞEKKÜR.....	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: POLİTİK PSİKOLOJİ BOYUTUYLA VE NEOKLASİK REALİZM ÇERÇEVESİNDE İTTİFAKLAR

1.1. İttifak Kavramı	10
1.1.1. İttifak Tanımı	10
1.1.2. Devletler Arası İlişkilerde İttifak Türleri	13
1.2. Devletlerin İttifaklara Katılma Kararlarını Etkileyen Faktörler	16
1.2.1. Dış Faktörler	16
1.2.2. İç Faktörler	21
1.3. Politik Psikoloji, İttifaklar ve Psikolojik Motivasyonlar	24
1.4. Neoklasik Realizm, İttifaklar ve Ara Değişken Olarak Psikolojik Faktörler	42

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN İTİFAKA KATILIŞINI ETKİLEYEN DIŞ VE İÇ ORTAM

2.1. Türkiye’nin İttifaka Katılışını Etkileyen Dış Ortam	52
2.1.1. Sovyetlerin Dünya Görüşü, Algıları ve Dış Politikası	52
2.1.2. Amerika Birleşik Devletleri’nin Dünya Görüşü, Algıları ve Dış Politikası	58
2.1.3. Soğuk Savaş’ın Başlaması ve Türkiye	65
2.2. Türkiye’nin İttifaka Katılışını Etkileyen İç Ortam	74
2.2.1. Türkiye’nin Ekonomik Durumu	74
2.2.2. Çok Partili Hayata Geçiş Kararı ve “İnönü Fobisi”	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN BATILI OLMA TAKINTISI VE BATILI MÜTTEFİK EDİNME ARZUSU

3.1. Türklerin Batılılaşmasının Psikolojik Altyapısı	86
3.2. Tutum Değişimi: İşgalci Batı’dan Müttefik Batı İmgesine Geçiş.....	91
3.3. Türkiye’nin Geniş Grup Kimliği, Batı ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü.....	101
3.4. Geniş Grup Kimliğinin Dönüşümünde Son Aşama: Ötekiyi Yaratmak	111

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI SOVYET TALEPLERİ NEDENİYLE OLUŞAN PSİKOLOJİK İKLİM

4.1. Sovyetlerin Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını Uzatmayacağını Bildirmesi.....	122
4.2. Geçmiş Travmalarının Yeniden Canlanması	132
4.3. Rusofobinin ve Olumsuz Rus İmgelerinin Tekrardan Nüksetmesi.....	138
4.4. Yalnızlık Psikolojisi ve Missouri Zırhlısı’nın Gelişiyle Yaşanan Zirve Deneyim	147
4.5. Diplomatik Notalar Savaşı	158
4.6. Truman Doktrini ve Marshall Yardımları ile Psikolojik Rahatlama	166
4.7. Sovyet Taleplerinin Algılanışı: Nesnel Rasyonalite mi Yoksa Öznel Rasyonalite mi?..	170

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİR GRUP OLARAK KUZAY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ VE GRUP ÜYESİ OLMAYA ÇALIŞAN TÜRKİYE

5.1. Gerileme Yaşayan Türkiye’nin Batılı Bir Dış Yetke ile Bağlanma Çabası	182
5.2. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’ne Girme Ümitlerinin Boşa Çıkması: Hayal Kırıklığının ve Göreceli Yoksunluk Hissinin Yaşanması	189
5.3. Kore Savaşı ve Dış Politikada Konformite	199
5.4. Türkiye’nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü İçin Önemi	207
5.5. Terapötik İttifak: Türkiye’nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’ne Kabulü.....	213
SONUÇ	220
KAYNAKÇA.....	229
ÖZGEÇMİŞ	262

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Politik Psikoloji'nin Konu, Aktör ve Yaklaşımlar Bakımından Tarihsel Gelişimi...	30
Şekil 3.1 Heider'in Denge Kuramı ve Türkiye'nin Tutumu	94
Şekil 3.2 Çekirdek Kimlik ve Geniş Grup Kimliği	106
Şekil 3.3 Türklerin Batılılaşmasının Psikolojik Altyapısı	111
Şekil 5.1 Birey-Grup İlişkilerinde Zamana Bağlı Değişimler	204

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 İttifakların Antlaşma Düzeyi ve Üyelerinin Kapasite Dağılımı Arasındaki İlişki ...	15
Tablo 1.2 Weitsman’a Göre Tehdit Seviyesi ve Devletlerin Stratejileri Arasındaki İlişki	19
Tablo 4.1 Normal Korkular ile Fobik Korkular Arasındaki Farklılıklar	139
Tablo 5.1 Ortadoğu Ülkelerinin 1950 Yılı İtibariyle Günlük Petrol Üretimi (Varil/Gün).....	210

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEİBÖ	: Avrupa Ekonomik İş Birliği Örgütü
ATOP	: İttifak Antlaşması Yükümlülükleri ve Hükümleri Projesi (<i>Alliance Treaty Obligations and Provisions</i>)
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BDS	: Birinci Dünya Savaşı
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
ÇK	: Çıkma Düzeyi
Der.	: Derleyen
DP	: Demokrat Parti
DPA	: Dış Politika Analizi
Ed.	: Editör
EİBKT	: Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı
FK	: Farklılaşma Düzeyi
FRUS	: Birleşik Devletler Dış İlişkiler (<i>Foreign Relations of the United States</i>)
GK	: Giriş Kriteri
İDS	: İkinci Dünya Savaşı
KEYK	: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
KK	: Karşılıklı Kabul
Krş.	: Karşılaştırınız
MC	: Milletler Cemiyeti
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (<i>North Atlantic Treaty Organization</i>)
NKR	: Neoklasik Realizm
SMK	: Sistemi Meşrulaştırma Kuramı

SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDA	: Türk Diplomatik Arşivi
TNA	: Birleşik Krallık Arşivleri (<i>The National Archives</i>)
Uİ	: Uluslararası İlişkiler
v/g	: varil/gün
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

ÖZET

Literatürde Türkiye'nin NATO'ya girmesinde sistemik ve devlet içi pek çok etkenin rol oynadığı ileri sürülmüştür. Ancak bu zamana kadar Türkiye'nin NATO'ya katılmasına etki eden psikolojik motivasyonlar irdelenmemiştir. Bu tezin amacı ise, Türkiye'nin NATO'ya katılma kararında etkili olan psikolojik faktörlerin açığa çıkarılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, “Türkiye'nin NATO ittifakına katılma kararı almasında psikolojik motivasyonların etkisi var mıdır?” sorusu bu tezin temel sorunsalıdır. Bu sorunsal ışığında da tezde, Türkiye'nin NATO ittifakına katılma kararı almasında, diğer sistemik ve devlet içi etkenlerin yanı sıra psikolojik faktörlerin de etkili olduğu iddiası savunulmuştur. Bu kapsamda, ittifaka katılma kararında etkili olduğu tespit edilen psikolojik motivasyonlar Politik Psikoloji boyutuyla ve Neoklasik Realizmin ara değişkenleri bağlamında incelenmiştir. Söz konusu motivasyonların tespit edilmesi noktasında da resmi arşivlerden, yazılı basından ve bu alandaki akademik çalışmalardan faydalanılmıştır.

Anahtar Kavramlar: İttifaklar, Politik Psikoloji, Neoklasik Realizm, NATO.

SUMMARY

TÜRKİYE'S ENTRY INTO THE NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION (NATO) WITH THE DIMENSION OF POLITICAL PSYCHOLOGY AND THE FRAMEWORK OF NEOCLASSICAL REALISM

In the literature, it has been asserted that many systemic and intra-state factors played a role on Türkiye's entry into NATO. However, until now, the psychological motivations affecting Türkiye's participation to NATO have not been examined. The aim of this thesis is to reveal the psychological factors affecting Türkiye's decision to join to NATO. In line with this purpose, the question of “whether the psychological motivations have an effect on Türkiye's decision to join the NATO alliance?” is the main problematic of this thesis. In the light of this problematic, the thesis argues that, the psychological factors were effective on Türkiye's decision to join the NATO alliance alongside other systemic and intra-state factors. Within this scope, the psychological motivations that were determined to be effective on the decision to join the alliance were examined with the dimension of the Political Psychology and in the context of the intermediate variables of Neoclassical Realism. The official archives, the press releases and academic studies in this field were used to determine the motivations in question.

Keywords: Alliances, Political Psychology, Neoclassical Realism, NATO.

TEŞEKKÜR

Doktora eğitimim süresince akademik danışmanlığımı üstlenen, hiçbir zaman ve mekân kısıtlaması olmadan her zaman kendisine ulaşabildiğim, Politik Psikoloji alanına ilgimi çeken, bu alanda yetkinlik kazanmamı sağlayan ve akademik kariyerime yaptığı katkıların haricinde hem Uluslararası İlişkiler disiplinine hem de hayata yönelik bakış açımda “*önce realist ardından idealist*” bir perspektif kazanmamı sağlayan tez danışmanım Prof. Dr. Şenol Kantarcı'ya en derin saygı ve şükranlarımı sunarım.

Tez jürimde yer alan ve kıymetli eleştirileri ile tezimi zenginleştiren jüri üyeleri Prof. Dr. Güven Dinç'e, Prof. Dr. Hayati Aktaş'a, Doç. Dr. Gözde Turan'a ve Doç. Dr. İbrahim Murat Kasapsaraçoğlu'na; lisans eğitimimden bu yana daima destek olan ve eğitimime büyük katkıda bulan Dr. Öğr. Üyesi Ramazan İzol'e; lisansüstü eğitimim boyunca kendileriyle teorik ve Psikopolitik tartışmalar yapmaktan keyif aldığım sınıf arkadaşlarım Arş. Gör. Arda Dilmaç'a, Dr. Anton Antonov Simeonov'a ve Dr. Yusuf Kenan Polat'a teşekkürü bir borç bilirim.

Şüphesiz ki, akademik kariyerin en büyük motivasyonlarından birisi de mutlu aile ortamıdır. Bu süreçte beni daima cesaretlendiren ve desteklerini esirgemeyen ilk öğretmenim, rol modelim, kişilik rehberim Canım Babam Yusuf Demirkılınç'a, her zaman üstüme titreyen ve kendinden daha çok çocuklarını ve torunlarını düşünen Canım Annem Türkan Demirkılınç'a ve bana her zaman güvenen Biricik Kardeşim Selcan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yine tez yazım sürecinde desteklerinden ötürü Kayınpederime, Kayınvalideme, Kayınbiraderime ve kardeşimin eşine teşekkür ederim.

Lisansüstü eğitim uzun bir maratona benzetilirse, Eşimin desteği maratonun sonuna kadar ihtiyacım olan “*tükenmeyen bir nefesti*” diyebilirim. Bu nedenle lise dönemlerinden bu yana hayattaki tüm başarılarımın arka planında var olan özüm, sözüm, iki gözüm Canım Eşim'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Son olarak, hem akademik kariyerim boyunca hem de bu doktora tez çalışması süresince canım kızım Derin ile yeterince vakit geçirememek beni her daim ‘derin’den üzmüştür. Umarım kızım büyüüp bu satırları okuduğunda beni affeder ve yazdığım tezin ayrı geçirdiğimiz vakitlere değer olduğunu -bir nebze de olsa- düşünür.

Selçuk DEMİRKILINÇ

Çankaya/Ankara, 2022

ÖNSÖZ

Lisans eğitimimde aldığım “Çatışma Çözümü” dersinde ilk kez Politik Psikoloji alanıyla ve alanın en önemli isimlerden biri olan Psikanalist Prof. Dr. Vamık Volkan'ın çalışmalarıyla tanıştım. Ardından doktora programı birinci sınıfında seçmeli bir ders olarak aldığım Prof. Dr. Şenol Kantarcı'nın “*Psikopolitik ve Dış Politika*” dersi ile hayatım tamamen değişti. Politik Psikoloji alanında çalışmalar yürüten Prof. Dr. Kantarcı, Vamık Volkan'ı tanıyarak başladığım Politik Psikoloji alanına olan ilgimi çok daha derinleştirmiş ve yaklaşık sekiz yıldır bu alanda çalışma yapacağım bir akademik kariyere adım atmamı sağlamıştı.

Politik Psikoloji alanında çalışmaya başladığım ilk zamanlar uluslararası gelişmelerde ve dış politika kararlarında psikolojik faktörlerin etkili olduğuna inanmama rağmen bu etkilerin bir takım anomalilerin yaşandığı olgu ve olaylarda geçerli olabileceğini düşünüyordum. Yani sadece rasyonel olmayan -diğer bir deyişle irrasyonel/hatalı- dış politika kararlarının arka planında psikolojik faktörlerin rol oynadığını varsayıyordum. Ancak çalışmalarım derinleştikçe hemen her dış politika kararında ve uluslararası gelişmelerdeki neredeyse her konuda psikolojik motivasyonların birer etken olduğunu/olabileceğini anladım. Elbette bu düşünce, psikolojik faktörlerin her zaman biricik etken olduğu ya da her daim en önemli faktör olarak rol oynadığı anlamına gelmemektedir. Buna karşılık, psikolojik faktörlere referans vermeden yapılan analizlerin de insan doğasından kopuk ve mekanik bir karar alma mantığına dayanan soyut bir dünyayı resmettiği de gerçektir.

Zamanla bu alandaki çalışmalarım meyvesini vermişti ve Politik Psikoloji alanındaki ilk akademik çalışmam olan “*Psikopolitik Boyutuyla İran Devrimi*” konulu makalem uluslararası hakemli bir dergide 2017 yılında yayımlandı. Akabinde Prof. Dr. Kantarcı'nın editörlüğünü yaptığı ve Türk dış politikası literatürüne özgün bir perspektif sunan “*Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2002)*” adlı kitap projesine dâhil oldum. 2020 yılında yayımlanan bu kitaba ilki “*Politik Psikoloji ve Dış Politika Analizi: Dış Politik Psikoloji*”, ikincisi de “*Tarih Boyunca İki Komşuda Yakınlaşma ve Uzaklaşma Şeklindeki 'Med-Cezir' Durumları: Psikopolitik Boyutuyla Türkiye-İran İlişkileri*” olmak üzere iki bölüm ile katkıda bulundum. Böylelikle doktora eğitimim boyunca Politik Psikoloji'ye merakım giderek arttı ve diğer ilgi alanlarım olan teori ve güvenlik çalışmalarına ek olarak Psikoloji disiplininin ve Politik Psikoloji alanından eşanlı okumalar yapmaya başladım.

Güvenlik çalışmaları literatüründe ittifaklarla ilgili araştırma yaptığım dönemde, Stephen Walt'ın *“The Origins of Alliances” (İttifakların Kökenleri)* kitabından çok etkilenmiştim. Walt, Uluslararası İlişkiler disiplinin en önemli isimlerinden biri olan Kenneth Waltz'ı oldukça cesur bir şekilde eleştiriyor ve Waltz'ın güç dengesi yaklaşımının neden genel geçer bir varsayım sayılamayacağına dair argümanlar ileri sürüyordu. Ayrıca yeni bir alternatif olarak tehdit dengesi yaklaşımını ortaya atıyor ve devletlerin gücü değil tehdidi dengelediğini savunuyordu. Bu arada Politik Psikoloji alanında geniş çaplı okumalar yaptığım sırada Robert Jervis'in *“Uluslararası Siyasette Doğru Algılama-Yanlış Algılama”*, Graham Allison ve Philip Zelikov'un *“Kararın Özü”*, Irving Janis'in *“Grup Düşüncesi”* çalışmalarında politik kararlara psikolojik faktörlerin nasıl etkide bulunduğunu ve kimi zamanlarda rasyonel karar alma mekanizmasının nasıl işlevsiz kalabildiğini öğrendim. Ayrıca Politik Psikolog David Patrick Houghton'ın, *“aptalca karar veren zeki adamlar”* sözü üzerine uzun uzadıya düşündüm.

İttifak çalışmaları ve Politik Psikoloji alanındaki düşüncelerden aynı zamanda etkilenmem ufku açmış olacak ki, bu iki alanı bir arada çalışma fikri o zaman aklıma gelmişti. Bu sırada Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) katılma kararında psikolojik faktörlerin etkisi olup olmadığını merak ediyordum. Bir merak ile filizlenen ardından da doktora tez sorunsalına uzanan süreç böylelikle başlamıştı. Bu minvalde de Türkiye'nin NATO'ya katılma kararı almasında psikolojik motivasyonların etkisi var mıdır sorusunu tezinin temel sorunsalı olarak belirledim. Türkiye'nin bu kararı almasının nedenleriyle ilgili olarak literatürde her şey söylenmiş gibiydi. Rus tehdidinin varlığı, Türkiye'nin daima Batı'ya yönelişi, jeopolitik zorunluluk, ticaretle uğraşan kesimin kapitalist Batı ekonomisine eklemlenme çabası vb. gibi yapbozun tüm parçalarının bulunduğu düşünülüyordu. Ancak bu zamana kadar Türkiye'nin NATO'ya katılma kararı almasında psikolojik faktörler derinlemesine incelenmemişti. Bu doğrultuda da Türkiye'nin NATO ittifakına katılma kararı almasında, diğer sistemik ve devlet içi etkenlerle birlikte psikolojik faktörlerin de etkili olduğu iddiasını ileri sürdüm.

Hâlihazırda bir tez çalışması için gereken konu, sorunsal ve özgün bir iddia noktasında her şeye sahiptim. Ancak tezin hangi kuram ve yöntem çerçevesinde çalışılacağına dair önemli bir sorunla karşı karşıyaydım. Çünkü hem psikolojik faktörleri bir Uluslararası İlişkiler teorisi dahilinde ele almam -yani bir kuramın çerçevesine entegre etmem- gerekiyordu hem de literatürde Türkiye'nin NATO'ya katılma kararında etkili olduğu ileri sürülen sistemik etkilerin ve devleti içi dinamiklerin ya asılsız olduğunu kanıtlayıp çürütmeliydim ya da psikolojik faktörleri bu etkenlerle bütüncül ve sistematik bir şekilde ele alabilmeliydim.

1990’larda ortaya çıkan ve henüz gelişme aşamasında olan Neoklasik Realizm (NKR), analizlerde hem maddi hem de düşünsel unsurları bir arada kullanmaya imkân sağlayan yeni ve özgün bir çerçeve sunmaktaydı. Klasik Realizm ile Neorealizmin bir sentezi olarak orta çıkan bu yeni ekolde bağımsız değişken olarak sistem, ara değişken olarak düşünsel unsurlar da dahil olmak üzere devlet içi dinamikler ve bağımlı değişken olarak dış politika analizi ele alınabiliyordu. Yani NKR’nin ara değişkenlere de odaklanan analiz çerçevesinde dış politika çıktısı üzerindeki psikolojik faktörler tespit edilebiliyordu. Ayrıca psikolojik faktörleri tespit ederken indirgemecilik hatasına düşülmemesi için diğer etkenlerin –yani dış ve iç faktörlerin- NKR içerisinde sistematik bir şekilde ele alınması mümkündü.

Böylelikle tez çalışması için ihtiyacım olan kuramsal çerçeveye sahip olmuştum. Bu doğrultuda tezin araştırma ve yazım sürecinde öncelikle, Türkiye’nin NATO’ya katılma kararında etkili olan dış ve iç faktörleri aktardım. Ardından tez çalışmasında tespit edilen psikolojik faktörleri mümkün olduğunca resmi arşivlere ve yazılı basına dayandırarak açıklamaya çalıştım. Psikolojik motivasyonların açıklanabilmesi amacıyla da Psikoloji disiplininin alt dalları olan Psikanalitik, Sosyal Psikoloji ve Bilişsel Psikoloji alanından pek çok farklı yaklaşıma başvurdum. Sonuç olarak, literatürde ileri sürülen faktörlere ek olarak, Türkiye’nin NATO’ya katılma kararında travmaların, sendromların, fobilerin, gerilemenin, grup aidiyetinin, bilişsel çelişkilerin ve daha pek çok tespit edilen psikolojik faktörün etkili olduğunu disiplinler arası bir yaklaşımla ortaya koyan bir çalışmayı neticelendirdim. Türkiye'nin NATO ittifakına katıldığı döneme ilişkin özgün bir perspektif sunan bu doktora tezinin literatüre katkıda bulunmasını temenni ederim.

Selçuk DEMİRKİLİNÇ

Çankaya/Ankara

08.04.2022

GİRİŞ

İttifaklar, Uluslararası İlişkiler (Uİ)¹ disiplininin en fazla önem verilen konularından birisidir. Yüksek politika (*high politics*) olarak adlandırılan ve devletlerin güvenlik politikaları bağlamında ele alınan ittifaklar Uİ literatüründe geniş bir yere sahiptir. Nitekim Uİ disiplini bir madalyon olarak düşünülürse, bu madalyonun bir yüzü ittifaklarla doğrudan alakalı olan çatışma ve savaş iken; diğer yüzü işbirliği ve diplomasidir. Ancak çatışma ve savaş ile ilgili konularda olduğu gibi işbirliği ve diplomasi konularında da önemli ölçüde ittifak çalışmalarından faydalanılmaktadır.²

İttifakların araştırıldığı çalışmalara bakıldığında dört kategoride incelemeler yapıldığı görülmektedir. Bu kategoriler, i) ittifak kuruluşu/oluşumu, ii) ittifak ilişkisinin sürdürülmesi, iii) ittifakın dağılması ve iv) ittifakın dönüşmesidir. Literatürdeki çalışmaların önemli bir çoğunluğu ise ittifak kuruluşuna odaklanmaktadır. İttifakların sürdürülmesi, dağılması ya da dönüşmesini ele alan çalışmalar az olmakla birlikte bu çalışmalar genellikle ittifakın kuruluşuna yönelik çalışmaların perspektifinden konuya yaklaşmaktadır.

Devletlerin ittifaklara katılma kararlarının incelendiği çalışmaları kabaca iki kategori altında toplamak mümkündür. Bu kategorilerden ilki, uluslararası sistem ve bölgesel sistem düzeyinde ele alınabilecek olan devletlerin dış politikalarını etkileyen dış faktörler iken; diğeri devlet ve/veya devlet altı düzeyde ele alınabilecek olan devletlerin iç faktörleridir. Dış faktörler kategorisi altında uluslararası ve bölgesel sistemdeki güç değişimi, güç dengesi, kutupluluk, dış tehdit gibi etkenlerin devletlerin ittifaklara katılma kararları üzerindeki etkisi incelenmektedir. İç faktör kategorisi altında da yönetim şekli, ideoloji, kültür, ekonomik gereksinimler, devlet yapısı vb. iç etkenlere odaklanılmaktadır.

İç faktör kategorisi altında yer alan psikolojik faktörler ise Uİ ve Dış Politika Analizi (DPA) alanında olduğu gibi ittifak çalışmalarında da ele alınan nedensel unsurlardandır. Siyaset Bilimi ve Psikoloji disiplini ortaklığında çalışılan ve henüz gelişme aşamasında olan Politik Psikoloji alanında, Uİ'deki olgu ve olaylara etkisi olan psikolojik faktörler Psikoloji disiplinin kavram ve yaklaşımlarından faydalanılarak açıklanabilmektedir. Hatta Uİ'de en rasyonel kararların alındığı varsayılan ve yüksek politika olarak adlandırılan savaş, çatışma, güvenlik, caydırıcılık, silahlanma gibi konularda bile psikolojik faktörler ile ele alınan konular arasında nedensellik ilişkisi kurulmaktadır. Benzer şekilde ittifaklara katılma kararlarında da devletlerin

¹ 'Uluslararası İlişkiler' terimi, disiplin anlamında özel isim olarak kullanılırken ilk harfleri büyük olacak şekilde, cins isim olarak devletler arası ilişkileri belirtilirken ise tüm harfleri küçük olacak şekilde kullanılmıştır.

² Yalçın, 2015: 399.

her zaman rasyonel hareket etmesi beklense de ittifak tercihlerinde ve ittifak ilişkilerinin yürütülmesinde psikolojik motivasyonlar önemli etkide bulunabilmektedir. Bu kapsamda da Psikoloji disiplininin alt çalışma alanı olan Bilişsel ve Sosyal Psikoloji alanından farklı yaklaşımlara başvurularak ittifak ilişkilerine etki eden psikolojik faktörlerin araştırıldığı bazı önemli çalışmalar literatüre kazandırılmıştır.³

Tezin konusu olan Türkiye'nin NATO'ya girişiyle ilgili olarak literatürdeki çalışmalara bakıldığında ise çok sayıda araştırmanın yapıldığı ve bu kapsamda Türkiye'nin algıladığı Rus tehdidi, Batılılaşma motivasyonu, ekonomik gereksinimler, iç siyasal yapının gereklilikleri, jeopolitik zorluklar gibi hem dış hem de iç faktörleri esas alan iddiaların ileri sürüldüğü görülmektedir. Ancak Türkiye'nin NATO'ya katılma kararında yukarıda zikredilen dış ve iç faktörlerin haricinde psikolojik faktörler de rol oynamıştır. Nitekim o dönemde Türkiye'den daha fazla Rus tehdidi algılamasına rağmen Batılı devletlerden müteşekkil bir ittifaka katılım sağlamayan ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni (SSCB ya da kısaca Sovyetler Birliği/Sovyetler)⁴ dengelemeyen, Batılılaşma motivasyonu olmasına rağmen NATO'yu Batılılaşma aracı olarak görmeyen ve Türkiye ile kıyaslandığında daha fazla ekonomik yardıma ihtiyaç duymasına rağmen NATO'ya üye olmak için başvurmamayan ülkeler bulunmaktadır. Dahası, salt algılanan Sovyet tehdidi üzerinden konuya yaklaşıldığında, Türkiye'nin i) Sovyetleri dışarıdan dengeleme, ii) Sovyetlere ardıcılık (peşine takılma) politikası izleme, iii) Sovyetlerin dengelenmesi için kendi kaynaklarını harekete geçirme yani içeriden dengeleme, iv) eylemsiz kalma gibi çoğaltılabilecek farklı dış politika seçenekleri de bulunmaktadır. Bu seçenekler içerisinden NATO'ya üye olma kararının alınması ve bu süreçte iki üyelik başvurusu reddedilmesine rağmen üye olmaya dair motivasyonun daha da güçlenmesi mevcut paradigmalara açıklanamamaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin NATO üyeliği, sadece Sovyet tehdidi nedeniyle sığınılan bir ittifak ilişkisi olarak okunmamalı ve gerek ekonomik gerekse de askeri yardım alma amacı taşıyan fayda temelli bir ilişki hüviyetine de indirgenmemelidir.

Bu hususta Baskın Oran, Türkiye'nin NATO'ya üyelik başvurusu yapmasında *“belirleyici olan, uluslararası sistemin yapısından çok Türkiye'nin sosyo-psikolojik durumu ve bu durumu kullanan sınıfsal yapısıdır.”* demiştir.⁵ Ancak bu güne kadar literatürde, Türkiye'nin

³ İttifaklar ile psikolojik motivasyonlar arasında nedensellik ilişkisi kuran çalışmalar “Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve” başlıklı bölümde detaylıca ele alınmıştır. Bahse konusu çalışmalar için bkz. (Reiter, 1994: 490-526; Reiter, 1996; He ve Feng, 2010: 227-250; Hemmer ve Katzenstein, 2002: 575-607; Schneider, 2020: 927-963; Tomz ve Weeks, 2021: 1-14; Chu, Ko ve Liu, 2021: 1-27).

⁴ Tezin akıcılığının bozulmaması için çalışmanın devamında SSCB kısaltması yerine Sovyetler Birliği/Sovyet(ler) ifadeleri kullanılmıştır.

⁵ Oran, 2013a: 496-497.

NATO'ya katılma kararı almasında etkili olan psikolojik faktörler Politik Psikoloji boyutuyla irdelenmemiş ve bu doğrultuda bir araştırma yapılmamıştır. Bu arka plandan hareketle, bu tezde Politik Psikoloji boyutuyla Türkiye'nin NATO ittifakına katılma kararında etkili olan psikolojik motivasyonların tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bu kapsamda tezin temel sorunsalı, "Türkiye'nin NATO ittifakına katılma kararı almasında psikolojik motivasyonların etkisi var mıdır?" sorusudur. Bu sorunsal ışığında da tezde, Türkiye'nin NATO ittifakına katılma kararı almasında sistemik ve devlet içi diğer etkenlerin yanı sıra psikolojik faktörlerin de etkili olduğu iddiası ileri sürülmüştür. Ayrıca tezde ele alınan temel sorunsal ile ilişkili olarak şu alt sorulara da cevap aranmıştır:

- Psikolojik motivasyonlar, devletlerin ittifaklara katılma kararlarını nasıl etkilemektedir?
- İttifaka katılma kararını etkileyen psikolojik faktörler varsayımı, disiplin içerisindeki rasyonel aktör varsayımı ile çelişmekte midir?
- Türkiye'nin NATO ittifakına katılma kararını etkileyen psikolojik faktörler nelerdir?

Devletlerin ittifaklara katılma kararlarında başta sistemik faktörler olmak üzere devletlerin iç dinamikleri dâhil pek çok unsurun etkili olabileceği düşüncesinden hareketle, bu tezde NKR'nin analiz metodu kullanılmıştır. Nitekim devletlerin ittifaklara katılma kararlarının nedenlerinin salt psikolojik faktörlere indirgenerek hatalı bir çıkarımda bulunulmaması için (yani Psikoloji disiplinin kavramlarıyla ifade edilecek olursa *bilişsel patolojik sonuçların*⁶ çıkmaması için) iç ve dış dinamiklerin psikolojik faktörler ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği düşünülmüş ve bu nedenle Neoklasik Realizmin (NKR) analiz çerçevesine başvurulmuştur. Çünkü NKR, Neorealizmin varsayımlarının aksine uluslararası sistemin devletlerin dış politikalarına doğrudan etki etmediğini, sistemik etki (yani bağımsız değişken) ile dış politika çıktısı (yani bağımlı değişken) arasında devletlerin iç dinamiklerinin (yani ara değişkenlerin) yer aldığını ileri sürmektedir. Bu kapsamda, ittifaka katılma kararlarını etkileyen psikolojik unsurlar, NKR'nin ara değişkenleri bağlamında ele alınmıştır.

Tez iddiasının araştırılmasında ve vaka analizinde bir Uİ kuramı, yani NKR, tercih edilmesine rağmen Psikoloji disiplinin alt dalları olan Psikanalitik, Sosyal Psikoloji ve Bilişsel Psikoloji alanının pek çok farklı yaklaşımından yararlanılmıştır. Bu noktada tezde Psikoloji disiplinin farklı yaklaşımlarının bir arada kullanılmasına yönelik tutarsızlık eleştirisi getirilebilir. Ancak Psikoloji disiplindeki yaklaşımlar ile Uİ kuramları arasında önemli bir fark vardır. Her ne kadar bu konu tezin kapsamını aşmakla birlikte, Psikoloji disiplindeki bazı

⁶ Sigmund Koch tarafından kavramsallaştırılan '*bilişsel patolojik sonuçlar*' ifadesi, varsayımların basite indirgenmesi ve hatalı genellemeler yapılması anlamına gelmektedir (Glassman ve Hadad, 2018: 385).

istisnalar hariç tüm yaklaşımlar birbirlerinin varsayımlarını doğrudan çürütmemesine rağmen Uİ'deki kuramlar neredeyse diğer kuramların varsayımlarını tamamen çürütmeye çalışmakta veya geçersiz görmektedir. Nitekim 1970'lerde kuramsal barış olarak Neo-Neo sentezinin biraz da olsa kuramsal tartışmalara/zıtlıklara son vermeyi arzulaması Uİ disiplini içerisindeki kuramsal uzlaşmazlığın boyutunu göstermektedir. Buna karşılık Psikoloji disiplini, davranışları ve zihinsel süreçleri çok geniş bir alanda açıklamaya çalışmakta ve bu açıklama için tek bir yaklaşım yeterli olmamaktadır.⁷ Bu hususta Glassman ve Hadad şöyle demiştir: “(...) *davranış o kadar karmaşıktır ki tek bir kuramın tüm yönleriyle davranışı yeterli bir biçimde açıklaması mümkün görünmemektedir.*”⁸ Hatta Psikoloji disipliniinde bir teoriye sıkı sıkıya sarılmanın sakıncaları bile bulunmaktadır. Nitekim hiçbir teori her şeyi tümüyle açıklayamamakta ve bu nedenle de Psikoloji literatüründe teorik ayrışma yerine bir bütünlük içerisinde çalışmanın önemini vurgulayanlar bulunmaktadır. Bu nedenle de bakış açısı olarak birbirlerine oldukça uzak olduğu düşünülen Psikanaliz ile Bilişsel Yaklaşımın bile birbirlerinden bir şeyler öğrenebileceği ifade edilmiş ve Psikoloji disiplinindeki bazı çalışmalarda farklı yaklaşımlara ait tekniklerin bir arada kullanılması suretiyle eklettik modeller oluşturulabileceği öne sürülmüştür.⁹ Bu yüzden tezde uzun bir zaman diliminin ve bu zaman dilimi içerisinde rol oynayan pek çok bireyin belli bir dış politika çıktısı bağlamında ele alınması, Psikoloji disiplininden pek çok yaklaşımın bir arada kullanılmasını gerektirmiştir.¹⁰

Daha somutlaştırarak ifade etmek gerekirse, İkinci Dünya Savaşı'ndan (İDS) Türkiye'nin NATO üyesi olduğu 1952 yılına kadar geçen yedi yıllık süreçte Türkiye'de görevde olan pek çok karar alıcının psikolojik motivasyonlarının analizi için farklı yaklaşımların varsayımlarından yararlanılmıştır. Nitekim İDS sonrası dönemde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) hükümetlerinin iktidarda olduğu 1946-1950 yılları arasında dış politikada en etkili aktör Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'dür. Dönemin Başbakanları Recep Peker (7 Ağustos

⁷ Morris, 2002: 25.

⁸ Glassman ve Hadad, 2018: 5.

⁹ Glassman ve Hadad, 2018: 398-399. Söz konusu eklettik model önerisinden ilham alınarak bu çalışmanın Üçüncü Bölümü'nde Türkiye'de yaşanan bilişsel çelişkiler ve bu çelişkilerin giderilmesine yönelik başvuru mekanizmaları, hem Bilişsel Psikoloji'den hem de Psikanalitik alanından faydalanılarak açıklanmıştır.

¹⁰ Bu hususu bir örnekle açıklamak gerekirse, tezde tercih edilen kuramsal çeşitlilik için bir Doğu hikâyesinde geçen ‘fil örneği’ verilebilir. Hikâyeye göre bir grup insan gösteri amaçlı getirilen bir fili görmeye gelir ancak filin bulunduğu oda karanlıktır. Herkes file dokunmaya çalışır ve kimisi bacağına, kimisi dişine, kimisi sırtına ve kimisi de kulağına dokunur. Odadan çıktıklarında her biri fili farklı şekilde yorumlamış ve bacağına dokunan onun güçlü bir sütun olduğunu, dişine dokunan onun sivri bir nesne olduğunu, kulağına dokunan onun yelpaze benzeri bir şey olduğunu ve sırtına dokunan onun dümdüz olduğunu söylemiştir (Peseschkian, 2005: 105; Glassman ve Hadad, 2018: 10). Fil hikâyesine benzer şekilde, bu tezde tek bir kuramın tümünden bir olgu veya olayı açıklamasını beklemek yerine farklı kuramların bakış açılarından faydalanarak daha geçerli ve kapsayıcı açıklamalar getirilmesi amaçlanmıştır.

1946-9 Eylül 1947), Hasan Saka (10 Eylül 1947- 16 Ocak 1949) ve Şemsettin Günaltay (16 Ocak 1949- 22 Mayıs 1950) ile Dışişleri Bakanları Hasan Saka (13 Eylül 1944-10 Eylül 1947) ve Necmettin Sadak (10 Eylül 1947-22 Mayıs 1950) dış politika karar alma mekanizmasında bulunmasına rağmen İnönü kadar etkili değillerdir. Bu dönemde ordu, Başbakan ve Dışişleri Bakanı dış politikada karar alma sürecinden ziyade dış politika uygulamasının bir parçasıdır. Ayrıca bu dönemde kamuoyu da dış politika üzerinde etkili değildir. Ancak Sovyet tehdidi nedeniyle kamuoyunun dış politika üzerinde ilgisi canlanmaya başlamıştır.¹¹

1950 sonrasında NATO'ya giriş sürecine kadar -Demokrat Parti'nin (DP) iktidarı döneminde- Türk dış politikasında etkili olan aktörler dönüşüm geçirmiş Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Atatürk ile İnönü kadar dış politika üzerinde en etkili bir aktör olamamıştır. Bu dönemde Başbakan Adnan Menderes (22 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960) ile nispeten Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'nün (22 Mayıs 1950-20 Haziran 1956) dış politikada ağırlığı hissedilmiştir.¹² Yine bu dönemde her ne kadar dış politika uygulayıcısı konumunda olsa da Türkiye'nin Vaşington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin de Türkiye'nin NATO'ya katılma kararında ve Türkiye-ABD ilişkilerinin seyrinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Nitekim NATO'ya katılma fikrini ilk kez dile getiren, Kore Savaşı'na Türk askerini göndermek için NATO'ya üye olma şartını öne sürme fikrine karşı çıkıp şartsız asker gönderilmesini sağlayan ve NATO'ya üyelik sürecini yürüten Büyükelçi Erkin'dir.¹³

Ayrıca Politik Psikoloji boyutuyla konuya yaklaşıldığında, karar almada aktörler kadar aktörlerin karar alırken etkileşimde bulunduğu gruplar ve toplum da önem arz etmektedir. Dış politika ile psikoloji arasındaki ilişkiyi odaklanan Valerie Hudson, bu hususta şöyle demektedir: “Karar vericilerin zihinleri bir tabularasa (boş levha) değildir. İnançlar, tutumlar,

¹¹ Kasapsaraçoğlu, 2010: 59-60.

¹² Kasapsaraçoğlu, 2010: 76.

¹³ Feridun Cemal Erkin, Türkiye'nin NATO'ya girebilmesi için özveri gösteren ve Türkiye'nin NATO'ya girme kararında önemli etkileri olan bir diplomattır. Nitekim Türk hariciyesinin aksine, 17 Mart 1948 tarihinde imzalanan Brüksel Antlaşması'nın Türkiye'nin güvenliğini olumsuz etkilediği yorumunu yapmıştır. Söz konusu görüşünün akabinde Mayıs 1948'de Vaşington'a Büyükelçi olarak atanmış olup esas görevi Batı Bloğu'nun ya da ABD'nin dahil olduğu bir ittifak sistemine Türkiye'nin katılmasını sağlamak olmuştur (Geçikli, 2014: 54-55). Ayrıca Türkiye'nin bahse konu bir ittifaka katılması önerisini bizzat kendisi dile getirmiş, bu önerisi ilk başlarda hükümet tarafından kabul görmemesine rağmen ardından kabul edilmiş ve bu hususta kendisi tam yetkili kılınmıştır (Geçikli, 2014: 57). Ayrıca Erkin, NATO kurulduktan sonra Türkiye'nin üye olması için ABD karar alıcılarını sıkboğaz etmek yerine konuyu zamana yayarak Türkiye'nin ittifaka üye olabileceğini düşünmektedir. Bu hususta, Dışişleri Bakanlığı ile Büyükelçi Erkin arasında görüş ayrılığı olmuş ve Dışişleri Bakanı Sadak, İnönü'ye giderek Erkin'in ABD Büyükelçiliğinden alınıp Afganistan'a Büyükelçi olarak atanmasını istemiştir. Ancak bahse konu atama önerisi Bakanlar Kurulu'nda gündeme geldiğinde kabine öneriye itiraz etmiştir (Erkin, 1986: 98-102). Kore Savaşı'na asker gönderilmesi hususunda da Erkin şöyle demiştir: ““Bir görevin yerine getirilmesi hiçbir zaman, şarta ve tavize bağlanamaz. Böyle bir davranış çok büyük yanlış olur ve kararımızın değerini düşürür. Biz, bir taraftan ahdimizi yerine getiririz, bir taraftan da hiçbir bağlantı kurmadan, Pakt hakkındaki çabalarımızı kuvvetle sürdürürüz.” (Erkin, 1986: 154).

değerler, tecrübeler, hisler, karakter, tarz, hafıza, uyrukluk ve algılama gibi karmaşık bilgiler ve tarzlar içermektedir. Her karar vericinin zihni, belli bir toplumdaki çeşitlilikleri temsil eden bir küçük evrendir."¹⁴ Tezin konusu özelinden bakıldığında, her ne kadar 1945-1952 yılları arasındaki dönem incelense de bu dönemde alınan kararlara etki eden psikolojik motivasyonların kökleri Osmanlı Devleti'nin gerileme yıllarına, Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı'ndaki toprak kayıplarına, Osmalı Devleti'nin yıkılışına ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki gelişmelere kadar uzanmaktadır. İDS sonrası dönemin Türk dış politikasında etkili olan karar alıcılar da anılan gelişmelerin bazılarına doğrudan tanıklık ederken, çok uzun zaman önce yaşanan bazı gelişmelerin ise paydaşı değildir. Ancak uzun zaman önce yaşanan gelişmeler, toplumun kolektif hafızasında yer edinin stratejik kültür, inanç, tutum, travma, fobi vb. motivasyonlara dönüşebilmekte ve karar alıcılar tarafından bu motivasyonlar içselleştirilip paylaşılabilmektedir. Bu hususta Abdülkadir Çevik ve Bahar Senem Çevik-Ersaydı, toplum ve lider psikolojilerinin nasıl iç içe geçtiğini şöyle açıklamaktadır:

*"Toplumlar da ne kadar gelişmiş olursa olsun, ne kadar eğitilmiş olursa olsun nihayet büyük grup psikolojisi, kitle psikolojisi ve liderlerin psikolojisi temel ilkeleri yönünde tutum ve davranışlar sergilerler. Toplumların sergilediği bu tutum ve davranışlar, ailelerde olduğu gibi liderlerin bireysel duyguları ve özellikleriyle iç içe geçmiş bir şekilde ortaya konur. Bir başka deyişle liderin duyguları ve psikolojisi, takipçilerinin psikolojisinin oluşmasında ve belirlenmesinde önemli bir etkidir. Ancak aynı zamanda liderler de takipçilerinin derinden hissedip ortaya koyamadıkları, ifade edemedikleri duyguları onların yerine dillendirerek liderlik vasıflarını sergiler."*¹⁵

Volkan da travmatik bir olay sonrası -ki bu çalışmada ele alındığı üzere Balkan Savaşları, BDS sonrası Osmanlı Devleti'nin yıkılışı, İDS sonrası Sovyetlerin Türkiye'den talepleri gibi- grup ile birey psikolojisinin birlikte şekillenebileceğini, birey-grup psikolojisi arasında bağ oluşabileceğini ve grup üyeleri arasında söz konusu olayla ilişkili olarak ortak bir zihinsel tasarımın ortaya çıkabileceğini ifade eder.¹⁶ Yine benzer şekilde Köksal Onur şöyle demektedir: *"Temel olarak siyasî karar vericiler toplumun bir parçası olup, toplumun sahip olduğu psikolojiden soyutlanamazlar."*¹⁷ Bu nedenle karar alıcıların psikolojisi ile toplumun psikolojisi iç içe olup tezde bir adet Uİ kuramı tercih edilmesine rağmen Psikoloji disiplini içerisinde Psikanalitik, Sosyal Psikoloji ve Bilişsel Psikoloji alanına ait pek çok yaklaşıma başvurulmuş ve bir anlamda pragmatik bir tutum benimsenmiştir.

¹⁴ Hudson, 2016: 23.

¹⁵ Çevik ve Çevik-Ersaydı: 2011: 5.

¹⁶ Volkan, 1999: 59.

¹⁷ Onur, 2010: 173.

Çalışmada ele alınan vaka, metodolojik bakımdan süreç takibi yöntemiyle -mümkün olduğunca da kronolojiye bağlı kalınarak- incelenmiştir.¹⁸ Bu yöntemin tercih edilmesinin ilk nedeni, çalışmanın konusunun tek bir vakadan oluşması ve vakanın 1945-1952 yılları arasını kapsayan tarihsel bir dizgi takip edilerek araştırılmasıdır. İkinci ve en önemli nedeni ise, ara değişkenlerin tespiti için süreç takibi yönteminin oldukça başarılı ve işlevsel olmasıdır. Nitekim süreç takibi yöntemiyle vaka analizinin yapıldığı çalışmalarda bağımlı değişken üzerinde etkisi olduğu düşünülen bağımsız değişkenin adım adım o sonuca nasıl etkide bulunduğu incelenmekte¹⁹ ve bu inceleme esnasında bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasında köprü görevi gören ara değişkenler -yani bu çalışma kapsamında ele alındığı üzere psikolojik motivasyonlar- irdelenebilmektedir. Bu hususta Alexander George ve Andrew Bennett, “*Case Studies and Theory Development in the Social Science*” isimli çalışmalarında süreç takibi yönteminin ara değişkenlerin tespiti için önemli olduğunu vurgulamaktadır.²⁰ Benzer şekilde, teorik açıdan bakıldığında, Valeria Hudson da Neoklasik Realist ekolün süreç takibi metodunu tercih ettiğini söylemektedir.²¹ Nitekim NKR'nin önemli temsilcilerinden olan Normin Ripsman ve arkadaşları da NKR içerisinde süreç takibi yönteminin kullanılabileceğini belirtmiştir.²² Böylelikle tezde, Türkiye'nin NATO ittifakına katılmasında birer ara değişken olarak etkili olduğu ileri sürülen psikolojik faktörler NKR'nin analiz çerçevesi ve süreç takibi yöntemiyle irdelenmiştir.²³

Tez çalışmasında veri elde etmek için Nitel İçerik Analizi ekseninde o dönem Türk dış politikasında etkili olan aktörlerin söylemleri, ikili-çok taraflı ilişkilerin muhteviyatına dönük arşiv belgeleri ve akademik çalışmalar titizlikle incelenmiştir. Özellikle 1945-1952 yılları arasında Türk karar alıcılarının ve hariciyesinin dış gelişmeleri yorumlamasında ve dış gelişmelere yönelik tutum belirlemelerinde etkili olan psikolojik motivasyonların tespit edilmesi noktasında *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi*'nde yer alan *Türk Diplomatik Arşivi*'nden ve *Başbakanlık Arşivi*'nden faydalanılmıştır. Yine Türk siyasal seçkinlerinin dış gelişmelere bakışının ve NATO üyeliğine yönelik yaklaşımlarının analiz edilmesi bakımından *Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Cerideleri* taranmış ve

¹⁸ Tezde İDS'den Türkiye'nin NATO'ya girdiği tarihe kadar tüm gelişmeler kronolojik sıraya göre analiz edilmiştir. Tespit edilen psikolojik motivasyonlar da uzun erimli motivasyonlardan kısa erimli motivasyonlara göre sırasıyla aktarılmıştır.

¹⁹ Kalaycıoğlu vd., 2019: 106.

²⁰ George ve Bennett, 2005: 206.

²¹ Hudson, 2016: 33.

²² Ripsman vd., 2016: 106.

²³ Psikoloji disiplinin araştırma yöntemi denilince ekseriyetle deneyler (laboratuvar, alan ve doğal deney) aklı gelmektedir. Ancak disiplin içerisinde -özellikle de Sosyal Psikoloji alanında- arşiv araştırması bir araştırma yöntemi olarak tercih edilebilmektedir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2019: 44-58).

önemli veriler elde edilmiştir. Ayrıca 1945-1952 yılları arasında önemli dış gelişmelerin olduğu dönemlerde hem Türk karar alıcılarının kamuoyuna açıklamalarının hem de Türk kamuoyunun olaylara yaklaşımının analizi için dönemin gazetelerden faydalanılmıştır. Son olarak, İDS'nin bitiminden Türkiye'nin NATO'ya üye olmasına kadar ki süreçte, gerek Türk-Amerikan diplomatik temasları gerekse de Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Türkiye hakkında diğer ülkelerle gerçekleştirdiği temaslara ilişkin verilere ABD Dışişleri Bakanlığı'nın resmi arşivi olan *“Birleşik Devletler Dış İlişkiler”* (FRUS - *The Foreign Relations of the United States*) arşivinden erişim sağlanmıştır.

Bu doktora tezinin literatüre şu katkıları sunması amaçlanmıştır:

- Türkiye-NATO ilişkilerine etki eden psikolojik motivasyonların tespit edilmesiyle bu alandaki literatüre Politik Psikoloji boyutuyla özgün bir katkı sunulması,
- NKR çerçevesinde psikolojik motivasyonların ara değişken olarak ele alınmasıyla teorinin açıklama gücünün yeni bir vaka üzerinden bir kez daha test edilmesi,
- Tezde Psikoloji disiplinine ait başvurulanan kavram ve varsayımların vaka analizinde kullanılmasıyla anılan kavram ve varsayımların farklı bir disiplin içerisinde bir kez daha doğrulanması ve iddialarının desteklenmesi yönünde literatüre katkılar sunulduğu/sunulabileceği düşünülmektedir.

Çalışmanın Birinci Bölümü olan *“Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve: Politik Psikoloji Boyutuyla ve Neoklasik Realizm Çerçevesinde İttifaklar”* adlı bölümde öncelikle ittifak tanımına ve türlerine değinilmiştir. Ardından literatürde, devletlerin ittifaklara katılma kararlarında etkili olduğu varsayılan faktörler, iki kategori dâhilinde -dış ve iç faktörler adı altında- incelenmiştir. Akabinde Politik Psikoloji alanına ve bu alanın Uİ disiplini içinde nasıl çalışıldığına değinilip ittifaklar ile psikolojik motivasyonlar arasındaki nedensellik ilişkisine dair tartışma yürütülmüştür. Son olarak, NKR'nin analiz çerçevesinden bahsedilmiş ve kuramın ara değişkenleri bağlamında psikolojik faktörlerin nasıl incelendiği açıklanmıştır.

Çalışmanın İkinci Bölümü olan *“Türkiye'nin İttifaka Katılışını Etkileyen Dış ve İç Ortam”* adlı bölümde, İDS sonrası Türk dış politikasına etki eden dış ve iç faktörler ele alınmıştır. Bu kapsamda, öncelikle savaş sonrası iki büyük güç olarak ortaya çıkan ABD ve Sovyetlerin dış politikaları ve Türkiye'nin bulunduğu bölgedeki gelişmeler irdelenmiş ve dış ortam olarak adlandırılabilir olan uluslararası ve bölgesel sistemin Türk dış politikası üzerindeki etkisi tartışılmıştır. Ardından bu dönemde Türkiye'nin iç dinamiklerinin yani politik ve ekonomik ortamın dış politika tutum ve davranışlarına yansımaları ele alınmıştır.

“*Türkiye’nin Batılı Olma Takıntısı ve Batılı Müttefik Edinme Arzusu*” başlıklı Üçüncü Bölümde, literatürde sıklıkla Türkiye'nin NATO'ya katılma kararında etkili olan faktörlerden biri olduğu ileri sürülen Batılılaşma hareketi ele alınmış ve Türkiye'nin hem NATO'ya katılma kararında hem de Batılılaşma hareketinde aynı psikolojik faktörlerin rol oynadığı ileri sürülmüştür. Bu eksende, Türkiye’de Batı’nın ve Batılılaşmanın nasıl algılandığı, Birinci Dünya Savaşı’nda (BDS) Batılı ülkelere dair edinilen işgalci Batı algısının müttefik Batı imgesine nasıl dönüştüğü ve Türkiye’nin kendi ulusal kimliğinin Batı kimliği içerisinde yer aldığını nasıl kabul ettirmeye çalıştığı analiz edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin geniş grup kimliğinin dönüşüm sürecinde Batı kimliğine uygun bir şekilde ötekileştirme çabalarının nasıl hayata geçirildiğine değinilmiştir.

“*İkinci Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Talepleri Nedeniyle Oluşan Psikolojik İklim*” başlıklı Dördüncü Bölümde ise, savaş sonrası Sovyetlerin Türkiye'den talepleri ve bu taleplerin Türkiye’de yarattığı etki irdelenmiştir. Bu kapsamda, Sovyet talepleri nedeniyle Türk karar alıcılarının kolektif hafızasındaki geçmiş travmaların canlandığına, fobik korkuların ve Ruslara ilişkin olumsuz imgelerin yeniden nüksettiğine ve Türkiye'nin kısa bir süreliğine de olsa diplomatik yalnızlık hissettiğine ilişkin tespitler sıralanmıştır. Ardından ABD’ye ait Missouri Zırhlısı’nın gelişi ve Türkiye’ye gönderdiği dış ekonomik yardımlar sayesinde Türkiye’de yaşanan psikolojik rahatlamaya değinilmiştir. Böylelikle sistemik etkiler üzerinden ara değişken olarak psikolojik faktörlerin nasıl işlerlik kazandığı ve Türkiye’nin NATO ittifakına üye olma kararında rol oynadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu bölüm dahilinde Sovyet taleplerinin Türk karar alıcılarınca nesnel rasyonalite ile mi yoksa öznel rasyonalite ile mi algılandığı hususu detaylıca tartışılmıştır.

“*Bir Grup Olarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü ve Grup Üyesi Olmaya Çalışan Türkiye*” başlıklı çalışmanın son bölümünde ise NATO’nun kurulduğu 1949 yılından Türkiye'nin üye olacağı 1952 yılına kadarki süreçte Türk karar alıcılarının psikolojik çevresine odaklanılmıştır. Bu süreçte, önceki bölümlerde aktarılan gelişmeler nedeniyle Türkiye’nin yaşadığı psikolojik gerilemenin (*regresyon*) ittifaka üyelik motivasyonuna etkisi irdelenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin ittifaka üye olma başvurusunun kabul edilmemesinin hem nedenlerine hem de Türkiye’de nasıl bir duygusal etki yarattığına değinilmiştir. Akabinde Türkiye'nin Batı Bloğuna kendisinin önemli olduğunu ve kendi kimliğinin Batı geniş grup kimliği içerisinde yer aldığını kabul ettirmesi bakımından Kore Savaşı’nın önemli bir fırsat sunduğu açıklanmıştır. Son olarak, Türkiye-ABD/NATO ittifakının Psikoloji disiplindeki hasta-terapist arasında kurulan “*terapötik ittifak*” olgusuna benzerliğine ilişkin argümanlar sıralanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: POLİTİK PSİKOLOJİ BOYUTUYLA VE NEOKLASİK REALİZM ÇERÇEVESİNDE İTTİFAKLAR

Disiplin içerisinde ittifak kavramının pek çok farklı tanımına yer verildiği, kavramın çeşitli kategoriler dâhilinde incelendiği ve farklı yaklaşımlara dayanılarak devletlerin ittifaklara katılma kararlarına etki ettiği düşünülen birçok faktörün ileri sürüldüğü görülmektedir. Bu bölümde en doğru ittifak tanımını, en işlevsel kategoriye ya da ittifak kuruluşuna etki eden biricik faktörü tespit etmek gibi bir amaç güdülmemiştir. Bu bölümde öncelikle, farklı yazarlarca yapılan ittifak tanımlarının ve devletlerin ittifaklara katılma kararlarına etki eden faktörlerin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Ardından Siyaset Bilimi ile Psikoloji disiplini ortaklığında disiplinlerarası bir alan olarak çalışılan Politik Psikoloji'den Uİ disiplini ve DPA'da nasıl faydalandığından ve ittifak çalışmalarında psikolojik faktörlerin nedenselliğine ilişkin yapılan araştırmalardan bahsedilmiştir. Akabinde ittifaklara katılma kararı ile psikolojik motivasyonlar arasındaki nedensellik ilişkisine yönelik tartışma yürütülmüş ve söz konusu psikolojik motivasyonların birer ara değişken olarak Neoklasik Realizmin analiz çerçevesinde nasıl ele alınabileceği açıklanmıştır.

1.1. İttifak Kavramı

1.1.1. İttifak Tanımı

İttifaklar, devletlerin ulusal güvenlikleri ve çıkarları için dış politikada başvurdukları en önemli ve en değerli araçlardan birisidir. Özellikle de devletler, dış güvenlik sorunları yaşadıklarında ya da bazı durumlarda iç güvenlik sorunlarının varlığı halinde ittifaklar öncelikli dış politika aracı haline gelebilir.²⁴ İttifak çalışmaları alanının önemli isimlerinden George Liska, ittifakların uluslararası ilişkilerde oynadığı rolü şöyle ifade etmektedir: “İttifaklara referans vermeden uluslararası ilişkileri konuşmak imkânsızdır (...)”²⁵ Benzer şekilde Weitsman da askeri ittifaklar için şöyle demektedir: “Askeri ittifaklar dünyaları şekillendirir. Uluslararası politikadaki işbirliği ve çatışma şablonlarını somutlaştırırlar (...).”²⁶

²⁴ Duffield, Michota ve Miller, 2008: 292.

²⁵ Liska, 1968: 3.

²⁶ Weitsman, 2004: 1.

Dünya siyasi tarihine bakıldığında ittifakların oldukça yaygın olduğu görülecektir.²⁷ Her ne kadar masalsı olsa da realist bir anlatıda, yeryüzünde tek insan varken huzurun ve barışın olduğu, ikinci insanla birlikte savaşın ortaya çıktığı, üçüncü insanla birlikte ise ittifakların kurulduğu söylenir.²⁸ Bu nedenle ittifakların tarihinin insanlığın bir arada yaşamasının tarihi kadar eski olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.²⁹ Thukydides tarafından kaleme alınan ve uluslararası ilişkiler hakkındaki en eski ve en temel kaynaklardan biri olarak kabul edilen *Peloponnessos Savaşları (History of the Peloponnesian War)* adlı eserde bile, Atina ile Sparta arasındaki güç mücadelesi ve bu devletlerin diğer şehir devletleri ile kurdukları ittifak ilişkileri incelenmiştir.³⁰

En genel tanımıyla ittifaklar, “devletlerin kendilerini ortak bir düşmana karşı savunmak ya da ortak çıkarlarını kollamak amacıyla bir araya gelmeleridir.”³¹ Michael Sheehan ise, “devletler egemenliklerini ve güvenliklerini sağlamada kaynaklarının yetersiz olduklarına inanmaları halinde bir ittifaka üye olmaya çalışabilecek ve kendisiyle ortak hedefleri paylaşan ya da benzer tehditler algılayan devletlerle ortak dava peşine düşebilecekler”³² diyerek ittifakları kuruluş amaçları üzerinden tanımlamıştır. Hasan Basri Yalçın ise ittifakları, “(...) devletlerin herhangi bir tehdit karşısında birlik oluşturmak adına resmi ya da gayriresmi biçimlerde bir araya gelmeleri ve ortak tehdiye karşı mücadele taahhüdü vermeleri” olarak tanımlamaktadır.³³ Ayrıca Yalçın, bir ittifak olgusunun ortaya çıkabilmesi için “i) aktörler, ii) karşı çıkılan bir tehdit ve iii) tehdiye karşı birleşmek” şeklinde üç bileşenin bir araya gelmesi gerektiğini belirtir.³⁴ Kavramın tanımlanması amacıyla literatürde en fazla referans gösterilen Stephen Walt ise ittifakları, “(...) iki ya da daha fazla egemen devlet arasındaki güvenlik işbirliği için resmi ya da gayriresmi anlaşma” şeklinde tanımlamaktadır.³⁵

²⁷ Duffield, Michota ve Miller, 2008: 292.

²⁸ Yalçın, 2015: 399.

²⁹ Masala, 2010: 382. İnsanlık tarihi kadar eski olan ittifak olgusu da diğer her olgu gibi zamanın ruhuna uygun olarak değişime uğramıştır. 1648-2008 yılları arasındaki 450’den fazla ittifakı inceleyen Douglas Gibler, ilk zamanlar çoğunlukla Avrupa merkezli olan ittifakların zamanla giderek küreselleştiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca Gibler, geçmişten günümüze ittifakların kuruluş amaçlarının da değiştiğini belirtmektedir. Nitekim ilk zamanlar ittifakların amacı rakip devletlerin güçlerini dengelemek iken, zamanla çatışma yönetimi gibi devletlerin dış politika stratejilerini içeren farklı amaçlar da ittifak oluşumlarına etki etmiştir (Gibler, 2009: 551-553).

³⁰ Stein, 2013: 364. Thukydides, Atina ile Sparta arasındaki güç mücadelesinde korku faktörünün önemli etkisi olduğunu, her iki tarafın da birbirlerinden korktuğunu ve tarafların birbirlerine karşı kalıp yargılar üzerinden düşman imgeleri geliştirdiklerini belirtir (Thukydides, 2020). Cottam ve arkadaşlarına göre, bu tespitleri nedeniyle Thukydides ilk politik psikologlardan birisidir (Cottam vd., 2017: 506-507).

³¹ Arıboğan, Ayman ve Dedoğlu, 2010: 368.

³² Sheehan, 2017: 152.

³³ Yalçın, 2015: 399.

³⁴ Yalçın, 2015: 400.

³⁵ Walt, 1990: 12.

Literatürde daha pek çok ittifak tanımı bulunmakla birlikte Brett Ashley Leeds, bu hususta belirli kıstaslar ortaya koyarak konuya açıklık getirmiştir. Leeds, “*İttifak Antlaşması Yükümlülükleri ve Hükümleri Projesi*” (*Alliance Treaty Obligations and Provisions – ATOP*) kapsamında yaptığı araştırmasında bir oluşuma ittifak denilebilmesi için şu üç unsurun var olması gerektiğine dikkat çekmektedir: Bunlardan ilki, ittifak antlaşmasının resmi bir antlaşmayla kurulması; ikincisi, bağımsız devletler arasında yapılmış olması ve üçüncüsü, askeri bir ittifak olması gerektiğidir. Bu unsurlar açısından bakıldığında, resmi antlaşmaya dayanmayan işbirliği girişimleri, tek taraflı olarak devletlerin taahhütte bulunduğu durumlar, emperyal ya da kolonyal ilişkiler, silah ticareti, askeri yardımlar, sınır antlaşmaları ve istihbarat paylaşım antlaşmaları ittifak kapsamında değerlendirilmeyecektir.³⁶ Bu kıstaslardan hareketle, Leeds ve arkadaşları ittifak kavramını şöyle tanımlamaktadır: “*İttifaklar, en az iki bağımsız devletin resmi temsilcileri tarafından imzalanan, askeri çatışma durumunda bir ortağa yardım etme, çatışma durumunda tarafsız kalma, birbirleriyle askeri çatışmalardan kaçınma ya da askeri çatışma potansiyeli yaratan uluslararası kriz durumunda danışma/işbirliği yapma vaatlerini içeren yazılı anlaşmalardır.*”³⁷ Böylelikle, Leeds ve arkadaşlarının ittifakların *casus foederis*³⁸ unsuruna odaklanan tanımının ittifak kavramının açıklanabilmesi için en kapsamlı ve somut tanım olduğu söylenebilir.

Elbette ittifak denilince akla ilk olarak savaş ya da savaş tehdidi gelmektedir. Bu hususta Brian Lai ve Dan Reiter, savaşların başlamasında, yayılmasında ve sonlanmasında ittifakların kritik rol oynadığını belirtmektedir.³⁹ Ancak ittifaklar, genellikle savaş olgusuyla ilişkilendirilse de barış olgusuyla da yakından alakalıdır. Özellikle güç dengesi yaklaşımının

³⁶ Leeds, 2018: 6-7. ATOP Projesi, 1815-2016 yılları arasında imzalanan tüm askeri antlaşmaların içeriği, yükümlülükleri, hükümleri vb. hususlarda veri sağlayan bir projedir. Bkz. <http://www.atopdata.org/> (erişim tarihi: 06.08.2020).

³⁷ Leeds, Ritter, Mitchell ve Long, 2002: 238.

³⁸ İttifak antlaşmalarının temel yapı taşı ‘*casus foederis*’ yani ittifakın nasıl işlerlik kazanacağına dair antlaşmada belirtilen şartlardır. Örneğin, NATO’nun harekete geçmesi için üyelerden birine yönelik saldırı olması durumunda antlaşmanın 4. ve 5. maddelerinin işletilmesi gerekmektedir (Sönmezoğlu, 2014: 430). Kuzey Atlantik Antlaşması’nın 4. maddesi şöyledir: “*Taraflardan herhangi biri, Taraflardan birinin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı ya da güvenliğinin tehdit edildiğini düşündüğü zaman, tüm Taraflar birlikte danışmalarda bulunacaklardır.*” Antlaşmanın *casus foederis* unsurunu içeren 5. maddesi ise şöyledir: “*Taraflar, Kuzey Amerika’da veya Avrupa’da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası’nın 51. maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler derhal Güvenlik Konseyi’ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir.*”

https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr (erişim tarihi: 12.03.2022).

³⁹ Lai ve Reiter, 2000: 203.

perspektifinden bakıldığında, ittifaklar uluslararası sistemdeki gücün dengelenmesi için bir araçtır ve söz konusu dengeleme başarılı bir şekilde gerçekleşirse barışın yaşanacağı, dengelemenin başarısız olduğu durumlarda ise savaşın ortaya çıkabileceği öngörülmektedir.⁴⁰ Ayrıca bazı durumlarda ittifaklar, barışı korumak amacıyla kurulabileceği gibi barışın tesisi ve sürdürülmesi noktasında da oldukça işlevsel olabilmektedir. Nitekim Avrupa Birliği (AB) örneğinde olduğu gibi üyeler arasında şeffaflık, iletişim, ortaklığın yönetimi gibi unsurlar üzerinden barışın tesisi ve işbirliğinin sürdürülmesi mümkündür.⁴¹

İttifakların savaş olgusuyla mı yoksa barış olgusuyla mı ilişkilendirilmesi gerektiği noktasında yine Brett Leeds'in çalışması önemli bir perspektif sunmaktadır. Leeds, ittifakların uluslararası politikada saldırganlığı nasıl etkilediğini araştırdığı çalışmasında, savunmacı ittifakların tehdit kaynağına yönelik caydırıcı bir etkisinin olduğunu belirtir. Ancak saldırganı teşvik ettiği ve üyelerin kendini güvende hissetmesine neden olduğu düşüncesinden hareketle, saldırmazlık antlaşmalarının uluslararası politikada çatışmayı ve saldırganlığı artırdığını ileri sürmektedir.⁴²

İttifaklar, ister savaş isterse de barış olgusuyla ilişkilendirilsin, devletler arasında işbirliği için zemin oluşturmakta⁴³ ve devletlerin kendi gücünü artırabilmeleri ve ittifakın diğer üyelerinin gücüyle kendi güçlerini birleştirebilmeleri için bir araç olarak görülmektedir.⁴⁴ Bu nedenle ittifakların çatışma-işbirliği ve savaş-barış kavramlarıyla bağlantılı bir şekilde uluslararası ilişkilerdeki bir dizi gelişme ve sürecin parçası olarak önemli bir konuma sahip olduğu söylenebilir.

1.1.2. Devletler Arası İlişkilerde İttifak Türleri

İttifakları pek çok farklı şekilde kategorize etmek mümkündür. Amaçlarına göre ittifaklar 'savunmacı' ya da 'saldırgan' ittifaklar olarak ikiye ayrılabilir.⁴⁵ Buna karşılık David Singer ve Melvin Small, amaçları bakımından ittifakları üç kategori dâhilinde incelemiştir. İlki, *savunma paktı (defense pact)*; ikincisi, *tarafsızlık ya da saldırmazlık paktı (neutrality or non-aggression pact)*; üçüncüsü de *anlaşmadır (entente)*.⁴⁶ 'Savunma paktları', taraflardan birine

⁴⁰ Gibler, 2009: 1.

⁴¹ Weitsman, 2004: 4.

⁴² Leeds, 2003: 437. Benzer bir çalışma için Jack Levy'nin 1495-1975 yılları arasında büyük güçlerin ittifak yönelimleri üzerinden ittifak oluşumu ve savaş arasındaki ilişkiyi irdelediği "*Alliance Formation and War Behavior: An Analysis of the Great Powers, 1495-1975*" isimli çalışmasına bakınız (Levy, 1981).

⁴³ Snyder, 2007: 1.

⁴⁴ Weitsman, 2004: 1.

⁴⁵ Snyder, 2007: 12.

⁴⁶ Singer ve Small, 1966: 5.

saldırı olması durumunda diğer tarafın yardım yükümlülüğünün bulunduğu ittifaklardır. ‘Tarafsızlık’ ya da ‘saldırmazlık paktları’, saldırı durumunda tarafların birbirlerine müdahale etmemesini ya da birbirlerine saldırmamasını şart koşan ittifaklardır. Üçüncü kategorideki ‘anlaşma’ ise tarafların olası bir kriz ya da saldırı durumunda aralarında danışma ve işbirliği yapmalarını öngören ittifaklardır.⁴⁷

İttifak kategorisi açısından bir diğer ayrım, ittifak üyeleri arasındaki güç kapasitelerinin eşit olup olmamasına bağlı olarak yapılan ayrımdır. Eşit ya da diğer bir deyişle simetrik ittifaklarda üyelerin göreceli güçleri birbirine yakın olmakla birlikte yükümlülükler karşılıklıdır. Eşit olmayan ittifaklarda ise bir ya da birkaç üyenin diğer üyelerden daha güçlü olduğu ve bu üye veya üyelerin diğerleri üzerinde kontrol ve yönlendirme kabiliyetine sahip olduğu ittifaklardır.⁴⁸ Eşit olmayan ittifaklar bazen hiyerarşik ya da asimetrik ittifaklar olarak da adlandırılmaktadır. Hiyerarşik ittifaklarda ittifakın en güçlü üyesi liderlik yapar ve diğer üyeler üzerinde baskı unsurunu kullanarak liderliğini ifa eder. Varşova Paketi’nin örnek olarak gösterilebileceği bu tür ittifaklara ‘hegemonik’ ya da ‘emperyal ittifaklar’ da denmektedir. Hiyerarşiye neden olan faktör ise üyelerin sahip olduğu güç kapasiteleri arasındaki dengesizliktir.⁴⁹ James Morrow, asimetrik ittifaklarda güçlü tarafın otonomi, zayıf tarafın ise güvenlik kazanımı nedeniyle bu tür ittifakların simetrik ittifaklara kıyasla daha kolay kurulduğunu ve daha uzun süre ayakta kaldığını belirtir. Ayrıca uluslararası sistemdeki ikincil büyük güçlerin (*second-rank major powers*) kapasite artırımı için asimetrik ittifaklar kurmaya daha fazla meyilli olduğunu da ifade eder.⁵⁰

İttifakın tarafları bakımından nicel bir ayrım olarak tek taraflı, ikili ya da çok taraflı ittifaklar şeklinde ayrım yapmak da mümkündür. Tek taraflı ittifaklar -İngiltere’nin 1939 yılında Polonya ve diğer Doğu Avrupa ülkelerine verdiği garantiler gibi ya da ABD’nin Truman ve Eisenhower doktrinlerinde olduğu gibi- bir devletin diğer devlet ya da devletlere karşı güvence verdiği ancak bu güvencesine karşı diğer devletin ya da devletlerin herhangi bir karşı yükümlülüğünün bulunmadığı ittifak türleridir.⁵¹ İkili ve çok taraflı ittifaklar da adlarından anlaşılacağı üzere ittifakın katılımcı sayılarıyla alakalı tasniflerdir.

⁴⁷ Small ve Singer, 1969: 5.

⁴⁸ Snyder, 2007: 12.

⁴⁹ Masala, 2010: 382.

⁵⁰ Morrow, 1991: 930.

⁵¹ Snyder, 2007: 12. Buna karşılık daha önce de belirtildiği üzere, Leeds ve arkadaşlarının tanımına göre ittifakların tek taraflı değil en az iki taraflı olması gerektiği düşünülürse, böylesi tek taraflı işbirliği anlaşmalarını ittifak olarak değerlendirmemek gerekecektir (Leeds, Ritter, Mitchell ve Long, 2002: 238).

İttifakları çıkar ve kapasite açısından inceleyen Douglas Gibler ise, ittifakları tasnif etmek için aşağıdaki tabloda da gösterildiği üzere dört kategori hazırlamıştır. Genişletilmiş caydırıcı ittifak kategorisine (Grup-A) örnek olarak NATO'yu; dayatılan ittifak kategorisine (Grup-B) örnek olarak İDS sonrası SSCB ve uydularını; kapasite artıran ittifaklar kategorisine (Grup-C) örnek olarak benzer kapasite ve çıkarları olan devletleri; tek amaçlı ittifaklar kategorisine (Grup-D) örnek olarak 1939 tarihli Sovyet-Nazi Paktı'nı göstermiştir. Ayrıca Gibler, söz konusu dörtlü tasnifi, ittifak üyeleri arasında anlaşma düzeyi ve ittifak içerisinde kapasite dağılımı şeklinde bir matris üzerine oturtmuştur. Matrise göre, genişletilmiş caydırıcı ittifaklar ile kapasite artıran ittifakların anlaşma düzeyi bakımından daha uyumlu olduğunu, buna karşılık dayatılan ittifaklar ile tek amaçlı ittifaklarda bahse konu uyumun az olduğunu belirtmiştir. İttifak içerisinde kapasite dağılımı bakımından ise, genişletilmiş caydırıcı ittifaklar ile dayatılan ittifakların kapasitelerinin birleşik olduğunu; kapasite artıran ittifaklar ile tek amaçlı ittifakların ise dağınık kapasiteye sahip olduklarını ifade etmiştir.⁵²

Tablo 1.1 İttifakların Anlaşma Düzeyi ve Üyelerinin Kapasite Dağılımı Arasındaki İlişki⁵³

İttifak Üyeleri Arasında Anlaşma Düzeyi	Uyumlu	A Genişletilmiş Caydırıcı İttifaklar	C Kapasite Artıran İttifaklar
	Uyumsuz	B Dayatılan İttifaklar	D Tek Amaçlı İttifaklar
		Birleşik	Dağınık
		İttifak İçerisinde Kapasite Dağılımı	

Buraya kadar bahsedilen kategorilerin haricinde, ittifakların resmi ya da gayri resmi olması,⁵⁴ basit veya üst düzeyde örgütlenmesi, kısa veya uzun dönemli olması, tek veya birden çok amaca sahip olması, bir savaşı önlemeye veya kazanmaya dönük oluşturulması gibi farklı kategoriler altında incelenmesi mümkündür.⁵⁵ Görüldüğü üzere, yukarıda bahsedilen ittifak tanımları ve kategorileri göz önüne bulundurulduğunda ittifak kavramı ve ittifak türleri üzerine literatürde bir fikir birliği bulunmamaktadır.⁵⁶

⁵² Gibler, 2009: 1iii-1iv.

⁵³ Gibler, 2009: 1iii.

⁵⁴ Yalçın, 2015: 399.

⁵⁵ Arıboğan, Ayman ve Dedoğlu, 2010: 368.

⁵⁶ İttifakların karakteristiği üzerine pek çok faydalı tipoloji çalışması yapılmıştır. Önemli bir tipoloji çalışması olarak Bruce Russett tarafından hazırlanan 1920-1957 yılları arasındaki 137 adet uluslararası ittifakın oluşumunu,

1.2. Devletlerin İttifaklara Katılma Kararlarını Etkileyen Faktörler

Nasıl ki disiplin içerisinde ittifak kavramı ve kategorileri üzerinde bir fikir birliği yok ise, devletlerin ittifaklara katılma kararlarını etkileyen faktörler üzerinde de mutabık kalınan bir çıkarım bulunmamaktadır. “Devletler neden ittifaka katılırlar” ya da “devletlerin ittifaklara katılma kararı almalarında hangi faktörler etkili olmaktadır” sorusunun cevabı için literatüre bakıldığında, pek çok farklı cevabın olduğu ve ilerleyen alt başlıklarda bahsedildiği üzere bu cevapların bazılarının birbirleriyle taban tabana zıt olduğu görülecektir.

Bu hususta, devletlerin ittifaka katılma kararını etkileyen faktörlerin literatürde ele alınışını kategorize etmek için kabaca dış faktörler ve iç faktörler şeklinde bir ayırım yapmak daha kolay olacaktır. Bu iki etkene Uİ disipliniindeki analiz düzeyleri açısından yaklaşıldığında, dış faktörler uluslararası ve bölgesel sistem düzeyinde ele alınabilecek iken; iç faktörler devlet ve devlet içi düzey dâhilinde incelenebilir.⁵⁷

1.2.1. Dış Faktörler

İttifak kuruluşunu ya da diğer bir deyişle devletlerin ittifaklara katılma kararlarını etkileyen dış dinamikler, devletlerin dış politikalarına etki eden sistemik etkenlerdir. Özellikle Neorealist kuramın başvurduğu sistem düzeyindeki açıklamalarda, ittifaklar iç etkenler yerine dış etkenler nedeniyle kurulmaktadır.⁵⁸ Bu noktada, en önemli dış etken sistemin anarşik yapısıdır. Uluslararası ilişkilerde bir üst otoritenin bulunmadığı ve devletlerin kendi başlarının çaresine bakması (*self help*) gerektiği anlamına gelen anarşik ortamda, devletlerin güvenliklerini sağlamak ve hayatta kalmak amacıyla ya kendi kaynaklarına güveneceği ya da bir ittifaka dahil olacağı varsayılmaktadır.⁵⁹ Nitekim böylesi bir ortamda devletler için en önemli dış politika stratejisi rakip/düşman devletin dengelemesi olup Realist ekol içerisinde de ittifaklar, ‘dengeleme’ (*balancing*) kavramıyla açıklanmaktadır. Hâkim görüşe göre -yani Realizme göre- devletler, yükselen ve hegemonik hırslara sahip olan güçlere karşı kendi güvenliklerini sağlamak ve hayatta kalmak için ya kendi kaynaklarına dayanarak *iç dengeleme*

entegrasyonunu, süresini ve dağılmasını çok farklı değişkenler bağlamında inceleyen çalışmaya bakılabilir. Bkz. (Russett, 1971: 262-289.)

⁵⁷ Duffield, Michota ve Miller, 2008: 295. Burada söz konusu etkenler kabaca iki düzeyde toparlanarak aktarılmıştır. Buna karşılık Uİ’de pek çok analiz düzeyine ilişkin farklı kategorileştirme girişimleri bulunmaktadır. Tüm kategorileri inceleyen ve derli toplu bir tipoloji sunan Sönmezoğlu’na göre Uİ’de beş analiz düzeyi bulunmaktadır. Bunlar; “a) birey/grup, b) devlet, c) uluslararası kuruluşlar, d) alt sistem ve e) küresel sistem”dir. Yine Sönmezoğlu, aynı beşliden hareketle de beş adet analiz birimi olduğunu söylemektedir (Sönmezoğlu, 2014: 17-253). Bu çalışmada ise ittifak kuruluşu sistem düzeyi (dış etkenler) ve devlet düzeyi (iç etkenler) şeklinde iki kategoride ele alınmış ve diğer üç kategori içerisine giren etkenler sistem ve devlet düzeyi kategorileri içerisinde değerlendirilmiştir.

⁵⁸ Masala, 2010: 383.

⁵⁹ Snyder, 2007: 17; Zongyou, 2006: 200.

(*internally balancing*) ya da ittifaklar kurarak *dış dengeleme* (*externally balancing*) yolunu seçeceklerdir.⁶⁰ Ancak bu noktada, içerden ve dışarıdan dengeleme seçeneklerinin her ikisi de avantajlar ve dezavantajlar içermektedir. Dış ittifaka katılmak açısından bakıldığında, devletler bu sayede çok hızlı ve daha az maliyetli bir güvenlik sağlayabilmelerine karşılık terk edilme, sürüklenme ya da otonomi kaybına uğrama şeklinde risklerle karşılaşabilmektedir. İç kaynakları harekete geçirme noktasında ise bu strateji, her ne kadar öz kaynaklara dayanmasına ve daha güvenilir olmasına rağmen kaynakların yeterli olup olmaması, kaynakları harekete geçirebilme becerisi ya da uzun vadede bu stratejinin sürdürülebilirliği gibi risklere gebe dir.⁶¹ Ayrıca yükselen ya da hegemonik hırslara sahip olan devletlere karşı içeriden ve dışarıdan dengeleme stratejileri haricinde devletlerin üçüncü bir strateji olarak '*peşine takılma*' ya da diğer bir deyişle '*ardıncılık*' (*bandwagoning*) politikası izlemeleri de mümkündür. Dengeleme ve peşine takılma stratejilerinin her ikisi de bir ittifak ilişkisi doğurmasına rağmen aralarında önemli bir fark bulunmaktadır. Dengeleme stratejisi, tehdide karşı diğerleri ile birleşerek ittifak oluşturmak iken; peşine takılma stratejisi tehdit kaynağı ile birleşmektir. Örneğin, İngiltere'nin daima Avrupa Kıtası'ndaki en güçlü, en saldırgan ve en dominant güce karşı tutum takınması dış dengelemenin tipik bir örneğidir. Mussolini'nin İDS'de Fransa'ya savaş ilan etmesi, Sovyetlerin 1945'te Japonya'ya savaş açması ve İtalya ile Romanya'nın BDS'deki ittifak tercihleri ise birer peşine takılma örnekleridir.⁶²

UI'de analizler için hem sistem düzeyini en önemli düzey olarak kabul eden hem de dengeleme kavramına ilişkin olarak katı varsayımlarda bulunan Kenneth Waltz, geliştirdiği *güç dengesi* (*balance of power*) yaklaşımında devletlerin gücü dengelediğini, dengelemenin gerçekleşmediği durumlarda ise peşine takılma stratejisi izlediklerini ileri sürmektedir.⁶³ Buna karşılık Stephen Walt ise '*İttifakların Kökenleri*' (*The Origins of Alliances*) isimli kitabında, Walt'ın güç dengesi teorisine katılmakla birlikte tespit ettiği bazı uyumsuzlukları düşünüp Walt'ın varsayımlarını sorgulamıştır. Bu uyumsuzluklar nedeniyle dengeleme teorisini yeniden ele alıp formüle etmiş ve *tehdit dengesi* (*balance of threat*) teorisini ileri sürmüştür. Nitekim Walt, gücün dengeleme için önemli olduğunu ancak devletlerin stratejik hesaplamaları için sadece bir unsur olduğunu belirtmiştir.⁶⁴

⁶⁰ Zongyou, 2006: 195.

⁶¹ Barnett ve Levy, 1991: 374-376.

⁶² Walt, 1990: 17-21.

⁶³ Waltz, 2015.

⁶⁴ Walt, 1990: ix-x.

Walt'ın güç yerine tehdide odaklanmasının nedeni ise dengelemenin güçsüzle birleşme, peşine takılmanın da güçlüyle hareket etme şeklinde güç dağılımına indirgendiğinde kafa karıştırıcı olmasındandır. Zayıf bir devletin tehdit oluşturan bir devlete karşı daha güçlü devlet ya da devletlerle ittifak kurabileceğini söyleyen Walt, güç yerine tehdide odaklanılması gerektiğini belirtmekte ve tehdit düzeyini etkileyen dört önemli unsur olduğunu ileri sürülmektedir. Bunlar; a) toplam güç, b) coğrafi yakınlık, c) saldırgan güç ve d) saldırgan niyetlerdir.⁶⁵

Randall Schweller ise ittifak seçimlerinde Kenneth Waltz'ın devletlerin güvelik arayışı içerisinde oldukları varsayımının haricinde devletlerin kazanç peşinde de olabileceğini ve kazanç arayışlarının devletlerin ittifak seçimlerine yön verebileceğini belirtir. Ayrıca Schweller, Walt'ın tehdit dengesi yaklaşımını da eleştirir ve kendisinin peşine takılma stratejisinde kar amaçlı motivasyonları göz ardı edip statüko perspektifinden konuya yaklaştığını ifade eder.⁶⁶ Bu nedenle güç dengesi ve tehdit dengesi yaklaşımlarına alternatif olarak *çıkarcı dengesi (balance of interest)* yaklaşımını ileri süren Schweller, devletlerin güvenlikten ziyade kazanç amacıyla peşine takılma stratejisi izlediklerini savunmuştur.⁶⁷ Yani bu görüşe göre, peşine takılma stratejisi savunmacı ya da saldırgan olmak üzere iki farklı motivasyondan hareketle tercih edilebilmektedir. Savunma amaçlı peşine takılma stratejisinde tehdit kaynağının üstesinden gelinemeyeceği için korunmak amacıyla tehdide boyun eğme durumu söz konusu iken; saldırgan amaçlı peşine takılma stratejisinde kazançtan pay kapma arzusu güdüleyicidir.⁶⁸ Böylelikle Walt, ileri sürdüğü tehdit dengesi teorisiyle Waltz'ın güç dengesi teorisini eleştirirken; Schweller da ortaya attığı çıkar dengesi teorisiyle hem Waltz'ı hem de Walt'ı eleştirmekte ve ittifakların kuruluşunda etkisi olduğu düşünülen güç ve tehdit unsurlarına çıkar unsurunu da eklemektedir.⁶⁹

Dengelemenin güç, tehdit ve çıkar boyutunu göz önünde bulunduran ancak çok katı sınırlamalar yapmaktan da kaçınan Patricia Weitsman ise, aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, tehdit ile ittifak olgularına farklı bir açıdan yaklaşmakta ve iki olgu arasında sarmal bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Bu sarmal ilişkiye göre, bir devlet düşük düzeyde tehdit

⁶⁵ Walt, 1990: 21-22.

⁶⁶ Schweller, 1994: 79.

⁶⁷ Schweller, 1994: 99.

⁶⁸ Walt, 1990: 21.

⁶⁹ Schweller, i) aslan, ii) kuzu, iii) kurt ve iv) çakal olmak üzere dört tip devletten bahseder. Aslan devletler statükoyu korumaya çalışan büyük güçler iken; kuzu devletler büyük gücün yanındaki zayıf devletlerdir. Hem aslanlar hem de kuzular, mevcut sistemden memnundur ve statükonun korunması taraftarıdır. Ancak kurt ve çakal devletler revizyonist motivasyonları olan devletlerdir. Çakal devletler, kurt devletlerin peşine takılarak savaş ganimetlerinden kazanç sağlama arzusunadadır. Kurt devletler ise aslan devletlere meydan okuyarak statükoyu kendi lehlerine döndürme amacı güderler (Schweller, 1994: 101-104).

algıladığında *hedging stratejisi*⁷⁰ izleyecek ya da bir strateji karması belirleyerek uygulamaya koyacaktır. Böylelikle kendi çıkarlarını korurken rakibinin önünü kesmeye ve onu engellemeye çalışacaktır. Tehdidin artması durumunda ise tehdit algılayan devlet, çıkar çatışmasını çözmek amacıyla düşmanıyla ittifak kurmaya yoğunlaşacak, yani *tethering stratejisi*⁷¹ izleyecektir. Ancak tehdidin hala devam etmesi durumunda düşmana karşı bir ittifak kurmaya çalışacaktır. Eğer tehdidin üstesinden gelemiyorsa o vakit kendini korumak için tehdit kaynağı ile yakınlaşacak yani peşine takılma stratejisi izleyecektir.⁷²

Tablo 1.2 Weitsman’a Göre Tehdit Seviyesi ve Devletlerin Stratejileri Arasındaki İlişki⁷³

Tehdit Seviyesi	Tehdit Algılayan Devletin Stratejisi	Tehdit Algılayan Devletin Amacı
Düşük Tehdit	Strateji Karması veya Hedging	Rakibi Engelleme, Sınırlandırma ve Çıkarlarını Koruma
Tehdidin Artışı	Tethering	Çıkar Çatışmasının Çözümü
Tehdidin Devam Etmesi	Dengeleme	Hayatta Kalma
Tehdidin Üstesinden Gelinememesi ve Hayati Olması	Peşine Takılma	Hayatta Kalma

Konuya hegemonik tehdit açısından yaklaşan Wei Zongyou ise, hegemonik tehdit algılayan bir devletin üç dış politika stratejisinin bulunduğunu; bunların *geri çekilme*

⁷⁰ Hedging stratejisi, bir devletin ikiden fazla rakibi olduğunda ve taraf seçemediği ya da seçmesi durumunda büyük risk alacağı durumlarda tercih edilebilir bir strateji olarak görülmektedir. Devletler bu strateji sayesinde sadece bir taraf ile müttefik olmanın risklerinden kaçınmış olurlar. Almanya’nın 1873’te Avusturya-Macaristan ile ve 1881’de Rusya ile ittifak kurması hedging stratejisine birer örnektir (Weitsman, 2004: 20). Finans alanından ithal edilen söz konusu kavramın Türkçe karşılığı için literatürde ‘*korunmak*’, ‘*riskten korunmak*’, ‘*risk dengelemek*’, ‘*çitlemek*’, ‘*güdümlü dengecilik*’ ve ‘*sınırlayıcı-önlem alıcı*’ gibi ifadelerin tercih edildiği görülmektedir (Bkz. Özlük, 2017: 224; Kaya ve Akçadağ-Alagöz, 2021: 235; Donduran, 2022: 111; Dingil ve Güven, 2021: 296; Sekmen, 2022: 27). Ancak hem kavram karmaşası yaşanmaması için hem de Türkçe literatürde de yaygın bir şekilde İngilizce karşılığı olan *hedging* kavramı tercih edildiğinden bu çalışmada anılan kavram Türkçeleştirilmeden kullanılmıştır (Bkz. Kaya ve Akçadağ-Alagöz, 2021; Hamzaoglu ve Hoşfikirer, 2022; Akçadağ-Alagöz, 2017).

⁷¹ Tethering stratejisi, çıkar çatışmasını çözmek ve anlaşmaya varmak için düşman olan devlet ile yakınlaşmaktır. Nitekim bazı durumlarda devletler tehdit algıladığında tehdit kaynağı ile uzlaşmaya çalışırlar. Bu strateji dengeleme ve peşine takılma stratejisi izlemekten çok daha risksiz, kolay ve öncelikli olarak başvurulabilir. Hitler ile Stalin’in 1939’daki yakınlaşması buna örnek olarak gösterilebilir. Yine 1952’de Schuman Planı çerçevesinde Fransa ile Batı Almanya’nın Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nu (AKÇT) oluşturmaları da bu stratejiye bir örnektir (Weitsman, 2004: 21). Bahse konu stratejinin özünün, “*Dostunu yakın tut, düşmanını daha da yakın*” sözünde verilmek istenen mesaj olduğu söylenebilir (Weitsman, 2004: 18). Kavramın Türkçe karşılığı olarak ‘bağlamak’ ya da ‘bağlayıcı’ ifadeleri kullanılsa da bağlama-bağlayıcı kavramlarının diğer bir strateji olan ‘*bindind*’ kavramı ile karıştırılmaması için İngilizce karşılığı olduğu gibi kullanılmıştır (Bkz. Özlük, 2017: 224; Sekmen, 2022: 27).

⁷² Weitsman, 2004: 12.

⁷³ Weitsman’ın hazırladığı tablo Türkçeleştirilmiştir. Bkz. (Weitsman, 2004: 12). Hedging ve tethering kavramları ise –önceki dipnotlarda açıklandığı üzere- Türkçeleştirilmeden kullanılmıştır.

(*withdrawing*), *peşine takılma* ve *dengeleme* olduğunu ileri sürer. Devletler, geri çekilme stratejisi izleyerek hegemon tehditten uzaklaşabilir ya da olası bir çatışmaya taraf olmayabilir. Devletlerin geri çekilme stratejileri *tehditten saklanmak (hiding from the threat)*, *bekle gör politikası izlemek (wait and see)* ya da *izolasyon (isolation)* tercihiinde bulunmak şeklinde olabilir. Ayrıca Zongyou, dengelemenin yüksek maliyeti olacağı görüşünden hareketle devletlerin peşine takılma ya da çekilme stratejisi izlemelerinin daha olası olduğunu da belirtir.⁷⁴

Yine hegemonik tehdit özelinden konuya yaklaşan bir diğer isim olarak Thazha Varkey Paul, Waltz'ın güç dengesi yaklaşımını eleştirmekte ve hegemon güce karşı dengelemenin otomatik olarak gerçekleşeceği görüşüne karşı çıkmaktadır.⁷⁵ Paul'a göre, her ne kadar Soğuk Savaş döneminde askeri unsurlar özelinden *sert dengeleme (hard balancing)* söz konusu olsa da Soğuk Savaş sonrasında pek çok hegemon olmayan büyük devlet için egemenliğin kaybedilme korkusunun ortadan kalkması ile hegemon bir güce ya da büyük bir devletin tek taraflı politikalarına karşı –ki Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'ye karşı Birleşmiş Milletler'de (BM) sınırlı diplomatik girişimler ile- *yumuşak dengeleme (soft balancing)* stratejisi izlenmiştir.⁷⁶ ABD'nin Irak işgaline karşı Fransa ve Almanya'nın tutumlarında olduğu gibi ikincil büyük güçler, ABD tarafından kendilerine yönelik tehdit algılamamakla beraber ABD'nin tek taraflı ve müdahaleci politikalarına karşı uluslararası kurumlar nezdinde diplomatik girişimlerde bulunarak ABD'yi kısıtlamaya çalışmıştır. Bu kısıtlama elbette ekonomik bağların zarar görmesi ya da ABD'nin provoke edilmesi anlamına da gelmemiştir. Ancak yazar, ABD'nin statükocu bir devlet yerine revizyonist bir devlet olarak hareket edip emperyal bir strateji izlemesi durumunda sert dengeleme ile karşılaşacağını da eklemektedir.⁷⁷

Yukarıda ifade edildiği üzere, literatürde devletlerin ittifaklara katılma kararına etki eden dış faktörlere ilişkin olarak pek çok farklı yaklaşım ileri sürülmüştür. Hatta dengelemenin güç-tehdit-çıkarcı şeklinde farklılaşmasında olduğu gibi Realist ekol içerisinde kimi yaklaşımlar birbirlerinin argümanlarını çürütmeye çalışmışlardır. Dahası her ne kadar burada detaylı bir şekilde ele alınmasa da ittifak çalışmaları dahilinde dış politika stratejisi olarak yatıştırma (*appeasement*), uzlaşma ve uyum sağlama (*accommodation*), angaje olma (*engagement*), ittifakı bozma (*broken alliance*), sınırlama (*restraintment*), çevreleme (*containment*),

⁷⁴ Zongyou, 2006: 200.

⁷⁵ Paul, 2005: 71.

⁷⁶ Paul, 2005: 46-47.

⁷⁷ Paul, 2005: 70-71.

sorumluluğu devretme (*buck passing*) gibi farklı stratejilerden de bahsetmek mümkündür.⁷⁸ Tüm bu yaklaşımlar kendi içerisinde tutarlı gözükmesine rağmen devletlerin iç dinamiklerinin göz ardı edilerek salt sistemik açıklamaların yapılmaya çalışılması aynı konuda bile farklı analizlerinin ortaya çıkmasına neden olduğu söylenebilir. Bu nedenle sadece dış etkenlere odaklı analizler yerine iç etkenleri de göz önünde bulundurarak bütüncül bakış açısıyla konuya yaklaşılması gerekmektedir.

1.2.2. İç Faktörler

Devletlerin ittifaklara katılma kararlarına etki eden dış etkenlerin aksine, tıpkı Morrow'un "*Devletler, uluslararası politikayı, iç politikalarının merceğiyle görürler.*"⁷⁹ sözünde belirttiği gibi, devletlerin kendi iç dinamikleri nedeniyle ittifaklara katılma kararı aldığını belirten görüşler de bulunmaktadır. Söz konusu iç dinamiklerin tespiti için de devlet ve birey düzeyine yoğunlaşmak gerekmektedir.

İttifaka katılma kararlarını etkileyen iç dinamikler içerisinde en fazla irdelenen faktörler politik sistem ve ideolojidir. Politik sistem açısından bakıldığında, monarşi rejimiyle yönetilen ülkelerin diğer monarşilerle, liberal demokrasilerin ise diğer liberal demokrasilerle ittifak kuracağı düşünülmektedir. Bu görüşlerin dayanağı ise benzer kültürel özelliklere, ideolojik yaklaşımlara veya siyasal sistemlere sahip devletlerin benzer ulusal çıkarlara ve politik yönelimlere sahip olacağı düşüncesinden ileri gelmektedir.⁸⁰

İdeoloji açısından bakıldığında ise, benzer ideolojilere sahip devletlerin aynı ittifak çatısı altında toplanacağı varsayılmaktadır. İttifak kurulumunu ideolojik etki üzerinden inceleyen Herbert Dinerstein, BDS öncesi ittifak oluşumlarında ideolojinin rol oynamadığını belirtmekte ve bunun nedenini de o dönemde devletlerin diğer devletlere kendi rejimlerini ihraç etmeye çalışmamalarına dayandırmaktadır. Nitekim bu dönemin büyük güçlerinden Çarlık Rusya'nın imparatorluk, Fransa'nın cumhuriyet, İngiltere'nin -her ne kadar devletin başında bir monark olsa da- liberal bir siyasal sistemi bulunmaktadır. Ancak buna karşılık Dinerstein, İDS öncesinde ve sonrasında ittifak oluşumlarında ideolojinin önemli rol oynadığını belirtmektedir.⁸¹

Mark Haas ise "*Ideology and Alliances: British and French External Balancing Decisions in the 1930s*" başlıklı çalışmasında Neorealistlerin devletlerin ittifak tercihlerinde

⁷⁸ Yalçın, 2017: 38.

⁷⁹ Morrow, 2000: 80.

⁸⁰ Duffield, Michota ve Miller, 2008: 297.

⁸¹ Dinerstein, 1965: 592-594.

ideolojinin önemini yadsımlarını (özellikle John Mearsheimer’ın “*Büyük Güç Siyasetinin Trajedisi*” adlı eserindeki “*Büyük güçler ciddi bir tehditle karşı karşıya kaldıklarında, (.) ittifak ortakları ararken ideolojiye çok az dikkat ederler.*”⁸² sözünü) eleştirir. Kendisi ideolojinin ittifak tercihleri dâhil devletlerin dış politikalarında sistematik ve yoğun bir etkiye sahip olduğunu savunmaktadır⁸³

Buna karşılık Brian Lai ve Dan Reiter, 1816-1992 yılları arasındaki ittifakları inceledikleri çalışmalarında, 1945 yılından önce benzer rejimlerin birbirleriyle ittifak kurdukları iddiasını çürütmüş ve 1945 yılından sonra rejim benzerliği nedeniyle ittifakların kurulduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca yazarlar, demokratik rejimlerin kendi aralarında ittifak kurmalarının diğer rejimlere kıyasla daha olası olduğu varsayımını da çürütmüşlerdir. Ortak kültür, geçmiş tecrübeler, ortak tehdit ve düşmanlık olgusunun ittifak oluşumunu etkilediğini ileri sürmüşlerdir.⁸⁴

İdeolojiyle alakalı bu çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda ittifaklar ile ideoloji arasında genel geçer bir ilişki kurmak zorlaşmaktadır. Ancak Haas, ideolojik faktörlerin devletlerin ne türden ittifak yönelimlerini belirleyebileceği ne de ittifak yönelimlerinde hiçbir etkisi olmadığı anlamına gelmediğini belirtmiştir. Kendisi bu iki uç düşüncenin arasında ideolojilerin devletler arasındaki güvenlik ikilemini azaltmak suretiyle ittifak oluşumuna etkisi olduğu iddiasındadır.⁸⁵

George Liska ise, ittifak arayışlarında kültürel, ideolojik, ekonomik ve bunlarla ilişkili olarak tarihselliğin de etkili olduğunu düşünür. Örnek olarak; Polonya’nın doğal müttefikinin Fransa olduğundan, Latin Amerika ülkelerinin Britanya, Almanya ve Sovyetler ile yakın iken, Arjantin ve Küba’nın ABD dış politikalarına karşı olduğundan bahseder. Ayrıca Meksika ile Kanada’nın ABD’ye ve Bulgaristan ile Polonya’nın da Rusya’ya yönelik politikalarının kültürel nedenlerle farklılaştığını belirtir.⁸⁶

İttifakları devletlerin iç dinamikleri özelinden inceleyen Michael Barnett ve Jack Levy ise, pek çok iç dinamiğin ittifaklar üzerinde etkisi olduğunu kabul etmekle birlikte kendileri devletlerin iç politik ekonomilerine odaklanmışlardır.⁸⁷ Bu hususta yazarlar iki iddia ileri

⁸² Mearsheimer, 2001: 48.

⁸³ Haas, 2003: 34-35.

⁸⁴ Lai ve Reiter, 2000: 223.

⁸⁵ Haas, 2003: 78-79.

⁸⁶ Liska, 1968: 13-14.

⁸⁷ Barnett ve Levy, 1991: 369-370. İttifaklara ekonomi perspektifinden yaklaşan başka çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Olson ve Zeckhauser, çalışmalarında NATO örneğinden hareketle ittifak üyelerinin fayda-maliyet dengesini incelemişlerdir. Bkz. (Olson ve Zeckhauser, 1966: 266-279). Benzer şekilde Wallace Thies, ittifaklarda yük paylaşımını Olson ve Zeckhauser’ın ekonomik yaklaşımı doğrultusunda incelemiş ve ittifakların ekonomik

sürmüştür. Bunlardan ilki; liderler ulusal güvenliklerini korumak için devletin öz kaynaklarını seferber etmekte yetersiz kaldıklarında ve iç politik-ekonomik kısıtlamalarla karşılaştıklarında dış destek bulabilmek için ittifaklara katılmayı tercih edebilirler. İkincisi ise, devletlerin karşılaştığı iç tehditlerin söz konusu devletin dış ittifak arayışını teşvik edebileceğidir. Yani iç tehdit durumlarında, liderler diğer bir devlet ya da devletler grubuyla ittifak kurarak maddi kaynak sağlamaya ve rejim güvenliğini sağlamlaştırmaya çalışabileceklerdir.⁸⁸

Barnett ve Levy'nin yaklaşımına benzer şekilde, *'Explaining Third World Alignment'* isimli çalışmasında Steven David, Waltz'ın güç dengesi yaklaşımının üçüncü dünya ülkelerinin ittifak yönelimlerini açıklamakta yetersiz kaldığını ve üçüncü dünya ülkelerinin ittifak yönelimlerinin anlaşılması için bu ülkelerin karakteristik özelliklerine bakılması gerektiğini belirtmektedir. Nitekim *"her yerden dengeleme (omnibalancing)"* kavramı ile bu durumu açıklayan David, 'dengeleme' yaklaşımının devletlerin dışarıdan gelen tehditleri bertaraf etmek için çabalarını açıklarken, 'her yerden dengeleme' yaklaşımının devletlerin –özellikle üçüncü dünya ülkelerinin- hem iç hem de dış tehditleri bertaraf etmek için başvurdukları dış politika yönelimlerini açıklayabileceğini belirtir.⁸⁹

Yukarıdaki görüşlerin haricinde, devletlerin; iç güvenlik tehditlerini bertaraf etmek, iç politik istikrarı sağlamak, mevcut hükümetin dayandığı meşru zemini korumak, muhalifleri olası yıkıcı faaliyetlerinden vazgeçirmek ve hatta ittifak üyesi olan diğer müttefik/müttefikleri kontrol etmek gibi pek çok amaç doğrultusunda ittifaklara katılabileceğine dair iddialar ileri sürülmüştür.⁹⁰ Böylelikle salt dış dinamikler özelinden konuya yaklaşmanın yeterli olmadığı, ülkelerin iç dinamiklerinin de ittifak yönelimleri açısından önemli birer etkiye sahip olduğu/olabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Ancak bu durumda iç ve dış faktörlerden hangisinin ne derecede etkili olduğu ve hem iç hem de dış faktörlerin nasıl bir arada çalışılacağı gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Nitekim bir devletin ittifaka katılma kararının analizinde iç ve dış faktörleri ele almak çok geniş bir analiz düzeyinde çalışmayı gerektireceğinden böylesi kapsamlı bir analiz için sistematik ve kullanışlı bir analiz çerçevesine ihtiyaç duyulacaktır. Bu noktada NKR, hem sistem hem de devlet düzeyinde tutarlı ve sistematik analizler yapmayı mümkün kılan metodolojisiyle disiplin içerisinde öne çıkmakta olup bu konu ilerleyen bölümlerde detaylıca ele alınmıştır.

teorisine bir takım eleştiriler sunmuştur (Thies, 1987: 298-332). Yine mikro ekonomik model üzerinden ittifakları inceleyen diğer bir çalışma için bkz. (Altfeld, 1984)

⁸⁸ Barnett ve Levy, 1991: 370.

⁸⁹ David, 1991: 233.

⁹⁰ Snyder, 2007: 13.

1.3. Politik Psikoloji, İttifaklar ve Psikolojik Motivasyonlar

Genelde Uİ disiplininde özelde de ittifak çalışmalarında aktörlerin rasyonel hareket ettiği varsayılmaktadır. Rasyonel karar modeli, İktisat disiplini temelli bir yaklaşım olup Anthony Downs'un '*homo economicus*'⁹¹ yani '*ekonomik insan*' olarak bilinen yaklaşımından esinlenerek tüm Sosyal Bilimlerde olduğu gibi Siyaset Bilimi'nde de bir karar alma modeli olarak benimsenmiştir. Modele göre, her birey ya da aktör, karar alırken tıpkı şirketlerin maksimum kazanç-minimum maliyet hesabıyla karar aldığı gibi eylemde bulunmalıdır.⁹² Bu minvalde de bir aktör, öncelikle mevcut durumun koşulları çerçevesinde hedefini belirlemeli, ardından belirlediği hedefe ulaşmak için alternatif seçenekleri tespit etmeli, sonrasında da her alternatifin güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirip en iyi seçenek üzerinde karar kılmalıdır.⁹³

Uluslararası ilişkilerdeki bir karar alıcının perspektifinden konuya yaklaşıldığında da, bir dış politika kararı alınırken devlet adına karar alan yöneticiler öncelikle uluslararası sistemin yapısını analiz etmeli, ardından sistemdeki büyük güçleri, bu güçlerin birbirleriyle ilişkisini, yine kendi devletlerinin büyük güçlerle ilişkisini ve bölgesindeki gelişmeleri değerlendirmelidir. Böylelikle karar alıcılar, adına karar aldıkları devletin dış politikasına etki edebilecek uluslararası ve bölgesel faktörlerin stratejik hesaplamasını yapabilecektir. Akabinde bu karar alıcılar, kendi devletlerinin iç dinamiklerini yani alacakları dış politika kararı için ekonomik, bürokratik, toplumsal, ideolojik, yasal vb. yapılarının uygun ve elverişli olup olmadığını değerlendirmelidir. Son olarak; dış ve iç etkenleri optimum düzeyde değerlendirmiş olan karar alıcılar, dış politika menüsünden kendileri için en uygun olan tercihi seçmek suretiyle adına karar aldıkları devletin dış politikada rasyonel adım atmasını sağlamalıdır. Böylelikle her aktör kusursuz bir şekilde çıkarlarını tanımlayacak, eksiksiz bir şekilde uluslararası sistemin ve kendi devletlerinin dinamiklerini hesaba katacak ve mükemmel yani optimum düzeyde bir karar alacaktır.⁹⁴

⁹¹ '*Homo economicus*' kavramına karşı Siyaset Bilimi içerisinden '*homo politicus*' yani '*politik insan*' şeklinde bir meydan okuma söz konusu olmuştur (Özalp, 2011: 23-35). Sosyal Bilimlerdeki İnşacı yaklaşımlar da insanın sosyolojik bir varlık olduğu düşüncesinden hareketle '*homo sociologicus*' kavramını benimsemektedir (Efegil, 2018: 72, 85). *Homo economicus*'a karşı Psikoloji disiplini içerisinden de güçlü eleştiriler getirilmiştir. Özellikle de Herbert Simon, kararların irrasyonel olarak nitelendirilmesine karşı çıkmış ve bunun yerine '*sınırlandırılmış rasyonalite*' kavramıyla yeni bir model önermiştir (Simon, 1985: 297). Ayrıca *homo economicus* kavramına karşı '*psikolojik insan*' anlamına gelen '*homo psychologicus*' kavramı ilk kez 1985 yılında Herbert Simon tarafından ileri sürülmüştür (Mintz ve Derouen, 2010: 68; Simon, 1985: 303).

⁹² Mintz ve DeRouen, 2010: 7; Heywood, 2013: 168-169. Rasyonel (*rational*) terimi, Herbert Simon'a göre "*belirli bir durum bağlamında belirli hedeflere uygun davranış*" anlamına gelmektedir (Simon, 1985: 294).

⁹³ Goldstein ve Pevehouse, 2017: 185-187.

⁹⁴ Krş. Tayfur, 2014: 83-85.

Elbette her uluslararası aktör, kendisi açısından en iyi getiriye elde etmek için rasyonel karar almaya çalışmaktadır. Nitekim karar alıcılar, adına karar aldıkları devletin ulusal güvenliklerinden sorumludur⁹⁵ ve bu sorumluluk duygusunun altında da en doğru ve en optimum kararı vermek zorundadır. Ancak bu düşünce, teoriden pratiğe döküldüğünde, yani kâğıt üstündeki bu değerlendirmenin gerçek düzlemdeki (uluslararası ilişkilerdeki) izdüşümüne bakıldığında gerçekleşmediği görülmektedir.⁹⁶ Nitekim bir aktörün dış politika kararını alacağı ortama ve bu ortamdaki gelişmelere ilişkin tüm bilgiye erişmiş olması, hem mevcut hem de gelecekteki konjonktürü göz önünde bulundurarak en iyi kararı vermesi ve tüm bunları yaparken duygularını ve sosyalliğini yalıtması neredeyse imkânsızdır. Bireyler ya da gruplar duyguları olmayan ve karar alırken her daim beklenen faydayı göz eten aktörler değildir.⁹⁷ Devlet davranışlarının analiz edilme sürecinde böylesi bir tutarlılık içerisinde bulunmak, devletlerin mekanik karar alan robotik aktörler gibi resmedilmesine neden olmakta ve rasyonel karar alma süreci sanki 0-1 kodlamasıyla çalışan bir bilgisayar programının çıktısına benzetilmektedir.⁹⁸ Nitekim bu rasyonel modele göre, bilgisayarlarda olduğu gibi dış politika karar alma ortamında da önce dış etkenler, ardından da iç etkenler programa bir girdi olarak eklenmekte ve sanki klavyede ‘enter’ tuşuna basılmak suretiyle verilecek/uygulanacak dış politika kararı sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gündelik hayatta alınan kararlarda olduğu gibi dış politika kararlarında da nesnel değerlendirmeler öznel kanılarla birleşerek çoğunlukla ortaya nesnel-öznel karışımı bir karar çıkmaktadır. Eğer öznel değerlendirmeleri içermeyen tamamen devletin yüksek çıkarları gözetilerek ve uluslararası sistemin kapasite dağılımı nesnel bir şekilde analiz edilerek karar alınıyorsa -ki böylesi karar alma süreci Realist yaklaşımın idealize ettiği rasyonel karar alma sürecidir- söz konusu devlet, uluslararası sistem içerisinde –sistemin varsayılan doğasına göre- en iyi kararı vermiş olacaktır. Fakat karar alıcılar, karar alma aşamasında iç ve dış ortamı değerlendirirken gerçekliği algılayışları gerçeklikle birebir örtüşmeyebilir. Nitekim ‘psikolojik çevre’ (aktörün gözüyle dünya) ile ‘uygulama çevresi’ (politikanın uygulamaya konulacağı ortam) arasında farklılık bulunabilir.⁹⁹ Bu nedenle, ‘nesnel rasyonalite’ -yani kişiden kişiye göre değişmeyen rasyonalite- ile ‘öznel rasyonalite’ (her kişinin kendince en rasyonel tutumu) arasında fark oluşabilir ve her aktör nesnel rasyonalite ile hareket etmek istemesine rağmen

⁹⁵ Lalman ve Newman, 1991: 240.

⁹⁶ Güleç, 2018: 91.

⁹⁷ Crawford, 2000: 156; Chong, 2013: 99.

⁹⁸ Demirkılınç, 2020a: 57; Kantarcı, 2020d: 12; Gültekin, 2017: 503; Güleç, 2018: 81.

⁹⁹ Jervis, 2007: 2 Güleç, 2018: 87.

ekseriyetle kendine özgü öznel bir rasyonalite ile hareket edebilir. Ayrıca her aktör aynı koşullar altında en sağlıklı değerlendirmeyi yapamayabilir ve kişisel faktörler aynı durumlar karşısında farklı kararlar almayı etkileyebilir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, Jervis'in dediği gibi, her lider aynı durumlarda aynı kararları vermiş olsaydı, savaş suçuyla yargılanabilecek bir lider olamazdı.¹⁰⁰ Nitekim bireylerin kendine has özellikleri, inançları, kişisel karar alma stilleri ve deneyimleri karar alma sürecindeki idealize edilen rasyonaliteden uzaklaşılmasına ve öznel bir rasyonalite ile karar alınmasına neden olabilmektedir.¹⁰¹

En rasyonel kararın alınması için çaba gösterilirken neden aynı koşullar altında aynı kararların alınmadığı noktasındaki paradoks, karar alıcıların kararı alacakları ortamı/koşulları farklı yorumlamasından ve dünyaya bakış açılarındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır.¹⁰² Bu hususta Zongyou, dış politika kararı alınırken tüm değişkenlerin ve faktörlerin bir laboratuvar ortamında kontrol edilmediğini, devletlerin stratejik kararlar alırken zamanın, tehdidi tanımlayan aktörün yeteneğinin, devletler arasındaki tarihsel etkileşimin, karar alıcıların kendi tecrübelerinin vb. pek çok değişkenin etkili olduğunu/olabileceğini söylemekte ve devletlerin her zaman rasyonel karar almaktan ziyade sıklıkla kendilerini tatmin edici kararlar aldığını/alabileceğini belirtmektedir.¹⁰³

Dahası rasyonel karar alma süreci her zaman sanıldığı kadar kolay işlemeyebilir. Nitekim aktör, alternatif seçenekleri eleyip tek bir seçenek üzerinde karar kılabilmesi için her zaman fayda-maliyet senaryoları çok belirgin olmayabilir. Genellikle karar verme sürecinde ekonomik ve matematiksel modeller kullanılmakla birlikte belirsizlik, eksik bilgi, önyargı vb. etkenlerin sürece dâhil olması bu modellerdeki olasılıkların hesaplanmasını zorlaştırmaktadır. Nitekim söz konusu modellerde, sayılar üzerinden olasılık hesaplaması yapıldığından sürece dâhil olan bilinmezler (belirsizlik, eksik bilgi, önyargı vb.) hesaplamada ihtiyaç duyulan sayıların eksik olmasına neden olmaktadır. Bu noktada karar alıcı, hesaplama yapmak için denklemdeki bilinmezleri kendince sayısallaştıracak, bu sayısallaştırma süreci haliyle öznellik içerecek ve verilen karar nesnel fayda yerine öznel fayda sunan bir karar olacaktır.¹⁰⁴ Özellikle de belirsizlik, emin olamama, en kötüye göre hareket etme vb. durumlarının hepsi birer niyet okuyuculuğu olup bu durumlarda alınan kararlar psikolojik motivasyonların etkisi altında

¹⁰⁰ Jervis, 2007: 4.

¹⁰¹ Goldstein ve Pevehouse, 2017: 185-187.

¹⁰² Tayfur, 2014: 86.

¹⁰³ Zongyou, 2006: 199-200.

¹⁰⁴ Smith ve Kosslyn, 2017: 368-372.

alınan kararlar olacak ve nesnel rasyonalite yerine öznel rasyonaliteyle davranışta bulunulacaktır.

Bu noktada dış politika kararlarının alanında uzman olan çok zeki insanlardan müteşekkil bir grup tarafından alındığı ve mutlaka rasyonel olduğu/olması gerektiği düşünülebilir. Ancak Houghton'ın belirttiği üzere, hem Graham Allison ve Philip Zelikov'un "*Kararın Özü*" (*Essence of Decision*)¹⁰⁵ çalışmalarında hem de Irving Janis'in "*Grup Düşüncesi*" (*Groupthink*)¹⁰⁶ çalışmasında ifade ettiği gibi karar alıcı gruplar rasyonaliteden uzak kararlar alabilmektedir. Bu grupları Houghton, "*aptalca karar veren zeki adamlar*" olarak tanımlamakta ve dış politika kararı gibi tamamen rasyonel olarak alındığı düşünülen grup kararlarında bile rasyonaliteden uzak kararların nasıl alınabildiğine/alınabileceğine işaret etmektedir.¹⁰⁷ Dahası Hitler örneğinde olduğu gibi, hiç kimseye güvenmeyen kimi liderler, kararları tek başına alabilir ve bu kararları alacağı bilgi edinme süreci de söz konusu güvensizlikten olumsuz etkilenecek rasyonel karar alınmasını engelleyebilir. Nitekim Hitler'in danışmanlarının, Hitler'den korkmaları nedeniyle kendi pozisyonlarını korumak için bilgileri saklaması ya da manipüle etmesi grup içerisinde rasyonel karar alma mekanizmasının nasıl çökebileceğinin/işlevsiz kalabileceğinin en güzel örneğidir.¹⁰⁸ Böylelikle teorik olarak tahayyül edilen rasyonel karar alma varsayımının pratikteki işlerliği tartışmalıdır.¹⁰⁹ Buna karşılık en rasyonel kararların dahi karar alıcıların bilişsel değerlendirme süreçlerinin ürünü olduğu da unutulmamalıdır. Nitekim Cottam ve arkadaşları, "*(...) insanlar bilgileri boş bir sayfa üzerinde işlememektedir; bilgiyi işlemeyi kolaylaştıran çeşitli psikolojik mekanizmaları bulunmaktadır*"¹¹⁰ diyerek insanların edindikleri bilgileri nasıl kolayca işlediklerine işaret etmektedir. Ancak sadece kolaylık anlamında değil edinilen tüm bilgiler psikolojik zeminde ele alınmakta, değerlendirilmekte ve işlenmek suretiyle bir karara varılmakta ya da saklanmak üzere zihindeki bilişsel depolara aktarılmaktadır. İster karar alma isterse de depolama amacıyla

¹⁰⁵ Allison ve Zelikow, 1999.

¹⁰⁶ Janis, 1982.

¹⁰⁷ Houghton, 2015: 85-98.

¹⁰⁸ Shore, 2003: 120-121.

¹⁰⁹ Demirkılınc, 2020a: 57. Teorinin pratikle örtüşmemesi yani soyut temelde idealleştirilen rasyonel karar alma modelinin gerçek yaşamdaki işlerliğinin sorgulanması üzerine farklı modellerin ileri sürüldüğü görülmüştür. Bu modeller içerisinde psikolojik motivasyonları içeren iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki, '*Beklenti Teorisi*'dir. Beklenti teorisi, risk ve belirsizlik durumlarında karar alıcıların kayıp ve kazanç motivasyonları üzerinden nasıl karar aldıklarını incelemektedir (Goldstein ve Pevehouse, 2017: 190). İkincisi ise, Herbert Simon'un '*sınırlı rasyonalitesi*'dir. Bu yaklaşıma göre bireyler rasyonel karardan almaktan ziyade aldıkları kararın tatmin ediciliğine odaklanmakta yani tatmin edici bir seçenek bulduklarında alternatifler arasından o seçeneği seçmektedirler (Heywood, 2013: 169; Goldstein ve Pevehouse, 2017: 190).

¹¹⁰ Cottam vd., 2017: 85.

gerçekleştirilen bu bilişsel işlemler de haliyle psikolojik motivasyonların etki ettiği değerlendirme süreçlerinin bir sonucu olmaktadır.

Fakat psikolojik motivasyonların nedenselliğinin araştırılması, ele alınan konuda sadece irrasyonel kararların incelendiği ya da aktörlerin rasyonel karar almadığı anlamına gelmediği de peşinen belirtilmelidir. Her aktör, nesnel rasyonalite ile hareket etmek istese de genellikle aktörlerin davranışları nesnel rasyonalite yerine öznel rasyonalitelerinin bir çıktısı olmaktadır. Söz konusu öznel rasyonalitenin de önyargılı bir şekilde irrasyonel davranış olarak nitelendirilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Nitekim Jonathan Mercer, psikoloji temelli açıklamaları sadece hatalı ya da irrasyonel olarak gözüken kararların açıklamasında başvurulduğu görüşüne karşı çıkmakta ve bu hususta literatürde yer alan i) “*rasyonel açıklamalar psikolojiden bağımsızdır*”, ii) “*psikolojik açıklamalar rasyonel bir temel gerektirir*” ve iii) “*psikoloji doğru yargıları açıklayamaz*” varsayımlarını eleştirir ve tam aksine argümanlar ileri sürmektedir.¹¹¹ Bu nedenle aktörün davranışının nesnel rasyonaliteden neden saptığının anlaşılabilmesi için davranış hatalı olarak adlandırmak yerine aktörün böylesi bir davranış sergilemesine neden olan psikolojik motivasyonların irdelenmesi gerekmektedir. Jack Levy’nin “*Dış politika açıklamalarında psikoloji siyasetten ayrı tutulamaz.*”¹¹² sözünde de belirttiği gibi Siyaset Bilimi’nin tüm alanlarında olduğu gibi dış politika analizinde de psikolojik motivasyonlara önem verilmesi gerekmektedir.

Siyaset Bilimi’nde aktörlerin davranışlarına etki eden psikolojik faktörler Politik Psikoloji alanında incelenmektedir. Politik Psikoloji (*Political Psychology*), Siyaset Bilimi ile Psikoloji disiplini ortaklığında çalışılan bir alan olup Siyaset Psikolojisi, Siyasal Psikoloji ya da Psikopolitik (*Psychopolitics*) olarak da bilinmektedir.¹¹³ Leonie Huddy ve arkadaşları Politik Psikoloji’yi şöyle tanımlar: “*Politik Psikoloji, en genel düzeyde, insan psikolojisi hakkında bilinenlerin siyaset araştırmalarına uygulanmasıdır.*”¹¹⁴ Mücahit Gültekin ise bu alanı şöyle açıklar: “*Siyaset psikolojisi, siyaset ve psikoloji biliminin kesiştiği bir alanı ifade etmektedir ve siyasal davranış psikolojik kavramlara dayanarak açıklamaya çalışmaktadır.*”¹¹⁵ David Patrick Houghton da bu alanı “*(...) siyaset ve psikoloji arasındaki etkileşim çalışmaları ve özellikle siyaset üzerindeki psikolojik etki (...)*” olarak tanımlamıştır.¹¹⁶ Deniz Ülkü Arıboğan ise “*insan davranışlarının rasyonel olduğu ön kabulüne yönelik vurgusu ve eleştirisi*”

¹¹¹ Mercer, 2005: 77-106.

¹¹² Levy, 2013: 303.

¹¹³ Demirkılınç, 2020a: 29.

¹¹⁴ Huddy vd., 2013: 1.

¹¹⁵ Gültekin, 2017: 544.

¹¹⁶ Houghton, 2015: 36.

nedeniyle diğer disiplinlerden ayrıldığını belirttiği bu alanı, “(.) toplumların ve bireylerin psikolojileri ve siyasal süreçlerin bağlantısını çözmeye odaklanan (...)” bir alan olarak tanımlamaktadır.¹¹⁷ Tüm bu tanımları göz önünde bulundurarak alanın tanımı için daha kapsayıcı bir açıklama şöyle yapılabilir: “*Politik Psikoloji, bireylerin ve grupların kendi adına veya herhangi bir siyasal aktör namına politikayla ilişkili plan, taahhüt ve eylemlerine etki eden psikolojik faktörlerin incelenmesi amacıyla Siyaset Bilimi ve Psikoloji disiplininin etkileşim içerisinde çalıştığı bir alandır.*”¹¹⁸

Politika ile psikoloji arasında doğrudan bağ kuran ilk akademik çalışma hem siyaset bilimci hem de iletişim uzmanı olan Harold Laswell tarafından yapılmıştır. Laswell, 1930 yılında yayımladığı “*Psikopatoloji ve Politika*” (*Psychopatology and Politics*) adlı eserinde Psikanalitik yaklaşımla siyasal liderlerin kararlarına etki eden bilinç dışı motivasyonları incelemiştir. Bu nedenle de Laswell, ilk siyaset psikoloğu olarak bilinmektedir.¹¹⁹ Politik Psikoloji, 1960’lı yıllarda özel bir uzmanlık alanı olarak kabul edilmiş, 1970’lerde akademik bir ders olarak okutulmaya başlanmış, ardından alandaki çalışmaların daha kurumsal bir temelde yürütülmesi için 1978 yılında Jean Knutson liderliğinde Uluslararası Siyaset Psikoloji Topluluğu (*International Society of Political Psychology - ISPP*)¹²⁰ kurulmuş ve alana özgü ilk akademik dergi de 1979 yılında *Political Psychology*¹²¹ adıyla yayına başlamıştır.¹²²

Görüleceği üzere Politik Psikoloji alanındaki çalışmalar 1930’larda başlamasına rağmen alanın akademik bir çalışma alanı olarak benimsenmesi 1960’lı ve 1970’li yıllarda gerçekleşmiştir. Politik Psikoloji’nin geçmişten günümüze tarihsel gelişimine bakıldığında ise alanda ele alınan konu, aktör ve yaklaşımların giderek çeşitlendiği görülmektedir. Nitekim aşağıdaki şekilde de görülebileceği üzere, ilk zamanlar çalışmalarda kişilik ve kültür konusunun ele alındığı, zamanla siyasal tutum ve oy verme davranışı konularının eklendiği, ardından karar alma ve siyasal inanç konularında çalışmalar yürütüldüğü ve zamanla da dış politika ve uluslararası politika/uluslararası ilişkiler konularını içeren çalışmaların literatüre kazandırıldığı görülmektedir. Aktör açısından bakıldığında da, ilk zamanlarda birey ve lider odaklı çalışmalara ilerleyen dönemlerde siyasal elitlerin, siyasal grupların, kitlelerin, kamuoyunun

¹¹⁷ Arıboğan, 2020: 9.

¹¹⁸ Demirkılınç, 2020a: 30.

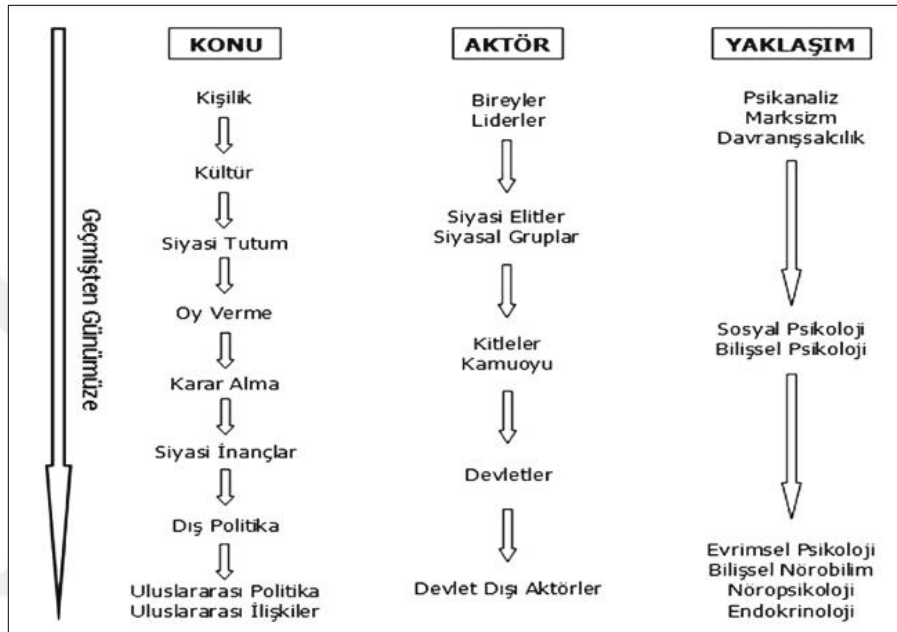
¹¹⁹ Deutsch ve Kinnval, 2002: 15-16; Houghton, 2015: 42; Dirilen Gümüş, 2015: 175; Larking vd., 2014b: 5. Harold Laswell’in “*Psychopatology and Politics*” adlı kitabı için bkz. (Laswell, 1986).

¹²⁰ Uluslararası Siyaset Psikolojisi Topluluğu’nun internet sitesi için bkz. <https://ispp.org/news/journal/> (erişim tarihi: 13.02.2023).

¹²¹ *Political Psychology* dergisinin Şubat 2023 itibarıyla 44. cildi yayımlanmıştır. Bkz. <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/14679221> (erişim tarihi: 13.02.2023).

¹²² Houghton, 2011: 53; McDermott, 2007: 4-5; Sears vd., 2003b: 3; Demirkılınç, 2020a: 32-33.

eklendiği ve ardından devletlerin ve uluslararası politikada rol oynayan devlet dışı aktörlerin ele alındığı görülmektedir. Alanda başvurulmuş Psikoloji disiplinine ait yaklaşımlar da hem ele alınan konu ve aktöre göre hem de Psikoloji disiplinindeki gelişmelere göre çeşitlenmiş, bu bağlamda erken dönemlerde Psikanaliz, Marksizm ve Davranışsalcılık yaklaşımlarına başvurulmuş, zamanla Sosyal Psikoloji ve Bilişsel Psikoloji alanına ait yaklaşımlar kullanılmış ve son dönemde de diğer yaklaşımlara ek olarak Evrimsel Psikoloji, Bilişsel Nörobilim, Nöropsikoloji ve Endokrinoloji alanına ait yaklaşımlardan faydalanılmaya başlanılmıştır.¹²³

Şekil 1.1 Politik Psikoloji'nin Konu, Aktör ve Yaklaşımlar Bakımından Tarihsel Gelişimi¹²⁴

Politik Psikoloji'nin politikaya etki eden psikolojik motivasyonları oldukça geniş bir yelpazede ele alması nedeniyle alanın derinlemesine uzmanlık kazanamayacağı ve kurumsallaşmasının zor olacağı iddiasından hareketle bu alanın kendi içerisinde kategorilere ayrılmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Böylelikle devlet içi siyasete etki eden psikolojik motivasyonların incelendiği alana “*İç Politik Psikoloji*”, dış politikaya etki eden psikolojik motivasyonların incelendiği alana “*Dış Politik Psikoloji*” ve uluslararası sisteme/uluslararası politikaya etki eden psikolojik motivasyonların incelendiği alana da “*Uluslararası Politik Psikoloji*” denilmek suretiyle alt çalışma alanları bu şekilde belirlenebilir.¹²⁵ Nitekim İç Politik

¹²³ Demirkılınç, 2020a: 34-38. Politik Psikoloji alanının tarihsel gelişimine ilişkin farklı kategorileştirme çabaları için bkz. (McGuire, 1993; Sullivan vd., 2002). Politik Psikoloji alanının Türkiye’de gelişimi için bkz. (Çevik-Ersaydı, 2012: 55-58; Kansu ve Tarhan, 2018: 7-10).

¹²⁴ Demirkılınç, 2020a: 38.

¹²⁵ Detaylıca bkz. (Demirkılınç, 2020a: 45-46). Nitekim Politik Psikoloji alanının referans kitapları olarak kabul edilen pek çok çalışmada söz konusu üç düzeyin tamamını ele alan çalışmaların aynı kitap içerisinde yer aldığı görülmektedir. Alanının temel referans kitapları için bkz. (Sears vd., 2003a; Kuklinski, 2002; Iyengar ve McGuire, 1993; Larking vd., 2014a; Jost ve Sidanius, 2004; Monroe, 2002; Hewer ve Lyons, 2018; Cottam vd., 2004; Cottam

Psikoloji adı altında seçmen davranışı, kamuoyunun tutumu, oy verme gibi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ile ilgili konuların; Dış Politik Psikoloji adı altında dış politika, karar alma, caydırıcılık dış politikada lider-elit-kamuoyu etkisi gibi konuların ve Uluslararası Politik Psikoloji adı altında nükleer silahların yayılması, iklim, uluslararası sorunlar gibi konuların ele alınarak üç ayrı alanda literatürün kategorileştirilmesi daha işlevsel olacaktır.

Politik Psikoloji henüz bir disiplin olmayıp disiplinler arası bir alandır. Nitekim bu alanda teori ve metodoloji bakımından şu ana kadar bir mutabakat sağlanamamış olup alanın kendi kavram ve kuramlarını üretmesi için zamana ihtiyaç vardır.¹²⁶ Ayrıca bu alanda her ne kadar politika üzerindeki psikolojik etkiye odaklanılsa da uygulanan politikaların da birey ve grup psikoloji üzerinde etkisi olmakta ve bu nedenle psikoloji ile politika arasındaki etkileşim karşılıklı olmak durumundadır.¹²⁷

Uİ disiplini ile Politik Psikoloji ilişkisine bakıldığında ise 1930'lı yıllardan itibaren çalışmaların yürütüldüğü ancak 1950'lerin sonu 1960'lı yılların başına kadar yapılan çalışmalarda genellikle savaş, milliyetçilik ve saldırganlık konularının ele alındığı, bu konularda kişiliğe odaklanıldığı ve çalışmaların siyaset bilimcilerden ziyade sosyal psikologlar ile psikanalistler tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Bu dönemde Uİ disiplininden ziyade Psikoloji disiplinine ağırlık verilmesi nedeniyle yapılan çalışmaların literatüre katkısı sınırlı olmuştur.¹²⁸ Uluslararası politikaya ve dış politikaya etki eden psikolojik motivasyonların Uİ disiplinin doğasına uygun bir şekilde ele alınması ise DPA'nın üç kurucu çalışması ya da üç paradigma olarak da bilinen çalışmalar (Richard Snyder, Henry Bruck ve Burton Sapin'in 1954 tarihli *'Decision Making As An Approach to the Study of International Politics'* çalışması; Harold Sprout ile Margaret Sprout'un 1956 tarihli *'Man-milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics'* çalışması ve James Rosenau'nun 1964 tarihli *'Pre-theories and Theories of Foreign Policy'* çalışması) ile 1950'lerin ortasında başlamıştır.¹²⁹

Böylelikle özelde DPA alanında genelde de Uİ disiplininde psikolojik faktörlerin nedenselliğine yönelik ilgi 1950'lerin ortalarında artmış ve takip eden yıllarda Psikoloji disiplinin Sosyal ve Bilişsel Psikoloji alanından faydalanılarak karar almada grup

vd., 2017; Houghton, 2015). Politik Psikoloji alanının bir disipline dönüşmesi ve diğer disiplinlerden ithal etmek yerine kendi kavram ve kuramlarını üretebilmesi için bu ayrımın önemli olduğu değerlendirilmektedir. Benzer bir eleştiri için "Uluslararası Politik Psikoloji" (*International Political Psychology*) adlı kitaba bkz. (Beyer, 2017: 9-10).

¹²⁶ Stein, 2002:108; Demirkılınç, 2020a: 38. Bu alanındaki çalışmalarda hem nitel hem de nicel pek çok yöntem tercih edilmekte yani metodolojik bakımdan çoğulculuk benimsenmektedir (Houghton, 2011: 53).

¹²⁷ McDermott, 2007: 3.

¹²⁸ Levy, 2003: 256-257; Demirkılınç, 2020a: 46-47.

¹²⁹ Hudson, 2005: 5; Hudson, 2016: 15; Demirkılınç, 2020a: 46.

dinamikleri¹³⁰, bilişsel faktörler, rasyonel karar almayı kısıtlayan bilişsel kısıtlamalar, operasyonel kod analizi ve lider psikolojisi çalışmaları¹³¹, uluslararası politikada algılama, dış politikada elitler, geniş grupların algı ve tercihleri, inanç sistemleri, analogik akıl yürütme, kökten atıf hatası, bilişsel tutarlılık, duygular¹³² gibi konuları ele alan çalışmalar literatüre kazandırılmıştır.¹³³

Bilişsel Psikoloji alanından faydalanılarak UI ve DPA çalışmalarına yapılan en büyük katkılardan biri de Beklenti Teorisi'nin (*Prospect Theory*) analizlerde kullanılmaya başlanmasıdır. Daniel Kahneman ve Amos Tversky tarafından literatüre kazandırılan Beklenti Teorisi, bireylerin her zaman rasyonel karar almadıklarını özellikle de olasılık ve risk içeren durumlarda hatalı olasılık hesaplamaları üzerinden karar verdiklerini savunmaktadır. Teori kapsamında riskten kaçınmaya özel bir önem verilmiş olup bireylerin kendilerini kazançlı olarak gördükleri durumlarda riskten kaçındıkları ancak kayıp pozisyonunda iken daha fazla risk almaya meyilli oldukları ileri sürülmüş ve yapılan deneylerle bu iddialar desteklenmeye çalışılmıştır. Beklenti Teorisi, Sosyal Bilimler içerisinde başta ekonomi ve dış politika karar alma çalışmaları olmak üzere pek çok alanda başvurabilir bir teori olarak kabul görmeye başlamıştır.¹³⁴

Yukarıda bahsedilen çalışmalarda görülebileceği üzere UI'de gerçekleştirilen çalışmalarda Psikoloji disiplininin ekseriyetle Sosyal ve Bilişsel Psikoloji'nin yaklaşımlarından yararlanılmıştır. Her ne kadar Psikanalitik yaklaşımın Uluslararası İlişkiler de

¹³⁰ Örneğin, Irving Janis, "Groupthink" adlı çalışmasında grup içi uyumun yüksek olduğu karar alma süreçlerinde hatalı kararların alınabileceğine işaret etmektedir (Janis, 1982). Karar alma çalışmalarında grup düşüncesi (*groupthink*) yaklaşımı gibi çoklu düşünce (*polythink*) yaklaşımına da değinilmiştir. Grup düşüncesi yaklaşımındaki uyuma ve uyum nedeniyle yapılan hatalara değinildiği gibi çoklu düşünce şeklinde karar almada da farklı fikirlerin karar alma sürecinde nasıl hatalara yol açabileceği incelenmiştir (Mintz ve Wayne, 2016: 3-21).

¹³¹ Geçmişte Politik Psikoloji alanında Psikanaliz yaklaşımın ışığında yürütülen kişilik ve lider çalışmalarının aksine Margaret Hermann'ın Lider Kişilik Analizi çalışması Sosyal Psikoloji çerçevesinde ve nicel yöntemlerle sürdürülmüştür. Özellikle bu metodoloji çerçevesinde liderlerin ideolojik eğilimleri üzerine çalışmalar yürütülmüş olup örneğin Barış Kesgin, Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin başbakanlarını (Süleyman Demirel, Tansu Çiller, Necmettin Erbakan ve Recep Tayyip Erdoğan) laik mi yoksa İslamcı mı olduklarını ortaya çıkarmak için Lider Kişilik Analizi'ne başvurmuştur. Çalışma sonucunda tüm liderlerin farklı kişilik özellikleri olmasına rağmen hiçbir liderin "seküler" ya da "İslamcı" diye nitelendirilemeyeceğini ortaya koymuştur (Kesgin, 2013: 136-157).

¹³² Duygular (*emotions*), düşüncelerden önce gelmekte olup insanlar önce hissetmekte ardından düşünmektedir (Stein, 2013: 378-379). Örneğin, Rose McDermott duyguların risk algısını bile etkileyebileceğini ifade etmektedir (McDermott, 2004: 700). Ayrıca öfke duygusu üzerinden liderlerin saldırgan dış politika izleyebileceğine dair bir araştırma için bkz. (McDermott, 2014: 313-327).

¹³³ Deutsch ve Kinnval, 2002: 26-27; Levy, 2003: 256-257; Houghton, 2015: 239-255.

¹³⁴ Daniel Kahneman ve Amos Tversky'nin Beklenti Teorisi ile ilgili çalışmaları için bkz. (Tversky ve Kahneman, 1974: 1124-1131; Kahneman ve Tversky, 1979: 263-291; Kahneman, 2018). Örneğin, Rose McDermott, Beklenti Teorisi çerçevesinde ABD'nin bazı riskli dış politika kararlarını (İran rehine krizi, İran Şahını tanıma kararı, U-2 Uçak Krizi ve 1956 Süveyş Krizi'ni) incelemiştir. McDermott, seçilen vaka çalışmaları üzerinden ABD karar alıcılarının kendilerini kayıp alanında gördüklerinde risk aldıklarını ortaya koymaya çalışmıştır (McDermott, 2001).

kullanımının modası geçtiğine yönelik görüşler ileri sürülmüş olsa da¹³⁵ özellikle Psikanalitik ekol içerisinde çalışmalarını yürütmüş olan Vamık Volkan'ın geniş gruplar ve liderler üzerine çalışmaları Uİ disiplini ve DPA alanı için oldukça faydalı bir çerçeve sunmaktadır.¹³⁶ Volkan, Siyaset Bilimi'nin ve Uİ disiplininin çatışma, kriz, terör ve ulusal kimlik konularını ele almış, Psikanalitik yaklaşımla analizler yapmış ve Politik Psikoloji alanına '*geniş gruplar ve liderler*' yaklaşımı çerçevesinde '*seçilmiş travma*', '*bağlantı nesnesi*', '*depolama*', '*kimlik belirteçleri*', '*kimlik çadırı*', '*düşman edinme gereksinimi*' gibi özgün kavramlar kazandırmıştır.¹³⁷ Böylelikle Volkan'ın çalışmaları Politik Psikoloji alanının gelişmesine önemli katkılar sunmuş olup fikirleri bugün Politik Psikoloji içerisindeki en önemli Psikanalitik akımlardan birini oluşturmaktadır.

Uİ disiplini konularının Politik Psikoloji ortaklığında çalışılması disipline önemli katkılar sunmaktadır. Uİ disiplinindeki teorisyenlerin Politik Psikoloji'nin dünya siyasetinde makro olgu ve olayları açıklayamayacak kadar indirgemeci ya da bu alanın çok dağınık olması nedeniyle analiz için elverişli olmadığı düşüncesini eleştiren Goldgeier ve Tetlock, Uİ'nin büyük teorilerinden Realizmin, Neo Liberal Kurumsalcılığın ve Sosyal İnşacılığın Politik Psikoloji alanından faydalanmasının anılan teorilerin argümanlarının rafine edilmesine yardımcı olabileceğini dile getirirler. Örnek olarak, Beklenti Teorisi'nin risk alma ve riskten kaçınma davranışına ilişkin varsayımlarının Realizm içerisinde Savunmacı-Saldırgan ikilemine ilişkin yeni bir bakış açısı getirebileceğini, önyargıların incelenmesinin politik sistem ve demokratik barış gibi tartışmalara ışık tutabileceğini, kültürler arası psikoloji çalışmaların uluslararası örgütler için normatif şablonlar sunabileceğini ifade ederler.¹³⁸ Benzer şekilde Anna Cornelia Beyer de "*Uluslararası Politik Psikoloji*" (*International Political Psychology*) başlıklı kitabında savaş, barış, hegemonya, güvenlik, terörizm gibi Uİ disiplinin pek çok önemli konuları ile Sosyal Psikoloji arasında ilişki kurmuş ve disiplinin ana akım teorilerinden Realizm, Sosyal İnşacılık, Liberalizm ve Marksizmin Politik Psikoloji alanından edinebileceği kazanımlara dikkat çekmiştir.¹³⁹

Joshua Kertzer ve Dustin Tingley de Politik Psikoloji'nin Uİ disiplinine önemli katkılar sunduğunu belirtir ve hatta -bir örnek olması açısından- dış politikada karar alma ile caydırıcılık

¹³⁵ Jervis, 1989: 482; Tarhan, 2010: 17.

¹³⁶ Politik Psikoloji alanında Psikanalitik yaklaşımın ışığında çalışmalar yapmış olan Vamık Volkan, bu alanda önemli çalışmaların yapıldığını ve özellikle de 11 Eylül 2001 terör saldırısı sonrasında Psikanaliz odaklı travma çalışmalarına yeniden dönüş yaşandığını ifade etmiştir (Volkan, 2014: 5).

¹³⁷ Erten, 2010: 74.

¹³⁸ Goldgeier ve Tetlock, 2001: 67-92.

¹³⁹ Beyer, 2017.

konularında Psikoloji'ye başvurulmadan çalışma yürütmenin muhtemelen imkânsız olacağını dile getirirler.¹⁴⁰ Yazarlar, son dönemde (2000'li yıllardan sonra) disiplin içerisinde Politik Psikoloji'ye ilginin arttığını ve bunun da üç temel gelişmeyle ilişkili olduğunu belirtirler. Bunlardan ilki, uluslararası politikadaki önemli gelişmelerdir. ABD'de gerçekleşen 11 Eylül 2001 terör saldırısı sonrası disiplin içerisinde terörizm, radikalleşme ve aşırıcılık üzerine çalışmaların yoğunlaşması ve rasyonel aktör varsayımının tekrardan ele alınmasıdır. Yine devam eden süreçte İngiltere'nin AB'den çıkma kararını almasıyla birlikte ekonomik teorilerin (fayda-maliyet temelinde yaklaşımların) sorgulanmaya başlanması ve kamuoyunun dış politika üzerindeki etkisinin öneminin vurgulanmasıdır. İkinci gelişme, yine yukarıda dile getirilen küresel gelişmeler doğrultusunda makro teorilerin açıklama gücünün sorgulanması ve daha mikro ölçekli teorik açıklamalara doğru eğilimin başlamasıdır. Üçüncü gelişme de, psikoloji ile rasyonelitenin taban tabana zıt olduğu görüşünden uzaklaşıp ikisi arasındaki ilişkinin giderek anlaşılmaya başlanmasıdır.¹⁴¹

Bugün Uİ'nin ve DPA'nın ele aldığı pek çok konu Politik Psikoloji boyutuyla çalışılabilmektedir. Özellikle de devletlerin rasyonel hareket ettiği ya da hareket etmesinin

¹⁴⁰ Kertzer ve Tingley, 2018: 320.

¹⁴¹ Kertzer ve Tingley, 2018: 320-321. Rasyonel seçim teorisi ile psikolojik yaklaşımların birbirleriyle ilişkisine yönelik iki farklı argüman bulunmaktadır. Bunlardan ilki, iki farklı yaklaşımın birbirleriyle uyumsuz olduğu ve dayandıkları temel varsayımların farklı olduğu yönünde iken; diğeri, psikolojik yaklaşımların rasyonel seçim teorisinin bir alt kümesi olduğu yönündedir (McDermott, 2007: 50). Buna karşılık Alex Mintz tarafından Bilişsel Psikoloji ile rasyonel seçim teorisinin bir arada ele alınabileceği iddia edilmiştir. İlk kez 1993 yılında Alex Mintz tarafından kavramsallaştırılan ve '*Poliherustic*' olarak adlandırılan yaklaşıma göre iki aşamalı bir sürecin işlediği ve ilk aşamada "*telaî edilemezlik ilkesi*" (*noncompensatory principle*) çerçevesinde kabul edilemez ya da geri dönüşü olmayan seçeneklerin elendiği, ardından ikinci aşamada "*beklenen fayda*" (*expected utility*) stratejisi devreye girmek suretiyle kalan seçenekler üzerinden karara varıldığı ileri sürülmüştür. İlk aşama Bilişsel Psikoloji'nin, ikinci aşamada ise Rasyonel Seçim Teorisi'nin alanına girmektedir (Bkz. Mintz, 2002: 1-9). Ancak rasyonel karar alma yaklaşımına yönelik tüm bu eleştirilere rağmen eldeki verilerin basitleştirilmesi ve geleceğe yönelik öngörülerde bulunulabilmesi için rasyonel karar alma yaklaşımına ihtiyaç duyulduğunu öne süren görüşler de vardır. Nitekim geleceğe yönelik öngöründe bulunmak için aktörün davranışının belirli bir varsayım temelinde –yani aktörün rasyonel karar alacağı varsayılarak- değerlendirilmesi gerekmektedir (Doğan, 2012: 85-103). Sosyal gerçekliğin anlaşılması noktasında diğer karar alma yaklaşımları tercih edilebilir olmasına rağmen öngörü de bulunabilmek için rasyonellik varsayımına ihtiyaç duyulduğunu belirten Doğan, bu durumu şöyle açıklamaktadır: "*Sosyal çalışmalarda eldeki çok karmaşık verileri ve azımsanmayacak sayıdaki değişkenleri geleceği tahmin etmek için kullanma çabası, basitleştirmeyi (simplification) ve rasyonellik varsayımını gerekli kılmaktadır.*" (Doğan, 2012: 89).

beklendiği güvenlik¹⁴², dış müdahale¹⁴³, caydırıcılık¹⁴⁴, nükleer silahlanma¹⁴⁵, savaş¹⁴⁶, çatışma çözümü¹⁴⁷, kriz¹⁴⁸, terör¹⁴⁹ gibi yüksek politika (*high politics*) konularının bile Politik Psikoloji çerçevesinde ele alındığı ve bu çalışmalarda psikolojik faktörlerin etkisinin irdelendiği görülmektedir. Böylelikle disiplin içerisinde Politik Psikoloji alanına ilginin giderek arttığı ve bu ilginin beraberinde ele alınan konularla psikolojik motivasyonlar arasında daha sağlam temellere dayanan nedensellik ilişkilerinin kurulduğu söylenebilir.

Uİ disiplinin ve güvelik alanının önemli bir konusu olan ittifak çalışmalarında da psikolojik yaklaşımlardan faydalanılarak analizler yapılmıştır. Örneğin, ittifak olgusu ile psikolojik faktörler arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından Dan Reiter'ın Sosyal Psikoloji ve Örgüt Teorisi'nden ilham alarak oluşturduğu Öğrenme Teorisi önemli bir perspektif

¹⁴² Örneğin, Rose McDermott'un 2004 yılında yayımlanan "*Political Psychology in International Relations*" isimli kitabında Uİ disiplinindeki güvenlik çalışmalarına Sosyal Psikoloji ve Bilişsel Psikoloji çerçevesinde açıklamalar getirilmeye çalışılmıştır (McDermott, 2007).

¹⁴³ Örneğin, Yuen Foong Khong, Bilişsel Psikoloji'ye ait analogik akıl yürütme yaklaşımından yararlanarak liderlerin karar almalarında analogik akıl yürütmelerin etkisini tartışmış ve ABD'nin Vietnam müdahalesinde analogik akıl yürütmenin etkili olduğunu ileri sürmüştür (Khong, 1992).

¹⁴⁴ Caydırıcılık, psikolojiyle doğrudan ilişki olmasına bu alandaki psikolojik motivasyonlar göz ardı edilerek karar alıcıların rasyonelliğine odaklanılmaktadır (Jervis, 1991: 1). Ancak bu alanda yapılan önemli çalışmalar caydırıcılık ile psikoloji arasında ilişki kurmuş ve psikolojik motivasyonların tehdit algısı, tehditle başa çıkma, algılama, yanlış algılama üzerinde etkili olduğu vaka çalışmalarıyla ortaya koyulmuştur. Örneğin, editörlüğünü Robert Jervis, Richard Ned Lebow ve Janice Gross Stein tarafından yapılan "*Psychology and Deterrence*" başlıklı kitapta caydırıcılık konusu pek çok vaka çalışması özelinden irdelenmiş ve psikolojik faktörlerin algılamada ve karar almada etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bkz. (Jervis vd., 1991).

¹⁴⁵ Örneğin, nükleer psikolojisi üzerine Jacques Hymans tarafından önemli bir çalışma yapılmış ve Hymans, birbirinden farklı dört devleti (Arjantin, Fransa, Hindistan ve Avustralya) karşılaştırmak suretiyle devletlerin nükleer silahlanmasında uluslararası sistemin etkisinden ziyade liderlerin motivasyonların etkisi olduğunu ileri sürmüştür (Hymans, 2006).

¹⁴⁶ Örneğin, savaş çalışmaları alanında Robert Jervis, Bush Doktrini'nin teröre karşı savaş kararının algılar ve inançlar özelinden psikolojik motivasyonlarına odaklanmıştır (Jervis, 2003: 365-388). Yine bu alanda çalışma yürüten Stephen Benedict Dyson ise Birleşik Krallık'ın Vietnam Savaşı ile Irak Savaşı'na yönelik dış politika tutumlarının farklılaşmasını birey düzeyindeki -yani lider düzeyindeki- değişkenlerin ele alınmadan anlaşılamayacağını ileri sürmüştür. Çalışmasında Dyson, Margaret Hermann'ın Lider Kişilik Analizi çerçevesinde (*leadership trait analysis framework*) Harold Wilson'un ve Tony Blair'in incelemesini yapmıştır (Dyson, 2007: 647-666). Yine Richard Ned Lebow, "*Why Nations Fight: Past and Future Motives for War*" adlı çalışmasında Bilişsel Psikoloji çerçevesinde savaş olgusunu ele almıştır (Lebow, 2010).

¹⁴⁷ Örneğin, çatışma çözümü alanında Psikanalitik yaklaşımdan faydalanan Vamık Volkan, literatüre önemli eserler kazandırmıştır. Volkan, "*Divandaki Düşmanlar*" adlı eserinde İsrail-Mısır çatışmasını ve Sovyetlerin dağılması sonrası Sovyet coğrafyasındaki ulusların psikolojisini irdelenmiştir (Volkan, 2013). Yine "*Kıbrıs: Savaş ve Uyum - Çatışan İki Etnik Grupun Psikanalitik Tarihi*" adlı kitabında Kıbrıs Adası'ndaki Türk ve Rum halkları arasındaki sorunları Psikanalitik perspektifle analiz etmiştir (Volkan, 2008). Benzer şekilde Hicran Tülüce tarafından hazırlanan Doktora Tezi'nde Bosna-Hersek ve Kosova örnek olayları üzerinden etnik çatışmaların psikolojik dinamikleri incelenmiştir (Tülüce, 2014).

¹⁴⁸ Örneğin, soğuk bilişsel -yani bilgi edinme, işleme ve depolama süreci- ile sıcak bilişsel -yani duygu (*emotion*)-yaklaşımlarından yararlanan Richard Ned Lebow tarafından yayımlanan "*Peace and War: The Nature of International Crisis*" adlı çalışmada algıların ve algılara etki eden soğuk ve sıcak bilişlerin (duyguların) uluslararası politikadaki krizlere etkisi incelenmiştir (Lebow, 1981).

¹⁴⁹ Örneğin; Vamık Volkan tarafından kaleme alınan "*Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar Liderleri*" adlı çalışma, "*Kanbağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre*" adlı çalışma ve "*Etnik Terörizmin Psikolojisi*" adlı eserde Psikanalitik yaklaşımın ışığında geniş grupların ve liderlerinin psikolojisi terör olgusu özelinden incelenmiştir (Volkan, 2012; Volkan, 1999; Volkan, 1993b).

sunmaktadır. Reiter, Avrupa'daki üç küçük ülke olan Belçika, İsviçre ve Hollanda'nın ittifak tercihlerini incelemiştir. İDS'de söz konusu üç ülke de tarafsız kalmış ancak İsviçre hariç diğer iki ülke savaşta işgal edilmiştir. Bu noktada savaş sonrası bu ülkelerin ittifak yönelimlerini irdeleyen Reiter, işgale uğrayan Belçika ve Hollanda'nın geçmişten ders alarak ittifaklara yöneldiğini ama savaştan yara almayan İsviçre'nin tarafsızlık politikasını devam ettirdiğini söyler. Benzer şekilde yazar, İDS'de tarafsız olan Danimarka, Norveç ve İsveç'in de ittifak yönelimlerini incelemiştir. Savaşta işgale uğrayan Danimarka ve Norveç, işgale uğradıkları için savaş sonrasında NATO'ya katılmışlardır. Ancak savaşta tarafsız olan ve savaşı yara almadan atlatan İsveç, savaş sonrasında da tarafsız kalmaya devam etmiştir.¹⁵⁰ Bu karşılaştırmadan hareketle Reiter, Realizmin İskandinav ülkelerinin İDS sonrası ittifak tercihlerini açıklamakta yetersiz kaldığını belirtip¹⁵¹ devletlerin ittifaka katılma ya da tarafsız kalma tercihlerinde sıklıkla tarihsel tecrübelerinden yararlanarak karar verdiklerini ve devletlerin ulusal güvenliklerini korumak için geçmişteki olaylardan ders çıkararak hareket ettiklerini ileri sürmektedir.¹⁵² Nitekim çalışmada ele alınan küçük Avrupa ülkeleri özelinden bakıldığında, devletler geçmişteki başarılı ittifak tercihlerini sürdürme niyetinde oldukları, başarısız tercihlerini ise değiştirmeye çalıştıkları söylenebilir.¹⁵³

Yine Kai He ve Hyung Feng, ittifak olgusunu Psikoloji disiplindeki Beklenti Teorisi ile açıklamaya çalışmış ve bu teori çerçevesinde İDS sonrası ABD'nin Avrupa'da çok taraflı bir ittifak kurmasına rağmen neden Asya'da ikili ittifaklar kurmayı tercih ettiğini açıklamaya çalışmışlardır. Bu kapsamda yazarlar, ABD'nin Avrupa'da algıladığı yüksek tehdit nedeniyle kendisini kayıp alanında gördüğünü, bu durumda birden fazla müttefikten yardım alarak kayıptan kaçınabileceğini düşünmek suretiyle çok taraflı ittifak kurmayı tercih ettiğini belirtirler. Yani kayıp alanında olmak riskli dış politikayı beraberinde getirmiştir. Buna karşılık, ABD'nin Asya'da algıladığı düşük tehdit nedeniyle kendisini kazanç alanında gördüğünü, bu durumda hareket özgürlüğünü sınırlandırma riskinden kaçınmak için daha az müttefikle güvenlik arayışında olduğunu ifade ederler. Yani kazanç alanında olmak riskten kaçınmayı gerektirmiştir.¹⁵⁴ Aynı konuya -yani ABD'nin neden Asya'da NATO benzeri çok taraflı bir ittifak kurmadığı sorusuna- farklı bir açıdan yaklaşan bir başka çalışmada ise sosyal kimlik kuramı üzerinden açıklama getirilmiştir. Hemmer ve Katzenstein, İDS sonrası ABD'nin

¹⁵⁰ Reiter, 1994: 521-522.

¹⁵¹ Reiter, 1994: 523.

¹⁵² Reiter, 1996: 3.

¹⁵³ Reiter, 1994: 526.

¹⁵⁴ He ve Feng, 2010: 227-250.

“ırksal, tarihi, politik ve kültürel faktörler” nedeniyle Avrupalı devletleri eşit üye olarak gördüğünü ve onlarla çok taraflı bir ittifak kurduğunu, buna karşılık Asya’da benzer motivasyonları olmadığı için ikili ittifak ilişkilerine yöneldiğini ileri sürmüştür.¹⁵⁵

Jonas Schneider tarafından da ittifak ile psikolojik faktörler arasında ‘sosyal baskı’ konusu üzerinden ilişki kuran bir çalışma yapılmıştır. Schneider’ın “*Beyond Assurance and Coercion: US Alliances and the Psychology of Nuclear Reversal*” başlıklı çalışmasında ABD’nin ittifak ilişkilerinde kurduğu sosyal baskıya odaklanılmış ve Batı Almanya ile Güney Kore özelinden ittifak üyelerinin bu baskı neticesinde nükleer silahlanmaya tepkisi incelenmiştir.¹⁵⁶ Michael Tomz ve Jessica Weeks tarafından kaleme alınan “*Military Alliances and Public Support for War*” başlıklı çalışmada ise askeri ittifaklar ile kamuoyu desteği arasındaki ilişki incelenmiş ve demokratik ittifaklarda, ittifakın gerekliliği olarak dış müdahale kararı verileceği süreçte kamuoyunun yönelimi incelenmiştir. Bu doğrultuda, ABD özelinden yaptıkları saha araştırmasında ABD’nin müttefiklerinin yardımına cevap vermemesinin hem itibar kaybına yol açacağı hem de adalet ve sadakat duygusu ile bağdaşmayacağı düşüncesinden hareketle, dış müdahalenin elverişsiz bir karar olmasına rağmen kamuoyu tarafından desteklenebileceği sonucuna varılmıştır.¹⁵⁷ Jonathan Chu ve arkadaşlarının ittifaklar, iletişim, kamuoyu ve Sosyal Psikoloji literatüründen faydalanılarak kaleme aldığı “*Commanding Support: Values and Interests in the Rhetoric of Alliance Politics*” başlıklı çalışmasında ise demokratik hükümetlerde dış politika liderlerinin vatandaşları maliyetli bir askeri ittifakı desteklemeye nasıl ikna edebilecekleri sorusuna yanıt aranmış ve bahse konu liderlerin “ulusal çıkarları vurgulayan araçsal ipuçları” ile “ortak değerleri vurgulayan düşünsel ipuçları”na retorik bağlamında başvurdukları ileri sürülmüştür.¹⁵⁸

Böylelikle literatüre bakıldığında, Politik Psikoloji alanından faydalanılarak uluslararası ittifaklar hakkında daha derinlemesine analizler yapmanın mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Politik Psikoloji, ittifak çalışmalarındaki kimi kavram ve yaklaşımların yeniden gözden geçirilmesine ve eleştirel bir bakış açısıyla sorgulanmasına imkan sağlayabilir. Örneğin, Stephan Walt’ın tehdit dengesi yaklaşımındaki aktörün tehdit algısı ve saldırgan niyetlerin tespiti birer düşünsel unsurlar olarak psikoloji ile doğrudan ilişkilidir. Walt’ın bahse konu yaklaşımında devletlerin tehdit edeni değerlendirdiği bir durum söz konusu olup bu değerlendirme neticesinde de devletler dışarıda bir ittifak mevcudiyeti varsa dengelemeye

¹⁵⁵ Hemmer ve Katzenstein, 2002: 575-607.

¹⁵⁶ Schneider, 2020: 927-963.

¹⁵⁷ Tomz ve Weeks, 2021: 1-14.

¹⁵⁸ Chu, Ko ve Liu, 2021: 1-27.

yoksa peşine takılma stratejisine başvurmaktadır. Ancak burada aydınlatılmayı bekleyen iki soru ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki; devletlerin tehdit algılaması ile kendilerine yönelik saldırgan niyetleri değerlendirmesi gerçekte var olan durum ile birebir örtüşmekte midir? Yani algılanan tehdit ya da saldırgan niyetler gerçekte algılandığı boyutta mıdır? Tehdit ögesi, UI disiplini içerisinde savaş, çatışma çözümü, zorlama, ittifaklar gibi pek çok konu dahilinde ele alınmaktadır. Ancak Politik Psikoloji alanındaki çalışmalar sayesinde algılanan tehdit ile gerçekte var olan tehdit arasındaki ayrım anlaşılmaya başlanmıştır.¹⁵⁹ Devletlerin bir tehdit ile karşılaştıklarında ittifak arayışına girdiklerine dair varsayımlara konu olan ‘tehdit’ ögesi oldukça soyut bir kavram olup gerçek düzlem ile algılanan düzlem arasında farklılıklar olabilir. Ya da tehdidin algılandığı sinyal çok açık olmayabilir. Gerçekte var olan tehdidin derecesi, boyutu ve vereceği zarar ile tehditle karşılaşan devletin algıladığı tehdit derecesi, boyutu ve uğrayacağı zarar hesaplaması birbirleriyle uyumlu olmayabilir. Bunun da ötesinde tehdidin tanımlanması noktasında bile objektif kanıya varmak oldukça zor olabilir. Ayrıca hangi devletin ne derece tehdit algıladığı aktörden aktöre de değişebilir.¹⁶⁰ Tıpkı Huddy ve arkadaşlarının belirttiği gibi “(.) herkes tehdide aynı şekilde yanıt vermez”.¹⁶¹ Arnold Wolfers uluslararası ortamda bir dış baskı olduğunda devletlerin çoğunun aynı şekilde hareket edeceğini, bu yüzden de dış baskının varlığında devletlerin kararlarının analiz edilmesine çok gereksinim olmadığını belirtir. Hatta bu durumu bir kurgu üzerinden açıklar ve bir ev yandığında herkesin doğal olarak çıkışa yöneleceğini belirtir. Buna karşılık, Robert Jervis, Wolfers’ın görüşlerini eleştirir ve dış baskılar ne kadar dayanılmaz olursa olsun her zaman alternatifler arasından bir seçim yapıldığını belirtir. Dahası Wolfers’ın yanan ev kurgusundan hareketle Jervis, evin ne zaman yandığı, kaç çıkışı olduğu vb. pek çok faktör ve seçeneğin göz önünde bulundurulması gerektiğini dile getirir. Bu hususta yine yangın örneğinden hareketle Jervis, Hitler’in Avrupa’da ‘yaktığı yangının’ Churchill’e göre Hitler’in iktidara gelişinin hemen ardından başladığını, ancak Chamberlain’e göre Mart 1939’da başladığını ifade eder.¹⁶² Böylelikle tehdit odaklı kurulan ittifaklarda aktörlerin algıladığı öznel tehdit ile gerçekte var olan nesnel tehdit birebir örtüşmeyebilir ve bu durumda söz konusu ittifak materyal unsurlar yerine düşünsel/psikolojik unsurlar nedeniyle kurulmuş olabilir. Nitekim bu hususta tehdit kavramına Bilişsel Psikoloji çerçevesinde yaklaşan Stein, tehdit algısının bir takım bilişsel

¹⁵⁹ Stein, 2013: 364.

¹⁶⁰ Duffield, Michota ve Miller, 2008: 297.

¹⁶¹ Huddy vd., 2013: 3.

¹⁶² Jervis, 2007: 8-9.

süreçler nedeniyle gerçekte olduğundan daha farklı algılanabildiğini ve bunun politik kararları etkileyebildiğini ileri sürmektedir.¹⁶³

Tehdit dengesi yaklaşımına ilişkin aydınlatılmayı bekleyen ikinci soru da tehdidi dengeleyecek devlet için dışarıda mevcut olan bir ittifaka sığınmanın güvenilir olup olmadığı sorusudur? Yani “*düşmanımın düşmanı dostumdur*” mantığındaki ‘dost’ tanımı şüphelidir. Nitekim İttifaka katılmak aynı zamanda ittifak üyelerine de güvenmeyi gerektirir.¹⁶⁴ Soğuk Savaş döneminde Bağlantısız devletler, giderek güç artırımında bulunan, hem askeri hem de sosyo-ekonomik olarak tehdit olan Sovyetlerin dengelenmesi için Batı Bloğuna yanaşmamışlardır. Sömürge dönemi yaşanan travmalar ve Batılı ülkelere dair edinilen olumsuz imajlar bu devletlerin Batılı devletlerin ittifakına katılmamalarındaki en önemli etken olmuştur. Bu noktada tehdit algılayan devletin ittifak ilişkisine gireceği devleti ya da devletleri nasıl algıladığı ve onlara güvenip güvenmediği de önemlidir. Bu nedenle, ittifak çalışmalarında adı en fazla zikredilen tehdit kavramının bile devletlerin geçmiş tecrübeleri, karar alıcıların duygusallıkları, lider psikolojisi, toplumsal travmalar vb. pek çok psikolojik faktörle ilişkilendirilmesi mümkündür.

Devletlerin ittifaklara katılma kararlarına etki eden pek çok psikolojik motivasyon tespit edilebilecek olmasına rağmen temelde şu üç önemli etkene değinmek önem arz etmektedir. Bunlardan ilki; korkular ve fobilerdir. Bir ittifaka katılma kararı ister Waltz’ın dediği gibi gücün dengelenmesi isterse de Walt’ın dediği gibi tehdidin dengelemesi amacıyla alınmış olsa da söz konusu karar bir devlet ya da devletler grubuna karşı duyulan korku ya da fobik bir durumun çıktısıdır. Bu noktada tehdit algısı doğrudan korkular ve fobiler ile alakalı iken; gücün dengelemesi de dolaylı olarak korku ve fobiler ile ilişkidir. Nitekim dengelenemeyen bir güç artırımı, ileride bir tehdiye dönüşebilecektir. Ayrıca dışarıdan dengeleme stratejisinde olduğu gibi peşine takılma stratejisi de korku ve fobilerle ilişkilendirilebilir. Neticede peşine takılma stratejisinde tehdit olarak algılanan bir devletin dengelenememesinin yaratacağı sonuçlar üzerinden soyut bir kurguya dayanarak karara varılmaktadır.

Korku/fobi faktörü o denli güçlü bir motivasyondur ki birleştirici gücü asla azımsanmamalıdır. Kantarcı, Batı’nın Doğu’yu ve Doğu’nun Batı algısını araştırdığı “*Oryantalist Bakış Açısı ile Batı’nın Doğu ve Frengist Bakış Açısı ile Doğu’nun Batı Algısının Psikopolitik Analizi*” adlı çalışmasında, Batılılardaki “*Türk korkusu*” ve olumsuz Türk

¹⁶³ Stein, 2013: 371.

¹⁶⁴ ABD özelinden uluslararası işbirliği ve ittifak oluşumu için güven (*trust*) duygusunun önemini vurgulayan ve güven motivasyonu için Sosyal Psikoloji alanından faydalanılmasını salık veren bir makale için bkz. (Rathbun, 2011: 1-21).

imgelerini derinlemesine araştırmıştır. Çalışmada, Protestanlığın kurucusu Alman Papaz Martin Luther'in Türkleri *deccal* olarak görüp Kitab-ı Mukaddes'in son cüzündeki Gog'lara benzettiğinden, Batılı toplumlarda Türklerden korunmak için dualar yazıldığından, Papa II. Pius'un (1405-1464) Konstantinapolis'in –yani İstanbul'un- Türkler tarafından alınması nedeniyle yaşadığı korkudan, *Denemeler* adlı çalışmasıyla ünlenen Montaigne'nin II. Murat ve Fatih Sultan Mehmet hakkındaki asılsız ve abartılı iddialarda bulunarak Rum gençlerini kurban ettiklerinden, araştırmacı Fernand Braudel'in Türkleri “*inançsız ve ikiyüzlü*”, “*Tanrı'nın belası ve falakası*”, “*şeytan*” şeklinde tanımladığından bahsedilmek suretiyle Türklerin Avrupa toplumunun siyasal ve sosyal elitlerince nasıl “*şeytanlaştırılmış düşman*” olarak imgelendiği ortaya koyulmuştur.¹⁶⁵ İşte bu kalıp yargılar ve söz konusu kalıp yargıların dayandığı Türk korkusu, Batı'nın Osmanlı Devleti'ne karşı bir araya gelmesindeki birleştirici gücü ve Osmanlı Devleti'ne karşı ittifakların oluşmasındaki en önemli motivasyonu oluşturmuştur.

Nitekim bu hususta Kantarcı şöyle demektedir:

*“(...) Türk kimliği, Batı'nın kendi kimliğini tanımlayabilmesi, kendi içlerinde birlik ve bütünlüklerine zemin teşkil edebilmesi için tehdit olarak gördüğü bir 'öteki' olarak algılanmıştır. 'Müslüman' sözcüğü ile eş anlamlı olarak kullanılan 'Türk' kavramı, Türk kimliğinin başat bileşeninin İslam olarak algılanmasına da yol açmış böylece 'Türk' ve 'İslam' Batı kimliğinin negatif tanımlayıcıları durumuna gelmişlerdir. Son tahlilde, Türk varlığı, Hristiyan Batı dünyası açısından 'ortak düşmana' karşı birleşmenin ve Batı cephesinde ortak bir bilinç oluşturma'nın sembolünü temsil etmiştir.”*¹⁶⁶

İttifaklara katılma kararlarında psikolojik motivasyonların rol oynadığına istinaden ikinci önemli gerekçe hırs ve açgözlülüktür. Daha önce de değinildiği üzere, Schweller'a göre, devletler güvenlik arayışının haricinde kazançtan pay kapma amacıyla da ittifaklara katılabilmektedir.¹⁶⁷ Bu varsayıma yüzeysel olarak bakıldığında, kazançtan pay kapma arayışında olan bir aktörün tamamen çıkarları doğrultusunda ve ittifaka katılma neticesinde elde edeceği getiri nispetinde rasyonel hareket ettiği düşünülecektir. Ancak İDS'de İtalyan lider Mussolini'nin Nazi Almanyası ile hareket ederek savaşa dahil olması ve İtalya'nın savaştan yenik çıkması örneğinde olduğu gibi çıkar odaklı rasyonel bir karar gibi gözüken bazı dış politika kararlarının aslında rasyonel düzeyde alınmadığı (daha doğru bir tabirle nesnel rasyonalite yerine öznel rasyonalite çerçevesinde alındığı) görülmektedir. Bu nedenle hırs, açgözlülük, geçmişin rövanşı¹⁶⁸ vb. motivasyonlar, kazançtan pay kapma amaçlı peşine takılma

¹⁶⁵ Kantarcı, 2020a: 115-120.

¹⁶⁶ Kantarcı, 2020a: 126.

¹⁶⁷ Schweller, 1994: 99.

¹⁶⁸ Duygusal faktörlerin rövanş ve intikam duygusuna evrilip uluslararası politikada önemli etkileri olabileceğini gösteren bir çalışma için bkz. (Löwenheim ve Heimann, 2008: 685-724).

stratejisinin takip edilmesinde rol oynayabilir ve liderleri-devletleri etkileyen bu motivasyonların derinlemesine analizi için Psikoloji disiplinden faydalanmak gerekmektedir.

Üçüncüsü ise; ittifaka katılma kararı bir devlete ya da devletler grubuna karşı cephe alma eylemi olduğu kadar bir diğer devlet ya da devletler grubuyla bir arada olmayı da gerektirir. Bu da ittifaka katılma kararının grup aidiyeti, kimlik, ideoloji, güven duygusu, kader birliği gibi pek çok algısal-duygusal süreçlerle ilişkilendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Örneğin, devletlerin ittifak tercihlerinde bulunmaları hususunda algıların önemine istinaden Zongyou, potansiyel bir hegemonun iyi olarak algılanmasının diğer devletlerin ona karşı dengeleme eğilimlerini azaltıp peşine takılma ya da geri çekilme eğilimlerini artıracığını; buna karşılık potansiyel hegemonun saldırgan ve kötü olarak algılandığı durumlarda dengelemenin artacağını belirtmiştir.¹⁶⁹ Böylelikle bir ittifaka katılmak ve ittifaka güvenmek, aynı zamanda ittifak üyesine/üyelerine ilişkin algıların, imajların, kalıpyargıların, inanç ve tutumların da bir çıktısı muhteviyatındadır. Nitekim Margaret Hermann'ın da belirttiği gibi, imajlar ve kalıp yargılar bir olgu, olay ya da aktöre ilişkin aşırı bilgi ile karşılaşıldığında bilişsel sürecin yönetilmesinde ve anlamlı bir bütünlüğün oluşturulmasında basitlik sağlayıp karar alma sürecini kolaylaştıran bilişsel işleve sahiptir.¹⁷⁰

Görüldüğü üzere, literatürde devletlerin ittifaklara katılma kararlarının nedenleriyle alakalı olarak psikolojik faktörler de dahil olmak üzere hem iç hem de dış faktörlere ilişkin pek çok etken ileri sürülmüştür. Genellikle bilimsel araştırmalarda bir çıktının nedeni sorgulanırken birden fazla değişkenin olduğu ya da farklı zamanlarda farklı değişkenlerin etki ettiği araştırma süreçlerinde, söz konusu çıktıya neden olan gerçek etkenin belirlenebilmesi ve genel geçer varsayımlara ulaşılabilmesi için kontrol grupları oluşturulmaktadır. Pozitivist bakış açısının tezahürü olan bu araştırma süreçleri, Doğa Bilimleri için işlevsel olsa da Sosyal Bilimler içerisinde yer alan Uİ disiplininde gerekli laboratuvar ortamının kurulup istenen kontrol gruplarının hazırlanması noktasında gerçekleştirilmesi pek mümkün gözükmemektedir.¹⁷¹ Bu nedenle, Uİ'deki dış politika ve uluslararası politika analizlerinde birden fazla etkenin farklı şartlarda farklı etkilere neden olduğu/olabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir.¹⁷² Bu durum ittifak çalışmaları için de geçerli olup bu hususta Weitsman, ittifakların tek boyutlu yani tek bir etkene indirgenerek çalışılmaması gerektiği yönünde bir uyarıda bulunmaktadır.¹⁷³ Yine benzer

¹⁶⁹ Zongyou, 2006: 207.

¹⁷⁰ Herrmann, 2003: 294.

¹⁷¹ Yalvaç, 2014: 41.

¹⁷² Oran, 2013c: 15; Erişen, 2015: 7-8.

¹⁷³ Weitsman, 2004: 3.

şekilde Reiter, devletlerin ittifaklara katılma ya da tarafsız kalma tercihlerinin evrensel/tartışmasız bir cevabının olmadığını, yani tüm ittifak tercihlerini kapsayan genel-geçer varsayımlara ulaşmanın mümkün olmayacağını savunmaktadır.¹⁷⁴

1.4. Neoklasik Realizm, İttifaklar ve Ara Değişken Olarak Psikolojik Faktörler

Uİ disiplininde ittifak konusu başta Realizm, Liberalizm, Sosyal İnşacılık olmak üzere pek çok teoriyle ve caydırıcılık, çatışma çözümü, barış çalışmaları gibi pek çok alan dâhilinde çalışılmaktadır. Her teorik yaklaşım da ittifak olgusuna farklı açıdan yaklaşmakta, hatta Realist teori geleneğinin önemli isimlerinden Waltz'ın güç, Walt'ın tehdit, Schweller'ın ise çıkar boyutuyla konuyu ele aldığı ve varsayımlarını farklı kavramlar üzerinden inşa ettikleri dikkate alınırsa aynı teorik ekolün içerisinde bile ittifak kuruluşuna dair fikir birliği olmadığı görülecektir.¹⁷⁵ En çok tercih edilen teorilerinden biri olan Liberalizm, genellikle ittifak oluşumunda işbirliği çabalarına, çıkarların uyumuna, benzer devlet yapılarına, ideolojiye ve çoğunlukla barış dönemine odaklanmaktadır.¹⁷⁶ Tercih edilen teorilerden bir diğeri olan Sosyal İnşacılık ise ittifakların benzer dünya görüşü ve inançlara sahip devletler arasında ortak değer ve normlar temelinde kurulduğunu ileri sürmektedir.¹⁷⁷ Ancak literatüre göz atıldığında, ittifak çalışmalarında Realist teori perspektifinin hakim olduğu ve bu teori kapsamında ittifakların genellikle devlet merkezli ele alınarak güvenlik politikaları bağlamında çalışıldığı görülmektedir.¹⁷⁸

Disiplinin ortaya çıkışından günümüze kadar önemli varsayımlarıyla mevcudiyetini koruyan Realizm, zaman içerisinde kendisine yöneltilen eleştirilere göre değişik ekollere ayrılmıştır. Realist kuram, en basit tanımıyla, uluslararası sistemin temel aktörü olan devletlerin bir üst otoritenin nihai kontrolünün bulunmadığı bir yapıda hayatta kalma ve gücünü artırma gibi yöntem ve siyasetlerini çözümlemeye çalışan teorik çaba olarak açıklanabilir. Teorinin düşünsel kökleri M.Ö. 5. yüzyılda yaşayan Sun Zi (*Sun Tzu*) ve M.Ö. 460-395 yılları arasında

¹⁷⁴ Reiter, 1994: 495.

¹⁷⁵ Masala, 2010: 382-383.

¹⁷⁶ Weitsman, 2004: 11. Örneğin, Liberaller NATO ittifakı örneğinden hareketle, demokratik ülkelerin iç siyasi koalisyonları gereği olarak diğer demokratik ülkeler ile yakınlaşıp ittifak kurduklarını ileri sürmekte ve ittifak kuruluşunu iç dinamiklere bağlamaktadır. Ancak bu hususta Masala, liberal ve demokratik yönetim modeline sahip olmayan Sosyalist ve Komünist ülkelerin Varşova Paktı'nı kurmalarını Liberallerin açıklayamadığını ileri sürmektedir (Masala, 2010: 385).

¹⁷⁷ Masala, 2010: 385. Örneğin, İnşacı perspektiften konuya yaklaşan Rise-Kappen, NATO'nun bir tehdide yönelik olarak değil, İDS sonrası uluslararası düzenin devam etmesi gerektiği idealine sahip devletler tarafından kurulduğunu öne sürmektedir (Masala, 2010: 385).

¹⁷⁸ Barnett ve Levy, 1991: 370-371.

yaşayan Thukydides'e kadar uzanıp asırlar içerisinde Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes, Clausewitz gibi düşünürlerin yazıları ile teorik temellere sahip olmuştur.¹⁷⁹

Disiplinin ilk yıllarında Reinhold Niebuhr, Edward Hallet Carr, Hans Joachim Morgenthau, Arnold Wolfers, George Kennan, Henry Kissinger, Stanley Hoffman gibi önemli düşünürlerin varsayımları ile şekillen Klasik Realizm, bu dönemde Realizm-İdealizm tartışması etrafında hem İdealizmi eleştirerek hem de Realizme yönelik eleştirileri cevaplayarak kendi teorik çerçevesinde bir bütünlük yakalamıştır. Klasik Realizm, uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli etken olarak insan doğasına ve insanın rasyonel kararına odaklanmış ve 1940'lar ile 1950'ler boyunca disiplin içerisinde dominant bir dönem yaşamıştır.¹⁸⁰ Ardından disiplinin ikinci büyük tartışması olarak adlandırılan Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışması esnasında Klasik Realizme yöneltilen eleştirel nedeniyle Realizme bilimsel bir metodoloji sunmayı amaçlayan ve yapı-fail ilişkisinde odak noktasının yapı olması gerektiğini savunan Kenneth Waltz'ın görüşleri doğrultusunda 1970'lerde Neorealizm adı altında Klasik Realizmden farklı bir ekol ortaya çıkmıştır.¹⁸¹ Bu dönemde ise başta Kenneth Waltz olmak üzere Robert Gilpin, Joesph Grieco, John Mearshimer, Stephen Walt gibi Neorealist düşünürlerin varsayımları etrafında teorik bir bütünlük sağlanmıştır.¹⁸²

Neorealizmi Klasik Realizmden ayıran en önemli nokta, Neorealizmin bir uluslararası politika teorisi olması ve yapı-fail ilişkisinde yapının belirleyiciliğine vurgu yapmasıdır. Nitekim temel varsayımı sistemin anarşik olduğu, bu anarşik sistemde temel aktör olarak devletlerin kabul edildiği, bu devletleri birbirlerinden farklılaştıran unsurun güç dağılımı olduğu, devletlerin iç dinamikleri hesaba katılmadan bütün olarak ele alınması gerektiği ve bu anarşik ortamda devletlerin hayatta kalmaya çalıştığıdır. Bu ekolde gücün dağılımına göre sistemin yapısı kutupluluk kavramı ile açıklanmaya çalışılmış ve sistemin düzenleyici ilkesinin dengeleme olduğu iddia edilmiştir. Bu nedenle de Neorealizmin teorik çabasının özü, sistemi oluşturan birimlerle ilgilenmek yerine sistemin dinamikleri ile ilgilenmek olmuştur. Zaman içerisinde Stephen Walt'ın¹⁸³ (1990) görüşleri ile şekillenen Savunmacı Realizm ve John Mearshimer'in¹⁸⁴ (2003) öncülüğünü yaptığı Saldırgan Realizm şeklinde Neorealizm içerisinde bir ayrım yaşansa da Neorealizmin temel varsayımı olan yapının anarşik olması ve uluslararası ilişkilerin açıklanması için yapıya odaklanılması gerektiği düşüncesi sabit kalmıştır. Aradaki

¹⁷⁹ Viotti ve Kauppi, 2016: 42-49; Balcı, 2015: 119-121.

¹⁸⁰ Ersoy, 2014: 166.

¹⁸¹ Balcı, 2015: 133.

¹⁸² Ersoy, 2014: 172.

¹⁸³ Bkz. (Walt, 1990).

¹⁸⁴ Bkz. (Mearshimer, 2001).

temel farklılık ise devletlerin dış politikada güvenlik azamileştirici olarak savunmacı bir dış politika mı izlemeleri gerektiği; yoksa güç azamileştiriciler olarak saldırgan bir dış politika mı izlemeleri gerektiği yönünde olmuştur.¹⁸⁵

Ardından Neorealizmin yapısalcı ontolojisinde devletlerin birer kara kutu olarak görülmesi, iç dinamiklerindeki değişkenlerin göz ardı edilmesi ve Soğuk Savaş sonrası gelişmelerin açıklanamaması nedeniyle NKR olarak adlandırılan ayrı bir ekol ortaya çıkmıştır.¹⁸⁶ İlk kez 1998 yılında Gideon Rose tarafından “*Review: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*” başlıklı makalede isimlendirilerek bir bütünlüğün sağlanmaya çalışıldığı bu ekol, ilk başlarda sistemik bir uluslararası politika teorisi yerine genel bir dış politika teorisi olduğu yönünde değerlendirilmiştir.¹⁸⁷ Ancak son zamanlarda NKR’nin de uluslararası politika teorisi olmaya aday olduğu bu alanın önemli teorisyenleri tarafından dile getirilmektedir. Hatta NKR’nin önemli temsilcilerinden Normin Ripsman ve arkadaşları, 2016 yılında yayımladıkları kitaplarına “*Neoclassical Realist Theory of International Politics*” (Uluslararası Politikanın Neoklasik Realist Teorisi) ismini bile vermişlerdir.¹⁸⁸

NKR’nin ortaya çıkışında Soğuk Savaş sonrası iki önemli soruna ilişkin yürütülen tartışmanın elverişli bir ortam sağladığı söylenebilir. Bunlardan ilki, Soğuk Savaş’ın bitişinin Neorealistlerce nasıl bilinemediği ve diğeri 1990’larda tek süper güç olmasına rağmen ABD’nin neden diğer devletler tarafından dengelenmediğidir. Bu tartışmalar da analiz sorununun sistem odaklı yaklaşımdan mı kaynaklandığı sorusuna evrilmiş ve salt yapı odaklı analiz yerine devlet düzeyinin göz ardı edilmemesi gerektiği kanısına varılmıştır. Akabinde sistemi ve devleti -yani Neorealizm ile Klasik Realizmi- bir araya getirip bir sentez oluşturma fikri doğmuş ve NKR ortaya çıkmıştır.¹⁸⁹ Nitekim Michael E. Brown, Thomas Christensen, Randall Schweller, William Wohlforth ve Fareed Zakaria’nın makalelerini inceleyen Rose, adı geçen yazarların (ki daha sonra bu kişiler Neoklasik Realist ekol mensupları olarak bilinecektir) Klasik Realistlere ait görüşlerin bazılarını güncelleyerek ve sistematikleştirerek hem iç hem de dış değişkenleri bir arada ele almaya çalıştıklarını belirtmiştir.¹⁹⁰

NKR’nin önemli temsilcilerinden Norrin Ripsman ve arkadaşları, Neorealizme yönelik dört temel eleştiri yöneltmişlerdir: Bunlar; i) sistemik zorunluluklar çok belirgin olsa da liderlerin bu zorunlulukları doğru algılayamayabileceği, ii) sistemin tehdit ve fırsatlar

¹⁸⁵ Pirinççi, 2014: 48-68.

¹⁸⁶ Balci, 2015: 141.

¹⁸⁷ Rose, 1998: 146; Ersoy, 2014: 178.

¹⁸⁸ Ripsman vd., 2016:

¹⁸⁹ Tuğtan, 2014: 127.

¹⁹⁰ Rose, 1998: 146.

noktasında devletler için her zaman çok açık sinyaller veremeyebileceği, iii) karar alıcılar sistemik zorunlulukları doğru algılasal bile her zaman rasyonel kararlar alamayabileceği, iv) devletlerin sahip oldukları kaynakları her zaman optimum düzeyde (etkili ve verimli bir şekilde) seferber edemeyebilecekleridir.¹⁹¹ Bu eleştirilere bakıldığında ise üzerinde durulan meselenin analiz düzeyi ile alakalı olduğu görülmektedir.

Kenneth Waltz, *“İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz”* adlı kitabında üç analiz düzeyinden bahsetmiş ve bunların birincisinin insan doğası, ikincisinin devletlerin yapısı ve üçüncüsünün de sistemin yapısı olduğunu belirtmiştir.¹⁹² Waltz ve onun görüşleri doğrultusunda şekillenen Neorealist ekol, söz konusu birinci ve ikinci düzeyi esas alan açıklamaları indirgemecilikle suçlamış ve üçüncü düzeye yani sisteme odaklanılması gerektiğini belirtmiştir. Ancak Neorealizm de sistem düzeyine aşırı vurgu yaparak ve diğer iki düzeyi görmezden gelerek indirgemecilik hatası yapmıştır. Buna karşılık NKR ise, Neorealizmin salt sisteme odaklanan yaklaşımının aksine, yapının -yani sistemin- aktörlerin davranışta bulunacağı ortamın maddi unsurlarını –yani kapasite dağılımını ve işleyiş kurallarını- hazırladığını ancak yapıların aktörlerin davranışlarını belirlemediğini ileri sürmektedir. Yani NKR, sistemik unsurların devlet davranışlarına etki ettiğini kabul etmekte ama devletlere ne yapması gerektiğini dikte edemeyeceği görüşünden hareketle analizlerinde devlet ve birey düzeyindeki değişkenlere de yer vermektedir.¹⁹³ Bu noktada Neorealizm, bağımsız değişken olarak sistemin etkilediği uluslararası çıktılara odaklanırken; NKR ise, *“Karar vericiler özgürlüklerini sınırlandıran parametreler içinde faaliyet gösterirler, fakat kararları kendileri verirler.”*¹⁹⁴ sözünde de anlatıldığı gibi sistemin imkân ve kısıtlamalarına devletlerin cevabını incelemektedir.¹⁹⁵ Bu nedenle NKR, Waltz’ın bahsettiği üç düzeyin üçünü de analiz çerçevesinde ele almakta ancak bu düzeyleri i) bağımsız değişken, ii) ara değişken ve iii) bağımlı değişken şeklinde soyutlaştırdığı bir sistematik içerisinde incelemektedir. Bu noktada NKR için dış politika analiz süreci şu şekilde gerçekleşmektedir: Öncelikle sistemin baskısı ve sistemdeki gücün dağılımı (*bağımsız değişken*) nesnel yani karar alıcının öznel algısından bağımsız bir şekilde açıklanır. Ardından da karar alıcının bulunduğu iç politik ortamın ve karar alıcının dış politika üzerindeki etkisi (*ara değişkenler*) açıklanır.¹⁹⁶ Böylelikle

¹⁹¹ Ripsman vd., 2016: 12.

¹⁹² Waltz, 2009.

¹⁹³ Foulon, 2015: 636-637.

¹⁹⁴ Smith vd., 2016: 6.

¹⁹⁵ Taliaferro vd., 2009: 19-21.

¹⁹⁶ Bkz. (Ripsman, 2009: 170-193).

bağımlı değişken üzerindeki -yani dış politika çıktısı üzerindeki- bağımsız değişkenin ve ara değişkenin etkisi analiz edilmektedir.

NKR'yi, Realizmin diğer ekollerinden ayıran en temel özelliği, yapının sınırlamalarını ve baskısını kabul etmesine rağmen bu baskı ve sınırlamaların karar alıcılar tarafından nasıl algılandığını ve karar alıcıların devlet içi düzeyde nasıl karar verdiklerini açıklamaya odaklanmasıdır. NKR, ontolojik olarak devleti temel aktör kabul etse de analiz birimi olarak karar alıcıya odaklanmış ancak açıklama düzeyinde uluslararası sistemi, alt sistemi, devleti, devlet içinde de dış politikayı etkileyen elit, medya, kamuoyu, çıkar grupları gibi pek çok aktörü bir arada ele alan çoğulculuğu benimsemiştir. Böylesi bir çoğulculuğun benimsenmesinin nedeni ise her devletin sahip olduğu kendine özgü dinamiklerin dış politika üzerinde birer ara değişken olarak kabul edilmesidir.¹⁹⁷ Bu noktada NKR'nin esas varsayımı, devletlerin sistem içerisinde bir aktör olarak var olduğu, sistemin etkilerine ya da diğer bir deyişle yapısal sınırlamalara tabi olduğu ancak devletlerin bu sınırlamalar içerisinde her zaman en rasyonel/mükemmel/optimum fayda sağlayacak kararı veremeyebileceğidir. Bu nedenle de örneğin, bazı durumlarda dengeleme yaklaşımının devletlerin dış politikalarını açıklamada başarısız olduğu düşüncesinden hareketle “*yetersiz dengeleme*” (*underbalancing*) ve “*aşırı dengeleme*” (*overbalancing*) gibi NKR içerisinde yeni yaklaşımlar öne sürülmüştür.¹⁹⁸

Kuramın önemli temsilcilerinden olan Ripsman, Taliaferro ve Lobell “*Neoclassical Realist Theory of International Politics*” adlı eserlerinde literatürde tek bir NKR yerine bir NKR çeşitliliği olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁹ Bu nedenle mevcut literatürü gözden geçiren yazarlar, NKR'yi iki farklı kategori altında toplamış ve ardından yeni bir yaklaşım önererek üçüncü bir kategori eklemişlerdir. Yazarlar, Tip-1 NKR olarak adlandırdıkları literatürün Yapısal Realizmin açıklayamadığı anomalilere odaklandığını belirtmişlerdir. Bu çalışmalarda sistemik sinyaller açık olmasına rağmen devletlerin neden sistemik zorunluluklar ışığında hareket etmedikleri incelenmiştir. Tip-2 NKR literatüründe ise dış politika, anomalilerden -yani hatalı/irrasyonel dış politika çıktılarından- ziyade daha geniş bir şekilde ele alınmış ve devletlerin her zaman sistemin baskısı altında olmadığı, hatta bu baskının nadiren yaşandığı ve çok yoğun bir baskı ya da tehdit algılanmadığında geniş bir dış politika tercih yelpazesinin olduğu belirtilip dış politika çıktıları bu bakış açısıyla incelenmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁷ Taliaferro vd., 2009: 25; Ripsman, 2009: 170-180.

¹⁹⁸ Tuğtan, 2014: 128. ‘Yetersiz dengeleme’ ve ‘aşırı dengeleme’ kavramları için bkz. (Schweller, 2004: 159-201).

¹⁹⁹ Taliaferro vd., 2009: 10.

²⁰⁰ Ripsman vd., 2016: 26-31.

Yazarlar Tip-1 ile Tip-2 NKR'nin yetersiz olduğu görüşünden hareketle de daha kapsamlı bir araştırma programı oluşturmak adına Tip-3 NKR olarak yeni bir yaklaşım öne sürmüşlerdir. Yeni yaklaşımlarında ara değişkenleri dört küme içerisinde toplamışlar ve bu ara değişkenleri i) *lider imajı*, ii) *stratejik kültür*, iii) *devlet-toplum ilişkisi* ve iv) *iç kurumlar* adı altında kategorileştirmişlerdir.²⁰¹ Bu değişkenlerin “*psikolojik, bürokratik/örgütsel, toplumsal ve kurumsal modelleri*” de içerdiklerini belirtmişlerdir. Yazarların böylesi bir kategori altında ara değişkenleri toplamasındaki amaç ise NKR içerisinde ara değişkenlerin farklılık göstermesi, farklı dış politika çıktılarının farklı ara değişkenlerce açıklanması ve bir bütünlük olmayıp olaya/olguya göre ara değişken seçilmesine yönelik eleştiriler nedeniyledir.²⁰²

Böylelikle Neorealizmin aksine, NKR'de uluslararası sisteme yönelik aşırı vurgu törpülenmiş ve devletlerin iç yapıları ele alınarak tekrar Klasik Realizme dönüş yaşanmıştır.²⁰³ Devletlerin dış dinamiklerden doğrudan etkilenmeyip dolaylı olarak etkilendiği ve devlet davranışlarının devletin kendine özgü iç dinamiklerce belirlendiği belirtilmesi suretiyle de fail devletin özgürlüğü geri getirilmiştir. Nitekim bu noktada dış dinamiklerin karar alıcının değerlendirmesine göre değiştiği, karar alıcının hem dış hem de iç kaygılarla hareket ettiği ve bu nedenle karar alıcıların tam otonom kararlar alamadığı öne sürülmüştür. Kısacası; Neorealizmin yapısal varsayımlarını kabul eden NKR, Neorealizmin devlet içi düzeydeki değişkenleri analiz için veri olarak kabul etmemesine bir eleştiri olarak ortaya çıkmış ve disiplin içerisinde gerçekçi dış politika çalışmalarına yeni bir özgünlük sağlama iddiasında bulunmuştur.²⁰⁴

Devletlerin bir ittifaka katılması, Uİ'nin analiz birimi bakımından devlet düzeyinde bir çıktı iken; ittifaka katılma kararında etkili olan faktörler sistemden birey düzeyine kadar hemen her analiz düzeyi bakımından incelenmeyi gerektirebilmektedir. Bu nedenle ittifak çalışmalarında uluslararası sistem, bölgesel sistem, devlet, grup ve birey düzeyi olmak üzere tüm düzeyleri kapsayan bütüncül bir çerçeve içerisinde hem maddi hem de düşünsel etkenlerin bir arada ele alınması önemlidir.²⁰⁵ Uİ teorileri içerisinde böylesine bütüncül bir çerçeveye

²⁰¹ Ripsman vd., 2016: 32-34.

²⁰² Ripsman vd., 2016: 59-60. Ayrıca yazarlar ara değişkenlerin haricinde sistemik değişkenlerin ‘*netlik*’ ve ‘*devletin stratejik ortamının doğası*’ şeklinde iki kıstas üzerinden okunması gerektiğini, NKR'nin soft-pozitivist bir epistemolojisi olduğunu ve NKR çerçevesinde ele alınan çalışmaların süreç takibi yöntemiyle çalışılabileceğini belirtmek suretiyle kurama yönelik farklı görüşler öne sürmüş ve katkıda bulunmuşlardır (Bkz. Ripsman vd., 2016; Yeşilyurt, 2017b: 119-124).

²⁰³ Balcı, 2015: 141.

²⁰⁴ Taliaferro vd., 2009: 16-19.

²⁰⁵ Ayrıca NKR, ara değişkenlerinde düşünsel unsurlara yer vermesi nedeniyle de saf sistemik teoriler ile inşacıların arasında bir yerde konumlanmıştır (Rose, 1998: 152). Bu nedenle de NKR, “*inşacı ilhamlı-realizm*” (*realism-inspired constructivism*) olarak da adlandırılmıştır. Bugün NKR mekânsal (yani iç ve dış), bilişsel

sahip bir teori olarak da NKR öne çıkmaktadır. Örneğin, Burcu Yavuz tarafından “*Alliance Trajectories of the Czech Republic, Latvia, Ukraine And Belarus: A Neoclassical Realist Analysis*” başlıklı doktora tezinde Soğuk Savaş sonrası dönemde ele alınan dört ülkenin (Çek Cumhuriyeti, Ukrayna, Letonya ve Belarus’un) ittifak yönelimlerinin salt sistemik değişkenlerle anlaşılamayacağı savından hareketle bu devletlerin iç dinamiklerinin NKR çerçevesinde analiz edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.²⁰⁶ NKR çerçevesinde ittifak ilişkilerinin sürdürülmesine yönelik farklı çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin Victor Cha, “*Abandonment, Entrapment, and Neoclassical Realism in Asia: The United States, Japan, and Korea*” başlıklı çalışmasında Japonya-Kore ilişkilerinin ABD vaatlerinden ve özellikle terk edilme-tuzağa düşme motivasyonlarından nasıl etkilendiği araştırılmıştır.²⁰⁷ Yine benzer şekilde Hyon Joo Yoo’nun, “*Do Domestic Processes Prevent Effective Balancing? : Alliance Policies by Japan and South Korea*” isimli çalışmasında müttefikler arası ilişkilerde işbirliğini engelleyen iç dinamikler tespit edilmiştir.²⁰⁸

Genelde Uİ disipliniinde özelde de ittifak çalışmalarında psikolojik motivasyonların nedenselliğinin araştırılması noktasında ise Uİ’ye ait bir konunun Uİ’deki temelinden koparılmadan Politik Psikoloji alanından faydalanılarak çalışılması, tercih edilen Uİ kuramının yeninden gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Çünkü psikolojik motivasyonları doğrudan ele alan bir ana akım Uİ teorisi bulunmamakta ve bu nedenle de Psikoloji disiplinin yaklaşımları ile Uİ disipliniindeki yaklaşımları bir arada ele almak -ve mümkünse entegre etmek- hem Uİ disiplinin hem de Politik Psikoloji alanının gelişimi için önem arz etmektedir.²⁰⁹

Bugün pek çok Uİ kuramının çerçevesinde psikolojik motivasyonları çalışmak mümkündür. Bu noktada ilk akla gelen kuram Sosyal İnşacılık olmakla birlikte Post-Kolonyal Teori, Post-Yapısalcılık, Feminizm, Eleştirel Teori gibi varsayımlarında düşünsel unsurlara yer veren hemen her teori çerçevesinde psikolojik faktörler ele alınabilir.²¹⁰ Ancak daha önce de

(madde-düşünce) ve zamansal bölünme (şimdi-gelecek) arasında köprü kurabilecek potansiyele sahiptir (Foulon, 2015: 636). Sahip olduğu potansiyel sayesinde de NKR’nin disiplin içerisinde geçmişten günümüze süregelen ‘büyük kuramsal tartışmaları’ sonlandırmaya ve Uİ’de arzulanan kuramsal barışı sağlamaya yönelik bir umut taşıdığı söylenebilir.

²⁰⁶ Yavuz, 2015.

²⁰⁷ Cha, 2000: 261-291.

²⁰⁸ Yoo, 2012.

²⁰⁹ Beyer, 2017: 10. Benzer şekilde Jack Levy de salt birey -yani karar alıcı- düzeyine odaklanan açıklamaların dış politika çıktısının tam olarak anlaşılmasını sağlayamayacağını belirtmekte ve bu nedenle de dış politikaya etkisi olduğu düşünülen psikolojik motivasyonların diğer değişkenleri göz ardı etmeyecek şekilde bir dış politika teorisi çerçevesinde ele alınması gerektiğini savunmaktadır (Levy, 2013: 303,323; Levy, 2003: 254)

²¹⁰ Demirkılınc, 2020a: 71-72. Uİ disiplinde psikolojik faktörlerin Sosyal İnşacılık ile çalışılabileceğini söyleyen çalışmalar için bkz. (Jervis, 2017: xxix-xxx; Shannon ve Kowert, 2015; Kowert, 2015: 30-53). Uİ’de Post-kolonyalizm çerçevesinde psikolojik faktörleri iredelen bir çalışma için bkz. (Truscott ve Hook, 2014: 127-147).

belirtildiği üzere, devletlerin ittifaklara katılma kararlarında, sadece karar alıcıların algıları, dünya görüşü, inançları gibi düşünsel unsurlar değil devletlerin güç kapasitelerinin karşılaştırılması, sistem içerisindeki konumları, birbirleriyle ilişkileri, askeri ve ekonomik kapasiteleri vb. maddi yapısal nedenler de etkili olmaktadır.²¹¹ Bu nedenle nasıl ki NKR, ittifak çalışmalarında arzu edilen bütüncül bir analizin yapılması için ihtiyaç duyulan çerçeveye sahipse, psikolojik motivasyonların incelenmesi için de metodolojisinde sunduğu ara değişkenler sayesinde işlevsel bir teorik perspektif sunmaktadır. Çünkü NKR, her ne kadar maddi unsurlara odaklanan Realist teori geleneğinden gelse de kuramın analiz çerçevesinde ara değişkenler bağlamında maddi unsurlara ek olarak psikolojik faktörler gibi düşünsel unsurların da ele alınabiliyor olması bu ekolün DPA alanı ile Politik Psikoloji alanı arasında kurulacak disiplinler arası çalışma platformunda teorik bir köprü olmasına imkân sağlamaktadır.²¹²

Ayrıca DPA ile Politik Psikoloji alanlarının birlikte çalışılabilmesi ve tutarlı varsayımların üretilmesi için *i) bütünlük aktör modeli, ii) çok seviyelilik, iii) çok faktörlülük ve iv) teorik entegrasyon* kriterlerine dikkat edilmelidir. Bütünlük aktör modeli hem rasyonel aktör modelinin hem de psikolojik aktör modelinin bir arada ele alınmasını; çok seviyelilik, sistemden birey düzeyine kadar tüm analiz düzeylerinin göz önünde bulundurulmasını; çok faktörlülük, ele alınan konuda askeri, siyasi, ekonomik, sosyolojik, psikolojik vb. birden fazla faktörün olabileceğinin dikkate alınmasını ve teorik entegrasyon, psikolojik faktörlerin bir Uİ teorisi bağlamında ele alınmasını ifade etmektedir. Tüm bu kriterlerin karşılanması bakımından da NKR, önemli üstünlüklere sahip bir kuram olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹³ Nitekim Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, “*Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises, Rethinking Realism in International Relations Between Tradition and Innovation*” başlıklı çalışmalarında dış politikanın şekillenmesinde liderlerin sistem hakkındaki inançları, siyasi olarak hayatta kalma kaygıları ve geniş grup kimliklerinin etkili olduğunu ileri sürmüş ve Psikoloji disiplininin faydalanarak vaka çalışması olarak tercih ettikleri 1999 Kosova Krizi’nde Miloseviç’in karar alma sürecini analiz etmişlerdir.²¹⁴ Randall Schweller ise “*Opposite but Compatible Nationalisms: A Neoclassical Realist Approach to the Future of US-China Relations*” başlıklı çalışmada güç rekabeti (üçüncü imaj) ile düşünsel bir unsur olan milliyetçilik (ikinci imaj) arasında ilişki olduğunu belirtmiş ve bu ilişkiyi

²¹¹ Snyder, 2007: 16.

²¹² Demirkılınc, 2020a: 72-73.

²¹³ Detaylıca bkz. (Demirkılınc, 2020a: 68-72).

²¹⁴ Devlen ve Özdamar, 2009: 136-163.

Neoklasik Realizmin açıklayabileceğini ileri sürmüştür.²¹⁵ Şevket Ovalı and İlkin Özdikmenli de “*Ideologies and the Western Question in Turkish Foreign Policy: A Neoclassical Realist Perspective*” başlıklı çalışmalarında NKR çerçevesinde bir ara değişken olarak ele aldıkları düşünsel bir unsur olan ideolojinin dış politika üzerindeki etkisine odaklanmışlardır.²¹⁶ Nuri Yeşilyurt’un “*Explaining Miscalculation and Maladaptation in Turkish Foreign Policy towards the Middle East during the Arab Uprisings: A Neoclassical Realist Perspective*” adlı çalışmasında da Türkiye’nin Arap Baharı’nda sistemi ve bölgesel konjonktürü yanlış değerlendirmesi ve sürece yanlış adapte olması ele alınmıştır.²¹⁷ Stephen Benedict Dyson ise “*The Blair Identity Leadership and Foreign Policy*” başlıklı kitabında NKR çerçevesinde Birleşik Krallık eski Başbakanı Tony Blair’in dünya görüşü ve dış politika stiline İngiliz dış politikası üzerindeki etkisini irdelemiştir.²¹⁸ Kai He and Huiyun Feng de “*Prospect Theory and Foreign Policy Analysis in the Asia Pacific Rational Leaders and Risky Behavior*” başlıklı çalışmalarında NKR çerçevesinde ve Politik Psikoloji boyutuyla Kahneman ve Tversky’nin Beklenti Teorisi’ni kullanarak Asya’nın güvenlik konuları irdelemişlerdir.²¹⁹

Görüleceği üzere hem ittifak çalışmalarında hem de dış politikaya etki eden psikolojik faktörlerin nedenselliğinin analizinde NKR işlev bir teorik çerçeve sunmaktadır. Bu çalışmada da Türkiye’nin NATO ittifakına katılma kararına etki eden psikolojik faktörler, NKR’nin bütüncül bir perspektif sunan analiz çerçevesinden faydalanılarak birer ara değişken olarak incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle, Türkiye’nin dış politikası için imkan ve kısıtlamalar oluşturan İDS sonrası uluslararası sistem bağımsız değişken olarak ele alınmış, ardından iç dinamiklerin dış politikaya etkisi birer ara değişken olarak irdelenmiştir. Akabinde yine birer iç dinamik olan ve ara değişken olarak ele alınan psikolojik motivasyonların bağımlı değişken -yani Türkiye’nin NATO ittifakına katılma kararı- üzerindeki etkisi tartışılmıştır.

²¹⁵ Schweller, 2018: 1-26.

²¹⁶ Ovalı ve Özdikmenli, 2019: 1-22.

²¹⁷ Yeşilyurt, 2017a: 65-83.

²¹⁸ Dyson, 2009.

²¹⁹ He ve Feng, 2013.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN İTİFAKA KATILIŞINI ETKİLEYEN DIŞ VE İÇ ORTAM

İnsanoğlunun gördüğü en büyük yıkım olan İDS altı sene sürmüştür. 1945 yılına gelindiğinde, altı yıl önce savaşın başladığı 1939 yılına kıyasla artık bambaşka bir dünya vardır. Pek çok büyük gücün ikincil konuma gerilediği, iki büyük gücün -yani ABD’nin ve Sovyetlerin- dünya siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısına yön vereceği, ideolojik rekabeti ya da kimilerine göre ideoloji maskesi altında büyük güç çekişmelerini neredeyse tüm ulusların iliklerine kadar hissedeceği bu dönem Türkiye için de oldukça sancılı başlamıştır.²²⁰

İDS’de Türkiye, askeri açıdan güçsüz olması, 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız Üçlü Antlaşması hükümleri gereği kendisine vaat edilen yardımları alamaması ve bulunduğu jeopolitiğin müstesnalığı nedeniyle savaş dışı kalmayı başarabilmiştir.²²¹ Ancak savaş dışı kalmasına rağmen hem maddi açıdan hem de psikolojik bakımdan yıpranan Türkiye’nin sahip olduğu jeopolitik nimet, savaşın sona ermesiyle bir jeopolitik açmaza dönüşmüştür. Savaş sonrası Sovyetlerin pek çok coğrafyada nüfuz alanını genişletmeye çalışması, bu kapsamda Türkiye’den de bir takım egemenlik haklarını zedeleyici taleplerde bulunması²²² ve Batılı ülkeler nezdinde Türkiye’nin jeopolitik konumunun -kısa bir süreliğine de olsa- önem arz etmemesi Türkiye’nin Osmanlı Devleti’nden kendisine miras kalan jeopolitik açmazını geri getirmiştir. Aslında Türkiye’nin coğrafi sınırları değişmemiş, sadece güç merkezleri ve bu merkezi güçlerin ilgi odağı değişmiştir. Nitekim çok geçmeden aynı jeopolitik, tekrardan bir nimete dönüşüp Türkiye’yi dünya tarihinin stratejik öneme sahip ülkelerinden birine dönüştürmüş ve sadece yedi yıl sonra, 1952 yılında, Batılı ülkelerden müteşekkil askeri bir grubun en değerli üyelerinden biri olmasına vesile olmuştur.²²³ İşte bu dönemde Türkiye gibi orta büyüklükte bir güç olup dünyanın stratejik öneme sahip bir bölgesinde bulunan ülke için uluslararası sistemin etkisi oldukça hissedilir olmuştur. Uİ terminolojisiyle ifade etmek gerekirse, bu süreçte bağımsız değişken olarak küresel ve bölgesel sistem,²²⁴ bağımlı değişken olan Türk dış politikası için önemli imkân ve kısıtlamalar oluşturmuştur.

²²⁰ Kasapsaraçoğlu, 2010: 51

²²¹ Ülman, 1967: 148.

²²² T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 264; Armaoğlu, 2010: 506; Tellal, 2013: 502; Uçarol, 2015: 1011; Ülman, 1968: 260.

²²³ TBMM Zabıt Ceridesi, 18.02.1952, D.9, Y.3, C.13, B.41: 343.

²²⁴ Bu dönemde sıkı iki kutuplu sistemin mevcudiyeti nedeniyle bölgesel sistem ekseriyetle uluslararası (küresel) sistemin yansımasını içermektedir.

Dış gelişmelere paralel olarak savaş sonrası Türkiye'nin iç dinamikleri de bir takım dış politika adımlarının atılmasını zorunlu kılmıştır. Türkiye, savaş dışı kalmasına rağmen savaş süresince ordusunu savaşa hazır tutması ve bu süreçte uluslararası ticaretin durma noktasına gelmesi nedeniyle savaş sonrası döneme ekonomik olarak büyük bir çöküntü ile başlamıştır.²²⁵ Ayrıca Atatürk döneminde başlayan devrimlere savaş zamanı ara verilmiş ve söz konusu devrimlerin Atatürk döneminde olduğu gibi Batılı demokratik hedefler doğrultusunda devam ettirilmesi gerekmiştir. Bu nedenle Türkiye'nin iç dinamiklerinin de bu dönemde Türk dış politikası üzerinde önemli etkileri olmuştur.

Bu arka plandan hareketle bu bölümde, öncelikle Türkiye'nin genelde dış politikasına özelde de NATO'ya katılımına etki eden dış dinamikler ele alınmıştır. Bu kapsamda, dönemin büyük güçleri olan Sovyetlerin ve ABD'nin algıları, dünya görüşü ve dış politikası incelenmiş ve sonrasında Soğuk Savaş olarak adlandırılan uluslararası sistemin yapısı ve bu yapının Türk dış politikası üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Ardından Türkiye'nin iç dinamikleri ele alınmıştır. Bu kapsamda da Türkiye'nin savaş sonrası ekonomik durumunun ve çok partili hayata geçme kararının Türk dış politikasının yönünün belirlenmesindeki etkisi tartışılmıştır.

2.1. Türkiye'nin İttifaka Katılımını Etkileyen Dış Ortam

2.1.1. Sovyetlerin Dünya Görüşü, Algıları ve Dış Politikası

İDS'de Almanya, Japonya ve İtalya yenilmiş, savaştan galip çıkan İngiltere ve Fransa ise eski gücünü yitirmiştir. ABD ise savaş sonrası tekrardan infirat/izolasyon politikası²²⁶ izleyip izlememe noktasında dış politika kararsızlığı yaşamıştır. Bu nedenle savaş sonrası uluslararası konjonktürde Sovyetler için önemli bir güç boşluğu ortaya çıkmıştır.²²⁷ Bu doğrultuda da Sovyetler, güç boşluğunu doldurmaya çalışmış ve Sovyet dış politikası Batılı devletler ve Türkiye tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Bu tehdit algısının oluşmasında da bir dizi siyasi, ekonomik ve askeri gelişme rol oynamıştır. Nitekim Sovyetler, İDS sona ermesine rağmen İran işgalini sonlandırmamış ve bu ülkede etkisini artırmaya devam

²²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 17.03.1943, D.7, Y.1, C.1, B.3: 22.

²²⁶ İnfirat politikası, literatürde izolasyonizm, ayrı durma politikası ya da Monroe Doktrini kavramlarıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu politikayı uygulayan devletler, diğer devletlerle ilişkileri asgari düzeye indirmek suretiyle uluslararası politikadaki gelişmelere ve sorunlara müdahil olmazlar. Söz konusu politika, ekseriyetle ABD'nin 1823 Monroe Doktrini doğrultusunda uyguladığı dış politika bağlamında örneklenmektedir. Detaylıca bkz. (Arı, 2013:246-250).

²²⁷ Armaoğlu, 2010: 515.

etmiştir.²²⁸ Avrupa’da ise Sovyetler Yunanistan’daki iç savaşta komünistlere destek vermiş²²⁹ ve 1947-1948 yıllarında Arnavutluk, Romanya, Bulgaristan, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya’da Sovyetlerin desteklediği komünist partiler iktidara gelmiştir.²³⁰ Sovyetler, Asya kıtasında da 1945’te Mançurya ile Kuzey Kore’yi işgal etmiş ve Çin, Birmanya (Myanmar), Çinhindi, Malezya ve Filipinler’de komünist hareketleri destekleyerek nüfuz alanını genişletmeye çalışmıştır.²³¹ Ayrıca bu dönemde Sovyet Rusya ve uyduları arasında Şark Bloğu’nu oluşturmak amacıyla yirmi dört antlaşma imzalanmış, 1943 yılında dağılan Komünist Enternasyonel’in yerine Doğu Avrupa ülkelerindeki komünist faaliyetlerin koordinasyonu için 5 Ekim 1947’de Kominform kurulmuş ve savaş sonrası tüm Avrupa’da asker sayısı azaltılırken Sovyetler 1949 yılı itibarıyla halen daha 4,5 milyon civarında asker bulundurmaya devam etmiştir.²³² Buna ek olarak, 1946 yılında BM nezdinde kurulan Atom Enerjisi Komisyonu’na Sovyetler dâhil olmamış²³³ ve bu nedenle Sovyetlerin gelecekte nükleer silaha sahip olabileceğine dair şüpheler oluşmuştur. Böylelikle Sovyetlerin dış politika tutum ve

²²⁸ Uçarol, 2015: 932. Savaş zamanı müttefik devletler, Sovyetlere yardım ulaştırılabilmesi için en iyi rotanın İran üzerinden geçtiğine karar vermişlerdi. Ancak İran, Sovyetlere yapılacak yardımın kendi toprakları üzerinden geçmesine izin vermeyeceğini belirtmesi üzerine Sovyetler ve İngiltere tarafından işgal edilmişti. İşgal sonrası İran ile yapılan anlaşma gereği de İran’ın müttefik devletlere yardım etmesi koşuluyla savaştan altı ay sonra Sovyetlerin ve İngiltere’nin işgali sonlandıracağı belirtilmişti. Bu doğrultuda savaş bittikten sonra ABD ve İngiltere, askerlerini İran’dan çekmeye başlamasına rağmen Sovyetler askerlerini çekmemiştir. Dahası Sovyetlerin kışkırtması nedeniyle İran Azerbaycanı’nda Cafer Pişaveri ve Pişaveri’nin anlaştığı Tudeh Partili komünistler 12 Aralık 1945 tarihinde Muhtar Azerbaycan Cumhuriyeti’ni kurmuş ve güneyde de yine Sovyetler ile Tudeh Partili komünistlerin yardımıyla bağımsız bir Kürt Cumhuriyeti kurulmuştur (Armaoğlu, 2010: 516-517; Alacakaptan, 1983: 24). İran, Sovyetlerin işgali sonlandırmaması nedeniyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne (BMGK) başvurmuş ancak ABD ve İngiltere, yeni kurulan BM’nin prestijinin sarsılmaması için bu konuya gereken ehemmiyeti göstermemiştir. Bunun üzerine İran, Sovyetler ile uzlaşma yoluna gitmiş, Kuzey İran petrollerinin işletilmesinden elde edilecek payın yüzde 51’ini Sovyetlere vermesi karşılığında da Sovyetler işgali sonlandırma taahhüdünde bulunmuştur. Ancak İran kamuoyu, anlaşmanın mecliste onaylanma sürecinde içeriğinden haberdar olmuş, hükümete baskı yapmaya başlamış ve bunun üzerine ABD, 20 Eylül 1947 tarihinde bir açıklama yaparak petrol anlaşmasını reddetmesi nedeniyle İran’ın işgal edilmesi durumunda bu işgale karşılık vereceğini açıklamıştır. ABD’nin bu restine karşılık Sovyetler geri adım atmış ve İran Meclisi de 22 Ekim 1947 tarihinde petrol anlaşmasını onaylamayı reddetmiştir (Armaoğlu, 2010: 517-518).

²²⁹ Alacakaptan, 1983: 24; Eroğlu, 1957: 26. Yunanistan’da Alman işgaline karşı savaşan Yunan gruplar, Almanların çekilmesi sonrası sağcılar Yunan Milli Demokratik Ligi, solcular ise Milli Kurtuluş Cephesi çatısı altında birbirleriyle çatışmaya başlamıştır. Bu çatışmalarda Sovyetler, Yugoslavya, Arnavutluk ve Bulgaristan Milli Kurtuluş Cephesi’ni desteklerken; İngiltere Yunan Milli Demokratik Ligi’ne destek vermiştir. 12 Mart 1947 tarihinde Yunanistan’a ve Türkiye’ye yardım kararını içeren Truman Doktrini ilan edilene kadar ve nihayetinde Sovyetlerle arası açılan Yugoslavya’nın 1948 yılında Milli Kurtuluş Cephesi’ne desteğini çekene kadar Yunanistan’da istikrar sağlanamamıştır (Armaoğlu, 2010: 523-525).

²³⁰ Ülman, 1967: 144; Eroğlu, 1957: 26. Tito liderliğindeki Yugoslavya, diğer Doğu Avrupalı komünist ülkelerin aksine daha güçlü bir devlet yapılanmasına sahip olduğundan ve lider Tito’ya yönelik geniş halk desteği bulunduğundan Yugoslavya, Sovyetler tarafından kendisine biçilen ekonomik rolü oynamak istememiştir. Ayrıca Yugoslavya, Alman işgalinden Sovyetler Birliği tarafından kurtarılmamış olup Tito’nun Sovyetlere bir vefa borcu bulunmamaktadır. Bu nedenle Yugoslavya, Doğu Bloğu’ndan bağımsız nev-i şahsına münhasır bir ulusal komünizm modeli benimsemiştir (Riasanovsky ve Steinber, 2016: 582).

²³¹ Uçarol, 2015: 932.

²³² Eroğlu, 1957: 27; Riasanovsky ve Steinber, 2016: 581; Uçarol, 2015: 937-938.

²³³ Riasanovsky ve Steinber, 2016: 579-580.

davranışları komünist ideolojinin giderek yayıldığına dair Batılı kapitalist ülkelerde endişeye neden olmuş ve uluslararası kolektif güvenlik için şüpheler doğurmuştur.²³⁴

Bu dönemde Türk-Sovyet ilişkilerine bakıldığında ise, çalışmanın Dördüncü Bölümü'nde detaylıca ele alınmakla birlikte, ikili ilişkilerin kopma notasına geldiği görülmektedir. Sovyetler, 1945'te süresi sona eren 1925 tarihli Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Arasında Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı yenilemek için Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesini, Boğazlar'ın²³⁵ Türkiye ile Sovyetler tarafından birlikte savunulmasını ve Kars ile Ardahan'ın kendisine bırakılmasını talep etmiştir.²³⁶ Böylelikle Türkiye, hem yakın coğrafyasındaki gelişmeler nedeniyle Sovyetler ve komünist rejimler tarafından çevrelendiği hissine kapılmış hem de Sovyetler'in Boğazlar ve sınırlarla ilgili talepleri nedeniyle ulusal güvenliğine yönelik tehdit algılamıştır.²³⁷

Bu arka plandan hareketle, savaş sonrası dönemde Sovyet dış politikasının açıklanması noktasında iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Sovyetlerin yayılmacı bir karaktere sahip olduğu ve Batı ülkeleri için tehdit oluşturduğu yönünde iken; diğeri Sovyetlerin yayılmacı politika izlemediği, aksine ABD ve İngiltere'nin olası bir saldırısına karşı hem ulusal güvenliğini hem de ekonomik sistemini korumak için Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kendi nüfuzu altına alarak bir tampon bölge oluşturmak istediği yönündedir. Bu görüşlerden ilkinde göre, Sovyet tehdidinin varlığına yönelik Avrupalı devletler hem fıkirdir. Diğer görüşe göre ise, ABD'nin manipülasyonu nedeniyle Sovyetlerin Batılı devletlerce tehdit olarak algılanmasının sağlandığı ve bu manipülasyon üzerinden NATO'nun kurulduğu ileri sürülmektedir.²³⁸

Bu dönemde Sovyet karar alıcıların perspektifinden uluslararası ortamın nasıl görüldüğüne bakıldığında ise durumun oldukça farklı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Sovyetler, hem İDS öncesi hem de savaş zamanı kendilerinin mağdur edildiğini ve Batılı devletlerin kendi çıkarları için Sovyetleri kullandığını düşünmektedir. Bu düşünceler üzerine inşa edilen güvensizlik algısı da Batılı devletlere karşı olumsuz imgeler geliştirilmesine ve her zaman tetikte olunmasına gerekçe hazırlamıştır. Nitekim İDS öncesindeki gelişmelere bakıldığında, Hitler'in Avrupa'da revizyonist dış politika izleyeceğini anlayan Sovyetler,

²³⁴ Eroğlu, 1957: 27; Riasanovsky ve Steinber, 2016: 581; Uçarol, 2015: 937-938.

²³⁵ "Boğazlar" deyiimi, 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde Karadeniz Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'nı kapsayan bölge için kullanılmaktadır (Soysal, 2000: 509). İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Türkiye için hayati önem taşımakta olup William Hale'nin deyişiyle Türkiye'nin "*en önemli stratejik hazinesi*"dir. Nitekim Hale, Rusların boğazları geçmeden Akdeniz'de etkin olamayacağını ve İngiltere, Fransa, ABD gibi bölge dışı güçlerin de boğazlardan geçmeden Karadeniz'de varlık gösteremeyeceğini belirtir (Hale, 2003: XIII-XIV).

²³⁶ Eroğlu, 1957: 26.

²³⁷ Atay, 1995: 57-58.

²³⁸ Alacakaptan, 1983: 16-17.

Hitler'e karşı Batılı devletlere ittifak teklifinde bulunmuş ancak bu teklif Batılı devletlerce reddedilmiştir. Dahası Batılı devletler, Hitler'in Çekoslovakya'yı işgal etmesine seyirci kalmış ve Almanya ile yaptıkları 1938 tarihli Münih Antlaşması ile Hitler'in doğuya yönelmesine kayıtsız kalmışlardır. Savaş zamanı ise Almanlara karşı ABD ve İngiltere'nin Batı cephesini açma noktasında gecikmesi/isteksizliği, Avrupa'da iki büyük güç olan faşist Almanya ile komünist Sovyetlerin birbirleriyle çarpışarak güçlerini tüketmeleri ve akabinde Batı cephesi açılarak her ikisine de barış şartlarını kabul etmeye mecbur bırakılması şeklinde Sovyetler tarafından yorumlanmıştır.²³⁹ Bu durumda Sovyetlerin hem savaş öncesi hem de savaş döneminde edindiği tecrübeler dolayısıyla Batılı devletlere karşı güvensizlik hissetmesi ve savaş sonrası barış görüşmelerine de aynı güvensizlik içerisinde katılması kısmen de olsa anlaşılabilir bir durumdur.

Rusların hissettiği güvensizlik duygusuna ulusal kimlik açısından yaklaşan Anton Antonov Simeonov, hem Rus ulusal kimliğinin hem de Rus dış politikasının şekillenmesinde '*Ruskaya Vlast*' yani '*Rus Gücü/Rus Egemenliği*' kavramıyla ifade edilebilecek olan etkeninin oldukça önemli olduğunu belirtir. Kavram, her koşulda Rus gücünün tezahür etmesine (ya da etmesi gerektiği algısına) işaret etmektedir. Simeonov, kavramın akademik çalışmalara konu olmasının ve Rus sosyopolitik hayatında anlam kazanmasının 19. yüzyıla denk gelmesine rağmen Sovyet döneminde kavramın '*Sosyalist Egemenliği*' olarak zamanın ruhuna uygun bir şekilde isim değiştirdiğini ve Soğuk Savaş sonrasında tekrardan öz anlamıyla etki etmeye devam ettiğini belirtir.²⁴⁰ Toplumsal Felsefe ve Siyaset Bilimi Profesörü olan Nikolay Rozov'dan aktaran Simeonov, '*Rus gücü*' kavramının barındırdığı anlamları şu şekilde açıklamaktadır:

- "*Sadece kendini haklılandıran bir güç (diğer güç merkezleri hak sahibi değil);*
- *Tek amaç gücü elde etmek (veya 'Rus gücü'nün egemenliğini haklı kılmak);*
- *Bu emeldeki güç için şiddet meşrudur ('Rus gücü'nü hâkim kılmada şiddet sadece bir araçtır, negatif bir eylem olarak algılanamaz);*
- *Asimetrik hak ve yükümlülükler mevcuttur (bir taraf çok fazla hakka sahip yükümlülüğü az iken diğer taraf yükümlülüğü çok hakları azdır, alt üst ilişkisi vardır, üst çok fazla hak sahibi iken alt çok fazla yükümlülük sahibidir);*
- *Eleştiri eksikliği (geri bildirime kapalı; meydan okumalar, karşıt fikirler düşman eylemi olarak algılanır)."*²⁴¹

²³⁹ Hook ve Spanier, 2016: 25-26.

²⁴⁰ Simeonov, 2020: 583.

²⁴¹ Rozov'dan akt. Simeonov, 2020: 585.

Bu nedenle, Rus toplumunda yabancı olan her şey, sahip olunan şeylerin kaybedilmesine yönelik potansiyel bir tehdit olarak algılanmakta ve güçlü bir *'tiksinti'* ile *'polarizasyona'* neden olmaktadır.²⁴² Hem var olan Rus gücü takıntısı hem de Batılı devletlerle ilişkilerde edinilen tecrübeler de Sovyetleri daha agresif politikalar izlemeye ve en kötü senaryolar üzerinden stratejik hesaplamalar yapmaya zorlamıştır.

Bu noktada Sovyetlerin güvensizlikle bezenmiş dış politikası anlatılırken mutlaka Sovyet lider Josef Stalin'in psikolojisine de değinmek gerekir. Son yüz yılda bazı devlet başkanlarının politik yaşantılarını etkileyen hastalıklarını araştıran David Owen, Stalin'in paranoyak olduğunu ileri sürmüştür. Yazar, Stalin'in sürekli öldürüleceğine dair bir korku yaşadığını, korumasından şüphelendiği için onu öldürdüğünü ve kendisine sessizce yaklaşma ihtimalini ortadan kaldırmak için de diğer korumasının postasını fark edilir bir ses çıkartacak şekilde tasarlattığını aktarır.²⁴³ Yine Raymond Birth, Stalin'in paranoyak olduğunu, bu paranoyanın onun kariyerini etkileyip Sovyet lideri olmasına yardımcı olduğunu ve zamanla Sovyet bürokrasisinin de kendi paranoyasının bir uzantısı haline geldiğini belirtir.²⁴⁴ Benzer şekilde Nikita Kruşçev de anılarını anlattığı kitabında Stalin'in *'uyanıklık'* dediği şüpheliğinden şöyle bahseder: *"Stalin hepimize, düşmanlarla sarılı olduğumuz şüphesini ya da herkesi açığa çıkmamış bir hain ya da bir sabotör olarak görmemiz gerektiği düşüncesini yerleştirmişti."*²⁴⁵ Elbette bu aktarılanlar üzerinden Stalin'e paranoya teşhisi koymak tek başına yeterli olmayıp böylesi bir teşhis için öncelikle Stalin'in hayatta olması ve detaylı tetkiklerden geçmesi gerekmektedir. Ancak aktarılanlar üzerinden hem Stalin'in hem de Sovyetlerin oldukça şüpheli ve daima tehdit algılayan bir psikolojik yapıya sahip olduğu sonucu çıkarılabilir.

Ayrıca Rus coğrafyasının kuzeyde zorlu kış koşullarının ve buzulların yer aldığı Arktika Bölgesi²⁴⁶ ile güneyinde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olan Karadeniz'in (1936 yılı

²⁴² Simeonov, 2020: 585.

²⁴³ Owen, 2012: 96.

²⁴⁴ Birt, 1993'ten akt. Cottam vd., 2017: 50-51.

²⁴⁵ Kruşçev, 1971: 349.

²⁴⁶ Arktika Bölgesi'nde küresel ısınma nedeniyle buzullar erimekte ve bölge giderek dünya ticaretine açılmaktadır. Ancak bölge, 1900'lü yılların ortasına kadar neredeyse dünyadan izole bir görünüm sergilemiştir. İDS'nin devam ettiği 1940 yılının yaz ayında Alman Kruvazörü The Komet'in Arktika Okyanusu üzerinden Kuzey Doğu Geçidi'ni kullanarak Bering Boğazı vasıtasıyla Pasifik Okyanusu'na geçmiş olması bölgenin artık güvenlikleştirilmesine (*securitization*) neden olmuştur (Huebert, 2010: 2; Hasanoğlu ve Demirkılınç, 2017: 44). Yine Arktika Okyanusu'nun Nazi Almanyası'na karşı İDS'de Sovyetler Birliği ile müttefik devletler arasında yardımlaşma amacıyla kullanıldığı olmuştur (Haftendorn, 2011: 337). Ancak bu dönemlerde bölgenin zaruri ihtiyaçlar için kullanılması bölgenin dünya ekonomik sistemine entegre olduğu ya da Rusların bölge üzerinden dünya ticaret sistemine dâhil olduğu anlamına gelmemektedir. Bölgenin dünya ticaret sistemine eklenmeye başlaması için 2000'li yılların beklenmesi gerekecektir (Hasanoğlu ve Demirkılınç, 2017: 48).

sonrasında ise Türk hâkimiyetindeki Boğazların) arasında sıkıştığı ve Rusların bu coğrafya üzerinden dış politikalarını şekillendirmek zorunda kaldığı²⁴⁷ düşünülürse Rus dış politikasında coğrafya kaynaklı bir psikolojik motivasyonun da etkili olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Sovyet toprakları, doğusunda ve batısında iki okyanusla çevrili ABD topraklarının aksine dış istilalara karşı korumasızdır. Nüfus açısından bakıldığında da Sovyet nüfusu oldukça heterojen bir yapıya sahiptir.²⁴⁸ Bu nedenle ulusal güvenliğinin kendi sınırlarının ötesinde başlamasını isteyen Sovyetler, Yalta Konferansı sonrası Doğu ve Orta Avrupa'daki Polonya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk'ta dost kukla hükümetler kurmuş, Yalta'da ABD ile mutabık kaldığı demokratik yönetimler kurulması hususunda da iktidara gelen komünist rejimleri demokratik yönetim olarak tanımlamış ve komünist parti üyeleri arasında gerçekleşen seçimleri de 'sözde' serbest seçimler olarak nitelendirmiştir.²⁴⁹

Tüm bunlara ek olarak, Rus toplumunun geçmişte maruz kaldığı işgallerin, mağduriyetlerin ve iç savaşın Rusların dünya görüşünde komünizmin "*hak arayan ideoloji*"ye dönüşmesine sebep olduğu da söylenebilir. Vamık Volkan tarafından kavramsallaştırılan hak arayan ideoloji kavramı, bazı travmatik olaylar sonrasında toplumun sahip olduğu ideolojinin sosyal, siyasal ve askeri konuları etkilemesi ve toplumun hak ettiği konuma/varlığa sahip olabilmesi için mücadele etmesi anlamına gelmektedir. İtalyanların irredentizmi, Yunanların Megali İdeası (Büyük Düşünce), Türklerin Kızılçelma'sı, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ABD'nin Amerikan istisnacılığı ve Slavların Hristoslavizmi hak arayan ideolojilere örnek olarak gösterilebilir.²⁵⁰ Batılı devletler tarafından mağdur edilen ve güven duygusu zedelenen Sovyetler de komünist ideolojiyi bir hak arayan ideolojiye dönüştürmüş ve bir anlamda geçmişin rövanşını almak istemiştir.

Böylelikle savaş sonrası Sovyet dış politikası, yukarıda bahsedilen geçmiş yılların acı işgal tecrübelerine ve Sovyet karar alıcılarının güvensizlik algısına dayanan psikolojik motivasyonlarla şekillenmiş ve bu tarihsel miras Marksist-Leninist ideoloji ile harmanlanıp hak arayan bir ideolojiye dönüşmek suretiyle Sovyetlerin bulunduğu coğrafyada nüfuzunu genişletmesine, kendi sınırlarının ötesinde tampon bölgeler kurmasına ve tüm sosyalist halkları kendi bayrağı altında toplama arzusuna motivasyon sağlamıştır.²⁵¹

²⁴⁷ Keleş, 2009: 90.

²⁴⁸ Hook ve Spanier, 2016: 27-28.

²⁴⁹ Hook ve Spanier, 2016: 31.

²⁵⁰ Volkan, 2015: 102-103.

²⁵¹ Sovyetlerin tek ülkede devrim ilkesi de aynı psikolojik motivasyondan hareketle uygulanmaya çalışılmış ve hak arayan ideolojiye dönüşmüştür. Tek ülkede devrim düşüncesi için bkz. (Bekcan, 2019: 371-382).

2.1.2. Amerika Birleşik Devletleri'nin Dünya Görüşü, Algıları ve Dış Politikası

BDS'de olduğu gibi İDS sonrasında da ABD galip devlet olarak çıkmıştır. Savaş sonrası bir büyük güç olarak ABD'nin konumu, dış politikasını nasıl belirleyeceği ve kimleri dost kimleri düşman olarak tanımlayacağı uluslararası sistemin dönüşümü için oldukça önemli olmuştur.²⁵² Nitekim savaş sonrasında Avrupa devletleri, savaşın getirdiği yük ve kamuoyundaki bıkkınlık nedeniyle ordularının neredeyse tamamına yakını terhis etmiştir. Böylece Asya'da Japonya'nın yenilmesi ve Avrupa'da asker sayısının azalması ile uluslararası politikada önemli bir güç boşluğu doğmuştur. Sovyetler ise, yukarıda da aktarıldığı üzere, Orta ve Doğu Avrupa'da nüfuzunu artırmaya çalışmakta, güneyindeki Yunanistan, Türkiye ve İran üzerinde baskı kurmakta ve Asya'da etki alanını genişletmeye çabalamaktadır. Ancak BDS sonrasında olduğu gibi İDS sonrasında da ABD, izolasyon politikasına geri dönüp dönmeme noktasında kararsızlık yaşamıştır.²⁵³

ABD karar alıcıları, savaştan hemen sonra büyük strateji (*grand strategy*) belirleme noktasında kararsızlık yaşarken, Sovyetlere ilişkin algılar ise ilk başlarda oldukça iyimserdir. Başkan Roosevelt, Sovyet lideri Stalin'e yönelik olumlu bir tutuma sahip olup Stalin ile işbirliği yapabileceğini ve ABD-Sovyet çıkarlarının uyumlaştırılabileceğini düşünmüştür.²⁵⁴ Amerikan ve İngiliz kamuoyunda da savaş zamanı Sovyetlere karşı olumlu bir imaj geliştirilmiş, Sovyetlerin Kızıl Ordu'su '*kahraman ve şerefli ordu*' olarak adlandırılırken, Stalin'e de sempatik bir anlam çağrıştıracak şekilde '*Joe Amca*' (*Uncle Joe*) lakabı takılmıştır.²⁵⁵ Hatta Sovyetlerin kendisine yakın coğrafyalarda Sovyet rejimine düşman hükümetlerin kurulmasını istememesi ABD'de bazı çevrelerce anlayışla bile karşılanmıştır.²⁵⁶ ABD Başkanı Roosevelt'in halefi Truman da ilk başlarda selefi gibi Sovyetlere karşı iyimserken zamanla ABD ile Sovyetler arasındaki sorunların yapısal nedenlerden kaynaklı olduğunu anlamıştır.²⁵⁷

Bu dönemde Avrupa devletleri ise ABD'nin de taraf olacağı bir pakt arayışında olmuştur. Fakat ABD yöneticilerinin ve Amerikan kamuoyunun böylesi bir bağlaşıklık içerisine girme noktasında şüpheleri bulunmaktadır. Nitekim ABD kamuoyu, hem savaş sona erdiği için dünyanın dört bir tarafında görevli ABD askerlerinin geri çekilmesini istemiş hem de yukarıda da belirtildiği üzere savaş döneminde Sovyetlere karşı olumlu algılar geliştirdikleri için Sovyetler henüz tehdit olarak algılanmamıştır. Ayrıca ABD yönetimi, Batı Avrupa ülkeleri ile

²⁵² Hook ve Spanier, 2016: 23-24.

²⁵³ Uçarol, 2015: 931.

²⁵⁴ Hook ve Spanier, 2016: 26.

²⁵⁵ Sander, 2010: 194; Apak, 2018: 60; Erhan, 1996: 265.

²⁵⁶ TDA, 571-68149-297467-286.

²⁵⁷ Kissinger, 2016: 407.

pakt kurmanın o dönemde kendi güvenlikleri açısından faydalı olacağını düşünmemiş yani öznel bir rasyonalite sergilemişlerdir.²⁵⁸ Ancak ABD'nin aksine Batı Avrupa ülkeleri, Orta ve Doğu Avrupa devletlerinde birbiri ardına iktidara gelen komünist partiler nedeniyle endişe duymaya başlamıştır. Bu gelişmeler Batı Avrupa ülkeleri için tedirginlik yaratmasına rağmen Çekoslovakya'daki gelişmeler bardağı taşıran son damla olmuştur. Nitekim 1939 yılında olduğu gibi yaklaşık on yıl sonra da -1948 yılında- yine Batı Avrupa devletleri için Çekoslovakya aşılması gereken kırmızı çizgi haline gelmiştir. Ancak 1939'da Nazilerin Çekoslovakya'yı işgali ile aşılacak kırmızı çizgi, bu kez 1948 yılında yaşanan Sovyet destekli Prag Darbesi ile aşılmış ve darbe sonrası Batı Avrupa devletleri, Sovyetlerin diğer Avrupa ülkelerinde de benzer darbeler yapabileceği yönünde korku yaşamaya başlamıştır.²⁵⁹ Hatta bu durumun bir anlamda Batı Avrupa devletleri için *Prag Sendromu*'na dönüştüğü bile söylenebilir. Nitekim komünist partilerinin diğer Doğu ve Orta Avrupa devletlerinde iktidara gelmesinin yarattığı etkiyle kıyaslandığında, Prag Darbesi Batılı demokratik/kapitalist ülkeler için ayrı bir şok yaratmıştır. Çünkü Çekoslovakya, Orta Avrupa'nın en ileri demokrasisi olmasına rağmen komünist ideolojiye yenik düşmüştür. Ayrıca geçmişte Çekoslovakya'nın Nazi Almanyası tarafından kontrol altına alınması sonrası Avrupa kıtasının harap olacağı bir savaş yaşanmış ve böylelikle Avrupa devletleri Çekoslovakya özelinden analojik akıl yürütmek suretiyle Sovyetlerin Avrupa kıtasında büyük bir savaş başlatabileceğini düşünmüştür.²⁶⁰

Algılanan Sovyet tehdidi nedeniyle İngiltere ve Fransa arasında 4 Mart 1947 tarihinde olası bir Sovyet saldırısına karşı yardımlaşma amacıyla Dunkirk Antlaşması imzalanmıştır.²⁶¹ Antlaşmanın arka planında ise algılanan Sovyet tehdidinin haricinde, Fransız lider De Gaulle'ün Avrupa'da ABD ve Sovyet etkisi dışında bir denge kurma ve bir anlamda revizyonist davranarak Fransa'nın merkezi güç olduğu bir Avrupa sistemini vücuda getirme arzusu da bulunmaktadır.²⁶² Lakin Çekoslovakya'da yaşananlar sonrasında Batı Avrupa devletlerinin

²⁵⁸ TDA, 571-35049-138243-12; Ülman, 1967: 144-145.

²⁵⁹ Kissinger, 2016: 438; Spaak, 1959: 9.

²⁶⁰ Armaoğlu, 2010: 541. Analojik akıl yürütme, karşılaşılan yeni bir durumun değerlendirilmesinde ya da bu duruma ilişkin pozisyon alınmasında geçmişteki benzer bir duruma ilişkin uygulanan yöntemin örnek alınıp uygulanmasıdır (Houghton, 2015: 143). Çekoslovakya analojisinin bir benzeri Türkiye'de akıllara gelmiş ve 8. Dönem DP İstanbul Milletvekili Fuad Köprülü, 16 Mart 1949 tarihli meclis oturumunda şöyle demiştir: “Çekoslovakya'nın, Beneş gibi Avrupa'nın en ileri gelen diplomatları arasında sayılan bir adamın ve onun mesai arkadaşlarının yanlış görüşleriyle, memleketlerini nereye sürüklediklerini biliriz. Vatanseverliklerinden hiç şüphe olmıyan, hattâ vaktiyle Çekoslovakya'nın istiklâlini temin eden bu insanların yanlış siyasetleri neticesinde Çekoslovakya'nın nasıl esaret altına düştüğünü unutmamak lâzımdır. (Doğru sesleri)” (TBMM Zabıt Ceridesi, 16.03.1949, D.8, Y.4, C.17, B.56: 35).

²⁶¹ Eroğlu, 1957: 28-29.

²⁶² Sander, 2013: 34-35. De Gaulle'ün İngiltere'ye ve ABD'ye yönelik kızgınlığı İDS esnasındaki ve savaş sonrasında birtakım yaşanmışlıklara dayanmaktadır. Nitekim ABD ve İngiltere uzun bir süre Petain hükümeti ile ilişkilerini sürdürmüş, savaş sonrası için yapılan konferanslara De Gaulle davet edilmemiş, müttefik devletler

tehdit algısı daha da artmış ve buna mukabil daha geniş bir ittifak sistemi oluşturmak amacıyla 17 Mart 1948 tarihinde Belçika, Lüksemburg, Fransa, İngiltere ve Hollanda arasında Brüksel Antlaşması imzalanmıştır. Bahse konu antlaşma, sadece hukuki bir metin olarak kalmamış ve altı ay sonrasında, Eylül 1948’de, Batı Avrupa Birliği (BAB) kurulmuştur.²⁶³

BAB’ın kurulması sonrasında ise Haziran 1948’de Sovyetler’in 325 gün sürecek olan Batı Berlin kuşatması/ablukası başlamıştır.²⁶⁴ Abluka süresince Batı Berlin’in ihtiyaçlarının karşılanması noktasında Batı Avrupa ülkelerinin yetersiz kalması nedeniyle ABD’nin yardım iletmek için askeri uçaklarla Batı Berlin’e hava köprüsü kurması gerekmiştir. Böylelikle Ablukanın yaşanmasıyla birlikte Batı Avrupa ülkeleri ABD desteği olmadan ekonomik ve askeri bağlamda güvenliklerini sürdüremeyeceklerini anlamışlar ve ABD ile Kanada’nın da yer aldığı daha geniş bir askeri ittifak seçeneği üzerinde düşünmeye başlamışlardır.²⁶⁵

Bu dönemde Sovyetlere yönelik olarak ABD’nin dış politikada takip edebileceği strateji alternatiflerine bakıldığında ise iki uç strateji üzerinde durulduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, ABD’nin Kuzey Amerika kıtasını, İngiltere’yi ve Japonya’yı bir savunma çemberine aldığı ve kendi güvenliğini sağladığı, geçmişteki izolasyonizm benzeri ‘güçlü savunma’ (*strongpoint defence*) stratejisidir. Diğer ise, Doğu Avrupa’da Sovyet komünizmine karşı ‘süpürme’ (*rollback*) stratejisi ile halkların direnişe sevk edilmesi, hatta bunun da ötesinde ‘önleyici nükleer savaş’ (*preventive nuclear war*) şeklinde Sovyetler’e nükleer saldırı yapılmasının değerlendirildiği bir stratejidir.²⁶⁶ İlk stratejinin tercih edilmemesinin nedeni, hem ABD’nin ulusal çıkarları ile uyumlu olmaması hem de İngiltere’nin Türkiye ve Yunanistan’ı olası bir Sovyet saldırısına karşı koruyamayabileceği yönündeki bilgidir. Bu bilgiye göre eğer Sovyetler güneye doğru yani Yunanistan, Türkiye ve İran’a doğru yayılmaya başlarsa durdurulamayacak ve hem Avrupa’nın hem de Ortadoğu’nun güvenliği tehlikeye girebilecektir. İkinci stratejinin tercih edilmeme nedeni ise, önleyici bir nükleer saldırının evrensel ahlak ölçütleri ile bağdaşmayacak olması ve böylesi bir nükleer saldırıyı ABD’nin uluslararası topluma kabul ettirmesinin mümkün olmamasıdır.²⁶⁷ ABD’nin büyük strateji belirlemedeki kararsızlığının devam ettiği bu dönemde, ABD’nin Moskova Büyükelçisi George Kennan’ın Vaşington’a

Fransa’da geçerli olacak paraların üzerine Fransa’nın adını yazmamış yani kısacası hem Fransa’nın hükümlerlik hakları hem de De Gaulle’un liderliği müttefiklerce gerektiği ölçüde tanınmamıştır (Sander, 2010: 212).

²⁶³ Spaak, 1959: 13; Sander, 2010: 264. Antlaşmanın 4. maddesi, taraf devletlerden herhangi birinin saldırıya uğraması durumunda diğer tarafların tüm imkânlarıyla saldırıya uğrayan devlete yardım etmesini içermektedir. (Sander, 2010: 264).

²⁶⁴ Eroğlu, 1957: 29; Uçarol, 2015: 943. Birliğe 1954 tarihinde Almanya ve İtalya da dâhil olmuştur (Uçarol, 2015: 943).

²⁶⁵ Alacakaptan, 1983: 15-16.

²⁶⁶ Lind, 2006: 112.

²⁶⁷ Hook ve Spanier, 2016: 41.

gönderdiği uzun telgraf sonrası ‘çevreleme’ (*containment*) stratejisi kabul edilmiş ve bir anlamda çevreleme stratejisi yukarıda zikredilen iki uç stratejinin orta yolu olarak görülmüştür.²⁶⁸ Böylelikle Sovyetlerle doğrudan bir sıcak çatışmaya girilmeyecek ancak Sovyetler her yönüyle çevrenmek suretiyle nüfuz alanını genişletmesi engellenecektir.

Bu dönemde ABD'nin algıladığı risk ve tehditler sadece Sovyet yayılmacılığı ve komünist ideolojiyle de sınırlı kalmamıştır. Nitekim Batı Almanya ve Japonya'nın da durumu belirsizliğini korumaktadır. Eğer Batı Almanya ve Japonya savunmasız bir şekilde kendi başlarının çarelerine bırakılırsa bu ülkelerde de komünist rejimler başa geçebilir ve Sovyetlerin bir uydusu haline gelebilirlerdi. Buna karşılık bu ülkeler yeniden silahlandırılıp kendi güvenliğini sağlamaları yönünde bir çözüm tercih edilirse tekrardan İDS'deki gibi eksen ülkeleri olarak mevcut barış düzenini/statükoyu bozabilirlerdi. Çünkü sanayi kapasitesi olarak dünya sıralamasında ilk beşte ABD, Sovyetler, İngiltere, Almanya ve Japonya yer almaktaydı. Bu durumda ABD, her ne kadar yöntemleri farklı olsa da, ikili çevreleme (*dual containment*) stratejisini uygulamayı tercih etmiştir. Bu stratejiye göre, Sovyetler izole edilip yayılması engellenirken; Almanlar ile Japonların tekrardan eksen ülke olmasının önüne geçilip bu ülkelerin güvenliği ve kontrolü ABD tarafından sağlanacaktır.²⁶⁹

ABD'nin ikili çevreleme stratejisini hayata geçirebilmesi -yani askeri, siyasi ve ekonomik bakımdan dış politika çıkarlarına ulaşabilmesi- için de ABD iç mevzuatında değişiklik yapılması ihtiyacı duyulmuştur. Çünkü ikili çevreleme stratejisi, ABD'nin izolasyonist politikayı tamamen terk etmesi anlamına gelmektedir. Bu kapsamda, ABD'nin izolasyon politikasını terk ederek kendi güvenliğini ilgilendiren konularda karşılıklı yardımlaşma antlaşmalarına katılabilmesi için ABD'li Senatör Arthur H. Vandenberg tarafından senatoya bir öneri sunulmuştur. Öneriye göre ulusal güvenlik ve çıkarlar gereği ABD'nin bölgesel ve diğer ortak anlaşmalara katılmasına dair alınacak kararlar için ABD başkanına yetki verilmesi teklif edilmiştir. Söz konusu tasarı da ABD Kongresi tarafından 11 Haziran 1948 tarihinde kabul edilmiş ve tarihe Vanderberg Kararı olarak geçmiştir.²⁷⁰

²⁶⁸ Lind, 2006: 112.

²⁶⁹ Lind, 2006: 113-114. Hook ve Spanier, ABD'nin çevreleme stratejisinin uygulamaya geçmesiyle birlikte İngiltere'den güç dengesinin muhafızı rolünü devraldığını söylemektedir (Hook ve Spanier, 2016: 42). Ancak geçmişte büyük güçler arasında dengenin dengeleyicisi rolünü oynayan İngiltere'nin durumu ile çevreleme stratejisine başvuran ABD'nin durumu farklıdır ve ABD'yi güç dengesinin muhafızı olarak değil güç dengesinin bir aktörü olarak görmek daha doğru olacaktır. Nitekim ABD'nin çevreleme stratejisi ile şekillenen uluslararası sistem, güçler dengesi ya da çok kutuplu bir sistem olmayıp iki kutuplu bir sistemdir. Bu nedenle ABD, güç dengesinin muhafızı ya da dengenin dengeleyicisi değil bilakis dengelemedeki temel aktör konumundadır.

²⁷⁰ Eroğlu, 1957: 30; Armaoğlu, 2010: 545. Aslında ABD'nin izolasyon politikasını terk etmesine önemli dayanak oluşturan Senatör Vanderberg, oldukça izolasyonist görüşe sahip bir kişidir (Erkin, 1986: 26).

İDS sonrasında ABD'nin uluslararası siyasette en çok önem verdiği konulardan biri de Batı Avrupa devletlerinin modern kapitalist sistem içerisinde kalmasıdır.²⁷¹ Buradaki temel amaç da hem Batı Avrupa'nın ekonomik olarak kalkınması ve böylelikle komünist ideolojiye yenik düşmemesi hem de ekonomik olarak kalkınan bir Batı Avrupa ile ABD'nin ticaret yapabilmesidir. Bu nedenle ABD tarafından 1947 yılında Truman Doktrini ve Marshall Planı adı altında iki büyük ekonomik yardım uygulamaya koyulmuştur. Bu yardımların her ikisi de çok önemli olmasına rağmen Truman Doktrini ABD dış politikası için özel bir anlam taşımıştır.²⁷² Nitekim Tarihçi John Morris Roberts, Truman Doktrini'ni ABD'nin Fransa'dan 1803'te Louisiana'yı satın almasından sonra ABD diplomasisi için en önemli karar olarak nitelendirmektedir. Neticede bu doktrin ABD geleneklerinden bir kopuş ve izolasyon politikasının ilgası anlamına gelmiştir.²⁷³

Marshall Yardımları ise ABD'nin savaş sonrası dış politikasının en cesur ekonomi temelli adımı olması bakımından önemli olup Avrupa'nın kalkınması ve Batı Yarımkürede uluslararası ticaretin tekrardan canlanması için söz konusu yardım can suyu görevi görmüştür. Hatta İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Marshall Yardımları'nı "*tarihteki en cömert olay*" olarak nitelendirmiştir.²⁷⁴ Ancak ABD, Marshall Planı çerçevesinde tüm Avrupa ülkelerine yardım teklif etmesine rağmen Sovyetler bu teklifi kabul etmemiş ve diğer komünist ülkelerin de kabul etmesini istememiştir.²⁷⁵ Çünkü Marshall Planı, Sovyetler tarafından tehdit olarak algılanmış ve Batı Avrupa ülkelerinin refahı için Doğu Avrupa ülkelerinin ham madde deposu ve mamul madde ihracatçısı haline getirilmesine yönelik bir plan olduğu yönünde yorumlanmıştır. 12 Temmuz'da gerçekleştirilen Marshall Planı'na ilişkin konferansa davet edilmelerine rağmen Çekoslovakya, Arnavutluk, Bulgaristan, Finlandiya, Macaristan, Romanya, Polonya ve Yugoslavya katılmamıştır. Buna mukabil Sovyetler de Marshall Planı'na katılmayan ülkelerle ticaret antlaşmaları yapmaya başlamıştır. Böylelikle ilkin Marshall Planı ile başlayan ardından Sovyetlerin Doğu Avrupa ülkeleri ile akdettiği ticaret antlaşmalarıyla devam eden süreç, Avrupa kıtasında kapitalizm-komünizm adı altında ekonomik bölünmenin yaşanmasına neden olmuştur.²⁷⁶ Söz konusu bölünme nedeniyle birbirlerinden iktisadi

²⁷¹ Türkeş, 2004: 381-382.

²⁷² Kissinger, 2016: 434.

²⁷³ Roberts, 2015: 686.

²⁷⁴ Hook ve Spanier, 2016: 55.

²⁷⁵ Roberts, 2015: 687.

²⁷⁶ Ataöv, 1968: 280-281. Sovyetler Marshall Planı'na katılım davetini kabul etmemiş ve diğer komünist ülkelerin de kabul etmesini istememiştir. Bunun üzerine 10 Temmuz'da Bulgaristan, 11 Temmuz'da Çekoslovakya, 14 Temmuz'da Macaristan, 25 Temmuz'da Yugoslavya, 4 Ağustos'ta Polonya ve 26 Ağustos 1947'de de Romanya Sovyetler ile ticaret antlaşması imzalamıştır (Ataöv, 1968: 280-281).

bakımdan ayrılan iki ekonomik grup, kendi içerisinde ilişkiler geliştirmeye hatta bu ilişkileri de kurumsal temelde sürdürmeye çalışmıştır. Bu minvalde, Batı Avrupa ülkeleri arasında Marshall Planı'nın uygulanması amacıyla 1948 yılında Avrupa Ekonomik İş Birliği Örgütü (AEİBÖ) kurulurken; Doğu Avrupa ülkeleri arasında da 1949 yılında Sovyetlerin liderliğinde Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (KEYK) kurulmuştur.²⁷⁷

Çevreleme stratejisi dâhilinde ekonomik adım olarak Truman Doktrini ve Marshall Planı uygulamaya konulurken; askeri adım olarak da ittifak sistemlerinin kurulması gerekmiş ve bu sistemin en önemli ayağını da NATO oluşturmuştur.²⁷⁸ Bu noktada elbette İDS sonrası kurulan BM'nin kolektif güvenliği neden sağlayamadığı sorusu akla gelebilir. Ancak BM her ne kadar genel eşitlik prensibine dayalı olarak kurulsun da örgütün BMGK'nın beş daimi üyesinin sahip olduğu veto dâhil bir takım yetkiler, bu prensibin teoriden pratiğe aktarımını mümkün kılmamıştır. Savaş sonrası kurulan BM, Sander'in deyimiyle sadece "*kaynayan kazana açılan bir delik*" işlevi görmüştür.²⁷⁹ BMGK kararlarında beş devletin oy birliğinin aranması -yani bu beş devletin veto hakkının olması- BM'nin en kusurlu yapısı olduğu ve bu kusurlu yapının da Batılı devletler açısından arzulan kolektif güvenliğin tesis edilemeyip BM haricinde bir başka örgüte yani NATO'ya ihtiyaç duyulmasına neden olduğu söylenebilir.²⁸⁰

Literatürde genellikle, NATO'nun savaş sonrası Sovyetlerin yayılmacı politikasına dair duyulan korkuların ve Sovyetlerin savaş sonrası düzene ilişkin tutumu nedeniyle yaşanan hayal kırıklıkların bir tezahürü olarak vücuda geldiği söylemi üzerinde durulur.²⁸¹ Özellikle 25 Şubat 1948'de Çekoslovakya'nın Sovyetler tarafından uydu devlet haline getirilmesinin, Norveç'in Sovyet tehdidi algılamasının ve Haziran ayında Berlin ablukasının başlamasının NATO'nun teoriden pratiğe dönüşmesinde ihtiyaç duyulan fitili ateşlediğinden bahsedilir.²⁸² Bu nedenle de ittifakın kuruluş sürecinde genellikle Batı Avrupa devletlerinin Sovyet tehdidi nedeniyle korkularına değinilir ve ABD'nin kurtarıcı rolüne atıfta bulunulur. Ancak bu yorum doğru olmakla birlikte ABD ile ilgili kısmı eksiktir. Nitekim NATO ittifakının oluşumunda ABD'nin kurtarıcı rolünün yanı sıra bizzat ABD karar alıcıları tarafından hissedilen iki önemli endişenin de NATO'nun kuruluşunda etkili olduğunu belirtmek gerekir. Bu endişelerden ilki,

²⁷⁷ Roberts, 2015: 687. AEİBÖ, 14 Aralık 1960'da akdedilen ve 30 Eylül 1961'de yürürlüğe giren sözleşme ile Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı'na (EİBKT) dönüşmüştür. Bkz. <https://www.oecd.org/60-years/> (erişim tarihi: 21.11.2022).

²⁷⁸ Kissinger, 2016: 438.

²⁷⁹ Sander, 2010: 205.

²⁸⁰ Eroğlu, 1957: 22-23. Sovyetler, NATO kurulana kadar kolektif güvenlik ile alakalı BM gündemine gelen 29 konuda veto hakkını kullanmış ve müşterek karar alınmasını engellemiştir (Eroğlu, 1957: 25).

²⁸¹ Ülman, 1967: 143; Eroğlu, 1957: 47; Spaak, 1959:12.

²⁸² Medcalf, 2005: 2.

‘domino etkisi’ (*domino effect*) ya da ‘bandwagoning etkisi’ (*bandwagoning effect*) diye tabir edilen ve ABD karar alıcılarının akıl yürütmelerine dayanan bir güç mücadelesinde olası kayıplar yaşanabileceği düşüncesidir.²⁸³ Nitekim Avrupa devletlerinin Sovyetlerden algıladığı tehdidi iç dengeleme yoluyla dengeleyemeyeceği aşikârdır. Berlin Ablukası sürecinde de Brüksel Antlaşması ile kurulan ittifak sisteminin işlerliğine dair soru işaretleri oluşmuştur. Eğer dış dengeleme yoluyla Sovyetler dengelenemezse, Sovyet yayılmacılığının Avrupa’da engellenemeyeceğine dair bir kanı oluşacak ve bu doğrultuda da Batı Avrupa devletleri Sovyetlere ardıncılık politikası izlemek zorunda kalarak Sovyet etkisi altına girebilecektir. Bu durumda ABD karar alıcıları, Avrupa devletlerinde birbiri ardına komünist rejimlerin iktidara geleceği bir domino etkisinden ya da Sovyet tehdidini dengeleyememeleri nedeniyle Avrupa devletlerinin Sovyetlere ardıncılık politikası takip etmelerinden endişe duymuştur. İkinci endişe ise, ABD’nin en kötü senaryo üzerinden akıl yürütmesine dayanmaktadır. O dönemde ABD, sahip olduğu atom bombası ve bu bombayı atabileceği B-36, B-47 ve B-52 uçakları sayesinde Sovyetlerden daha üstündür. Bu nedenle kendi güvenliğini sağlamak için başka ülkeler ile güvenlik paktı kurmasına ihtiyacı yoktur. Nitekim o dönemde Sovyetler atom silahına henüz sahip değildir. Ancak Sovyetlerin atom silahını icat etmeye yönelik çalışmalar yapması nedeniyle ABD, kendi atom tekelinin sona erebileceğini düşünmüştür. Eğer Sovyetler atom silahına sahip olursa karşılıklı mahvolma riski nedeniyle her iki süper gücün de atom silahına başvurması neredeyse imkânsız olacak ve konvansiyonel askeri araçlar tekrardan önem kazanacaktır. Bu durumda da Avrupa coğrafyası ve Avrupa ülkelerinin askerleri konvansiyonel bir savaş için tekrardan önemli hale gelecektir. Böylelikle ABD, hem Sovyetlerin nükleer silaha sahip olabileceği hem de Avrupa kıtasının Sovyet nüfuzu altına girebileceği endişesiyle Sovyetleri çevreleme stratejisi takip etmeye karar vermiş²⁸⁴ ve savaş sonrası uluslararası sistemdeki süper güç konumunu sürdürmek için NATO’yu araçsallaştırmıştır. NATO’nun kuruluşuna cevaben de 1955 yılında "Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" ile Sovyetler, Arnavutluk, Çekoslovakya, Bulgaristan, Doğu Almanya, Polonya, Macaristan ve Romanya arasında Varşova Paktı kurulmuştur.²⁸⁵ Böylelikle makro perspektiften bakıldığında, NATO’nun ve Varşova Paktı’nın kurulmasıyla uluslararası kolektif güvenlik sisteminin yetersiz olduğu, kısmi kolektif güvenlik sistemlerine gereksinim duyulduğu ve Avrupa devletlerinin ABD’nin güvenlik garantisine ihtiyacı olduğu ortaya çıkmıştır.²⁸⁶

²⁸³ Lind, 2006: 116-117.

²⁸⁴ Ülman, 1967: 147.

²⁸⁵ Hook ve Spanier, 2016: 58.

²⁸⁶ Eroğlu, 1957: 46-47.

Elbette her devlet gibi ABD de kuruluşundan bu yana ulusal çıkarlarını gözetmiştir. Ancak diğer pek çok ülkeden farklı olarak ABD, ulusal çıkarlarına meşruiyet kazandırmak için ABD'nin Tanrı tarafından “seçildiği” ve ABD'nin “aşikar yazgısı/takdir-i ilahi (manifest destiny)” doğrultusunda hareket etmesi gerektiği ABD'li yöneticiler tarafından sıklıkla söyleselleştirilmiştir.²⁸⁷ Bu söylem Amerika'daki yerlilerinin katledilmesinde, Latin Amerika ülkelerine müdahalelerde ve dahası İDS sonrası komünizmle mücadele adı altında hayata geçirilen ABD politikaların meşrulaştırılmasında önemli rol oynamıştır.²⁸⁸ Bu nedenle de ABD, Sovyetleri ötekileştirmiş ve düşmanlaştırmıştır. ABD'li karar alıcıların Sovyetleri ötekileştirme ve düşmanlaştırma girişimlerinin en iyi örneğini Henry Kissinger'ın söylemlerinde gözlemlemek mümkündür. Kissinger, Stalin için şu değerlendirmede bulunmuştur: “(.) iblis Sovyet Genel Sekreteri, halkına dinlenmeyi çok gördü; gerçekte, belki de doğru olarak, eğer halkına dinlenme fırsatı verirse, komünist yönetimin dayandığı ilkeler üzerine soru sormaya başlayacaklarını hesapladı.”²⁸⁹ Dahası ABD karar alıcılarının konuya Aristo mantığındaki “0-1” (ya hep ya hiç, ya iyi ya da kötü) şeklinde yaklaşımla baktığını Kissinger'ın şu sözleri özelinden anlamak mümkündür: “Truman, Birleşik Devletler'le Sovyetler Birliği arasındaki mücadeleyi, politik nüfuz kürelerine hiç atıfta bulunmadan iyi ile kötü arasındaki bir çatışma olarak algıladı.”²⁹⁰ Yani Truman liderliğinde ABD'nin, Sovyetlerle ilişkilere siyah-beyaz temelinde baktığı, aradaki griyi göremediği ve Aristo mantığından hareketle politika geliştirdiği söylenebilir.

2.1.3. Soğuk Savaş'ın Başlaması ve Türkiye

İDS'nin sistem üzerinde o denli etkileri olmuştur ki savaş öncesinin büyük güçleri olan İngiltere, Fransa, Japonya, Almanya ve İtalya savaş sonrasında ikincil güç konumuna gerilemiştir. ABD ve Sovyetler ise savaş öncesi dünya siyasetinde az önce adı zikredilen ülkeler kadar etkili olmamasına rağmen savaş sonrası birer büyük güç olarak dünya siyasetine yön vermeye başlamıştır. Böylelikle savaş sonrası uluslararası sistem, iki büyük güç olan ABD ve Sovyetlerin liderlik ettiği iki kutuplu yapıya dönüşmüştür.²⁹¹ Ancak bu dönem hem literatürde

²⁸⁷ Gültekin, 2017: 73.

²⁸⁸ Gültekin, 2017: 94.

²⁸⁹ Kissinger, 2016: 420.

²⁹⁰ Kissinger, 2016: 428.

²⁹¹ Armaoğlu, 2010: 511-512. Aslında İDS sonrası hem ABD hem de Sovyetler büyük güç olmasına rağmen 1945 yılında ABD, 1949 yılında da Sovyetler nükleer silaha sahip olmak suretiyle süper güç olmuştur. Bu bakımdan 1945-1949 yılları arasında iki büyük güç arasında göreceli de olsa güç farkı bulunmakta olup söz konusu yıllarda Sovyetler bir büyük güç iken; atom tekeline sahip olan ABD ise bir süper güç olarak dünya siyasetinde rol almıştır.

hem de günlük hayatta iki kutuplu sistemden ziyade ABD'nin liderlik ettiği Batı Bloğu ile Sovyetlerin liderlik ettiği Doğu Bloğu arasında yaşanan Soğuk Savaş olarak adlandırılmıştır.²⁹²

Soğuk Savaş, nev-i şahsına münhasır bir dönemi nitelendirmesi nedeniyle Engerman tarafından ayırt edici özellikleri şu şekilde sıralanmıştır: Birincisi, hem ABD'nin hem de Sovyetlerin güç mücadelesini kazanmak için taraftar toplamaya çalıştığı bir rekabet olduğu; ikincisi, iki devlet arasındaki karşılaşmanın bir bölgeden diğer bölgelere sıçrayıp yayıldığı; üçüncüsü, karşılaşmanın en önemli dayanağının ekonomik üretkenlik ve teknolojik ilerleme olduğu ve dördüncüsü yani sonuncusu, karşılaşmanın dinamosu niteliğinde ideolojinin rol oynadığıdır.²⁹³

Literatürde Soğuk Savaş'ın ne zaman başladığına dair pek çok görüş ileri sürülmekte olup kimilerine göre İDS sonrası dönemde başladığı, kimilerine göre ise kökleri anılan savaş dönemine kadar uzandığı dile getirilmektedir.²⁹⁴ Hatta Odd Arne Westad, ekonomi temelli daha tarihsel bir yaklaşım benimsemekte ve Soğuk Savaş'ın tarihsel kökenini 19. yüzyılda kapitalist ekonominin Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da yayıldığı sürece kadar gerilere götürmektedir. Westad, söz konusu yeni ekonomik sistemin beklenen faydayı yaratamadığını, 1890'larda ve 1930'larda siyasi, ekonomik ve toplumsal krizlerin ortaya çıktığını ve bu krizlerin peşi sıra BDS'nin ve İDS'nin yaşandığını ifade etmektedir. Yaşanılan bu sürecin sonucunda da kapitalist modele alternatif olarak Ulusal Sosyalist, Faşist ve Komünist modellerinin ortaya çıktığını, ancak Komünizm ile Kapitalizmin birbirine rakip ekonomi-politik ideolojiler olarak dünya siyasetinde karşı karşıya gelmelerinin İDS sonrasına denk geldiğini belirtmektedir.²⁹⁵

Oral Sander ise ABD'nin komünizme karşı savaşının Yunanistan ve Türkiye'ye yardım yapacağını ilan ettiği Truman Doktrini ile başladığını belirtir ve bir anlamda Truman Doktrini'ni uluslararası politikada iki bloklu dönemin yani Soğuk Savaş'ın başlangıcı olarak görür.²⁹⁶ Kendisi Soğuk Savaş'ı şöyle tanımlar: “*En basit anlamıyla soğuk savaş, İkinci Dünya*

²⁹² Soğuk Savaş terimini ilk kullanan kişi Don Juan Manuel'dir. İspanyol yazar Manuel (1282-1348), Müslümanlara karşı savaşmış birisi olarak “*Libro de Los Estados*” (*Devlet Kitabı*) isimli kitabında Müslümanlara karşı yapılacak kutsal savaş için önerilerde bulunurken Soğuk Savaş ifadesini şöyle kullanmıştır: “*Son derece çetin ve sıcak olan savaş ya ölümle ya da barışla sonuçlanır; öte yandan Soğuk Savaş ne barış getirir ne de onur kazandırır.*” (Parlar, 2007: 56). İDS sonrası dönemi nitelendirmek üzere Soğuk Savaş (*Cold War*) terimini ilk kez kullanan kişi de İngiliz yazar George Orwell olmuştur (Westad, 2010: 3). George Orwell, “*You and Atomic Bomb*” adlı makalesini, ABD'nin Japonya'ya atom bombası attıktan iki ay sonra, 19 Ocak 1945 tarihinde, Tribune Gazetesi için kaleme almıştır. Makalesinde Orwell, Soğuk Savaş olarak adlandırdığı durumun ideolojik yönüne yani dünya görüşüne, inanç türüne, sosyal yapısına dikkat çekmiş ve atom silahlarının dünya düzenine ne gibi değişiklikler getirebileceği üzerinde bir takım farklı senaryolar ortaya koymuştur. Bkz. (“*You and Atomic Bomb*”, *Tribune*, 19.01.1945).

²⁹³ Engerman, 2010: 33-34.

²⁹⁴ Sander, 2010: 225.

²⁹⁵ Westad, 2010: 8-10.

²⁹⁶ Sander, 2010: 257-259.

Savaşı'ndan sonra, savaştan galip çıkmış iki büyük devlet ve bu devletlerin çevresinde kümelenmiş küçük devletler arasındaki anlaşmazlık ve çatışmanın, doğrudan birbirlerine karşı silah kullanmadan sürdürüldüğü belirli bir tarihsel döneme verilen addır."²⁹⁷ Michael Lind ise Soğuk Savaş'ın Sovyetlerin Doğu Avrupa'dan Kızıl Ordu'yu çekmeyip bu bölgedeki ülkelerde komünist rejimleri başa geçirmeye çalışması ve dünya genelinde komünist devrimleri desteklemesi ile başladığını belirtir²⁹⁸ ve Soğuk Savaş'ı şöyle tanımlar: "*Soğuk Savaş, üçüncü dünya savaşıydı. Ama bu ağır çekim (slow motion) bir dünya savaşıydı, birkaç yıl yerine kırk yıldan fazla süren bir savaştı.*"²⁹⁹ Şenol Kantarcı ise doğrudan bir tarih vermek suretiyle Missouri Zırhlısı'nın Türkiye'nin Vaşington Büyükelçisi rahmetli Münir Ertegün'ün naaşını nakletmek maksadıyla 5 Nisan 1946 tarihinde Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarette birlikte Soğuk Savaş'ın başladığını ileri sürer. Kantarcı'ya göre ABD, Missouri'nin ziyaretiyle Türkiye üzerinden Sovyetlere bir mesaj göndermiş, kendi nüfuz alanını belirlemiş ve Sovyet yayılmacılığını sınırlandırmak isteyerek Soğuk Savaş'ın fitilini ateşlemiştir.³⁰⁰

Ul'ye ve Siyasi Tarih'e hakim literatür, ekseriyetle Batı toplumları tarafından üretildiği için literatürde Soğuk Savaş'ın başlangıcıyla Sovyetlerin yayılmacılığı arasında kayda değer bir ilişki kurulmuştur. Nitekim Batı perspektifinden konuya yaklaşıldığında, Sovyetler bir tehdittir ve Soğuk Savaş'ın başlamasının nedeni Sovyet yayılmacılığıdır. Ancak aynı dönemde ABD'nin dış politika hamlelerine ve ABD'nin yayıldığı alanlara bakıldığında ise durumun farklı olduğu görülecektir. Nitekim bu dönemde ABD, Sovyetler gibi kara gücüne sahip olmasa da Avrupa'da önemli sayıda asker bulundurmakta ve Pasifik Okyanusu bir anlamda '*Amerikan Gölü*'ne dönüşmüş durumdadır.³⁰¹ Tüm kıtalarda ve elli altı ülkede ABD askerinin varlığı söz konusu olup Asya'da Japonya'ya, Avrupa'da ise Almanya'ya asker konuşlandıran ABD'nin kendi topraklarından 7000 mil uzakta üsleri bulunmaktadır.³⁰² Hatta ABD'nin Antarktika hariç dünya genelinde neredeyse iki bini aşkın üssü bulunup üs sayısı savaştan sonra azalmakla birlikte stratejik üslerin mevcudiyeti korunmuştur.³⁰³

Sovyet yayılmacılığına kanıt olarak gösterilen gelişmelerden biri olan Kominform ise Marshall Planı'nın ortaya çıkışından üç ay sonra kurulmuştur. 5 Ekim 1947'de kurulan

²⁹⁷ Sander, 2010: 224.

²⁹⁸ Lind, 2006: 122.

²⁹⁹ Lind, 2006: 111.

³⁰⁰ Kantarcı, 2020c: 487-488.

³⁰¹ Roberts, 2015: 681.

³⁰² Ataöv, 1968: 275.

³⁰³ Bölme, 2012: 52. David Vine tarafından hazırlanan ABD'nin 1776-2020 yılları arasında yurt dışında bulunan üs sayılarını ve bilinen üslerinin konumlarını ele alan bir araştırma için bkz.

<https://dra.american.edu/islandora/object/auislandora%3A85156> (erişim tarihi: 29.08.2022).

Kominform'un ilk bildirgesinde Truman Doktrini ve Marshall Planı ile ABD'nin tüm dünyaya yayılmaya çalıştığı ifade edilmiştir.³⁰⁴ Ayrıca Marshall Planı çerçevesinde öngörüldüğü üzere 1948 yılında AEİBÖ kurulurken; Sovyetler, Bulgaristan, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya, Arnavutluk ve Romanya arasında karşılıklı olarak ekonomik tecrübe, hammadde, besin ve makine araç-gereç yardımlaşmasını öngören KEYK 1949 yılında -yani AEİBÖ'den bir yıl sonra- faaliyete geçmiştir.³⁰⁵

İki devletin güç kapasiteleri karşılaştırıldığında da ABD'nin açık ara farkla üstün konumda olduğu görülmektedir. Nitekim Sovyetler, ekonomik olarak zor durumda olup sanayi altyapısı zarar görmüş ve savaşta önemli sayıda insan gücünü kaybetmiştir. Alelacele alınan nükleer silah geliştirme kararının ekonomiye büyük bir yük getirmesi de kaçınılmaz olmuştur.³⁰⁶ Savaş sonrası duruma dair Kissinger, Sovyetlerin savaşta on milyonlarca kayıp vererek savaş yorgunu olduğunu ama ABD'nin hem atom bombasına sahip olması hem de savaştan zarar görmemesi nedeniyle güçlü olduğunu belirtmiştir.³⁰⁷ Ayrıca Kissinger, *"Stalin, bir yandan Sovyetler Birliği'ni yeniden inşa ederken, öte yandan Birleşik Devletler'le çatışmaya giremezdi. Sovyetlerin Batı Avrupa'yı istila etmesi, reklamı çok yapılan, fakat gerçekleşmeyecek bir fantezidi; daha büyük olasılık, ciddi bir Amerikan çatışmasından önce Stalin'in geri çekilmesiydi."* diyerek bu tarihlerde Sovyetlerin Batı Avrupa için tehdit oluşturmadığını ifade etmiştir.³⁰⁸ Benzer şekilde Melvyn Leffler, Soğuk Savaş'ın başlangıcında Sovyetlerin zayıflığı göz önünde bulundurulduğunda, Sovyetlerin ABD açısından askeri bir tehdit olmadığını ancak politik ve psikolojik bir tehdit oluşturmuş olabileceğini belirtmektedir. Sovyetlerin askeri bir tehdit olarak görülmediğini Kennan'ın raporuna dayandıran yazar, Truman'ın danışmanlarının askeri meselelerden ziyade ekonomik meselelere yoğunlaştığını belirtmiştir.³⁰⁹ Nitekim Kennan, kapitalizm ile komünizmin uyumsuz olduğunu ve Sovyetlerin kendi sınırları içerisinde tutulması gerektiğini savunmuş³¹⁰ ancak çevreleme politikasını kendisi önermesine rağmen hiçbir zaman askeri bir çevreleme politikasını tasvip etmemiş, askeri çevrelemeden ziyade komünizmin yayılabileceği askeri-endüstri alanlarının ABD'nin kontrolünde olması gerektiğini savunmuştur.³¹¹ Kennan'dan bir yıl sonra -1946 yılında-

³⁰⁴ Ataöv, 1968: 282.

³⁰⁵ Uçarol, 2015: 938. İlerleyen süreçte KEYK'e Demokratik Alman Cumhuriyeti (1950), Moğolistan (1962) ve Küba (1972) katılmıştır (Uçarol, 2015: 938).

³⁰⁶ Roberts, 2015: 681.

³⁰⁷ Kissinger, 2016: 409.

³⁰⁸ Kissinger, 2016: 423-424.

³⁰⁹ Leffler, 2010: 77-78.

³¹⁰ Ataöv, 1968: 281.

³¹¹ Griffiths vd., 2011: 36-41. George Kennan, 1926 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı'nda hizmete başlamış, 1944-1946 yılları arasında görevli olarak Moskova'ya gönderilmiş, 1945 yılında uzun telgrafında Sovyet yönetiminin

Sovyetlerin Vaşington Büyükelçisi Nikolay Novikov da ABD'nin küresel bir hegemonya kurmaya çalıştığı yönünde Moskova'ya uyarılarını iletmiştir.³¹² Böylelikle birbirine çok yakın tarihlerde her iki ülkenin Büyükelçileri, birbirlerini tehdit olarak tanımlamaya başlamıştır.

Bu noktada Soğuk Savaş'ı Sovyet kaynaklı gören hakim literatürün aksine ABD'yi hedefe alan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Örneğin Ataöv, Soğuk Savaş'ın Sovyet yayılmacılığı nedeniyle çıkmadığını, ABD tarafından böylesi bir kutuplaşmanın bilinçli olarak kurgulandığını söylemektedir. Yine bu görüşe dayanarak yazar, ABD'nin Soğuk Savaş'ı başlatma gayesiyle NATO'nun kuruluş gayesinin -yani kendi deyimiyle '*NATO emperyalizmi*'nin- aynı amaç doğrultusunda olduğunu ve ABD hegemonyasının devamlılığına hizmet ettiğini belirtmektedir.³¹³ Bu hususta Ataöv, arşiv belgelerine dayanarak Soğuk Savaş hakkında şunları söylemektedir:

*"İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet askeri gücünün savunmasız bir Batı Avrupa'ya hemen sıçrayıvereceği, Avrupa ve bütün dünyanın, zamanında yetişen Truman Doktrininin 'sertliği', Marshall Planının 'bonkörülüğü' ve sonrasında kurulan NATO'nun gücü sayesinde kurtulduğu görüşü yaygın, yerleşik ama kanımca yanlış bir efsanedir. Belgeler bu efsanenin yanlışlığını ortaya koymaktadır."*³¹⁴

Yine benzer bir görüş olarak Suat Parlar, '*Emperyalist Müdahale Doktrinleri ve NATO*' isimli kitabında Soğuk Savaş'ı kapitalizm ile sosyalizm arasında bir çekişme olarak nitelendirmekte ve ABD yöneticileri ile kapitalist sermaye sınıfının Sovyet tehdidi söylemini kasten ürettiklerini belirtmektedir. Dahası yazar, NATO'nun kuruluş amacının Sovyet tehdidinden ziyade kapitalist ülkelerdeki ekonomik sistemin devam ettirilmesi olduğunu da ileri sürmektedir.³¹⁵

Yukarıdaki tartışmalardan anlaşıldığı üzere, Soğuk Savaş'ın ortaya çıkış tarihi ve nedenleri hakkında askeri, siyasi, ideolojik, ekonomik vb. pek çok perspektiften farklı görüşler sunulmuştur. Literatürde Sovyet yayılmacılığını merkeze alan görüşler '*gelenekselci yaklaşım*' olarak anılırken; ABD'nin Sovyetleri düşmanlaştırdığı iddiasına vurgu yapan görüşler ise '*revizyonist yaklaşım*' olarak adlandırılmış ve bahse konu yaklaşımlar ekseriyetle kapitalizm ile komünizm arasındaki ideolojik mücadeleye odaklanmıştır.³¹⁶ Ancak '*post-revizyonizm*' adı

kaynakları hakkında değerlendirmelerde bulunmuş ve bu dönemde Kennan'ın görüşleri ABD'nin Sovyetlere yönelik dış politikasının temelini oluşturmuştur. Ardından Kennan, yeni kurulan ABD Dışişleri Bakanlığı Politika Planlama Dairesi'ne başkan olarak atanmıştır (Griffiths vd., 2011: 36-41). ABD dış politika yapımında George Kennan'ın etkisini anlamak için ufuk açıcı bir çalışma olan David Mayers'in "*Gerge Kennan and the Dilemmas of US Foreign Policy*" adlı çalışmaya bakılabilir. Bkz. (Mayers, 1988).

³¹² Bilge-Criss, 2012: 2.

³¹³ Ataöv, 2006: 16.

³¹⁴ Ataöv, 2006: 37.

³¹⁵ Bkz. (Parlar, 2007).

³¹⁶ Kasapsaraçoğlu, 2013: 3; Gemuhluoğlu, 2003: 10.

altında ortaya çıkan üçüncü bir yaklaşım çerçevesinde ise Soğuk Savaş'ın ortaya çıkmasında ABD ve Sovyetlerin haricinde diğer ülkelerin de -özellikle de Batı Bloğu'ndaki devletlerin- payının olduğu,³¹⁷ Soğuk Savaş'ın anlaşılması için ABD ile Sovyetlerin birbirlerine yönelik politikalarının ve bu süreçte diğer ülkelerin uluslararası güç mücadelesindeki etkisinin analiz edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.³¹⁸

ABD liderliğinde Batı Bloğu'nun oluşmasında –ve dolaylı olarak da Soğuk Savaş'ın yaşanmasında- diğer pek çok faktörle birlikte psikolojik faktörler de önemli rol oynamıştır. Bu hususta Deborah Welch Larson, “*Origins of Containment: A Psychological Explanation*” (*Çevrelemenin Kökenleri: Psikolojik Açıklama*) adlı çalışmasında kendilik algısı, şema ve yükleme kuramı çerçevesinde Soğuk Savaş'ın başlangıcına ilişkin psikolojik açıklamalar getirmiştir.³¹⁹ Yükleme kuramının ileri sürdüğü gibi bireyler kendi davranışlarını dışsal etkilerle, diğerlerinin davranışlarını içsel etkilerle açıklamaya meyilli olup Larson da ABD'nin Sovyet dış politikasını yayılmacı olarak nitelendirirken dış etkileri görmezden gelip Sovyet yayılmacılığını Sovyet karar alıcılarının tercihine (içsel etkilere) bağladığını ancak kendi dış politika adımlarını ise dış etkilere bağlandığını ifade eder. Bu doğrultuda da ABD'nin Sovyetlerin Türk Boğazları'nda üs taleplerini yayılmacı olarak nitelendirdiğini ancak kendisinin Panama Kanalı'ndaki mevcudiyetini güçlendirmesini ulusal güvenlik meselesi olarak gördüklerini söyler.³²⁰

Soğuk Savaş'ın neden çıktığına ilişkin olarak Psikanalitik yaklaşımdan faydalanarak açıklama yapmak da mümkündür. Vamık Volkan, toplum ile toplumun lider arasındaki ilişkiyi çift yönlü işlek bir caddeye benzetmiş ve kriz ya da terör dönemlerinde söz konusu trafiğin liderden topluma doğru tek yönlü işleyen caddeye dönüştüğünü yani kararların yukardan alınıp toplumun bu kararların alınmasını beklediği bir sürecin yaşandığını belirtmiştir.³²¹ Volkan, trafik metaforuyla her ne kadar bir ülke içindeki toplum-lider ilişkisinden bahsetmiş olsa da Volkan'ın yaklaşımını uluslararası toplumun davranışlarını açıklamak amacıyla daha geniş bir

³¹⁷ Gemuhluoğlu, 2003: 10.

³¹⁸ Kasapsaraçoğlu, 2020b: 498. Mehmed Ali Gemuhluoğlu da post-revizyonist görüş doğrultusunda “(...) Türkiye, güvenlik ve dış yardım ihtiyacını karşılamak için Soğuk Savaş'tan yararlanmış, (...) bu dönemin bitmesini istememiştir.” demiştir (Gemuhluoğlu, 2003: 19-20). Soğuk Savaş'ın tarihini ve Türkiye'nin bu dönemde Batı'ya yönelişini gelekselci, revizyonist ve post-revizyonist yaklaşımlar çerçevesinde ele alan ve bu yaklaşımlara ek olarak Marksist olarak adlandırılabilir radikal yaklaşımlara da değinen önemli bir çalışma için bkz. (Akdan, 2020). Ayrıca post-revizyonist yaklaşım çerçevesinde Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Ortadoğu politikasını inceleyen bazı çalışmalar için bakınız (Kasapsaraçoğlu, 2013; Kasapsaraçoğlu, 2021b: 259-288; Kasapsaraçoğlu, 2020b: 497-513).

³¹⁹ Larson, 1985.

³²⁰ Larson, 1985: 339.

³²¹ Volkan, 2012: 16.

spektruma taşımak mümkündür. Nitekim Batı Avrupa ülkeleri, demokratik yönetim biçimlerini benimsemiş birer modern kapitalist devletler olarak bir bölgesel toplum özelliği gösterirler. Bu bölgesel toplum, İDS esnasında ABD'yi kurtarıcıları olarak görmüş ve savaş sonrasında ABD ile ilişkileri çift yönlü işlek cadde misali devam etmiştir. Ancak Prag Darbesi sonrası, bölgesel toplumun yaşadığı Sovyet/komünizm korkusu nedeniyle kurtarıcı olarak görülen ABD ile ilişkilerde trafik tek yöne düşmüş yani lider olarak görülen ABD'den beklenti pozisyonuna geçilmiştir. Böylelikle ABD, kendi ulusal güvenliği açısından Sovyetler doğrudan bir tehdit oluşturmamasına rağmen, Batılı demokratik ülkeleri Sovyet tehdidi söylemiyle bir arada tutmuş, savaş sonrası Batı'nın kalkınması için liderlik rolüne soyunmuş ve Soğuk Savaş'ta Batı Bloğunu oluşturan psikolojik zemini hazırlamıştır.

Yine konuya Politik Psikoloji perspektiften yaklaşıldığında, İDS sonrası uluslararası sistemde yaşanan değişimin tüm aktörler için belirsizliklerle dolu olduğu ve bu belirsizliklerin de grup dinamiklerini etkilediği söylenebilir.³²² Bugünden geçmişe bakıldığında, sistemin iki kutupluya evrileceği ve 1989/1990 yılına kadar iki kutuplu bir sistemin var olacağını söylemek kolay olacaktır. Ancak retrospektif bakış açısının yanıltıcılığına³²³ düşmeden söylemek gerekirse, o dönemin koşullarında karar alıcılar için dış ortam belirsizlik içermekte ve her aktör sistemi kendince belirgin hale getirmek için çabalamaktadır. Psikoloji disiplini belirsizlik konusuna ilişkin olarak da iki farklı yaklaşım öne sürülmüştür. Bunlardan ilki, *Belirsizlik Yönetim Kuramı (Uncertainty Management Theory)* olup kuram bireylerin belirsizlik durumlarında kendini ve diğer insanları daha belirli hale getirmek için tutumlarında katılaştığını ileri sürmektedir. Diğer ise, *Belirsizlik Kimlik Kuramı (Uncertainty Identity Theory)* olup bu kurama göre de belirsizlik durumlarında bireylerin gruplaştıkları ve böylelikle belirsizlikleri kontrol altına almaya çalıştıkları düşünülmektedir. Nitekim kurama göre gruplaşan ya da gruplaşma düzeyi artan bireyin belirsizlik deneyiminin azalacağı varsayılmaktadır.³²⁴ İDS sonrasında uluslararası sistemde oluşan belirsizliğin azaltılması için de kapitalist ve sosyalist

³²² Brian Rathbun tarafından hazırlanan bir çalışmada realistlerin, rasyonalistlerin, sosyal inşacıların ve bilişselcilerin (Bilişsel Psikoloji-UI ortaklığında çalışma yürütenlerin) uluslararası ilişkilerde belirsizlik (*uncertainty*) olgusuna yaklaşımları kategorize edilmiştir. Çalışmaya göre, realistler ve rasyonalistler için belirsizlik problemi bir bilgi eksikliği iken; bilişselciler ve sosyal inşacılar için ise bilgi belirsizliğidir. Belirsizlikle mücadele kapsamında ise realistler olası çatışmaya hazırlanırken, rasyonalistler diğerlerinin niyetlerini yargılamakta, sosyal inşacılar belirsizliğe anlam yüklemekte, bilişselciler ise karmaşıklığı azaltmaya çalışmaktadır. Belirsizlikle mücadele kapsamındaki kullanılan araçlara bakıldığında da realistler güce, rasyonalistler bilgiye, sosyal inşacılar normlara ve kimliklere başvururken bilişselciler ise bilişsel kısa yollara (*cognitive shortcuts*) başvurmaktadır (Rathbun, 2007: 536).

³²³ Retrospektif bakış açısının yanıltıcılığı deyimini, geçmişini bugünün perspektifinden değerlendirip o günün koşullarını görmezden gelmek ve nihayetinde hatalı çıkarımda bulunmak anlamına gelmektedir. Bkz. (Oran, 2013c: 12).

³²⁴ Küçükkömürler, 2020: 115.

modellere sahip devletler yukarıdaki bahsi geçen belirsizlik kuramlarının öngördüğü davranışların her ikisini de uygulamıştır. Nitekim bir taraftan kapitalist ve sosyalist modellere sahip devletler kendi modellerinde ısrarcı ve katı bir tutum izlerken, diğer taraftan bu modele sahip devletlerin kendi aralarında sıkı bir grup aidiyeti oluşturduğu ve liderlerinin etrafında - yani ABD ve Sovyetlerin çevresinde- kümelendiği gözlemlenmiştir. Böylesi bir bölünme süreci de hem blok içi aidiyetin yerleşmesini kolaylaştırmış hem de diğer bloğun ötekileştirilmesi için bloklar arasında psikolojik bariyerlerin/duvarların inşa edilmesine neden olmuştur.

Duvarlar, bariyerler, çitler sadece günlük yaşantıda değil uluslararası politikada da önemli işlevler görmektedir. Bu işlevlerin ilki fiziksel diğeri ise psikolojiktir. Neticede duvarlar, iç grup ile dış grup arasındaki sınırın belirlenmesi için önemli yatırımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca psikolojik sağ kalımlar için yani psikolojik bütünlüğün ve zihinsel istikrarın sürdürülmesi için de önemli rol oynamaktadır.³²⁵ Psikolojik duvar konusunda Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın tespiti ilginçtir. Sedat, Mısır-İsrail barış girişimlerinin devam ettiği süreçte Araplar ile İsraililer arasında var olduğunu iddia ettiği psikolojik duvarı şu şekilde ifade etmiştir:

*“Yaklaşık 25 yıldır aramızda inşa ettiğimiz devasa duvar 1973'te yıkılmıştır. O duvar sürekli ateşi parlayan ve tırmanan bir psikolojik savaş duvarıydı. (...) Ancak geride bir başka duvar daha var. Bu duvar aramızda psikolojik bir bariyer oluşturuyor. Bir şüphe bariyeri. Bir reddediş bariyeri. Bir kandırma bariyeri. Her davranış, eylem ve kararın çerçevesini saran bir halüsinasyonlar bariyeri.”*³²⁶

Sedat'ın bahsettiği psikolojik duvarın bir benzeri ve hatta çok daha kapsamlısı Soğuk Savaş döneminde –yukarıda da bahsedilen belirsizlik döneminde- Batı Bloğu ile Doğu Bloğu arasında inşa edilmiştir. Söz konusu bu psikolojik duvarın zihinlerde inşa edildiğinin ilk işaretini ise Mart 1946'da Winston Churchill'in Fulton, Missouri'de bulunan Westminster Üniversitesi'ndeki konuşmasında görmek mümkündür. Churchill konuşmasında, Sovyetleri “kıtanın gerisinden ayıran demir perde” olarak nitelendirmiştir.³²⁷ Böylelikle demir perdenin doğu tarafı güvensiz ve tehlikeli iken; batı tarafı hem fiziksel hem de psikolojik olarak güvenli ve huzurlu olarak kabul edilmiştir. Bu konuşmadan yaklaşık bir buçuk yıl sonra, 5 Ekim 1947'de, Kominform'un kuruluşu kapsamında yayımlanan bildiride de “dünyanın iki bloka ayrılmış olduğu” ifade edilmiştir.³²⁸ Bu söylemlerle birlikte Batı ile Doğu -yani kapitalist ile

³²⁵ Volkan, 2008: 95.

³²⁶ Arıboğan, 2020: 8-9.

³²⁷ Riasanovsky ve Steinber, 2016: 581; Uçarol, 2015: 937.

³²⁸ Uçarol, 2015: 937-938.

komünist sisteme sahip ülkeler- arasında psikolojik bir duvar örülmüştür.³²⁹ Duvarın örülmesi de var olan belirsizliğin yarattığı kaygının bastırılmasına ve her blok için ötekinin yaratılmasına/düşmanlaştırılmasına başarıyla hizmet etmiştir.

Bu bağlamda Politik Psikoloji'nin perspektifinden savaş sonrası büyük güçlerin karşılıklı algılarını içeren ve psikolojik motivasyonların etkisini gözetten bir Soğuk Savaş tanımı şöyle yapılabilir: Soğuk Savaş;

- Sovyetlerin mağduriyet egoizmi, narsistik zedelenmesi ve Batılı ülkelere karşı tarihsel güvensizliği temelinde harmanlanmış dış politikası ile ABD'nin iki tane dünya savaşından galip çıkmasının ve atom silahına sahip olmasının getirdiği üstünlük kompleksiyle bezenmiş dış politikasının birbirlerini ötekileştirdiği ve düşmanlaştırdığı,
- Savaş nedeniyle gerileme yaşayan³³⁰ devletlerin bu iki süper güç/lider devlet etrafında toplanmak suretiyle oluşturduğu Batı ve Doğu Bloğu arasına psikolojik bir duvarın örüldüğü,
- Ve duvarın her iki tarafındaki devletlerin duygusal ve psikolojik olarak giderek birbirlerinden uzaklaşırken duvarın öteki tarafına karşı duyduğu ötekileştirme/düşmanlaştırma ve korku/fobi nedeniyle neredeyse paranoya denilebilecek düzeyde kuşku duydukları ve her daim savaşılacakmış gibi tetikte oldukları bir tarihsel dönemdir.

Hem maddi hem de düşünsel unsurların etkisinin oldukça yoğun olduğu böylesi sıkı iki kutuplu bir sistemde de Türkiye gibi jeopolitik öneme sahip orta büyüklükteki ülkeler için sistemin etkisi oldukça hissedilir olmuştur. Savaş sonrası İngiltere ve Fransa'nın gücünü yitirmiş olması nedeniyle Türkiye'nin yakın çevresinde oluşan güç boşluğu Sovyetler tarafından doldurulmaya başlanmıştır. Hatta bu dönemin başında Türkiye, neredeyse Sovyetler tarafından çevrelenmiş durumdadır. Buna ek olarak, Sovyetlerin Türkiye'den bir takım taleplerde bulunması nedeniyle Türkiye'nin dış politikasında sistemik etki oldukça baskın bir rol oynamıştır.

³²⁹ Psikolojik sınırın ya da psikolojik duvarın, büyük grup kimliklerini ötekiye karşı koruduğunu söyleyen Vamık Volkan, Berlin Duvarı'nı bir psikolojik sınır olarak nitelendirir (Volkan, 2019: 147; Volkan, 2015: 94; Volkan, 1999: 11.) Ancak 1946 yılındaki Churchill'in konuşmasından ve 1947 yılındaki Kominform bildirgesinden anlaşıldığı üzere hem Batı Bloğu'ndaki hem de Doğu Bloğu'ndaki karar alıcılarının zihninde psikolojik duvar çoktan inşa edilmiş, sadece bunun fiziksel yansıması 1961 yılında Berlin Duvarı'nın inşasıyla başlamıştır.

³³⁰ Gerileme (*regresyon*), yaşanan bir tehlike, endişe ya da korku anında bireyin eski savunma düzeneklerine, isteklerine ve ruhsal beklentilerine dönmesidir. Bu süreçte birey geçmişe yani travmalarına, korkularına vb. yoğun psikolojik duygular yaşadığı döneme geri dönüp o dönemin çözüm reçetelerinden medet umar ya da çareler arar. Volkan, tıpkı bireyler gibi devletlerin de gerileme yaşabileceğini belirtir (Volkan, 2012: 15-16). Gerileme kavramı Beşinci Bölüm içerisinde detaylıca ele alınmıştır.

Bu dönemin başında Türkiye'nin olası dış tehditleri bertaraf edebilmek için iç dengeleme (her ne kadar kapasite bakımından mümkün olmasa da) ya da olası tehdit kaynağına ardıncılık politikası izleme haricinde elinde sadece 1939 tarihli Türkiye-Fransa-İngiltere Üçlü İttifak Antlaşması bulunmaktadır. Ancak hem Türkiye'nin müttefiki olan İngiltere ve Fransa'nın savaş sonrası eski güçlerini yitirmiş olmaları hem de savaş döneminde Türkiye'nin savaş dışı kalması nedeniyle müttefiklerinin güvenini sarsmış olması bu ittifakın Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu bir anda işlerlik kazanabileceğine dair şüpheler oluşmuştur.³³¹ Bu nedenle böylesi sıkı iki kutuplu sistemlerde orta büyüklükteki güçlerin bloklardan birine üye olması ya da zor da olsa blok dışı bir siyaset takip etmesi beklenmektedir. Söz konusu devletlerin bloklardan birine üye olması, blok liderinin baskısıyla gerçekleşebileceği gibi orta büyüklükteki bir gücün kendi tercihiyle de gerçekleşebilmektedir. Türkiye açısından bakıldığında ise hem Sovyet talepleri hem de Türkiye'nin Batı Bloğuna yönelik olumlu tutumu nedeniyle Soğuk Savaş döneminde Türkiye Batı Bloğu'ndan yana tarafını seçmiştir.³³²

2.2. Türkiye'nin İttifaka Katılışını Etkileyen İç Ortam

2.2.1. Türkiye'nin Ekonomik Durumu

Türkiye, İDS boyunca savaş dışı kalmasına rağmen bu süreçte ekonomisi oldukça kötü etkilenmiştir. Karar alıcılar, Türkiye'nin savaş zamanı ekonomik sorunlarına çare bulabilmek için Osmanlı'nın eski mali felsefesine benzer bürokratik, devletçi ve tekelci ekonomi politikasını uygulamaya koymuş ancak askeri harcamaların artması ve savaş nedeniyle ihtiyaç duyulan ithal malların tedarik edilememesi büyük fiyat artışlarına ve karaborsanın yaşanmasına neden olmuştur.³³³ Hatta Türkiye, her ne kadar savaşa katılmamış olsa da her an saldırıya uğrayabileceği kaygısıyla çok büyük bir orduyu silahaltında tutması gerekmiştir. Bu nedenle de bir milyona yakın genç silahaltına alınarak üreten kişilerden tüketen kişilere dönüştürülmüş ve savaş süresince hem iâşe hem de para sıkıntısı çekilmiştir.³³⁴ Ekonomiyi düzeltmesi beklenen Milli Koruma Yasası, Varlık Vergisi ve tarımsal üretime yüksek oranda vergi gibi kurtarma paketleri ise ülke ekonomisini daha da kötüleştirmiştir.³³⁵ Buna karşılık savaş yıllarında büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisi bir hayli zenginleşmiştir.³³⁶

³³¹ Ülman, 1967: 148.

³³² Baskın Oran, Raymond Aron'un adıyla bilinen "*Aron Paradigması*"na atfen çok katı iki kutuplu sistemde orta büyüklükte güçlerin blok dışı siyaset takip etmesinin "*gerçekçi ve mümkün*" olmadığını belirtmiştir (Oran, 2013b: 30). Benzer bir görüş için bkz. (Hale, 2003: 109-110).

³³³ Karpat, 2013: 164.

³³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 17.03.1943, D.7, Y.1, C.1, B.3: 22.

³³⁵ Kepenek ve Yentürk, 2000: 91.

³³⁶ Boratav, 2007: 95.

Savaş sona erdikten sonra geçmişteki ekonomi politikası -yani 1930-1945 yılları arasında takip edilen dışa kapalı, korumacı, iç pazara yönelik, sanayileşmeye ve dış dengeye önem veren model şeklinde tanımlanabilecek devletçi ve ithal ikameci politika- terk edilmiş ve yeni bir ekonomik model uygulamaya koyulmuştur. Yeni süreçte Türkiye, sanayi sektörü yerine tarıma, madencilığe, inşaat ve altyapıya önem vermiş, ithalatı serbestleştirmiş, dış yardım, dış kredi, yabancı sermaye gibi araçlar kullanmış ama bununla birlikte büyük dış ticaret açıkları da vermeye başlamıştır.³³⁷ Bu minvalde CHP iktidarı, Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nın hazırlanması (1947), Yabancı Sermayeyi Teşvik Kararnamesi'nin çıkarılması (1948) ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın kurulması (1950) gibi ekonomiyi düzeltmeye yönelik bir dizi adımlar atmaya çalışmıştır.³³⁸ Ayrıca hükümet, 7 Eylül 1946'da yüzde 54 oranında devalüasyon yapmış ve 1 ABD Dolarının karşılığını 129 Kuruş'tan 280 Kuruş'a çıkarmıştır. Ancak bu devalüasyon hamlesi beklenen olumlu etkiyi yaratmamış³³⁹ ve devalüasyon ile talep enflasyonu engellenmeye çalışılırken bu kez maliyet enflasyonu artmıştır.³⁴⁰

Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki yatırımlar olabildiğince ülke içi kaynaklardan finanse edilip dış borç mümkün olduğunca düşük tutulmaya çalışılırken; İDS sonrası yatırımların yüzde 49'u gibi büyük bir kısmı dış yardım ve dış kredilerden yani dış kaynaklardan sağlanmıştır.³⁴¹ Fakat 1946'dan sonra uygulanan ekonomi politikalarıyla sadece ülkenin ekonomik sorunlarına çare bulunması amaçlanmamıştır. Türkiye, yeni ekonomi politikası ile savaş sonrası uluslararası ekonomik düzene entegre olmaya da çalışmıştır. Nitekim bu dönemde Türkiye, Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında dış yardım alırken, aynı zamanda IMF ve Dünya Bankası gibi iktisadi kuruluşlara üye olmuş ve yeni küresel ekonomik sisteme uyum sağlamaya çalışmıştır.³⁴²

Bu dönemde ABD, dünyadaki altınların dörtte üçünü elinde tutmakta olup değer bakımından 1 ons altın 35 ABD Dolarına eşitlenmiştir. Böylelikle ABD, altın fiyatlarını ve dolaylı olarak da küresel piyasaları kontrol edebilecek finansal güce kavuşmuştur. Ayrıca ABD, savaş sonrası ilan ettiği Truman Doktrini ve uygulamaya koyduğu Marshall Yardımları ile aralarında Türkiye'nin de olduğu Avrupa devletlerinin savaş zamanı çöken ekonomilerinin toparlanmasına yardımcı olmaya başlamış ve böylelikle dünya ticaretini kontrol edebilecek

³³⁷ Boratav, 2007: 94; Üzümcü vd., 2010: 709.

³³⁸ Üzümcü vd., 2010: 710.

³³⁹ Üzümcü vd., 2010: 710-711; Tokgöz, 2004: 128.

³⁴⁰ Tokgöz, 2004: 129.

³⁴¹ Kepenek ve Yentürk, 2000: 92.

³⁴² Üzümcü vd., 2010: 711.

baskın bir konuma sahip olmuştur.³⁴³ Bu gelişmelere paralel olarak da Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinin önceliğinde İngiltere'nin yerini ABD almış ve Türk ekonomisi üzerinde ABD belirleyici olmaya başlamıştır. Bu doğrultuda da 1947 yılından sonra Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında ABD tarafından Türkiye'ye uzmanlar gönderilmiş ve bu uzmanlar Türkiye'de özel girişimin desteklenmesini, iç ve dış ticaret ortamı için serbest piyasa koşullarının oluşmasını ve kamu kesiminin ekonomi üzerindeki ağırlığının azaltılmasını salık vermiştir. Elbette ABD'li uzmanların böylesi politika önerileri her liberal kapitalist ekonomi modeli için alınması gereken önlemlerdir. Ancak bu dönemde uluslararası kapitalist ekonomi modelinin öngördüğü uluslararası işbölümü için Türkiye'ye düşen görev ağır kimya ve ağır sanayi üretimi yerine tarım, hafif metal sanayi, inşaat malzemesi, deri ve orman ürünleri gibi sektörlerde üretim yapılması olmuştur.³⁴⁴ Yine Marshall Planı kapsamında Türkiye için hazırlanan ekonomi programı, Türkiye'nin Avrupa kalkınması için çok emek harcıyıp düşük ücret aldığı bir tarım ülkesine dönüşmesine yol açmıştır. Buna karşılık Türkiye'nin yüksek ücret-düşük emeğe dayalı teknoloji ürünlerini ithal etmesi ise uzun vadede büyük dış ticaret açıkları vermesine neden olmuştur.³⁴⁵

Bu dönemde Türkiye, Truman Doktrini çerçevesinde 100 milyon ABD Doları değerinde askeri teçhizat kredisinden faydalanmıştır. Marshall yardımları kapsamında ise 1947-1948 yılları arasında 100 milyon ABD Doları değerinde askeri yardım almış, 1948-1952 yılları arasında ise 175 milyon ABD Doları doğrudan ve 176 milyon ABD Doları da dolaylı yardım almıştır.³⁴⁶ Bu yardımlar doğrultusunda hazırlanan 1947 Kalkınma Planı'nda da ulaştırma, tarım, enerji gibi sektörlerdeki altyapı yatırımları ile kırsal kesimi kalkındırmaya yönelik planlara öncelik verilmiştir. Liberal kapitalist düzenin tesisi için de enerji, demir-çelik, madencilik ve demiryolları dışındaki ekonomik girişimler özel kesime devredilmeye çalışılmıştır. 1948-1952 yılları arasında toplam harcamaların yüzde 44'ü ise ulaştırma altyapısına yapılması öngörülmüş ancak bu yatırımların demiryolu ulaşım altyapısı yerine karayolu ulaşım altyapısına yapılması kararlaştırılmış ve böylelikle kırsal kesimin pazara açılması hedeflenmiştir.³⁴⁷ Nitekim alınan dış yardımlar kapsamında Avrupa'nın ihtiyacı olan tarımsal üretim ve madenin Türkiye'den karşılanması sağlanmıştır. Bu nedenle de Türkiye'de tarımın makineleşmesi gerçekleştirilmiş ve kırsal kesimdeki tarımsal üretimin pazara

³⁴³ Tokgöz, 2004: 129.

³⁴⁴ Kepenek ve Yentürk, 2000: 93.

³⁴⁵ Yıldız, 2017: 308.

³⁴⁶ Tokgöz, 2004: 130-131.

³⁴⁷ Kepenek ve Yentürk, 2000: 92.

ulaştırılabilmesi amacıyla da karayolları inşa edilmiştir.³⁴⁸ Hatta bu dönemki gelişmeleri özetlemesi bakımından ilginç bir tabir olarak bu sürece ‘*traktör ateşi*’ denmiştir.³⁴⁹

Marshall Yardımları kapsamında alınan yardımların da yüzde 60’ı tarım sektörüne ayrılmıştır. Askeri yardım malzemelerinin yedek parça ve bakımı konusunda dışa bağımlı olduğu gibi Marshall Yardımları sonrası ithal edilen tarım aletlerinin yedek parça ve bakımında da dışa bağımlı olunmuştur.³⁵⁰ Ayrıca Truman Doktrini ve Marshall Yardımları, sadece Türkiye’nin iç ve dış politikası üzerinde değil ülkenin sosyal yapısı üzerinde de etkide bulunmuştur. Yardımlar sonrasında Türkiye’de -Vehbi Koç örneğinde olduğu gibi- Türk müteşebbisler ABD firmaların temsilciliklerini almış ve Amerikan malı beyaz eşyalar ile arabalar Türkiye’de satılmaya başlanmıştır. Hatta bu tüketim tarzı, Türk toplumunda “*Amerikan hayat tarzı*”na (*American way of life*) dönüşmüş, Amerikan mallarını kullanmak statü göstergesi olarak kabul edilmiş, kimi evlerde buzdolapları salona ya da misafir odasına konulmak suretiyle bu süreç yaşanmıştır.³⁵¹ Ancak Türkiye, Marshall Yardımları programına dâhil olmasıyla birlikte bu yardımların şekli, nasıl harcama yapılacağı ve miktarı noktasında ABD’nin ekonomik müdahalesine açık hale gelmiştir. Nitekim Türkiye’ye yapılacak yardımın programlanması için ABD’li uzmanlar Türk ekonomisi üzerine raporlar hazırlamış³⁵² ve bu yardımların Türkiye’de sevk ve idaresi için Başbakanlığa bağlı olarak “Amerikan Kredileri Komitesi” kurulmuştur. Ancak söz konusu komitenin görev tanımında, ilgili kurumlardan Türkiye hakkında istenen bilgileri toplamak ve gönderilen yardımların hedeflere uygun bir şekilde yapılmasını sağlamak şeklinde birtakım görevlerin olması, Türk ekonomisinin dış etkiye -ABD etkisine- açık hale geldiği ve bu durumun da milli ekonomi anlayışıyla çeliştiği yönünde eleştirilerin yapılmasına neden olmuştur.³⁵³

Görüldüğü üzere, IDS sonrası Türkiye, ekonomik ve askeri yardıma ihtiyaç duymuş ve o dönemki konjonktürde ihtiyaç duyulan yardımlar ABD’den temin edilebilmiştir.³⁵⁴ Yani Türkiye’nin savaş sonrası ekonomik vaziyeti, ülkenin Batılı devletlerle ve özellikle de ABD ile

³⁴⁸ Kepenek ve Yentürk, 2000: 93.

³⁴⁹ Kepenek ve Yentürk, 2000: 106.

³⁵⁰ Erhan, 2013: 542.

³⁵¹ Erhan, 2013: 537.

³⁵² Yıldız, 2017: 307. Bu dönemde hazırlanan Hiltz, Thornburg ve Baker Raporları önem arz etmektedir. Nitekim raporların ortak özelliği; Türkiye’de devletçiliğin bırakılıp özel sektörün ön plana çıkarılması, tarım ekonomisine/sektörüne ağırlık verilmesi, ağır sanayi yerine hafif sanayinin kurulması yönünde benzer tavsiyeler içermesidir (Yıldız, 2017: 315).

³⁵³ Bkz. (Yıldız, 2017: 307-308). Ataöv, 5 Temmuz 1947 tarihli ABD-Türkiye yardım antlaşmasının Türkiye’nin kendini ABD iç hukukuyla bağladığını, Türkiye’nin ABD’li uzmanlara her çeşit bilgi ve rapor vermeyi kabul ettiğini ve Türkiye’nin kendi kamuoyuna propaganda yapması için ABD’ye yetki tanıdığını belirtmektedir (Ataöv, 2006: 186-187).

³⁵⁴ Sander, 1979: 80; Kasapsaraçoğlu, 2020a: 1344.

yakın ilişkiler geliştirmesini bir anlamda zorunlu kılmıştır. Bu hususta Ataöv, eleştirel sözlerle “(...) yurdu özel girişimciler kanalıyla kalkındıramayıp, Batı sermayesini çağırma yolu deneyerek kapitalist dünyaya bağlı bir ekonomi yaratan ve bu durumun korunmasında egemen sınıf çıkarları ağır bastığı için NATO’ya giren Türkiye.” diyerek Türkiye’nin NATO üyeliğinin nedenine ilişkin ekonomi temelli bir açıklama getirmeye çalışmıştır.³⁵⁵ Nitekim İDS sonrası Sovyetlerin Boğazlarda üs ve Doğu Anadolu’dan toprak taleplerini içeren diplomatik notaları gelmeden önce, Türkiye’nin ABD ile yakınlaştığını ve bu yakınlaşmanın hâkim burjuva sınıfının çıkarlarına uygun olduğu için gerçekleştiğini belirten Ataöv,³⁵⁶ Sovyet notaları henüz verilmeden önce Türkiye ile ABD arasında 27 Şubat 1946 tarihinde 10 milyon ABD Doları değerinde kredi antlaşması yapılmasını kanıt olarak göstermiştir.³⁵⁷

İlginçtir ki savaş sonrası Türk ekonomisinin rotasının belirlenmesinde ve Türk ekonomisinde ABD’nin başat rol oynamasında -tıpkı ülkenin dış politika yöneliminde olduğu gibi- iktidar partisi CHP ile muhalefet partisi DP hem fikirdir.³⁵⁸ Hatta her ne kadar DP’nin iktidara geldiği 1950 yılından sonra Türkiye’nin ekonomi politikalarında köklü değişim olduğu söylene de aslında savaş sonrası ekonomi politikalarının doğal sonuçları 1950 yılından sonra görülmüştür.³⁵⁹ Ancak CHP iktidarına kıyasla, 1950 yılından sonra iktidara gelen DP iktidarında ABD ve NATO ile gereğinden fazla sıkı ilişkiler geliştirilmiştir. Bu durumun nedenini sorgulayan Ülman, ilk olarak Batı’ya bağlanmayı DP’nin bir iç politika felsefesi haline getirdiğini ve ikinci olarak da Batı ile -özellikle de ABD ile- ne kadar sıkı ilişkiler geliştirilirse o derece dış yardım alınacağını düşünülüğünü ileri sürmüştür.³⁶⁰ Böylelikle DP iktidarının diğer gerekçelerin yanı sıra demokratik siyasal sistemin ve liberal ekonomik düzenin devam etmesi için ABD yardımlarına gereksinim duyduğu ve bu nedenle de NATO’ya katılmanın bu gereksinimlerin karşılanması için önemli bir zemin sağlayacağını düşündüğü söylenebilir.³⁶¹ Bu açıdan bakıldığında da Türkiye’nin NATO’ya üye olma azmi, sadece askeri bir ittifaka katılmak olarak değil aynı zamanda modern kapitalist devlet ve toplum oluşturma hedefiyle de doğrudan ilişkili olup³⁶² Türkiye’nin ekonomik yapısı ve o anki durumu, tıpkı AEİBÖ, Avrupa

³⁵⁵ Ataöv, 2006: 22.

³⁵⁶ Ataöv, 2006: 176-182.

³⁵⁷ Ataöv, 2006: 179.

³⁵⁸ Kepenek ve Yentürk, 2000: 94-95.

³⁵⁹ Kepenek ve Yentürk, 2000: 90-91. 1950’li yılların başında hükümet tarafından üç temel iktisat politikası takip edilmiştir. Bu politikalar; 1) tarım sektörüne öncelik, 2) sanayileşmeyi özel sektöre bırakmak ve 3) dış ticarete liberalizasyon şeklindedir (Tokgöz, 2004: 139).

³⁶⁰ Ülman, 1967: 151.

³⁶¹ Sander, 2013: 93; Kasapsaraçoğlu, 2015: 333-3334.

³⁶² Türkeş, 2004: 383.

Konseyi gibi Avrupa kuruluşlarına üye olma yönünde motivasyon sağladığı gibi NATO'ya üye olma yönünde de motivasyon sağlamıştır.

2.2.2. Çok Partili Hayata Geçiş Kararı ve “İnönü Fobisi”

Türkiye, kuruluşundan 1945 yılına kadar tek parti tarafından yönetilmiştir. Bu süreçte zaman zaman çok partili hayata geçmeye dönük adımlar atılmak istense de hem devrimlerin uygulanması ve yerleşmesi için hem de ülkenin çok partili hayata hazır olmaması nedeniyle tek parti rejimi hüküm sürmüştür. Ancak İsmet İnönü, İDS sonrası çok partili hayata geçme kararı almış ve bazı görüşlere göre bu kararın alınmasında dış etkenlerin rol oynadığı ileri sürülürken; bazılarına göre ise İnönü'nün çok partili hayatı evvelden beri istediği belirtilmiştir.³⁶³

Haluk Ülman, Türkiye'nin çok partili hayata geçme kararında 1945 yılındaki Sovyet taleplerinin etkisi olma ihtimalinin üzerinde durulması gerektiğini belirtir.³⁶⁴ Hatta Türkiye'nin çok partili hayata geçiş denemelerinin 1930'lu yıllarda başladığını ama çok partili hayat arzusunun 1945 yılında bir istekten ziyade zaruri bir adıma dönüştüğünü ima eden Ülman ve Sander, bu durumu şöyle açıklar: *“Kesinlikle belgelenmemiş olmakla birlikte, Türkiye'nin 1945 yılında yeniden çok partili düzen denemesine girmesini, Sovyetler Birliği karşısında Amerikan desteğini kazanmak isteğine bağlamak yanlış olmayacaktır sanırız.”*³⁶⁵ Bu noktada çok partili hayata geçmenin itici faktörünün algılanan Sovyet tehdidi, amacının da ABD desteğini kazanmak olduğunu söylemek doğru olmakla birlikte yüzeysel bir açıklama olacaktır. Nitekim çok partili hayata geçişin amacı, ABD'nin desteğini kazanmanın ötesinde Batılı devletler grubu içerisine girmeye çalışan ve bu devletler grubuna kendini kabul ettirmek isteyen bir devletin kendini dönüştürme ve gruba benzeme çabasıdır. Bu çabanın neticesinde de Batılı devletlerin ekonomik, sosyal, siyasal ve askeri işbirliğini içeren kulübünün üyesi olunabilecektir. Bu nedenle çok partili hayata geçme kararı için dış ortamın baskı oluşturmamasından ziyade Batı'nın cazibe merkezi haline gelerek dolaylı olarak Türkiye'yi teşvik ettiği söylenebilir. Nitekim Türkiye'nin aidiyet hissettiği Batılı ülkeler grubu demokratik ülkelerdir ve Türkiye'nin Batılılaşma ve Batılı ülkeler arasında kendine yer edinme isteği nedeniyle siyasi yapısının da demokratikleşmesi gerekmiştir. Bu hususta, dış ortamın baskısı nedeniyle Türkiye'nin çok partili hayata katılma kararı aldığı düşüncesinin zorlama bir yorum olabileceğini belirten Doğan Avcıoğlu, İDS döneminde savaşa katılması yönünde müttefiklerinin baskısına direnebilen Türkiye'nin böylesi talepler karşısında da direnebileceğini söyler. İnönü'nün çok partili hayata

³⁶³ Kasapsaraçoğlu, 2010: 55-56; Kayaoğlu, 2009.

³⁶⁴ Ülman, 1968: 260.

³⁶⁵ Ülman ve Sander, 1968: 4.

geçme yönünde eskiden beri arzusu olduğuna dair literatürde yer alan görüşler ise, İnönü'nün Atatürk reformlarını devam ettirme çabasına atıfta bulunmaktadır.³⁶⁶ Bu görüşlere bir kanıt olması bakımından Erdal İnönü tarafından aktarılan İsmet İnönü'ye ait şu sözler gösterilebilir: *“Bütün siyasi ve askeri hayatımdaki vazifelerin hiç birini kaale almadan diyebilirim ki, öldüğüm zaman Türk Milletine iki eser bırakmış olacağım: Bunlardan biri ‘Köy Okulları’, diğeri de ‘Müteaddit Partiler’dir.”*³⁶⁷ Ayrıca İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihinde yaptığı açıklamada, savaş süresince alınan bazı tedbirlerin ortadan kaldırılacak olmasıyla ilgili olarak *“memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir”* demek suretiyle otoriter bir rejimden ziyade demokratik bir rejimi arzuladığı anlaşılmaktadır.³⁶⁸

Ancak bu noktada İnönü'nün sahip olduğu Milli Şef ve Değişmez Başkan unvanlarının demokratikleşme düşüncesiyle çeliştiği düşünülebilir. Nitekim İnönü, Atatürk'ün vefatından sonra, 1938 yılında, Milli Şef unvanı alarak hem devletin hem de partinin değişmez başkanı olmuştur.³⁶⁹ Bu konuda Şevket Süreyya Aydemir, iç ve dış ortamdaki şartların müstesnalığı nedeniyle İnönü'nün Milli Şef ve CHP'nin değişmez başkanı sıfatını aldığını ancak kendisinin her daim klasik demokrasiden yana olduğunu belirtir ve İnönü'nün her zaman *“Atatürk'ü devam ettirmek ve onu tamamlamak”* şeklinde tarihsel bir sorumluluğu sırtında taşıdığını söyler.³⁷⁰ Bu doğrultuda da 10 Mayıs 1946 tarihli CHP Olağanüstü Kongresi'nde İnönü'nün *“Milli Şef”* ve *“Değişmez Başkan”* unvanları kaldırılmış ve yeni partiler kurulduğu için de Müstakil Grup feshedilmiştir.³⁷¹

Çok partili hayata geçiş sürecinde yapısal ekonomik sorunların ve bu sorunların halkta yarattığı etkinin de önemli rolü olmuştur. Ülkenin savaş dönemi bozulan ekonomisi, savaş nedeniyle uygulanan katı ekonomi politikaları ve halkın bu politikalar nedeniyle mevcut siyasal sisteme olan bağlılığının azalması mevcut sistemin gözden geçirilmesini zaruri hale getirmiştir.³⁷² Ayrıca bu süreçte CHP milletvekilleri arasından İzmir Milletvekili Celal Bayar'ın, Aydın Milletvekili Adnan Menderes'in, İçel Milletvekili Refik Koraltan'ın ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü'nün imzasını taşıyan ve demokrasi-özgürlük taleplerini içeren Dörtlülük Takrir'in 7 Haziran 1945'te CHP Meclis Grubu Başkanlığı'na verilmesi de önemli bir mihenk

³⁶⁶ Avcıoğlu, 1996: 515-521.

³⁶⁷ Tokgöz, 2004: 136.

³⁶⁸ Toker, 1990: 56.

³⁶⁹ Karpat, 2013: 162-163.

³⁷⁰ Aydemir, 1993a: 50-58.

³⁷¹ Ahmad, 2015: 33.

³⁷² Akıncı ve Usta, 2015: 47-50.

taşı olmuştur. Dörtlü Takrir, tek parti yönetimine duyulan hoşnutsuzluğun en önemli göstergesini ve kısa bir süre sonra geçilecek olan çok partili hayatta en güçlü muhalefet bloğunun temelini tekil etmiştir. Çünkü Dörtlü Takrir sonrası Menderes ve Köprülü partiden ihraç edilmiş, ardından Bayar istifa etmiş ve bir süre sonra Koraltan da partiden ihraç edilmiştir. Bu kişiler de daha sonra -7 Ocak 1946 tarihinde- faaliyete başlayacak olan DP'nin kurucuları olmuşlardır.³⁷³

Çok partili hayata geçiş kararıyla birlikte ilk olarak 7 Temmuz 1945 tarihinde İstanbullu sanayici Nuri Demirağ'ın Milli Kalkınma Partisi ve ikinci olarak da CHP eski milletvekillerinden Bayar, Köprülü, Koraltan ve Menderes tarafından 7 Ocak 1946 tarihinde DP kurulmuştur.³⁷⁴ 1950 yılında gerçekleştirilen genel seçimleri de DP kazanmış³⁷⁵ ve İnönü, cumhurbaşkanlığını Celal Bayar'a devredip muhalefet partisi lideri pozisyonuna geçmiştir. Ancak bu dönemde iktidara gelen DP'nin en önemli sorunlarından biri '*İnönü fobisi*' yani İnönü'nün geçmişten gelen konumu nedeniyle Türk siyasal hayatına etki eden '*paşa faktörü*' olmuş, İnönü'nün seçimden memnun olmadığı, bürokrasi ve ordu tarafından destek almaya devam ettiği düşünülmüş ve bu paşa faktörü DP'yi tedirgin etmiştir.³⁷⁶ Hatta bu dönemde İnönü korkusunun sadece DP'liler için değil herkes için geçerli olduğunu belirten Cüneyt Arcayürek 1940'ların sonlarına doğru yaşananları şöyle aktarmıştır:

*"O yıllar, İsmet Paşayı kimse sevmeydi. Bizim gezindiğimiz ortamda İnönü adı, korku verirdi. İnönü'den, olağan insanlarla yönetimden, eşitlikte vb. söz edilirken, herkes, ses tonunu alçaltırdı. Egemen insanların dışında başkentin nefes alıp veren çoğu kesiminde olumsuz tepkiyle anılan İnönü, beyaz 'özel trenine' biner, yurt içinde geziye çıkar, hat boyu aralıklarla dizilmiş askerlerce güvenliği sağlanırdı. Demokrat Parti hareketi ortaya çıkıncaya kadar değin, 'Paşa' herkes adına düşününen, milletine doğru yolu gösteren, hemen her konuda uygulamaya geçilmesi gerekli buyrukları veren 'tek' insandı."*³⁷⁷

³⁷³ Akandere, 2003: 5-28.

³⁷⁴ Ahmad, 2015: 30-31; Göktepe, 2010: 361.

³⁷⁵ Çok partili hayata geçişin ilk seçimi planlandığı tarihten bir yıl önce -yani 21 Temmuz 1946 tarihinde- gerçekleştirilmiş ve genel seçimlerde iktidar partisi olarak CHP seçimi kazanmıştır (Tokgöz, 2004: 128). Ancak seçim usulünde oylamanın açık, oy sayımının ise kapalı olması nedeniyle bu seçim tarihe tartışmalı/şüpheli bir seçim olarak geçmiş ve seçim sonucunda CHP'den 346, DP'den 61 ve 4 tane de bağımsız milletvekili seçilmiştir (Göktepe, 2010: 361). 14 Mayıs 1950 tarihindeki genel seçimlerde ise oyların yüzde 53,35'ini alan DP'den 408 milletvekili, oyların yüzde 39,78'ini alan CHP'den ise 69 milletvekili seçilmiştir. Ayrıca Millet Partisi'nden 1 vekil seçilmiş ve 9 tane de bağımsız vekil meclise girebilmiştir. Seçimde uygulanan basit çoğunluk sistemi nedeniyle oyların yaklaşık yüzde 53 alan DP'nin meclisteki vekil sayısı meclisin yüzde 83,7'sine tekabül etmiştir. Buna karşılık yüzde 39,78 oy alan CHP'nin meclisteki vekil sayısı meclisin yüzde 14,4'üne denk gelmiştir. Halbuki 1950 seçiminde *d'hont* (nispi temsil) sistemi uygulanmış olsaydı DP 270 ve CHP 210 vekil ile mecliste yer almış olacaktı (Göktepe, 2010: 362).

³⁷⁶ Zürcher, 2000: 323; Ahmad, 2015: 53.

³⁷⁷ Arcayürek, 1985a: 29.

O kadarki, Milli Şef hakkında yapılan yayınlarda gereken özenin gösterilmemesi durumunda Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü'nün emriyle bazı gazeteler kapatılmıştır.³⁷⁸ Aydemir, İnönü'nün dokunulmaz biri oluşunu ve bunun bir fobiye nasıl dönüştüğünü şöyle ifade eder:

*“Bir puta, bir üstün kudrete, bir dokunulmaz efendiye karşı, bir gün böyle bir isyan patlayınca, yıllar yılı iç alemimizde yaşayan bazı duygular, birden taşarlar. Bu üstün kudreti, bu dokunulmaz olan efendiyi küçültmek, ayaklar altında görmek ve onun hakikaten ayaklar altına düştüğüne inanmak için, o güne kadar baş eğmiş olan insanın, yapamayacağı yoktur.”*³⁷⁹

Yine Aydemir, İnönü fobisinin Celal Bayar ve Adnan Menderes'te bıraktığı etkiyi bir DP milletvekilinden naklen şöyle aktarır:

*“(…) Gerek Bayar, gerek Menderes, başından beri Atatürk ve İnönü'nün tesiri altında kaldılar. Bu tesir biraz da, bir fobi şeklinde oldu. Yani sonuçları itibarıyla, İnönü'nün devamlı korkusu altında kaldılar. Yahut bu his, İnönü'yü çok tanımış olmaktan gelen bir histir. Eğer araştırırsak, hepimiz de bunun, şuur altında yaşayan etkileri vardır”*³⁸⁰

Halbuki çok partili hayata geçilmesi Türkiye'nin dış politika yöneliminde bir değişikliğe neden olmamıştır. Henüz DP muhalefet partisi iken Adnan Menderes, 24 Ocak 1949 tarihli meclis konuşmasında *“Dış politika bahsine gelince; şimdiye kadar her vesileden faydalanarak açıkladığımız gibi bu hususta iktidarla aramızda esaslı bir görüş farkı yoktur. Esasen ana hatları itibarıyla dış politikamız milli bir politika haline gelmiş bulunmaktadır.”* diyerek iktidar partisi ile muhalefet partisi arasında dış politikada büyük ölçüde görüş birliği olduğunu belirtmiştir.³⁸¹ Yine DP iktidara geldiği dönemde Başbakan Adnan Menderes'in hükümet programını okuduğu 29 Mayıs 1950 tarihli meclis konuşmasına bakıldığında da CHP ile DP arasında dış politika tutumunda bir farklılık olmadığı anlaşılmaktadır.³⁸² O dönem hem CHP hem DP hem de halkın başta NATO ittifakına katılma kararı olmak üzere dış politikada hem fikir olması hususunda ise İlber Ortaylı şöyle demektedir:

*“Hiçbir fark yoktu. NATO konusunda, Sovyetler karşısı olma konusunda, bırakın CHP ile DP'yi, bütün Türkiye hemfikir di. O konularda kalem oynatılmazdı; oynatan da 1952 tevkifatında olduğu gibi kendini İstanbul-Harbiye'deki koşu da bulurdu. Hakim zihniyet şuydu; Türkiye' nin tavrı fazla değişik olamaz, çünkü dış politika milli bir husustur ve orada tenkit olmaz.”*³⁸³

³⁷⁸ Arcayürek, 1985a: 30.

³⁷⁹ Aydemir, 1993b: 242.

³⁸⁰ Aydemir, 1993b: 241.

³⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 24.01.1949, D.8, Y.4, C.15, B.36: 168.

³⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, 29.05.1950, D.9, Y.1, C.1, B.3: 31.

³⁸³ Ortaylı ve Küçükkaya, 2012: 184-185.

Celal Bayar da 1950 yılında Cumhurbaşkanı seçildikten sonra eski Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den dış politikanın açık ve kapalı alanlarına ilişkin bilgi almak üzere bir görüşme gerçekleştirmiş ve İnönü ile arasında şöyle bir diyalog gelişmiştir:

“- NATO'ya niçin girmediniz?

Bu sorumdan alınmış göründü.

- Onlar istediler de biz mi girmedik, Celal Bey?

Samimi maksadımı izah ettim, gerçek durumu, NATO'ya girip girmemek hususundaki esas fikrini öğrenmek istediğimi söyledim. Zaten verdiği cevaptan anlaşıyordu ki mukadderatımızı NATO'ya bağlamaktan zarar değil, fayda görmektedir. Bunu sarahatle ifade etti. Esasen benim görüş ve kanaatim de bu yolda idi. Fikir birliği içinde bulunuşumuzdan huzur duydum.”³⁸⁴

Bayar, İnönü ile görüştüktan hemen sonra Başbakan Adnan Menderes ile görüşmüş ve Menderes de NATO'ya üye olma konusunda aynı görüşü paylaştığını dile getirmiştir. Akabinde Bayar başkanlığında Bakanlar Kurulu toplanmış, NATO'ya üyelik konusu masaya yatırılmış ve toplantı neticesinde Bayar, Bakanlar Kuruluna hitaben “*Atlantik Paketi'ne gireceğiz.*” demek suretiyle devletin dış politikada takınacağı tutuma kesinlik kazandırmıştır.³⁸⁵

Her iki iktidar döneminde de Sovyetler tehdit olarak algılanmış ve NATO'ya üye olmak için başvuruda bulunulmuştur. Ancak CHP iktidarındaki NATO'ya üye olmaya dair motivasyonlar, DP iktidarı döneminde de devam etmesine rağmen DP döneminde İnönü fobisi nedeniyle Batı'nın desteğini alarak çok partili hayatı devam ettirme arzusu da NATO'ya üye olma motivasyonlarının arasına eklenmiştir. Nitekim Ülman ve Sander de DP'nin NATO'ya üye olma nedenlerinden birinin Türkiye'deki liberal demokratik yönetim biçimini devam ettirme arzusu olduğunu ve böylelikle NATO üyesi olan DP yönetimindeki bir Türkiye'de İnönü'nün çok partili hayatı sona erdirip demokratik olmayan yoldan iktidarı ele geçirmesinin engellenmek istendiğini söyler.³⁸⁶

Böylelikle CHP iktidarı döneminde, çok partili hayata geçme kararı alınarak algılanan Sovyet tehdidine karşılık ABD desteği sağlanmak istenirken; çok partili hayata geçtikten sonra DP iktidarı döneminde NATO'ya üye olunarak -özelde de ABD desteği alınarak- hem geçmişte arzulandığı gibi algılanan Sovyet tehdidinin dengelenmesi hem de çok partili hayatın yani DP iktidarının devam ettirilmesi amaçlanmıştır. Sadece “çok partili hayat-ABD desteği” ilişkisi özelinden konuya yaklaşıldığında, bir bakıma CHP iktidarı döneminde ABD desteği kazanmak amaç, çok partili hayata geçmek bir araç iken; DP iktidarı döneminde çok partili hayatın devamlılığı bir amaç, ABD/NATO desteği bir araç haline evirildiği söylenebilir. Ancak –bir

³⁸⁴ Bozdağ, 1986: 127-128.

³⁸⁵ Bozdağ, 1986: 129-130.

³⁸⁶ Ülman ve Sander, 1968: 6.

sonraki bölümde tartışıldığı üzere- çok partili hayata geçme kararının Cumhuriyet kurulduğundan beri farklı zamanlarda denendiği de göz önünde bulundurulduğunda, bu kararın NATO'ya girme ve ABD desteğini kazanmanın ötesinde, aidiyet hissedilen gruba benzemenin önemli bir adımı olduğu da belirtilmelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN BATILI OLMA TAKINTISI VE BATILI MÜTTEFİK EDİNME ARZUSU³⁸⁷

Literatürde Türkiye’nin NATO’ya üye olma kararının nedenlerinden biri olarak Türkiye’nin Batıcı motivasyonu ve Batılılaşma isteği gösterilmektedir. Ancak “Batılılaşma-NATO’ya katılma motivasyonu” şeklindeki neden-sonuç örüntüsü hatalı olup Türkiye’nin Batılılaşma motivasyonu ile NATO’ya üye olma motivasyonunun arasındaki ilişki, neden-sonuç silsilesi yerine her ikisinin aynı nedenin çıktısı olarak görüldüğü bir ilişki düzlemine yerleştirilmesi gerekmektedir.

Batılılaşma hareketi, Osmanlı Devleti döneminde idarecilerin ve elitlerin kendisini Batı ile kıyaslaması neticesinde bir aksiyon almanın zaruri olarak görüldüğü yoğun psikolojik motivasyonlarla başlamıştır. Batı karşısında üstünlük kompleksine sahip olan Osmanlı Devleti, 17. yüzyılın sonlarında bu üstünlüğü kaybedip kendini Batı karşısında güçsüz görme kompleksine kapıldıktan sonra tekrardan eski güçlü günlerine kavuşmak için Batılılaşmayı bir araç olarak görmüştür.³⁸⁸ Her ne kadar bu süreç sadece Batı ile kıyas edilen kriterler üzerinden bir reform çabası olarak başlamışsa da zamanla temel motivasyon olan kıyaslama eyleminin yerini Batı’yı benimseme ve özümsemeye bıraktığı -yani Türk toplumunun kimliğinin Batı geniş grup kimliği ekseninde dönüşmeye ve Batılılaşmanın araç olmaktan ziyade amaç olmaya başladığı- görülmektedir. Hatta bu dönüşüm süreci öyle bir aşamaya varmıştır ki, BDS’de Osmanlı Devleti’ni parçalayan ve Türklere neredeyse hiç yaşam hakkı tanımayan işgalci Batılı ülkeler, Türklerin kolektif zihninde olumsuz/düşman imgeleri ile anılırken İstiklâl Savaşı sonrası Cumhuriyet döneminde bu imgelerin yerini olumlu/dost imgeleri almıştır. Dahası sadece zihinlerdeki imgeler değişmekle kalmamış, Türkiye’nin Batılı ülkelere birisi olduğunun kabul edilmesi için aralarında NATO’nun da olduğu Batı’daki hemen her devletler arası teşkilata üye olunmak için üstün bir çaba sarf edilmiştir. Böylelikle önceleri Batı ile kendini kıyaslamayla başlayan ancak akabinde Batı’ya aidiyet duygusunun gelişmesine varan süreçte, NATO’ya üye olmak nihai hedefe varış istikametinde uğranılacak pek çok istasyondan sadece birisi olmuştur. Ancak NATO’ya üyelik süreci, genelde Batılılaşma hareketinin özelde de ait

³⁸⁷ Mücahit Gültekin, Türkiye’nin kendisini Batılı bir ülke olarak Batı’ya kabul ettirmek için ihtiraslı olduğunu, Batı’nın ise bu hususta ihtiyatlı davrandığını, Batı ihtiyatlı davrandıkça da Türkiye’nin arzusunun bir ihtirasa ve takıntıya dönüştüğünü ifade eder (Gültekin, 2017: 487). Gültekin’in düşüncesinden hareketle de bu bölümün başlığında Türkiye’nin batılı olma motivasyonu için ‘*takıntı*’ ifadesinin kullanımı tercih edilmiştir.

³⁸⁸ Gültekin, 2017: 511-513.

olma ihtiyacının karşılanması noktasında duygusal-bilişsel doyumun en kıymetli aşaması olarak görülmüştür. Yani 17. yüzyıl öncesi Osmanlı Devleti'nin Batı'ya karşı üstünlüğüne atfen var olan “*biz sizden üstünüz*” şeklindeki gerçeklik, 17. yüzyıldan sonra dozu giderek artan bir şekilde “*şu an sizden güçsüz olabiliriz ancak tekrardan üstün olacağımız günler gelecektir*” hedefine evrilmiş ancak BDS'de Osmanlı Devleti'nin yıkılması nedeniyle bu hedef gerçekleşmeyince yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin başta NATO olmak üzere tüm Batılı kurumlara üye olmak istediği süreçte “*biz de sizdeniz*” düşüncesine dönüşmüştür. Bu nedenle “Batılılaşma-NATO-psikolojik motivasyonlar” arasındaki örüntünün açığa çıkarılması, geçmişten geleceğe hareket eden bir zaman okunda Türklerin Batı'ya karşı değişen algı ve tutumlarının anlaşılması ve NATO gibi bir güvenlik kaynağı ile neden ısrarla birleşilmeye çalışıldığının açıklanması için önem arz etmektedir.

Bu arka plandan hareketle, bu bölümde öncelikle, Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyet döneminde devam eden Batılılaşma çabasının arka planındaki psikolojik motivasyonlar irdelenmiştir. Ardından BDS'de Osmanlı Devleti'ni parçalayan ve Sevr Antlaşması ile Türklere yaşam hakkı tanımayan işgalci Batı imgesinin zamanla nasıl müttefik NATO imgesine evrildiği ve söz konusu müttefikliğin neden Türklerin Batılı kimliği için bir yatırım aracı olarak görüldüğü tartışılmıştır. Akabinde yeni kurulan Cumhuriyetin kendi kimliğini Batılı medeniyet formunun içerisinde görmesinin ve kendisini Batılı bir ülke olarak kabul ettirme çabasının nedenleri üzerinde durulmuştur. Son olarak, Türkiye'nin çekirdek kimliği içerisinde komünizmin ötekileştirilmesi ve dışlanması suretiyle kimlik dönüşümünün ve Batı'ya yönelik grup aidiyeti gelişiminin son aşaması ele alınmıştır.

3.1. Türklerin Batılılaşmasının Psikolojik Altyapısı

Gerek Osmanlı Devleti'nin son yıllarında gerekse de cumhuriyet döneminde Türk karar alıcılarının zihnindeki yönetim felsefesi Batılı, liberal ve demokratik bir devlet biçimi olmuştur.³⁸⁹ Yaklaşık son üç asıdır Türkler için Batı, hem en yoğun ilişkilerin kurulduğu coğrafya olmuş hem de onun siyasi, ekonomik, askeri, teknolojik, sanat gibi pek çok niteliklerinin benimsenip idealleştirildiği bir hedef olarak görülmüştür. Nitekim Şerif Mardin, Türklerin Batılılaşmasını, “*Osmanlı İmparatorluğunda başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fıkırsel bileşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşım*” şeklinde tanımlamaktadır.³⁹⁰

³⁸⁹ Ülman ve Sander, 1968: 2.

³⁹⁰ Mardin, 1991: 11.

İlber Ortaylı, Batı kavramının Japonya ve ABD'yi düşününce coğrafik, pek çok dilin konuşulduğunu göz önünde bulundurunca dilsel, Ortadoğu'daki Hristiyan halkları ele alınca dinsel, Hindistan'daki parlamentarizme dikkat edilince de yönetsel olarak anlaşılamayacağını belirtir.³⁹¹ Kendisi Batı'yı ve Batıcılığı şöyle tanımlar: *“Batı uygarlığı ve Batı toplumu bir değişimin toplumudur. Değişmeden duran toplum olur mu, diye sorulabilir; olmaz, ama her toplum değişimin bilincine Batı kadar erken varmış değildir. Değişimi fark eden ve ona müdahale etmeye kalkan bir bilinçtir Batıcılık.”*³⁹²

Türk toplumu da gerek Osmanlı Devleti döneminde gerekse cumhuriyet döneminde değişimin bilincine varmış bir toplumdur. Ancak Batılı ülkelere nazaran söz konusu değişimin daha geç farkına varmıştır. Nitekim eğer Batılılaşma olgusu, Rönesans ve Reform dönemlerinden itibaren olumlu ve olumsuz yönleriyle bir bütün halinde moderniteye doğru hareket eden bir küresel tren olarak görülürse, bu treni ilk fark edip binenler Batılı ülkeler olmuş ve zamanla bu ülkeler makinist kabinine geçip trenin rotasını belirlemeye çalışmıştır denebilir. Türk toplumu ise Afrika, Güney Amerika, Ortadoğu ve Asya'nın önemli bir kısmına kıyasla bu küresel treni daha önce fark etmiş ancak hareket halindeki trene arka sıralardaki vagonlardan binebilmiştir. Trene bindiğinde ise trenin makinist odasına varıp kontrolü ele geçirmesi için (Ortaylı'nın deyimiyle değişime müdahale etmesi için)³⁹³ epey vagon geçmesi yani Batılı ülkelerle arasındaki açığı kapatması gerekmiş, lakin kimi zaman epey yol kat ederken kimi zaman araya yeni vagonlar girmiştir. Ayrıca Türk toplumunun bu küresel trene yönelişi yani Batılılaşma arzusu, sadece askeri-teknoloji gibi belli başlı alanlarda olmamış tüm alanları kapsamı amaçlanmıştır. Ancak tüm alanlarda başarılı bir Batılılaşma sürecinin takip edildiği söylenemese de dış politika alanındaki Batıcı yönelişte oldukça ısrarcı olunmuştur. Nitekim Oral Sander, Türk dış politikasının değişmeyen temel karakteristiğinin *‘Batı’ya yönelik* olduğunu söyler ve bu yönelişin güvenlik odaklı bir tehdide karşı konjonktürel bir durum olmayıp süreklilik arz ettiğini belirtir.³⁹⁴ Ortadoğu, Asya ya da Afrika ülkeleri ile kıyaslandığında Türkiye'nin sürekli olarak Batı ülkeleriyle bağlaşma ilişkisi kurmasının nedenini sorgulayan Sander, cevap olarak ileri sürülen basmakalıp açıklamalar hakkında da şu yorumda bulunmuştur: *“(.) ‘sürekli Sovyet tehdidi’ ya da ‘yönetici elitin çıkarları’ gibi her şeyi açıklar gibi görünen, ama aslında hiçbir şey açıklamayan kalıplar, yalnız basit değil, aynı*

³⁹¹ Ortaylı, 2018: 19-20.

³⁹² Ortaylı, 2018: 20.

³⁹³ Ortaylı, 2018: 20.

³⁹⁴ Sander, 2013: 71.

zamanda yanıltıcıdırlar."³⁹⁵ Aynı görüş minvalinde, Türk toplumunun Batılılaşmasının bir dış zorlamadan ziyade iç kararının sonucu olduğunu belirten Ortaylı da sürekli dış etkilere referans veren çağdaş Türk tarihçilerinin yazılarının ve Osmanlı Devleti'nin '*megaloman*' diplomatlarının hatıralarının Türk toplumundaki Batılılaşma hareketinin anlaşılması noktasında yetersiz kaldığını ifade eder.³⁹⁶ Buna karşılık, özellikle dış politika bağlamında, yeni kurulan Cumhuriyet Türkiye'si'nin neden sürekli Batı'ya doğru yönelim içerisinde olduğu sorusuna ise Sander, ilk olarak Atatürk dönemi dış politika tutumunun mirası ve İstiklâl Savaşı'nın niteliği; ikinci olarak Türkiye'nin jeopolitik önemi, uluslararası sistemdeki yeri ve bu durumun sonucu olarak hissedilen güvensizlik duygusu ve son olarak üçüncü ise, diğer ikisiyle bağlantılı olarak ortaya çıkan ekonomik gereksinimler şeklinde yanıt verir.³⁹⁷ Benzer şekilde Yusuf Sarıay da bu hususta şöyle demektedir: *"(...) Türkiye'nin izlediği dış politikanın hiç değişmeyen temel özelliği Batı'ya yönelik olmasıdır. Bu temel yöneliş, güvenlik ve toprak bütünlüğüne yönelik tehdidi karşılamak gibi sınırlı geçici bir olay değil, sürekli bir politika tercihidir."*³⁹⁸

Görüldüğü üzere Türk toplumu, geçici bir heves ya da sadece dış etkiler nedeniyle Batılılaşma çabasında olmamıştır. Geçmiş dönemlerden beri süregeldiği üzere Batılılaşma motivasyonu pek çok dinamikle ilişkili tasavvurlar bütünü olarak ortaya çıkmıştır. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nin Avrupa siyasetinde güçlü ve üstün olduğu dönemlerde Batılılaşma diye bir gayesi olmadığını da belirtmek gerekir. Ne zaman ki yenilgiler başlamış ve göreceli güç değişimi yaşanmış, o vakit Batı'nın askeri üstünlüğünün sorgulanması ile başlayıp akabinde toplumsal, ekonomik ve siyasi modellerinin gözlemlenmesi ve bu modellerin başarılı ya da başarısız bir şekilde Osmanlı Devleti'ne mal edilmesiyle devam etmiştir.³⁹⁹ Nitekim Osmanlı Devleti, 17. yüzyıla kadar baskın bir güç olarak Avrupa siyasetini uzun bir süre etkilemiş ve Psikoloji disiplinin kavramlarıyla ifade edilecek olursa, bu süreçte *"üstünlük kompleksi"*ne kapılmıştır.⁴⁰⁰ Bu noktada Osmanlı Devleti'nin üstünlük kompleksinin ne düzeyde olduğunu göstermesi bakımından Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa Kralı Birinci Fransuva'ya iletlediği ve halen Fransa Ulusal Kütüphanesi'nde bulunan şu mektup iyi bir örnektir:

"Ben ki, sultanlar sultanı, hakanlar hakani, hükümdarlara taç giydiren, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi ve atalarımın fethettiği Akdeniz'in, Karadeniz'in, Rumeli'nin, Anadolu'nun, Karaman'ın, Rum'un, Dulkadiroğulları Vilayeti'nin, Diyarbakır'ın, Kürdistan'ın, Azerbaycan'ın, Acem'in, Şam'ın, Haleb'in,

³⁹⁵ Sander, 2013: 72.

³⁹⁶ Ortaylı, 2018: 26-27.

³⁹⁷ Sander, 2013: 72.

³⁹⁸ Sarıay, 2002: 1707.

³⁹⁹ Mardin, 1991: 12.

⁴⁰⁰ Gültekin, 2017: 511-513.

Mısır'ın, Mekke'nin, Medine'nin, Kudüs'ün, bütün Arap memleketlerinin, Yemen'in ve daha nice ülkelerin ki, büyük atalarımın Allah kabirlerini nurlu etsin karşı konulmaz kuvvetleriyle fethettikleri ve benim muhteşemliğimle de ateş saçan mızrağımın ve zafer getiren kılıcımın gücüyle fethettiğim nice memleketlerin sultanı ve padişahı olan Sultan Bayezid Han oğlu Sultan Selim Han oğlu Sulan Süleyman Han'ım.

*Sen ki, Fransa vilayetinin kralı olan Françesko'sun...*⁴⁰¹

Yine Kanuni Sultan Süleyman'ın Bender Kalesi üzerine yazdırdığı ve bir Osmanlı padişahının kendilik algısının nasıl olduğunu yansıtmaya bakımdan önemli bir kesit şöyledir:

*"Ben Allah'ın kuluym ve cihan mülkünde sultanım, Allah'ın lütfuyla Muhammed ümmetinin başındayım. Allah'ın üstünlüğü ve Muhammed'in mucizeleri bana yoldaştır. Ben Mekke ve Medine adına hutbe okutan Süleyman'ım. Avrupa denizlerinde, Mağrip'te ve Hint'te donanmalar yürüten ben, Bağdat'a şah, Bizans ülkelerine kayser ve Mısır'a sultanım. Ben Macar kralının tahtını alıp bir mütevazı kuluna bağışlamış bir sultanım. Petru Voyvoda başkaldırdı ama atımın nalı onu toza kattı ve Boğdan ülkelerini fethettim."*⁴⁰²

Buna karşılık Avusturya Kralı ile Osmanlı Padişahının protokolde eşit olmasına imkân tanıyan 1606 tarihli Zitvatorok Antlaşması ile başlayan ve Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybettiğinin bir nevi tescili sayılabilecek olan 1699 tarihli Karlofça Antlaşması ile nihayete varan süreçte Osmanlı Devleti Batı karşısında üstünlük kompleksini kaybetmiştir. Bu kayıpla birlikte bir kırılma yaşanmış ve Osmanlı Devleti zamanla kendisini Avrupalı devletler karşısında güçsüz görme kompleksine kapılmıştır. Bu noktadan itibaren gerek Osmanlı Devleti gerekse de onun mirasını devralan Türkiye Cumhuriyeti, kendisinin güçsüz olmadığını kanıtlamak ve Batı'ya kendisini kabul ettirmek için mücadeleye girişmiştir.⁴⁰³

Kantarıcı, 1683 yılındaki Viyana kuşatmasında Osmanlı Devleti'nin ağır yenilgiye uğramasının ve imzalanan Karlofça Antlaşması ile büyük toprak kaybı yaşamasının Osmanlı toplumunun kolektif hafızasında travma yarattığı tespitinde bulunur. Dahası, bir görüşmede Psikiyatri Uzmanı Murat Beyazyüz'ün 1683 yılında yaşanan yenilginin Osmanlı'da "narsisistik zedelenme"ye neden olduğunu kendisine aktardığını belirten Kantarıcı, bu kırılma noktasını "Viyana Sendromu" olarak adlandırır ve o vakte kadar "daimi zafer psikolojisi" ile "Batı karşısında sürekli zafere şartlanan" Osmanlı Devleti'nin o vakitten sonra "daimi yenilgi psikolojisi" içerisine girdiğini belirtir.⁴⁰⁴ İşte bu üstünlük kompleksinden kendini güçsüz görme

⁴⁰¹ <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/ben-ki-hakanlar-hakani-sen-ki-fransa-vilayeti-krali-fransuvasin/228408> (erişim tarihi: 13.02.2022); Kantarıcı, 2020a: 136.

⁴⁰² Kantarıcı, 2020a: 136.

⁴⁰³ Gültekin, 2017: 511-513. Mücahit Gültekin, Osmanlı Devleti'nin üstünlük kompleksinin sona ermesiyle başlayan süreci "aşağılık kompleksi" olarak tanımlamıştır. Yazar, bu ifadesini gündelik dildeki anlamına karşılık gelebilecek hakaret vari bir şekilde kullanmamış, "güçsüzlük, kendini diğerlerinin seviyesinden aşağı görme" gibi anlamlar dâhilinde ifade etmek istemiştir. Ancak bu çalışmada, art niyetli yorumlara mahal vermemek için "güçsüzlük kompleksi" şeklinde bir kullanım tercih edilmiştir.

⁴⁰⁴ Kantarıcı, 2020b: 150.

kompleksine dönüşen ve daimi zafer psikolojisinden daimi yenilgi psikolojisine evirilen süreç, Türklerin Batılılaşma motivasyonunun psikolojik altyapısını oluşturmuştur.⁴⁰⁵ Bu psikolojik altyapı üzerinden devletin askeri, ekonomik, sosyal ve daha pek çok alandaki gereksinimleri üzerinde -yani Batı karşısında kendisini güçsüz görme kompleksine neden olan eksiklikler/zayıflıklar üzerinde- düşünülmüş ve Avrupa siyasetinde Osmanlı Devleti'nin göreceli güç kaybına çareler aranmaya çalışılmıştır. Bu hususta Mücahit Gültekin şunları söylemektedir:

“(...) Türkler Batılı olmak için Batı ile savaşmışlardır. Bu olay Batılılaşma problemi bakımından atılmış keskin bir adımdır. İmparatorluğun başaramamış olduğu bir harekettir.”⁴⁰⁶ Batılı olmak için Batı ile savaşmak, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin 'Batılılaşma imanını' yansıtmayı açısından önemli bir ifadedir. Türklerin Batı tarafından aşağılanmış olması, hor ve hakir görülmesi, Türk siyasal ve kültürel elitinin Batılılaşma arzusunu saplantılı bir tutkuya dönüştürmüş gibidir.”⁴⁰⁷

“Batı tarafından bu denli aşağılananmanın yarattığı acı, Batı tarafından kabul görme ihtirasına dönüşerek Türk aydın ve siyasetçisinin kolektif bilinçaltına yerleşmiş görünmektedir. Batı'nın Türkler hakkında söylediği ufak da olsa olumlu şeylerin, abartılı bir şekilde algılanması bu acıyı hafifleten duygusal bir morfin gibi gelmeye başlamıştır. Milli maçlardaki 'Avrupa Avrupa duy sesimizi!' tezahüratı, kolektif bilinçaltının gür sesi olarak uzun yıllar statları inletmiştir. Şüphesiz, önce elitlerin bilinçaltına işleyen bu acı, toplumun farklı katmanlarına da bulaştırılmıştır.”⁴⁰⁸

Buna karşılık 20. yüzyılın başlarına kadar Batılılaşmanın tam olarak nasıl bir akım olduğu ve Batılılaşmak için ne yapılması gerektiği de Türk idarecileri ve elitleri tarafından yeterince anlaşılamamıştır. Öyle ki II. Meşrutiyet sonrası, devletin son derece geri kaldığına kanaat getirilmiş, *“Avrupa Osmanlı'nın geriliğinin aynası”* olarak görülmüş ve Avrupalı olmak suretiyle ülkenin kurtulacağı düşünülmüştür. Bu süreçte de Batılı olmak için Avrupa'nın kopyalanıp taklit edilmesinin faydalı olmayacağına ve bu nedenle siyasal ve sosyal düzenin tamamen değiştirilerek -*“kopuş esasından hareketle”*- başarıya ulaşılacağına kanaat getirilmiştir.⁴⁰⁹ Özellikle de Jön Türkler, Batılılaşmaya yönelik düşüncelerinde o denli siyah-beyaz ayırımına girişmişlerdir ki *“doğudan gelen her şey geri, batıdan gelen her şey ileri”*

⁴⁰⁵ Siyasi Tarih'teki bu değişim sürecine Batı'nın perspektifinden bakıldığında ise tam tersi bir dönüşüm yaşanmıştır. Nitekim Batı, 17. yüzyıla kadar Doğu'ya -özellikle de Osmanlı Devleti'ne- imrenmeyle başlayıp ardından Türk korkusu ile devam eden yoğun psikolojik etkinin söz konusu olduğu travmatik bir dönem yaşamıştır. 17. yüzyıldan sonra ve nihayetinde BDS'ye kadarki süreçte korku duygusu yerini giderek *“aşağılanan ve hor görülen Doğu imgesi”*ne bırakmıştır (Kantarıcı, 2020a: 127). Bilhassa, İnebahtı Deniz Savaşı'nda Batı'nın Osmanlı Devleti'ne karşı kazandığı zafer, o ana kadar Batı'nın *“öğrenilmiş çaresizlik psikolojisi”*ni yıkabilmesine dair ilk somut başarı olduğu söylenebilir (Kantarıcı, 2020b: 150).

⁴⁰⁶ Gültekin, 2017: 509.

⁴⁰⁷ Gültekin, 2017: 510.

⁴⁰⁸ Gültekin, 2017: 510.

⁴⁰⁹ Nişancı, 2010: 61.

olduğu kabul edilmiş, Batı'ya karşı güçlü bir hayranlık duygusu ile bakılmıştır.⁴¹⁰ Böylelikle Türk toplumundaki Batılılaşmanın/Garplılaşmanın Osmanlı Devleti'nin göreceli güç kaybının engellenmesi amacıyla ortaya çıktığı söylenebilir.⁴¹¹ Ancak Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma yolunda önemli mesafeler kat edilmesine rağmen devletin yıkılışı engellenememiş ve BDS sonrası Osmanlı Devleti parçalanmıştır. Buna karşılık Osmanlı Devleti'nin kendini güçsüz görme kompleksi nedeniyle Batı'ya kendini kabul ettirme arzusu, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne de miras kalmış ve bu nedenle Batılılaşma motivasyonu cumhuriyet döneminde de son sürat devam etmiştir.

3.2. Tutum Değişimi: İşgalci Batı'dan Müttefik Batı İmgesine Geçiş

Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve savaş sonrası neredeyse Türklere hiç yaşam hakkı tanımayan Sevr Antlaşması'nın dayatılması Türklerin belki de tarihindeki en büyük travmasını yaratmıştır. Dış politika stratejisinin tamamen çöktüğü, başkent İstanbul'un yanı sıra ülkenin tüm kritik noktalarının işgal edildiği ve kutsal toprakların kaybedildiği bu süreç, Türkler gibi bağımsızlıklarına düşkün bir toplum için çok ağır olmuştur. Ayrıca kaybedilen topraklardaki Müslümanların maruz kaldığı insanlık dışı muameleler ve binlerce Müslümanın yardım çığlıkları asırlık çınarları olan Osmanlı Devleti'nin yıkılışını gören Türkler için nesilden nesile aktarılacak bir seçilmiş travma yaratmıştır. Vamık Volkan tarafından kavramsallaştırılan '*seçilmiş travmalar*' ya da diğer bir deyişle '*seçilmiş örselenmeler*' kavramı, bir geniş grubun yaşadığı büyük kayıp, incinme, aşağılanma ya da bir başka grubun kurbanı olma gibi durumlarda geniş grup tarafından paylaşılan duyguları ifade etmektedir. Yaşanan bir travma, geniş grupların kimliklerine işlenmekte yani bir anlamda geniş grup kimliğinin parçası haline gelmektedir.⁴¹²

Savaştan hemen sonra Mustafa Kemal ve arkadaşlarının önderliğinde başlayan İstiklâl Savaşı ile ülkenin dört bir tarafını saran işgal kuvvetlerine karşı Milli Mücadele başlatılmıştır. Türklerin makûs talihini değiştirmeyi amaçlayan ve toplumun seçilmiş travmasını sığağı sığağına seçilmiş zafere⁴¹³ dönüştürmeyi arzulayan bu mücadele neticesinde, Batılı işgal kuvvetleri Anadolu topraklarında bozguna uğratılmış ve Türklere dayatılan Sevr Antlaşması'nın yerini sahada kazanılan zaferin masaya da yansıdığı Lozan Antlaşması almıştır.

⁴¹⁰ Nişancı, 2010: 61.

⁴¹¹ Nişancı, 2010: 60.

⁴¹² Volkan, 2012: 67-58. Seçilmiş travma kavramı, Dördüncü Bölüm dahilinde detaylıca ele alınmıştır.

⁴¹³ Seçilmiş zaferler, tıpkı seçilmiş travmalar gibi grubun kendilik duygusunu besleyen, grup kimliğinin bir parçası haline gelen, bir grubun zaferini ve başarılı olma öyküsünü içeren olaylardır. Örnek olarak Türklerin 1974 Kıbrıs Barış Harekatı gösterilebilir (Çevik, 2010: 71).

Sonrasında da ülkenin kurtuluşa ermesine müteakiben Milli Mücadele kahramanları, yıkılan devletin yerine yeni Türkiye devletini kurmuşlardır. Bu süreçte Türkiye açısından bir yandan ekonomik, teknik ve siyasi anlamda gelişmişliği nedeniyle Batı'ya duyulan hayranlığın ve ilginin; diğer taraftan Osmanlı Devleti'ni yıkan ve Türklere neredeyse hiç yaşam hakkı tanımayan aynı Batı'ya karşı bir nefretin oluşturduğu ikilem ortaya çıkmıştır. Bu durumu William Hale, “sevgi-nefret ilişkisi” özelinden şöyle açıklamaktadır:

“Sonuçta batıyla geline nokta bir sevgi-nefret ilişkisine dönüşmüştü. Batıyı teknik, ekonomik ve askeri açıdan takip etmek ve batı topluluklarının saygın bir ülkesi olmak isteniyordu. Terazinin diğer kefesindeyse geçmiş tecrübelerden ötürü, batıya karşı bir şüphe ve Batı Hükümetlerinin her türlü patronluk taslayan hareketine karşı şiddetli bir içerleme duyuluyordu.”⁴¹⁴

Yine Batıya/Garba karşı olumsuz duyguların bir dışavurumu olması bakımından Türkiye'nin Milli Şairi Mehmet Akif Ersoy'un kaleme aldığı İstiklâl Marşı'nın şu kıtası da güzel bir örnek oluşturmaktadır.

*“Garb'ın âfâkı sarmışsa çelik zırhlı duvar;
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imânı boğar,
“Medeniyet!” dediğin tek dişi kalmış canavar?”⁴¹⁵*

Ancak Batı'ya karşı hayranlık ile nefret duyguları bir arada hissedilmesine rağmen yeni kurulan devlet hem siyasi, askeri, ekonomik, toplumsal vb. yapı bakımından Batılı tarzda bir görünüme sahip olmuş hem de çok yakın bir geçmişte Osmanlı Devleti'ni parçalayan, Anadolu'yu işgal eden ve Türklere yaşam hakkı tanımayan Batılı ülkelerle iyi ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu ilişki biçimi de pragmatik sebeplerden ötürü olduğu düşünülse de muhteviyatına bakıldığında oldukça samimi-içten olduğu ve konjonktürel-dönemsel bir yakınlıktan ziyade Osmanlı Devleti'nde başlayan Batılılaşma hamlesinin son sürat devam eden motivasyonlarıyla sürdürüldüğü görülmektedir. Ayrıca William Hale tarafından sevgi-nefret ilişkisi olarak özetlenen Türklerin Batıya bakış açısındaki nefretin ortadan kalktığı, sevginin ise ilerleyen zamanda -Mehmet Seyfettin Erol tarafından belirtildiği üzere- Türkiye'nin bir batılı ülke olan ABD ile ‘aşk ilişkisi’ (love affair) yaşayacak kadar derinleştiği görülmektedir.⁴¹⁶ Dahası her ne kadar 1939 tarihli Türkiye-İngiltere-Fransa ittifakı, dönemin şartlarına bakıldığında konjonktürel bir yakınlaşma olarak görülse de 1949 yılında kurulan NATO'ya defalarca üye olmak için başvurmak, NATO üyeliğini bir askeri ittifaktan öte tıpkı Avrupa Konseyi ve AEİBÖ üyeliklerinde hissedildiği gibi Türkiye'nin Batılı bir ülke olduğunun kabul edilmesi

⁴¹⁴ Hale, 2003: 29-30.

⁴¹⁵ https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/istiklalmarsi_metin.pdf (erişim tarihi: 27.01.2022).

⁴¹⁶ Erol, 2010: 345.

bakımından bir tasdikname/aidiyet nişanı olarak görmek ve 1952 yılında üye olduktan sonra NATO'ya gönülden bağlı bir müttefik olmak pragmatizmin ötesinde romantizm içerdiğini de belirtmek gerekir.

Bu noktada, Osmanlı Devleti'ni yıkarak Türklere belki de tarihindeki en büyük travmayı yaşatan ve Sevr Antlaşması'nı dayatarak Türklerin belki de en büyük fobisi olan Sevr fobi'yi Türklerin kolektif hafızasına kazıyan Batılı ülkelerin, “işgalci Batı imgesi”nden nasıl “müttefik NATO imgesi”ne evirildiği ve sevgi-nefret ikileminin zamanla -ABD özelinden olsa da- Batı'ya karşı aşk ilişkisi şeklinde sıkı bir bağlanma ve kader ortaklığına nasıl dönüştüğü sorusu en can alıcı soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu sorunun cevabı, sadece Türklerin zihnindeki değişen ‘Batılı ülke’ imgesini değil, Batılı ülkelerden müteşekkil NATO'nun Türkiye’de nasıl algılandığını da göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü bu süreçte bir tarafta düşman/işgalci Batı imgesi ile diğer taraftan öykünen Batı ve sürekli üyesi/müttefiki olunmak istenen Batı düşüncesi arasında uyumsuzluk -yani Psikoloji disiplininin bir alt alanı olan Bilişsel Psikoloji'nin kavramlarıyla ifade edilecek olursa bir ‘bilişsel dengesizlik’- ortaya çıkmıştır.⁴¹⁷

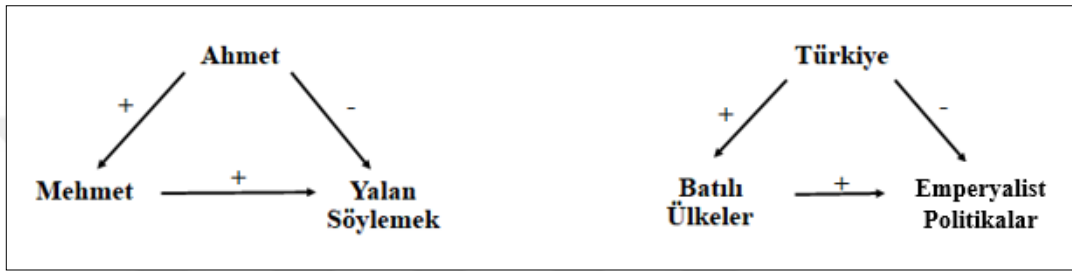
Bilişsel dengesizlik, tutumların birbirleriyle uyumlu olması gerektiğini, eğer tutumlar arasında bir tutarsızlık varsa bu durumun bireylerde huzursuzluğa neden olacağını ve tutarsızlığın giderilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Heider tarafından kavramsallaştırılan bilişsel dengesizlik yaklaşımı, her ne kadar ya hep ya hiç mantığı ile konuya yaklaşılsa da sorunun ortaya koyulması açısından faydalı bir çerçeve sunmaktadır.⁴¹⁸ Heider, bir bireyin (A), diğer bir birey (B) ve bir de tutum objesi (C) arasındaki ilişkiler üzerinde durmuş ve A, B'yi severse olumlu (+); A, C'yi severse olumlu (+) ve B de C'yi severse olumlu (+) olacak şekilde ilişkinin dengeli olacağını belirtmiştir. Ancak A'nın B'yi sevmesi ama A'nın C'yi sevmemesi, buna karşılık B'nin ise C'yi sevmesi durumunda bir dengesizlik ortaya çıkacağını⁴¹⁹ ve böylesi

⁴¹⁷ Mücahit Gültekin, İstiklâl Savaşı'nda İngiltere liderliğindeki Batılı emperyalistlere karşı mücadele verilip ardından savaş sonrasında Türkiye’de Batılılaşma çabalarının gözlemlenmesini bir paradoks olarak nitelendirir. Ancak yazar, Cumhuriyet seçkinlerinin zihninde böylesi bir paradoksun olmadığını ifade eder. Gültekin’in aksine bu çalışmada, düşman Batı imgesinden müttefik Batı imgesine geçişte önemli bilişsel çelişkilerin olduğu ve Türkiye’nin kuruluşundan itibaren Batılılaşma çabasının hem önemli psikolojik motivasyonlardan etkilendiğini hem de gelecek için önemli psikolojik sonuçlar doğurduğu ileri sürülmüştür. Bilişsel çelişki yaklaşımı, Gültekin tarafından Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında 1964 Johnson mektubu ile yaşanan kırılma dönemindeki psikolojik etkileri açıklamak için kullanılmıştır. Ayrıca yazar Türk-Amerikan ilişkilerinin 1946-1964 yılları arası dengeli olduğunu ve 1964 sonrası çelişkinin ortaya çıkıp dengesizlik yaşandığını ifade etmiştir. Bkz. (Gültekin, 2017: 580-585).

⁴¹⁸ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2019: 164-165.

⁴¹⁹ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2019: 164-165.

bir dengesizliğin de bireyde psikolojik rahatsızlığa yol açacağını ifade etmiştir.⁴²⁰ Bir örnekle açıklamak gerekirse, aşağıdaki şekilde de görüleceği üzere, Ahmet (A), Mehmet'i (B) sevmekte; Ahmet (A), yalan söylenmesinden (C) nefret etmekte ama Mehmet (B) ise yalan söylemeyi (C) sevmektedir. Bu durumda yalanı sevmeyen ama Mehmet'i seven Ahmet'in tutumlarında bir dengesizlik oluşmaktadır.⁴²¹ Benzer şekilde Türkiye (A), Batılı ülkeler (B) arasında yer almak istemekte; Türkiye (A), emperyalizme (C) karşı çıkmakta ama Batılı ülkeler (B), geçmişte Osmanlı Devleti'nin yıkılışına da sebep olan emperyalist (C) politikalar izlemektedir. Böylelikle Türkiye'nin tutumunda tutarsızlık ortaya çıkmakta ve tutarsızlık neticesinde oluşan bilişsel dengesizliğin giderilmesi gerekmektedir.⁴²²

Şekil 3.1 Heider'in Denge Kuramı ve Türkiye'nin Tutumu⁴²³

Tutumlar ve tutumlardaki tutarsızlık hakkında yukarıda bahsedilen denge kuramına benzemekle birlikte daha geniş analiz yapma imkânı tanıyan Bilişsel Psikoloji'ye ait bir başka yaklaşım olarak *bilişsel çelişki yaklaşımı* (diğer bir deyişle *bilişsel uyumsuzluk yaklaşımı*) da Türkiye'nin tutumu ve davranışı hakkında bir açıklama getirebilir. Bilişsel çelişki, Leon Festinger tarafından geliştirilen bir yaklaşım olup her bireyin tutarlı davranmaya çalıştığını, eylemleriyle tutumlarının uyumlu olması için çabaladığını, eğer ki bir tutarsızlık olduğunda

⁴²⁰ Sakallı, 2016: 159-160. Heider'in kuramında dördü dengeli ve dördü dengesiz olmak üzere sekiz adet olası düzen bulunmaktadır. Burada sekiz düzenden sadece konuyla alakalı olan bir dengesiz düzene yer verilmiştir.

⁴²¹ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2019: 164-165.

⁴²² Heider'in dengesizlik kuramına göre Türkiye'nin tutum değişikliğine giderek ya Batılı ülkelere olan yaklaşımını ya da emperyalizme olan tutumunu değiştirmesi gerekmektedir. Ancak Rosenberg ve Abelson'un bilişsel dengeleme kuramına göre tutumların değişimi için illaki olumlu-olumsuz şeklinde bir değişim gerekli olmayıp ilişkilerin nötr olması durumunu da hesaba katarak reddetme, ayrıştırma ve güçlendirme şeklinde farklı yöntemlerle bilişsel dengenin sağlanabileceği ileri sürülmektedir. Reddetme yönteminde tutarsızlığa neden olan tutum görmezden gelinerek reddedilir. Örnek üzerinden açıklamak gerekirse, Ahmet, Mehmet'in yalan söylediğine inanmayabilir ya da yalan söylemesini görmezden gelebilir. Ayrıştırma yöntemine örnek vermek gerekirse, Ali hem kız arkadaş edinmek hem de okulda iyi notlar almak istemektedir. Fakat kız arkadaşına ayıracağı zaman okulda iyi not almasını engelleyebilir. Bu durumda Ali için eskiden iyi not 90-100 puan arası iken; Ali iyi not almayı 60-70 puan olarak görüp kız arkadaşıyla zaman geçirmesinin kendisinin 90-100 puan almasına engel olması noktasında dengesizlikten kurtulmuş olacaktır. Güçlendirme yöntemine örnek vermek gerekirse, bir kişinin sigara içmek istemesine rağmen akciğer kanseri olmak istememesindeki tutarsızlıkta sigara içmenin sinirlere iyi gelmesi, iyi düşünülmesi, arkadaş çevresinde sigara içenlerce kabul edilmek gibi kendisinin iyi olduğunu düşündüğü yönlerini güçlendirerek tutarsızlıktan kurtulmasıdır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2019: 165-167).

⁴²³ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2019: 164. Tablodaki "Ahmet-Mehmet-yalan söylemek" örneği kaynaktaki şekle sadık kalınarak aktarılmış, "Türkiye-Batılı ülkeler-emperyalist politikalar" şekli bu çalışma için hazırlanmıştır.

bilişsel çelişkinin yaşandığını ve bu durumun bireyin gerilim ya da diğer bir deyişle psikolojik gerginlik yaşamasına neden olduğunu ifade eden bir kavramdır.⁴²⁴ Söz konusu tutarsızlığın nedenleri incelendiğinde basitçe denilebilir ki, insanların iki seçenektan birini seçmeleri genellikle çelişkili bir karar verme sürecini barındırır. A seçeneği tercih edildiğinde reddedilen B seçeneğinin olumlu yönleri, B seçeneği tercih edildiğinde de reddedilen A seçeneğinin olumlu yönleri tercih eden kişi de gerilime yol açar. Bu durumun olmaması yani Festinger'in ifadesiyle 'çelişkisiz' bir karar verme süreci ise neredeyse oldukça ender rastlanan bir durumdur.⁴²⁵ Bilişsel çelişki yaşandığında da -ki bu durum kişi de gerilime yol açması bakımından rahatsızlık vericidir- zihin, tutarsızlığın giderilmesi ve gerilimin azaltılması için tutarlı bir bilişsel yapı arayışında bulunacaktır.⁴²⁶ Bu durumda Festinger, çelişkinin giderilmesi için dört çeşit yöntemin olduğunu ileri sürmüştür. Bu yöntemler şöyledir: i) davranış değiştirme, ii) tutum değiştirme, iii) tutum veya davranışı destekleyen yeni bilgiler edinme ve iv) bilişsel çelişkinin önemini azaltma.⁴²⁷

Her ne kadar literatürde bilişsel çelişki konusunda Bilişsel Psikoloji ve Psikanalitik arasında bir işbirliği modeli ortaya koyulmamış olsa da çelişkilerin bireyde yarattığı gerilim göz önünde bulundurulduğunda Psikanalitik alanının bakış açısıyla konuya açıklık getirilebileceği değerlendirilmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde Türklerin Batılı devletlere yönelik tutumu ile cumhuriyetin kuruluşundan sonra Batı'ya yönelik tutumu arasındaki çelişki özelinden bakıldığında, çelişkinin Türklerin geçmiş travmalarıyla ve bilinçdışı süreçleriyle ilişkili olduğu görülmekte ve çelişkinin azaltılması için başvuru yöntemler Psikanalitik'teki savunma mekanizmalarına birer örnek oluşturmaktadır. Bu noktada Türk karar alıcıları, bilişsel çelişkiyi gidermek için üç adet savunma mekanizmasına (bastırma,

⁴²⁴ Glassman ve Hadad, 2018: 173; Arkonaç, 2001: 192.

⁴²⁵ Freedman vd., 2003: 355. Bugün Türkiye'deki okullarda Tarih derslerini alan öğrenciler bile muhtemelen bu bilişsel çelişkiyi yaşıyor. Nitekim Osmanlı Devleti'ni parçalamak üzere Batılıların Osmanlı Devleti'ni işgal ettiği, gizli antlaşmalar ile devletin İtilaf Devletlerince paylaşıldığı, Sevr Antlaşması ile küçük 'kilitli bir ülke' olarak Türklerin yaşamalarına izin verildiği, ardından İstiklâl Savaşı esnasında Yunanların kışkırtılarak ülkemizi işgal etmesine destek verildiği minvalindeki tarih anlatısı, hemen ardından 1923 yılı sonrasında Türkiye'nin Batılı bir ülke olduğu, Batılı kurumlarda asli roller üstlendiği ve hem Batılı kimliği hem de bağımsızlık hareketi ile üçüncü dünya ülkelerine örnek olduğu şeklinde devam etmektedir. Ancak buradan çıkarılacak sonuç, Batılı bir ülke olmanın kötü olduğu ve Türkiye'nin yanlış bir dış politika tutumu benimsediği anlamına da gelmemektedir.

⁴²⁶ Freedman vd., 2003: 356.

⁴²⁷ Sakallı, 2016: 162-163. Bir örnekle açıklamak gerekirse; bir bireyin işyerinde müdürünün yeni planını beğenmemesine rağmen müdürüyle ilişkisinin bozulmasını istemediği için planı beğendiğini söylediği durumda yaşanan bilişsel çelişkide dört yöntem şöyle işleyecektir. i) Birey davranışını değiştirip planı beğenmediğini açıklar, ii) kendi davranışını değiştirip aslında planı beğendiğini düşünür, iii) planın aslında iyi olduğuna dair yeni kanıtlayıcı bilgiler edinir ve iv) beğenmediği bir planı beğenmiş gibi davranmanın aslında çok da kötü olmadığını söyleyerek bilişsel çelişkinin önemini azaltır (Sakallı, 2016: 163). Bu çalışmada, Bilişsel Psikoloji çerçevesinde bilişsel çelişkinin giderilmesi için öne sürülen söz konusu yöntemlerin Psikanalitik alanındaki savunma mekanizmaları sayesinde gerçekleşebildiği düşünülmektedir.

yer değiştirme ve içleştirme mekanizmalarına) bir arada başvurduğu söylenebilir. Bu savunma mekanizmalarının önemi ise, bir yandan Türkiye’nin düşman Batı ile bir arada yaşamak istenen Batı düşünceleri arasındaki bilişsel çelişkinin giderilmesine hizmet ederken diğer yandan Türkiye’nin NATO ittifakına iki kez reddedilmesine rağmen ve tek seçenek ittifaka katılmak olmamasına rağmen ısrarla Batılı müttefik edinme arzusundaki rolüdür.

Savunma mekanizmaları, bireyin kaygı duymaması için gerçekliğin çarpıtılmasını sağlayan bilinçdışı tekniklerdir.⁴²⁸ Birey farkında olarak ya da olmayarak kendi psikolojik bütünlüğünü sürdürmek ve benliğini korumak için tek bir savunma mekanizmasına başvurabileceği gibi birden fazla savunma mekanizmasını bir arada da kullanabilir. Bu noktada savunma mekanizmaları olumsuz sürecin atlatılması için sağlıklı bir araç gibi gözükmektedir. Ancak savunma mekanizmaları kullanımında uyum sağlanmasını engelleyecek düzeyde abartıya kaılırsa ya da savunma mekanizmaları söz konusu durumun üstesinden gelmek için tek başvurulacak araç olarak görülürse sağlıksız bir durumun ortaya çıkabileceği ve akabinde nevrotik savunma mekanizmalarının gelişebileceği hatırdan tutulmalıdır.⁴²⁹

Türkiye’nin hem Batılı bir ülke olma arzusu hem de geçmişte Batılıların işgaline uğramış olma düşünceleri arasındaki uyumsuzluğunu gidermek için başvurduğu savunma mekanizmalarından ilki bastırmadır. Bastırma kavramı, Sigmund Freud tarafından geliştirilse de Freud’un kızı Anna Freud bastırma kavramına özel bir önem vermiş ve diğer savunma mekanizmalarının bastırma mekanizması ile birlikte çalıştığını ne sürmüştür.⁴³⁰ Bu nedenle Psikanaliz’deki savunma mekanizmaları içerisinde belki de en önemlisi ‘*baskı*’ (repression) ya da fiil haliyle ifade edilecek olursa ‘*bastırma*’ (*supression*) kavramı olup bastırma, “*uygun görülmeyen istek ve anıları bilinçten uzaklaştırma mekanizması*” olarak tanımlanmaktadır.⁴³¹ Glassman ve Hadad da bastırma kavramını “(.) *Freud’un teorisine göre, dürtülerinin, hatıraların ve düşüncelerin bilinçli zihinden zorla ayrılmasını sağlayan savunma mekanizması*” olarak tanımlamaktadır.⁴³²

Savunma mekanizmalarının en ilkeli/eskisi olan bastırma, id dürtülerinin bilinç dışı seviyede engellenmesi işlevini görür.⁴³³ Nitekim anıların, yaşanmışlıkların, içsel çatışmaların, duyguların bireyin zihninde sürekli olarak yer etmesi bireyin tüm bunlarla başa çıkmasını

⁴²⁸ Cottam vd., 2017: 47.

⁴²⁹ Gençtan, 1995: 73.

⁴³⁰ Freud, 2011: 36-42; Gençtan, 1995: 78.

⁴³¹ Gençtan, 1995: 78.

⁴³² Glassman ve Hadad, 2018: 148.

⁴³³ Glassman ve Hadad, 2018: 204.

imkansız hale getirecektir.⁴³⁴ Bu nedenle de bastırma sürecinde, birey için hoş olmayan yaşanmışlık farkında olunmadan ortadan kaldırılmaktadır.⁴³⁵ Ancak ‘ortadan kaldırma’ olarak tanımlanan bu süreç, yaşanmışlığın tamamen kaybolduğu anlamına gelmemekte bireyin farkında olduğu bilinçten farkında olmadığı bilinç dışına yaşanmışlığın nakli söz konusudur. Bu arka plandan hareketle, Türkler BDS’de Osmanlı Devleti’nin parçalanmasını ve yaşanan toprak kayıplarını zihninde bastırmıştır. Özellikle karar alıcıların iradesiyle gerçekleşen toplumdaki bastırma süreci, Osmanlı Devleti’nin yıkılış sürecindeki olumsuzlukların ve acıların bilinç dışına itilmesini sağlamıştır. Bahse konu bastırma süreci de Psikoloji disiplindeki ‘yas’ kavramıyla ilişkili olacak şekilde, Osmanlı Devleti’nin yıkılışıyla ve uzun yıllardır yönetilen toprakların yitirilmesiyle yaşanan büyük bir kaybın yasının tutulmasını engellemiş, yani bastırma süreci yas tutulmama sürecini de kapsamıştır.

Volkan’a göre yas tutmak, *“bir şeyin değiştiğini ya da yok olduğunu kabul etme süreci”* olarak tanımlanmaktadır.⁴³⁶ Aslında istem dışı bir tepki olan yas tutma, olması gerektiği gibi ilerlerse kayıp sonrası normal hayata bir uyum sürecidir.⁴³⁷ Yakınını kaybeden bir bireyin normal şartlarda yas süresi bir ya da iki yıllık bir süreçte tamamlanmaktadır. Volkan, bireyler gibi geniş grupların da yas süreçlerinin olduğunu ancak geniş grupların toplumsal yas sürelerinin 30-40 sene hatta bazı durumlarda 60-100 sene sürebildiğini belirtir.⁴³⁸ Bir kayıp sonrası yaşanan yas süreci iki aşamada gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki; şok, inkâr ve öfkenin yaşandığı *“disorganizasyon”* aşamasıdır. Diğer; pazarlık ve kabullenme-değişim sürecinin yaşandığı *“reorganizasyon”* aşamasıdır. Disorganizasyon döneminde yaşanan kayıp nedeniyle mevcut durumun ilk etapta anlaşılamaması/ıdrak edilememesi sonucu şok yaşanır. Ardından yaşananların kısa bir süre inkâr edilmesi ve sonrasında bazen yaşanan kaybın kendisine atfen bazen de Yaratıcıya yönelik bir öfke belirir. Böylelikle şok, inkâr ve öfke ile disorganizasyon aşaması tamamlanır. Ardından yasın sağlıklı bir şekilde devam edip neticelenmesi için reorganizasyon aşamasının başlaması gerekir. Bu süreçte kaybın nedenleri üzerinde tartışılır ve sorumlulukların nasıl paylaşılacağı üzerinde durulur. Ardından kaybın ve sorumlulukların

⁴³⁴ McWilliams, 2013: 145.

⁴³⁵ Cottam vd., 2017: 47.

⁴³⁶ Volkan ve Atabey, 2010: 42. Yas tutma işinin ekseriyetle yası tutan kişinin bir kayıp yaşaması bağlamında değerlendirilmektedir. Ancak eski kabile yaşantılarında düşmanlarını yenen kabileler de yendikleri düşmanların yaslarını tutmuşlardır. Eski kabilelerde öldürülen düşmanlar için yas tutulması ile ilgili olarak bkz. (Freud, 2014: 57-63).

⁴³⁷ Volkan, 1999: 49.

⁴³⁸ Volkan ve Atabey, 2010: 42.

kabullenilmesinin ve bunu izleyen bir değişim sürecinin akabinde normal hayatın devam etmesiyle reorganizasyon aşaması biter ve yas tamamlanır.⁴³⁹

Osmanlı Devleti'nin ve uzun yıllardır yönetilen toprakların kaybı sonrasındaki yas sürecine bakıldığında, ilk aşama olan disorganizasyon aşamasında şok, inkâr ve öfkenin yaşandığı hatta öfkenin Osmanlı Devleti'ne yöneltildiği görülmektedir. Ancak bastırma olarak adlandırılan savunma mekanizmasına başvurulması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin kaybı sonrası reorganizasyon aşaması yaşanmamış ve kayıp sonrası pazarlık ve kabullenme-değişim süreci ile yas tamamlanamamıştır. Nitekim Atatürk, yeni kurulan Cumhuriyet'te yas tutulmasını istememiştir. Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Hanım, Atatürk'ün sabahları okula giden evlatlarına “*Yas tutmayın, yaşlı görünmeyin, herkes neşeli olacak. Yas diye bir şey yok.*” dediğini aktarmaktadır.⁴⁴⁰ Volkan, Atatürk'ün bu yaklaşımını şöyle açıklar:

*“Liderlerin kişilik yapısı ve tarihi olaylar birbirlerine girerler. Atatürk'ün kişilik yapısı onu yas tutan Türklerin özsevisini yüceltecek bir yola koymuş. Çocukken annesinin yasını gidermek isteyen Atatürk, erişkin olarak yas tutan, istila edilen, modernizmi yaşaması önlenen milleti kurtarmaya kendini vermiş oluyor. En sonunda millet o kadar neşeli olacak ki yas kalmayacaktır. Atatürk'ün Ankara'sını düşününüz; küçücük, toz, toprak dolu bir yer. Atatürk orayı neşeli bir Paris yapmak istiyordu. Danslar, balolar, yemekler...”*⁴⁴¹

Osmanlı Devleti'nin kaybı sonrası Atatürk onarıcı bir lider olarak Türk kimliği altında Türkiye'nin kurulmasını sağlamıştır.⁴⁴² Ancak Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Osmanlı Devleti ve Osmanlı kimliği tümüyle reddedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin yasının tutulmaması ve toplumun kaybettiği eski kimliğin yeni Türk kimliğine entegre edilememesi nedeniyle de yeni kimliğin tam anlamıyla özümsemesi mümkün olmamıştır. Bu da günümüzde bile Türk toplumunda Osmanlı Devleti dönemine dair tartışmaların devam etmesine neden olduğu söylenebilir.⁴⁴³ Böylelikle bir savunma mekanizması olarak başvuru

⁴³⁹ Çevik ve Ceyhun, 2011: 33-34.

⁴⁴⁰ Volkan ve Atabey, 2010: 53.

⁴⁴¹ Volkan ve Atabey, 2010: 54. Atatürk doğmadan önce annesi Zübeyde Hanımın üç çocuğu da (iki erkek ve bir kız) hayatını kaybetmiş ve Atatürk yedi yaşındayken Zübeyde Hanım'ın eşi Ali Rıza Efendi de ölmüştür. Volkan, Atatürk'ü “*ölüler evinde doğmuş ve büyümüş bir çocuk*” olarak nitelendirir (Volkan ve Atabey, 2010: 50-51).

⁴⁴² Volkan ve Atabey, 2010: 43.

⁴⁴³ Çevik, 2010: 123-125. Günümüzde halen daha Türk toplumunun kimi kesimlerince Osmanlı Devleti'nin eski ihtişamlı günlerine dönülmek istenmesi, bir bağlantı nesnesi olarak Osmanlı padişahlarının tuğralarının benimsenip yüzüklerde, tablolarla ya da araç camlarında sergilenmesi, Yeni Osmanlıcılık (Neo-Ottomanism) gibi tartışmaların yapıyor olması ve bazı kişilerin kendilerini ‘Osmanlı torunları’ olarak ifade etmeleri bu durumdan kaynaklanmaktadır. Bu kesimlerin karşısında da Kemal Atatürk imzalı dövmeleri taşıyan, evlerinde ve arabalarında Atatürk'ün imzasını sergileyen, kendilerini Mustafa Kemal'in askerleri olarak tanımlayan ve Osmanlı'yı neredeyse tümünden reddeden bir kesim de bulunmaktadır. Buradaki ayrışmanın nedeni Osmanlı Devleti'nin yasının tutulamamasından kaynaklanmaktadır. Yas süreci yaşanmaması nedeniyle Osmanlı Devleti, Türk toplumunun kolektif zihninde hala defnedilememiş, iyisiyle ve kötüsüyle geçmişimizin bir parçası olduğu kabullenilememiştir.

bastırma nedeniyle Osmanlı Devleti'nin ve sahip olunan toprakların kaybının yası tutulamamış, yas tutulmadığı için pazarlık ve kabullenme-değişim sürecini içeren reorganizasyon aşaması tamamlanmamış, Osmanlı Devleti'nin Batılı devletlerin işgali nedeniyle yıkıldığı ve asıl sorumluların Batılılar olduğu gerçeği zihinlerde bilinç dışına itilmeye çalışılmıştır.

Başvurulan ikinci savunma mekanizması yer değiştirmedir. Glassman ve Hadad'a göre yer değiştirme, “(...) dürtü enerjisinin bir nesneden yedek nesneye yeniden yönlendirilmesini içeren savunma mekanizmasıdır.”⁴⁴⁴ Bu süreç iki farklı şekilde işleyebilmektedir. Bunlardan ilki, gösterilecek tepkinin asıl gösterilmesi gereken nesne ya da kişi yerine bu durumla alakasız bir başka nesne ya da kişiye yönetilmesi ve ikincisi de asıl gösterilmesi gereken tepki yerine bir başka tepkinin gösterilmesidir.⁴⁴⁵

Türkiye'nin Batılı düşmanlara yönelik olumsuz tutumu ve öfkesi, iki şekilde ‘yer değiştirme’ mekanizması ile tutum değişikliğine neden olmuştur. Bunlardan ilki, Batı'nın hem iyi hem de kötü şeklinde ikiye ayrılmasıdır. Batı; emperyalizm anlamında kötüdür ama devlet anlayışı ve yakaladığı çağdaş medeniyet seviyesi bakımından iyidir. Bu noktada tümünden Batı'ya karşı olan olumsuz tutum, Batı'nın parçalarından birine yani Batı emperyalizmine yönlendirilmiştir. Örneğin Haluk Ülman ve Oral Sander, Türkiye'nin İstiklâl Savaşı'nda Batılı ülkelerle savaşmasına rağmen bu savaşın Batılı devlet anlayışına karşı verilen bir savaş olmadığını belirtir. Aslında yazarlar ironik olan bu durumu iki şekilde açıklar: 1) Batı'ya karşı var olma mücadelesi, 2) Batılı devletlerle Batılı bir ülke olarak bir arada yaşama mücadelesi. Nitekim yazarlar, Mustafa Kemal'in Batılı emperyalist ülkelere ve genel olarak da emperyalizme karşı mücadelesinde Batılı demokratik liberal-idealler üzerine bir devlet inşa etmeyi hedeflediğini ve mücadelenin tonunun hiçbir zaman liberal cumhuriyetçi ideallerden uzaklaşıp Sovyet Komünizmi gibi ideolojilere kaymadığını eklerler.⁴⁴⁶ Benzer şekilde Sarıay, “Osmanlı Devleti'nin yıkılması üzerine gerçekleştirilen Kurtuluş Savaşı, siyasî-askerî açıdan Batılı devletlere karşı bir hareket olmasına rağmen, Batılı değerler sistemine karşı değildir.” diyerek Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesi ile Batılılaşmanın uyumlu olduğunu ifade eder.⁴⁴⁷ Halbuki Batı emperyalizmi, Batılı devlet anlayışının -daha doğrusu Batılı devlet anlayışını da ortaya çıkaran Batı'nın pragmatik ve kapitalist düşünce sistematığının- bir sonucudur. Ancak zihinlerdeki bilişsel çelişkinin giderilmesi için yer değiştirme savunma mekanizmasına başvurulmuş ve Batılı demokratik-liberal değerler ile Batı emperyalizmi birbirinden farklı

⁴⁴⁴ Glassman ve Hadad, 2018: 204.

⁴⁴⁵ Gençtan, 1995: 97.

⁴⁴⁶ Ülman ve Sander, 1968: 2-3.

⁴⁴⁷ Sarıay, 2002: 1707.

nesneler olarak görülmüştür. İkinci yer değiştirme nesnesi ise, Osmanlı Devleti'nin yıkılış nedeni olarak Batı'nın suçlanması yerine devletin geri kalmasının görülmesidir. Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında Batılı devletlerin rolü olmasına rağmen en büyük hata Osmanlı Devleti'nin gerilemesi ve Batılı bir devlet olamaması olarak yorumlanmış, böylelikle dolaylı da olsa yaşanan olumsuz gelişmeler rasyonelleştirilmiş ve deyim yerindeyse, Batılı emperyalizme bir kez ama Osmanlı'nın devlet yönetiminin geri kalmasına iki kez suç yüklenmiştir.⁴⁴⁸

Başvurulan üçüncü savunma mekanizması ise içleştirmedir. '*İçleştirme*' (introjection) kavramı, içe alınan değerlerin bireyin değerleri ile çelişmesine rağmen psikolojik bütünlüğün sürdürülebilmesi için söz konusu değerlerin kabul edilmesi anlamına gelmektedir.⁴⁴⁹ Gençtan, içleştirme kavramını şöyle açıklar: "*İçleştirme mekanizması, kişinin bir diğer insanın ya da bir grubun bazı özelliklerini ve inançlarını kendi benliğine katarak kişiliğinin parçası durumuna getirmesidir.*"⁴⁵⁰ Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve yeni kurulan cumhuriyetin Batılı politikalar izlemesinin daha iyi anlaşılması için Gençtan'ın şu satırları önemlidir:

*"Savaş tutsaklığı gibi aşırı zorlanma durumlarında, insanların yaşamlarını sürdürebilmek için, önceki inançlarını terk ederek tam karşıtı olan değerleri benimsedikleri gözlemlenmiştir. Bu nedenle bazı yazarlar içleştirme mekanizmasını 'saldırgan kişi ya da grupla özdeşleşme' olarak yorumlamışlardır. Bu görüşlere göre içleştirme mekanizması, 'onları (onu) yenemiyorsan, sen de onlara katıl!' biçiminde işler."*⁴⁵¹

Bu açıdan bakıldığında, İstiklâl Savaşı sonucu bir zafer kazanılmış olmasına rağmen BDS'de Osmanlı Devleti'nin Batılı devletlere yenik düşmesi ve bu yenilginin de milli mücadele ekibi tarafından Osmanlı Devleti'nin Batılı devletler gibi gelişmemiş olmasına bağlanması, Batılı değerlerin içleştirilmesi yönünde bir savunma mekanizmasının geliştirilmesini sağlamıştır. Bu sayede yeni kurulan devlet, eski devlet ve toplum anlayışından tamamen farklı bir şekilde Batılı ülkelerin devlet ve toplum anlayışı temelinde şekillenmiştir. Aslında içleştirme süreci sadece güçsüzlerin ya da yenilenlerin değil güçlülerin ve savaş kazananların da başvurduğu/başvurabileceği bir mekanizmadır. Nitekim geçmişte ilkel toplumlar, öldürdükleri düşmanların bedenlerinden birer parça yemek suretiyle onların güçlerini kendi güçlerine kattıklarına inanmışlardır.⁴⁵²

⁴⁴⁸ Bu hususta Sander, Atatürk'ün Batılı devletlere karşı değil Batı emperyalizmine karşı savaştığını ve yine Atatürk'ün Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü Batılı devletlerden ziyade imparatorluğun gelenek ve kurumlarına bağladığını belirtir (Sander, 2013: 74-79).

⁴⁴⁹ Gençtan, 1995: 95.

⁴⁵⁰ Gençtan, 1995: 94.

⁴⁵¹ Gençtan, 1995: 95.

⁴⁵² Gençtan, 1995: 95.

Böylelikle temelde üç adet savunma mekanizması farkında olunarak ya da olunmayarak zihinlerde var olan işgalci Batı imgesi ile Batılı ülke olma isteği/Batılı müttefik arayışında olma arzusu arasındaki bilişsel çelişkinin giderilmesine hizmet etmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, BDS'de ülkesini işgal eden Batılı devletlere, Megali İdea ile Anadolu üzerinde emeller beslemiş olan Yunanistan'a, imparatorluk bakiyesi olan toprakları işgal eden Fransa ve İngiltere'ye karşı kin beslememiştir. Dahası Türkiye, Lozan Barış görüşmeleri süreci de dâhil olmak üzere, Lozan Antlaşması sonrasında Batılı devletlerle iyi ilişkiler geliştirebilmiş, Milletler Cemiyeti'ne (MC) katılmış, Lozan Konferansı'nda çözilemeyen konular için zaman zaman gücüne ve bölgesel konjonktürün müsaitliğine aldanarak statükoyu lehine çevirme hayaline kapılmamıştır. Daima Avrupa modeline uygun bir ulus devlet kurma çabası vermiş, yurtta sulh ve cihanda sulh sloganını düstur edinmiş ve çağdaş uygarlık düzeyine erişme amacıyla hareket etmiştir.⁴⁵³ Elbette bu süreçte Türkiye'nin Batı'ya karşı tutumları değişirken kendi kimliği de önemli bir dönüşüm geçirmiş ve yıkılan Osmanlı Devleti'nin kimliği neredeyse tümüyle reddedilerek yeni bir kimlik benimsenmiştir.

3.3. Türkiye'nin Geniş Grup Kimliği, Batı ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

Kimlikler bireysel ve toplumsal hayatta önemli olduğu gibi uluslararası aktörlerin birbirleriyle etkileşimlerinde de önemli rol oynamaktadır. Uİ disiplini kimliklerden bahsedildiğinde de şüphesiz ki ilk akla gelen kuram Sosyal İnşacılıktır. Sosyal İnşacılığın temel düşünürlerinden biri olan Wendt'e göre, devletlerin çıkarları ve dolayısıyla da dış politikaları kimlikleri doğrultusunda belirlenmektedir.⁴⁵⁴ Ancak disiplin içerisinde Sosyal İnşacılığın kimliğe yaptığı aşırı vurgu, analizlerin sahip olmadığı tutarlılığa hapsedilmesine neden olmaktadır. Bu noktada, ittifak çalışmaları özelinden Sosyal İnşacı yaklaşıma üç adet eleştiri yöneltilebilir. Bunlardan ilki, Sosyal İnşacıların benzer inançlara ve dünya görüşüne sahip devletlerin ortak norm ve değerler temelinde ittifaklar kurduklarına ilişkin varsayımını genelleştirmelerinin⁴⁵⁵ hatalı olmasıdır. Nitekim güçler dengesinin yaşandığı 19. yüzyıl Avrupa'sına bakıldığında, ittifakların kimliklerden ziyade reel politik gerekçelerle kurulduğu görülmektedir. İkincisi, kimliklerin çıkarları belirlediği varsayımının her zaman ve her koşulda ya da her aktör için genel-geçer bir bilgi olarak kabul edilmesinin yanıltıcı olmasıdır. Devletler çıkarları için Batılı, Doğulu, İslamcı, hukuka saygılı, demokratik vb. kimlik belirteçlerini söylemselleştirmesi olasıdır. Kendisini demokratik olarak ifade edip bir takım demokratik

⁴⁵³ Sander, 2013: 74-79.

⁴⁵⁴ Yanık, 2012: 32.

⁴⁵⁵ Masala, 2010: 385.

politikaları göstermelik de olsa hayata geçirerek Batılı demokrasilerden destek arayan totaliter devletler pek ala olabilir. Bu nedenle devletlerin dış politikalarında kimlikler önemlidir ancak her dış politika çıktısının kimliğe indirgenmesi sakıncalı olacaktır. Üçüncüsü ise, Sosyal İnşacı yaklaşımın dış politika analizinde sistemin etkisini hafife alması ve sistemi aktörün algısına (dolaylı olarak da kimliğe) indirgemesidir.

“Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve” başlıklı bölümde detaylıca aktarıldığı üzere, NKR’nin analiz yöntemine göre, devletlerin dış politikaları analiz edilirken öncelikle söz konusu devletin dış politika seçeneklerine yani uluslararası ve bölgesel sistemin o devlet için sunduğu imkân ve kısıtlamaların neler olduğuna bakılmalıdır. Ardından iç dinamiklerin karar alma ortamına sunduğu imkân ve kısıtlamalar ile hem dış hem de iç ortamın karar alıcı tarafından nasıl değerlendirildiği ve bu değerlendirme sürecine etki eden motivasyonların nasıl etkide bulunduğu araştırılmalı yani içerisinde kimliklerin de yer aldığı/alabileceği psikolojik faktörler tespit edilmelidir. Sosyal İnşacılık da karar alıcıların algısına ve kimliğine odaklanmasına rağmen sistemin karar alıcının algısından bağımsız bir şekilde yarattığı nesnel etkiyi göz ardı etmektedir. Hâlbuki algılar ve kimlikler, sadece aktörün nasıl davranışta bulunduğu/karar aldığı için gerekli olup sistemin bahse konu devletler için sunduğu/sunacağı imkân ve kısıtlamaları etkilememektedir. Yani dış politika kararları devletlerin algılarıyla belirlenebilir ancak sistemin devletler üzerindeki reel etkisi devletlerin algısından bağımsızdır. Devletler sistemi yanlış algılasa da sistem devletler için kendi dinamiklerince bir dış ortam sunmaya devam etmektedir. Bu nedenle UI’de dış politika-kimlik ilişkisinin irdeleneceği çalışmalarda başvurulabilecek kuramsal çerçeve için ilk akla gelen Sosyal İnşacılık olsa da dış politika üzerindeki kimliğin etkisini çalışırken diğer faktörlerin göz ardı edilmemesi için NKR daha tutarlı ve bütüncül bir yöntem sunmaktadır. Bunun yanı sıra kimliklerin yüzeysel olarak ele alınması da incelenen konularda derinlemesine analiz yapılmasını engelleyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Kimlikler, devletlerin ulusal belirteçleri olmalarının ötesinde söz konusu devletlerin kendilik algısını, dünya görüşünü, karar alıcıların ve karar alıcıları etkileyen toplumun inanç, tutum, kalıp yargı, duygu ve düşünce kodlarını ve dahası derinlemesine analiz gerektiren pek çok psikolojik motivasyonu barındırmaktadır. Bu nedenle UI’de kimlik üzerine çalışma yaparken Politik Psikoloji alanının perspektifinden faydalanmak, ele alınan aktör kimliğinin hangi psiko-sosyal temelde inşa edildiğinin/şekillendiğinin tespit edilebilmesi ve bu minvalde analiz yapılabilmesi için gereklidir.⁴⁵⁶

⁴⁵⁶ Ulusal kimlik inşasında psikolojik faktörlerin etkisini irdeleyen önemli bir çalışma için bkz. (Simeonov, 2022).

Siyasal aktörlerin kimlikleri, Politik Psikoloji alanının önemli çalışma konularından biri olmakla birlikte, şu ana kadar bu çalışmalar içerisindeki en kapsamlı yaklaşım “*geniş grup kimliği*” kavramı adı altında Psikanalist Vamık Volkan tarafından geliştirilmiştir. Volkan, literatüre kazandırdığı geniş grup kimliği kavramını şöyle açıklamaktadır: “*Geniş grup kimliği kavramı, çoğu yaşamları boyunca asla bir araya gelemeyecek olan binlerce ya da milyonlarca bireyin, aynı etnik, dini, ulusal ya da ideolojik gruba ait olmaya dayalı yoğun bir aynılık duygusuyla birbirlerine nasıl bağlandıklarını tanımlamaktadır.*”⁴⁵⁷ Volkan, geniş grup kimliğini açıklamak için Sigmund Freud’un ‘*direk*’ (maypole) metaforu üzerinden geliştirdiği “*çadır bezi*” (tent’s canvas) metaforunu kullanmıştır. Freud, liderleri devasa bir direk olarak görüp insanların bu direk etrafında toplandıkları yönünde bir yaklaşım öne sürmüştür. Volkan ise Freud’un “*direk*” metaforuna “*çadır bezi*” ya da gerçek anlamıyla “*geniş grup kimliği*” kavramını eklemiştir.⁴⁵⁸ Bu doğrultuda da yazar, kişisel kimliklerin her bireyin üstüne giydiği elbisesi gibi olduğunu, herkesin farklı elbiseler giydiğini ancak bir toplum ya da bir grup içerisinde tüm bireylerin aynı çadır bezinin altında yer aldığını ifade eder. Neticede herkesin kişisel elbisesi farklı olabilir ancak kadın-erkek, lider-muhafız her kim olursa olsun herkes aynı çadır bezi altında toplanmakta yani çadır bezi bir anlamda tüm bireylerin ortak ikinci elbisesi haline gelmektedir.⁴⁵⁹ Volkan geniş grup kimliği hakkında şöyle der: “*Büyük grup kimlikleri tarihsel sürekliliğin, coğrafi bir gerçekliğin, ortak bir başlangıç mitinin ve paylaşılan diğer olayların sonucudur; bunlar doğal olarak ortaya çıkarlar. Bunlar ne kötü, ne de iyidir; sadece normal bir olgudur.*”⁴⁶⁰

Volkan, geniş grup kimliklerinin grup üyelerince sürekli farkında olunan bir aidiyet, bağlantı vb. bir şey olmadığını ancak kimliğe yönelik bir saldırı ya da saldırı tehlikesi olduğu zaman geniş grup özelliklerinin ve grup aidiyetinin farkına varılıp sahiplenildiğini söyler. Bu durumu bir örnek ile açıklayan Volkan, geniş grup kimliğinin nefes alıp vermeye benzediğini, alınan her nefesin farkında olunmadığını ama zatürre ya da duman solunması gibi bir tehlike altında nefes alıp vermenin önemini farkına varıldığını belirtir.⁴⁶¹ Böylelikle barışın hâkim olduğu yani çadır bezinin çökmesine ya da yırtılmasına yönelik bir tehdit olmadığı durumlarda

⁴⁵⁷ Volkan, 2012: 14.

⁴⁵⁸ Volkan, 2019: 143; Volkan, 2013: 198.

⁴⁵⁹ Volkan ve Atabey, 2010: 34. Volkan, geniş grup kimliğini oluşturan yedi adet ilmiğe bahseder. Söz konusu ilmiğe şunlardır: “1. Olumlu duygularla birlikte olan, paylaşılmış, somut imgeler deposu, 2. Paylaşılmış ‘iyi’ özdeşimler, 3. Diğerlerinin ‘kötü’ niteliklerinin özümsemesi, 4. (Devrimci ya da dönüşüm gerçekleştiren) liderin iç dünyasının özümsemesi, 5. Seçilmiş şerefeler, 6. Seçilmiş örselenmeler, 7. Keni özerkliğini geliştiren simgelerin biçimlenmesi.” (Volkan, 2012: 50-51).

⁴⁶⁰ Volkan, 1999: 33.

⁴⁶¹ Volkan, 2012: 14; Volkan, 2013: 199; Volkan, 1999: 37.

bireyler de kendi kişisel kıyafetlerine yani bireysel kimliklerine yönelirler. Ancak geniş grup diğer bir geniş grup tarafından aşağılanır ya da tehdit edilirse o vakit herkes çadır bezinin çökmemesi ve yırtılmaması için uğraşmaya başlar. Nitekim çadır bezi büyük grubun kimliğini hatta bu kimliğin sınırlarını belirlemekte ve bir tehlike ya da saldırı anında geniş grupta çadır bezinin gergin tutulması yönünde bir kaygı oluşmaktadır.⁴⁶² Volkan, çadır bezi için şu benzetmeyi kullanır: “Çadırın bezi, grubun üyelerini bir anne tavuğun kanatlarını açarak civcivlerine güvenli bir barınak sağlaması gibi korur.”⁴⁶³ Bu nedenle çadır bezinin -yani geniş grup kimliğinin- toplum için ortak bir üst kimlik olduğu söylenebilir.

Altı asırlık bir geçmişe sahip olan Osmanlı Devleti de bir hanedanlık tarafından yönetilmesine ve ırk bakımından heterojen bir nüfusa sahip olmasına rağmen ‘Osmanlı’ çadır bezi/geniş grup kimliği üzerinde hayatını sürdürmüştür. Ancak Osmanlı çadır bezi -yani Osmanlı tebaasının geniş grup kimliği- BDS’de çökmüş ve ‘Osmanlı’ geniş grup kimliği dağılmıştır. Çadır bezinin çökmesine giden süreç de Balkan Savaşları ile başlamıştır. Nitekim Balkan Savaşları, Osmanlı/Türk toplumunda önemli psikolojik etkileri olan bir travma yaratmıştır. Bu savaşlarda yaşanan kayıplar o kadar etkili olmuştur ki, sadece fiziksel olarak Osmanlı Devleti’ni yaralamakla kalmamış, bir ‘Balkan İmparatorluğu’ olarak adlandırılan devletin ruhsal bütünlüğünü de tehdit edip zarar vermiştir. Balkan coğrafyası Osmanlı Devleti’nin göz bebeği ve devletin en önemli maddi-düşünsel yatırımların yapıldığı bölge olması sebebiyle hem kaybedilen topraklar hem tebaanın isyanı hem de Müslümanların bu savaşlarda katledilmesi oldukça acı verici olmuştur. Yaşanan bağımsızlık yanlısı isyanlar ve toprak kayıpları sonrası devletin çadır bezinde delikler oluşmaya başlamış, çadır bezinin çökeceğine dair devlet içerisinde büyük bir kaygı yaşanmış ve toplum “biz kimiz” sorusunu sormaya başlamıştır. Yani geniş grup kimliği tehlike altına girmiş ve yeni bir geniş grup kimliğinin arayışı başlamıştır. Elbette Balkan Savaşları öncesinde de Osmanlı topraklarında isyanların ortaya çıktığı olmuştur. Ancak Balkan Savaşları, ‘Osmanlı’ çadır bezinin artık dayanılmaz olduğunu ve çökmeye başladığını göstermesi bakımından oldukça travmatik olmuştur. Ayrıca Balkan Savaşları, sadece travmatik etki yaratmamış diğer bir boyutuyla da travma sonrası gelişme (*posttraumatic growth*) şeklinde adlandırılacak bir süreçle Türk milliyetçiliğinin, yeni bir ulusal kimliğin ve kültürün oluşumuna da yol açmıştır.⁴⁶⁴ Nitekim Balkan Savaşları ile başlayan ve BDS ile neticelenen Osmanlı geniş grup kimliğinin dağılması

⁴⁶² Volkan, 2013: 198-199.

⁴⁶³ Volkan, 1999: 40.

⁴⁶⁴ Yılmaz Odabaşı, 2020: 48-50.

sonrası Osmanlı Devleti'nin çadır bezinden geriye sadece Türk kimliği kalmıştır. Her ne kadar farklı etnik gruplar da bu sürecin bir parçası olmasına rağmen dünyadaki milliyetçilik hareketleri ve Osmanlı Devleti'nden geriye kalan topraklardaki Türk nüfusunun homojenliği göz önünde bulundurulduğunda yeni bir çadır bezi dikebilmek için ihtiyaç duyulan kumaş Türklük olmuştur. Türk kimliği adı altında ulus inşa edebilmek ya da diğer bir deyişle herkesin altında toplanabileceği Türklük kumaşından bir çadır bezi kurabilmek için de çadır bezinin direği olarak Atatürk liderlik yapmıştır.⁴⁶⁵ Atatürk liderliğinde Osmanlı Devleti'nin çöken çadır bezinden geriye kalan kısım onarılarak ve hatta yeniden şekillendirilerek devletin kalan tebaası yeni bir çadır bezi/geniş grup kimliği altında -ki bu da Türklük ve Türk milliyetçiliğidir- toplanabilmiştir. İşte eski çadır bezinden kalanın onarılması ve yeni çadır bezinin altında tekrardan toparlanma süreci de Osmanlı/Türk toplumu için posttravmatik dönem olmuştur. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin ümmet anlayışı temelinde şekillenen geniş grup kimliğinden farklı olarak Atatürk liderliğinde yeninden formüle edilen geniş grup kimliği ulus anlayışı temelinde şekillenmiş ve geçmişteki çok uluslu imparatorluk şeklindeki siyasal yapılanmanın yerini Türkiye Cumhuriyeti Devleti adı altında Batı tipi siyasal örgütlenme biçimi olan ulus-devlet modeli almıştır.⁴⁶⁶

Ancak Türk toplumundaki bu değişim süreci sadece toplum içerisinde bireylerin birbirlerine olan aidiyetleri temelinde değil aynı zamanda Türk toplumunun diğer toplumlarla ilişkilerini ve Türk toplumunun diğer toplumlara/medeniyet formlarına yönelik aidiyetini de değiştirmiştir. Osmanlı geniş grup kimliği, İslam medeniyetinin ve Müslüman coğrafyasının bir parçası iken, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları ülkenin geniş grup kimliğini Batı medeniyetinin bir parçası olarak görmüşlerdir. Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere, Volkan'a göre bireyler, üyesi oldukları geniş grubun kimlik öğelerini kendi çekirdek kimliklerine dahil ederler.⁴⁶⁷ Volkan'ın burada bahsettiği çekirdek kimlik, geniş grup üyelerinin her birinin bireysel kimlikleridir. Bu yaklaşımdan hareketle, birey-geniş grup ilişkisini devlet düzeyi yerine uluslararası sistem düzeyinde ele alındığında -yani konuya makro boyuttan yaklaşıldığında- her devletin aidiyet hissettiği, kendisini üyesi olarak gördüğü devletler topluluğunu ya da medeniyet formunu da birer geniş grup olarak tanımlayabiliriz. Bu durumda devletlerin de kendi çekirdek kimlikleri ulusal kimlikleri olurken, devletlerin üyesi oldukları ya da aidiyet hissettikleri devletler grubunun ortak kimliği de bir geniş grup kimliği olacaktır. Bu

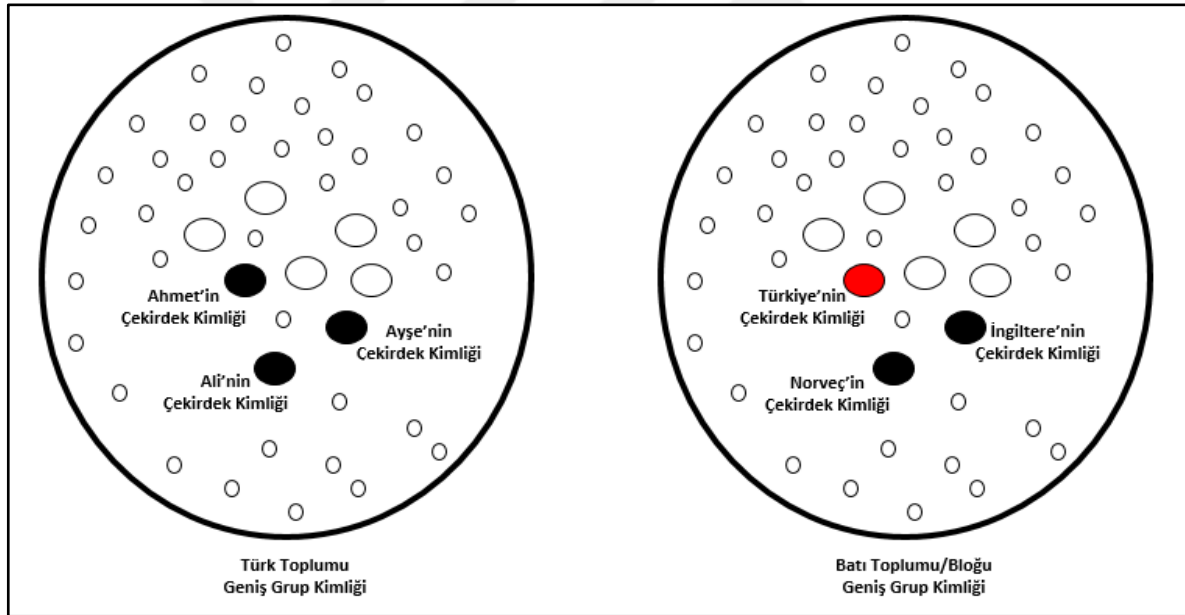
⁴⁶⁵ Volkan ve Atabey, 2010: 43.

⁴⁶⁶ Ekici ve Baharçiçek, 2016: 150.

⁴⁶⁷ Volkan, 2012: 56.

durumda nasıl ki bireyler aidiyet hissettikleri geniş grup kimliklerinin ögelerini kendi çekirdek kimliklerine dahil ediyorsa, devletler de aidiyet duydukları geniş grup kimliklerinin ögelerini (bir parçası ya da üyesi olduğu devletler grubunun kimlik ögelerini) kendi çekirdek kimliklerine (yani ulusal kimliklerine) dahil edeceklerdir.

Türkiye özelinden bakıldığında da Türk vatandaşlarının çekirdek kimliği Türkiye Cumhuriyeti'nin geniş grup kimliği içerisinde yer almaktadır. Türkiye'nin geniş grup kimliği de Batı toplumlarını içerisine alan ve Batı medeniyeti olarak adlandırılan geniş grup kimliği içerisinde birer çekirdek kimliktir. Daha açıkça belirtmek gerekirse, Türkiye Cumhuriyeti'nin kimliği çekirdek kimlik iken; Batı Bloğu, Türkiye'nin üyesi olduğu ya da aidiyet hissettiği geniş grubu oluşturmaktadır. Bu minvalde Türk toplumu, kimi zaman farkında olarak kimi zaman da farkında olmadan Batılılaşma olarak adlandırılan süreç boyunca parça parça Batılı ülkelerin ideolojik, ekonomi, demokrasi, insan hakları vb. kimlik ögelerini kendi çekirdek kimliğine dahil etmiştir. Bu nedenle, Türk toplumu için Batılılaşma bir anlamda Batı geniş grup kimliğinin benimsenip içselleştirildiği bir süreç olmuştur.

Şekil 3.2 Çekirdek Kimlik ve Geniş Grup Kimliği⁴⁶⁸

Elbette bu süreç içerisinde Türkiye, kendisinin Batılı bir ülke olduğunu Batı'ya daima kabul ettirmeye çalışmış ve bu kabul/tasdik hususuna çok önem vermiştir.⁴⁶⁹ Nitekim kimliklerin daha fazla anlam ifade edilmesi için onaylanması da gerekmektedir.⁴⁷⁰ Nasıl ki

⁴⁶⁸ Yukarıdaki şekil bu çalışma kapsamında hazırlanmıştır.

⁴⁶⁹ Gültekin, 2017: 487.

⁴⁷⁰ Bu nedenle de örneğin, Atatürk'ün manevi kızı Ülkü ile oyun oynadığı anların çekildiği filmler ve Türkiye'nin gelişimini resmeden posta pulları ABD'ye gönderilmiştir. Yine İran Şahı'nın 1934 yılındaki Türkiye seyahatinde Türkiye'nin geçirdiği dönüşümü göstermek için titizlikle hazırlanmış bir karşılama tertip edilmiştir. Bu ve benzeri

yüksek bir grubun üyesi olmak bireyin benliğini besleyebileceği ve olumlu bir sosyal kimlik geliştirmesine yardımcı olabileceği gibi⁴⁷¹ Türkiye'nin de Batılı ülkelerin bir üyesi olması ve bunun Batı tarafından kabul edilmesi de Türklerin hem olumlu bir kendilik algısı geliştirmesine hem de hayal ettiği muasır medeniyetler seviyesinde bir ulusal kimlik geliştirmesine hizmet edeceği düşünülmüştür. Çünkü Türkler, asırlardır Avrupa'dan kovulmaya çalışılmış ve bu çaba 19. yüzyılın ortalarında Türklerin giderek daha fazla ötekileştirilmesine ve ostracism sürecini yaşamasına neden olmuştur.⁴⁷² Hatta bu süreç Rus Çarı Nikolay tarafından 1844 yılında ifade edilen '*hasta adam Osmanlı*' adı altında bir damgalamaya bile dönüştürülmüştür.⁴⁷³ Damgalama (*stigma*) kavramı oldukça eski zamanlardaki uygulamalara dayanmaktadır. Eski Yunan toplumunda ahlaki olarak normal görülmeyen ya da sıra dışı davranışlar nedeniyle kötü olarak tanımlanan kişilerin bedenleri herkesin gözü önünde kesilerek ya da yakılarak damgalanırdı. Günümüzde ise kavram, kesilme ya da yakılma yerine aynı mantık üzerinden bir bireyin toplum içerisinde kötü ve aşağı olarak gösterilmesini ifade etmektedir.⁴⁷⁴ Türklerin damgalanması ise Avrupalı deyişle Doğu Sorunu ya da bir başka deyişle Şark Meselesi, olarak adlandırılmış ve "*Türklerin Avrupa'dan kovulmaları*" düşüncesi üzerinden temellendirilmiştir.⁴⁷⁵ Türkleri kovma arzusu ise her ne kadar Osmanlı Devleti'nin göreceli olarak güç kaybettiği dönemlerde eyleme geçirilmiş gibi gözükse de düşünce anlamında İstanbul'un Türkler tarafından fethedildiği 1453'ten beri Avrupalıların zihinlerinde yer almıştır. Batılı ülkeler de asırlar öncesine dayanan bu emellerine 1912-1913 Balkan Savaşlarında Türklerin Avrupa'da büyük toprak kayıpları yaşamasıyla ve nihayetinde BDS sonrasında hazırlanan Sevr Antlaşması'nda Türklere neredeyse yaşam hakkı tanınmayacak şekilde kilitli-küçük bir toprak parçası bırakmak suretiyle muvaffak olmuşlardır.⁴⁷⁶ Bu nedenle yeni kurulan Türkiye'nin Batılı bir ülke olarak kabul edilmesi psikolojik bütünlüğün devamlılığı ve ostracizmden kurtuluş için önemli ve hatta zaruri görülmüştür. Nitekim 12 Aralık 1949 tarihindeki meclis oturumunda ele alınan "Avrupa Konseyi Statüsü"nün onaylanması tartışmalarında bu durum açıkça görülmektedir. Avrupa Konseyi'nin kurulması hakkında

çoğaltılabilecek pek çok örnekte görülebileceği üzere Türkiye'nin yeni ulusal kimliği tüm dünyaya gösterilmeye çalışılmıştır (Volkan ve Atabey, 2010: 80-82).

⁴⁷¹ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2019: 273-274.

⁴⁷² Ostracism, bireyin kontrolü dışında gelişen ve bulunduğu grubun/topluluğun dışına itilmesini, ötekileştirilmesini ve izole edilmesini içeren süreçler bütünü olarak tanımlanabilir (Güngör, 2015a:1-2).

⁴⁷³ Yılmaz Odabaşı, 2020: 67

⁴⁷⁴ Güngör, 2015b: 16.

⁴⁷⁵ Kurat, 2011: viii.

⁴⁷⁶ Çiftçi, 2007: 115.

imzalanmış olan statünün onanmasına dair kanun tasarısı görüşmelerinde Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak şu ifadeleri dile getirmiştir:

“Hiç kimse için meçhul değildir: Türkiye'nin bir Avrupa Devleti mi, yoksa bir Asya Devleti mi olduğunu soranlar vardı. Bu sual, bâzı beynelmilel toplantılarda dahi ortaya atılmıştır. Bâzı gazeteler zaman zaman bunu yazmıştır. Avrupa Konseyine dâhil olmamız bu sualleri, bu tereddütleri katî olarak ortadan kaldırmıştır.”⁴⁷⁷ Türkiye Cumhuriyeti, Batı Avrupa Devletlerinin daveti üzerine kendi aralarında yer almıştır.”⁴⁷⁸ (...) “Avrupa dışında da kuvvetli ve samimî dostluklarımız var. Ta Pakistan'a, Hindistan'a kadar bizi bağlayan mânevi rabitalar çok büyüktür. Bunları yakın tarih ispat etmiştir. Bu münasebetlerimizi siyasi ve iktisadi mevzularda daima kuvvetlendirmek yolundayız. Sulh ve emniyet sahamızı teşkil eden yakın Şark ile alâkamız, her zamandan fazladır. Fakat biliyorsunuz ki arkadaşlar, dış siyasetimizin ağırlık merkezi Batı dünyasındadır. İngiltere ve Fransa ile ittifakımız, Amerika ile gittikçe artan dostluğumuz ve menfaat birliğimiz, dış siyasetimizin istikametini daha fazla Batıya çevirmiştir. Avrupa Konseyi içinde bir Avrupa devleti olarak yer almamız, bu uzun ve devamlı siyasetimizin zaruri bir neticesidir. Aynı zamanda, Avrupa Konseyine girmemiz bu ana siyasetimizde bizi kuvvetlendiren yeni bir âmildir. Yine ancak Avrupalı devlet sıfatı iledir ki Amerikan Marshall yardımından istifade edebiliyoruz. Avrupa Konseyine katılmamız neticesi, Anadolu'nun, Avrupa siyasi ve iktisadi birlik hudutları içine girmesi bizim için bellibaşlı bir hâdisedir.”⁴⁷⁹

8. Dönem CHP Milletvekili Sadi Konuk ise Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne katılmasını Batılı kimliğinin tasdik edilmesi olarak gördüğünü şu sözlerle ifade etmiştir:

“(...) Avrupa camiası şayanı tebriktir. Fakat aynı zamanda Türkiye'nin, Milletlerarası durumu da çok şerefli ve ahdi bir surette teyit edilmiş bulunuyor. (...) Türkiye'nin bir Asya veya Avrupalı devlet olduğu meselesi hakikaten çok defa aleyhimizde polimik mevzu olarak kullanılmış, tarihlere kadar bir görüş zaviyesi olarak girmiştir. Binaenaleyh bu tasarı Türkiye'nin coğrafi bakımdan değil fakat tefekkür ve zihniyet bakımından bir Garp Devleti olarak ahden kabul edilmesini teyit etmektedir. Bu hal 100-150 seneden beri memleket irfanının teveccüh ettiği, benimsediği bu medeniyet manzumesinin teyidini ihtiva etmesi dolayısıyla bir ülkümüzü gerçekleştirmektedir. Bu itibarla şayanı şükrandır.”⁴⁸⁰ (...) Bundan kısa bir zaman evvel memleketimizi ziyaret etmiş olan İngiltere'nin eski ve bizde unutulmaz hâtıralar bırakmış olan Sör Naçbul Hugesson son ziyaretinde şu sözleri söylemişti: Türkiye, eskiden Avrupa içinde bir Asya idi şimdi Asya içinde bir Avrupa'dır.”⁴⁸¹ Zannediyorum ki, vaziyeti İngiliz diline hâs bir şekilde bundan - daha güzel ifade etmek çok güçtür.”⁴⁸²

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne üye olması, Türkiye'nin Avrupalı/Batı kimliğini perçinlemiş ve teyit etmiştir. Türk siyasal elitlerinin bu sözleri, Türkiye'nin 'Avrupalı' kimliğinin Avrupa devletleri tarafından onaylanmasına üstü

⁴⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 12.12.1949, D.8, Y.5, C.22, B.16: 179.

⁴⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 12.12.1949, D.8, Y.5, C.22, B.16: 179-180.

⁴⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 12.12.1949, D.8, Y.5, C.22, B.16: 180.

⁴⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 12.12.1949, D.8, Y.5, C.22, B.16: 181.

⁴⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 12.12.1949, D.8, Y.5, C.22, B.16: 181.

⁴⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, 12.12.1949, D.8, Y.5, C.22, B.16: 181-182.

kapalı bir şekilde ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Fakat buna karşılık 8. Dönem Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, Avrupa Konseyi'ne Türkiye'nin katılmasının ve Avrupalılık kimliğinin teyidinin yapılmasının mühim bir mesele olarak yansıtılmasını doğru bulmadığını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Fakat türlü tarihî sebeplerden gelen husumet yığınları ve Avrupa'da ayrı ayrı milletlere hâkim olan şahsi duygular ve bâzı ihtiyarlar, Türk Milletini ve Türk Milletinin hâkim olduğu Türk tarihini anlamakta gaflet göstermişlerdir. Bunu ifade etmek elbette bir borçtur. Onun için Dışişleri Bakanımızın, Avrupa Konseyine davet edilmemiz hâdisesini büyük bir siyasi muvaffakiyet olarak ifade etmesini, ben şahsan, kabul etmiyorum. Arkadaşlar; dünyanın içinde bulunduğu vaziyete dikkatle bakıyorum, dünya sulh mu istiyor? Türk Milleti sulh isteyen milletlerin başındadır. Dünya milletleri insan haklarını tanıtmak ve nihayet demokratik idareye kavuşmak mı istiyor? Bunu isteyen milletlerle Türk Milleti elbetteki beraberdur ve beraber olacaktır. Fakat biz Orta - Doğu 'da, ta Pakistan 'a kadar, tarihî ve mânevi bağ ve menfaatlerimiz bulunan milletlerle de, Avrupa Konseyinde beraber bulunduğumuz milletler gibi, beraber olmak ve onları da aynı ideale bağlamak gibi bir siyaset takip edecek bir millet ve devlet mevkiinde bulunduğumuz için, Dışişleri Bakanımızdan, Avrupa Konseyine katılırken, Avrupa medeniyetini, daha doğrusu insanlığı ve medeniyeti koruyacak bir teşekküle katılmaktan duyduğu memnuniyeti belirtirken, bizim Orta - Doğu memleketleriyle olan siyasetimizde de, tıpkı Birleşmiş Milletler ideali gibi bir ideale bağlı olan bir devlet sıfatıyla onlarla da daha sıkı iktisadi, siyasi ve kültürel münasebetler kurmamız lâzımgeldiği hakikatıyla karşı karşıyız. Böyle bir siyaset, hem Avrupa Birliğinin, hem de Birleşmiş Milletler idealinin lehine bir hareket olur arkadaşlar.”⁴⁸³

Yine, *“Efendim; birkaç nokta var, onlar üzerinde düşündüğümü söylemezsem vicdan azabından kurtulamam. Bu rahatlığa kavuşmak için huzurunuzda geldim.”* ifadeleri ile söz alan 8. Dönem CHP Kırşehir Milletvekili İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *“Türk Milletinin Asyai veya Avrupai, eski veya modern bir millet olduğunu anlamak için Avrupalılara sormak zorunda değiliz. Avrupalıların, kültürel veya siyasi bir teşekkül vesilesi hasenesiyle verdikleri hüküm bu hakkı teyid edecek değerli bir vesika da değildir.”* sözleriyle eleştirilerini sunmuştur.⁴⁸⁴ Tüm bu tartışmalara rağmen Avrupa Konseyi'nin kurulması hakkında imzalanmış olan statünün onanmasına dair kanunun oylamasında, 465 kişilik mecliste oylamaya katılan 241 kişinin oybirliği ile kanun kabul edilmiştir.⁴⁸⁵

Avrupa Konseyi üyelik meselesi üzerinden yürütülen bu tartışmalar, özünde Türkiye'nin kendisini Batı geniş grup kimliğinin bir parçası olarak görmesinin ve Batı tarafından bunun kabul edilmesinin ihtiyacının göstergesidir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin geniş grup kimliğinin çökmesi sonrası Atatürk liderliğinde yeninden inşa edilen Türk kimliği,

⁴⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, 12.12.1949, D.8, Y.5, C.22, B.16: 184

⁴⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 12.12.1949, D.8, Y.5, C.22, B.16: 185.

⁴⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 12.12.1949, D.8, Y.5, C.22, B.16: 204-207. Avrupa Konseyi'nin Statüsü'nün tam metni için bkz. (“Avrupa Konseyi Statüsü”, Resmi Gazete, Sayı 7382, 17.12.1949).

Batı medeniyetinin bir parçası ve Batı geniş grup kimliğinin bir çekirdek kimliği olarak görülmüştür. Ancak Türkiye, kendisinin Batı dünyasına aidiyet hissetmesini yeterli görmemiş bu aidiyetin Batılı ülkeler tarafından kabul edilmesini de istemiştir. Bu nedenle de İDS sonrasında Türkiye, Avrupa Konseyi üyesi olarak demokratik anlamda, AEİBÖ üyesi olarak ekonomik anlamda ve NATO'ya üye olmak isteyerek askeri/güvenlik bağlamında Batılı kimliğini güçlendirmeye⁴⁸⁶ ve Batı geniş grup kimliği içerisinde yer aldığını düşündüğü çekirdek kimliğini Batılı devletlere tasdik ettirmeye çalışmıştır.⁴⁸⁷ Nitekim ABD'nin Moskova Büyükelçisi de ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 31 Ağustos 1950 tarihli telgrafta, Türkiye'nin NATO üyesi olma isteğinin aslında Türkiye'nin Avrupa topluluğunun üyesi olarak kabul edilme arzusu anlamına geldiği tespitinde bulunmuştur.⁴⁸⁸ Benzer şekilde Birleşik Krallık Arşivleri'nde yer alan 1951 yılına ait İngiliz Yıllık Raporları'nda da *“Birçok Türk'ün gözünde, Türkiye'nin Atlantik Paktı'na davet edilmesi, ülkelerinin Batılılaşma siyasetinin onaylanması anlamına geliyor.”* ifadelerine yer verilmiştir.⁴⁸⁹ Yine Celal Bayar'ın aktardığı üzere, bazı ülke Büyükelçilerinin katılım sağladığı kendisinin başkanlığındaki bir toplantıda, Türkiye'nin NATO'ya girme talebi gündeme gelmiş ve Türkiye'nin NATO ittifakına katılımı hususunda destek vermeyen İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi'ne *“Bizi Avrupa medeniyetinden saymıyor musunuz?”* sorusu sorulmuştur.⁴⁹⁰

Böylelikle Türklerin 17. yüzyıl öncesinde Batı'dan üstün olduğu, bu süreçte üstünlük kompleksine kapıldığı ve *“biz sizden üstünüz”* şeklinde zihinlerde yer bulan gerçeklik; 17. yüzyıldan sonra dozu giderek artan bir şekilde *“şu an sizden güçsüz olabiliriz ancak tekrardan üstün olacağımız günler gelecektir”* hedefine evrilmiş ve bu hedef doğrultusunda Batılılaşmaya yönelik güçlü bir irade hâsıl olmuştur. Ancak BDS'de Osmanlı Devleti'nin yıkılması nedeniyle bu hedef gerçekleşmeyince Türklerin zihninde 'Batı', karşı olunacak bir olgu yerine dâhil olunacak bir olguya dönüşmüş, *“biz de sizdeniz”* anlayışı çerçevesinde Türkiye'nin çekirdek kimliğinin Batı geniş grup kimliği içerisinde yer aldığının kabul ettirilmesi için çaba gösterilmiş ve bu bağlamda aralarında NATO da olmak üzere tüm Batılı kurumlara üye olunmak istenmiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin NATO'ya üye olma kararını Batılılaşma motivasyonunun bir sonucu olarak görmek yerine Batılılaşma motivasyonuna da zemin hazırlayan Türklerin kendilik algısının bir sonucu olarak görmek gerekmektedir. Bu

⁴⁸⁶ Yanık, 2012: 36.

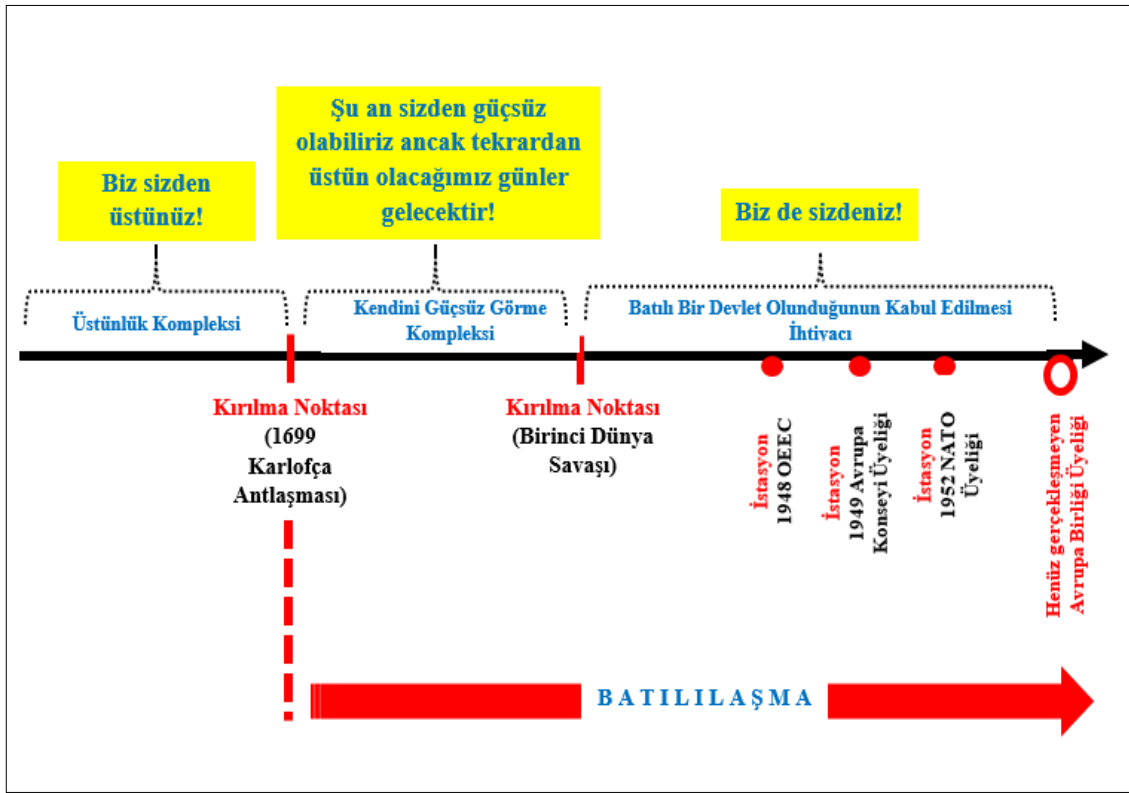
⁴⁸⁷ Tarık Oğuzlu, Türkiye'nin NATO'ya üye olmak suretiyle Avrupalılık kimliğinin tescil edilmesini beklediğini ifade eder (Oğuzlu, 2019: 134-135).

⁴⁸⁸ FRUS, 1950, Central and Eastern Europe; The Soviet Union, Volume IV, Document 691, 31.08.1950.

⁴⁸⁹ T.N.A, FO 371. 101848'den akt. Kasapsaraçoğlu, 2015: 32.

⁴⁹⁰ Bozdağ, 1986: 131-132.

perspektiften bakıldığında da NATO üyesi olmayı, Türklerin Batılılaşma serüveninde uğranılması gereken pek çok istasyondan biri ama en kıymetlisi olarak değerlendirmek mümkündür.

Şekil 3.3 Türklerin Batılılaşmasının Psikolojik Altyapısı⁴⁹¹

3.4. Geniş Grup Kimliğinin Dönüşümünde Son Aşama: Ötekiyi Yaratmak

Geniş grup kimliklerinin oluşumunda ötekileştirme önemli bir rol oynamaktadır. Bir kimliğin tanımı, onun ‘ne olduğunun’ açıklanması olduğu kadar aynı zamanda ‘ne olmadığının’ açıklanması yani biz-öteki ya da diğer bir deyişle iç grup-dış grup arasında sınırın çizilmesidir. Psikoloji disiplini de grup oluşumu, grup aidiyeti ve iç grup-dış grup⁴⁹² konularına büyük ilgi gösterilmiş ve bu alanda önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde en dikkat çekici olanlarından birisi de dünyaca ünlü Sosyal Psikolog Muzaffer Sherif’in çalışmasıdır.

Sherif, daha önce birbirini tanımayan ve psikolojik anomalileri olmayan yirmi iki öğrenciyi bir yaz kampına götürüp öğrencileri rastgele iki gruba ayırmıştır. İki grup birbirinden tamamen izole olacak şekilde bir hafta boyunca ayrı kulübelere vakit geçirmiştir. Bir hafta sonrasında gruplar birbirleriyle yarıştırdığında her iki grupta da önemli düzeyde grup kimliği

⁴⁹¹ Yukarıdaki şekil bu çalışma kapsamında hazırlanmıştır.

⁴⁹² Gruplar öznesine göre ikiye ayrılabilir. Bireylerin üyesi olduğu ve aidiyet hissettikleri gruba iç grup, üyesi olunmayan ve aidiyet hissedilmeyen gruplar da dış gruptur (Özler, 2014: 47; Cottam vd., 2017: 84).

ve grup kültürü olduğu ortaya çıkmıştır. Hatta rekabetin olmadığı etkinliklerde bile grupların birbirlerine hakaret ettiğine ve düşmanca tutum sergilediğine şahit olunmuştur.⁴⁹³

Sherif'in deneyine benzer şekilde, Henri Tajfel ve John Turner da daha önce birbirini tanımayan yabancı kişileri müzik tercihleri gibi tamamen anlamsız ve tesadüfi denilebilecek şekilde iki gruba ayırmıştır. Ayrışma sonrası grup üyelerinin iç grup-dış grup ayrımı yaptıkları ve ekonomik kaynak paylaşımında kendi iç gruplarının olumsuz etkilenme şansı olmadığı zamanlarda bile dış gruba daha adaletsiz davrandıkları gözlemlenmiştir. Deney sonucunda, grup üyelerinin kendi gruplarının yüksek statüye sahip olduklarını düşündükleri, bu düşünce neticesinde özgüven artışı yaşandığı ve dış gruba ayrımcılık yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır.⁴⁹⁴

Yine Psikoloji disiplini içerisinde üretilen Sosyal Kimlik Kuramı'na göre, grup içi farkındalığının oluşması ve iç-dış grup ayrımının keskin bir şekilde yapılabilmesi için bireysel benliğin grup içinde yitip gitmesi ve böylelikle '*toplumsal kimlik oluşturma*' sürecinin yaşanması gerekmektedir. Bu süreçte bireyler, kategorilere başvurur ve her bir kategori kendi içerisinde olabildiğince az, diğer kategorilerden ise olabildiğince fazla farklılık içermeye başlar. Bu da bireylerin dâhil olduğu grup kategorisinin (yani iç grubun), üyesi olmadığı grup kategorisinden (yani dış gruptan) ayrışmasının yolunu açar. Süreç devam ettikçe grup içi benzerlikler, beğeniler ve güven daha da artar.⁴⁹⁵ Dış gruptan ayrışma sürecinde de dış grubun ötekileştirilmesi, grup uyumunun sürdürülmesi ve grubun bir arada olması için önem arz eder.⁴⁹⁶

Yukarıda aktarılanlardan hareketle, tüm toplumsal kimliklerin benzer aidiyet hislerinden oluştuğu söylenebilir. İDS sonrasında Batı ile Doğu Bloğu arasında başlayan ayrışma sürecinde de bloklar kendi içerisinde toplumsal kimlik oluştururken, diğer bloğa karşı ayrışma/farklılaşma yaşanmıştır. Elbette bu süreçte Türkiye'nin de aidiyet hissettiği Batı Bloğu içerisinde grup dinamiğinin oluşmasında ve Doğu Bloğu'nun ötekileştirilmesinde blok lideri olarak ABD'de yaşan gelişmeler Batı Bloğu'nun diğer üyeleri için de önemli bir örnek, hatta farkında olunarak ya da olunmayarak takip edilecek bir yol haritası olarak görülmüştür.

ABD'de Sovyetlerin ve komünizmin ötekileştirilme süreci -yani iç grup-dış grup ayrışma süreci- McCarhtycilik olarak anılmıştır. McCarhtycilik ya da McChartyizm (*McCarthyism*), 1946 yılında seçilen Senatör Josep McCarthy'nin ifadeleri üzerinden ABD'de

⁴⁹³ Houghton, 2015: 189.

⁴⁹⁴ Houghton, 2015: 191.

⁴⁹⁵ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2019: 262-263.

⁴⁹⁶ Çevik-Ersaydı, 2011: 94.

söylemselleştirilen ve *'kızıl korku'* olarak adlandırılan komünist karşıtlığını ifade etmektedir.⁴⁹⁷ Nitekim ABD tarafından Sovyetler tehdit olarak inşa edildikten sonra hem ABD'nin hem de diğer kapitalist ülkelerin kamuoyunun tehdidin varlığına inandırabilmesi için Sovyetlerin olabildiğince ötekileştirilmesi gerekmiştir. ABD'de ötekinin yaratılması sürecinde de *"korku"* ögesinden yararlanılmış, hatta Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Arthur Vandenberg, ABD politikalarına meşruiyet kazandırılması için *"Amerikan halkının ödünün koparılması gerektiğini"* dile getirmiştir.⁴⁹⁸

Senatör McCarthy, 9 Şubat 1950 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı'nda 205 komünistin olduğunu ve Sovyetlere bilgi aktardığını iddia etmiş ve deyim yerindeyse ABD'de *'cadı avı'* olarak bilinen süreç başlamıştır. Böylelikle McCarthycilik, ABD'de korku siyasetini başlatmış, kütüphanelerdeki yayınlar incelemeye alınmış, soruşturmalar orduya kadar uzanmış ve bu süreç Amerikan toplumunda bir tür paranoyaya dönmüştür. 1954 yılında Demokratların seçimi kazanması ve Senatör McCarthy'nin görevinin bitmesi sonrası McCarthycilik son bulmuştur.⁴⁹⁹ Ancak Senatör McCarthy tarafından komünizmle iltisaklı olduğu iddia edilen kişilerin listesi hiçbir zaman kamuoyuna açıklanmamış ve listede adı yer alan kişilerin komünist faaliyetlerle bağlantısı hiçbir zaman delillendirilmemiştir.⁵⁰⁰

Soğuk Savaş'ın başlangıç döneminde antikomünist propagandayı inceleyen Dilhan Apak, bu dönemde ABD'deki The Washington Post gazetesinin önemli ölçüde antikomünist propaganda yaptığını ve komünizmi demokrasi karşıtlığı olarak nitelendirdiğini aktarır. Yazar, gazete haberlerini söylem analizi ile incelediğinde komünizm ifadesinin *"suçlama, karalama ve aşağılama"* amacıyla kullanıldığını tespit etmiştir. Benzer şekilde The New York Times gazetesinde de antikomünist propaganda yapılmış, ABD'de komünizmin hızla yayıldığına dair araştırma verilerine yer verilmiş ve komünizmle mücadelenin bir *"Haçlı mücadelesi"* olduğu ifade edilmiştir.⁵⁰¹ Ayrıca ABD'de ötekileştirme süreci o denli ileri boyutlara vardığı zamanlar olmuştur ki bu süreç mistisizme kaymış, Sovyet rejiminin ateist olduğu belirtilmiş ve Başkan Truman tarafından ABD-Sovyetler arasındaki güç mücadelesi inanç ve materyalizm arasında bir savaş şeklinde nitelendirilmiştir.⁵⁰² Böylelikle bu süreç, ABD'nin Doğu Bloğu'na karşı

⁴⁹⁷ Günar, 2014: 63-68.

⁴⁹⁸ Gültekin, 2017: 104.

⁴⁹⁹ Günar, 2014: 73-75.

⁵⁰⁰ Apak, 2018: 86; Günar, 2014: 63.

⁵⁰¹ Apak, 2018: 66-68.

⁵⁰² Sümer, 2008: 130-131. ABD, 21. yüzyılda teröre karşı savaşta olduğu gibi dış politikasında her zaman görüleceği üzere sürekli bir kutsal savaş vermiş olup 20. yüzyılın ortasında da kutsal savaşının hedefi Sovyet rejimi olarak belirlenmiştir (Sümer, 2008: 130-131).

agresif politika geliştirmesi noktasında Amerikan toplumunun toplumsal rıza göstermesine zemin hazırlamıştır.⁵⁰³

Bu dönemde ABD'nin ve Batı Avrupa'nın Sovyetleri/komünizmi ötekileştirme çabalarına benzer süreçler Türkiye'de de yaşanmıştır. Türkiye'nin Batılı ölkelerle ve özellikle de ABD ile yakınlaşması aynı zamanda ideolojik bir tercihi de beraberinde getirmiş ve komünist ideolojiye sahip Doğu Bloğu'nun karşısında kendisini konumlandıran liberal/kapitalist Batı Bloğu'nun grup özellikleri Türkiye tarafından içselleştirilmiştir.⁵⁰⁴ Ancak Türkiye'nin Doğu Bloğu'nu ve komünizmi ötekileştirmesinde tek itici faktör Türkiye ile Batı'nın yakınlaşması olmamıştır. Politik Psikoloji'ye göre travma ve gerileme yaşayan geniş grupların dış savunma mekanizması olarak ötekileştirmeye başvurabildiği göz önünde bulundurulduğunda bu süreçte travma ve gerilemenin kaynağı olarak görölen nesne ötekileştirilmekte ve özne ile nesne arasına bir anlamda psikolojik sınır çizilmektedir.⁵⁰⁵ Bu noktada Türkiye'nin de 1945 yılındaki Sovyet talepleri⁵⁰⁶ sonrası algıladığı tehdit ve canlanan travmaları nedeniyle kendisiyle Sovyetler arasına sınır çizmek istediği ve Sovyetleri ötekileştirdiği söylenebilir. Böylelikle ABD'deki benzer uygulamalar Türkiye'de de yaşanmış ve bu uygulamalar CHP iktidarı döneminde Truman Doktrini ile başlayıp DP iktidarı döneminde de devam etmiştir.⁵⁰⁷ İDS sonrası bir dış tehdit olarak algılanan Sovyet tehdidine paralel bir şekilde komünist faaliyetler de bir iç tehdit olarak görölmüş ve Komünizm ile mücadele noktasında CHP iktidarı ile DP iktidarı aynı çabayı göstermişlerdir.⁵⁰⁸ Aslında bir anlamda, bu dönemde dış politika değişikliğiyle uyumlu olarak iç politikanın da dizayn edildiğini ve Sovyetlerin *öteki/tehdit* şeklinde söylemsel olarak inşa edildiğini de söylemek mümkündür.⁵⁰⁹

Bu dönemde Türk siyasal seçkinlerinin konuya nasıl yaklaştığına bakılması suretiyle Türkiye'de komünizmin ve Sovyetlerin ötekileştirilme sürecinin nasıl işlediği anlaşılabilir. Örneğin, 14 Ocak 1948 tarihli meclis oturumunda komünist ideolojiyi benimsemiş kişilerin

⁵⁰³ Kaynak ve Koçyiğit: 2020: 207.

⁵⁰⁴ Kılıç ve Kalkan, 2021: 344.

⁵⁰⁵ İlhan, 2011: 53-54.

⁵⁰⁶ Bir sonraki bölümde detaylıca ele alındığı üzere, Sovyetler Türkiye'den Boğazların ortak savunulmasını ve Doğu Anadolu'da bazı toprakların kendisine verilmesini talep etmiştir.

⁵⁰⁷ Aslan, 2016: 177.

⁵⁰⁸ Aslan, 2016: 188-189.

⁵⁰⁹ Çelikpala, 2005: 121. Bu dönemde Türkiye'deki basın komünizm korkusunu pompalamıştır (Kurban, 2014: 262). Hatta SSCB Komünist Parti Genel Sekreteri Nikita Sergeyeviç Kruşev, "*Türkiye'yi Atatürk ve İnönü yönettiği dönemde bizim çok iyi ilişkilerimiz vardı, daha sonra bu ilişkiler bozuldu.*" demiştir ("Nazrevşiy Vopros", Pravda, No:38, 07.02.1956'dan akt. Kurban, 2014: 262).

vatandaşlıktan çıkarılması gerektiği önerisinde bulunan⁵¹⁰ 8. Dönem Denizli Milletvekili Recep Aydın'ı, konuşmasında Sovyetler ve komünizm hakkında şöyle demektedir:

“Cümlemizin bildiği bir hakikattir ki bu gün dünya Hitler ve ortaklarının kurmak istedikleri meşum yeni nizamdan daha beter olan, Kızıl nizam ile karşı karşıyadır. Hakikat şudur ki; Kremlin Küreyi istiyor. Kominizm denilen ütopi ise Moskof sömürge imparatorluğunun kurulması için sadece bir istilâ silâhıdır. Bu silâhın hedefi milletlerin istiklâlleri ile insanların her türlü hak ve hürriyetleridir. Binaenaleyh buna Moskofizm demek daha doğru olur kanaatindeyim. Bununla beraber Kominizm ile Sovyetizm aynı şey değildir. Sovyetizm tam ve mükemmel bir islavcılıktır. Komünizm ise, bu hunhar Moskofculuğun dış politika plânıdır. Bu plân girdiği yerde hak namına hayata kıyar, hürriyet namına insanları zincire vurur, adalet namına terörü tatbik eder. Bu itibarla vatanımız ciddi bir durum karşısındadır.”⁵¹¹

Yine Aydın'ın Sovyetlere ve Ruslara ilişkin algısını göstermesi bakımından şu sözleri de önemlidir: *“Dünkü Romonoflar'la bu günkü Kızıl nizam arasında fark olduğu iddia edilemez. Sadece yılan kabuğunu değiştirmiştir. Bunların söylenmesinde ve okutulmasında fayda büyüktür. Çünkü Ayının kuzuyu masumdur diye yemediği görülmemiştir. Hal böyle olunca kanaatimce Türkiye'de bulunan Moskofistler kendi şahsi sefil menfaatleri uğruna Türk dünyasının şerefli ve müstakil kalesi, insanlık ailesinin samimî ve temiz uzvu olan Devletimizi ve Milletimizi can evinden vurmaktadır.”⁵¹²*

1950 yılındaki genel seçim öncesi DP'nin seçim vaatlerinden biri olan ve DP iktidarı döneminde meclise getirilen af meselesi de Türkiye'de komünizmin ötekileştirilmesi sürecinin anlaşılmasında önemli bir kesit sunmaktadır. Af meselesiyle ilgili olarak mecliste gerçekleşen görüşmelerde komünistlerin muaf tutulması hususunda görüşler beyan edilmiştir.⁵¹³ Mecliste 20 Mart 1950 tarihinde af konusu gündeme geldiğinde de CHP Van Milletvekili İbrahim Arvas komünistlerin af kapsamına alınması meselesine oldukça sert bir biçimde şu sözlerle karşı çıkmıştır:

“Causus ve Komünistleri affetmek; bu kelimeyi telâffuz etmekle tüylerim ürperiyor. Komünistleri affetmek, bu nasıl olur”? Bu Yüksek vatansever Meclisten bu iş nasıl çıkar. Ben buna akıl erdiremiyorum. (...) Acaba bunlar ıslahı hal etmişler de mi onun için mi affediyoruz? Hayır arkadaşlar. Bunların ıslahı hal ettiklerini hiçbir yerde duymadık. Atalarımın güzel bir darbimeseli vardır: Kurdun tövbesi ölümüyle olur. (...) Bunların sinmiş olması ise bizim gayet kuvvetli olmamızdandır. Eğer onların eline bir fırsat geçerse ve zayıf olmamız halinde onların hiçbir kaide tanımayacaklarını ve insaf etmeyeceklerini ve her birinin birer cellât kesileceğini de biliyoruz. Bunların muvaffak olmak için programları ve hedefleri şunlardır: 1. Halkı isyan ettirmek, 2. Orduyu isyan ettirmek, 3. Büyük Millet Meclisini ıskat etmek, 4. Hükümeti cebren ıskat etmek, 5. Anayasayı tadil etmek veya ortadan kaldırmak istiyorlar, 6. Vatan topraklarını

⁵¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 14.01.1948, D.8, Y.3, C.9, B.30: 28.

⁵¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 14.01.1948, D.8, Y.3, C.9, B.30: 27.

⁵¹² TBMM Zabıt Ceridesi, 14.01.1948, D.8, Y.3, C.9, B.30: 27.

⁵¹³ Kılıç ve Kalkan, 2021: 352-353.

başkalarına peşkeş çekmek istiyorlar. Biz bu canileri affedecek miyiz? Aman Yarabbi! Ben, şahsan söylüyorum, bir tanecik oğlum var, o dahi komünist olsa alimallah bel kemiğini kırarm."⁵¹⁴

13 Temmuz 1950 tarihinde meclis gündeminde af konusu tekrardan tartışılmış ve konu komünistlerin aftan yararlanıp yararlanmamasına hususuna geldiğinde söz alan Adalet Komisyonu sözcüsü ve Balıkesir Milletvekili Müfit Erkuyumcu, *"Biliyorsunuz ki, komünizm, içtimai bir felâket ve korkunç bir hastalıktır. Mikrop saçan hastaları tedavisiz bırakmak bunun sirayetine fırsat vermek demek olacaktır ki yüksek heyetinizin bunu tecviz etmeyeceğine kaniim"* demek suretiyle metafor kullanarak komünizmi bir hastalığa benzetmiştir.⁵¹⁵ Ardından söz alan DP Ankara Milletvekili Ömer Bilen, vekil Erkuyumcu'nun mikrop benzetmesinden yararlanarak komünizmle mücadele için dini yöntemlere başvurulmasının gerekliliğini şu sözlerle dile getirmiştir:

*"Bir de şuna işaret etmek isterim ki, cihan medeniyetini, insan haklarını tasarruf ve temellük eden, kanunları hiçe sayan kızıl tehlikeyi önlemek için, kanunlarımıza ne kadar şiddetli maddeler ve hükümler vazetsekte cihan afakini saran bu mikroplardan millî bünyemizi kurtarmak çok zordur. Arkadaşlar, bu mikropların sirayetini önlemek için yegâne çare islâmi hükümlere intibak etmektir. İslâmiyetin ana hatlarını tesbit eden büyük kitabımız tasarruf ve temellük haklarını her türlü taarruzdan ve tecavüzden masun bulundurmak için esaslı hükümler vaz'etmiştir. Hazreti Muhammed de bunu madde madde göstermiştir."*⁵¹⁶

DP Tekirdağ Milletvekili Şevket Mocan da komünistlerin affı konusunda şöyle demiştir: *"Ben komünisti siyasi mahkûm telâkki etmiyorum. Komünist bence haini vatandır. Çünkü. Komünist vatan tanımaz. Dünya onun vatanıdır, komünist olabilmenin birinci şartı vatan ve milliyeti inkârdır buna vatan hainliği denir, hiçbir zaman aflarına iştirak edemeyeceğim."*⁵¹⁷ Böylelikle komünizm doğrudan milli bir tehdit olarak görülmüş ve Türk siyasal seçkinlerince en üst düzeyde güvenlikleştirilmiştir.⁵¹⁸

DP Seyhan Milletvekili Remzi Oğuz Arık ise konuya farklı bir açıdan yaklaşmış ve aslında Sovyetlerin ötekileştirilmesi gerektiğini ancak Türkiye'de komünist ideolojiye sahip gençlerin ötekileştirilerek sanki intikam alınıyormuş gibi bir durumun ortaya çıktığını şu sözlerle belirtmiştir:

⁵¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 20.03.1950, D.8, Y.5, C.25, B.68: 621.

⁵¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 13.07.1950, D.9, Y.1, C.1, B.22: 604; Kılıç ve Kalkan, 2021: 353.

⁵¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 13.07.1950, D.9, Y.1, C.1, B.22:607.

⁵¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 13.07.1950, D.9, Y.1, C.1, B.22:633.

⁵¹⁸ Kılıç ve Kalkan, 2021: 356-357.

*“(.) bu işin merkezi-sıkleti dışarda, yani Rusya'dadır. Onlara hir şey yapamadığımız için, kendi gençlerimizden intikam alıyor gibiyiz. (...) Haksızlık yapmıyalım, çocuklarımızı yalnız polisle komünistlik elinden kurtamaya imkân yoktur.”*⁵¹⁹

Milli Mücadele döneminde Amerikan mandasını savunan 9. Dönem İzmir Milletvekili Halide Edip Adıvar'ın komünizm ile ilgili olarak 2 Haziran 1950 tarihinde söyledikleri ise şöyledir: *“Mürteci, ırkçı, komünist... Bunların birini ötekine tercih edemezsiniz. Bunlar yalnız Türk Milleti için değil, bütün medeni dünyanın düşmanları ve mikroplarıdır ve bu mikroplara karşı tek aşı demokrasiyi himaye etmektir.”*⁵²⁰ Adıvar mürteci, ırkçı ve komünist tutumları ‘mikrop’ ifadesi kullanarak metaforlaştırmış ve bu yıkıcı faaliyetlerin çaresi olarak gördüğü demokrasiyi ‘aşı’ olarak nitelendirmiştir. Yine Adıvar'ın konuşmasında bu ideolojilerin birer hastalık kaynağı olarak ele alınması ve demokrasinin sıhhat ile ilişkilendirilmesi önemlidir.

Ayrıca 13 Ocak 1950 tarihinde mecliste okullar ve eğitim sistemi ile ilgili bir konunun görüşüldüğü sırada DP Burdur Milletvekili Mehmet Özbey, *“İlk din bilgisini köy okullarımızda ve üçüncü sınıflarında vermek yerinde olur. Allah korkusu olmıyan bir insan komünist olabilir. Avrupa'da ve Amerika'da bulunan talebelerimizden komünistliği aşılanaı esefle işitmekteyiz. Bunlar üzerinde çok acı ve cezrî (köklü) tedbirler almalıyız.”* diyerek bir ideoloji olan komünizm ile dinsizliği eşdeğer görmüştür.⁵²¹ Görüldüğü üzere, bu dönem Türk siyasal eliteri tarafından komünizme yönelik oldukça olumsuz bir tutum benimsenmiş, söz konusu ideoloji güvenlikleştirilmiş ve komünizm *“mikrop”* olarak, komünistler de dinsiz, hain, casus olarak metaforlaştırılmıştır.

İDS sonrası Türkiye’de komünist faaliyetleri ve Sovyetleri ötekileştirmenin arka planında *“arınma”* motivasyonun da önemli rol oynadığı söylenebilir. Oldukça marjinal bir örnek olmakla birlikte Volkan'ın Kıbrıslı Türklerin battaniyeleri yakarak takındığı tutum, arınma davranışının açıklanması için güzel bir örnek oluşturur. Kıbrıs'ta savaş sonrası, yerleşik Türklerin yer ve malzeme ihtiyacı hâsıl olduğunda yöneticiler tarafından Rumların bıraktığı kumaşlardan battaniyeler yapılmasına karar verilmiş ve bu battaniyeler Kıbrıs Türklerine dağıtılmıştır. Ancak Türkler, Rumların bedenlerine temas eden kumaşlardan yapılmış battaniyeleri yakmış ve bir anlamda artık Rumlarla bağlantılarının kalmadığını belirterek arınma davranışı sergilemişlerdir.⁵²² Benzer şekilde Türkiye’de de Sovyet talepleri ve algılanan

⁵¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 14.07.1950, D.9, Y.1, C.1, B.23: 693. Türk Ceza Kanunu’nun 141. ve 142. maddeleri kapsamında ceza alan komünistlerin cezalarında sadece hafifletilmeye gidilmiştir (Kılıç ve Kalkan, 2021: 352-353). Bu dönemde 103 kişinin komünist faaliyetler nedeniyle kesinleşmiş hapis cezası bulunmakta olup 88 kişi de casusluk nedeniyle hapis yatmaktadır (TBMM Zabıt Ceridesi, 14.07.1950, D.9, Y.1, C.1, B.23: 694).

⁵²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 02.06.1950, D.9, Y.1, C.1, B.5: 99.

⁵²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 13.01.1950, D.9, Y.2, C.2, B.5: 65; Kılıç ve Kalkan, 2021: 351.

⁵²² Volkan, 2008: 148-149.

Sovyet/komünizm tehlikesi nedeniyle komünizmle ilişkili olan/ilişkilendirilen kimi tutuklama, dergi ve yayınevi kapatma, tahrip etme eylemleriyle bir anlamda demokratik siyasal yapıdan komünist ideolojinin arındırılması yönünde çaba sarf edilmiştir. Bu kapsamda, 1948’lerde bazı akademisyenler komünist olduğu gerekçesi ile tasfiye edilmiş ve 1950’lerde Türkiye Komünist Parti üyelerinden bazıları tutuklanmıştır.⁵²³ Yine Nazım Hikmet, Kemal Tahir, Hikmet Kıvılcımlı gibi yazarlar ile komünizmin orduya sızdığı şüphesiyle bazı ordu mensupları hakkında davalar açılmış ve tutuklamalar yapılmıştır. Ayrıca komünizmle ilişkilendirilen 19 adet kitabın Halkevi kütüphanelerinde bulunması yasaklanmıştır.⁵²⁴ Hatta İnönü iktidarında komünizm ve komünistlik karşıtlığı öyle bir hal almıştır ki bazı anlamsız uygulamaların yaşanmasına da neden olmuştur. Örneğin; Atatürk döneminde Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Tefik Rüşti Aras’ın da katıldığı ‘Görüşler’ dergisinin başlığındaki ‘G’ harfi orak-çekici hatırlattığı için komünist damgası yemiş ve Fransızca yayımlanan Larousse Ansiklopedisi ‘Larus’ şeklindeki okunuşu ‘Ya Rus’ diye yorumlanmış ve ansiklopediye sahip bazı yazarlar mahkemeye çıkarılmıştır.⁵²⁵ Yine Nazım Hikmet Ran’ın soyadının tersten okunduğunda ‘Nar’ olması nedeniyle narın kızılığı ile Nazım’ın kızıl komünistliği arasında ilişki kurulmuş ve Cevdet Kudret Solok’un solcu olduğu için böyle bir soyad aldığı şeklinde yorumlar yapılmıştır.⁵²⁶ Ayrıca ‘Adımlar’, ‘Yurt ve Dünya’, ‘Yürüyüş’ ve ‘Barış’ adlı dergiler kapatılmış; Tan Matbaası, Yeni Dünya Matbaası, ABC ve Berrak kitabevlerine saldırılar düzenlenmiştir.⁵²⁷

Türkiye’de yaşanan bu marjinal gelişmeler, ABD’deki komünizmle mücadelenin Haçlı Seferleri olarak adlandırıldığı, Rusların ateist olduğu, ABD-Sovyet güç mücadelesinin inanç-materyalizm arasındaki mücadele olarak görüldüğü irrasyonel süreçlere⁵²⁸ oldukça benzer olduğu görülmektedir. Habuki ABD’nin 18 Ağustos 1952 tarihli kayıtlarına göre Türkiye’deki komünizm tehlikesinin düşük olduğu, nüfusun yüzde 1’inden daha azının komünizme sempati duyduğu ve bölge ülkeleri içerisinde en güçlü ve istikrarlı ülkenin Türkiye olduğu ifade edilmiştir.⁵²⁹ Ancak kendi kimliğini Batı geniş grup kimliği içerisinde tanımlayan ve Batı’ya aidiyet duygusu hisseden Türkiye, Sosyal Psikoloji çerçevesinde açıklama getirilen grup

⁵²³ Kılıç ve Kalkan, 2021: 350-351.

⁵²⁴ Aslan, 2016: 177.

⁵²⁵ Arcayürek, 1985a: 178.

⁵²⁶ Arcayürek, 1985a: 179.

⁵²⁷ Apak, 2018: 157.

⁵²⁸ Apak, 2018: 66-68. Sümer, 2008: 130-131.

⁵²⁹ FRUS, 1952-1954, General: Economic and Political Matters, Volume I, Part 1, Document 162, 18.08.1952.

oluşumu ve iç-dış grup ayrışmasına örnek gösterilebilecek şekilde Sovyetleri ve komünizmi ötekileştirmiş ve bu suretle Batılı ekseninde kendi geniş grup kimliğinin sınırlarını çizmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI SOVYET TALEPLERİ NEDENİYLE OLUŞAN PSİKOLOJİK İKLİM

İDS Sonrası Sovyetler, Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın uzatılması karşılığında, Türkiye'den toprak talebi ve Boğazların ortak savunulması gibi egemenlik haklarını zedeleyici isteklerin yer aldığı bir takım taleplerde bulunmuştur.⁵³⁰ Türk tarafınca bu talepler kabul edilmemiş, bunun üzerine Sovyetler 8 Ağustos 1946 tarihinde benzer talepleri içeren ilk resmi notayı Türkiye'ye iletmiş ve ardından ABD ve İngiltere'nin de sürece dâhil olduğu Türkiye ile Sovyetler arasında nota gönderme süreci başlamıştır.⁵³¹

Uİ literatürüne ve Türk toplumundaki yaygın kanaate göre de Türkiye'nin NATO ittifakına katılma nedenleri içerisinde en önemlisi olarak söz konusu Sovyet talepleri/tehdidi gösterilmektedir. O dönem, salt Uİ teorileri ile -özellikle de Neorealizm ile- incelendiğinde, tehdit nedeniyle Türkiye'nin NATO ittifakına katılma kararı oldukça kolay ulaşılabilen neden-sonuç silsilesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Neorealizmin bakış açısı ile konuya yaklaşıldığında, Sovyet talepleri bir bağımsız değişken iken; Türkiye'nin NATO ittifakına katılma kararı bağımlı değişkendir. Yani kurama göre, sistemik etki olarak okunabilecek Sovyet talepleri, Türkiye'nin Batılı bir ittifaka katılıp Sovyetleri dengelemesini gerektirmiştir. Ancak bir aktörün dış politika kararı, -özellikle de ittifaka katılmak gibi aktörün kaderini etkileyebilecek geniş taahhütler içeren kararlar- tarihsel, kültürel, coğrafik, toplumsal, algısal vb. pek çok bağlamla ilişkilendirilerek analiz edilmesi gerekir. Dahası Türkiye gibi, Osmanlı Devleti'nin mirasını devralan köklü devlet geleneğine sahip devletler için anılan dış politika kararları çok daha titizlikle ve uzun uzadıya hesaplarla alınmaktadır. Bu nedenle, İDS sonrası Türk dış politikasına yön verdiği iddia edilen 'Sovyet tehdidi', sadece Uİ disiplinin materyalist doğasındaki karşılığı olarak 'dış etken' şeklinde değil, Türk karar alıcılarının 'Sovyet ve Batı algısı' üzerinden de okunması, irdelenmesi ve ilişkili olduğu tüm bağlamlara yerleştirilerek analiz edilmesi gerekmektedir. Bu noktada Neorealizm yerine NKR'nin bakış açısı ile konu ele alındığında, bağımsız değişken olan Sovyet talepleri ile bağımlı değişken olan Türkiye'nin NATO ittifakına katılma kararı arasında ara değişkenler tespit edilmelidir. Nitekim, kavramsal ve kuramsal çerçeveye ilişkin bilgilerin aktarıldığı bölümde de görüldüğü üzere, bağımsız

⁵³⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 264; Armaoğlu, 2010: 506; Tellal, 2013: 502; Uçarol, 2015: 1011; Ülman, 1968: 260.

⁵³¹ TDA, 571-68140-298449-78; Tellal, 2013: 502-505; Ataöv, 2006: 178.

değişkenin (yani sistemin) bağımlı değişken (yani dış politika çıktısı) üzerinde etkisi olmasına rağmen bağımsız değişken devletlerin ne yapması gerektiğini dikte edememektedir. Bağımsız değişkenler, devletlerin dış politikalarına imkân ve kısıtlamalarda bulunmakta ancak devletler bu imkân ve kısıtlamaların gölgesi altında ara değişkenlerin etkisiyle karar almaktadır. Elbette o dönem Türk dış politikası üzerindeki sistemik etki olarak sadece Sovyet talepleri de bulunmamaktadır. İkinci Bölüm’de anlatıldığı üzere, İDS sonrası ABD’nin bir süper güç olarak ortaya çıkışı, Avrupa ülkelerinin askeri ve ekonomik olarak harap olmuş durumu, dünyanın kapitalist ve komünist ekonomi modelleri arasında bölünmesinin ilk belirtilerinin ortaya çıkması, İran’da, Bulgaristan’da ve nispeten Yunanistan’da var olan Sovyet etkisi, Türkiye’nin güvenlik bağlamında sadece 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız Üçlü Antlaşması ile bağlı olması ve olası bir ihtiyaç durumunda bu ittifak kapsamında İngiltere’nin ve Fransa’nın yardıma geleceğine dair şüphelerin varlığı gibi pek çok sistemik etki bulunmaktadır. Ancak yine de bu sistemik etkilerin hiçbirisi doğrudan Türkiye’nin NATO ittifakına katılması gerektiği yönünde somut bir çıktı reçetesi sunmamaktadır. Nitekim o dönem, Türkiye’ye nazaran çok daha fazla Sovyet tehdidi algılamasına rağmen NATO ittifakına üye olmayan devletler göz önünde bulundurulduğunda⁵³² bu durum daha iyi anlaşılmaktadır. Ya da Soğuk Savaş dönemi boyunca bağlantısız olup hiçbir blokta yer almayan ülkeler düşünüldüğünde, dış politika seçeneği içerisinde neden dış dengelemenin tercih edildiği anlaşılamayacaktır.

Bu noktada tezin vakası üzerinden bir denklem oluşturulduğunda şöyle bir tablo ortaya çıkacaktır: Sovyet talepleri bir bağımsız değişken yani sistemik etkilerden birisidir. Ara değişkenleri hiç hesaba katmadan sadece sistemik etkilerin dış politika üzerindeki etkisine dair varsayımlar üretildiğinde, Türk dış politikası için a) iç dengeleme, b) dış dengeleme, c) peşine takılma, d) savaş ve e) eylemsizlik şeklinde temelde en az beş tane alternatif dış politika seçeneği bulunmaktadır. Yani Türkiye, Sovyet talepleri karşısında yukarıda sıralanan en az beş tane dış politika alternatifine sahiptir. Bu durumda Türkiye’nin neden diğer seçenekleri tercih etmek yerine Sovyetleri NATO ittifakı ile dengelemeye çabaladığının cevabını bulmak için ara değişkenlerin irdelenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, salt bağımsız değişken olarak sistemik etkilerin hesaba katılması analizin basite indirgenmesine ve bazı durumlarda hatalı analiz yapılmasına neden olabilecektir. Bu nedenle, İDS sonrası Sovyet taleplerinin Türkiye’de yarattığı psikolojik etkiye ve bu etkinin de bir çıktı olarak Türkiye’nin NATO ittifakına katılma kararı almasına neden olan motivasyonlarından ‘sadece birine’ -ama belki de en önemlisine-

⁵³² İDS sonrası Sovyet tehdidi algılayan devletler içerisinde İsveç, İsviçre ve İrlanda tarafsız kalmıştır (Reiter, 1996: 3).

dönüşme süreci iyi irdelenmelidir. Bu bağlamda, aşağıdaki alt başlıklarda Sovyet taleplerinin nasıl algılandığı, Türklerin kolektif hafızasında hangi bağlama yerleştirildiği ve Batılı devletlerle müttefik olmanın getireceği başta ‘psikolojik güvenlik’ olmak üzere pek çok güvenlik garantisinin elde edilebileceği sonucuna nasıl varıldığı tartışılmıştır.

4.1. Sovyetlerin Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını Uzatmayacağını Bildirmesi

İDS’nin seyrinin Nazi Almanyasının aleyhine dönmesiyle birlikte Sovyetlerin Türkiye’ye yönelik tutumu değişmiştir.⁵³³ Sovyet lideri Stalin, Yalta Konferansı’nın devam ettiği 10 Şubat 1945 tarihinde, Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin değiştirilmesini talep etmiştir.⁵³⁴ Sovyetler, söz konusu taleplerini gerekçelendirmek için sözleşmenin modasının geçtiğini, sözleşmeye göre Sovyetlere kıyasla Japon İmparatoru’nun bile daha fazla etkili olduğunu, sözleşmenin MC döneminde akdedilmesine rağmen şu an MC’nin bulunmadığını, sözleşmenin imzalandığı döneme kıyasla mevcut durumun farklılık gösterdiğini ve geçmişte yapılan bir hatanın telafi edilmesi için sözleşmenin gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵³⁵

Sovyetler, Yalta Konferansı’ndan bir ay sonra da konuyu doğrudan resmi yollarla Türkiye ile görüşmek istemiştir. Almanya’nın kayıtsız şartsız teslim olacağı 7 Mayıs 1945 tarihinden yedi hafta önce (19 Mart 1945 tarihinde), Sovyet Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov, Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper’e savaş sonrası koşulların değişmesini gerekçe göstererek 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Türk Cumhuriyeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Arasında Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının uzatılmayacağını aşağıdaki şu notayı vermek suretiyle bildirmiştir.⁵³⁶

“17 Aralık 1925 senesinde akdedilen Türk-Sovyet dostluk ve bitarâflık Muahedesinin meriyet müddetinin hitamının yaklaşması münasebetiyle Sovyet Hükümeti Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine aşağıdaki hususuatı beyanla şerefkesbeyler.

Sovyet Hükümeti, Sovyet ittifadı ile Türkiye arasındaki dostane münasebetlerin idamesi işinde 17 Aralık 1925 senesinde akdedilen Türk-Sovyet Muahedesinin kıymetini takdir etmekle beraber, bahusus İkinci

⁵³³ Alacakaptan, 1983: 22.

⁵³⁴ Uzman, 2018: 119.

⁵³⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 243.

⁵³⁶ Sander, 2010: 252; Tellal, 2013: 501. Aslında Sovyetlerin Montrö ile ilgili tutumu 24 Şubat 1945 tarihinde Molotov-Sarper görüşmesinde gündeme gelmiş, Molotov Yalta Konferansı’ndaki argümanları tekrardan dile getirmiş, Üçler arasında (ABD, İngiltere ve Sovyetler) fikir birliği olacağına inandığını ve Sovyetlerin konuyu inceledikten sonra Türkiye’ye bildireceğini belirtmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 244-245). Ancak Montrö konusu bu görüşmede şifâhen gündeme gelmiş olup 19 Mart 1945 tarihli görüşme resmi devlet söylemi olarak Türkiye’ye bildirilmiştir. 19 Mart 1945 tarihindeki Molotov-Sarper görüşmesi ve Sovyet notasının tevdi edilmesini ilk ağızdan yani Büyükelçi Sarper’in kaleminden okumak için Sarper’in Türk Dışişleri Bakanlığı’na yazdığı 20 Mart 1945 tarihli telgrafa bkz. (TDA, 571-68095-298075-51).

Dünya Harbi esnasında vukuagelen derin değişiklikler münasebetiyle işbu Muahedenin artık yeni şartlara uymadığını ve ciddi bir surette iyileştirilmeğe muhtaç olduğu lüzumunu müşahade etmektedir. Yukarıdaki maruzata binaen Sovyet Hükümeti, mezkûr muahedenin ve merbutların feshi şeklini tesbit eden 7 Kasım 1936 Protokolü ahkâmı mucibince işbu Muahedeyi feshetmek arzusunda bulunduğunu Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine beyan eyler."⁵³⁷

Söz konusu 1925 tarihli antlaşma ve bu antlaşmanın ek protokolleri, imzalandığı dönemde Türk karar alıcıları açısından önemli bir uluslararası bağit olarak görülmüştür. Nitekim antlaşma, Türkiye'nin Musul konusunda İngiltere ile çözüm bulamadığı, bu hususta İtalya'nın İngiltere'ye destek verdiği, MC'de İngiltere ve Fransa'nın etkin olduğu ve kapitalist ülkelerin Sovyetleri Avrupa siyasetinden izole etmeye çalıştığı bir konjonktürde imzalanmıştır. Yani antlaşma her iki ülkenin de uluslararası politikada kendisini yalnız hissettiği bir dönemde yapılmış ve Türkiye'nin o dönem hissettiği yalnızlığı kısmen de olsa gidermiştir. Dahası Türkiye'nin Sovyetlere yönelik güvensizlik duygusuna çare olmuş ve 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması⁵³⁸ ile Türkiye-Sovyetler arasında tesis edilen karşılıklı dostluğun ve güvenin güçlendirilmesini sağlamıştır.⁵³⁹

Üç maddeden oluşan 1925 tarihli antlaşmanın ilk maddesinde tarafların üçüncü bir devletle savaşması durumunda diğer tarafın tarafsız kalacağı; ikinci maddesinde tarafların birbirine saldırmayacağı ve tarafların birbirlerine karşı ittifak ya da siyasi nitelikli antlaşmalara girmeyecekleri; üçüncü maddede de antlaşmanın süresinin üç yıl olacağı belirtilmiştir. Ayrıca antlaşmaya üç adet ek protokol eklenmiş ve bir adet de Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in gizli mektubu antlaşmanın eki olarak kabul edilmiştir. Antlaşmaya ekli protokollerin ilkinde, tarafların dış politikada hareket serbestliğine sahip oldukları; ikincisinde, ekonomik ve parasal antlaşmaların da 1925 antlaşmasının ikinci maddesi kapsamında değerlendirileceği ve üçüncüsünde, taraflar arasındaki sorunların çözümü için diyalog geliştirileceği belirtilmiştir.⁵⁴⁰

Çiçerin tarafından Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a verilen ve antlaşmanın eki olarak kabul edilen 17 Aralık 1925 tarihli gizli mektupta da yazılanlar aşağıdaki gibidir:

"Sayın Bakan,

⁵³⁷ TDA, 571-35313-138762-2; T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 250.

⁵³⁸ 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması (Türkiye-Rusya Muhadenet Muahedenamesi), yeni kurulan TBMM'nin bir büyük devlet ile yaptığı ilk anlaşma olup her iki ülkenin Batı ile sorunlar yaşadığı dönemde birbirlerine karşı yakınlaşmasının nişanesi olarak görülmüştür. Ayrıca antlaşma, Türk-Sovyet sınırlarını kesinleştirmiştir. (<http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?84> (erişim tarihi: 16.06.2022)). Akdes Nimet Kurat'a göre, aslında Bolşevik İhtilali sonrası akdedilen 16 Mart 1921 tarihli antlaşmada sözkonusu toprakların Türkiye'ye bırakılması noktasında Bolşevikler isteksizdir. Ancak o dönem Almanların yoğun baskısı nedeniyle Sovyetler bahse konu toprakları Türklere bırakmıştır (Kurat, 2011: xii).

⁵³⁹ Soysal, 2000: 272.

⁵⁴⁰ Soysal, 2000: 276-278.

Bugün iki Hükümet arasında imzalanan Andlaşmayı bütünleyici nitelikte olmak üzere, 16 Mart 1921 günü Moskova'da yapılan Andlaşmadan beri iki taraf arasında süregelen içten dostluğun bozulmayacağını bunun bağıtlı Taraflardan birisinin üçüncü bir ya da birkaç Devletle savaş içine girmesi durumunda aralarındaki ilişkilere temel olacağını belirtmek isterim.

Sayın Bakan, en derim saygılarımın güvencesini kabul etmenizi dilerim."⁵⁴¹

Görüldüğü üzere, 1925 tarihli antlaşma ile her iki ülkenin de birbirlerine karşı hissettiği güvensizliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye, Sovyetlere yönelik o denli güvensizlik hissetmektedir ki 1925 antlaşmasının birinci ve ikinci maddeleri Çiçerin'in gizli mektubunda aktardıklarını kapsamasına rağmen Sovyetlerden ayrıca bir mektup alınması ihtiyacı hâsıl olmuş ve bu mektup o dönem kamuoyundan gizli tutulmuştur.⁵⁴²

1925 Antlaşması, 1929 yılında uzatma protokolü ile iki yıllığına uzatılmış⁵⁴³ ve bu protokolde tarafların diğer tarafa bildirmeksizin ve onay almaksızın onun doğrudan kara ve deniz komşularıyla anlaşma yapamayacağı hükmü konmuştur. Bu hüküm çerçevesinde Türkiye, neredeyse tüm önemli dış politika kararlarını Sovyetler ile uyumlu bir şekilde ve hatta Sovyetlere danışarak almıştır.⁵⁴⁴ Örneğin; 1928 yılındaki Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nda Sovyetlerin tezleri savunulmuş, MC'ye katılma kararı Sovyetlere danışılmış, MC antlaşma metnine Sovyetler lehine çekince konularak 1932 yılında MC'ye üye olunmuş ve Sovyetlerin öncülüğünde hazırlanan 1933 Litvinov Protokolü imzalanmıştır. Ayrıca 1934 yılında Balkan Paktı'na katılmak, 1936 yılında Montrö Boğazlar Konferansı'nın düzenlenmesini sağlamak ve 1939 tarihli Üçlü İttifak antlaşmasını imzalamak gibi o dönem Türk dış politikasında alınan önemli kararlarda da Sovyetlere danışılmıştır.⁵⁴⁵ Anlaşılabacağı üzere, Türk karar alıcıları 1925 tarihli antlaşmaya çok önem vermiş ve antlaşma maddelerine aykırı davranmamak için gereken özeni göstermiştir. Buna karşılık Sovyetlerin 1925 tarihli antlaşmayı uzatmayacağını belirtmesinin Türkiye'de büyük bir endişeye mahal vermediği ve sadece süresi dolan bir antlaşma olarak düşünüldüğü yönünde görüşler bulunmaktadır.⁵⁴⁶ Ancak sanılanın aksine, Türk tarafınca saldırmazlık antlaşmasının uzatılmaması Sovyetlerin taahhüt sorumluluğundan kurtulduğu şeklinde yorumlanmış ve söz konusu antlaşmanın

⁵⁴¹ Soysal, 2000: 278.

⁵⁴² Soysal, 2000: 278.

⁵⁴³ 1925 tarihli antlaşma ve ek protokolleri, 1929'da iki yıl ve 1931'de beş yıl uzatılmıştır. Sovyetler tarafından 19 Mart 1945 tarihinde uzatılmayacağı nota ile belirtilmesi nedeniyle 10 yıllık süresinin dolduğu 7 Kasım 1945 tarihinde yürürlükten kalkmıştır (Soysal, 2000: 274).

⁵⁴⁴ Soysal, 2000: 279-280.

⁵⁴⁵ Soysal, 2000: 274.

⁵⁴⁶ Tellal, 2000: 24.

uzatılmaması Türkiye'yi tedirgin etmiştir.⁵⁴⁷ Hatta henüz 19 Mart 1945 tarihli Sovyet notası alınmadan önce Türk hariciyesi az çok olacaklara ilişkin tahminde bile bulunmuştur. Nitekim Büyükelçi Selim Sarper, daha Türkiye'ye nota verilmeden önce, Sovyetlerin Türkiye'den Boğazlar konusunda talepleri olabileceğini ve Rusların 1939 yılındaki Boğazlar konusunu unutmadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Sarper, Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik adım atacağı tarihin de 1925 Protokolü'nün süresinin dolacağı 7 Kasım 1945 tarihinden en geç altı ay öncesine kadar -yani 7 Mayıs 1945'e kadar- gerçekleşeceğini ve bu tarihe göre Türkiye'nin kendisini hazırlaması gerektiğini de belirtmiştir. Buradan anlaşılabileceği üzere 19 Mart 1945 tarihli Sovyet taleplerinin az çok içeriği ve zamanlaması Türk hariciyesi tarafından tahmin edilmekte ve bu talepler sürpriz olarak karşılanmamaktadır.⁵⁴⁸

Aslında Büyükelçi Sarper'in de bahsettiği gibi 1945 yılındaki Sovyet talepleri, İDS'nin arifesindeki, 1939 yılındaki, Sovyet taleplerinin altı yıl sonra tekrardan dile getirilmesidir. Tıpkı Molotov'un 19 Mart 1945 tarihinde Büyükelçi Sarper'e bir nota ile Sovyetlerin taleplerini iletmesine benzer şekilde Sovyetler ile Almanya arasında Saldırmazlık Paktı'nın imzalandığı 23 Ağustos 1939 tarihinin ertesi günü, Sovyet Hükümeti taleplerini iletmek üzere Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu Moskova'ya davet etmiştir. Saraçoğlu liderliğindeki bir heyet de davete icap etmek üzere 25 Eylül 1939 tarihinde Moskova'ya gitmiştir.⁵⁴⁹

Saraçoğlu'nun ziyareti kapsamında Türkiye, 23 Eylül 1939 tarihinde paraflanıp imzaya hazır hale gelmiş olan Türkiye-Fransa-İngiltere arasındaki 'Üçlü İttifak' konusunda Moskova ile ortak bir nokta aramayı ve ittifakı Moskova ile ilişkilendirmeyi amaçlamıştır. Ancak bu görüşmede Sovyetler, Türkiye'den şu taleplerde bulunmuştur: Boğazların Sovyetler ile Türkiye tarafından birlikte savunulması, Karadeniz'e kıyısı olmayan ülke gemilerinin Boğazlardan geçememesi, Üçlü İttifak'ın bir ittifak ilişkisinden istişare temelinde ilişkiye dönüştürülmesi, Sovyetlerin İngiltere ve Fransa ile savaşa girmesi halinde Üçlü İttifak'ın geçersiz sayılması.⁵⁵⁰ Üç gün sürmesi planlanan ama 23 gün süren Moskova görüşmeleri, Başbakan Saraçoğlu'nun

⁵⁴⁷ Armaoğlu, 2010: 506. Talepler karar alıcılarda tedirginlik yaratmasına rağmen basının tepkisi ilk başlarda dengelidir. Ancak zamanla basın da süreçle ilgili olumsuz ifadeler kullanmaya başlamıştır. Bkz. (Yakut, 2013: 169-186).

⁵⁴⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 247. Dahası, Türkiye'nin Sovyetlere yönelik tedirginliği, Sovyet taleplerinin Büyükelçi Sarper'e iletilmesinden çok önce başlamıştır. Nitekim Ekim 1944 tarihinde Churchill ile Stalin'in Balkanlar üzerindeki 'Yüzdele Antlaşması' olarak bilinen nüfuz alanlarının belirlendiği dönemde Türkiye, Balkan devletlerinin bağımsızlıklarını sürdürmelerini ve Sovyet nüfuzu altına girmemelerini istemektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 241-242). Bu süreçte Türkiye'nin Balkanlardaki gelişmeleri kendi çıkarları doğrultusunda etkileme şansı olmadığı gibi Türkiye neredeyse tamamen edilgen bir pozisyonda, kendi bölgesindeki gelişmeleri kaygıyla takip etmektedir.

⁵⁴⁹ Ertem, 2010: 253-254.

⁵⁵⁰ Ertem, 2010: 254.

deyimiyle “*boğuşma*” olarak nitelendirilmiştir.⁵⁵¹ Hatta Başbakan Saraçoğlu, yıllar sonra Almanya’nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen ile bir görüşmesinde (27 Ağustos 1942 tarihli görüşmede), söz konusu Sovyet talepleri nedeniyle kızgınlığını dile getirmiş ve “*Bir Türk olarak SSCB’nin yıkılmasını hararetle arzu ettiğini ve böyle bir fırsatın bin yılda bir defa ortaya çıkabileceğini, fakat bir başvekil olarak, Türkiye’nin mutlak bir tarafsızlık takip etmesinin zaruri olduğuna inandığını*” belirtmiştir.⁵⁵²

Sovyetlerin 1939 yılındaki bu talepleri Türkiye tarafından reddedilmiştir.⁵⁵³ Görüşmelerde uzlaşma sağlanamaması üzerine Saraçoğlu ve beraberindeki heyet Türkiye’ye dönmek üzere yoldayken, Ankara Hükümeti, Türkiye-İngiltere-Fransa arasında hazırlanan Üçlü İttifak’ı 19 Ekim 1939 tarihinde imzalamıştır.⁵⁵⁴ Sovyetlerin bu talepleri bir müddet gündemde kalmış ancak Almanya ile Sovyetler arasında saldırmazlık paktı sona erip iki ülke arasında savaşın başlaması sonrası Sovyetler Türkiye’ye yönelik taleplerini 25 Mart 1941 tarihinde geri çekmiştir. Ayrıca Sovyetler, Türkiye’nin tarafsızlığını sağlamak için Türkiye’den toprak talebinin olmadığını da bildirmiştir.⁵⁵⁵

1939 yılındaki sürecin bir benzerini şimdi tekrardan yaşayan Türk hariciyesi, 4 Nisan 1945 tarihinde Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi Vinograd’a bir nota vermek suretiyle yeni

⁵⁵¹ Ertem, 2010: 254.

⁵⁵² Armaoğlu, 1958: 164-165. Saraçoğlu’nun duygularını dile getirdiği söz konusu görüşme, İDS döneminde Türkiye’nin savaş dışı kalmaya çalıştığı günlerde gerçekleşmiştir.

⁵⁵³ Uçarol, 2015: 1010.

⁵⁵⁴ Ertem, 2010: 255. Türkiye, Fransa ve İngiltere arasında imzalanan Üçlü İttifak’ın maddelerine bakıldığında; Türkiye’ye karşı bir Avrupa devletinin saldırması durumunda Fransa ve İngiltere’nin yardım edeceği (md.1), bir Avrupa devleti tarafından Akdeniz’de başlatılacak savaşa Fransa ve İngiltere’nin karışması durumunda Türkiye’nin yardım edeceği ve bir Avrupa devleti tarafından Akdeniz’de başlatılacak savaşa Türkiye’nin karışması durumunda İngiltere ve Fransa’nın yardım edeceği (md.2), Fransa ile İngiltere’nin 13 Nisan 1939 tarihinde Bulgaristan’a ve Yunanistan’a verdiği garantiler neticesinde savaşa girmesi durumunda Türkiye’nin yardım edeceği (md.3) ve ikinci ile üçüncü maddelerin çerçevesi dışında bir Avrupalı devlet İngiltere ve Fransa’ya saldırı da bulunursa Türkiye’nin en azından tarafsız kalacağı (md.4) belirtmiştir. Ancak Türkiye, Üçlü İttifak metnine ‘2 nolu protokolün’ eklenmesini istemiş ve 2 nolu protokol gereği anlaşma hükümleri Türk-Sovyet savaşına neden olabilecek durumlarda işlerlik kazanmayacağı şartı konulmuştur. Nitekim İDS’nin Akdeniz’e doğru genişlemesi sonrası Türkiye bu protokolü öne sürerek savaş dışı kalmayı başarabilmiştir (Ülman, 1968: 259). Antlaşma metni için bakınız: (“Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa Cumhuriyeti ve İngiltere Krallığı arasında Ankara’da İmzalanan Üç Taraflı Yardım Muahedesi ile Merbutlarının Tasdikine Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, Kanun No: 3738, 09.11.1939). Savaş dışı kalması da müttefiklerin Türkiye’ye yönelik güven duygusunu sarsmıştır. Ayrıca antlaşma metnine 2 nolu protokolün eklenmesi, Türkiye’nin Sovyetlerle karşı karşıya gelmek istememesinin işaretidir. Zaten Türkiye, 22 Haziran 1941 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti’nin aldığı karara dayanarak Almanya ile Sovyetler Birliği arasında yaşanan savaşta tarafsızlığını da ilan etmiştir (BCA, 30-18-1-2/95-54-1). Her ne kadar Sovyet talepleri kabul edilemez olsa da o dönemde Türkiye, kendini tamamen Batı ittifakı ile bağlayıp Sovyetlere cephe alacak şekilde aktif/agresif bir dengeleme politikası izlememiştir. Elbette 1945’lerin uluslararası ortamı ile 1939’un uluslararası ortamı farklılık içerse de buna rağmen İDS öncesi Türkiye’nin tehdit algıladığı bir ülkeye karşı tümünden cephe almadığı görülmektedir.

⁵⁵⁵ Ülman, 1968: 260. Nitekim 25 Mart 1941 tarihinde Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Arasında Demeç yayımlanmış ve demeçte 1925 Antlaşmasına bağlılık teyit edilmiştir (Soysal, 2000: 644).

antlaşma için Sovyetlerin şartlarını sormuştur.⁵⁵⁶ Akabinde 7 Haziran 1945'te ve 18 Haziran 1945'te olmak üzere iki kez Molotov-Sarper görüşmesi gerçekleşmiştir. Görüşmelerde Molotov, 16 Mart 1921 tarihinde akdedilen Moskova Antlaşması'nda haksızlık yaşandığını, Sovyetlerin o dönemki zayıflığından yararlanılarak Kars ve Ardahan'ın Türkiye'ye verildiğini, bu haksızlığın telafi edilmesi için Doğu Anadolu'da bazı toprakların SSCB'ye verilmesi ve Montrö'nün eskimesi nedeniyle değiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna karşılık Sarper, var olan haksızlığın giderilmesi adına 1921 yılında Doğu sınırlarımızın çizildiğini, haksızlığın bizzat o dönemki Sovyet lideri Lenin tarafından giderildiğini, bu nedenle bahse konu toprakların Türkiye'ye bırakıldığını, toprak konusunun pazarlığa açık olmadığını, Sovyetlerin talep edilen söz konusu topraklara ihtiyaç duymadığını, toprak değişimi ile kazanılacak menfaatin tüm Türk halkının sempatisini feda etmeye değmeyeceğini, Boğazlarda Sovyetlere üs verilmesinin söz konusu olamayacağını ancak Montrö'nün tadilinin gerekliliği söz konusu ise Montrö Boğazlar Sözleşmesi uyarınca bunun Türkiye-Sovyetler arasında değil sözleşmeye taraf olan devletlerin katılacağı bir konferansla değiştirilebileceğini ifade etmiştir. Neticede anılan iki görüşmede de uzlaşmaya varılamamış ve Türkiye ile Sovyetler arasında yeni bir dostluk antlaşması imzalanma ihtimali ortadan kalkmıştır.⁵⁵⁷ Bu süreçte Türkiye'nin tehdit algısı sadece Sovyetlerle de sınırlı kalmamıştır. Moskova gazetelerinde Gürcü bir profesörün Gümüşhane, Giresun ve Bayburt'a kadar Doğu Anadolu topraklarının Gürcistan Cumhuriyeti'ne sözde ait olduğunu belirttiği bir mektubuna yer verilmiştir.⁵⁵⁸ Ayrıca iki Gürcü yazarın İngiliz ve Amerikan Dışişleri Bakanlıklarıyla da temasa geçerek taleplerini ilettikleri de belirtilmiştir.⁵⁵⁹ Yine Kudüs Radyosu'nun 27 Aralık 1945 tarihli yayınında, Gürcülerin Karadeniz sahilinde boyu 300 kilometreye kadar uzanan ve derinliği 60-100 kilometre arasında olan bir arazi parçasını talep ettikleri ve bölgenin Lazistan diye anıldığı ifade edilmiştir.⁵⁶⁰

⁵⁵⁶ TDA, 571-67837-297095-7; TDA, 571-68095-298075-2; TDA, 571-68095-298075-34; "Rusya'ya Cevabımız", *Vakit*, 07.04.1945; "Sovyet Deklarasyonuna Cevabımız", *Cumhuriyet*, 07.04.1945; T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 254.

⁵⁵⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 264; Armaoğlu, 2010: 506; Tellal, 2013: 502; Uçarol, 2015: 1011; Ülman, 1968: 260. Sovyetler, Türkiye'den 19 Mart 1945 tarihindeki taleplerinden yaklaşık bir yıl sonra da Yunanistan'dan Akdeniz'de yer alan Yunan adalarında depo veya tamir yeri amacıyla kullanılmak üzere üs istemiş ve bu isteklerine karşılık Yunanistan'ın ihtiyaç duyduğu buğday emtiasını koz olarak kullanmıştır. Ancak Sovyetlerin bu talepleri Yunanistan tarafından kabul edilmemiştir (TDA, 571-35040-138298-13).

⁵⁵⁸ Armaoğlu, 2010: 520. Türk-Sovyet sınırı bizzat Stalin tarafından çizilmiştir. Görüşmeler yapıldığı dönemde Stalin, Türkiye'nin Misak-ı Milli sınırları çerçevesinde Batum hariç Kars ve Ardahan'ın Türkiye verilmesini kabul etmiş, Batum'un Sovyetler için önemli bir liman olduğunu belirtmiş ve istettiği bir harita üzerinden çizmek suretiyle Batum yerine Aras'a kadar olan bir araziye Türkiye'ye vermeyi kabul etmiştir. Bkz. (TDA, 571-35271-138715-173; TDA, 571-68112-297758-83).

⁵⁵⁹ TDA, 571-36185-142708-5.

⁵⁶⁰ TDA, 571-36185-142709-19.

Sovyet notası verildikten yaklaşık iki ay sonra da (13 Mayıs 1945'te) Bulgaristan Dışişleri Bakanı, Bulgar dış siyaseti hakkındaki konuşmasında, Türk-Sovyet ilişkilerine de değinmiştir. Bulgar Bakan, Bulgaristan'ın ve Türkiye'nin birbirlerinden toprak talebi olmadığını belirtmiş ve Türk-Sovyet meselesinin iki ülke arasındaki bir mesele olduğunu ifade etmiştir. Lakin Bulgar Bakan, Boğazlar konusunda, Bulgaristan'ın da Sovyetler gibi Karadeniz'e kapalı bir devlet olduğunu ve Bulgaristan'ın da bu konunun takipçisi olacağını dile getirmiştir.⁵⁶¹ Böylelikle Türkiye, bir taraftan Doğu Anadolu'daki topraklarını kaybetmekten diğer taraftan Boğazlardaki egemenliğini yitirmekten endişe duymuştur.

Bu noktada Sovyetlerin savaş sonrasında Türkiye'ye yönelik dış politikasında neden tutum değişikliğine gittiği de sorgulanmalıdır. Acaba, söz konusu talepler geçmişten o ana dek süregelen Rusların sıcak denizlere inme hayalinin bir parçası mı, yoksa 1939 yılındaki isteklere savaş döneminde verilen kısa bir aranın sona ermesi midir? Ya da tüm bu varsayımları kapsamakla birlikte Rus karar alıcılarının dış dünyaya ve Türkiye'ye yönelik tasavvurunu içeren düşünceler sistematığının bir çıktısı mıdır?

İDS'nin sonlarına doğru müttefik devletler, Türkiye'nin hem savaş dışı kalması hem de dış politika tutumu nedeniyle Türkiye'ye karşı hayal kırıklığına uğramıştır. Özellikle Sovyetler, Türkiye'nin Almanya ile anlaşma yaparak savaşta Almanların -coğrafya anlamında- sağ kanadını güvenceye aldığını ve Almanlara fayda sağladığını düşünmektedir. Nitekim dönemin Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur, 16 Eylül 1944 tarihli telgrafında, o dönem Sovyetler Birliği Dış İlişkiler Komiser Yardımcısı olan Andrey Vişinski ile görüşmesinden bahsetmekte ve Türkiye'nin savaşa girmemesi nedeniyle Sovyetlerin kızgınlık duyduğunu, hatta Vişinski'nin "*savaşa girip bize yardım edebilirdiniz*" dediğini aktarmaktadır. Benzer şekilde Büyükelçi Baydur'un Molotov ile gerçekleştirdiği 10 Ekim 1944 tarihli görüşmede, Molotov'un Vişinski kadar kızgın olmadığını ancak onun da bu hususta tepkili olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶² Yine Türkiye'nin İDS'de savaş dışı kalması nedeniyle Sovyet yetkililer o denli tepkilidir ki, Moskova Büyükelçi Selim Sarper'in şu anısı oldukça dikkat çekicidir. BM'ye üye olabilmek için Almanya ve Japonya'ya 1 Mart 1945 tarihine kadar savaş açması gereken Türkiye, 23 Şubat 1945 tarihinde savaş ilan etmiş⁵⁶³ ve aynı gün Büyükelçi Sarper, Kızılordu'nun yıldönümü için Molotov'un verdiği davete katıldığında Vinogradov ile arasında şu ilginç diyalog gerçekleşmiştir:

⁵⁶¹ TDA, 571-68095-298075-18.

⁵⁶² T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 240-241.

⁵⁶³ Karpat, 2013: 164.

“Ziyafette Vinogradov’a rastgeldim Vinogradov dikkati celp edecek kadar durgundu. Söz, aldığımız karara intikal edince, heyecansız bir tavırla bu kararda biraz geciktiğimizi söylemeye yeltendi. (...) Biraz sonra başka bir grupta Hariciye Komiser Muavinlerinden Dekanozov, bir bayanın sigarasını benden evvel kibrit (ile) yakmasını vesile ederek “Türkiye bu sefer de geç kaldı” dedi. Cevapsız bıraktım ve gülerek yanından ayrıldım.”⁵⁶⁴

Benzer şekilde Büyükelçi Sarper, 19 Mart 1945 tarihli görüşme gerçekleşmeden -yani Sovyetlerin ilk notayı vereceği tarihten önce- Sovyetlerin Türkiye’ye yönelik tutumu hakkında da şunları aktarmaktadır:

“Rusya ile Almanya arasındaki hayat memat mücadelesinde Türkiye’nin de hissen Almanya’nın yanında yer aldığını, şimdi de kendileri ile İngilizler arasında ihtilaf çıkmasını temenni ettiğimizi ve bu tahakkuk ederse bu defa da İngilizlerin tarafını iltizam edeceğimizi zannediyorlar.”⁵⁶⁵

Türkiye’nin Kabil Büyükelçiliği tarafından Türk Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen 19 Mart 1946 tarihli telgrafta da Türkiye’nin Kabil Büyükelçisi ile Sovyetlerin Kabil Büyükelçisi arasında Türk-Sovyet ilişkilerine dair gerçekleşen bir görüşmeden bahsedilmiş ve görüşmede Sovyetlerin hissettiği güvensizliğe değinilmiştir. Sovyet Büyükelçi, Türk dış politikasının Atatürk dönemine nazaran farklılaştığını, geçmişte Türkiye ile daha iyi ilişkiler kurduklarını, Türkiye’nin sanayi bakımından zayıf olduğunu, günün birinde Türkiye üzerinden Sovyetlere bir saldırı olduğunda Türkiye’nin Boğazları açmak zorunda kalma ihtimalinin olacağını ve bu nedenle şimdiden önlem alınması gerektiğini belirtmek suretiyle Türkiye’ye yönelik güvensizliğini dile getirmiştir.⁵⁶⁶

Aslında Sovyetlerin Türkiye’ye yönelik güvensizliğinin bir benzeri İDS öncesinde de yaşanmıştır. 1930’lu yılların sonlarına doğru Türkiye’nin İngiltere ile yakınlaşması, Osmanlı Devleti’nin BDS’de Almanya ile yakınlaşması gibi Ruslarda tedirginlik uyandırmış ve Boğazlar üzerindeki Rus korkularının canlanmasına neden olmuştur. Bu durum Rusların kendini güvensiz hissetmesi nedeniyle obsesif Rus gücü takıntısını zedelemiş ve Rusları tedirgin etmiştir.⁵⁶⁷ Bu tedirginlik, o dönem Moskova’da görevli Bulgar diplomatın resmi raporlarına şu şekilde yansımıştır:

“(...) Ruslar anladılar ki, Türklerin yüzde yüz dostluğuna ve dolayısıyla Boğazlar konusunda Türklerin verdikleri tam güvenceye itibar edilemez/güvenilmez. (Ruslar şöyle düşünmüştür) Türkiye mevcut gelişiminin büyük kısmını Sovyetlerin yardımına borçlu ve yine o Türkiye ki, yıllarca Sovyetlerin dış politika çizgisine paralel bir politika izledi ama şimdi kendi yolunda gitmek istiyor.”⁵⁶⁸

⁵⁶⁴ TDA, 571-68095-298075-56; T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 243-244.

⁵⁶⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 247.

⁵⁶⁶ TDA, 571-35271-138715-176.

⁵⁶⁷ Simeonov, 2020: 595.

⁵⁶⁸ Kalinova’dan akt. Simeonov, 2020: 595.

Yukarıda aktarılanlar üzerinden konuya yaklaşıldığında, Rusların Türklere karşı tarihsel bir güvensizlik yaşadığı ve İDS’de savaş dışı kalan Türkiye’nin müttefiklerinin -özellikle de Sovyetlerin- güvenini sarstığı görülmektedir. Her ne kadar savaş dışı kalmak suretiyle Türkiye’nin büyük bir yıkımdan kurtulmuş olduğu düşüncesi kendi içerisinde tutarlılık içerse de savaş dışı kalmanın da bir maliyetinin olduğu ve başta Sovyetler olmak üzere müttefiklerin Türkiye’ye yönelik tutum değiştirmesine ve ön yargılı yaklaşmasına yol açtığı söylenebilir. Bu hususta Mehmet Seyfettin Erol, Türkiye’nin İnönü döneminde Atatürk dönemindeki gibi aktif dış politika izlemeyip pasif kalmasını eleştirmiş ve bu pasif dış politikanın uluslararası ortamda Türkiye’nin imajını zedelediğini, İDS sonrası dönemde onu yalnızlığa sürüklediğini ve geleneksel Rus taleplerinin tekrardan gündeme gelmesine neden olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁹ Kısacası Erol, İDS’de Türkiye’nin yaşadığı itibar kaybını ve savaş sonrasında yaşanan yalnızlığı ve tehdit algılamasını İnönü’nün ‘pasif’ dış politikasının bir sonucu olarak nitelendirmiştir. Benzer şekilde Kemal Karpat, Türkiye’nin savaşa katılmaması nedeniyle savaş sonrasında Batılı müttefiklerin Türkiye’ye mesafeli davrandığını ve Türkiye’nin yalnız kaldığını belirtip Sovyetlerin 1939’da ileri sürdüğü ama o dönemki konjonktür gereği gündemden kalkan isteklerini Türkiye’nin bu durumundan istifade ederek 1945’te tekrardan öne sürdüğünü belirtmiştir.⁵⁷⁰ Bu hususta Haluk Ülman da Rusların kendilerini güçsüz hissettiği dönemlerde Boğazların kapalı olmasını, güçlü hissettiği zamanlarda ise Boğazların açık olmasını istediğini belirtmek suretiyle aslında bir anlamda Rus gücü takıntısına işaret etmiş ve Sovyetlerin 1945 yılındaki Boğazlar üzerindeki taleplerini ileri sürme nedenini Türkiye’nin Boğazları koruyamayacağı endişesine dayandığını ifade etmiştir.⁵⁷¹

Ayrıca Sovyetlerin Türkiye’ye yönelik güvensizliğinin haricinde söz konusu taleplerinin arka planında Rusların İstanbul’u ele geçirme ve Doğu Roma’nın varisi olma takıntısının olduğu da söylenebilir. Nitekim Rusların İstanbul’u ele geçirme emelleri aslında asırlar öncesine dayanmakta olup Kiev Kinezi Oleg, 907 senesinde İstanbul’u (*eski Rusçada Tsar’gard yani Şehirlerin Şahı*) Doğu Romalılarından almak için hücum etmiş ancak Doğu Romalılar para vermek suretiyle Rusları o dönemde bu düşüncesinden vazgeçirmiştir. Ancak Ruslar için İstanbul, her daim sahip olunmak istenen bir hayal ve ulaşılmak istenen bir erek

⁵⁶⁹ Erol, 2010: 346.

⁵⁷⁰ Karpat, 2013: 165.

⁵⁷¹ Ülman, 1968: 262-264. Rusların güçsüz olduğu dönemde Boğazların kapalı olmasını, güçlü olduğunda ise Boğazların açık olmasını istediğine ilişkin benzer bir görüş için Ekonomist dergisinin 24 Mart 1945 tarihli sayısına bkz. (“Notes Of The Week”, *Economist*, 24.03.1945). Dergiye Türk Diplomatik Arşivi’nden erişim sağlamak için bkz. (TDA, 571-68012-297278-119).

olmuştur.⁵⁷² Dahası Rus siyasetinin temel ilkelerinden biri olan “*Moskova Üçüncü Roma*” düşüncesi zamanla Rusya’nın Doğu Roma’nın varisi olduğu düşüncesine evrilmiştir.⁵⁷³

Bu arka plandan hareketle, Türkiye’nin İDS’de savaş dışı kalması ve Almanlarla savaşa girmemek için bir takım diplomatik manevralarda bulunması Rusların rus gücü takıntısını uyarmış ve her daim Rus düşün dünyasında yer alan İstanbul’u ele geçirme ve Doğu Roma İmparatorluğu’nun varisi olma hayalinin de etkisiyle Türkiye’den bahse konu taleplerde bulunmasına psikolojik zemin hazırlamıştır. Bu nedenle Sovyet talepleri, sadece Rusların sıcak denizlere inme hayalinin bir uzantısı olarak görülmemeli, bilakis Rusların dünya görüşüne yansıyan güvensizlik duygusu ve narsisizmle harmanlanmış Rus gücü takıntısıyla ilişkili olarak da okunmalıdır.

Aradan yıllar geçtikten sonra Felis Çuyev’e anılarını anlatan Molotov ise, (24 Temmuz 1978 tarihli ifadesinde) Türkiye ile Sovyetlerin Boğazları ortaklaşa denetlemesine dair önerinin kabul edilemez olduğunu bilmesine rağmen bu öneriyi kendisinin ileri sürdüğünü ve o dönem bu taleplerde bulunmanın Sovyetler için hatalı bir dış politika olduğunu belirtir. Ayrıca Molotov (28 Ağustos 1982 tarihli ifadesinde), Sovyetlerin o dönem Türk toprakları üzerindeki hak talebinin iki Gürcü bilim insanının beceriksizce ortaya attığını söylemiş ve (30 Eylül 1981 tarihli ifadesinde de) Stalin’in Boğazlar konusundaki ısrarına rağmen Türkiye tarafından bu önerilerin kabul edilmeyeceğinin farkında olduğunu da eklemiştir.⁵⁷⁴ Buna karşılık kabul edilmesi halinde Türkiye’nin toprak bütünlüğüne zarar verecek ve egemenliğine gölge düşürecek olan Sovyetlerin 1945 yılındaki talepleri, Türkiye’de büyük infial yaratmıştır. Londra eski Büyükelçisi Cevat Açıkalın tarafından “*sinir harbi*”⁵⁷⁵ olarak adlandırılan Sovyetlerin Türkiye’den söz konusu talepleri, Türkiye’de taleplerin içeriğinden ziyade algısal düzlemde ilişkilendirilen tarihsel bağlamıyla etkili olmuştur. Dahası bu bağlam Türkiye’ye 1800’lü yılları, BDS sonrası yıkılan Osmanlı Devleti’ni ve İDS öncesi Türk-Rus ilişkilerini anımsatmış ve eski korkularını yeniden tetiklemiştir. Böylelikle Psikoloji disiplinin kavramlarıyla ifade edilecek olursa, Sovyet talepleri; Türklerin geçmiş travmalarının canlanmasına, kolektif hafızasındaki Rusofobinin yeniden ama daha şiddetli hissedilmesine ve kalıplaşmış güvenlik sendromunun⁵⁷⁶ tekrar nüksetmesine neden olmuştur.

⁵⁷² Kurat, 2011: 1-2.

⁵⁷³ Kurat, 2011: vii. Kurat, Doğu Roma’nın varisi ifadesi yerine aynı anlama gelecek şekilde “*Bizans’ın varisi*” ifadesini kullanmıştır.

⁵⁷⁴ Çuyev, 2007: 104-105.

⁵⁷⁵ TDA, 571-35231-138612-1.

⁵⁷⁶ Kantarcı, 2020b: 151.

4.2. Geçmiş Travmalarının Yeniden Canlanması

Türk-Rus ilişkilerinin tarihi Türklerin Orta Asya'dan Batı'ya doğru göç ettiği sıralarda Slav topraklarından geçen rotaları takip ettiği dönemlere, yani milattan öncesine kadar geriye götürülebilir. Ancak Anadolu Türklerinin yani Osmanlı Devleti'nin o dönemki adıyla Moskova Knezliği ile ilk diplomatik teması 1492 yılında gerçekleşmiş ve Osmanlı Devleti güçlü bir devlet olan Kırım Hanları vasıtasıyla Knezlik ile ilişki kurmuştur. Her ne kadar 16. yüzyıl ortalarında olası bir Rus ve İran yayılmasının önüne geçmek ve Sokullu Mehmet Paşa'nın Türkistan ile Anadolu arasında güvenli bir yol açmak düşüncesiyle Don-Volga nehrini birleştirmek gibi proje ve girişimleri olsa da 15. ve 17. yüzyıllar arasında Osmanlı Devleti için Ruslar '*ciddi bir tehlike*' olarak görülmemiş ve Sokullu Mehmet Paşa'nın bahse konu projesinin hayata geçmemesi sonrası Osmanlı Devleti bölgeyle fazla ilgilenmemiştir.⁵⁷⁷

18. yüzyılın son çeyreğinde Rusların Karadeniz'e yayılması ve 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Rusların Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoks tebaa üzerinde birtakım haklara sahip olması sonrası Osmanlı Devleti için en önemli dış tehdit Ruslar olmuştur. Ayrıca bu dönemde Fransa ve Avusturya da Osmanlı Devleti için tehdit olmaya devam etmiştir. 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında da Osmanlı Devleti, İngiltere, Çarlık Rusya ve Fransa arasında birbirlerine karşı tarafları sürekli değişen ittifaklar kurulmuştur. Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasında kurulan ittifakların kısa süreli, amaca yönelik olduğu ve iki devlet arasında kurulan bu geçici ittifakların hiçbir zaman samimiyete ve karşılıklı güvene dayalı bir müttefiklik ilişkisi şeklinde kurumsallaşamadığı görülmektedir.⁵⁷⁸ Nitekim Türkler ile Ruslar arasında yaşanan dokuz büyük savaştan 1711 Prut Savaşı ile 1856 Kırım Savaşı hariç yedisinde Türkler mağlup olmuştur. Rusya ile yapılan savaşlarda devlet güç kaybetmiş, büyük toprak kayıpları yaşanmış, hatta 1877-1878 savaşında Rus orduları İstanbul'a kadar yaklaşmıştır.⁵⁷⁹ Osmanlı Devleti de 1878 yılına kadar algıladığı Rus tehdidini İngiltere ile dengelemeye ve bertaraf etmeye çalışmıştır. Çünkü Rusların Osmanlı Devleti'ni ele geçirme olasılığı İngiltere'nin ulusal çıkarlarına her zaman ters düşmüştür. Ancak 1878 yılından sonra İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni yıkıp yerine kendisinin güdümünde devletler kurmaya yönelik emeller beslemesi, Osmanlı Devleti'nin Rus tehdidine karşı Almanya'yı denge unsuru olarak kullanmasına neden olmuştur.⁵⁸⁰ Böylelikle Osmanlı Devleti, daima Rus tehdidine karşılık

⁵⁷⁷ Topsakal, 2016: 34-36.

⁵⁷⁸ Hale, 2003: 10-13.

⁵⁷⁹ Kurat, 2011: vii.

⁵⁸⁰ Armaoğlu, 2010: 625-626.

Avrupa devletleri ile ittifak arayışında olduğu⁵⁸¹ ve 17. yüzyıldan beri Ruslara dair süregelen bir tehdit algısının daima Türklerin zihninde varlığını sürdürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.⁵⁸²

1917 yılına gelindiğinde ise gerçekleşen Bolşevik Devrimi sonrası Çarlık Rusya'nın yerini Sovyet rejimi almış ve devrim sonrası yeni rejimin Çarlık döneminde akdedilen gizli anlaşmaları “*Kızıl Arşiv*” (*Krasnyy Archiv*) dergisinde bastırması sonrası, Çarlık Rusya'nın İstanbul'u ve Boğazları ele geçirme planları ortaya çıkmıştır.⁵⁸³ Ancak Bolşevik Devrimi sonrası Ruslar, kendi iç sorunları ile uğraşması ve uluslararası arenada yalnız kalması nedeniyle Türkiye için tehdit oluşturmamıştır.⁵⁸⁴ Hatta Rus siyasi yaşantısındaki rejim değişikliği, dış politika değişikliğini de beraberinde getirmiş ve 1919 yılında başlayan Türk milli mücadelesinde Türkiye ile Sovyet rejimi arasında yakın ilişki kurmuştur. Bu dönemde her iki ülke de uluslararası politikada yalnızlık hissettiği için iki komşu olarak birbirlerine yakınlaşmıştır. Ayrıca iki ülke arasında 16 Mart 1921 tarihinde akdedilen Moskova Antlaşması ile ilişkiler kurumsal bir zemine oturtulmuş ve 1925 tarihli Dostluk Antlaşması ile iki ülke ilişkileri karşılıklı güven temelinde dostluğa evrilmiştir. Ancak İDS öncesi ve sonrası hem değişen konjonktür gereği hem de -bir önceki bölümde detaylıca aktarıldığı üzere- Rusların dünya görüşü nedeniyle Türkiye tekrardan Rus tehdidi algılamaya başlamıştır. Bu gelişmeler de Türklerin gerek Türk-Rus ilişkilerinin gerekse de Osmanlı Devleti'nin yıkılışının tarihsel mirasları olan seçilmiş travmalarının yeniden canlanmasına sebep olmuştur.⁵⁸⁵

Sander Ferenczi, eski Yunanca'da yara ya da bıçak yarası anlamına gelen travma (diğer bir deyişle büyük sarsıntı) kavramını Psikoloji disiplini çerçevesinde şöyle açıklar: “*Psikoloji’de ‘şok’ (büyük sarsıntı), insanın kendini savunmak amacıyla var olan kendi duygusunun, direnme yeteneğinin, etkinliğinin ve düşünme yeteneğinin ortadan kalkmasıdır.*” Travmalar fiziksel, psikolojik ya da hem fiziksel hem de psikolojik olabilmektedir. Fiziksel travmaları ekseriyetle psikolojik travmalar takip ederken; psikolojik travmalarda illaki fiziksel travmaların yaşanması beklenmemektedir.⁵⁸⁶ Travmaların en belirleyici özelliği ise travma

⁵⁸¹ Büyükkakıncı, 2004: 690.

⁵⁸² Erol, 2010: 347.

⁵⁸³ Kurat, 2011: x.

⁵⁸⁴ Hale, 2003: 50.

⁵⁸⁵ Aslan, 2016: 172-173.

⁵⁸⁶ Ferenczi, 2014: 9-11. Travma kavramının tarihsel olarak literatürde ele alınışını ve kavramın “*Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı-V*”te (DSM-V) tanımlandığı haline dönüşüm sürecini detaylı bir şekilde irdeleyen çalışma için bkz. (Özen, 2017: 104-117).

yaşayan bireyin daha önce kendine olan güveninin sarsılması, hatta güven duygusunun kaybedilmesi ve düş kırıklığının yaşanmasıdır.⁵⁸⁷

Volkan tarafından literatüre kazandırılan ‘seçilmiş travmalar’ ya da diğer bir deyişle ‘seçilmiş örselenmeler’ kavramı ise, bir geniş grubun yaşadığı büyük bir kayıp, incinme, aşağılanma ya da bir başka grubun kurbanı olma gibi paylaşılan duyguları ifade eder. Yaşanan bir olayla travmatize olan geniş grup, bu olayı öz benlik imgesi olarak geniş grup kimliğine işler.⁵⁸⁸ Tarihten örnek vermek gerekirse Yunan halkı için 1071 Malazgirt Savaşı’nın kaybı, yine 1453’te İstanbul’un kaybı, Kıbrıslı Rumların 1974 Kıbrıs Harekatı’ndaki kayıpları ve İDS esnasında yaşanan Yahudi soykırımı verilebilir.⁵⁸⁹ Geçmişte travmatik bir olay yaşayan birey, herhangi bir zamanda geçmişteki travmasını hatırlatacak ve korkusunu tetikleyecek bir durum ile karşılaştığında da aynı duyguları tekrardan yaşayabilir.⁵⁹⁰ Böylelikle seçilmiş travmalar geçmişte yaşanmasına rağmen geniş grupların kolektif hafızalarında sessiz sedasız da olsa varlığını sürdürmekte ancak yaşanan yeni bir gelişme nedeniyle söz konusu travmalar tekrardan anımsanıp geçmişteki gibi acı verebilmektedir. Geçmişin yeniden anımsanması da geniş grubun tekrardan travmatize olmasına ve kendine olan güveninin sarsılmasına neden olabilmektedir.

Tıpkı Volkan’ın seçilmiş travma kavramında belirttiği gibi, Türk-Rus ilişkilerinin asırlık tarihsel mirası, Türklerin kolektif hafızasında bir kayıp travmasının ya da diğer bir deyişle “*kayıp psikoloji*”nin oluşmasına neden olmuştur. 17. yüzyıldan beri süregelen Rus tehdidi, Ruslarla yapılan dokuz büyük savaştan yedisinin kaybedilmesi, bahse konu savaşlar nedeniyle büyük toprak kayıplarının yaşanması ve Rus tehdidinin dengelenmesi için sürekli olarak Batılı müttefik arayışı Türklerin kolektif hafızasında derin izler bırakmıştır. Lakin Bolşevik Devrimi’nden İDS’ye kadar Sovyetlerle kurulan iyi ilişkiler nedeniyle unutulmaya yüz tutan bu seçilmiş travma ve kayıp psikolojisi, İDS öncesinde ve sonrasında gündeme gelen Sovyet talepleri nedeniyle tekrardan tetiklenmiş ve Osmanlı Devleti döneminde yaşanan kayıpları anımsatmıştır. Doğan Avcıoğlu, algılanan Rus tehdidinin Türk karar alıcılarında yarattığı etkiyi geçmişle ilişkilendirerek şöyle açıklamıştır: “*Stalin karşısında yalnızlık, Kurtuluş Savaşı liderlerinde gerçek bir kuşku ve kolayca silinemeyecek bir güvensizlik duygusu yaratmıştır.*”⁵⁹¹ Nitekim Milli Mücadele liderlerinden İstanbul Milletvekili (eski General)

⁵⁸⁷ Ferenczi, 2014: 11.

⁵⁸⁸ Volkan, 2012: 67-58.

⁵⁸⁹ Çevik, 2010: 53. Bir grup için seçilmiş travmalar diğer bir grup için seçilmiş zafer olarak kabul edilebilir. Nitekim yukarıda bahsedilen 1071, 1453 ve 1974 yıllarındaki kayıplar Yunan halkı için birer seçilmiş travma iken; Türkler için birer seçilmiş zaferdir (Çevik, 2010: 17-22).

⁵⁹⁰ Andre, 2016: 56.

⁵⁹¹ Avcıoğlu, 1996: 543.

Kazım Karabekir'in İDS sonrası Sovyet talepleriyle ilişkili olarak 20 Aralık 1945 tarihinde mecliste yaptığı konuşması söz konusu kayıp travmasının nasıl tekrardan anımsandığının ve ilk günkü gibi acı verdiğinin önemli bir örneğidir. Karabekir, geçmişte Sovyet lider Lenin'in ve Dışişleri Komiseri Çiçerin'in iki ülke arasındaki dostluğa önem verdiklerini ifade etmiş⁵⁹² ve konuşmasında ülkeyi canlı bir organizmaya benzetmek suretiyle Sovyet taleplerinin kabul edilemez olduğunu 'boğaz' ve 'bel kemiği' metaforlarını kullanarak şu sözlerle belirtmiştir:

*“Türk-Rus düşmanlıkları Çarlık ve Osmanlı devirlerine aitti. Biz bu düşmanlığı ebedî olarak gömüyoruz. Moskova ve Kars muahedeleri de bu gömdüğümüz düşmanlığın mezar taşları olmalıdır. O ölüyü bir daha kaldırmamak lâzımdır. (...) Boğazlar; milletimizin hakikaten boğazıdır. Oraya el saldırtmayız. Fakat şunu da bilmelidir ki; Kars yaylası de millî bel kemiğimizdir. Kırdırırsak yine mahvoluruz.”*⁵⁹³

Daha önce de belirtildiği üzere, bu dönemde Türkiye hem Sovyet tehdidi algılamış hem de İran'da, Yunanistan'da ve Bulgaristan'da var olan Sovyet etkisi nedeniyle kendisini kuşatılmış olarak hissetmiştir. Bu hissiyat da Türkiye'nin kendisini yalnız ve görece güçsüz hissetmesine sebep olmuş ve Osmanlı Devleti'nin çöküş travmasını, diğer bir deyişle “çöküş psikolojisi”ni hatırlatmıştır. Nitekim BDS sonrası dayatılan ve Türklere neredeyse yaşam hakkı tanımayan Sevr Antlaşması, Türklerin duygu ve düşünce dünyasının travmatize olmasına ve söz konusu antlaşmayı her daim anımsatacak şekilde “Sevr fobi”ye yani “Sevr korkusu”na dönüşmesine neden olmuştur.⁵⁹⁴ Çöküş psikolojisi ile harmanlanan Sevr korkusu, Türkiye'nin dış politikasında sürekli bir güvenlik kaynağı ile birleşme, her daim tetikte olma ve en ufak bir tehlikenin/tehdidin bile var olduğu düzeyinden çok daha büyük algılanmasına ve buna mukabil şekilde aşırı reaksiyon gösterilmesine neden olmuştur. Kantarcı da bu durumu Türkiye'nin “güvenlik sendromu”⁵⁹⁵ olarak tanımlamıştır.⁵⁹⁶ Çünkü büyük kayıplar sonrası yaşanan travma nedeniyle bireylerin zihinlerindeki “güvendeyim şeması” parçalanabilmekte ve kendilerini güvensiz, tehditlere açık ve korumasız hissedebilmektedir.⁵⁹⁷

Türk karar alıcılarının Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı nedeniyle yaşadığı çöküş psikolojisine dayanan travmanın ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal güvenliğine

⁵⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, 20.12.1945, D.7, Y.4, C.20, B.15: 258.

⁵⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, 20.12.1945, D.7, Y.4, C.20, B.15: 257-259. Moskova Antlaşması olarak bilinen Türkiye ile Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Andlaşması, 16 Mart 1921 tarihinde imzalanmış ve Türkiye'nin doğu sınırları böylelikle belirlenmiştir (Soysal, 2000: 27-38). Kars Antlaşması olarak bilinen Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Arasında Dostluk Andlaşması ise 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanmıştır. Bu antlaşma, 16 Mart 1921 tarihli antlaşmanın benzeri olsa da Türkiye'nin doğu sınırlarının Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan tarafından da kabul edilmesi bakımından önemlidir. (Soysal, 2000: 39-47).

⁵⁹⁴ Kantarcı, 2020b: 151.

⁵⁹⁵ Kantarcı, 2020b: 151.

⁵⁹⁶ Ersoy, 2020: 213. Şehit cenazelerinde “Şehitler ölmez, vatan bölünmez.” sloganlarının duyulması bir taraftan İslam dinindeki şehitlik makamına bir gönderme iken, diğer taraftan da bilinç dışındaki Sevresfobinin yansımasıdır (Ersoy, 2020: 213).

⁵⁹⁷ Yavuz ve Hatipoğlu, 2020: 124.

dair endişelerinin en güzel örneğini İnönü'nün sözlerinden anlamak mümkündür. İnönü, “*Bir imparatorluğun çökmekte bulunduğu kaygusu ve memleketi kurtarmak ödevinde olduğumuz düşüncesi, bizim gençlik yıllarımızın en unutulmaz hatırasıdır. Altmış sene bu hislerin heyecanları, ümitsizlikleri ve zafer günleri içinde geçmiştir.*” diyerek bu durumu anlatmıştır.⁵⁹⁸ Nitekim Osmanlı Devleti'nin yıkılması, buna müteakiben yaşanan büyük toprak kayıpları, milyonlarca insanın yaşadıkları yeri terk etmesi, göç ve işgaller sırasında yaşanan onur kırıcı olaylar Türklerin kendilik duygusunu zedelenmiş ve ağır bir travmanın yaşanmasına neden olmuştur.⁵⁹⁹ Ayrıca Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemindeki ayrılıkçı hareketler, büyük toprak kayıpları ve uluslararası politikada yalnızlığa itilme korkusu Osmanlı yönetici elitlerinde ciddi psikolojik etki yaratmıştır. Bu etki Osmanlı Devleti'nin güvenlik ve dış politikasını miras alan Türkiye Cumhuriyeti'ne de sirayet etmiştir. Böylelikle Kantarcı'nın tespitine göre, “*denge tercihli dış politika eğilimi*” ve “*giderek daha fazla savunmaya ve dengeye, mevcut statükoyu korumaya dayalı dış politika tercihi*” Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayıp cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte de Türk yönetici elitinin de zihinlerine yerleşen bir dış politika tutumu haline gelmiştir.⁶⁰⁰ Yine dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın 1949 yılında Foreign Affairs dergisinin Nisan sayısı için kaleme aldığı “*Turkey Faces the Soviets*” başlıklı makalesinde de Sovyet talepleri nedeniyle Türklerin kolektif hafızasında canlanan kayıp ve çöküş travmalarının izlerini gözlemlemek mümkündür. Nitekim Sadak, BDS sonrası müttefik devletlerce Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'un işgal edilmesini ve müttefik devletlerin kontrolü altında tutulmasını “*Türk tarihinin en karanlık günleri*” olarak nitelendirmiş⁶⁰¹ ve Çarlık yönetiminin son bulup Sovyet yönetimi başa geçmesine rağmen Rusların boğazlarla ilgili politikalarının değişmediğini ifade etmiştir.⁶⁰² Sadak bu iddiasına kanıt olarak, Sovyetlerin Boğazlar konusunda İDS öncesinde Türklerle, savaş zamanı Hitlerle, Almanya ile düşman olduktan sonra Tahran Konferansı'nda (28 Kasım-1 Aralık 1943) ve Yalta Konferansı'nda (4-11 Şubat 1945) müttefik kuvvetlerle ve son olarak 1945 yılında tekrardan Türklerle pazarlığa girişmesini göstermiştir.⁶⁰³

Elbette bu noktada onlarca yıl önce ya da asırlar öncesinde yaşanan bir travmanın benzer bir olay yaşandığında ve/veya onu anımsatacak benzer bir gelişme yaşandığında nasıl yeninden canlandığı ve ilk günkü gibi acı verici bir şekilde hissedildiği sorusu akla gelebilir. Bu hususta

⁵⁹⁸ Uğur, 1995: 9.

⁵⁹⁹ Çevik, 2010: 122.

⁶⁰⁰ Kantarcı, 2020b: 151.

⁶⁰¹ Sadak, 1949: 450.

⁶⁰² Sadak, 1949: 459.

⁶⁰³ Sadak, 1949: 459; Macfie, 1987: 75.

Volkan, seçilmiş travmaların yaşandığı andan geleceğe doğru nesilden nesile aktarım aracılığıyla seyahat ettiklerini belirtir.⁶⁰⁴ Söz konusu aktarım da iki şekilde gerçekleşmekte olup bunlardan ilki, çocukların yetişkenlerle kendilerini ‘özdeşleştirmeleri’ ve ikincisi yetişkinlerin çocuklarına bu imajları ‘yerleştirmeleri’ şeklindedir. Özdeşleştirmede çocuk aktif ya da diğer bir deyişle özne olarak rol modelinin imajlarını özümser ve bu imajları kendi kimliğine mal eder. Yerleştirmede ise ebeveyn kendi imajını çocuğa aktarır yani yükleme işlemi gerçekleşir.⁶⁰⁵ Bir nevi DNA aktarımı gibi olan bu süreçte on binlerce ya da on milyonlarca insan çocuklarına “Benim için benim özsaygımı kazan”, “Yas sürecimi yoluna koy” veya “Cesur ol ve intikam al” şeklinde görevler yüklerler ve bu sayede nesilden nesile travmaların aktarımı gerçekleşir.⁶⁰⁶ Böylelikle travma yaşayan grubun çocukları yani gelecek nesilleri için yaşanan travma, artık kimliklerinin bir parçası haline gelmiştir.⁶⁰⁷ Volkan, seçilmiş travmaların nasıl kuşaktan kuşağa aktarıldığını ve bazı durumlarda bu travmatik olayın sanki ‘dün yaşanmış’ gibi nasıl anımsandığını şöyle anlatır:

“Seçilmiş örselenme, bir grubun ‘ortak belleğinde’ kuşaklar boyunca sessiz de kalabilir. O an etkinliği olmayan seçilmiş bir örselenme, grubun kimliğinin tehdit edildiği stres durumlarında, propaganda ya da nefret içerikli konuşmalarda yeniden canlanabilir ve liderler tarafından geniş grubun kendilerine ve düşman ya da düşmanlarına karşı olan paylaşılmış duygularını kamçılamakta kullanılabilir. Benim ‘zaman çökmesi’ olarak adlandırdığım bu süreçte seçilmiş örselenme, sanki dün olmuş gibi yaşanır. Geçmişe ilişkin duygular, algılar ve beklentiler, güncel olaylar ve düşmanlarla ilgili olanlara büyük oranda karışır ve bu da akıldışı politik kararlar almaya ve yıkıcı davranışlara yol açar.”⁶⁰⁸

17. yüzyıldan beri devam eden Türk-Rus ilişkilerindeki güvensizlik, düşman imgesi ve kayıp psikolojisi de nesilden nesile aktarılmak suretiyle süregelmiştir. Asırlar boyu devam eden Sovyet tehdidi, hem pek çok defa algılanan bir tehdit olması hem de tehdit olarak algılandığı dönemlerde uzun süre varlığını sürdürmesi nedeniyle Türklerin kolektif hafızasında önemli izler bırakmıştır. Ayrıca Sovyetlerin Türkiye’den talepte bulunduğu İDS sonrası dönemde, olası

⁶⁰⁴ Volkan, 2015: 100-101; Volkan, 2013: 207; Çevik, 2010: 18.

⁶⁰⁵ Volkan, 2013: 208. Carl Gustav Jung *özdeşleme (identification)* kavramını şöyle açıklar: “Özdeşleşme öznenin nesne uğruna kendine yabancılaşmasıdır, deyim yerindeyse özne kılık değiştirir. Örneğin babayla özdeşleşme pratikte babanın davranışını benimsemektir, sanki oğul ayrı bir birey değil babasıyla aynıdır. Özdeşleşme taklitten farklıdır, özdeşleşme bilinçdışı taklittir, taklitse bilinçli kopya etmektir. Taklit gencin kişiliğinin gelişmesi için vazgeçilmez bir yardımdır. Sadece kolaylaştırma işlevi görmeyip bireyin gelişimine uygun yolları engellemedikçe yararı vardır. Aynı biçimde özdeşleşme de birey kendi yolunu bulamadığında yararlıdır. Fakat daha iyi bir fırsat ortaya çıktığında özdeşleşme hastalıklı karakterini ortaya koyar, eskiden bilinçdışı yardım ve destek olduğu gibi şimdi de büyük bir köstek haline gelir. Artık çözücü etkisi vardır, bireyi birbirine yabancı iki kişiye böler.” (Jung, 2016: 51). Özdeşleşme sadece çocukluk döneminde değil yetişkinlik döneminde de görülebilir. Yetişkinler işleriyle, aileleriyle, siyasi öğretilerle ya da gruplarla kendilerini özdeşleştirebilirler. Özdeşleşmedeki amaç “kişinin değerini koruma ve artırma” şeklindedir (Gençtan, 1995: 93).

⁶⁰⁶ Volkan, 2013: 209-210.

⁶⁰⁷ Volkan, 1993a: 90.

⁶⁰⁸ Volkan, 2012: 69-70.

dış tehditlere karşı Türkiye'nin kendi kaynaklarına güvenmekten başka elinde sadece 1939 tarihli Üçlü Antlaşma bulunmakta olup söz konusu ittifakın -daha önce de belirtildiği üzere- müttefiklerin İDS'de Türkiye'ye yönelik güveninin sarsılması nedeniyle ihtiyaç duyulduğu bir anda işlerlik kazanıp kazanmayacağına dair belirsizlik bulunmaktadır.⁶⁰⁹ Bu nedenle 1945 yılındaki Sovyet talepleri, hem Türkler ile Ruslar arasında yaşanan savaşlardaki kayıpları hem de Osmanlı Devleti'nin uluslararası ortamda güçsüz ve yalnız kalması sonrası yaşadığı çöküşü anımsatmış ve bu kayıp-çöküş psikolojisi temelinde geçmiş travmalarının canlanmasına neden olmuştur. Geçmiş travmaların canlanması da -sonraki başlıklarda detaylı bir şekilde ele alındığı üzere- dış politika yapım sürecinde Türk karar alıcıların analojik akıl yürütmek suretiyle geçmişte olduğu gibi bu dönemde de algılanan Rus tehdidinin dengelenmesi için Batılı müttefik arayışında olmasının önemli nedenlerinden birisini oluşturmuştur.

4.3. Rusofobinin ve Olumsuz Rus İmgelerinin Tekrardan Nüksetmesi

Korku kavramı, somut bir tehlikeye ya da tehdide karşı duyulan tepki olarak tanımlanır.⁶¹⁰ İnsanlar için korku temel bir duygudur ve tehlikeler karşısında korkmak canlı türlerinin yaşama şansını artırmaktadır. Nitekim korku hissi beraberinde hayatta kalmaya dair bir refleksi ve tepkiyi güdülemektedir. Bu nedenle '*sağlıklı korkular*' yararlı bir alarm vazifesi görmektedir.⁶¹¹ Brader ve Marcus da korku ile anksiyeteyi savunmacı duygular (*defensive emotions*) olarak tanımlamaktadır.⁶¹² Bununla birlikte birey düzeyinde olduğu kadar uluslararası ilişkiler düzeyinde de korku önemli bir duygudur. Realist yaklaşımlarda -özellikle güvenlik ikileminde- korku ve güvensizlik, çatışmaların kökeni olarak görülmektedir. Yine anarşik uluslararası sistemde kendi kendine yardım (*self-help*) gerçeği korkunun kaynaklarından biridir.⁶¹³ Ancak normal korku ile fobi arasında da ayırım yapmak gerekir. Christophe Andre, "*Korkunun Psikolojisi*" adlı kitabında korkuyu bilinçli ve zihinselleştirmiş bir duygu olarak tanımlarken; fobiyi kaçışla ve yoğun-akıldışı bir korkuyla ilişkilendirmiştir.⁶¹⁴ Andre, normal korku düzeyinin var olan tehlikenin düzeyi ile orantılı olduğunu ancak fobik korkuların var olan tehlike düzeyine kıyasla çok daha yüksek seviyede denetlenemeyen korkular olduğunu belirtir.⁶¹⁵ Benzer şekilde Paul Denis de fobi ve korku ayırımını şöyle yapar:

⁶⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 11.05.1949, D.8, Y.4, C.19, B.84: 307

⁶¹⁰ Şahin, 2019: 119.

⁶¹¹ Andre, 2016: 15-17.

⁶¹² Brader ve Marcus, 2013: 177.

⁶¹³ Beyer, 2017: 130-131.

⁶¹⁴ Andre, 2016: 17-20.

⁶¹⁵ Andre, 2016: 22. Fobilerin ya da diğer bir deyişle fobik korkuların nasıl edinildiğine dair farklı varsayımlar olsa da en makul açıklama öğrenilerek edinilmesidir. Bu da canlının; a) yaşamında travma oluşturan olaylarla

“Gerçek korkular bir dış korku durumuna denk düşerler; fobi dış dünyadaki, hiçbir tehlike içermeyen ya da önemsiz tehlike oluşturabilecek bir durum ya da obejeyle ilgilidir.”⁶¹⁶ Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, normal korkular ile fobik korkular arasında önemli farklar söz konusudur.

Tablo 4.1 Normal Korkular ile Fobik Korkular Arasındaki Farklılıklar⁶¹⁷

Normal Korkular	Fobik Korkular
“Heyecan derecesi	“Hastalık derecesi
Çoğu zaman denetlenebilen, yoğunluğu sınırlı korku	Çoğu zaman denetlenemeyen, paniğe kadar gidebilen korku
Kesinlikle tehlikeli durumlara bağlıdır	Çoğu zaman tehlikeli olmayan durumlara bağlıdır
Sınırlı düzeyde sakınım ve hafif engel	Önemli bir düzeyde sakınım ve önemli engel
Hafif kaygılı beklenti, yaşam korku çerçevesinde düzenlenmemiştir	Önemli düzeyde kaygılı beklenti, yaşam korku çerçevesinde düzenlenmiştir
Sürekli karşılaşmalar korkunun yoğunluğunu yavaş yavaş azaltabilir.”	Sürekli karşılaşmalara rağmen korkunun azalmadığı sıkça görülür.”

Tehdit algısına müteakiben gelişen korku hissinin, bireyler ve bireylerden müteşekkil devletler için psikolojik bir motivasyon sağladığı ve korkunun da ötesinde Rusofobi⁶¹⁸ gibi fobik duyguların hem bireyleri hem de devletleri yoğun bir şekilde etkilediği bilinmektedir. Bu noktada korku ve fobi öğelerinin devletlerin ittifaka katılma kararı almasına nasıl etkide bulunduğu sorusu akla gelebilir. Yani korku ya da fobik korkular hisseden karar alıcılar ve toplumlar nasıl davranma eğilimindedir? Bu hususta Psikoloji disiplinine bakıldığında; korku ve toplumsallığın birbirleriyle yakın ilişki içerisinde olduğuna dair görüşlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Hatta Stanley Schachter, “korku duygusu yüksek insanlar korku duygusu düşük olanlardan daha toplumsaldır” şeklinde bir hipotez bile geliştirmiştir.⁶¹⁹

karşılaşması, b) zor ve süreklilik arz eden olaylar yaşaması, c) sosyal eğitim ve öğretim yoluyla fobi edinmesi ve d) rol modellerin taklit edilmesi yoluyla fobik korkular edinmesi şeklindedir (Andre, 2016: 55).

⁶¹⁶ Denis, 2007: 8. Fobik korkunun yöneldiği durum ya da nesne ise “fobojen” olarak adlandırılmaktadır (Denis, 2007: 8). Örneğin, kapalı alanda kalma fobisinin (yani klostrofobinin) fobojeni kapalı alandır.

⁶¹⁷ Andre, 2016: 22. Tablo Andre’nin Korkunun Psikolojisi adlı kitabından alınmıştır.

⁶¹⁸ Fobojenik bir objeye ya da duruma karşı duyulan fobiye adlandırmak için fobojeni Yunancaya çevirip sonuna fobi kelimesi eklenmektedir. Örneğin; “arachnophobia (örümcekten korkma) ve cynophobia (köpekten korkma)” gibi (Denis, 2007:16). Bu durumda Rus fobojenine karşı duyulan fobi de “Rosikiphobie” yani Rusofobi olarak adlandırılacaktır. Rusofobi, Gemuhluoğlu tarafından ise “Rus fobisi” olarak ifade edilmiştir (Gemuhluoğlu, 2003: 91).

⁶¹⁹ Freedman vd., 2003: 73.

Schachter, bu hipotezi test etmek için iki ayrı grup oluşturmuştur. Gruplardan biri yüksek korku grubu iken, diğeri düşük korku grubu olarak adlandırılmıştır. Grup denekleri bir odaya teker teker alınıp Nöroloji ve Psikiyatri Bölümü'nden bir doktor tarafından kendilerine elektrik şoku verileceği ve şokun etkilerinin araştırılacağı söylenmiştir. Yüksek korku grubu deneklerine söz konusu şokun oldukça can atıcı olduğu ancak herhangi bir hasar bırakmayacağı söylenirken; düşük korku grubu deneklerine şokun hiç acı vermediği sanki bir ürperti veya gıdıklanma hissi gibi bir etkisi olacağı belirtilmiştir. Ardından her bireye şoka maruz kalmadan önce 10 dakika zamanları olduğu ve isterlerse rahat koltukların ve kitapların olduğu odada tek başlarına bekleyebilecekleri ya da isterlerse de diğeri deneklerin olduğu yerde bekleyebilecekleri ifade edilmiştir. Araştırma sonucunda yüksek korku gruplarının daha fazla toplumsallık düzeyi gösterip diğeri deneklerle beklemek istedikleri ve bu sayede korkularını azaltmaya çalıştıkları; düşük korku grubu deneklerinin ise daha az toplumsallık gösterip tek başına kalma yönünde daha fazla eğilim gösterdikleri görülmüştür.⁶²⁰ Schachter'ın bu deney sonrası vardığı sonucun uluslararası ilişkilerde de geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim tehdit algılayan ve bu tehdit dolayısıyla korku hisseden devletler, benzer korku hisseden devletlerle bir araya gelmek isteyecek ve toplumsallık arzuları artacak ya da UI'nin kavramlarıyla ifade etmek gerekirse ittifak ilişkisi kurmak isteyecektir.

Türkler için Türk-Rus ilişkilerinin tarihsel miraslarından biri de Rus korkusu ya da daha doğru bir tabirle Rusofobi olmuştur.⁶²¹ Nitekim Rusya, her ne kadar bir Knezlik olarak kurulsada 18. yüzyılda önemli bir bölgesel güce dönüşmüştür. Rusların bölgesel güç olması ve ardından yayılmacı bir dış politika izlemesi de Osmanlı Devleti için giderek büyüyen bir tehdit oluşturmuştur.⁶²² Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar boyunca Ruslarla savaşıması ve bu savaşların çoğunda mağlup olup büyük topraklar kaybetmesi de Rus kelimesinin zamanla Türkler için yenilgi, daimi tehdit algısı ve toprak kaybı şeklinde olumsuz süreçlerle ilişkilendirilen bir sembole dönüşmesine neden olmuştur.

Ruslara ya da diğeri bir deyişle Rus fobojenine yönelik Osmanlı Devleti döneminden kalma duygu ve düşünceler yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kolektif hafızasında varlığını sürdürmüş ve Rus dış politikasında zaman zaman Türkiye aleyhine gerçekleşen tutum değişiklikleri nedeniyle her zaman canlılığını sürdürmüştür. Ayrıca Türk hariciyesindeki usta-çırak ilişkisi ve sahip olunan Rus imgelerinin arşiv metinleriyle kuşaktan kuşağa aktarımı

⁶²⁰ Freedman vd., 2003: 74-76.

⁶²¹ Kantarcı, 2020b: 157.

⁶²² Topsakal, 2016: 34-36; Hale, 2003: 10-13.

vesilesiyle de Rusofobi Türkler için geçmişten geleceğe uzanan, zamandan ve mekândan bağımsız bir duyguya dönüşmüştür. Her ne kadar Bolşevik Devrimi'nden İDS'ye kadar -yani Atatürk döneminde- iki ülkenin dostluk temelinde yakınlaşması Rusofobinin gerilemesine ve zihinlerde bastırılmasına yardımcı olmasına rağmen İDS öncesinde ve sonrasında gündeme gelen Sovyet talepleri sonrasında Türklerin ve özellikle de Türk karar alıcılarının zihninde sessizce varlığını sürdüren Rusofobi de -tıpkı bir önceki bölümde bahsedilen Türklerin seçilmiş travması gibi- tekrardan gün yüzüne çıkmıştır. Bu hususta Kantarcı, Rusofobinin Türk dış politikası üzerindeki etkisini ve İDS sonrası Türkiye'nin dış politika yönelimindeki rolünü şöyle anlatmaktadır:

*“Türkiye’yi Batı blokunun içerisinde yer almaya iten zorunlu unsur, bu süreçte yine Rusofobi olmuştur şeklinde bir faktör ciddi şekilde düşünülebilir. Öyle ki, bu dönemde Türkiye, Sovyet yayılmacılığı karşısında yalnız kalacağı endişesinin yanı sıra Batı ile siyasi, ekonomik ve askeri iş birliği geliştirme düşüncesi ile hareket etmiştir.”*⁶²³

Rusofobinin Türk hariciyesinin zihin dünyasında yarattığı etkiyi anlayabilmek için Türk Büyükelçi Ercüment Yavuzalp'ın düşünceleri iyi bir örnektir. Büyükelçi Yavuzalp, Çarlık ya da Sovyet rejiminin iktidarda olmasının farkı olmaksızın Rusların Türkiye'yi daima kontrol altına almak istediğini, Türkiye'ye dostça davrandıklarında da amaçlarının sürekli böyle olduğunu ve bu durumun gelecekte de farklı olacağına inanmadığını belirtmiştir.⁶²⁴ Böylelikle bir Türk diplomatının sözleri özelinden Türk hariciyesinin Rus tehdidini dönemsel ve konjonktürel bir tehlike olarak görmediği, her zaman devam eden bir tehlike olarak algıladığı ve Ruslara ilişkin duyguların normal korkulardan ziyade fobik korkular olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dönemde Türkiye'nin yanı sıra Avrupa devletleri de Sovyetlerin Batı'ya yayılmasından korkmuş, Avrupa genelinde komünist yönetimlerin başa geçmesinden endişe duymuş ve bu durum bir nevi Batılı kapitalist demokrasiler için korku hipnozuna yol açmıştır.⁶²⁵

Fobik korkuların bu denli güçlü olmasının nedenleri sorgulandığında süregelen algıların, kalıplaşmış tutumların ve önyargıların önemli rol oynadıkları söylenebilir. Psikoloji disiplininde diğer kişilere karşı ön yargılı olunmasının nedeni olarak şemaların -yani bilgilerin depolandığı soyut kategorilerin- kalıp yargıya dönüşmesi gösterilmektedir. Kalıp yargılar, *“bireyin grup üyeliğiyle ilişkili şemalarından genelleme yaparak oluşturduğu, aşırı*

⁶²³ Kantarcı, 2020b: 157.

⁶²⁴ Yavuzalp, 1996: 82.

⁶²⁵ Belirsizlikten beslenen korku hipnozu, toplumun etken konumdan edilgen konuma geçmesine ve aktif davranış yerine daha pasif bir davranış sergilemesine neden olabilmektedir (Kaynak ve Koçyiğit, 2020: 203).

basitleştirilmiş ve genellikle hatalı olan algılamalardır."⁶²⁶ Daha açıkça belirtmek gerekirse, *"kalıplaşmış tutumlar (...) belirli gruplar hakkında sahip olduğumuz bilgilerin özetidir."*⁶²⁷ Kalıp yargılar küçük yaşlardan itibaren bireylerin zihinlerine işlenmekte olup pek çok kalıp yargı gerçek bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca kalıp yargılar rasyonel olmaktan ziyade duygusal olup değiştirilmesi oldukça zor tutumlardır.⁶²⁸ Nitekim algılarımız ve eylemlerimiz rastgele olmayıp önceki deneyim ve bilgilerimizin yapılandırılması çerçevesinde uygun gruplara göre algılanır ve eyleme dökülür. Gestalt⁶²⁹ yaklaşımı olarak bilinen bu yaklaşıma göre deneyimlerimiz ve bilgilerimiz şema adı verilen karmaşık yapılarca gruplandırılır ve ilişkilendirilir.⁶³⁰ Bireyler şemaları bilinçli ya da bilinçsizce kullanır, şemalar aracılığıyla algılar ve bu şemalara göre eylemde bulunurlar. Tanım olarak bakıldığında da, *"Şema bilgiyi, inancı ve beklentileri organize eden ve davranışa rehberlik için kullanılan zihinsel çerçevedir."*⁶³¹

Sibel Arkonaç, şemaların nasıl önemli olduğunu ve öznellik içerdiğini şöyle ifade etmektedir:

*"(...) kategoriler insanlar için herhangi bir değer taşımayan, nötr kategoriler değildirler. İnsanlar, bulundukları kültüre veya kişisel yaşantılara dayalı bir takım değerleri bu kategorilere yüklerler. Yükledikleri bu değerler üzerinden kullandıkları kategorileri davranış kalıpları ile ilişkiye sokarlar."*⁶³²

Şema yaklaşımına göre insanlar, bilişsel kapasiteleri sınırlı olduğu için karşılaştıkları yeni bilgileri eski kategoriler aracılığıyla tasnif edip etiketlemektedir. İnsanlar bilişsel cimrilikler olarak yeni bir bilgiyle karşılaştıklarında daha önceki şemalarda -yani kategorilerde- yer alan benzer bilgiler ile yeni bilgileri anlamlandırmakta, hatta bir karar alınacak ise o şemadaki karara benzer karar almaya çalışmaktadır. Burada önemli olan karşılaşılan yeni durumların/bilgilerin geçmişte oluşturulan şemalar vasıtasıyla değerlendirilip söz konusu şemalara dayandırılarak çıkarımlar yapılmasıdır. Olay şemaları ya da senaryolar olarak adlandırılan bu işlemde, yeni karşılaşılan olaylar, geçmişte depolanan benzer olayların veya yaşantıların merceğinden değerlendirilip çıkarıma kavuşturulmaktadır. Ancak bu çıkarımların en kusurlu tarafı, yeni bilginin/olayın mevcut halinden ziyade bir benzeri ile karşılaştırılarak kavranması ve mevcut durumdan kısmen kopuk bir şekilde çıkarım elde edilmesidir. Örneğin, İDS öncesi Hitler'in 1938 Münih Konferansı'nda engellenmemesi üzerine gelişen olaylar ve dünya savaşına varan

⁶²⁶ Glassman ve Hadad, 2018: 9.

⁶²⁷ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2019: 147.

⁶²⁸ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2019: 154-155.

⁶²⁹ Gestalt, Almanca *'düzenlenmiş bütün'* anlamına gelmektedir (Glassman ve Hadad, 2018: 8).

⁶³⁰ Glassman ve Hadad, 2018: 8.

⁶³¹ Glassman ve Hadad, 2018: 9.

⁶³² Arkonaç, 2001: 96.

süreç, söz konusu olayın üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen uluslararası politikada halen *Münih Senaryosu* olarak anılmaktadır.⁶³³ Ayrıca şemalar, bilgi eksikliğinden kaynaklanan durumlarda ya da diğer aktörün nasıl davranacağına ilişkin beklenti seçeneklerinden birine karar verilmesi durumunda karar alıcı için oldukça işlevsel olabilmektedir.⁶³⁴

Türk-Rus ilişkilerinin tarihsel mirası nedeniyle de Türkler tarafından Ruslar olumsuz olarak algılanmaktadır. Benzer şekilde Ruslar da Türklerin Pantürkist politikalarının Rus coğrafyasını istikrarsızlaştıracağı endişesi ile Türklere karşı olumsuz tutumlara sahiptir.⁶³⁵ Hatta oldukça yanlış olmasına rağmen Rusların Türkiye’den doğrudan tehdit algıladığı ve bunu dile getirdiği zamanlar bile olmuştur. Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi, bir görüşmesinde Sovyet Mareşali Budiyeni’nin kendisine söylediklerini şöyle aktarır: *“Türk milletini ve Atatürk’ü takdir ettiğini, fakat halen Hükümetimizin siyasetini beğenmediğini, zira bu siyasetin Türkiye’yi Amerika’nın hegemonyası altına koyduğunu, Türkiye’nin Rusya’ya taaruz için bir Amerika üssü haline getirilmek istenildiğini söyledi ve Türkiye bize karşı harp edecek mi diye sordu.”*⁶³⁶

Sovyetlerin 1925 tarihli antlaşmayı yenilemeyeceğini açıklamasından sonra da Türkler Sovyetlere yönelik eski kötü imgeleri tekrardan hatırlamış ya da daha doğru bir tabirle Türklerin bilişsel şemalarında Sovyetlere yönelik kötü imgeler tekrardan açığa çıkmıştır. Nitekim Sovyet talepleri sonrası, Tanin Gazetesi’nde Ethem Ruhi Balkan imzalı 18 Temmuz 1946 tarihli makalede Sovyetler şu sözlerle bir canavara benzetilmiştir:

*“Bugün memleketin kulağı dibinde canavar bir kartal henüz dişlerini gıcırdatıyor. Bunların yegane maksadı İranda, Azerbaycanda, Macaristanda ve bütün Balkanlarda oynadıkları rolü burada da oynamaktır. Ne yapıp edip memleketimizi onlara benzetmektir.”*⁶³⁷

Yine 30 Temmuz 1946 tarihinde Tanin Gazetesi’nde yayımlanan makalede Sovyetler şöyle resmedilmektedir:

*“Bolşevikler casusluğu güzel sanatlar derecesine çıkarmışlardır. Milyonlarca erkek, kadın, çocuk boğazlamışlardır. Rusların hayatında korku en hakim bir amil haline gelmiştir. Hitler Gesteapo’yu Bolşeviklerin örneğine göre teşkil etmiştir. Rusya, işgali altında bulunan memleketleri ancak onları medeniyetten çıkarmak suretile idare eder.”*⁶³⁸

⁶³³ Houghton, 2015: 137-142; Arkonaç, 2001: 94-97. Literatüre Münih Analojisi olarak geçen bu kavram, bir saldırganın zamanında durdurulmaması ve onun davranışlarına karşı ödünler verilmesi durumunda saldırganın daha da agresifleşeceğine ve kaçınılmaya çalışılan savaşın daha kötü sonuçlar doğuracak şekilde vuku bulacağına gönderme yapmaktadır (Cottam vd., 2017: 525). Deborah Larson da şema yaklaşımının Soğuk Savaş dönemi ABD dış politikasındaki hataları açıklamak için oldukça işlevsel olduğunu ifade etmektedir (Larson, 1994: 24-25).

⁶³⁴ Larson, 1994: 24-25.

⁶³⁵ Çelikpala, 2005: 119.

⁶³⁶ TDA, 571-35231-138611-207.

⁶³⁷ “Hükümet ve Milli Şefi Devirmek İçin Manevralar”, Tanin, 18.07.1946.

⁶³⁸ TDA, 571-24443-106945-13.

Benzer şekilde Sadak, 1949 yılında yayımlanan Foreign Affairs dergisindeki yer alan “*Turkey Faces the Soviets*” makalesinde Sovyetlerin Boğazlarla ilgili talepleri yerine getirilse bile tatmin olmayabileceğini, bu kez Ankara’da komünist bir hükümet kurulmasını isteyebileceğini ifade etmek suretiyle⁶³⁹ Sovyetlerin diğer coğrafyalarda teşebbüs ettiği gibi uydu devletler kurma ve nüfuz altına alma amaçlarının Türkiye’yi de içerdiğini düşünmüştür. Halbuki, benzerlik kurulan olay şeması ile halihazırda karşılaşılan durum pek çok açıdan farklıdır. Nitekim bu hususta Sadak’ın görüşlerine karşıt görüş olarak Sovyetlerin uydusu olan ülkelerin Türkiye kadar güçlü olmadığı, kıyas yapılan ülkelerdeki Slav etnisitesi gibi Türkiye’de Rus yanlısı olabilecek güçlü bir etnisitenin bulunmadığı ve Türkiye’de komünizm faaliyetlerinin o ülkeler kadar yaygın olmadığı dile getirilebilir.

Rus algısını göstermesi bakımından “*Moskof*” sözcüğünün Türklerce nasıl algılandığının anlaşılması için İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi’nin Londra’ya ilettiği rapordaki şu ifadeler de güzel bir örnek oluşturmaktadır:

*“Moskof kavramının tanımı, Türk Dış Politikasının temel faktörlerinden birisidir. Sovyetler Birliği’nin 19. yüzyıldan beri süregelen tarihsel yayılmacılık çabaları ve Türkiye ile yapılan savaşlar, Türklerin Rus dostluk çabalarına daima güvensizlik ve şüpheyle bakmalarına neden olmuştur. Türkiye’nin 1950’li yılların başlarındaki tutumu, kuvvetli bir Rus karşıtı olarak görülmekte ve Komünizmi kesin bir şekilde reddetmektedir.”*⁶⁴⁰

Yine Mücahit Gültekin’in Soğuk Savaş döneminde Türkiye’nin ittifak tercihinine ilişkin kararının toplumun oyunlarına bile sindiğini ifade ettiği şu sözlerinde de Ruslara ilişkin olumsuz, ABD’ye ilişkin de olumlu imgeleri görmek mümkündür: “*Bir, iki, üçler yaşasın Türkler/Dört, beş, altı Polonya battı/Yedi, sekiz, dokuz Ruslar domuz/On, on bir, on iki İngilizler tilki/On üç, on dört, on beş Amerika kardeş.*”⁶⁴¹

Ayrıca bir devletin bir başka devlete karşı algılarının anlaşılması için ders kitaplarında söz konusu devletin nasıl ele alındığı da önemlidir. Nitekim Eğitim Bakanlığınca (eskiden Talim ve Terbiye Kurulunca) incelenen ve onaylanan ders kitapları hem o dönemki hâkim iktidarın düşüncesini hem de o ülkenin gelecek nesillerinin zihninin nasıl inşa edilmeye çalışıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu noktada Türkiye’deki tarih ders kitaplarında Rus algısını araştıran Mustafa Şahin ve Mehmet Soysal’ın “*Türkiye’de Tarih Ders Kitaplarında Sovyet/Rus İmgesi*” adlı çalışması önemlidir. Yazarlar, 1930-1960 yılları arasında ilkokul, ortaokul ve lise Tarih kitaplarındaki Sovyet/Rus algısını incelemişlerdir. Atatürk

⁶³⁹ Sadak, 1949: 459-460.

⁶⁴⁰ Foreign Office Correspondence 371/101863-WK-1072/2/5.4.1972’den akt. Bağcı, 1991: 31. Yine bkz. Gemuhluoğlu, 2003: 91.

⁶⁴¹ Gültekin, 2017: 12.

dönemindeki kitaplarda Sovyetlerden tarafsız bir şekilde bahsedilmiş ve genellikle dostluk çerçevesinde ilişkiler tanımlanmıştır. İnönü döneminde Sovyetlerin “*Osmanlı Devletine en büyük zarar veren ve zor durumda bırakan devletin Rusya olduğu*” vurgulanmış ve Rus çarının Osmanlı Devleti’ni ‘*hasta adam*’ olarak nitelendirmesi üzerinde durulmuştur. DP dönemi ders kitaplarında ise “*sömürgeci*” ve “*yayılmacı*” olarak nitelendirilmiş ve İnönü dönemine nazaran daha sert ifadeler yer verilmiştir.⁶⁴² Böylelikle sadece iç politika değil bir ülkenin eğitim sistemi bile uluslararası konjonktürden ve karar alıcıların psikolojik çevresinden etkilenmektedir. Nitekim günümüzde bile “*ayıdan post, düşmandan dost olmaz*” sözü dönüştürülerek “*ayıdan post Moskoftan dost olmaz*” şeklinde hem Türk toplumunca hem de toplumun kanaat önderlerince sıklıkla kullanılmaktadır.⁶⁴³

İDS sonrası Türkiye’deki ABD algısı ile Sovyet algısı karşılaştırıldığında da ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Sovyetlere ilişkin oldukça olumsuz imgelere sahip olan Türk yöneticiler, ABD için ise bu denli olumsuz imgelere sahip değildir. Sovyetler/Komünizm Türkiye’de “*kötülüğün kaynağı*” olarak görülürken; ABD “*iyilik, medeniyet, barış kudret ve hürriyet*” gibi olumlu kalıp yargılar ile anılmıştır.⁶⁴⁴ Elbette ABD’ye yönelik olumlu imgelerin oluşmasında ABD ile savaşılmamasının ve ABD’nin İDS sırasında Türkiye’ye yaptığı yardımlar gerekçe olarak sunulabilir. Ancak resmin bütününe bakıldığında özgürlük ve barış timsali olarak görülen ABD’nin de geçmişinin çok parlak olmadığı bir gerçektir. Nitekim ABD, bir devlet olarak kuruluş aşamasında Amerika kıtasındaki yerlileri katletmiş, 1798-1895 yılları arasında 103 ülkeye askeri müdahalede bulunmuş, İDS’nin sonunda Japonya’ya atom bombası atmış, BDS’de İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine ABD Başkanı Woodrow Wilson göz yummuş ve Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında Merzifon Amerikan Koleji Ermeni örgütlerinin kalesi haline dönüşmüştür. Bu hususta Psikolog Mücahit Gültekin, ABD’nin uluslararası politikadaki bu tutum ve davranışlarına rağmen Türk yöneticilerinin ABD hakkında olumlu imgelere sahip olmasının nedeninin “*seçici dikkatsizlik, seçici unutma fark etme eşiği*” kavramlarıyla açıklamıştır.⁶⁴⁵

Dahası BDS’nin hemen öncesinde ABD’de Türkler ve Osmanlı Devleti aleyhine yoğun karalama kampanyaları yapılmış ve Türklerin masum Ermenileri sözde katlettiğine dair gerçek dışı haberler yapılmıştır. Bu dönemde ABD’de görevli Türk diplomat Ahmed Rüstem Bey, bu tür karalama kampanya ve gerçek dışı haberlere karşı ABD’de yoğun çabalar vermiştir. Hatta

⁶⁴² Şahin ve Soysal, 2018: 332-339.

⁶⁴³ “Ayıdan post, moskoftan dost olmaz”, *Hürriyet*, 29.02.2020.

⁶⁴⁴ Gültekin, 2017: 551.

⁶⁴⁵ Gültekin, 2017: 63-64.

Rüstem Bey'in Türklerin Ermenileri katletmediğini, ancak ABD'nin Filipinler'deki Water Cure'de katliam yaptığını ve ABD'deki zencilere yönelik tecavüzlerin çok yoğun yaşandığını belirtmesi üzerine ABD Başkanı Wilson tarafından istenmeyen adam (*persona non grata*) ilan edilmiştir.⁶⁴⁶ Benzer şekilde iki ülke arasında olumsuz bir gelişme 1913 yılında ABD'nin Osmanlı Devleti'ne büyükelçi ataması sırasında yaşanmıştır. Başkan Wilson, "*Türkiye yok ki, büyükelçi göndermeye ne ihtiyaç var*" demiş ancak bir hahamın aşırı ısrarı üzerine Henry Morgenthau'yu elçi olarak atamıştır. Morgenthau ise bu görev için oldukça isteksiz olmuş, hatta kendisinin gönlü hoş tutulmak için eşine ve kızına Osmanlı Devleti tarafından önemli bir nişan olarak "*Şefkat Nişanı*" verilmesine rağmen Büyükelçi Osmanlı Devleti hakkında Vaşington'a olumsuz raporlar göndermiştir.⁶⁴⁷

Bu noktada daha makro perspektiften konuya yaklaşan ve Doğu Bloğu üyesi ülkelerin Sovyet uydusu olarak adlandırılırken Batı Bloğu üyesi olanların ABD uydusu yerine ABD müttefiki olarak nitelendirilmesinin nedenini sorgulayan Kantarcı, Antonio Gramsci'nin '*hegemonya*' yaklaşımından hareketle ABD uydusu olmanın daha çok 'rıza'ya, Sovyet uydusu olmanın ise daha çok 'zor'a dayanmasından ileri geldiği tespitinde bulunmuştur.⁶⁴⁸

Görüldüğü üzere, tehdit algısında ve düşman imajlarında inançlar bir kez oluştuktan sonra değişime oldukça dirençlidir.⁶⁴⁹ Psikoloji disiplinde çapalama (*anchoring*) etkisi ya da çapa atma olarak adlandırılan böylesi bilişsel süreçlerde başlangıçta edinilen bilgi referans kabul edilmekte, söz konusu bilginin etkisinden çıkılamamakta ve kararlar kabul edilen referans çerçevesinden alınmaktadır.⁶⁵⁰ Bu nedenle yukarıda aktarılan gerçekliklere rağmen kalıp yargılar nedeniyle ve çapalamanın etkisiyle o dönemde Türkler için ABD beyaz, Sovyetler ise siyah olarak görülmüştür. Böylelikle, İDS sonrası Sovyetlerin Türkiye'den talepleri, -kabul edilemez olmakla birlikte- her ne kadar toprak talebi ve Boğazlarda üs gibi oldukça somut taleplere dayanmasına rağmen, Türk karar alıcıları için söz konusu talepler içeriğinden çok daha fazla anlam içermiş ve daha büyük bir etki yaratmıştır. Çünkü anılan Sovyet talepleri, 17. yüzyıl sonlarından itibaren süregelen kimi zaman yoğun kimi zaman ise az hissedilen Rusofobinin tekrardan canlanmasına, Türklerin kolektif hafızasındaki olumsuz Rus imgeleri ile kalıp yargıların su yüzüne çıkmasına ve Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki kayıp ve çöküş travmalarının tekrardan anımsanmasına neden olmuştur.

⁶⁴⁶ Kantarcı, 2020c: 478.

⁶⁴⁷ Kantarcı, 2020c: 479.

⁶⁴⁸ Kantarcı, 2020c: 488.

⁶⁴⁹ Levy, 2013: 311.

⁶⁵⁰ Kavurmacı ve Çınar-Altıntaş, 2017: 96-97.

4.4. Yalnızlık Psikolojisi ve Missouri Zırhlısı'nın Gelişyle Yaşanan Zirve Deneyim

Türkiye, 19 Mart 1945 tarihinde öne sürülen Sovyet talepleri sonrası kendisini siyasi, askeri ve diplomatik yalnızlık içerisinde hissetmiştir.⁶⁵¹ Bu yalnızlık doğrultusunda da tıpkı Osmanlı Devleti'nin Çarlık Rusya tehdidini dengelemek için Batı ile ittifak kurduğu gibi, Türkiye de Sovyet talepleri sonrası İngiltere ve ABD'den destek arayışında bulunmuştur.⁶⁵² Nitekim yalnızlıkla başa çıkma noktasında gözlemlenen davranışlar içerisinde birisi de “*daha yüksek düzeyde sosyal ilişki*” (ya da konumuzla alakalı olduğu üzere ittifaklar) kurmaktır.⁶⁵³ Ancak bu dönemde Türkiye'nin yalnızlığı uzun süreli bir yalnızlık olmayıp ‘*durumsal yalnızlık*’⁶⁵⁴ olarak ifade edilebilecek şekilde, belli bir olay ya da gelişme sonrası hissedilen yalnızlık olduğunu da belirtmek gerekir. Çünkü Türkiye'nin dış destek arayışı tamamen yanıtsız kalmamış ve bir süre sonra -yani 5 Nisan 1946 tarihinde Missouri Zırhlısı'nın Türkiye'ye gelişi ile- kısmi de olsa diplomatik destek bulunabilmiştir. Buna rağmen söz konusu yalnızlık psikolojisinin ne denli yoğun hissedildiğini anlayabilmek için bu süreçte Türk hariciyesinin bir takım dış temaslarına değinmek konuya açıklık getirecektir.

Türkiye'nin Stockholm Büyükelçiliği'nden Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen Tarık Yenisey imzalı 17 Nisan 1945 tarihli telgrafta, İngiltere'nin Stockholm Sefiri Boğazlarla ilgili düzenlemenin ancak uluslararası bir mukavele ile tadil edileceği hususuna katıldığını ve İngiliz hükümetinin bu konuda Türkiye'ye tamamen arka çıkacağını şifahen de olsa ifade etmiştir.⁶⁵⁵ Ancak bu telgraftan iki gün sonra yine Tarık Yenisey imzalı olarak Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir başka telgrafta, ABD Stockholm Sefirinin -kendi şahsi görüşü olmakla birlikte- Sovyet talepleri ve Boğazlar meselesi hakkında Türkiye'ye bir güvence verme arzusunda olmadığı belirtilmiştir.⁶⁵⁶ Böylelikle Stockholm Büyükelçiliği'nin bahse konu telgrafında, her ne kadar ABD'den destek alınamamasına rağmen şifahen de olsa İngiltere'nin destek vereceği öğrenilmiştir. Ancak Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Cevat Açıkalın ile İngiltere Dışişleri Bakanı Ernst Bevin arasında gerçekleşen 19 Kasım 1945 tarihli görüşmede İngiltere'nin destek verip vermeyeceği hususunda şüpheler oluşmuştur. Nitekim görüşmede Açıkalın, Boğazlar konusunda İngiltere'nin tutumunu öğrenmek istemiştir. Bevin ise İngiltere'nin henüz bir pozisyon benimsemediğini, Türklerin tutumunu öğrenmek istediklerini

⁶⁵¹ Bilge-Criss, 2012: 13; Avcıoğlu, 1996: 542-543; Kasapsaraçoğlu, 2021c: 197; Bozdağ, 1986: 128; Gemuhluoğlu, 2003: 51.

⁶⁵² Turan ve Barlas, 2004: 154.

⁶⁵³ Perlman ve Peplau, 1981: 53.

⁶⁵⁴ Erol, 2018: 23-24.

⁶⁵⁵ TDA, 571-34993-138022-95; TDA, 571-68095-298075-28.

⁶⁵⁶ TDA, 571-34993-138022-94; TDA, 571-68095-298075-27.

ve Sovyetlerin yaklaşımının bile halen daha netlik kazanmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Açıkalın, *“Bizce Sovyetlerin istediği Boğazlardan geçidi kontrolden ziyade Boğazlar vesilesiyle Türkiye politikasını kontrol”* demek suretiyle karşılık vermiştir. Bunun üzerine Bevin, şimdilik bir cevap vererek İngiltere’yi herhangi bir pozisyona bağlamak istemediğini ifade etmiştir.⁶⁵⁷ Görüşmede devamla, Bevin Açıkalın’a Sovyetlerin Türkiye’ye saldırıp saldırmayacağı hususunda ne düşündüğünü sormuştur. Bu soruya cevaben Açıkalın, hiçbir ihtimalin göz ardı edilmediğini, Türkiye’nin hinterlandında önemli gelişmeler yaşandığını, belki de Sovyetlerin sadece bir sinir harbi yürütüyor olabileceğini ancak Türkiye’nin yakın coğrafyasındaki tüm gelişmelerin Türkiye’yi alakadar ettiğini ifade etmiştir. Bu nedenle Türkiye’nin İngiltere’den daha kararlı bir duruş benimsemesini beklediğini belirten Açıkalın, *“Türkiye’nin endişesi büyüktür. Topun ağzında bulunmak itibariyle bu vaziyet karşısında İngiltere’nin ne yapmak tasavvurunda olduğunu”* öğrenmek istediğini dile getirmiştir.⁶⁵⁸

Bu süreçte ilki 7 Haziran 1945, ikincisi ise 18 Haziran 1945 tarihinde gerçekleşen Molotov-Sarper görüşmeleri sonrasında ABD ve İngiltere, Türkiye tarafından sürekli bilgilendirilmiştir.⁶⁵⁹ Türk Dışişleri Bakanlığı kaynaklarına göre Başbakan Saraçoğlu, yeni görevi için ilk ziyaretinde bulunan ABD’nin Ankara Büyükelçisi Wilson ile görüşmesinde, *“fikir teatisinde bulunmak talimatıyla Moskova’ya dönen Sarper’den, malûmat geldiğini, bunun bizde hiç iyi bir intiba bırakmadığını, tersine “çok fena koktuğunu”, örneğin Montreux sözleşmesini bizimle konuşmak istediklerini, halbuki bu uluslararası belge üzerinde ikili görüşmenin bir sonuç veremeyeceğini söylemiştir.”* Bunun üzerine Wilson da gelişmelerden kendisinin de haberdar edilmesini rica etmiştir. Benzer şekilde Dışişleri Bakan Vekili Nurullah Esat Sümer de İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi Sir Maurice Peterson’a gelişmeleri aktarmış, Peterson da İngiliz hükümetinin görüşmelerini öğrenip aktaracağını belirtip bir tespitle bulunarak *“Sovyetlerin tehlikeli olan (bir) tarafları şimdiye kadar düşündüklerini saklamayı ve beklemeyi bilmeleri idi”* demiştir.⁶⁶⁰ Başbakan Saraçoğlu ise, 2 Temmuz 1945 tarihinde ABD Büyükelçisi Wilson ile görüşmesinde, Türkiye’nin ABD ve İngiltere’den destek istediğini açıkça dile getirmiş ve dış destek arayışının sonuçsuz kalması durumunda Türkiye’nin sergileyeceği davranış hakkında şunları söylemiştir:

⁶⁵⁷ TDA, 571-68112-297758-117. Londra Büyükelçisi Cevat Açıkalın, Sovyet talepleri karşısında İngiltere’nin desteğinin alınması ve Türkiye’nin haklı olduğunun dünyaya duyurulabilmesi amacıyla bazı İngiliz milletvekillerinin Türkiye’ye davet edilmesini bile önermiştir (TDA, 571-35231-138612-1).

⁶⁵⁸ TDA, 571-68112-297758-117.

⁶⁵⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 267-269.

⁶⁶⁰ T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 267-268.

“Ruslar bir taraftan teklifleri yapmakla beraber, diğer taraftan sonuna kadar ricat etmek yollarını açık bırakmışlardır. Onun için bana öyle geliyor ki, eğer İngiltere ve Amerika devletleri Türkiye’nin aldığı tavrı tamamen benimserlerse Ruslar, kanaatime göre, bu taleplerini nihayete kadar geri alacaklardır. Fakat böyle olmazsa (...) bunun neticesi Türkiye’nin akibetini çok fenalaştıracaktır. Şundan emin olunuz ki, bu akıbet ne kadar fena olursa olsun bizim derhal silaha sarılmamız için bir mani teşkil etmiyecektir. Yalnız Dünya politikası bakımından bu akıbet, diğer devletler ve milletler için de çok büyük felaketler tevhit edecektir.”⁶⁶¹

Dışişleri Bakanlığı Umumi Katibi’nin 5 Ağustos 1945 tarihinde Yunan Büyükelçisi ile gerçekleştirdiği görüşmede Yunan Büyükelçinin aktardıkları ise oldukça endişe verici olmuştur. Yunan Büyükelçisi, Sovyet Büyükelçisi Vinograd ile gerçekleştirdiği bir görüşmeden bahsetmiş, görüşmede Sovyetlerin Kars ve Ardahan meselesini “küçük bir iş” olarak nitelendiğini ve üç büyüklerin (ABD, Sovyetler ve İngiltere’nin) Kars ve Ardahan’ı Sovyetlere vermesi durumunda Türkiye’nin Sovyetlere savaş açıp açmayacağını sorduğunu ifade etmiştir. Vinograd’ın bu sorusu üzerine Yunan Büyükelçi, Türkiye’nin işgal altında bir devlet olmadığını, üç büyüklerin Türkiye’nin toprakları üzerinde söz sahibi olamayacağını ve Türkiye’ye saldırılması durumunda Türkiye’nin kendisini koruyacağını söylediğini aktarmıştır. Ayrıca Yunan Büyükelçi, Vinograd’ın Ege Denizi’ndeki On İki Ada üzerinden Türkiye ile Yunanistan’ın arasını açmak ve iki ülke arasına nifak tohumu ekmek istediğini de eklemiştir.⁶⁶²

Türkiye’nin Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu da Türk Dışişleri Bakanlığı makamına yazdığı 28 Aralık 1945 tarihli telgrafında, bir etkinlik kapsamında Fransız siyasetçi ve diplomatlarla buluşmasından bahsetmiştir. Menemencioğlu, Sovyetler’in Türkiye’ye yönelik yaklaşımının akıllara Münih benzetmesini (analojisini) getirdiğini belirten siyasetçi Paul Boncour ile şöyle bir görüşme gerçekleştirmiştir:

“Kalabalık bir kitle arasında en başta beni selamlayan Paul Boncour oldu. Yüksek sesle söylediği ve herkesin dinlediği sözler şunlardır: Dost elinizi bugün her zamankinden daha muhabbet . . . takdirle ve iftiharla sıkıyorum. Yeni bir Münih görmemeliyiz. Bütün Avrupa’nın sevgilisi siz oldunuz. Fransızların kalbi de yanınızdadır.”⁶⁶³

Ancak her ne kadar Menemencioğlu telgrafında devamla, “Fakat Çekoslovakya ki Fransa’nın doğrudan doğruya müttefiki idi, Hitler zorbalığına maruz kalırken Fransız eskarı umumiyesinde böyle bir alaka bulamamıştır.”⁶⁶⁴ demek suretiyle şifahen de olsa Fransız desteğini almak dolayısıyla memnun olduğunu belirtse de Türkiye’nin Münih Olayı gibi analogiyle karşı karşıya kaldığı ve kendisini yalnız hissettiği görülmektedir.

⁶⁶¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 275.

⁶⁶² TDA, 571-35230-138597-3.

⁶⁶³ TDA, 571-34993-138022-88.

⁶⁶⁴ TDA, 571-34993-138022-88.

Sovyet taleplerine ilişkin olarak Ocak 1946'da değerlendirmelerini ileten Stockholm Büyükelçisi Tarık Yenisey de durumun vahameti hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Türk topraklarına girmek istemekle Sovyetlerin aynı zamanda siyasi bir hedef gözledikleri muhakkaktır. Terki arazi talebine rıza gösterdiği takdirde (yani Türkiye'nin Sovyetlerin arazi talebini kabul etmesi durumunda) bugünkü Türk ricalinin iktidar sevkiinde iktidarlarına pek ihtimal verilemez. Onların yerine Sovyetlere müzahir bir hükümet geçecektir. Görülüyorki Sovyetlerin bu dava maksadları iç ve dıştan tamamen zayıflatmak ve diğer köle devletler mertebesine indirmektedir. Bu itibarla, toprak terkini kabul eden Türkiye ölüm ilanını imzalamış olacaktır.”⁶⁶⁵

Benzer şekilde Londra Büyükelçisi Cevat Açıkalın'ın 9 Şubat 1946 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgraf, Sovyet taleplerinin Türk hariciyesinde yarattığı etkiyi gözler önüne sermektedir. Nitekim 1939 yılında Sovyet talepleriyle ilgili olarak gerçekleştirilen Molotov-Saraçoğlu görüşmesine katılım sağlayan ve bir dönem Moskova Büyükelçisi olarak görev yapan Açıkalın'ın⁶⁶⁶ görüşleri o dönemki dış siyasi atmosferin nasıl algılandığını göstermesi bakımından önemli olup Açıkalın aynen şöyle söylemektedir:

“(.) memleket havasında Ruslarla münasebetimizin bugünkü halinden doğan bir endişe hatta yeis veren bir üzüntü hiss olunmaktadır, ufuklar bulutlarla kapalı görülmektedir. Bu vaziyet karşısında acaba görüşüp konuşmak yolile ferahlık verici bir neticeye varmak kaabil değil midir? Sualini soranlar gün geçtikçe çoğalmaktadır.”⁶⁶⁷

Böylesi bir psikolojik iklimde Türkiye, İDS sonrasında algıladığı Sovyet tehdidinin eyleme dönüşmesine karşılık halihazırda 1939 tarihli Türkiye-Fransa-İngiltere arasında imzalanan Üçlü Antlaşma haricinde hiçbir dış destek garantisine sahip değildi. Ancak daha önce de belirtildiği üzere, hem söz konusu ittifakın ihtiyaç duyulduğu anda işlerlik kazanacağına dair şüpheler bulunuyordu hem de Fransa ve İngiltere kendi savunması için bile ABD desteğine ihtiyaç duyuyordu. Bu nedenle Türkiye için savaş sonrası süper güç olarak ortaya çıkan ABD önemli bir ülke olarak görülüyor ve uluslararası politikadaki yalnızlık psikolojisinden kurtuluş için ABD'den destek alınabileceği düşünülüyordu.⁶⁶⁸ Beklenen bu desteğin küçük de olsa ilk adımı 27 Şubat 1946 tarihinde atılmış ve Birleşik Devletler ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 10 milyon ABD Doları değerinde kredi anlaşması yapılmıştır. Anlaşma, 3 Mayıs 1946'da onanmış ve 10 Mayıs 1946 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Anlaşma kapsamında Türkiye, Birleşik Devletler Dış Tasfiye Komisyonunca satılığa çıkarılan teçhizat ve malzeme fazlalıklarından (Türk arazileri hariç) ihtiyaç

⁶⁶⁵ TDA, 571-35271-138715-188.

⁶⁶⁶ Çetin, 2017: 95-96.

⁶⁶⁷ TDA, 571-35230-138598-11.

⁶⁶⁸ Ülman, 1967: 148. Bu dönemde İngiltere'nin bile ABD desteğine ihtiyaç duyduğu hakkında Türk hariciyesinin bir tespiti için bkz. (TDA, 571-68149-297467-286).

duyduklarını bahse konu kredi karşılığında satın alacaktır.⁶⁶⁹ Böylelikle ABD ile ilişkilerde olumlu bir gelişme yaşanmıştır. Ancak Sovyet talepleri sonrası Türkiye'nin yalnızlık psikolojisinden bir nebze olsun kurtuluşu ve dış destek arayışında kısmi başarısı 5 Nisan 1946 tarihinde Missouri Zırhlısı'nın gelişiyle olmuştur.

1934-1944 yılları arasında Vaşington Büyükelçisi olarak görev yapan Münir Ertegün'ün naaşının ABD'nin en büyük savaş gemilerinden biriyle gelmesi ve gemide Ankara Hükümeti'ni ziyaret etmek üzere gelen heyet içerisinde ABD Başkanının danışmanı gibi önemli isimlerin yer alması Türkiye'ye önemli bir psikolojik destek sağlamıştır. Ani bir kalp krizi nedeniyle Kasım 1944'te hayatını kaybeden Münir Ertegün, Arlington Ulusal Mezarlığına defnedilmesine rağmen naaşının Türkiye'ye getirilmesi için ABD Başkanı Harry Truman 1946 yılında bir karar almıştır. Ölümünün üzerinden on yedi ay geçtikten sonra Büyükelçinin naaşı, ABD'den alınıp birkaç ay önce -İDS sonunda- Japonya'nın teslim antlaşmasının yapıldığı USS Missouri isimli savaş gemisi ile Türkiye'deki ebedi istirahatgahına nakledilmek için getirilmiştir.⁶⁷⁰ Elbette hem kararın verilmesindeki zamanlama hem de tercih edilen savaş gemisinin önemi, söz konusu olaya mevcut bağlamından daha farklı anlamlar yüklenilmesine neden olmuştur.

Bu ziyaretle ilgi olarak Türkiye'nin Vaşington Büyükelçisi 27 Şubat 1946 tarihli telgrafında şunları kaydetmiştir:

*“Merhum Büyükelçimiz Münir Ertegün'ün İstanbul'a nakli için Missouri zırhlısının tahsis edildiğini bugünkü diğer bir telgrafımda bildirmiş ve bu geminin Amerikanın en büyük ve en mühim zırhlısı olduğunu ve Japonya'nın teslimiyetine sahne olması itibariyle Amerika nazarında tarihi ve sembolik bir kıymet kazandığını ilave etmiş idim. Münir Ertegün'ün nakli için bu geminin tahsis olunması bana tesadüfi bir şey gibi görünmemiş olmakla beraber tahminimi tevsik etmek istedim. Dışışleri eşkarından salahiyyetkar bir zat ile bugün vaki bir görüşmem esnasında Missouri gemisinin intihabı filhakiyke tesadüfi bir intihap olmayıp 2.nci maddede kaydettiğim hususat ile (2. madde de Sovyetlerin Türkiye'den talebi ve Türkiye'nin tutumuna değinilmiştir) alakadar bulunduğunu anladım.”*⁶⁷¹

Zırhlının gelişi sadece Türkiye için önemli olduğu düşünülse de geminin dönüş rotasında Yunanistan ve İtalya'ya uğraması da benzer sembolik anlamlar taşımıştır. Fakat her ne sebeple olursa olsun, zırhlının gelişi Türkiye'nin dış politikada yaşadığı yalnızlığı kısmen

⁶⁶⁹ “Amerika Birleşik Devletleri Tarafından Cumhuriyet Hükümetine Verilen On Milyon Dolarlık Kredi Anlaşmasının Onanması Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, 10.05.1946. (Anlaşmanın yürütülmesine ilişki ek Anlaşma ise 6 Aralık 1946 tarihinde imzalanmıştır. Detaylar için bkz. “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında 27 Şubat 1946 Tarihinde Kahire’de İmzalanan Anlaşmaya Ek Olarak Ankara’da 6 Aralık 1946 Tarihinde İmzalanan Anlaşmanın Onanması Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, 15.02.1947.)

⁶⁷⁰ Moskey vd., 2012: 83-84.

⁶⁷¹ TDA, 571-68149-297467-232.

de olsa gidermesi bakımından oldukça önemlidir.⁶⁷² Nitekim Türkiye, zırhlının gelişine “romantik/duygusal anlamlar” yüklemiştir.⁶⁷³ Bu noktada söz konusu ziyarete yüklenen anlamı görmek için o günün gazeteleri önemli bir perspektif sunmaktadır. 5 Nisan 1946 tarihli gazete manşetlerine Missorui’nin gelişi şöyle yansımıştır: Cumhuriyet Gazetesi sürmanşetinde “*Missouri İstanbul’da*”, Ulus “*Missouri Bu Sabah 8’de İstanbul’da*”, Son Posta “*Welcome Missouri*”, Tanin “*Welcome Missouri*”, Vakit “*Dost Amerikan Milletinin Temsilcilerini İstanbul Bugün Selamlıyacak*”, Akşam “*Aziz Dostlarımız Hoş Geldiniz*”.⁶⁷⁴

Bu noktada Missouri Zırhlısı’nın gelişinin Türkiye’de yarattığı pozitif etkiyi açıklamak için Psikoloji disiplinde kullanılan “*zirve deneyim*” ya da diğer bir deyişle “*doruk deneyim*” kavramı oldukça yardımcı olacaktır.⁶⁷⁵ Zirve deneyim kavramı, Abraham Maslow tarafından literatüre kazandırılmıştır.⁶⁷⁶ Maslow, zirve deneyimi “*en yüksek düzeyde mutluluk ve doyumun yaşandığı (.) anlar (...)*”⁶⁷⁷ olarak tanımlamaktadır. Glassman ve Hadad ise zirve deneyimler hakkında şunları söylemektedir:

*“Zirve deneyimler, derin bir yoğunlukta olan ve kendimizi tam anlamıyla yaşıyor hissettiğimiz anları yaşatır. (...) Günlük hayatımızı kapsayan rutin ve can sıkıntılı durumların aksine, zirve deneyimler yoğun keyif ve heyecan içeren, tamamen yaşandığının hissedildiği ve dünyanın geri kalanının bir parçası olunan anları yansıtır.”*⁶⁷⁸

Zirve deneyimlere örnek olarak bir ebeveynin yeni doğan çocuğunu ilk kez görmesi ya da eşsiz bir sanat eserinin incelenmesi gibi önemli anlar gösterilebilir. Burada mühim olan zirve deneyimin kısa süreli olması ve bireyin ihtiyaçlarından bağımsız olarak yaşanmasıdır. Buna karşılık söz konusu deneyim uzun süreli deneyimlenmesi durumunda ise zirve deneyim yerine ‘*plato deneyim*’ olarak adlandırılır. Ancak plato deneyimler, zirve deneyimler kadar yoğun hissedilmezler.⁶⁷⁹ Maslow, zirve deneyimleri dinsel tecrübeler bağlamında açıklanmasına rağmen âşık olunması ya da bir kitabın-resmin sanatseverde derin bir etki bırakması şeklinde insanın hayatı boyunca yaşayacağı en büyük ve unutulmaz anlar gibi dinsel olmayan tecrübelerin de zirve deneyim olabileceğini ifade etmiştir.⁶⁸⁰ Bu bağlamda Missouri Zırhlısı’nın

⁶⁷² Apak, 2018: 155.

⁶⁷³ Gültekin, 2017: 47.

⁶⁷⁴ “*Missouri İstanbul’da*”, *Cumhuriyet*, 05.04.1946; “*Missouri Bu Sabah 8’de İstanbul’da*”, *Ulus*, 05.04.1946; “*Welcome Missouri*”, *Son Posta*, 05.04.1946; “*Welcome Missouri*”, *Tanin*, 05.04.1946; “*Dost Amerikan Milletinin Temsilcilerini İstanbul Bugün Selamlıyacak*”, *Vakit*, 05.04.1946; “*Aziz Dostlarımız Hoş Geldiniz*”, *Akşam*, 05.04.1946.

⁶⁷⁵ Çalışmada zirve deneyim ve doruk deneyim kavramları birbirleriyle aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır.

⁶⁷⁶ Maslow, 1996.

⁶⁷⁷ Maslow, 2001: 78. Maslow, zirve deneyim kavramını dini deneyimlerle ilişkilendirdiği çalışması için bkz. (Maslow, 1996).

⁶⁷⁸ Glassman ve Hadad, 2018: 251.

⁶⁷⁹ Glassman ve Hadad, 2018: 251.

⁶⁸⁰ Maslow, 2001: 76.

gelişi Türkiye için bir zirve deneyim olmuş ve tıpkı Maslow'un yaklaşımında olduğu gibi önemli psikolojik etkiler yaratmıştır. Bu kapsamda o günkü yazılı basının aktardıklarına bakmak söz konusu etkinin anlaşılabilmesi için yardımcı olacaktır. Nitekim 5 Nisan 1946 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Missouri Zırhlısı'nın gelişi şöyle ifade edilmiştir:

*"Missouri ve refakatindeki gemiler dün gece dokuzda Çanakkale'den geçtiler, bütün Çanakkaleliler sahillere dökülmüşlerdi. (...) Hayata gözlerini yumduğu zaman rahmetli Roosevelt'in Münir Ertegün hakkında söylediği güzel sözler, her Türk vatandaşının kalbinde derin izler bırakmış, hakiki ve insanca kıymetlere Amerika'da gösterilen yakın alaka bu vesile ile memleketimizde Yenidünyaya karşı her zaman beslediğimiz hayranlık duygularının bir daha tazelenmesine vesile olmuştur. Atlantik Okyanusu'nun öbür kıyısından kalkarak hür Boğazların hür ve mavi suları üzerinde bize birkaç günlük bir misafirliğe gelen Missouri'yi İstanbul halkı bu itibarla sevinerek karşılıyor, en büyük Amerikan harp gemisinin heybetli çizgilerinde yarınki barış dünyasını gerçekleştirmeye çalışan ülkücülük sembolünü görüyor."*⁶⁸¹

Gazetede devamla, Missouri'nin gelişi şerefine yapılan hazırlıklardan şu şekilde bahsedilmektedir:

*"Dün sabah İstanbul vilayetinde Vali ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar'ın başkanlığında İstanbul komutanı General Asım Tınaztepe, Emniyet Müdürü Demir ile misafirlerin mihmandarlarından mürekkebe bir toplantı yapılarak bütün merasim programı gözden geçirilmiştir. Belediyece verilen emir üzerine Karaköy'den itibaren Beşiktaş'a kadar olan saha ile Beyoğlu'nun bir kısım semtlerindeki ev ve dükkanlar aynı renkte boyatılmıştır. Kızkulesi'nin dört tarafına Türkçe ve İngilizce olarak 'hoş geldiniz' ibarelerini ihtiva eden levhalar asılmıştır. Bunlar bu gece donatılacağı gibi Kabataş minaresinde İngilizce, Üsküdar minaresinde ise Türkçe yine 'hoş geldiniz' mahyaları kurulacaktır. Taksim meydanında da projeksiyonlu levhalar konulmuştur."*⁶⁸²

Ayrıca Başkan Truman ve danışmanlarına iletmek üzere hediyeler ve tarihi kıymeti olan ipek halı karşılama esnasında verilmek üzere hazır bulundurulmuştur. Yine geminin Selimiye önlerine gelindiğinde 21 pare top atacağı, bu atışa Selimiye'deki bataryaların karşılık vereceği belirtilmiştir. Program dâhilinde zırhlı ile gelen heyete Türk harp filosu komutanının ziyafet vereceği, özel eğlenceler düzenleneceği ve denizcilerimiz tarafından memleket oyunlarının sergileneceği ifade edilmiştir.⁶⁸³ Hatta ziyaret programı dakikası dakikasına gazetelerde şöyle yer bulmuştur:

"Missouri, Selimiye'nin önüne geldiği vakit 21 pare topla şehri selamlamıştır. Bu selam, Selimiye kışlasından atılan aynı adette topla iade edilmiştir. (...) Missouri, Yavuz'un hizasından geçerken bandosu İstiklâl Marşı çalmakta idi. Yavuz da Amerikan marşını çalmak suretiyle misafir gemiyi selamlamıştır. Bu sırada, iki zırhlının mürettebatı güvertede selam vaziyetinde duruyordu. (...) Öğleden sonra saat 13.05'te Yavuz 17 pare top atmak suretiyle Amiral Kent Hewitt'i selamlamış ve bu selam Missouri'den

⁶⁸¹ "Missouri İstanbul'da", Cumhuriyet, 05.04.1946.

⁶⁸² "Missouri İstanbul'da", Cumhuriyet, 05.04.1946.

⁶⁸³ "Missouri İstanbul'da", Cumhuriyet, 05.04.1946.

atılan aynı adette topla iade edilmiştir. Saat 14'te Donanma Komutanımız, yanında Harp Filosu Komutanı, muhtelif filotillalar komutanı, donanma kurmay başkanı, Yavuz ve muhtelif komutanları olduğu halde Missouri'ye giderek Oramiral Hewet'i ziyaret etmişlerdir. Donanma Komutanı Missouri'den ayrılırken 15 pare top ile selamlanmıştır. Saat 14.15'te misafir amiral ve maiyeti Yavuz'a gelerek bu ziyareti iade etmişlerdir. Oramiral Yavuz'dan ayrılırken 17 pare topla selamlanmıştır."⁶⁸⁴

Dahası Ulus Gazetesi'nin haberine göre, Missouri Zırhlısı'nın gelişinin şerefine Tekel İdaresi tarafından ellişer sigaralık özel sigara paketleri hazırlanmış, baştanbaşa Missouri'nin silüetinin yer aldığı paketlerin üzerine Türk ve Amerikan bayrakları resmedilmiş ve "Welcome Missouri" yazılmıştır. Ayrıca Posta İdaresi tarafından bir pul serisi çıkarılmış ve belediye 12 araçlık Dolmabahçe-Taksim arasında işleyecek olan ve sadece Amerikalıların binebileceği ücretsiz özel otobüs seferi başlatmıştır.⁶⁸⁵ Gelen heyet içerisinde ABD Akdeniz filosu komutanı Oramiral Henry Kent Hewitt ile Başkan Truman'ın şahsi danışmanı Weddell'in özel bir trenle Ankara'ya seyahat edeceği ve Ankara'da büyük bir merasimle karşılanacağı da belirtilmiştir. Ayrıca Missouri ve beraberindeki Providence ve Power harp gemilerinin 5-7 Nisan tarihlerinde kendilerine davetiye kartı verilen kişilerce ziyaret edilebileceği ifade edilmiştir.⁶⁸⁶

Gazeteci Cüneyt Arcayürek ise Missouri'nin gelişi için yapılan hazırlıkları şöyle anlatmıştır:

*"Tayfalara, miçolara, belki de savaş gemisinin kimi subaylarına genelevlerin kapısını ardına kadar açmış, duvarlarına da 'Welcome sailor' diye büyük büyük yazmıştık. (...) Genelevlere Missouri'nin Türkiye'de bulunduğu o günler boyunca Türklerin girmesi yasaklanmıştı. (...) Bu ziyaret dolayısıyla İstanbul genelevleri badana ettirilerek, bütünüyle gemi personeline 'tahsis' edilmişti."*⁶⁸⁷

Hatta ABD askerlerinin hastalık kapmaması için genelevler doktor kontrolünden bile geçirilmiştir.⁶⁸⁸ Ayrıca Sinan Korle'nin imzasıyla 9 Nisan 1946 tarihinde yayımlanan Vatan Gazetesi'ndeki makalede ise ABD askerleri hakkında şunlar söylenmiştir:

*"Konuşuyor, gülüşüyorduk, bir bahriyeli bana uzaktan işaret yaparak, benim şikayetim var, dedi, buradaki annelerden şikayetçiyim. Kızlarını çok sıkıyorlar. Saat 6'dan sonra eve gitmek mecburiyeti var. Halbuki ben ancak dörtte beşte karaya çıkıyorum. Ahbap olduğum kızlarla sadece iki saatçik görüşebiliyorum."*⁶⁸⁹

⁶⁸⁴ "Filonun Gelişi Türk-Amerikan Dostluğunun Parlak Bir İfadesi Oldu", *Cumhuriyet*, 06.04.1946.

⁶⁸⁵ "Missouri Bu Sabah 8'de İstanbul'da", *Ulus*, 05.04.1946; "Amerikan Filosu Limanımıza Geldi", *Son Posta*, 05.04.1946.

⁶⁸⁶ "Missouri İstanbul'da", *Cumhuriyet*, 05.04.1946.

⁶⁸⁷ Arcayürek, 1985a: 80-81.

⁶⁸⁸ Gültekin, 2017: 55.

⁶⁸⁹ Gültekin, 2017: 55.

Maslow'un zirve deneyim yaklaşımına tekrardan geri dönülecek olursa, düşünürün deneyim neticesinde yaşanan hissiyatı şu şekilde açıklaması oldukça ilginçtir:

“Doruk deneyimde insan, büyük bir şeyin karşısındaymış gibi şaşkınlık, hayret, derin saygı, uysallık, alçakgönüllülük, teslimiyet gibi duyguları içeren bir tepki verir. Bu duyguya zaman zaman büyük bir şeyin karşısında ezilip gitme korkusu da karışır. (Bununla birlikte, bu korku hoşnutluk vericidir.) Üzerinde çalıştığım insanlar bu duyguyu çeşitli şekillerde dile getirdiler. “Bu benim için çok fazla.” “Beni aşıyor.” “O kadar kusursuz ki...” Deneyim dokunaklıdır ve insanın içine işler: Bazen gözyaşlarıyla, bazen kahkahalarla, bazen de ikisiyle birden karşılaşılır. Çelişik bir şekilde acıya yakın bir duygu verir. Bununla birlikte “tatlı” olarak nitelendirilen, istenen bir acıdır bu. Hatta farklı bir ölüm düşüncesi bile işin içine girebilir. Yalnızca bu insanlar değil, birçok yazar da çeşitli doruk deneyimler ile istenilen bir ölüm arasında koştur bir ilişki kurmuştur. Bu durum tipik bir şekilde şöyle dile getirilir: “Bu çok fazla kusursuz. Buna nasıl dayanacağımı bilemiyorum. Şu anda ölebilirim ve bu hiç sorun değil.” Bu, belki de, insanın deneyimi yaşamayı sürdürme isteğinden, doruktan vadiye, sıradan dünyaya inmeyi gönlünün istememesinden kaynaklanmaktadır. Belki de, aynı zamanda, deneyimin büyüklüğü karşısında duyulan derin uysallık, küçüklük, değersizlik duygusundan kaynaklanmaktadır.”⁶⁹⁰

Hatta Maslow, zirve deneyimlerde algıların güçlü bir şekilde idiografik olduğunu, algılanan nesne, kişi ya da her ne ise onun “*eşsiz bir örnek, sınıfının tek üyesi*” olarak görüldüğünü ifade eder.⁶⁹¹ Maslow'un bu yaklaşımını haklı çıkaracak şekilde, Cemal Nadir'in 'Amcabey' karikatür serisinde Missouri Zırlıslının ziyareti de işlenmiştir. Karikatürde Amcabey, Missouri Zırlıslını karşılamakta ve Sam Amca ile arasında şu diyalog gelişmektedir:

“Amcabey: - Welcome Sam Amca!..

Sam Amca: - Ooo, Thank you Amcabey, How are you?..

A. – Teşekkür ederim siz nasılsınız?..

S.A. – Sizin gibi sözüne, andına bağlı bir dostu olan insanlar nasıl olur?.. Tabii çok iyiyim... Fakat seni pek hayrette görüyorum Amcabey. Kırk bir buçukluk toplarımıza mı... Yoksa şu uçaksavar ormanımıza mı şaştın? (Bu sırada Amcabey Missouri Zırlıslına şakın bir şekilde bakmaktadır.)

A. – Hayır, Amerikalı dostlarımıza göndereceğimiz yirmi milyon selamı bu gemiye nasıl sığdıracaksınız, onu düşündüm!... ” (Karikatürde Amcabey'den daha uzun olan Sam Amca, elini Amcabey'in omzuna atar ve her iki karakter tebessüm ederek yürürler.⁶⁹²

Yine 9 Nisan 1946 tarihli Vakit Gazetesi'nde yer alan Osman Ural imzalı bir karikatürde, Missouri Zırlıslı'nı ziyaret ederken geminin heybetli toplarına bakan iki kişi arasında şu diyalog geçmektedir:

- “Şu koca gemiler düşmanları nasıl mağlup ettiler değil mi?

- Sade düşmanları mı? Dostlarının da kalplerini fethettiler.”⁶⁹³

⁶⁹⁰ Maslow, 2001: 94.

⁶⁹¹ Maslow, 2001: 100-101.

⁶⁹² “Amcabey Missouri'de”, Cumhuriyet, 05.04.1946.

⁶⁹³ “Misuriyi Ziyarette”, Vakit, 09.04.1946.

Aslında Türklerin Missouri Zırhlısı karşısındaki hali, literatüre Stendhal Sendromu ya da diğer adıyla Floransa Sendromu olarak geçen durumun belirtilerine oldukça benzemektedir. Söz konusu sendromun hikâyesi de epey ilginçtir. Stendhal takma adını kullanan Fransız yazar Marie-Henri Beyle (1783-1842) bir gün Floransa'ya gider ve Santa Croce Bazilikası'nı ziyareti esnasında gördüğü Giotto'nun freskleri hakkında şu satırları yazar:

*“Floransa’da olmaktan, o muhteşem insanların mezarında dolaşmaktan dolayı kendimden geçmişim. Bu yüce güzelliğin düşüncesi beni avuçları içine almıştı. Bir an ilahi hislere gömüldüm. O an her şey ruhuma sahicilikle hitap etmeye başladı. Ah, keşke unutulabilsem. Kalbim hızla atmaya başlamıştı. Hayat gözlerimin önünden çekilmişti. Yürürken yere yuvarlanıp gitmekten korktum.”*⁶⁹⁴

Stendhal'ın isminin tıp literatürüne girmesini sağlayan kişi ise Dr. Graziella Magherini'dir. Magherini, aynı bazilikayı ziyaret edenlerden 106 kişide Stendhal'ın yazılarında bahsettiği belirtilerin gözlemlenmesi üzerine söz konusu semptomları tanımlayacak şekilde Stendhal Sendromu adını vermiştir. Etkileyici bir sanat ya da mistik hava karşısında gösterilen bu psikosomatik semptomlar farklı coğrafyalarda da yaşanmış ve sendromlar aynı olmakla birlikte Paris Sendromu ve Kudüs Sendromu'nda olduğu gibi belirtilerin gözlemlendiği yerlerin adını almıştır.⁶⁹⁵ Bu noktada Missouri Zırhlısı'nın gelişinin Türkiye'de yarattığı zirve deneyime de Stendhal, Floransa, Paris ve Kudüs Sendromlarına benzer şekilde “Missouri Sendromu” denilebileceği değerlendirilmektedir.

Maslow'a göre zirve deneyim ya da deneyimlenen nesne, “(...) yarar, çıkar ve erek ilişkilerinden bağımsız bir bütün, eksiksiz bir birim olarak” olarak görülmekte ve “(...) evrendeki tek varlık oymuş gibi, evrenle eşanlamlı olarak” algılanmaktadır.⁶⁹⁶ Dahası Maslow şöyle devam eder: “Dikkatin bir nesne üzerine bu yoğunlukta toplanmasıyla figür her şeyin yerini alır ve uzam kaybolur ya da çok az algılanır. Figür sanki bu zaman süresince her şeyden soyutlanmış, dünya unutulmuş, algılanan Varlığın bütünü olmuştur.”⁶⁹⁷

Maslow, zirve deneyimlerle ilgili olarak şunları da ekler:

“Eninde sonunda ilk olarak diyebiliriz ki, doruk deneyim yalnızca iyi ve hoşnut edicidir, hiçbir zaman kötücül ya da sakıncalı olarak algılanmaz. Deneyim kendi içinde geçerlidir; kusursuz ve tamdır, başka bir şeye gereksinim duymaz. Kendi kendine yeter. Kendi içinde gerekli ve kaçınılmaz olduğu duyumsanır. Olması gerektiği kadar iyidir. Bu deneyime şaşkınlıkla, hayret ve ilgi dolu, alçakgönüllü ve hatta saygılı,

⁶⁹⁴ <https://gulsahmeralozgur.dr.tr/stendhal-sendromu-floransa-sendromu-ya-da-sanat-zehirlenmesi/> (erişim tarihi: 16.06.2022).

⁶⁹⁵ Palacios-Sánchez vd., 2018: 121.

⁶⁹⁶ Maslow, 2001: 79.

⁶⁹⁷ Maslow, 2001: 80.

coşku dolu, inanlı bir tepki verilir. Bu tepkiyi tanımlamak için zaman zaman kutsal sözcüğü de kullanılır. Varlığı içeren bir anlamda haz verici ve 'zevklidir'".⁶⁹⁸

Yukarıda aktarılan Maslow'un soyut düşüncelerinin pratiğini, Burhan Felek'in Cumhuriyet Gazetesi'nde 6 Nisan 1946 tarihli "*Hoş Geldin Sam Amca!*" başlıklı makalesinde gözlemek mümkündür. Söz konusu makale, Mücahit Gültekin tarafından siyasal olayların gerçeklikten kopuk bir şekilde ele alınması olarak nitelendirilmiş⁶⁹⁹ olup makalenin ilgili satırlarına aşağıda yer verilmiştir:

"Aman ne kadar iyi ettin de geldin! Vallahi ne kadar özlemiştik. Hergün Amerika ordusu, Amerika uçağı, Amerika denizaltısı der işitir, ekranlarda Amerikalı artistleri, Amerika fen harikalarını görür dünya haberlerinde bir teviye sizinkilerin adını işitir durur; ah şunu bir görsek! diye özlerdik. Tam zamanında geldiniz vallahi! Aşk olsun size! Yani –söz aramızda kalsın- aşk oluyor da zaten. Hani çoluk çocuk seni kucaklayıp öpeceğimiz geldi. Lakin yer uzaktı. Ah ne iyi ettin de geldin! Harbde olsun, ilimde olsun hulasa hayatın her safhasında biz size ne kadar imreniz. Hele en çok imrendiğimiz tarafınız açık yürekli ve yiğit huylu olunuzdur. Ne yapalım! Herşeyi apaçık konuşan, mertçe dövüşen dostuna dost düşmanına bela kesilen adamları pek severiz. Ah ne iyi ettin de geldin Sam Amca! Hele Missouri'ye binip gelişin yok mu? Bizi büsbütün teshir etti. Ne de olsa yalı uşaklarıyız. Gemiye, harp gemisine, hele Missouri gibi şaheserlere bayırılırız. O ne güzel şey, o ne endam, o ne eda!... Büyükelçimiz rahmetli Münir Erteğün'ü getirmek için bu en büyük harp birliğini seçtiniz yok mu bizi büsbütün bendetti. Sana gönülden bağlandık. Ölümüne dirimize gösterdiğin bu saygıya nasıl mukabele edeceğimizi bilmiyoruz. Seni biz nasıl ağurlarız ki? İşte bütün memleketin sevgisi. (...)"⁷⁰⁰

Böylelikle Missouri Zırlısı'nın gelişi Türkiye'de ABD'nin bir "*kurtarıcı*" olarak görülmesine neden olmuştur. Zırlının ziyaretine ilişkin abartılı duygusal anlamların yüklenmesinin ziyaretin gerçeklikten kopuk değerlendirilmesine neden olduğunu belirten Mücahit Gültekin, Missouri ziyaretinin Türkiye açısından psikopatolojik bir iklimde gerçekleştiğini ifade etmiştir.⁷⁰¹ Bu ziyaret ABD Başkanı Truman'ın baş temsilcisi A. W. Weddell tarafından da "*Missouri ile Türkiye'ye memleketlerimiz arasındaki büyük dostluğu sembolize etmek üzere geldik.*" şeklinde nitelendirilmiş ve 6 Nisan 1946 tarihli Cumhuriyet gazetesinde de söz konusu ziyaretin cenaze nakline mahsus diplomatik bir ziyaret olmadığı, ABD'nin Türkiye'ye karşı dostluğunu göstermesi bakımından önemli olduğu ifade edilmiştir.⁷⁰² Son Posta Gazetesi'nin 6 Nisan 1946 tarihli sürmanşetinde de söz konusu ziyaret "*Milletlerarası Nezaket Sahasında Yapılan En Büyük Jest*" olarak nitelendirilmiştir.⁷⁰³ Ayrıca

⁶⁹⁸ Maslow, 2001: 87.

⁶⁹⁹ Gültekin, 2017: 53.

⁷⁰⁰ "Hoş geldin Sam Amca", Cumhuriyet, 06.04.1946.

⁷⁰¹ Gültekin, 2017: 61-62.

⁷⁰² "Filonun gelişi Türk-Amerikan Dostluğunun Parlak Bir İfadesi Oldu", Cumhuriyet, 06.04.1946.

⁷⁰³ "Milletlerarası Nezaket Sahasında Yapılan En Büyük Jest", Son Posta, 06.04.1946.

Missouri'nin geliş haberi kadar gidiş haberi de o dönemin gazetelerinde önemli sürmanşetlerle aktarılmıştır. Vakit Gazetesi, *Farewell, dear friends! And take our deft regards to Amerika – Güle güle aziz dostlarımız! Amerika'ya candan selamlarımızı götürün.*”; Son Posta Gazetesi ile Akşam Gazetesi de “*Yolunuz Açık Olsun*” sürmanşetlerini atmışlardır.⁷⁰⁴

Zirve deneyimin korku, kaygı, baskılama gibi durumları geçici süreliğine de olsa ortadan kaldırdığı ileri sürülmektedir.⁷⁰⁵ Nitekim bu açıdan yaklaşıldığında, zirve deneyimlerin sağaltıcı etkisinin olduğu hatta kimi nevrotik belirtileri bile ortadan kaldırıcı etkide bulunduğu düşünülmektedir.⁷⁰⁶ Bu açıdan bakıldığında Missouri Zırlısı'nın Türkiye'ye gelişi Türkiye'yi geçici süreliğine de olsa rahatlatmış ve Türkiye'nin yalnızlık ve güvenlik sendromundan bir nebze de olsa kurtulmasını sağladığı söylenebilir. Böylelikle Missouri Zırlısı'nın gelişinin Türkiye'nin yalnızlık hissettiği ve uluslararası sistemde kendisini korumasız ve güçsüz gördüğü bir döneme denk gelmesi önemlidir. Ancak ölümünün üzerinden on yedi ay geçmesine rağmen merhum Büyükelçinin defnedildiği mezardan çıkarılıp bir zırlıyla gönderilmesindeki amaç, ABD'nin Türkiye'ye destek vermesinden ziyade Türkiye ile ilişkilendirdiği bölgesel çıkarlarının güvenliğini sağlamak olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.⁷⁰⁷

4.5. Diplomatik Notalar Savaşı

Önceki bölümlerde aktarıldığı üzere, Sovyetlerin Türkiye'den talepleri kısmen Yalta Konferansı'nda gündeme gelmiş, ardından 19 Mart 1945 tarihinde resmi notayla Türkiye'ye bildirilmiş ve ilki 7 Haziran 1945, ikincisi ise 18 Haziran 1945 tarihinde olmak üzere iki kez Molotov-Sarper görüşmesi gerçekleşmiştir. Sovyetler bu zaman diliminde herhangi bir talebini Türkiye'ye kabul ettirememesi üzerine 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihlerinde gerçekleşen Potsdam Konferansı'nda (24 Temmuz günü) Boğazlar konusunu tekrardan gündeme getirmiştir.⁷⁰⁸ ABD, konferansta uluslararası boğazların ve suyollarının uluslararası bir denetimin altında olması gerektiğine dair görüşlerini bildirmiştir. Ancak ABD'nin bu yaklaşımı Türkiye için Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ndeki kazanımlarının kaybı ve Lozan Antlaşması'ndaki duruma geri dönüş riskini doğurmuştur.⁷⁰⁹ Konferansta ise Boğazlarla ilgili olarak her devletin kendi görüşünü Türkiye'ye bildirmesi yönünde bir karara varılmış⁷¹⁰ ve

⁷⁰⁴ “Farewell, Dear Friends! And Take Our Deft Regards To Amerika”, *Vakit*, 09.04.1946; “Yolunuz Açık Olsun”, *Son Posta*, 09.04.1946; “Yolunuz Açık Olsun”, *Akşam*, 09.04.1946.

⁷⁰⁵ Maslow, 2001: 101.

⁷⁰⁶ Maslow, 2001: 109.

⁷⁰⁷ Gültekin, 2017: 46-47.

⁷⁰⁸ T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 278; Kasapsaraçoğlu, 2010: 52.

⁷⁰⁹ Hale, 2003: 112-113.

⁷¹⁰ TDA, 571-68112-297758-128; Armaoğlu, 2010: 494, 507.

konferans Sovyetler için nispeten başarılı geçmiştir. Çünkü Boğazlar üzerindeki taleplerini tekrardan gündeme getirmiş ve her devletin Türkiye'ye görüşlerini bildirmesi noktasında şifahen de olsa bir konsensüse varılmasını sağlamıştır.⁷¹¹ Konferans sonrasında da Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile ilgili olarak ilk nota 2 Kasım 1945 tarihinde ABD tarafından Türkiye'ye verilmiştir.⁷¹² Notanın ilgili maddeleri aşağıda yer almaktadır:

- “1. Boğazlar her zaman bütün milletlerin ticaret gemilerine açık bulunmalıdır.
2. Boğazlar her zaman Karadeniz'de sahil sahibi Devletlerin harp gemilerinin transit geçişine açık olmalıdır.
3. Barış esnasında ve müşterek mutabakat yolu ile tesbit edilecek sınırlı bir tonaj dışında, Boğazlar, Karadeniz'de sahile sahip olmayan Devletlerin (harp gemilerine, sahil sahibi Devletlerin muvafakatleri veya Birleşmiş Milletler otoritesi altında hareket etmeleri halleri dışında, kapalı tutulmalıdır.
4. Sözleşmede, Milletler Cemiyeti sistemi yerine Birleşmiş Milletler Sisteminin ikamesi ve Âkit Devlet olarak Japonya'nın antlaşmadan çıkarılması gibi, Montreux rejimini günün icaplarına uydurmağa mâtuf bazı değişiklikler yer almalıdır.”⁷¹³

Türkiye, söz konusu ABD notasında belirtilen hususları kabul etmekte ancak yapılacak değişikliklerin kendi egemenlik haklarını ihlal etmesi durumunda kabul edilemez olduğunu düşünmektedir.⁷¹⁴ ABD'nin notasına benzer nitelik taşıyan İngiliz notası da 21 Kasım 1945 tarihinde Türk hükûmetine iletilmiştir.⁷¹⁵ Bu süreçte Türk Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği'ne 8 Şubat 1946 tarihinde bir talimat göndererek İngiltere Dışişleri Bakanı Ernst Bevin ile görüşme gerçekleştirilmesini istemiştir. Dışişleri Bakanlığı'nın talimatında, Bakan Bevin ile yapılacak görüşmede, Türkiye'nin işgal edilmesi durumunda ABD'nin kayıtsız kalacağı ve İngiltere'nin ise işgale karşı koymayacağı yönünde Sovyetlerin propaganda yaptıkları, Sovyetler tarafından Türkiye'nin yalnız kaldığı algısı yaratılarak Türkiye'nin teslim olmasının amaçlandığı, Türkiye'nin bu gelişmeler nedeniyle huzuruz olduğu hususlarının dile getirilip 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız ittifakının zamanın şartlarına göre güncellenmesi gerektiği düşünülüyorsa görüşmelerin başlaması ya da İngiltere'nin anılan ittifaka destek verdiğini dile getirmesi, hatta bu desteğin de Avam Kamarası'nda beyan edilmesi talep edilmiştir.⁷¹⁶ Bu talimat doğrultusunda, Türkiye'nin Londra Büyükelçisi ile Bakan Bevin arasında bir görüşme gerçekleşmiştir. Görüşmeye müteakiben İngiltere Dışişleri Bakanı Ernst Bevin, gönderdiği 8 Mart tarihli mektubunda, söz konusu antlaşma şartlarının bugünkü şartlara

⁷¹¹ Avcıoğlu, 1996: 542.

⁷¹² Tellal, 2013: 502-505; Ataöv, 2006: 178; “Boğazlar Meselesi”, *Cumhuriyet*, 02.11.1945.

⁷¹³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 283; Notanın İngilizce orijinal metni için bkz. (TDA, 571-68112-297758-120).

⁷¹⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 278.

⁷¹⁵ Armaoğlu, 2010: 519.

⁷¹⁶ TDA, 571-68112-297758-94.

göre yeniden gözden geçirilmesini kabul etmekle birlikte bunun için biraz zamana ihtiyaç olduğunu, bu nedenle kendisinin Avam Kamarası'nda 21 Şubat 1946 tarihli konuşmasında Türkiye'ye destek verdiğini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Majeste Hükümetin Türkiye ile olan ittifakına ve Türkiye'nin istiklâl ve tamamiyetinin muhafazasına atfettiği ehemmiyeti bir daha beyan ettim.*”⁷¹⁷ Nitekim Bakan Bevin'in bahsi geçen Avam Kamarası'ndaki konuşmasında sarf ettiği şu sözler, Türkiye'ye verdiği açık desteği gözler önüne sermektedir: “*(...) Türkiye ile bir antlaşmamız olduğunu söylemeliyim. Yine tamamiyle açık olarak söylememliyorum ki Türkiye'nin bir peyk haline gelmesini istemiyorum. Türkiye'nin hakikaten bağımsız olmasını istiyorum.*”⁷¹⁸

Yine 16 Mart 1946'da Churchill, basına verdiği demeçte, Rusların açık denizlere inmesine karşı olmadığını, gerekirse Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilebileceğini ve Türkiye'nin bunu anlayışla karşılayacağını belirtmiş ancak Rusların İstanbul'a hâkim olma emellerine karşı olduğunu ve eğer Ruslar Türkiye'ye baskıya devam edecek olursa konunun BM'ye intikal edeceğini ifade etmiştir.⁷¹⁹ Ancak İngiltere'nin Türkiye'ye yönelik sözlü desteğini uluslararası kamuoyuna açıklamasına rağmen Sovyetler Türkiye üzerindeki taleplerinden vazgeçmemiş ve 8 Ağustos 1946 tarihinde Sovyetler'in ilk resmi notası⁷²⁰ Türkiye'ye tevdi edilmesiyle birlikte Erel Tellal'ın Türk dış politikasında ‘*notalar savaşı*’ olarak adlandırdığı süreç başlamıştır.⁷²¹ Sovyetler, notada İDS esnasında Mihver devletlerinin Boğazdan geçen harp ve muavin gemilerini ismen sıraladıktan sonra Montrö Sözleşmesi'nin Karadeniz devletlerinin güvenliğini sağlamadığı ve Boğazların Karadeniz devletlerinin güvenliğinin aleyhine kullanımını engelleyemediği belirtilmiştir. Akabinde ABD ve İngiltere'nin de haberdar edildiği/edileceği bahsedilen söz konusu notada şu talepler öne sürülmüştür.⁷²²

- “1. Boğazlar bütün memleketlerin ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır,
2. Boğazlar Karadeniz Devletlerinin harp gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
3. Karadeniz'de sahili bulunmayan Devletlere ait harp gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi, hususî surette derpiş edilen haller müstesna, memnudur.
4. Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için tabii su yolu olan Boğazlar'a müteallik rejimin tesisi Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili bulunan diğer Devletlerin selâhiyeti dahilinde olmalıdır.

⁷¹⁷ TDA, 571-68112-297758-16.

⁷¹⁸ TDA, 571-68112-297758-92. Bakan Bevin'in demeci hakkında detaylı bilgi için bkz. (“M. Bevin'in Türkiye'ye Dair Demeci”, *Ulus*, 22.02.1946; TDA, 571-68112-297758-43).

⁷¹⁹ TDA, 571-68012-297278-43.

⁷²⁰ TDA, 571-68140-298449-78.

⁷²¹ Tellal, 2013: 502-505; Ataöv, 2006: 178.

⁷²² “Rus Notası”, *Vakit*, 14.08.1946; TBMM Zabıt Ceridesi, 14.08.1946, D.8, Y.1, C.1, B.3: 30.

5. Boğazlar'da ticarî seyrüseherin serbestisini ve Boğazlar'm güvenliğini temin hususunda en fazla alâkadar ve bunu icraya en kadir olmaları sıfatiyle Türkiye ve Sovyetler Birliği, işbu Boğazlar'ın Karadeniz'de sahili bulunan Devletler aleyhine diğer Devletler tarafından kullanılmasının önüne geçmek için bunların müdafaasını müşterek vasıtalarıyla temin ederler.”⁷²³

Bu noktada mezkûr Sovyet notasının tarihi de manidardır. Nitekim 8 Kasım 1936 tarihinde yürürlüğe giren Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 29. maddesine göre imzacı devletler, her beş yılda bir sözleşmenin kendiliğinden yenileneceği tarihten üç ay önce bildirimde bulunmak suretiyle sözleşmenin değiştirilmesini talep edebileceklerdir. Böylelikle Sovyet notasının zamanlaması, bir anlamda sözleşmenin ikinci beş yıllık döneminin üç ay önce iletilmesi gereken bildirim şartını karşılamıştır.⁷²⁴

Cumhuriyet Gazetesi'nin 13 Ağustos 1946 tarihli baskısında ise söz konusu Sovyet notasının sürpriz olmadığı, daha önceden dile getirilen taleplerin bir gün resmiyete bineceğinin tahmin edildiği belirtilmiş ve Boğazlarla ilgili olarak Rus notasındaki talepler ile İngiliz ve Amerikan görüşü arasında uçurum olduğu ifade edilmiştir.⁷²⁵ Ancak Sovyet notasında belirtilen ilk üç madde ABD ve İngiltere'nin görüşleri ile aynıdır. Bahse konu fikir ayrılığı 4. ve 5. maddelerden ileri gelmektedir.⁷²⁶

Sovyet notası alındıktan ve içeriği hakkında kamuoyunun bilgisi olduktan sonra hem Türk karar alıcıları hem Türk kanaat önderleri konuya ilişkin önemli açıklamalarda/değerlendirmelerde bulunmuştur. Nitekim Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği'nin (Numan Menemencioglu'nun) Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, söz konusu nota, “İtirazatında, müstenidatında ve teklifatında tam bir sui niyetin tezahüratı mündemiç olan ve Türkiye'yi yalnız Boğazlar üzerindeki haklarından değil bütün manasile istiklâlinden istihdaf eden” bir nota şeklinde tanımlamıştır.⁷²⁷ Cumhuriyet Gazetesi yazarı Nadir Nadi de 14 Ağustos 1946 tarihli makalesinde, Sovyet talebinin kabul edilmesinin mümkün olmadığını belirtmiş ve “Ruslara Boğazlarda üs vermek, memleketin anahtarlarını onlara teslim etmekten farksızdır.” demiştir.⁷²⁸ 16 Ağustos 1946 tarihli Ulus Gazetesi'nin haberinde ise, ABD'nin uçak gemisi Franklin D. Roosevelt'in Akdeniz'e doğru ilerlediği ve geminin faaliyeti Yakın Şark'ta gitgide artan gerginlik olduğu belirtilmiş olup Rus notası ile geminin gelişi arasında ilişki

⁷²³ Notanın Türkçe tam metni için bkz. (TDA, 571-67960-297366-7; TDA, 571-68140-298449-81; TDA, 571-68071-297644-34; T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 285-286).

⁷²⁴ Köse, 2019: 1135; “Rus Notası”, *Vakit*, 14.08.1946.

⁷²⁵ “Rus Teşebbüsü Karşısında İngiltere'nin Düşüncesi”, *Cumhuriyet*, 13.08.1946.

⁷²⁶ TDA, 571-68071-297644-35.

⁷²⁷ TDA, 571-68140-298449-70.

⁷²⁸ “Rus İstekleri Karşısında Yapılacak Şey”, *Cumhuriyet*, 14.08.1946.

kurulmuştur. Ayrıca haberde devamla, ABD'nin Türkiye'yi destekleyeceğinin kesin olduğu ama desteğin sınırlarının nereye kadar dayandığının belli olmadığı ifade edilmiştir.⁷²⁹

Aynı gün Başbakan Recep Peker, hükümet programını okuduğu meclis açılış konuşmasında Türkiye-İngiltere arasındaki 1939 tarihli ittifak antlaşmasına atıfta bulunmuş ve iki ülke ilişkilerinin geçmişte olduğu gibi gelecekte de dostluğa dayanmasını temenni etmiştir.⁷³⁰ Peker'in konuşmasında yeni hükümetin dış politika çizgisini açıkladığı bölüme bakıldığında İngiltere'ye öncelik verildiği, akabinde ABD ile ilişkilerin ilerletilmesinin istendiği, sonrasında Sovyetlerle olan 1925 Antlaşmasının tadili hususunda yaşanan anlaşmazlık konusuna temas edildiği görülmektedir. Konuşmanın devamında ise sırasıyla Fransa, Yunanistan, Arap komşuları, İran ve BM'ye yer verildiği görülmektedir.⁷³¹ Başbakanın önceliği İngiltere'ye vermesinin nedeni ise -daha önce de belirtildiği üzere- 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız ittifakının yürürlükte olması ve İngiltere'nin Türkiye'ye yönelik sözlü desteğini uluslararası kamuoyuna açıklamış olmasıdır.

Sovyetlerin 1925 tarihli antlaşmanın yenilenmesi için ileri sürdüğü şartlara değinen Başbakan Peker, “(...) 19 Mart 1945 tarihinde, andlaşmanın yenilenmemesi arzusunun açıklanması üzerine gösterdiğimiz bütün iyi niyet ve gayretlere rağmen yeni bir vesikayı müzakere ve intaca (sonlandırma) imkân(ı) bulamadık.” demiştir.⁷³² Ayrıca Peker, Sovyet notası sonrası Türkiye'nin kendi toprak bütünlüğünü ve hükümlerlik haklarını saklı tuttuğunu ve Türkiye'nin uluslararası antlaşmalara bağlı olduğunu vurgulayarak notaya cevap verileceğini belirtmiş⁷³³ ve “Herhalde, Cumhuriyet Hükümeti Sovyet isteğini not etmiştir. Müttefikler ile vesair ilgili devletlerle birlikte 1936 Montrö Andlaşmasının tadili meselesini müzakereye hazır bulunmaktadır.” demek suretiyle konuya ilişkin Türkiye'nin tutumunu açıklamıştır.⁷³⁴

CHP 8. Dönem Erzurum Milletvekili Vehbi Kocagüney'in ‘namus’ ve ‘kanser’ metaforundan yararlanarak yaptığı değerlendirmede ise Sovyet notasının Türk halkında yarattığı travmayı açığa vurmaktadır. Kocagüney, SSCB'nin Türk boğazlarını Türkiye ile birlikte kontrol etmeye ve güvenliğini sağlamaya yönelik talebini şöyle değerlendirmiştir:

“Türk boğazlarının kapısını, namus kapısını yalnız kendisi korur. Nitekim bütün dünyaya karşı Çanakkale'yi korudu. Gün gelirse yüzbinlerce Türk Çanakkale'yi ve Karadenizi müdafaa eder. Kimseye

⁷²⁹ “Rus Talepleri Ciddi Şekilde Karşılandı”, *Ulus*, 16.08.1946.

⁷³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 14.08.1946, D.8, Y.1, C.1, B.3: 29.

⁷³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 14.08.1946, D.8, Y.1, C.1, B.3: 29-30.

⁷³² TBMM Zabıt Ceridesi, 14.08.1946, D.8, Y.1, C.1, B.3: 29.

⁷³³ TBMM Zabıt Ceridesi, 14.08.1946, D.8, Y.1, C.1, B.3: 30.

⁷³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 14.08.1946, D.8, Y.1, C.1, B.3: 30.

*ihtiyacı yoktur. Bunun için hükümetin bu husustaki siyasetleri çok kuvvetlidir sakın Boğazımıza bir kanser yapıştırmamasınlar. Yapıştırmayacaklarına da elbette inanıyorum.”*⁷³⁵

Burada namus ve kanser metaforlarıyla aktarılan düşünce, Sovyet notasının ne denli güçlü bir travma yarattığını göstermektedir. Neticede Müslüman inancında ve Türk kültüründe ‘namus’ kavramının hayati olduğu ve ‘kanser’in de vücuda girdiğinde vücudun yaşamsal fonksiyonlarını sona erdirdiği düşünüldüğünde Sovyet notasının nasıl algılandığı daha iyi anlaşılacaktır.

Yine CHP 8. Dönem Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar da şöyle bir açıklama yapmıştır:

*“Siyasi notaların nezaket dili konuşa dursun milletçe cevabımız şimdiden hazırdır: Biz ya istiklâl, ya ölüm demiş milletiz. Türkiye toprağı pazarlık edilemez. Türk için toprak, alınır verilir mal değil korunulacak namustur. Nezaketleri notaların kadife eldiveni içinden uzanan el, yurd bütünlüğümüze millet bağımsızlığımıza kasdediyorsa, biz o eli sıkmayız. (...) Türk’ten canı istenir; toprağı istenmez.”*⁷³⁶

Bu süreçte basında çıkan bazı haberlerde Kuzey Kutup Bölgesi’nde yani Arktika’da yer alan Spitzberg Takım Adaları ile Türk Boğazlarının durumu karşılaştırılmıştır. Aslında bu karşılaştırma, Psikoloji disiplinin kavramıyla ifade edilecek olursa kritik dönemlerde karar verilmek üzere başvurulanan analogik akıl yürütmedir. Söz konusu yöntem, karşılaşılan bir duruma yönelik alınacak karar için geçmişteki bir karardan yola çıkılarak akıl yürütme sürecidir. Nitekim hem söz konusu takımadalar hem de Türk Boğazları üzerinde Sovyetlerin talepleri benzerdir. Bu hususun aydınlatılması için CHP 8. Dönem Samsun Milletvekili Cemil Birsen’in sözlü sorusu 22 Ocak 1947 tarihinde Dışişleri Bakanlığı’na gönderilmiştir.⁷³⁷ Cemil Birsen, 24 Ocak 1947 tarihli meclis konuşmasında Sovyetlerin hem Spitzberg Takımadaları hem de Türk Boğazları üzerindeki taleplerinin benzer olduğunu, her iki konuda da Sovyetler önce antlaşma ile sorunu çözüme kavuşturduğunu ancak bir zaman sonra her ikisi üzerinde de bir takım taleplerde bulunduğunu belirtmiştir.⁷³⁸ Ancak Birsen, iki konu arasında üç önemli farklılığa değinmiş ve bunlardan ilkinin, Spitzberg Takımadaları üzerinde Norveç’in yetkilerinin kısıtlı olduğunu ve Norveç’in bir bakıma bekçi rolünü oynadığını ama Türk Boğazlarında Türkiye’nin yetkisinin tam olduğunu; ikincisinin, Norveç’in bu takımadalara tahkimat yapamamasına rağmen Türkiye’nin kendi boğazlarını savunma hakkının olduğunu; üçüncüsünün ise takımadaları Norveç egemenliğine veren 9 Şubat 1920 Antlaşması’nda antlaşmanın tadilatı hakkında bir hüküm olmamasına rağmen Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin

⁷³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 14.08.1946, D.8, Y.1, C.1, B.3: 58-59.

⁷³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 14.08.1946, D.8, Y.1, C.1, B.3: 49.

⁷³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 22.01.1947, D.8, Y. 2, C.4, B.34: 32.

⁷³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 24.01.1947, D.8, Y.2, C.4, B.35: 49.

nasıl tekrardan müzakereye açılacağına dair bir hükmün yer aldığını belirtmiştir.⁷³⁹ Dışışleri Bakanı Hasan Saka'da bu soru üzerine söz alarak Spitzberg Takımadaları durumuna dair uzun bir malumat vermiş ve söz konusu takımadalar ile Türk Boğazları arasında ne hukuki, ne coğrafi ne de strateji bakımından benzerlik bulunmadığını belirtmiştir. Norveç ile Sovyetler arasındaki müzakereler nasıl çözümlenirse çözümlensin takımadalar konusundaki sonuçların Türk Boğazları için emsal teşkil etmeyeceğini belirtmiştir.⁷⁴⁰

Sovyetler, Türkiye'ye gönderdiği nota ile meseleyi Türkiye ile kendisi arasında çözmek istemiştir. Ancak Türkiye, konuya ABD ve İngiltere'yi dâhil etmiş ve notaya cevap vermeden önce ABD'ye ve İngiltere'ye nota hakkında bilgi vermiştir. Sovyetlerin notasına cevaben ABD'nin notası 19 Ağustos'ta, İngiltere'nin notası 21 Ağustos'ta ve Türkiye'nin notası da 22 Ağustos'ta Sovyetlere iletilmiştir.⁷⁴¹ ABD'nin notasında Türkiye ile Sovyetlerin Boğazları birlikte savunması yönündeki Sovyet talebine karşı çıkıldığı ifade edilmiştir.⁷⁴² İngiltere de notasında Boğazların Türkiye tarafından savunulması ve kontrol edilmesi gerektiğini yinelemiştir.⁷⁴³

Türkiye'nin notasında ise öncelikle Sovyetlerin savaş sırasında boğazlardan geçen mihver devletlerine ait gemiler hususuna açıklık getirilmiş, Sovyetlerin iddiaları reddedilmiş ve bazı hileli geçişlerin olduğunu ancak gerekli önlemlerin alındığı belirtilmiştir. Montrö Sözleşmesi'nin değiştirilmesi hususunda ise imzacı devletlerin katılımıyla düzenlenecek olan milletlerarası bir konferansla bu konunun görüşülebileceği, ancak boğazlarda üs konusunun Türkiye'nin milli egemenlik haklarına aykırı olacağı için kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir. Türkiye, Sovyetlere nota verdikten sonra da Dışışleri Bakanlığı'nda Umumi Katip Feridun Cemal Erkin tarafından notanın bir sureti Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerin elçilerine iletilmiştir.⁷⁴⁴

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de 1 Kasım 1946 tarihli meclis açılış konuşmasında Sovyetlerin Boğazlar hakkındaki taleplerine yönelik olarak Boğazların hukuki durumunun Montrö Boğazlar Sözleşmesi çerçevesinde görüşülmesinin ve uluslararası bir konferans ile iyileştirilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Ayrıca İDS'de Türkiye'nin Montrö Boğazlar

⁷³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 24.01.1947, D.8, Y.2, C.4, B.35: 50-51.

⁷⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 24.01.1947, D.8, Y.2, C.4, B.35: 54.

⁷⁴¹ Köse, 2019: 1138. ABD notasının İngilizce orijinal metni için bkz. (TDA, 571-68140-398449-51).

⁷⁴² TDA, 571-67960-297366-10.

⁷⁴³ TDA, 571-67960-297366-31; Armaoğlu, 2010: 521.

⁷⁴⁴ TDA, 571-68071-297644-33; "Rus Notasına Cevabımız Dün Sovyet Maslahatgüzarına Verildi", *Vakit*, 23.08.1946. Notanın Türkçe tam metni için bkz. (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 1973: 286-294). 22 Ağustos 1946 tarihli Türk notasının bir örneği Belgrad, Vaşington, Kabil, Nanking, Tahran, Moskova Büyükelçiliklerine ve Buenos Aires, Rio de Janeiro, Sofya, Bağdat, Ottawa, Beyrut, Kahire, Bükreş, Şam, Cidde, Santiago de Chili Elçiliklerine de verilmiştir (TDA, 571-68140-298449-34).

Sözleşmesi'ne aykırı olarak Mihver Devletleri lehine boğazları kullandığı iddiasını reddeden İnönü, bu konunun uluslararası hakem incelemesine ve hükmüne bırakılmasına da itirazının olmadığını belirtmiştir.⁷⁴⁵

İlk notadaki taleplerde ısrarcı olan ikinci Sovyet notası Türkiye'ye 24 Eylül 1946 tarihinde verilmiştir. İkinci Sovyet notasında da ilk notada belirtilen hususlar üzerinde durulmuş ve Türkiye'nin 22 Ağustos 1946 tarihli notasında Boğazlarla ilgili öne sürdüğü görüşlerine karşılık cevaplar verilmiştir.⁷⁴⁶ İkinci Sovyet notasına cevaben ABD ve İngiltere 9 Ekim'de, Türkiye ise hazırladığı nota hakkında ABD ve İngiltere'nin görüşlerini aldıktan sonra 18 Ekim'de Sovyetlere görüşünü iletmiştir.⁷⁴⁷ Bu süreçte özellikle de ABD'nin notası oldukça önemli hususlar içermektedir. Nitekim notada, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin tadili konusunda üç büyüklerin -ABD, İngiltere ve Sovyetlerin- Potsdam Konferansı'nda görüştükleri, Boğazlar rejiminin değiştirilmesi konusunun ABD'yi ve İngiltere'yi de alakadar ettiği, bu nedenle Boğazlar rejiminin sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletleri ilgilendirdiği gibi bir tutumun yanlış olacağı belirtilmiş ve Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik tehdit ya da olası taarruzuna ilişkin şöyle bir uyarıda bulunulmuştur:

“Hükümetimin Türkiye Hükümetinin Boğazların müdafaasından birinci derecede berdevam kalması lazım geldiğini ve Boğazlar bir müteceviz tarafından taaruza ya da taaruz tehdidine maruz kaldığı takdirde hasıl olacak vaziyetin Birleşmiş Milletler Emniyet Konseyini (BMGK) harekete geçirecek bir mesele olacağı fikrinde bulunduğunu her sefer tekraren, ve en dostane zihniyetle, belirtmeyecek olursa açık konuşmaktan kusur etmiş olacağı mütalaasındadır.”⁷⁴⁸

İkinci Sovyet notası sonrası ABD ve İngiltere, Türkiye'nin Sovyetler ile görüşmesini istemesine rağmen Türk karar alıcıları böylesi bir görüşme kararının Sovyet zaferi olarak algılanabileceğini düşünerek kabul etmemiştir.⁷⁴⁹ Bu aşamadan sonra da konunun bir konferansta ele alınması gerekmiş ancak böyle bir konferans hiçbir zaman düzenlenmemiştir.

⁷⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 01.11.1946, D.8, Y.2, C.2, B.1: 3-4.

⁷⁴⁶ Köse, 2019: 1141. Notanın Türkçe tam metni için bkz. (TDA, 571-68147-297466-1; T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 294-301). Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin tadili hususunda Türkiye'nin 22 Ağustos tarihli notasına müteakiben Sovyetler Birliği tarafından hazırlanan 24 Eylül 1946 tarihli cevabi nota hakkında Türk hükümeti şu yönde bir değerlendirme yapmıştır: İDS sırasında bile Türkiye'nin Boğazların sadık bir bekçisi olarak ödevini yerine getirdiği, sadece önemsiz birkaç hileli geçiş gerçekleştiği ve Sovyet Hükümeti dilerse konuyu hakeme götürebileceği belirtilmiştir (BCA, 30-1-0-0/60-368-8).

⁷⁴⁷ TDA, 571-68071-297644-25; Köse, 2019: 1142; Notanın Türkçe tam metni için bkz. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 301-316).

⁷⁴⁸ TDA, 571-35271-138715-43; TDA, 571-67723-29664-21; TDA, 571-68068-297628-5. Söz konusu ABD notası 9 Ekim 1946 tarihinde Sovyetlerin Vaşington Büyükelçisine verilmiştir. Notanın bir sureti de Vaşington'daki Türk, İngiliz, Fransız, Yunan, Romen, Yugoslav sefaretlerine iletilmiştir (TDA, 571-35271-138715-43).

⁷⁴⁹ Köse, 2019: 1142. Doğrudan görüşmelerin devam ettirilmesine ilişkin 9 Ekim 1946 tarihli ABD notası için bkz. (TDA, 571-68068-297628-1).

Böylelikle 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin tadiline ilişkin Sovyet niyetleri iki kez gönderilen diplomatik notanın satırlarından öteye geçememiştir.

4.6. Truman Doktrini ve Marshall Yardımları ile Psikolojik Rahatlama⁷⁵⁰

ABD Başkanı Harry Truman, Yunanistan ve Türkiye'ye yardım teklifini 12 Mart 1947 tarihinde Kongre'de yaptığı konuşmada açıklamıştır. Truman, Yunanistan'ın bağımsız bir millet olarak kalması için yardıma ihtiyaç duyduğunu, komünizm tehlikesi altında olduğunu ve Yunanistan'a geçmişte yardım eden İngiliz hükümetinin artık daha fazla ekonomik yardımda bulunamayacağını ifade etmiştir.⁷⁵¹ Truman konuşmasında devamla, Türkiye'nin Yunanistan'dan farklı koşullarda olmakla birlikte ABD ve İngiltere'den yardım istediğini, Türkiye'nin demokratik bir ülke olduğunu ve ulusal bütünlüğünü koruyabilmesi için Türkiye'ye de yardım edilmesi gerektiğini belirtip Yunanistan ve Türkiye için toplam 400 milyon ABD Doları yardım önerisinde bulunmuştur.⁷⁵²

12 Mart 1947 tarihinde kamuoyuna duyurulan Truman Doktrini, *“Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu”* adı altında 22 Mayıs 1947 tarihinde ABD Kongresi'nde onaylanmıştır.⁷⁵³ ABD'nin bu yardımı yapmasının nedeni ise savaş sonrası güçsüz olan İngiltere'nin Sovyet yayılmacılığını engelleyemeyeceğini ve Batı'nın güvenliği için Türkiye ile Yunanistan'ın desteklenmesi gerektiğini belirten muhtırasıdır.⁷⁵⁴ Nitekim Başkan Truman, *“Dünyanın özgür halkları, özgürlüklerini korumak için bizden destek bekliyor. Liderliğimizde bocalarsak, dünya barışını tehlikeye atabiliriz ve kesinlikle kendi ulusumuzun da refahını tehlikeye atabiliriz.”* demek suretiyle bir kurtarıcı edasıyla ABD'nin üstlenmesi gereken misyona dikkat çekmiştir.⁷⁵⁵

⁷⁵⁰ Truman Doktrini ve Marshall Yardımları ile ilgili genel bilgiler İDS sonrası Türkiye'nin ekonomik durumunun anlatıldığı bu çalışmanın “2.2.1. Türkiye'nin Ekonomik Durumu” alt başlığında aktarılmıştır. Bu kısımda sadece söz konusu yardımların Türk karar alıcılarında yarattığı psikolojik etkiye değinilmiştir.

⁷⁵¹ <https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/address-president-congress-recommending-assistance-greece-and-turkey?documentid=NA&pagenumber=1> (erişim tarihi: 16.06.2022). Ayrıca Truman, Kongre'ye yardım teklifini kabul ettirmek için söz konusu miktarı karşılaştırmak suretiyle sayısallaştırmış ve ABD'nin İDS'yi kazanmak ve dünya barışına katkı sunmak için 341 milyar ABD Doları harcadığını, buna karşılık Yunanistan ve Türkiye için dile getirdiği mezkûr teklifin bu rakamın onda birinden biraz fazla olduğunu belirtmiştir (<https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/address-president-congress-recommending-assistance-greece-and-turkey?documentid=NA&pagenumber=1> (erişim tarihi: 16.06.2022)).

⁷⁵² <https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/address-president-congress-recommending-assistance-greece-and-turkey?documentid=NA&pagenumber=1> (erişim tarihi: 16.06.2022).

⁷⁵³ Sarıay, 2002: 1710.

⁷⁵⁴ Armaoğlu, 2010: 538.

⁷⁵⁵ <https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/address-president-congress-recommending-assistance-greece-and-turkey?documentid=NA&pagenumber=1> (erişim tarihi: 16.06.2022).

Truman Doktrini ilan edildikten sonra Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, söz konusu doktrin için şöyle demiştir: “*Truman Doktrini, Türk halkının artık izole olmadığını göstermesi bakımından büyük bir rahatlık sağlamıştır.*”⁷⁵⁶ Ulus Gazetesi’nin 13 Temmuz 1947 tarihli sayısında da antlaşma sayesinde “*yeni ve mesut bir devir*” açıldığı ifade edilmiştir.⁷⁵⁷ 8. Dönem CHP Kocaeli Milletvekili olan Nihat Erim de Truman Doktrini hakkındaki konuşmasında Türkiye’nin mevcut durumunu ve ABD’nin uluslararası politikadaki rolünü şöyle değerlendirmiştir:

*“Bugün Türkiye’nin ve Türkiye ile beraber dünyanın maruz bulunduğu tehlike, açıkça bu kürsüden ifade edebilirim ki, Amerika Birleşik Devletleri’nin yardımı olmadan önlenemez. Ve şunu da hemen ilave edeyim ki, Amerika Birleşik Devletleri, işe şimdiye kadar olduğu gibi sıkı surette sarılmaya devam ederse, bu tehlike, tehlike olmaktan çıkar veya herhangi bir çılgınca hareket neticesinde fiiliyata geçmek teşebbüsüne girerse, pek çabuk önlenebilir ve büyük felaketler yaratmadan boğulur.”*⁷⁵⁸

Kamuoyunda Truman Doktrini olarak bilinen söz konusu “*Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma*”, Türkiye ile ABD arasında 12 Temmuz 1947’de imzalanmış, 1 Eylül 1947’de TBMM’de onanmış ve 5 Eylül 1947’de Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁷⁵⁹ Anlaşma, meclis oylamasında hazır bulunup oy kullanan 339 vekilin tümünün oy birliği ile kabul edilmiştir.⁷⁶⁰ Anlaşma metninin girişinde, “*Türkiye Hükümeti, Türkiye’nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomisinin istikrarını muhafazaya devam maksadıyla Birleşik Devletler Hükümetinin yardımını istediğinden (...)*” anlaşmanın imzalandığı belirtilmiştir.⁷⁶¹ Anlaşmanın yasalaşmasının ertesi günü de ABD’li General Lunsford Oliver liderliğindeki bir heyet, Türkiye’de beş hafta boyunca incelemeler yapıp yardımın nasıl kullanılacağı hususunda tespitlerde bulunmuşlardır.⁷⁶²

Böylelikle Missouri Zırhlısı’nın gelişiyle ABD’den psikolojik destek bulan, Sovyetlerle nota teatilerinin yapıldığı süreçte de hem ABD’den hem de İngiltere’den diplomatik destek alan Türkiye, artık Truman Doktrini ile psikolojik rahatlama evresine girmiş ve ABD’nin bu desteği sayesinde uluslararası politikada yalnız kaldığı ve Avrupa siyasetinden izole edildiği şeklindeki

⁷⁵⁶ Sadak, 1949: 461.

⁷⁵⁷ “Türk-Amerikan Anlaşması İmzalandı”, *Ulus*, 13.07.1947.

⁷⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 01.09.1947, D.8, Y.2, C.6, B.79: 554.

⁷⁵⁹ “Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletler Hükümeti Arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara’da İmzalanan ‘Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma’nın Onanmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, 05.09.1947.

⁷⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 01.09.1947, D.8, Y.2, C.6, B.79: 557-560.

⁷⁶¹ “Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletler Hükümeti Arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara’da İmzalanan ‘Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma’nın Onanmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, 05.09.1947.

⁷⁶² Erhan, 2013: 532.

kaygılarından kurtulmaya başlamıştır. Ayrıca ABD yardımı, Türkiye'nin Batı Bloğu'na yakınlaşmasına da vesile olmuştur.⁷⁶³ Ancak söz konusu yardım, aynı zamanda Türkiye'nin hem ekonomisini hem de dış politikasını ABD etkisine açık hale getirmiştir. Nitekim antlaşmanın en dikkat çekici hükümleri 4. ve 5. maddelerinde yer almakta olup bu maddelerde yardımın nasıl ve hangi şartlar altında kullanılacağı belirtilmiştir. Antlaşmanın 4. maddesi şöyledir:

*“Türkiye Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümetinin muvafakati olmadan, bu neviden hiç bir madde veya malûmatın mülkiyet veya zilyedliğini (zilyetliğini) devretmeyeceği (devretmeyeceği) gibi, aynı muvafakat, olmadan Türkiye Hükümetinin subay, memur veya ajanı sıfatını haiz bulunmayan (bulunmayan) bir kimse tarafından bu maddelerin veya malûmatın kullanılmasına veya bu malûmatın bu sıfatı haiz olmıyan (olmayan) bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler ve malumatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir.”*⁷⁶⁴

Antlaşmanın 5. maddesinde de şu hüküm yer almaktadır:

*“Türkiye Hükümeti bu Anlaşma gereğince verilen herhangi bir ikraz, kredi, hibe veya diğer şekillerdeki yardımların hasılatının hiç bir kısmını diğer herhangi yabancı bir devlet tarafından kendisine verilmiş olan herhangi bir ikrazın resili mai veya faizinin tediyesinde kullanmayacaktır.”*⁷⁶⁵

Yardım antlaşmasının yukarıda aktarılan 4. ve 5. maddeleri Türkiye'nin dış politika alanını daraltmıştır. Bu durumun en bilinen örneği 1960'lı yıllara damgasını vuran Johnson mektubu olmuş ve Türkiye'nin ABD'den yardım kapsamında aldığı askeri malzeme ile Kıbrıs'a çıkarma yapması, söz konusu antlaşma hükümleri ileri sürülerek ABD Başkanı Johnson tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Ayrıca ABD basın ve radyo temsilcileri, antlaşmanın 3. maddesi sayesinde de yardım süreci hakkında sürekli olarak Türkiye'den bilgi alma ve Türkiye'de hareket serbestisine kavuşma hakkına sahip olmuşlardır.⁷⁶⁶

Bu nedenle Truman Doktrini sonrası imzaya açılan antlaşma Türk karar alıcıları tarafından rasyonel bir düzeyde değerlendirilmemiş, aksine psikolojik temelde ve duygusal anlamlar yüklenilerek imzalanan bir antlaşma olmuştur.⁷⁶⁷ Nitekim her ne kadar o dönem bu yardıma ihtiyaç duyulmuş olsa da yardım antlaşmasının maddelerindeki kısıtlayıcı hükümler Türkiye'nin dış politika alanını daraltmıştır. Ancak o dönem antlaşmanın muhteviyatından

⁷⁶³ Karpaz, 2013: 165. Nitekim Kasapsaraçoğlu'nun da belirttiği gibi Truman Doktrini Türkiye'nin toprak bütünlüğünü vurgulamış, Batı ile entegrasyonu için önemli bir adım teşkil etmiş ve Türk ordusunun modernleşmesine vesile olmuştur (Kasapsaraçoğlu, 2010: 53).

⁷⁶⁴ “Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma”, *Resmi Gazete*, Sayı 6699, 05.09.1947.

⁷⁶⁵ “Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma”, *Resmi Gazete*, Sayı 6699, 05.09.1947.

⁷⁶⁶ Gültekin, 2017: 114-115. Türkiye'nin askeri ve ekonomik olarak ABD'ye bağımlılığının Truman Doktrini ile başladığı söylenebilir. Nitekim ABD'nin verdiği savaş artığı malzemelerin (lakin Türkiye'nin envanterindeki ekipmanlardan daha modern) yedek parça ve onarımı için sürekli olarak ABD'den ithalat yapılması gerekmiştir (Erhan, 2013: 535-536).

⁷⁶⁷ Gültekin, 2017: 110.

ziyade böylesi bir antlaşmanın ABD ile yapılmış olmasına önem verilmiştir. Çünkü Türkiye, ABD ile yakın ilişkiler kurmak, ekonomik olarak yaşadığı sıkıntıların üstesinden gelmek ve ordusunu modernleştirmek için Truman Doktrini kapsamında yapılacak yardımlara ihtiyaç duymuştur.⁷⁶⁸

Truman Doktrini'nin ilan edildiği süreçte Avrupa'da da durum içler acısıdır. Savaş sonrası ekonomik olarak tükenmiş olan Avrupa'ya 1945 yılının ortasından 1947 yılına kadar toplamda 15 milyar ABD Doları yardım yapılmasına rağmen Avrupa ülkeleri kendini toparlayamamıştır. Sovyetlerin komünizm propagandası da ekonomik zorluk çeken kitleler üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından duyurulan ve Marshall Yardımı adıyla anılan bir ekonomik yardım formülü hazırlanmıştır. Formül kapsamında on altı Avrupa ülkesi bir Avrupa Ekonomik Kalkınma programı hazırlayıp ABD'ye sunmuşlar ve ABD de 3 Nisan 1948 tarihinde çıkarılan Dış Yardım Kanunu ile bu on altı Avrupa ülkesine yardım yapmaya başlamıştır. Ardından da bu Avrupa ülkeleri 16 Nisan 1948 tarihinde AEİBÖ'yü kurmuştur.⁷⁶⁹ Bu noktada tıpkı Truman Doktrini'nin Yunanistan ve Türkiye'de yarattığı psikolojik rahatlık gibi Deigton da Marshall Yardımlarının Batı'nın toparlanması açısından psikolojik rahatlık sağladığını söylemiştir.⁷⁷⁰

Türkiye, Truman Doktrini'nde belirtilen yardımın haricinde Marshall Yardımı'ndan da faydalanmak istemiştir. Ancak ABD tarafından Marshall Yardımlarının hangi ülkelere, ne miktarda ve nasıl yapılacağının tartışıldığı ilk başlardaki süreçte, Türkiye'nin söz konusu yardım kapsamına alınmaması gerektiği belirtilmiştir. Gerekçe olarak da Türkiye ile Avrupa ülkelerinin ekonomik durumları kıyaslandığında Türkiye'nin savaş nedeniyle harap olmadığı ve Avrupa ülkeleri kadar ekonomisinin çökmediği gösterilmiştir.⁷⁷¹ Ancak ABD'li yetkililer Türkiye'nin yardım kapsamına alınmaması durumunda ABD'den uzaklaşabileceği kaygısını hissetmiş ve Türk yetkililerin ısrarlı diplomatik girişimleri neticesinde Türkiye'nin yardım programına dahil edilmesini kabul etmiştir.⁷⁷² Böylelikle Marshall Planı doğrultusunda hayata geçirilen Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi ve Türkiye ile ABD arasındaki 4 Temmuz 1948 tarihli Ekonomik İşbirliği Antlaşması mecliste hazır bulunan milletvekilleri tarafından 8 Temmuz 1948 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir.⁷⁷³

⁷⁶⁸ Erhan, 2013: 532-533.

⁷⁶⁹ Armaoğlu, 2010: 539-541. Bu on altı Avrupa ülkesi şunlardır: İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç (Armaoğlu, 2010: 540).

⁷⁷⁰ Deighton, 2010: 121.

⁷⁷¹ Tören, 2006: 99-105; Çınar, 2018: 335-336.

⁷⁷² Tören, 2006: 115-116; Çınar, 2018: 337.

⁷⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, 08.07.1948, D.8, Y.3, C.12, B.85: 1058-1065.

1948-1951 yılları arasında Marshall Planı kapsamında Türkiye'ye ABD yardımları yapılmış ve 1951 yılından sonra bu yardımlar 'Ortak Savunma Programı' çerçevesine dahil edilmiştir.⁷⁷⁴ Böylelikle Truman Doktrini bir anlamda İDS'nin Soğuk Savaş'a geçiş evresini başlatan gelişme⁷⁷⁵ iken bir anlamda da ABD dış politikasında Sovyet karşıtlığının resmen ilanıdır denebilir.⁷⁷⁶ Çünkü ABD, ilk kez bu doktrin ile Sovyet karşıtlığını resmi söylem haline getirmiştir. Ancak Türkiye'nin Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında aldığı ABD desteği, Türk karar alıcılarınca dış güvenlik endişelerinin giderilmesi için yeterli görülmemiş ve ekonomik temeldeki ilişkilerin askeri temelde de ilerletilip bir müttefiklik ilişkisine evrilmesi istenmiştir.⁷⁷⁷

4.7. Sovyet Taleplerinin Algılanışı: Nesnel Rasyonalite mi Yoksa Öznel Rasyonalite mi?

Sovyetlerin ilk olarak 19 Mart 1945 tarihinde öne sürdüğü ve ardından 8 Ağustos 1946 tarihindeki resmi notası ile yinelenen talepleri, Türk karar alıcılarında ve Türk kamuoyunda yukarıdaki başlıklar altında anlatıldığı üzere önemli psikolojik sonuçlar doğurmuştur. Bu psikolojik sonuçlar da bir motivasyon olarak Türkiye'nin NATO'ya katılma kararını etkilemiştir. Ancak uluslararası sistemin bir sinyali olan Sovyet taleplerinin Türk karar alıcıları tarafından doğru bir şekilde algılanıp algılanmadığını da sorgulamak gerekir. Nitekim sistemik sinyallerin doğru algılanmayıp gerçek görüntüsü yerine zahiri görüntüsüyle karar alınması, devletlerin dış politikada rasyonel davranışta bulunmasını engelleyebilmektedir. Bu hususta Baskın Oran, Sovyet tehdidinin gerçek olup olmadığını ve Sovyetlerin gerçekten Türkiye'ye saldırıp saldırmayacağını sorgulamanın anlamsız olduğunu, uluslararası ilişkilerde önemli olan aktörlerin konjonktürü nasıl algıladığının tespit edilmesi gerektiğini ve bu nedenle Türkiye'nin o dönemde Sovyetlerden öznel bir tehdit algıladığını ifade eder.⁷⁷⁸ Ancak UI'de nesnel gerçeklikleri ortaya koymadan sadece aktörlerin öznel değerlendirmelerine göre yapılan analizler, aktörün dış politika kararının rasyonel mi yoksa irrasyonel mi ya da ne derece öznel rasyonalite çerçevesinde alındığının bilinmesini engelleyecektir. Dahası dış politika analizlerinde nesnel gerçeklikler ile öznel gerçeklikler (algılar) arasındaki farklılık ortaya koyulmadan öznel gerçekliklerin dış politikaya nasıl etki ettiği de sağlıklı bir şekilde

⁷⁷⁴ Sarıay, 2002: 1711.

⁷⁷⁵ Sarıay, 2002: 1711.

⁷⁷⁶ Ekici ve Baharçipek, 2016: 151.

⁷⁷⁷ Sarıay, 2002: 1712; Sarıay, 2000: 866.

⁷⁷⁸ Oran, 2013a: 496.

anlaşılamayacaktır. Yine tehdit boyutundan bakıldığında da söz konusu aktörün nesnel tehdit yerine sadece algıladığı öznel tehdit üzerinden çıkarımda bulunmak eksik veya bazı durumlarda hatalı analizlere sebebiyet verebilecektir.

Nesnel tehditler (yani aktörün algısından bağımsız, var olduğu gibi değerlendirilen tehditler), tehdit odaklı dış politika analizi için referans noktaları olarak kabul edilmelidir. Çünkü nesnel tehditler, aslında dış politikası analiz edilen aktörün önlem alması gereken dış politika zorluklarıdır. Bu noktada Donald Campbell, her ne kadar tehdit kavramını askeri psikoloji ve askeri liderlik bağlamında ele almış olsa da, tehdidin nesnel ve öznel değerlendirilmesine ilişkin önemli bir ayrım da bulunur. Campbell, tehdidin nesnel karakteristiğinde tehdidin kökeni ve doğasının etkili olduğunu; tehdidin öznel karakteristiğinde ise beklenti ve yoğunluğun etkili olduğunu belirtir. Nesnel karakteristik, aslında gerçekte var olan tehdidin algılardan ve öznel yargılardan bağımsız varlığıdır. Beklenti ve yoğunluğu içeren öznel karakteristik ise tehdide maruz kalanın tehdidi kendi motivasyonlarınca değerlendirme sürecini içermektedir.⁷⁷⁹ Çok basit bir örnek vermek gerekirse; bir aktörün sınırına orta düzeyde teçhizatlandırılmış 5 bin askerin konuşlandırıldığını düşünelim. Aktör, tehdit değerlendirmesini bu orta düzeyde teçhizatlandırılmış 5 bin askere göre yapmalı, bu düzeyde bir tehdide göre iç dengeleme, dış dengeleme ya da peşine takılma stratejisinden birini kendi rasyonel hesaplamasına göre yapıp karar vermelidir. Nitekim Realizmin, özellikle de Neorealizmin, salık verdiği böylesi bir dış politika tercihidir. Ancak aktör, söz konusu nesnel tehdidi, yanlış değerlendirme, eksik bilgi ve/veya psikolojik faktörler (travma, korku, aşağılık kompleksi, aşırı güven, narsistik lider etkisi vb.) gibi nedenlerden dolayı rasyonel değerlendiremeyip tehdidi abartabilir ya da azımsayabilir. Bu gibi durumlarda referans noktası olarak belirtilen nesnel tehdit ile algılanan öznel tehdit arasında bir boşluk/farklılık olacaktır. Böylesi bir boşluk/farklılık da aktörün nesnel tehdide yönelik izlemesi gereken rasyonel dış politika tutum ve davranışı ile algıladığı tehdide karşı izleyeceği dış politika tutum ve davranışı arasında boşluk yaratacak ve söz konusu boşluk/farklılık da optimum/en rasyonel dış politika kararından sapıp öznel rasyonaliteye dayanan ya da -her ne kadar bu çalışma kapsamında uygun bir tabir olduğu düşünülme de- irrasyonel olarak adlandırılan bir dış politika kararı olacaktır.

Yukarıda nesnel tehdide cevap veren aktör örneğini, bu kez öznel tehdit algılayan bir aktör örneğine uyarladığımızda şöyle bir durum karşımıza çıkacaktır: Aktör, orta düzeyli teçhizatlandırılmış 5 bin askeri unsuru olduğundan daha fazla abartarak sayısını 10 bin ya da teçhizatlandırılma düzeyini yüksek olarak değerlendirebilir. Böylesi bir durumda aktör, belki

⁷⁷⁹ Campbell, 2012: 159-161.

de iç dengelemenin yeterli olabileceği bir durumda bile dış dengelemenin dahi kâfi gelmeyeceğini düşünerek söz konusu tehdide karşı peşine takılma stratejisi bile izleyebilir. Ya da tehdidin teçhizatlandırılma düzeyini düşük olarak sayısını da bin olarak değerlendirip doğrudan iç dengelemenin yeteceğini düşünerek tehdidi bertaraf etmeye çalışacak ve kazanamayacağı bir savaşın içerisine girebilecektir.

Yine her ne kadar bir aldatmaca taktiğine dayansa da Çin savaş stratejileri içerisinde ‘son çare’ stratejisi olarak bilinen yöntem, nesnel-özel tehdit farkını göstermesi bakımından marjinal bir örnek olarak gösterilebilir. Savaştan ağır kayıplar verdikten sonra askerlerini kaleye geri çeken komutan, düşmanın kendisinden üstün olduğunu ve düşmanı yenemeyeceğini bilmektedir. Bunun üzerine komutan, tüm bayrakların indirilmesini, kalenin bütün kapılarının açılmasını emreder ve kendisi de kulelerden birine oturup çalgı çalmaya başlar. Düşman kuvvetleri kaleye geldiğinde kapılarının sonuna kadar açık olduğunu ve içeriden bir müzik sesinin geldiğini duyar. Bunun üzerine bir tuzağa düşmekten korkan düşman unsurları kuşatmayı kaldırır. ‘Son çare’ stratejisini izleyen komutan da askerlerini daha fazla kayıp vermeden kendi topraklarına güvenli bir şekilde intikal ettirir.⁷⁸⁰ Burada da görüleceği üzere, nesnel tehdit ile algılanan tehdit arasında büyük farklılıklar olabilmekte ve bu farklılıklar da kararları etkileyebilmektedir.

Elbette yukarıdaki örneklerde, konunun anlaşılır olması için oldukça sayısal ve basite indirgenmiş veriler üzerinden örneklendirme yapılmıştır. Buna karşılık uluslararası ilişkilerin karmaşık, çok denklemlili ve hileli doğasında nesnel tehdit ile özel tehdit arasında ayırım yapmak oldukça zor olacaktır. Bu nedenle nesnel gerçekliğin referans alınıp özel gerçekliğin ne derece nesnel gerçeklikten farklılaştığını ortaya koymak önem arz etmekte olup bir sistemik sinyal olarak “Sovyet talepleri doğru algılanmış mıdır”, “Sovyet talepleri Türkiye için bir tehdit midir”, “Sovyet talepleri bir tehdit ise ya da Türk karar alıcıları tarafından bir tehdit olarak algılandıysa bu tehdide karşı tek dış politika tercihi Türkiye’nin NATO ittifakına katılması mıdır” şeklindeki soruların yanıtlanması gerekmektedir. Aksi takdirde daha önce de belirtildiği üzere, “*Sovyet talepleri neden, Türkiye’nin NATO’ya katılması ise sonuçtur*” şeklinde konunun yüzeysel bir şekilde analiz edilmesine neden olabilir.

Bu noktada literatürdeki kimi görüşlere göre, Türkiye’nin karşılaştığı Sovyet talepleri önlem alınması gereken birer tehdit olarak görülmüş ve bu nedenle mutlaka dış dengeleme stratejisinin takip edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Örneğin Çaylak ve Nişancı, Sovyet tehdidi nedeniyle Türkiye’nin “*Batı’ya sığınması gerekiyordu*” diyerek mutlaka söz konusu tehdidin

⁷⁸⁰ Verstappen, 2017: 162-163.

dışarıdan dengelenmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷⁸¹ Benzer şekilde William Hale, Soğuk Savaş döneminde, ABD ile Sovyetler arasındaki güç mücadelesinde Türkiye'nin tarafsız kalamayacağını, Sovyet tehdidine karşı tek başına karşı koymak için ekonomik, teknik ve askeri kaynağının yeterli olmadığını ve bir an önce Batılı bir müttefik bulması gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁸² Ayrıca Hale, bu dönemde Türkiye'nin bağlı olduğu 1939 tarihli Üçlü İttifak'ın maddeleri arasında Sovyetlere karşı antlaşmanın işlemeyeceğine dair hükmün yer alması ve bu ittifakın Sovyet tehdidini dengeleyebileceğine dair şüphelerin olması, bu tehdidin dengelenmesi için ABD seçeneğinin ön plana çıkmasına neden olduğunu söylemiştir.⁷⁸³ Yine Murat Kasapsaraçoğlu, ABD ile Sovyetler arasındaki güç mücadelesinde Türkiye'nin bloklardan birine katılmasının zorunluluk arz ettiğini belirtmiştir.⁷⁸⁴ Benzer şekilde Fair Armaoğlu, o dönemde Türkiye'nin Sovyetler karşısında bir denge unsuruna dayanmasının yani bir ittifaka dâhil olmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir.⁷⁸⁵

Buna karşılık literatürde, Sovyet taleplerinin sadece birer talepten ibaret olduğu ve o dönemde Türkiye için tehdit oluşturmadığını/ya da henüz tehdit boyutuna varmadığını belirten görüşler de bulunmaktadır.⁷⁸⁶ Örneğin Melvyn Leffler, 8 Ağustos 1946'da verilen ilk resmi Sovyet notasının sanıldığı kadar tehditkâr tonda olmadığını, Türk yetkililerin Sovyet notası sonrası alarma geçmediklerini ancak diplomatik olarak daha zorlu bir sürece girdiklerini ifade etmektedir. Yine Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik talepleri ile ABD'nin bazı ülkelere yönelik taleplerini karşılaştıran Leffler, Sovyetlerin Türk Boğazlarındaki üs arayışını ABD'nin İzlanda, Grönland, Panama, Azor Adaları ve Batı Pasifik'teki üs haklarını müzakere etme çabalarına benzetmekte ve Sovyetlerin asıl amacının Türkiye'nin boğazları koruyamayacağı/İDS'de koruyamadığı gerekçesiyle aslında kendi güvenliğini sağlama alma endişesi olduğunu belirtir.⁷⁸⁷ Benzer şekilde İsmail Köse'nin aktardığına göre, ilk notanın üslubundaki

⁷⁸¹ Çaylak ve Nişancı, 2010: 306.

⁷⁸² Hale, 2003: 109-110.

⁷⁸³ Hale, 2003: 113. Türkiye, Üçlü İttifak metnine '2 nolu protokolün' eklenmesini istemiş ve 2 nolu protokol gereği anlaşma hükümleri Türk-Sovyet savaşına neden olabilecek durumlarda işlerlik kazanmayacağı şartı konulmuştur (Ülman, 1968: 259).

⁷⁸⁴ Kasapsaraçoğlu, 2021c: 196.

⁷⁸⁵ Armaoğlu, 2010: 625.

⁷⁸⁶ Banu Eligür tarafından hazırlanan ve literatüre oldukça katkı sunan "*Turkey's Quest For A Western Alliance (1945-1952): A Reinterpretation*" başlıklı yüksek lisans tezinde, Türkiye'nin NATO ittifakına katılma kararı bir dış etken olarak Sovyet tehdidi nedeniyle alınmadığı, Türkiye'nin geçmişten dersler çıkardığı ve hem yaşadığı güvensizliğin üstesinden gelmek hem de geçmişten gelen Batılılaşma politikasını devam ettirmek için NATO ittifakına katılma kararı aldığı belirtilmektedir. Çalışma, Türkiye'nin Sovyet tehdidi nedeniyle NATO ittifakına katıldığı yönündeki açıklamalara meydan okumakta ve o dönem Sovyet tehdidi yerine 'sınır harbi' yürüten Sovyetlerin Türkiye'den talepleri olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca yazar, Türkiye'nin NATO'ya girişinin sadece dış etkenlerle açıklanamayacağını ve iç etken olarak Batılılaşma politikasının da dış politika kararını etkilediğini dile getirmektedir. Bkz. (Eligür, 1999).

⁷⁸⁷ Leffler, 1985: 810.

yumuşaklık Ankara’da şaşkınlıkla karşılanmıştır.⁷⁸⁸ Hatta Türkiye ile Sovyetler arasında ilk nota teatisi sonrası Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Birleşik Devletler Elçisi Wilson’a Sovyetlerin Türkiye’ye saldıracaklarını düşünmediklerini dile getirmiştir.⁷⁸⁹ Ayrıca ABD istihbaratı da Türkiye’ye ilk Sovyet notasının verildiği süreçte bölgede tehditkâr bir biçimde artan Sovyet askeri kabiliyetinin olmadığı yönünde ABD Başkanına rapor vermiştir.⁷⁹⁰ Doğan Avcıoğlu da Rusların askeri güç aracılığıyla Türkiye’ye taleplerini kabul ettireceğine dair emareler bulunmadığını ve 1946 yılında İran’dan bile çekilmek durumunda kalmışken Türkiye’ye saldırmasının olası olmadığını söylemektedir.⁷⁹¹ Haluk Ülman’a göre de Sovyetler, Doğu Avrupa ülkelerinde komünist rejimlerin kurulmasına çaba sarf ederken Batılı devletlerin kendisiyle savaşmayacağını/savaşamayacağını bilmektedir. Ama mevzu bahis İran, Türkiye ve Yunanistan olduğunda ABD’nin buna karşı çıkacağını, nitekim Truman Doktrini ile ABD’nin tavrını açıkça belli ettiğini, Sovyetlerin güçlü bir kara ordusu olmasına rağmen ABD’nin atom silahına sahip olması nedeniyle Türkiye, İran ve Yunanistan üzerinden ABD ile savaşa giremeyeceğini ifade etmiştir.⁷⁹²

Ayrıca bu kapsamda Sovyetlerin Türkiye’ye saldırmayacağına/saldırı olasılığının bulunmadığına ilişkin Türk Dışişleri Bakanlığı’nın arşivlerinden tespit edilen görüşler de kronolojik olarak maddeler halinde aşağıda sıralanmıştır:

- Sovyetlerin talebinin öğrenilmesi amacıyla Haziran 1945’te gerçekleştirilen Molotov-Sarper görüşmeleri sonrası Büyükelçi Sarper, Sovyetlerin toprak talebinde ısrar etmeyeceklerini, toprak talebini diğer konularda taviz elde etmek için öne sürdüklerini, Boğazlarda barış zamanında kurulması planlanan üs talebinin ise en azından savaş zamanında ortak savunma şeklinde daraltılarak kabul ettirilmesi için Sovyetlerin ısrar edeceğini ve Sovyetlerin görüşmeleri kesme niyetlerinin olmadığını ifade etmiştir.⁷⁹³

⁷⁸⁸ Köse, 2019: 1135-1136.

⁷⁸⁹ Köse, 2019: 1140.

⁷⁹⁰ Leffler, 1985: 811.

⁷⁹¹ Avcıoğlu, 1996: 542-543.

⁷⁹² Ülman, 1967: 144.

⁷⁹³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973: 266. Sovyetlerin sözlü olarak dile getirdiği toprak talebi aslında Türkiye’yi ikna etmek için kullanılan ‘önce büyük sonra küçük rica tekniği’ olarak ileri sürülmüş taleplerdir. İkna teknikleri içerisinde yer alan bu yöntemle göre, önce büyük bir talebin öne sürülmesi, bu talebin karşı tarafça reddi ve akabinde birincisine göre küçük bir talebin öne sürülerek kabul ettirilmeye çalışılması söz konusudur. Ellerin önce sıcak suya sokulup ardından soğuk suya sokulduğunda soğuk suyun olduğundan daha fazla soğuk algılanması örneğinde olduğu gibi, ya da annesinden iki günlük tatil izni isteyecek olan çocuğun annesinden on gün izin istemesi ve hiç izin vermek istemeyen annenin iki güne razı olması gibi bu yöntem ikna teknikleri içerisinde oldukça etkilidir (Demirtaş, 2004: 78-79).

- Türkiye'nin Bern Elçiliğinden iletilen 22 Ekim 1945 tarihli siyasi raporda, uluslararası politikanın genel hatlarından bahsedilmiş ve Rus dış siyaseti hakkında malumat verilmiştir. Raporun sonunda Elçilik tarafından şu değerlendirmelerde bulunulmuştur: *"(...) sulh ve suküne Anglosaksonlar ne derece muhtaç iseler Rusya da o kadar muhtaçtır. (...) Çizmelerile mujik (Rus köylüsü) gömleğini çoktan terkedip yakası sırmalı cekete, zırhlı uzun pantalona almış ve altmış çoktan aşmış Mareşal Stalin'in ise herhangi bir öfke ile bir takım yeni maceralara atılacağı da güç tasavvur edilebilir."*⁷⁹⁴
- Türkiye'nin Paris Büyükelçisi ile Fransa Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Jean Chauvel arasında gerçekleştirilen görüşmenin dökümünü içeren 13 Ocak 1946 tarihli telgrafta, Büyükelçi Chauvel'in duyumlarına göre Sovyetlerin Türkiye'ye kati suretle saldırmayacağını düşündüğü ifade edilmiştir.⁷⁹⁵
- Türkiye'nin Stockholm Büyükelçisi ile ABD'nin Stockholm Büyükelçisi arasında gerçekleşen görüşmede (6 Şubat 1946 tarihli telgrafta belirtildiği üzere), ABD Büyükelçisi, Sovyetlerin Türkiye'ye saldıracağına dair ihtimal vermediğini ve ABD'de Sovyetlerin taarruz edeceğine yönelik bir düşünce olmadığını ifade etmiştir.⁷⁹⁶
- Türkiye'nin Bükreş Büyükelçiliğince 12 Şubat 1946'da kaleme alınan ve Türk Dışişleri Bakanlığı'na iletilen telgrafta, Romen askeri çevrelerine göre Sovyetlerin Türkiye'ye saldırmasının olası olmadığı belirtilmektedir. Bu düşüncenin desteklenmesi noktasında da; i) Sovyetlerin Türkiye'yi işgale kalkışması durumunda hem Akdeniz'in hem de Basra Körfezi'nin Sovyet hâkimiyetine girecek olması nedeniyle İngilizlerin bu işgale kayıtsız kalmayacağı, ii) İDS'nin yarattığı tahribat nedeniyle Sovyetlerin sanayisini yeniden kurmak mecburiyetinde olduğu ve iii) Sovyetlerin yeni bir savaşa kalkışmadan önce komünizmin her yere yayılmasını ve İngilizlerin askerlerini terhis etmesini bekledikleri yönünde görüşlerini ileri sürmüşlerdir.⁷⁹⁷
- Sovyetlerin Türkiye'ye saldıracağına yönelik çıkan dedikodulara ilişkin olarak Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliği, bu iddiaların asılsız olduğunu 19 Şubat 1946 tarihli telgrafla Dışişleri Bakanlığı'na iletmiştir.⁷⁹⁸
- Türkiye'nin Bükreş Büyükelçiliği tarafından 21 Şubat 1946 tarihinde kaleme alınan telgrafta, Romanya'da iken İran'a tayini çıkan İngiliz Büyükelçisi'nin (kendisi uzun

⁷⁹⁴ TDA, 571-35271-138715-236.

⁷⁹⁵ TDA, 571-68112-297758-67.

⁷⁹⁶ TDA, 571-35271-138715-181.

⁷⁹⁷ TDA, 571-35230-138598-2.

⁷⁹⁸ TDA, 571-68141-298448-5.

zaman boyunca Moskova’da bulunmuştur) askeri kaynaklara dayanarak Sovyetlerin Türkiye’ye savaş ilan edeceğine ihtimal vermediği yönündeki görüşleri aktarılmıştır.⁷⁹⁹

- Türkiye’nin sınırlarında Bulgar ve Rus askeri sevkiyatının yapıldığına dair söylentiler hakkında Türkiye’nin Sovyet Büyükelçiliği, yaptığı tahkikatlarda herhangi bir sevkiyatın ya da saldırı hazırlığının olduğuna dair emare olmadığını 24 Şubat 1946 tarihli telgrafında Dışişleri Bakanlığı’na belirtmiştir.⁸⁰⁰
- Moskova Büyükelçisi Selim Sarper’in 21 Mart 1946 tarihinde Dışişleri Bakanlığı’na ilettiği telgrafta, Churchill’in Fulton’daki konuşmasının Sovyet hükümeti tarafından propaganda aracı olarak kullanıldığını, İngilizlerin Sovyet karşıtı kapitalist bir koalisyon kurma gayreti olarak Sovyetlerce yorumlandığını, bu gelişmelerin yeni bir savaş olasılığını gündeme getirmesi nedeniyle Sovyet halkında endişeye mahal verdiğini ve halkın yeni bir savaşa girmek istemediğini belirtmiştir. Buna karşılık Sarper, Sovyet hükümetinin ve partisinin büyük devletlerle bir savaşa daha gireceğine ihtimal vermemektedir.⁸⁰¹
- 1948 yılında hazırlanmış bir Dışişleri Bakanlığı raporuna göre de Sovyetlerin Boğazlara ve Türkiye’ye saldırmadan önce İran’a saldırmasının ve böylelikle güneye sarkmasının beklendiği dile getirilmiştir.⁸⁰²

Görüldüğü üzere, Sovyet talepleri kabul edilmemesi halinde Sovyetlerin doğrudan Türkiye’ye müdahale edeceğine dair herhangi bir emare bulunmamaktadır. Bu nedenle, Uİ disiplininde ‘tehdit’ ve ‘tehdide yanıt odaklı’ vaka çalışmaları yaparken, bir aktörün dış politikadaki tutum veya davranışının analizinde sadece nesnel ya da sadece öznel tehdit tanımlamaları üzerinden çıkarımda bulunmak yanıltıcı olabilir. Türk-Sovyet ilişkileri özelinden bakıldığında, Sovyetler Türkiye’den taleplerde bulunmuş ancak taleplerinin kabul edilmemesi durumunda Türkiye’yi işgal edeceğini söylememiş yani Uİ terminolojisi ile ifade etmek gerekirse herhangi bir ultimatoom vermemiştir. Yine Sovyetler, taleplerini öne sürdüğü dönemde gözdağı vermek ve baskı unsuru oluşturmak için Türkiye’nin sınırına asker yığıldığı bir durum yaşanmamıştır. Bu durumda 1945 yılında gündeme gelen ve ardından resmi notalarla gündemde tutulan Sovyet talepleri nesnel rasyonalite ile değerlendirildiğinde Türkiye için bir

⁷⁹⁹ TDA, 571-35230-138598-8.

⁸⁰⁰ TDA, 571-68141-298448-20. Sovyetlerin askeri harekâtlarının gözlemlendiği ve bu gözlemler neticesinde Türkiye’ye saldırı olasılığının olmadığını belirten Türkiye’nin dış temsilciliklerince Türk Dışişleri Bakanlığı’na gönderilmiş onlarca telgraf bulunmakta olup bu çalışmada sadece bir tanesine yer verilmiştir. Diğerleri için T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Türk Diplomatik Arşivi, 571 kodlu SSCB Fonu’na bakılabilir.

⁸⁰¹ TDA, 571-35054-138111-40.

⁸⁰² TDA, 571-35049-138242-2.

tehdit değildir. Buna karşılık taleplerin Türk karar alıcılarının ve Türklerin kolektif hafızasındaki kayıp-çöküş travmalarını canlandırması ve Rusofobi ile olumsuz Rus imgelerini tekrardan anımsatması nedeniyle Türkiye Sovyetlerden öznel tehdit algılamıştır.

Bu dönemde Türkiye'nin İDS'nin şokunu atlatamadığı ve Rusofobi nedeniyle teyakkuzda olduğunun en güzel kanıtı, 23 Nisan 1940 tarihinde altı ilde ilan edilen sıkıyönetimin savaş sonrasında halen daha sürdürülmesi noktasındaki kararlılıktır. İstanbul, Tekirdağ, Çanakkale, Kocaeli, Edirne ve Kırıkkale illerini kapsayan sıkıyönetimin 28 Mayıs 1947 tarihinde, süre bitim tarihi olan 23 Haziran 1947 tarihinden itibaren altı ay daha uzatılması yönünde meclise tezkere sunulmuştur.⁸⁰³ Bu kapsamda muhalefetteki DP'nin tezkerenin uzatılmasına dair eleştirilerine⁸⁰⁴ karşılık Başbakan Recep Peker'in yaptığı açıklama, Türk karar alıcıların hangi psikolojik iklimde karar aldıklarını ortaya koymaktadır. Başbakan Peker şöyle demiştir:

*“İkinci Dünya Harbinin top, tüfek ve bomba sesleriyle intikal edilen mevcudiyeti yerine, şimdi sinsi bir sessizlik içerisinde, ne vakit, hangi noktada zayıf varlıkları avlıyacağı (avlayacağı) belli olmıyan (olmayan) iştihalar (arzular) kaim olmuştur. Yaşadığımız günlerde top sesi gibi peşin bir istila vasıtasının sesi kulaklarımızda çınlamadığı için, görüşü eksik olanların sezmekte tereddüt ettikleri tehlikeli hava içerisinde, Türkiye uyanık bulunmaya mecburdur.”*⁸⁰⁵

Yine Peker, “(...) hangi gün şafak sökerken gözlerimizi açtığımız zaman memleket içinde istila kuvvetleri ile çarpışmaya mecbur olacağımızı bilemeyiz. Fakat öyle ihtimaller vardır ki, eğer tahakkuk ederse ihmal edenlere felaket getirir.” demiştir.⁸⁰⁶ Başbakan Peker'in sözlerinden anlaşılacağı üzere Marmara Havzası'nda sıkıyönetimi halen daha devam ettiren Türk karar alıcıları, İDS'nin yarattığı korkuyu atlatabilmiş değildir. Sıkıyönetim kararının ve gençleri halen daha silahaltında bulundurma iradesinin dayandığı karar verme süreci de ‘analojik akıl yürütmeye’ dayanmaktadır. Bu noktada Türk karar alıcılarının kararları, uluslararası ve bölgesel sistemin belirsizliği içerisinde en kötü duruma göre (worst case) planlanmış ve rasyonel karar olmaktan ziyade akıl yürütmeye dayalı bir mantığa dayandırılmıştır. Ancak söz konusu kararın irrasyonel olduğu da ileri sürülmemektedir. Sadece var olan belirsizlikler fayda-maliyet hesabının yapılmasını zorlaştırdığı için alınan kararlar en kötü senaryoya göre alınmış yani kararlarda psikolojik motivasyonlar etkili olmak suretiyle öznel bir rasyonalite sergilenmiştir.

Yine Peker'in Türk Boğazlarının güvenliği için söylediği şu sözler önemlidir:

⁸⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.05.1947, D.8, Y.2, C.5, B.65: 226-227.

⁸⁰⁴ Bkz. (TBMM Zabıt Ceridesi, 28.05.1947, D.8, Y.2, C.5, B.65).

⁸⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.05.1947, D.8, Y.2, C.5, B.65: 251.

⁸⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.05.1947, D.8, Y.2, C.5, B.65: 251.

“(.) tarihin her sayfasında, her parçasında istifade edilecek bir ibret parçası vardır. Nazi ordusunun Danzig meselesini vesile edip, bir karanlık gecenin sabahında, Polonya’ya saldırışı unutulmaz bir ibret sahnesidir. (...) İçinde bulunduğumuz günün, ne Türkiye Polonya’ya, ne de Boğazla(r) Danzig’e benzer. Fakat bizim varlığımızı isteyenler (isteyenler) bir gün hiçbir iradenin önüne geçip menedemeyeceği bir şeye karar verebilir, arkadaşlar.”⁸⁰⁷

Başbakan’ın bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere, her ne kadar kendisi Türkiye ile Polonya’nın ve Boğazlar ile Danzig’in birbirlerinden farklı konular olduğunu bilmesine rağmen aynı akıbeti yaşayabilme ihtimali üzerinde durarak analojik akıl yürüttüğü görülmektedir. Halbuki o dönem nesnel bir tehdit oluşturmeyen Sovyet talepleri, Türk karar alıcıları tarafından bir dış politika riski olarak okunması gerekirdi. Salih Elmas, *“Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı”* isimli kitabında risk ve tehdit ayrımını şöyle yapmaktadır: *“”Temelde her iki kavram da bir "tehlike tanımlaması" yapmaktadır. Aralarındaki temel fark ise bu tehlike tanımlamalarının tehdit eksenli politikalar ile somut verilere, risk eksenli politikalar aracılığıyla ile senaryolar ve soyut kurgulamalara dayandırılarak yapılmasında yatmaktadır.”⁸⁰⁸* Yani tehdit ve risk kavramlarının her ikisi de bir tehlike ile ilişkilendirilmesine rağmen riskler; ölçülemeyen, sonsuz, makul/potansiyel birer tehlike senaryolarıdır. Buna karşılık tehdit ise olası etkisi nispeten hesaplanabilen, ölçülebilen, sınırlı ve sonludur.⁸⁰⁹

Risk ve tehdit kavramlarının birbirinden ayırt edilmesinin en önemli avantajı her ikisine verilecek tepkinin/cevabın farklı olmasıdır. Tehditler güvenlikleştirilirken; riskler Olaf Corry’nin kavramsallaştırdığı üzere riskleştirilir.⁸¹⁰ Güvenlikleştirme yaklaşımının isim babası Barry Buzan, kavramı şöyle açıklamaktadır: *“Güvenlikleştirme, bir şeyin değerli kabul edilen bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit olarak inşa edilmesi ve buna mukabil alınan istisnai tedbirleri desteklemek için kullanılmasıdır.”⁸¹¹* Riskleştirme kavramı ise Olaf Corry tarafından kavramsallaştırılmış olup tehlike nedeniyle vuku bulabilecek olası zararların yönetilmesi için eylem planı hazırlanmasıdır. Buna karşılık güvenlikleştirme yaklaşımı, yönetmekten ziyade değer verilen nesnenin korunması üzerine bir eylem planına işaret eder. Kısacası, riskler yönetilebilirken, tehditler ortadan kaldırılması gerekmektedir.⁸¹²

Bu nedenle, İDS sonrası Sovyet talepleri tehdit olmakta ziyade birer risk olup yönetilecek bir süreç olarak okunmalıydı.⁸¹³ Ancak Türkiye’nin algıladığı öznel karakterli

⁸⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.05.1947, D.8, Y.2, C.5, B.65: 252.

⁸⁰⁸ Elmas, 2013: 74.

⁸⁰⁹ Elmas, 2013: 74; Williams, 2008: 65-66.

⁸¹⁰ Demirkılınc, 2016: 280-282. Riskleştirme kavramı için detaylıca bkz. (Corry, 2012: 235-258.)

⁸¹¹ Buzan, 2008: 107.

⁸¹² Corry, 2012: 247.

⁸¹³ Bin Jiang, risklerin nasıl yönetilebileceğine dair altı yöntem olduğunu söyler. Bu yöntemler şöyledir: i) riski önlemek (*prevent a risk*), ii) riski kabul etmek (*accept a risk*), iii) riskten kaçınmak (*avoid a risk*), iv) riske adapte

tehdit tanımlaması bir beklentiye dayanmakta olup bu beklentiler de karar alıcıların kurgularından ve senaryolarından beslenmiştir. Nitekim yukarıda da aktarıldığı üzere Türkiye'nin sınırlarına konuşlandırılmış bir asker bulunmamakta, son tarih verilmek suretiyle bir antlaşma metni öne sürülmemekte, taciz atışı yapılmamaktadır. Dahası Türk karar alıcılarından bazıları ve ABD'li yetkililer Sovyetlerin saldırı niyetinin olmadığını düşünmektedir. Ancak Türk karar alıcıları, bunu bir risk olarak değil tehdit olarak algılamış ve riski yönetmek yerine Batı ittifakına katılmak suretiyle öznel tehdit değerlendirmelerini ortadan kaldırmak istemiştir.

olmak (*adopt a risk*), v) riski transfer etmek (*transfer a risk*) ve vi) riski göndermek (*migrate a risk*). Detaylıca bkz. (Jiang, 2002: 34).

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİR GRUP OLARAK KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ VE GRUP ÜYESİ OLMAYA ÇALIŞAN TÜRKİYE

İttifaklar askeri ve siyasi yapılar olsa da nihayetinde devletlerden oluşan birer gruptur. Bireylerin yer aldığı her grubun psiko-sosyal bir yönü olduğu gibi bireylerden müteşekkil devletlerin yer aldığı ittifakların da psiko-sosyal bir yönü bulunmaktadır.⁸¹⁴ Ayrıca ittifak konuları her ne kadar füze, tank, top, savunma, saldırı, caydırıcılık vb. sert güç unsurlarının kavramlarıyla ele alınsa da ittifaklar aynı zamanda karşılıklı güven, grup aidiyeti, liderlik, iç grup-dış grup ayrışması gibi pek çok önemli psiko-sosyal motivasyonla ilişkilidir. Nitekim grup içi aidiyet ve grupla özdeşleşme, ittifak içi bağları güçlendirmekte ve müttefiklere yardım etme noktasında daha fazla kamuoyu desteğinin alınmasını sağlamaktadır.⁸¹⁵ Bu nedenle günlük hayatta birey-grup arasındaki ilişki dinamiklerinin benzerini devlet-ittifak arasındaki ilişki dinamiklerinde de gözlemlemek mümkündür. Bu kapsamda NATO da ekonomik anlamda kapitalist ve siyasi anlamda demokratik düzene bağlı bir askeri ittifak olarak Sovyetlere karşı kurulmuş olmakla birlikte temelde benzer algılara, psikolojik motivasyonlara ve çıkarlara sahip olan devletlerin bir araya gelmesidir. Her üye devlet, kendi çekirdek kimliğini NATO/Batı Bloğu geniş grup kimliğinin bir parçası olarak görmüş, grup aidiyeti geliştirmiş, Sovyet yayılmacılığı nedeniyle korku, travma, ötekileştirme gibi benzer psikolojik motivasyonların tesirinde kalmıştır.

Önceki bölümlerde aktarılan Osmanlı geniş grup kimliğinin/çadır bezinin yırtılması ve onarıcı bir lider olarak Atatürk'ün çadır bezinin direği olmak suretiyle bir kimlik oluşturmaya sürecinde olduğu gibi benzer bir süreç daha makro/bölgesel boyutta Batı Avrupa'da da yaşanmıştır. Batı'nın ekonomik olarak kapitalist, siyasi olarak da demokratik olan ülkeleri Sovyetlerin ekonomik olarak komünizm, siyasi olarak da sosyalizm modelini kendi kimlikleri için tehdit olarak algılamıştır. Doğu Avrupa'da birbiri ardına iktidara gelen komünist partiler de Avrupa'nın kapitalist-demokratik geniş grup kimliğinin yani çadır bezinin yırtılmaya başladığı yönünde Batılı ülkelerde kaygı yaratmıştır. Bu süreçte, Batı geniş grup kimliğinin Doğu Avrupa'daki en önemli timsali olarak görülen Çekoslovakya'nın komünist bir ülkeye

⁸¹⁴ Burada kullanılan geniş grup ifadesi, Vamık Volkan'ın toplum düzeyindeki kullanımının dışında Batı Bloğu, NATO, Varşova Paktı, Avrupa Birliği gibi devletlerin bir araya geldiği ve bir grup dinamiğinin olduğu yapılar anlamında kullanılmıştır.

⁸¹⁵ Chu, Ko ve Liu, 2021: 10.

dönüşmesi, çadır bezinin artık çökmekte olduğunu ve çadır bezinin ayakta kalması için bir direğe ihtiyaç duyulduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu noktada da ABD, onarıcı bir lider ülke olarak Batılı devletler tarafından kabul edilmiştir. ABD, gerek ekonomik gerekse askeri yardım ve taahhütlerle bir taraftan Batı Avrupa'nın fiziki güvenliğini sağlarken dolaylı olarak da Batı geniş grup kimliğine yönelik tehditlere karşılık psikolojik güvenlik de sağlamıştır. Elbette ki, bu süreçte de en önemli adımlardan birisi 4 Nisan 1949'da NATO'nun kurulması olmuştur.

İDS sonrası algılanan Sovyet tehdidi Türkiye'nin de geçmiş travmalarının canlanmasına, Rusofobi ile Sevrfofinin tekrardan nüksetmesine ve güvenlik sendromunun yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu süreçte her ne kadar Türkiye'ye diplomatik destek verildiğini/verileceğini göstermesi bakımından Missouri Zırhlısı'nın Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmesi, Sovyetlerle nota alış verişi yapılırken ABD'nin ve İngiltere'nin Türkiye'nin argümanlarına yakın argümanlar sunması ve Truman Doktrini ile Marshall Yardımları kapsamına Türkiye'nin de dâhil edilmesi söz konusu olsa da Türk karar alıcıları arzuladığı güvenlik garantisini elde edememiştir. Yine Sovyet notaları karşında ABD ve İngiltere, Türkiye'ye diplomatik destek vermesine rağmen bu dönemde Türk karar alıcılarınca hiçbir siyasi ve ekonomik destek Türkiye'nin NATO'ya katılmak veya NATO ile ilişkilendirilmiş bir ittifaka dahil olmak gibi arzuladığı güvenlik taahhüdüne eşdeğer olarak görülmemiştir. Böylesi bir konjonktürde Batılı bir güvenlik kaynağı ile birleşmeyi temel dış politika haline getiren Türkiye, 1949 yılında kurulan NATO'ya üye olmak istemiş, hatta kimlik-aidiyet çerçevesinde NATO üyesi olmayı kendisi için bir hak olarak görmüştür. Ancak NATO ilk kurulduğunda üye olarak Türkiye'nin alınmaması Türk karar alıcılarının hayal kırıklığına uğramasına, izolasyon kompleksine kapılmasına ve göreceli yoksunluk hissetmesine neden olmuştur. Buna rağmen Türkiye, bu psikolojik duygu ve düşüncelerin tesiriyle Batı Bloğu'ndan uzaklaşmamış aksine ABD/NATO ile müttefik olmayı daha da çok arzulamış ve ittifaka dahil olmak ya da ittifakla farklı bir model üzerinden ilişkilendirilmek için girişimlerini sürdürmüştür.

Bu kapsamda Türkiye, 11 Mayıs 1950 tarihinde (CHP iktidarı döneminde) NATO'ya üyelik başvurusunda bulunmuş ancak başvurusu kabul edilmemiştir. Buna karşılık patlak veren Kore Savaşı, Türkiye'nin hem kendisinin önemli olduğunu göstermesi hem de Batı geniş grup kimliği içerisinde kendi çekirdek kimliğinin yer aldığını Batılı devletlere kabul ettirmesi bakımından önemli bir fırsat olmuştur. Türk dış politikasında bir konformite örneği olan Kore Savaşı'na asker gönderme kararı, Türkiye'nin ABD ve NATO için ne kadar önemli olduğunun anlaşılmasını sağlamıştır. BM çağrısı doğrultusunda savaşa katılma kararı alan Türkiye, 1 Ağustos 1950 tarihinde (DP iktidarı döneminde) ikinci kez NATO'ya üye olmak için başvuruda

bulunmuş ancak yine üye olarak kabul edilmemiştir.⁸¹⁶ Lakin ABD, Kore Savaşı'nın ikinci yılında Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını kendi çıkarları için uygun olduğunu düşününce Türkiye'nin ittifaka katılabilmesi mümkün olmuştur. Türkiye'nin ittifaka katılımı da sadece algılanan Sovyet tehdidinin dengelenmesine hizmet etmemiş aynı zamanda Türkiye'nin her anlamda tüm sorunlarına çare olacağını düşündüğü bir psikolojik güven ve rahatlık da sunmuştur. Böylelikle uzun yıllar boyunca elde edilmek istenen Batılı bir güvenlik kaynağı ile birleşme hayali sonunda gerçek olmuş ve Türkiye'nin psikolojik düzeydeki gerilimlerini dindirmesi bakımından bu müttefiklik ilişkisi, -Psikoloji disiplinin terminolojisiyle ifade etmek gerekirse- mükemmel seviyede bir "terapötik ittifak"⁸¹⁷ etkisi yaratmıştır.

Bu arka plandan hareketle, bu bölümde öncelikle İDS sonrası Türkiye'nin yaşadığı gerileme ve bu gerileme nedeniyle Batılı bir dış yetke ile bağlanma çabasına değinilmiştir. Ardından NATO'nun kuruluş aşamasında Türkiye'nin ittifaka katılamamasının Türk karar alıcıları üzerinde yarattığı hayal kırıklığı ve göreceli yoksunluk hissi irdelenmiş ve bu karmaşık duyguların neden Türkiye'nin Batı Bloğu'na daha fazla yakınlaşmasına sebebiyet verdiği tartışılmıştır. Ardından Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker gönderme kararı 'konformite', 'sosyal etki' ve 'Sistemi Meşrulaştırma Kuramı' çerçevesinde analiz edilmiştir. Son olarak, Türkiye'nin Batı Bloğu için neden stratejik öneme sahip olduğu ve Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinin Türkiye-ABD/NATO müttefiklik ilişkisinde nasıl terapötik ittifak etkisi yarattığı tartışılmıştır.

5.1. Gerileme Yaşayan Türkiye'nin Batılı Bir Dış Yetke ile Bağlanma Çabası

Gerileme (*regresyon*), bireyin yaşadığı bir tehlike, endişe ya da korku durumunda erken gelişim evrelerindeki ruhsal beklentilerine, isteklerine, korkularına ya da bunlarla ilişkili zihinsel savunma düzeneklerine dönmesidir.⁸¹⁸ Sosyal ve duygusal gelişimin düz bir hat üzerinden ilerlemediğini belirten Nancy McWilliams, bireylerin kimi durumlarda bir savunma mekanizması olarak "*daha önceki bir olgunlaşma devresinin içerdığı alışkanlıklara*" geri dönebileceklerini belirtir.⁸¹⁹ Gerileme yaşayan birey anksiyete, örselenme, tehdit ya da stres karşısında mevcut durumdan kaçınmaya çalışmaktadır. Gündelik yaşam içerisinde insanlar belirli dönemlerde gerilemeler ve ilerlemeler yaşamakta olup önemli olan yaşanan gerilemenin

⁸¹⁶ Alacakaptan, 1983: 27.

⁸¹⁷ Terapötik ittifak (*therapeutic alliance*), "*terapist ile hasta arasındaki ilişkinin doğasını açıklamak amacıyla*" Psikoloji disiplini içerisinde geliştirilen bir kavramdır (Soygüt, 2004: 64). Söz konusu kavram ilerleyen başlıklarda detaylıca ele alınmıştır.

⁸¹⁸ Volkan, 2012: 15-16.

⁸¹⁹ McWilliams, 2013: 147.

kısa sürmesi ve akabinde bir ilerleme ile devam edilmesidir. Ancak yaşanan gerilemeler uzun soluklu bir hal almaya başlarsa o zaman bir takım psikolojik sorunların da ortaya çıkması muhtemeldir.⁸²⁰ Bu noktada gerilemeyi kötü ya da iyi bir şey olarak adlandırmak yerine insani bir davranış olarak görmek daha doğru olacaktır.⁸²¹ Volkan, örnek olması açısından bir bireyin yaşadığı gerilemeyi şöyle aktarır:

“Şimdi bir tanıdığın kaza sonucu ölüm haberini duyan ve akşam olup da evine gittiğinde yatağın altında tehlikeli şeyler bulunduğunu aklına getiren ve anksiyete yaşayan bir yetişkini düşünelim (gerileme). Ölüm haberi ondaki, çocukluk çağına ait, belirli bazı iç tehditleri uyandırmış ve o bir süre, endişesini denetlemek için yatağın altına bakmaktan kaçınan anksiyeteli bir çocuk gibi davranmıştır.”⁸²²

Volkan’a göre geniş gruplar da korku, endişe, stres anında bireyler gibi gerileme emareleri gösterebilmektedir.⁸²³ Nasıl ki gerileme dönemlerinde bireyin çocukluk dönemindeki bağımlılık istekleri yeninden uyarılıyorsa, benzer şekilde gerileme yaşayan geniş grupların da kendilerini idare etme yetenekleri zayıflayıp güçlü ve bilgili liderlerin etrafında toplanma arzusu artmaktadır.⁸²⁴

Tıpkı Volkan’ın geniş grup gerilemesinde bahsettiği gibi İDS sonrasında gündeme gelen Sovyet talepleri ve yakın coğrafyasında meydana gelen önemli gelişmeler nedeniyle kendisini belirsiz bir dış ortamda bulan Türkiye de travmaların, fobilerinin ve güvenlik sendromunun etkisi altında gerileme yaşamıştır. Bu dönemde sadece Türkiye değil benzer şekilde Batı Avrupa ülkeleri de gerilemeye maruz kalmıştır. Ancak Türkiye’nin gerilemesi, Sovyet talepleri sonrası eski travmaların ve fobik korkuların canlanmasına dayanırken, Batı Avrupa devletlerin gerilemesi büyük can ve mal kayıplarına -yani kitlesel örselenmeye- dayanmaktadır. Volkan, kitlesel örselenmeye dayalı yaşanan gerilemeler hakkında şöyle demektedir:

“Kitlesel bir örselenmeye –ki bunun içinde çok fazla can ya da mal kaybı, prestij kaybı ve bazen bir başka grup tarafından aşağılanma yer alabilir.- karşılaşılan bir toplumda ortaya çıkan geniş grup gerilemesi, grubun ve liderinin ortak grup kimliklerini sürdürmeye, korumaya, yeniden biçimlendirmeye ya da onarmaya yönelik çabalarını yansıtır.”⁸²⁵

Volkan, geniş grup gerilemelerinde gözlemlenen yirmi adet belirtiden bahseder. Ancak bu süreçlerin tamamının gerileme yaşayan gruplarda ortaya çıkmasının beklenmediğini de

⁸²⁰ Volkan, 2012: 80.

⁸²¹ Volkan, 2012: 15-16.

⁸²² Volkan, 2012: 80.

⁸²³ Volkan, 2012: 15-16.

⁸²⁴ Çevik ve Ceyhun, 2011: 38.

⁸²⁵ Volkan, 2012: 83. Travmatik olayların toplumların kolektif bir duygu etrafında nasıl toplanmalarına hizmet ettiğini gösteren bir çalışma için bkz. (Hutchison, 2010: 65-86).

ekler.⁸²⁶ Söz konusu yirmi belirtiden konumuzla alakalı olanlara bakıldığında; i) geniş grup gerilemelerinde grup üyelerinin bireyselliklerini yitirdikleri, ii) grubun gözü kapalı biçimde liderin çevresinde toplandığı, iii) grubun iç grup-dış grup şeklinde biz-öteki ayrımı yaptığı, iv) grubun kendi ortak ahlak ve inançlarına uymayanlara karşı cezalandırıcı bir tutum sergilediği ve v) grubun coğrafi sınırlarının ikinci bir deri (insan derisi) olarak kabul edilmeye başlandığı görülmektedir.⁸²⁷

Volkan'ın bahsettiği yukarıdaki gerileme belirtileri, İDS sonrası hem Türkiye'de hem de Batı Avrupa ülkelerinde gözlemlenmiştir. Nitekim nasıl ki grup üyeleri bireyselliklerini yitiriyorsa bu ülkeler de bir ittifak çatısı altında -yani Batı Bloğu içerisinde- geniş grup kimliklerine sarılmışlar ve NATO üyesi kimliği adıyla bir aidiyet geliştirmişlerdir.⁸²⁸ Hem Türkiye'de hem de Batı Avrupa ülkelerinde iç grup-dış grup şeklinde ötekileştirme süreci ise demokrasi-otoriter ve liberal-komünist şeklinde ayrım yapılmasıyla gerçekleşmiştir. Grubun ortak ahlak ve inançlarına uymayanlara karşı cezalandırıcı bir tutum sergilenmesi de komünistlerin tutuklanması ve damgalanmasıyla yaşanmıştır. Ayrıca Volkan'ın bahsettiği grubun coğrafi sınırlarının ikinci bir deri olarak kabul edilme emaresi de Batı Bloğu topraklarının (özellikle de NATO Antlaşması'nda belirtilen toprakların) ikinci bir deri gibi kabul edilmeye başlanmasıyla gözlemlenmiştir.⁸²⁹

Bu dönemde Türkiye'nin yaşadığı gerileme belirtilerini ise Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın şu sözlerinden anlamak mümkündür:

“Aziz arkadaşlar, Müşahade ve temaslarımdan edindiğim intiba yine şudur ki geçen Sonbahardan bugüne kadar Avrupa'da gerginliğin azaldığını gösteren hiçbir alâmet yoktur. Esefle söylemek lâzımdır ki dünya ikiye ayrılmış olmakta devam ediyor ve ayrılık gitgide artıyor. ‘Soğuk harb’ veya ‘Ateşsiz harb’ adı verilen barışsız sulh bütün şiddetini muhafaza ettiği gibi, gerçek bir sulhun Avrupa milletlerini ne zaman ve ne suretle huzur ve rahata kavuşturacağını hiç kimse kestiremiyor. Bu halin süregelmesinden, en fazla zarar gören Türkiye'dir. Dünyanın bu karışık durumunda Türkiye'nin zerre kadar mesuliyet payı

⁸²⁶ Gerileme süreçlerinde gözlemlenen yirmi adet işaret ve belirtilerin tam listesi ve detayları için bkz. (Volkan, 2012: 86-126).

⁸²⁷ Volkan, 2012: 86-88.

⁸²⁸ Hatta Avrupa'da 1952 yılında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu zamanla Avrupa Birliği'ne evrilmiş ve ulusüstü bir kimlik oluşturulmuştur.

⁸²⁹ Bu noktada NATO'nun sınırlarını, Batı Bloğu geniş grubunun ikinci bir derisi olarak tanımlamak mümkündür. Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 6. maddesine göre ittifakın sınırları şöyledir: “Madde 5 açısından, Taraflardan bir ya da daha çoğuna karşı silahlı saldırı, aşağıdakileri de kapsar: - Tarafların Avrupa ya da Kuzey Amerika'daki topraklarına, Fransa'nın Cezayir Bölgesine, Türkiye topraklarına veya Taraflardan herhangi birinin egemenliği altında olan ve Yengeç Dönencesi'nin kuzeyinde yer alan adalara yapılan silahlı saldırı - Bu topraklarda ya da bu toprakların üzerindeki hava sahasında bulunan, ya da Antlaşma'nın yürürlüğe girdiği tarihte Taraflardan herhangi birinin işgal kuvvetlerinin üslenmiş bulunduğu herhangi bir Avrupa toprağında veya Akdeniz'de, ya da Yengeç Dönencesi'nin kuzeyindeki Kuzey Atlantik bölgesinde bulunan Tarafların herhangi birine ait kuvvetlere, gemilere, ya da uçaklara yapılan silahlı saldırı.”

https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr (erişim tarihi: 12.03.2022).

olmadığı halde, bu emniyetsizlik havası karşısında Avrupa'da en ağır müdafaa yüküne katlanmak zorunda bulunan tek millet Türk milletidir.”⁸³⁰

Bu gerileme sürecinde iç grup-dış grup ötekileştirme belirtileri ise 8. Dönem DP İstanbul Milletvekili Fuad Köprülü'nün şu sözlerinden anlaşılabilir:

“Arkadaşlar, bugün dünyanın iki cepheye ayrılmış bulunduğu ve bunlardan birisinin sulh ve demokrasi cephesi, ötekinin de emperyalist tecavüz cephesi olduğu bir hakikattir. Biz istiklâl harbizimi muvaffakiyetle bitirdiğimizden beri takip ettiğimiz dış siyasete tamamiyle sadık kalarak daima demokrasi cephesinde, sulh cephesinde, yer aldık; milletlerin karşılıklı bir anlayışla birbirlerinin topraklarına, menfaatlerine göz dikmiyerek dostça yaşamaları yolunu takip eden bir siyasetin taraftarı olduk. Bu gün de aynı siyaseti takip ettiğimizi görmekle iftihar edebiliriz.”⁸³¹

Bu süreçte gerileme yaşayan ve belirsizliği öngörülebilir hale getirmek isteyen Türkiye için ABD ve NATO ittifakı en önemli dış politika seçeneği olarak belirmiştir. Nitekim 16 Mart 1949 tarihli meclis oturumunda 8. Dönem CHP Aydın Milletvekili Mazhar Germen, *“İngiltere ile ittifak ve Amerika ile sıcak dostluk Türkiye için en aydınlık bir yol olmaya devam edecektir.”⁸³²* demek suretiyle ABD'yi ve İngiltere'yi kurtarıcı olarak görmektedir. Bu hususta Volkan, gerileme yaşayan grupların bir lider/kurtarıcı etrafında toplanma motivasyonuna ilişkin olarak şöyle demektedir: *“Bir grubun üyelerinin temel güven duygusu bir kez sarsıldı mıydı, çizgisinden sapar ve onun yerini ‘körü körüne güven’ alır. Bu gibi toplumsal gerileme durumlarında liderlerin görüşlerini ve gösterdikleri yönü, yapıcı ya da yıkıcı olduklarına bakmaksızın takip etme eğiliminde oluruz.”⁸³³*

Gerileme yaşayan toplumlarda liderler önemli rol oynamakta olup eğer lider güçlü ise ve gelişmeye dönük motivasyonlara sahipse toplum da gerilemenin akabinde ilerlemeye başlayacaktır.⁸³⁴ Volkan, Kıbrıs Adası'nı incelediği *“Kıbrıs: Savaş ve Uyum-Çatışan İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi”* adlı çalışmasında, Kıbrıslı Türklerin kuşatma altındayken Rum baskısı altında gerileme yaşadıklarını ve gerileme nedeniyle bir lider, ideal bir örnek, bir kahraman figürü yani kısacası bir kurtarıcı aradıklarını belirtir. Ağustos 1964'te Türk uçaklarının bombardımanı sonrası Kıbrıslı Türklerin Türkiye'yi bir *“kurtarıcı”* olarak gördüğünü ve bir dış yetke olarak Türkiye'nin Kıbrıslı Türklerin zihinlerinde *“idealleştirilmiş*

⁸³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 16.03.1949, D.8, Y.4, C.17, B.56: 31.

⁸³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 16.03.1949, D.8, Y.4, C.17, B.56: 34.

⁸³² TBMM Zabıt Ceridesi, 16.03.1949, D.8, Y.4, C.17, B.56: 33.

⁸³³ Volkan, 2012: 17. Volkan, geniş grup üyelerinin hepsinin aynı ruhsal duruma sahip olmadıklarını, gerileme, temel güven duygusunun sarsılması, lidere körü körüne itaat gibi durumların çoğunluk tarafınca paylaşıldığını ve gruba yönelik baskı arttıkça ve grup daha fazla stres altında kaldıkça grup üyeleri arasındaki bireysel düşünme ve hissetme farklılıklarının giderek azaldığını belirtmektedir (Volkan, 2012: 17-18).

⁸³⁴ Volkan, 2012: 84.

dış yetke” olarak nitelendirildiğini belirtir.⁸³⁵ Türkiye de algıladığı Sovyet tehdidi ve sistemdeki belirsizlik nedeniyle bir kurtarıcıya yani dış yetkeye bağlanma ihtiyacı duymuştur. Bu süreçte gerileme yaşayan Türkiye, tıpkı NATO üyesi olan/olmak isteyen diğer Batı Avrupa ülkeleri gibi o dönem ideal ve bütünleştirici bir yetkenin yanında olmayı -yani İngiltere ve ABD ile müttefiklik ilişkisi kurmayı- istemiştir. Nitekim dönemin ABD Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, Türkiye’nin Batı ile güvenlik bakımından bağlaşıklık olması hususundaki görüşlerini Türk Dışişleri Bakanlığı’na şu sözlerle aktarmıştır:

*“(...) bugün ben, yarın benden sonra Amerika’ya gelecek yeni Büyükelçi arkadaşlarım, Türkiye’yi, güvenlik bakımından Batı ile kader ortaklığına eristirecek Pakta, yeni formüller kullanarak, yeni metotlar, yeni yeni tecrübeler edinerek, behemehal girmeye çalışacağız.”*⁸³⁶

O dönem Türkiye’nin ABD’yi bir kurtarıcı/ideal lider olarak görmesi ile ABD’ye yönelik sempatisi arasında da pozitif bir korelasyon vardır. Çünkü hem İDS esnasında hem de savaş sonrası dönemde, ABD’nin Türkiye’deki imajı oldukça iyidir. Örneğin, ABD Başkanı Roosevelt’in 12 Nisan 1945 tarihinde vefat etmesi Türkiye’de büyük bir üzüntüyle karşılanmıştır. Bu hususta 13 Nisan 1945 tarihli Tanin Gazetesi’nde şu satırlara yer verilmiştir: *“Roosevelt’in şahsında yalnız büyük Amerikan milleti değil, şu perişan ve talihsiz insanlık da en büyük evlatlarından birini kaybetmiştir.”*⁸³⁷ Gazetelerde geniş yer bulan Roosevelt’in ölümü hakkında Cumhurbaşkanı İnönü de şöyle demiştir: *“Bugün Birleşik Amerika milletleri en değerli bir vatandaşlarını, bütün insanlık alemi asil ve büyük bir evladını, Türk milleti kıymetli bir dostunu kaybetmiş bulunuyor.”*⁸³⁸ Yine 14 Nisan’da, Roosevelt’in ölümünden iki gün sonra, gazete manşetlerinde duygusal başlıklara yer verilmiştir. TBMM’nin bir dakikalığına Roosevelt için saygı duruşunda bulunduğunu belirten Cumhuriyet Gazetesi, *“Bütün Türkiye Derin Bir Teessür İçerisinde”* başlığı atarken⁸³⁹, Son Posta Gazetesi’nin manşetinde ise *“Rusvelt’in Ölümü Bütün Medeni Alemleri Derin Bir Yas İçinde Bıraktı”* denilmiştir.⁸⁴⁰ Görüldüğü üzere Başkan Roosevelt ile medeniyet iç içe görülmüş ve Roosevelt’in şahsında ABD bir medeniyet timsali olarak benimsenmiştir. Dahası Başkan Roosevelt’in ölümünden bir yıl sonra bile Türkiye’de adı zikredilmeye devam etmiştir. 8 Mayıs 1946 tarihinde Meclis’te BM Yardım ve Kalkınma İdaresine İştirak Edilmesi ve Yardımda Bulunulması Hakkında Kanun Tasarısı görüşüldüğü birleşimde Başbakan Şükrü Saraçoğlu, ABD Büyükelçisinin eğer Türkiye 4.5

⁸³⁵ Volkan, 2008: 114.

⁸³⁶ Erkin, 1986: 25-26.

⁸³⁷ “Reis Roosevelt Öldü”, *Tanin*, 13.04.1945.

⁸³⁸ Milli Şefimiz Amerikan Milletine Başsağlığı Diledi”, *Vakit*, 14.04.1945.

⁸³⁹ “Bütün Türkiye Derin Bir Teessür İçerisinde”, *Cumhuriyet*, 14.04.1945.

⁸⁴⁰ “Rusvelt’in Ölümü Bütün Medeni Alemleri Derin Bir Yas İçinde Bıraktı”, *Son Posta*, 14.04.1945.

milyon ABD Dolarını peşin öderse Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu kapsamında Türkiye'nin tüm borçlarını sileceğini belirttiğini aktarıp savaş yıllarında büyük adam olarak nitelendirdiği Roosevelt'in adı geçen yasa ile büyük bir eser yarattığını ifade etmiştir.⁸⁴¹ Yine aynı birleşimde CHP İçel Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver de ABD'nin bir süreliğine dünya siyasetinden çekilmesinin çok feci sonuçlar doğurabileceğini belirtip şöyle demiştir:

*“Milletler hâlâ ıstırap içinde, milletler hâlâ yarına endişe ile bakıyor. Işık nereden geliyor? Bu ışığın bir menbaı var: Yine Amerika. Ümit nereden geliyor? Amerika'dan. Güven nereden geliyor? Amerika'dan. (...) Milletler arasında mesafeler vardır. Toprak veya deniz mesafeleri. Fakat diğer bir bakıma göre mesafe yoktur. Amerika toprak olarak uzaktır; Amerika ne kadar yakındadır, Amerika aramızdadır, Amerika her taraftadır.”*⁸⁴²

Aynı birleşimde CHP Milletvekili Muhittin Baha Pars da Roosevelt'i bir “peygamber gibi temiz ve kusursuz” olarak tanımlamış ve ABD hakkında şu dikkat çeken ifadeleri dile getirmiştir:

*“Dünya müthiş bir felâket içinde çırpınıyordu. Avrupa esaret altına girmiş bulunuyordu. İngiltere bombalanıyordu. Havfu dehşet içinde çırpınan insanlar gözlerini bir yere çevirmişlerdi. Kalbleri yasla, gözleri yaşla dolu idi. Bir ses, yalnız bir ses beşeriyeti felâketten kurtarabilecekti. Kulaklar o sesin geleceği tarafa, gözler oradan uzatılacak ele müteveccih. Bu ses nihayet Amerika'dan Peygamber gibi temiz ve kusursuz olan Büyük İnsanın, Büyük Rozvelt'in sesi olarak ufuklarda aksetti.”*⁸⁴³

Roosevelt'in ölümünden sonra Başkan olan Başkan Yardımcısı Harry Truman'a da Türklerin yaklaşımı oldukça pozitifdir. Hatta Truman'ın 1948 yılındaki Başkanlık seçimlerini kazanması Türk Dışişleri Bakanlığı'ndaki raporlara şu şekilde yansımıştır:

*“Başkan Truman harpsonrasının güç anlarında Türkiye'nin durumunu, azimli hareketinin ve fedakarlıklarının değerini hakiki değeri ile takdir etmiş, ona Amerika'nın dostluk ve yardım elini uzatmıştır. Bu itibarla hepimizin içten sevdiğimiz ve Türk dostu bildiğimiz Başkan Truman'ın seçim neticesinde parlak bir zafer kazanmış olmasını hususi bir sempati ile karşıladık. Filhakika Demokrat Partinin seçim platformunda Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak yardım sarahaten kaydedilmiş bulunmaktadır. Bu bakımdan da seçimin Demokrat Parti tarafından her bakımdan kazanılmış olması bizim için ayrı bir memnuniyet mevzuudur.”*⁸⁴⁴

Ayrıca bu dönemde gerileme yaşayan Türkiye'nin ABD ve NATO ittifakı seçeneğini bir kurtuluş olarak görmesinde “bulunabilirlik kısa yolu” ya da “analojik benzeşim kurma” kavramlarıyla açıklanabilecek olan geçmiş yaşantılarda edinilen tecrübelerin de yardımcı olduğu söylenebilir. Daha öncede belirttikdiği üzere, analojik (benzeşimsel) ya da diğer bir deyişle analog akıl yürütme, yeni durumların geçmişteki benzer durumlarla karşılaştırılması ve

⁸⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 08.05.1946, D.7, Y.4, C.23, B.48: 23.

⁸⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, 08.05.1946, D.7, Y.4, C.23, B.48: 27.

⁸⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, 08.05.1946, D.7, Y.4, C.23, B.48: 30.

⁸⁴⁴ TDA, 571-35049-138242-2. Burada bahsi geçen Demokrat Parti, ABD siyasal sistemindeki partidir.

o durumlarda edinilen tecrübelerle göre değerlendirilip bir çıkarımda bulunulmasını ifade eder. Analogik akıl yürütmeye dayalı olarak karar alınması uluslararası politikada sıklıkla yaşanabilmektedir.⁸⁴⁵ Karar alıcılar genellikle yüksek düzeyde belirsizlik içeren durumlarda ya da sıra dışı bir durumla karşılaşıldığında analogik akıl yürütmeye meyillidir.⁸⁴⁶ Nitekim Yuen Foong Khong, “Savaş Benzetmeleri” adlı kitabında ABD’nin Kore’den Haziran 1949’da askerlerini çekmesi sonrası komünistlerin Güney’e saldırması ve akabinde ABD’nin Güney’i kurtarmak için harekete geçmesi analogisinin Vietnam’a müdahale kararının alınmasında etkili olduğunu belirtir.⁸⁴⁷ Ancak geçmiş deneyimlerde kullanılan çözüm metodunun karşılaşılan yeni durumlar için sakıncalı olabileceği uyarısında bulunan Houghton, bulunabilirlik kısa yolu hakkında şunları söylemektedir:

“İnsanlar ‘bulunabilirlik kısa yolu’nu kullandıklarında ise bir şeyin benzerliğini hesaba katarken kendilerinde bilişsel olarak ne derece mevcut olduğuna bakarlar. Genel olarak, bir şey zihninizde mevcuttur çünkü yakın bir zamanda gerçekleşmiştir veya bizde unutamayacağımız kadar kötü bir deneyim ile iz bırakmıştır. 2. Dünya Savaşı ve Vietnam deneyimleri özellikle Birleşik Devletler’in dış politika karar vericileri için canlılığını korumaktadır ve yeni durumlar büyük oranda bu iki deneyimle karşılaştırılma eğilimindedirler. Bu ise açık bir biçimde ‘bilim dışı’dır çünkü yakın zamanda gerçekleşmiş veya bizde özel etkiler bırakan durumlara başvurmak olasılığı hesaplamada oldukça zayıf bir metottur.”⁸⁴⁸

Bu durum, Türk atasözleri içerisinde “Dünkü güneşle bugünkü çamaşır kurutulmaz” ya da Heraklitos’un “Aynı nehirde iki kez yıkanmaz” sözündeki anlamlara karşılık gelmekte olup her durumun nev-i şahsına münhasır özelliği bulunmaktadır. Bu nedenle de geçmiş yöntemlerin gelecekteki sorunlara her zaman çözüm üreteceğini beklemek naiflik olacaktır. İttifak konusu özelinden bakıldığında, her ne kadar tüm dış tehditler birbirlerine benzer gibi gözükseler de tehditlerin algılandığı uluslararası konjonktür ile tehditleri algılayan devletlerin ulusal konjonktürü geçmişe kıyasla farklılık içerecektir. Buna rağmen bireylerin ve grupların karşılaştıkları yeni bir soruna karşı neden kısa yollar kullandığını ve analogik akıl yürüterek çözüm bulmaya çalıştıkları hususunda Volkan önemli bir açıklama getirmektedir. Yazar, her bireyin çocukluktan yetişkinliğe kadar pek çok aşama içerisinde gelişim gösterdiğini, her aşamada “zihni aletler” geliştirip kullandığını ve karşılaştığı stres verici durumdan kurtulmaya çalıştığını belirtir. Bir stres altında kalan bireyin de karşılaştığı duruma karşı cevap veremediğinde gerileme yaşadığını yani gelişim aşamasındaki bir önceki evreye geri döndüğünü ifade eder. Bu dönüşün amacı da geçmişte kullanılan zihni alete tekrardan

⁸⁴⁵ Houghton, 2015: 142.

⁸⁴⁶ Houghton, 2015: 143.

⁸⁴⁷ Khong, 1992.

⁸⁴⁸ Houghton, 2015: 136-137.

başvurmaktır.⁸⁴⁹ Nasıl ki gerileme yaşayan bir birey eski alışkanlıklarına ve savunma düzeneklerine geri dönüyorsa, Türkiye de algıladığı Sovyet tehdidi ve belirsiz uluslararası sistem nedeniyle eski alışkanlıklarına ve savunma düzeneklerine geri dönmüştür. Osmanlı Devleti'nin zayıflama dönemlerinde en sık başvurulmuş savunma düzeneği de algılanan tehdidin dışarıdan dengelenmesidir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin dış politikada algıladığı tehditlere ve bu tehditlere karşı dış politika tutumuna bakıldığında analojik akıl yürütmenin Osmanlı dış politikası için ne kadar önemli bir araç olduğu görülecektir. Osmanlı Devleti, algıladığı Rus tehdidine karşı 1878 yılına kadar İngiltere ile, 1878 yılından sonra ise Almanya ile ittifak kurmuştur. Milli Mücadele yıllarında da algılanan Batı ve özellikle İngiltere tehdidine karşı da Sovyetlerle tarafsızlık ve dostluk bağlamında ittifak kurulmuş ve maddi yardım alınmıştır. Ayrıca bu durum Osmanlı Devleti'nin halefi olan Türkiye Cumhuriyeti için de geçerli olmuş ve Milli Mücadele sonrasında Akdeniz'de algılanan İtalyan tehdidine karşı da bu kez İngiltere ile ittifak kurulmuştur.⁸⁵⁰

Böylelikle gerileme yaşayan Türkiye, hem bir dış yetke ile bağlanma arzusu hem de analojik akıl yürütmesi sonrası ABD/NATO ile müttefik olmak istemiştir. Ancak NATO'nun kuruluş sürecinde Türkiye'nin ABD'ye ve dolaylı olarak da NATO'yu kuracak ülkelere yönelik ilgisi bir süre boyunca platonik olmuştur. Türkiye, tıpkı Batılı devletler gibi Sovyet tehdit algısıyla benzer psikolojik motivasyonlara sahip olmasına ve kendi çekirdek kimliğini Batı'nın geniş grup kimliği içerisinde görmesine rağmen -bir sonraki bölümde detaylıca aktarıldığı üzere- Batılı devletler Türkiye'yi kendi geniş grup kimliklerinin bir parçası olarak görmemiştir.

5.2. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne Girme Ümitlerinin Boşa Çıkması: Hayal Kırıklığının ve Göreceli Yoksunluk Hissinin Yaşanması

NATO'nun kuruluş sürecinde ittifaka hangi ülkelerin dâhil edileceği ve ittifak sınırlarının nerede son bulacağı hususunda kurucu ülkeler arasında önemli tartışmalar yaşanmıştır.⁸⁵¹ Bu dönemde NATO'nun kurucu ülkeleri, konuya kendi ulusal güvenlikleri ve

⁸⁴⁹ Volkan, 1999: 39.

⁸⁵⁰ Armaoğlu, 2010: 626.

⁸⁵¹ NATO'nun kuruluş aşamasında ittifakın sınırlarının tespitine ilişkin büyükelçiler arasında gerçekleştirilen toplantıda İngiltere'nin Vaşington Büyükelçisi Sir Oliver Franks, İtalya'nın Atlantik Bölgesi'ne olan uzaklığı ve ittifaka hatırı sayılır bir güç katkısı olmayacağı gerekçesiyle Birleşik Krallık'ın İtalya'nın pakta dahil edilmesine karşı olduğunu belirtmiştir. Ancak Franks, İtalya, Yunanistan ve Türkiye'nin pakt ile ilişkilendirilmesini ve kendilerini dışlanmış hissetmemeleri için onlara güvence veren bir protokol imzalanması gerektiğini de eklemiştir. Fransa'nın Vaşington Büyükelçisi Henri Bonnet ise Cezayir'in Fransa'nın bir parçası olduğunu ve Alaska ile Florida'nın ABD için değeri ne ise Cezayir'in de Fransa için değerinin o olduğunu belirtmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Robert Lovett ise ittifakın sınırlarının Afrika kıtasına uzanması durumunda ittifakı sınırlandırmanın zor olacağını ve paktın sınırlarının çok genişlemesi durumunda ABD Kongresi'nin ittifaka katılmayı kabul etmeyebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca toplantıda Türkiye ve Yunanistan'ın pakta dâhil

çıkarları doğrultusunda yaklaştığından ittifakın başlangıçtaki sınırlarının mümkün olduğunca dar olması amaçlanmıştır. Kurulacak ittifaka dâhil olmak isteyen Türkiye ise niyetini açıkça belirtmiş ve neredeyse her diplomatik temasta Türkiye'nin neden ittifak içerisinde yer alması gerektiğine ilişkin argümanlar ortaya koymaya çalışmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin Vaşington Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur, ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Robert Lovett ile 21 Temmuz 1948 tarihinde gerçekleştirdiği görüşmede kurulacak ittifaka Türkiye'nin dâhil edilip edilmeyeceğine yönelik ABD'nin tutumunu öğrenmek istemiştir. Baydur, Türkiye'ye yapılan yardımların kendisini savunması için yeterli olmadığını ve ABD'nin sadece Batı Avrupa ülkeleri ile pakta girmesi durumunda Türkiye'ye yönelik ABD yardımlarının sınırlı olduğuna dair Sovyetlerin çıkarımda bulunabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin durumunun özel olduğunu, hâlihazırda Sovyetlerin Türkiye'den toprak taleplerinin sürdüğünü ve ABD tarafından Türkiye'ye hukuki garanti verilmediği sürece Türkiye'nin güvende olamayacağını da belirtmiştir. Bunun üzerine Lovett ise Batı Avrupa ittifakının genişletilip Türkiye'nin dâhil edilmesi durumunda bu kez Hindistan'ın ve ardından da Çin'in ittifakla ilişkilendirilmesinin konuşulmaya başlanabileceğini ve bu durumun Vandenberg Kararı'ndaki bölgesel düzenleme fikriyle çelişeceğini ifade etmiştir.⁸⁵²

25 Kasım 1948 tarihinde de Dışişleri Bakanı Vekili Tahsin Bekir Balta, Türkiye'nin kurulması planlanan NATO'ya üye olmak istediğini ABD'nin Ankara Büyükelçisi George Wadsworth'a iletmiştir. Balta, NATO gibi bir oluşuma Türkiye'nin katılmamasının Türk insanında hayal kırıklığı yaratacağını ve bölgede olası saldırgan adımları cesaretlendirebileceğini belirtmiştir. Ayrıca Akdeniz'i kapsayacak şekilde Portekiz ve İtalya'nın dâhil olma ihtimalinin olduğu bir pakt içerisinde Akdeniz savunması kapsamında Türkiye'nin de yer alması gerektiğini söylemiştir.⁸⁵³ Türkiye'nin bu talebine cevaben ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'ne gönderilen 15 Aralık 1948 tarihli

edilmemesi yönünde görüş bildirilmiştir (FRUS, 1948, Western Europe, Volume III, Document 197, 22.12.1948). NATO'nun kuruluşuna giden süreçte Türkiye'nin ittifaka katılmaması gerektiğine dair ABD, İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg hem fikir olmasına rağmen BAB tarafından Türkiye ve Yunanistan'a güvenlik garantisi verilebileceğine yönelik fikirler ortaya atılmıştır. Buna karşılık, bu fikir Büyükelçi Erkin tarafından eleştirilmiş ve BAB'ın kendini koruyamayıp ABD garantisine ihtiyaç duyduğu bir konjonktürde Türkiye ve Yunanistan'a garanti vermesinin inandırıcı olamayacağı dile getirilmiştir (Erkin, 1986: 41).

⁸⁵² FRUS, 1948, Western Europe, Volume III, Page 196-198, 21.07.1948. Yunanistan'ın Vaşington Büyükelçisi, aralarında Yunanistan'ın da yer aldığı Akdeniz ülkelerinin NATO'ya dâhil edilme olasılığını öğrenmek için ABD Dışişleri Bakanlığı'na gayri resmi başvuruda bulunmuştur. Ancak ABD Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'ye verdiği cevabın bir benzerini Yunan Büyükelçiye de vermiştir (FRUS, 1948, Western Europe, Volume III, Document 195, 14.12.1948).

⁸⁵³ FRUS, 1948, Western Europe, Volume III, Page 294, 26.11.1948. Bu süreçte Türkiye tarafından benzer bir talep İngiltere'nin Ankara Büyükelçisine de iletilmiştir (FRUS, 1948, Western Europe, Volume III, Page 294, 26.11.1948).

yazıda ise Türkiye'nin coğrafi bakımdan Batı Avrupa'da ve Atlantik'te yer almadığı ancak halihazırda Türkiye'ye gerekli askeri ve diplomatik desteğin verilmekte olduğu belirtilmiş olup Türkiye'nin NATO'ya katılmak için baskı yapmaması istenmiştir.⁸⁵⁴

Türkiye'nin ittifaka girip giremeyeceğinin belirsizliğini koruduğu süreçte, ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson ile görüşen Büyükelçi Erkin paktın durumu hakkında bilgi almış ve ABD'nin Türkiye'ye desteğini içeren iki ülke arasında karşılıklı bir deklarasyon talebinde bulunmuştur. Buna karşılık Bakan Acheson, paktın doğuya doğru hangi ülkeleri kapsayacağı ya da Akdeniz Paktı gibi bir antlaşmanın hayat geçirilip geçirilmeyeceği hususunda şu an bir şey söyleyemeyeceğini belirtmiş ancak gizli kalmak koşuluyla şu hususları dile getirmiştir: *"Pakt dışında olmanız hiçbir surette terk edilmiş olmanız manasına gelmez. Truman Doktrininden yararlanıyorsunuz. Bir saldırıya uğradığınız takdirde sizi yalnız bırakmak gibi bir duruma meydan verilmeyecektir."*⁸⁵⁵

Böylelikle Acheson, karşılıklı garantiler sunmayan, sözlü olup yazıya dökülmeyen ve caydırıcı niteliği olmayan bir tek taraflı beyan ile Türkiye'ye 'plasebo' niteliğinde bir reçete yazmıştır. Nasıl ki plasebo etkisi, tıbbi bir etkisi olmayan ilaç yutmak, iğne veya ameliyat olmak gibi işlemlerle hayali bir şekilde hastanın rahatlamasını sağlıyorsa,⁸⁵⁶ benzer şekilde Türkiye'nin arzu ettiği güvenlik garantisi somut olarak verilmemiş, şifahen taahhütler sunulmuş ve böylelikle plasobe etkisi yaratacak şekilde Türk karar alıcıları rahatlatılmak istenmiştir. Ancak Atlantik paktı dışında kalması durumunda Türkiye'nin elinde sadece 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız ittifakı, Truman Yardımı ve ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson'un gizli kalmasını istediği sözlü ABD desteği bulunmakta olup Türk karar alıcıları için bunlar yeterli görülmemiş ve her daim fiili garanti arayışı içerisinde olunmuştur.⁸⁵⁷ Buna karşılık, bu dönemde Türkiye'nin sadece fiziki desteğe değil manevi desteğe de ihtiyacı olduğu, Dışişleri Bakanı Sadak'ın ABD Büyükelçisi Wadsworth ile görüşmesinde Türkiye'nin coğrafi olarak Atlantik ittifakına dâhil olamayacağını öğrendikten sonra sarf ettiği şu sözlerden

⁸⁵⁴ FRUS, 1948, Eastern Europe; The Soviet Union, Volume IV, Document 150, 15.12.1948.

⁸⁵⁵ Erkin, 1986: 50. Kuzey Atlantik Paktı'nın kuruluş çalışmaları için Büyükelçiler komitesinin 24 Aralık 1948 tarihli raporuna göre halen daha paktın sınırları belirlenememiştir. Antlaşmanın en önemli maddelerinden olan ve karşılıklı yardımlaşmayı öngören 5. maddesinin 2. paragrafı için de iki alternatif sunulmuştur. Bunlardan ilki, ittifakın sınırlarının Avrupa ve Kuzey Amerika ile sınırlandırılması iken, diğeri Avrupa ve Kuzey Amerika'ya ek olarak Kuzey Afrika'nın bir kısmı ile İtalya'nın dâhil olacağı bir sınırlamadır. Antlaşma taslağı üzerinden devam eden görüşmelerde de Yunanistan ile Türkiye'nin ittifaka dâhil edilmeyeceği ama bu iki ülkeye (ve belki de İran'a) bir güvence verilmesi kararlaştırılmıştır (FRUS, 1948, Western Europe, Volume III, Document 199, 24.12.1948). Ancak pakt kurulduktan sonra açıklanması planlanan deklarasyonun hem ABD meclisinde hem de pakt üyeleri arasında kabulünün zorluk çıkarabileceği düşünüldükten iptal edilmiştir (Erkin, 1986: 85).

⁸⁵⁶ Plotnik, 2009: 31.

⁸⁵⁷ Armaoğlu, 2010: 626; Erkin, 1986: 51.

anlaşılmaktadır: *“Türkiye'nin maddi yardımın yanı sıra manevi yardıma da ihtiyacı var, bu sayede kendisini iki kat daha güçlü hissedecek ve eğer böyle bir yardım herkese açıklanırsa, Rusya da saldırmaktan iki kat daha tereddüt edecektir.”*⁸⁵⁸

NATO'nun kuruluş aşamasında Türkiye'nin pakta alınmamasına dair ileri sürülen gerekçeler içerisinde en önemlisi NATO'nun Atlantik Bölgesi merkezli bir teşkilat olması ve Türkiye'nin Atlantik Bölgesi'nde yer almamasıdır. Çünkü NATO kurulurken Kuzey Amerika ve Avrupa kıtasını kapsayacak şekilde coğrafi olarak kısıtlanması amaçlanmıştır. Bir diğer gerekçe ise bazı üyelerin ABD'nin yapacağı yardımlardan daha fazla yararlanmak istemesi nedeniyle NATO'nun üye sayısının ve coğrafi alanının genişletilmesini istememeleridir.⁸⁵⁹ Nitekim Norveç ve Danimarka, Türkiye'nin pakta dahil olması durumunda İskandinav ülkelerine düşen askeri yardım payının azalacağı ve bu ülkelerin sorumluluklarının artacağı gerekçesiyle Türkiye'nin pakta katılmasına karşı çıkmışlardır.⁸⁶⁰

Yine Belçika, ittifaka Kuzey Amerika kıtasından Meksika'nın girmesine karşı çıkmış ancak ABD, Alaska ve Kanada'nın katılmasını desteklemiştir. Kuzey Afrika ülkelerinden ise sadece Fransa'nın parçası olan Cezayir'in katılması gerektiğini belirtmiştir. İtalya, Yunanistan, Türkiye ve Mısır'ın pakta dahil edilmesine ise karşı olduğunu ve bu ülkelerin Akdeniz güvenliği kapsamında ayrıca değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁶¹ Diğer ülkelere kıyasla daha özel bir nedenden ötürü Türkiye'nin pakta katılmasını istemeyen İngiltere ise, Türkiye ile Yunanistan'ın Atlantik ittifakına dâhil edilmesi durumunda Akdeniz'in ABD kontrolüne girecek olmasından endişe etmiştir. Bu dönemde İngiltere, Arap ülkelerini de

⁸⁵⁸ FRUS, 1948, Western Europe, Volume III, Document 198, 23.12.1948.

⁸⁵⁹ Alacakaptan, 1983: 27. Her ne kadar NATO'nun kuruluş aşamasında Türkiye'nin pakta dâhil olması istenmese de ABD tarafında bir kafa karışıklığı ve kararsızlık olduğu da anlaşılmaktadır. ABD'nin Atina Maslahatgüzarı Rankin, ABD Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı telgrafta, askeri saldırı olmamasına rağmen olası bir şekilde Yunanistan'ın barış zamanında komünizme yenik düşmesi durumunda İtalya'nın, Türkiye'nin ve diğer bazı ülkelerin Sovyetler ile anlaşabileceğini belirtmiştir (FRUS, 1948, Eastern Europe; The Soviet Union, Volume IV, Document 154, 21.12.1948). Yani ABD, her ne kadar Türkiye'nin pakta dâhil olmasını istemese de Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada olası bir kötü senaryoda, aralarında Türkiye'nin de olduğu bazı ülkelerin Sovyetlerin peşine takılma stratejisi izlemelerinden endişe etmiştir. ABD'nin Avrupa Özel Temsilcisi Büyükelçi H. Averell Harriman da Türkiye'ye gerçekleştirdiği seyahat sonrasında Türklerin kararlı olduklarını, çabuk öğrendiklerini, Amerikan yardımlarını etkili bir şekilde kullandıklarını, Rus saldırısından korktuklarını, ABD yardımı almayı ümit ettiklerini belirtmiş ve Cumhurbaşkanı İnönü'nün ABD'nin moral yardımının fiziki yardımdan daha önemli olduğuna ilişkin sözlerini aktarmıştır. Ayrıca Harriman, Türkiye'ye olan güvenini şu sözlerle aktarmıştır: *“Hiçbir Avrupa ülkesinin bu kadar kararlı bir şekilde direnme iradesi ya da kaynaklarını kullanma hırsı yoktur. Yardımımızla ve ancak bizim yardımımızla, Türkiye, Sovyet saldırganlığına karşı giderek daha etkili bir caydırıcı olabilir ve Doğu Akdeniz ve Avrupa'daki ekonomik gelişmelere katkıda bulunabilir.”* (FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 1140, 06.01.1949). Böylelikle bu dönemde Türkiye'nin NATO'ya üye olup olmaması hususunda ABD'nin bir kararsızlık yaşadığı görülmektedir.

⁸⁶⁰ BCA, 30-10-0-0/235-590-40.

⁸⁶¹ FRUS, 1949, Western Europe, Volume IV, Document 10, 07.01.1949.

içerecek şekilde Akdeniz ülkeleri ile ayrı bir pakt kurarak Akdeniz’de nüfuzunu korumak istemiştir.⁸⁶²

Yukarıda aktarılan gerekçelerden ötürü kurulacak pakta Türkiye’nin alınmaması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Türk Dışışleri Bakanı Necmettin Sadak, İngiliz mevkidaşı Ernset Bevin ile 6 Mart 1949 tarihinde yaptığı görüşmede pakta alınmaması nedeniyle Türkiye’nin hayal kırıklığına uğradığını belirtmiş ve ittifak antlaşması yürürlüğe girer girmez Türkiye’nin ittifak açısından pozisyonunun yeniden değerlendirilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Bevin, bu konuda söz veremeyeceğini ama zamanı geldiğinde Türkiye’nin tatmin olacağı bir cevabın verileceğini ifade etmiştir.⁸⁶³ Buna karşılık Dışışleri Bakanı Sadak’ın 16 Mart 1949 tarihinde TBMM’de yaptığı konuşmasında Türkiye’nin pakta üyeliği konusunda karamsar olduğu şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

“Son zamanlarda bütün dünyayı meşgul eden meselelerin başında Atlantik Paktı geliyor. Yüksek Meclisçe bilindiği gibi, Bürksel İttifakına dâhil 5 Batı Avrupa Devletine Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada’nın iltihakı ile yapılacak Andlaşma bir Atlantik Müdafaa sistemi halinde kurulmaktadır. Bu Andlaşmaya girmeye diğer bâzı Atlantik Devletleri de davet edilmişlerdir. Buna, bâzı hususi sebep ve mülâhazalar ileri sürülerek, bir Atlantik memleketi olmyan İtalya’nın girmesi de bekleniyormuş. Bundan evvel memleket içinde ve dışında basına söylediğim gibi, Şimal Atlantik Paktı adı verilen ve mahdud bir coğrafya bölgesine inhisar edeceği, kurucuları tarafından bize sarih surette ifade edilmiş olan bu karşılıklı askerî yardım andlaşmasma, Atlantik kıyılarında bulunmyan Türkiye’nin girmesi bahismevzuu değildir.”⁸⁶⁴

NATO’yu kuran Kuzey Atlantik Antlaşması, on iki devlet tarafından 4 Nisan 1949 tarihinde Vaşington’da imzalanmış⁸⁶⁵ ve yaklaşık bir hafta sonra, 12 Nisan 1949 tarihinde, ABD Dışışleri Bakanı Dean Acheson ile Vaşington’da görüşen Bakan Sadak da başlangıçta NATO’nun Atlantik ülkeleri ile sınırlı olacağı ve İtalya’nın da coğrafi kısıtlama nedeniyle pakta dâhil edilmeyeceği bilgisi üzerine TBMM’de bu yönde açıklama yaptığını ve coğrafi kısıtlama nedeniyle İtalya gibi Türkiye’nin de pakta katılamayacağını belirttiğini, ancak pakta İtalya’nın dâhil olması nedeniyle şimdi kendisinin zor durumda kaldığını ve bu durumun Türk kamuoyunda tedirginliğe neden olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶⁶

Ancak tüm bunlara rağmen Türkiye, NATO üyeliğinden ya da NATO ile ilişkilendirilmiş bir yapı arayışından vazgeçmemiştir. Türk karar alıcıları, Kuzey Atlantik

⁸⁶² Erkin, 1986: 235.

⁸⁶³ FRUS, 1949, Yakın Doğu, Güney Asya ve Afrika, Cilt VI, 1153 Doküman, 11.05.1949.

⁸⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 16.03.1949, D.8, Y.4, C.17, B.56: 30.

⁸⁶⁵ Eroğlu, 1957: 22. Antlaşmayı imzalayan on iki devlet şunlardır: ABD, Portekiz, İtalya, Danimarka, Kanada, İzlanda, Norveç ve BAB’ın beş üyesi olan Belçika, Fransa, Birleşik Krallık, Lüksemburg ve Hollanda.

⁸⁶⁶ FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 1146, 12.04.1949.

Antlaşması'nın imzalanması esnasında kendi güvenliğine destek verildiğine dair bir bildiri yayımlanmasını talep etmiş ve bildiri yayımlanmadan önce şekli ve içeriği hususunda kendisine danışılmasını istemiştir.⁸⁶⁷ Ayrıca ABD tarafından herhangi bir fiziki güvenlik garantisi alamayan Türkiye, sahip olduğu 1939 tarihli Türkiye-Fransa-İngiltere arasındaki antlaşma ile pakt arasında ilişki de kurmak istemiştir. Bu kapsamda Büyükelçi Erkin, ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dean Rusk ile yaptığı görüşmede Türkiye'nin 1939 ittifakına bağlı olduğunu ve dolaylı olarak bu ittifak ile NATO ittifakının ilişkilendirilip ilişkilendirilemeyeceğini sormuştur. Rusk ise böylesi bir ilişkinin kurulup kurulamayacağı hususunda net cevap vermemiş, sadece Türkiye'nin İngiliz ve Fransız ittifakına sahip olmasının değerli olduğunu belirtmekle yetinmiştir.⁸⁶⁸ Ardından Büyükelçi Erkin, yine 1939 tarihli ittifak ile ilişkili olarak ABD Dışişleri Bakanlığı'na bir öneri sunmuş ve ABD'nin 1939 ittifakına dâhil olmasını teklif etmiştir. Erkin'e göre, Türkiye NATO'ya üye olamamakta ve Yunanistan ile İran yalnızlaşmasın diye ABD de Türkiye'ye tek taraflı taahhüt sunamamaktadır. Ancak ABD, mevcut 1939 tarihli ittifaka dâhil olursa her tarafın memnun olması mümkün olacaktır. Nitekim Türkiye de ABD'nin dâhil olmadığı bir bölgesel pakta katılmak istememektedir. Fakat ABD'nin 1939 tarihli ittifaka dâhil olması durumunda Türkiye'nin güvenlik endişelerinin giderilmesi için ittifak antlaşmasının Sovyetlerle ilgili 2 nolu protokolünün⁸⁶⁹ değiştirilmesi gerekecektir.⁸⁷⁰ Buna karşılık ABD hiçbir zaman söz konusu ittifaka katılmamıştır.

Yunanistan ve İran'ın yalnızlaşmaması için ABD'nin Türkiye'ye tek taraflı taahhüt vermemesinin nedeni ise Türkiye'nin güçlendirilmesi ve korunması durumunda Yunanistan ile İran'ın Sovyetlere karşı savunmasız bir şekilde açık hedef haline gelmesine neden olabileceği düşüncesinden ileri gelmektedir. Nitekim İran Şahı ile ABD'nin Tahran Büyükelçisi John Wiley arasında 12 Nisan 1949 tarihinde gerçekleşen görüşmede Şah, ABD'nin Türkiye'yi askeri olarak zapt edilemez hale getirmesi nedeniyle Sovyetlerin İran'a saldırmasına davetiye çıkardığını belirtmiştir.⁸⁷¹

⁸⁶⁷ FRUS, 1949, Western Europe, Volume IV, Document 94, 08.03.1949.

⁸⁶⁸ FRUS, 1949, Western Europe, Volume IV, Document 206, 05.12.1949.

⁸⁶⁹ 8. Dönem CHP Çoruh Milletvekili Asım Us, Türkiye'nin güvendiği 1939 tarihli antlaşmanın işlerliğine dair çekincelerini şu sözlerle dile getirmiştir: *"Yalnız bendeniz bir nokta üzerinde durmak isterim; 1939 daki ahval ve şerait bugünkü ahval ve şeraite uymuyor, mühim bir fark vardır. 1939 tarihli muahade aktedildiği zaman İngilizlerle Fransızların karşısında hasım olarak Almanya vardı, harb tehlikesi de Almanya'dan bekleniyordu. Böyle bir tehlike karşısında aktedilmiş bir ittifaktır. Bu ittifakın 2 No. lu bir ptorokolü vardır, bu 'protokolde bizim Rus'lara karşı bitaraf kalacağımız kaydedilmişti."* (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.05.1949, D.8, Y.4, C.19, B.84: 307).

⁸⁷⁰ FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 637, 24.01.1951.

⁸⁷¹ FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 286, 12.04.1949. Hatta bu hususta İran Genelkurmay Başkanı'nın Büyükelçi Wiley'e de benzer bir beyanı bulunmaktadır. Bkz. (FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 289, 20.04.1949).

Bu dönemde NATO ile ilişkilendirilmeyen bölgesel ittifakların kurulmasına da Türkiye olumlu yaklaşmamıştır. Örneğin, 1948 yılında hazırlanan bir Dışişleri Bakanlığı raporuna göre İran'ın Türkiye-İran-Irak-Afganistan arasındaki Sadabat Paktı'nın genişletilmesi ve daha işlevsel hale getirilmesi önerisine karşı Türkiye herhangi bir adım atmamıştır.⁸⁷² Benzer şekilde 1949 yılı sonlarına doğru İran, Türkiye ile ittifak kurmaya çalışmış ancak Türkiye, ABD'nin desteklemediği bir ittifaka sıcak bakmayacağını belirtmiştir.⁸⁷³ Böylelikle Türkiye, NATO'ya üye olamamasına rağmen halen daha pakta üye olmayı ya da mutlaka pakt ile ilişkilendirilmiş bir oluşumun içerisinde yer almayı arzu etmiş ve NATO ile ilişkili olmayan oluşumlara sıcak bakmamıştır. Ancak ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'ne gönderilen ve Türkiye'de hava alanı inşaatı ve havacılık benzinin depolamasını konu alan 15 Nisan 1949 tarihli raporda, Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktı'na dahil edilmediği ve bir Akdeniz Paktı'nın kurulmasının şu an gündemde olmadığı belirtilip Türkiye'de kurulması öngörülen hava alanı ile benzin depolama sistemlerinin Sovyetler tarafından saldırgan nitelik taşıdığı şeklinde yorumlanabileceği ve Türkiye ile İran üzerindeki Sovyet baskısını artırabileceği belirtilmiştir. Bu noktada ABD'nin Sovyetlerin olası bir yanlış algılamasına mahal vermemek ve güvenlik ikilemine neden olmamak istediği anlaşılmaktadır.⁸⁷⁴ Yani NATO kurulduğu esnada Türkiye pakta dahil olamadığı gibi pakt ile ilişkilendirilebilecek bir oluşumun hayata geçirilmesine yönelik bir çalışma da bulunmamaktadır.

Buna karşılık NATO kurulduktan sonra ABD Başkanı Truman, Cumhurbaşkanı İnönü'ye hitaben kaleme aldığı mektupta, paktın Türkiye'nin güvenliğini de artıracığını belirtmek suretiyle Türkiye'yi teselli etmeye çalışmıştır.⁸⁷⁵ Buna rağmen hukuki olmayan böylesi sözlü destekler Türkiye'yi ikna etmeye yetmemiştir. Bunun üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı, Büyükelçi Erkin'e Türkiye'nin pakta katılıp katılamayacağı hususunun ABD Dışişleri Bakanlığı'na açıkça sorulmasını istemiştir. Erkin ise ABD'nin çok karmaşık bir işleyiş sistemine sahip olduğunu, Avrupa ülkeleriyle tarihsel bağı asırlar öncesine dayanmasına rağmen bu ülkelerle bile pakta girebilmesi için en az bir yıllık sürenin gerekmiş olduğunu ve ABD karar alıcılarını sıkboğaz etmek yerine konuyu zamana yayarak Türkiye'nin ittifaka üye olabileceğini dile getirmiştir.⁸⁷⁶

⁸⁷² TDA, 571-35049-138242-2.

⁸⁷³ FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 1162, 15.11.1949. Yine bkz. (FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 331, 18.11.1949).

⁸⁷⁴ FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 1148, 15.04.1949.

⁸⁷⁵ FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 1149, 26.04.1949.

⁸⁷⁶ Erkin, 1986: 98-101. Bu hususta Bakanlık ile Büyükelçi Erkin arasında görüş ayrılığı olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüş ayrılığı sonrasında da Dışişleri Bakanı Sadak, İnönü'ye giderek Erkin'in ABD Büyükelçiliğinden alınıp

Bu süreçte pakta dahil olamayan Türkiye, ileride pakta girebilmek ya da pakt ile ilişkilendirilmiş bir oluşumun parçası olabilmek için elinden geleni yapmış ancak çabalarının sonuçsuz kalması üzerine hem görelî yoksunluk yaşamış hem de izolasyon kompleksine (*isolation complex*) kapılmıştır. Görelî yoksunluk, bireyin hak ettiği muameleyi görememesi ve kendine benzer bireylerin sahip olduklarına kendisinin sahip olamaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu durum bireyde hayal kırıklığına ve memnuniyetsizliğe sebebiyet vermektedir.⁸⁷⁷ İzolasyon kompleksi de bireyin bir grup tarafından istenmediği, grup dışında bırakıldığı ve kendisine ayrımcılık yapıldığı durumlarda yaşanmaktadır. Tıpkı bir bireyin yaşadığı görelî yoksunluk ve izolasyon kompleksi gibi bu dönemde Türkiye de benzer duygu ve düşüncelere kapılmıştır. Nitekim ABD Dışışleri Bakanlığı Müşaviri James E. Webb ile görüşen Vaşington Büyükelçisi Erkin, ABD'nin savunma paktlarından Türkiye'yi dışlamasının Türk halkında tecrit/izolasyon kompleksine neden olduğunu söylemiştir.⁸⁷⁸ Benzer şekilde 11 Eylül 1950 tarihinde ABD Dışışleri Bakanlığı Afrika, Güney Asya ve Yakın Doğu İşleri Direktörü Burton Berry ile görüşen Vaşington Büyükelçisi Erkin, Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmemesi Türk halkının Avrupa toplumu içerisinde ikinci sınıf üye muamelesi gördüğü hissine kapılmasına neden olduğunu ve Türkiye'nin kendisini terk edilmiş gibi hissettiğini belirtmiştir.⁸⁷⁹ Benzer bir görüşü paylaşan ABD'nin 1952-1953 yıllarında Ankara Büyükelçiliği görevini yürüten George McGhee de Türklerin NATO'ya giremediği için *"kendilerine Avrupa toplumunda ikinci sınıf üye muamelesi"* edildiği hissine kapıldıklarını ifade etmiştir.⁸⁸⁰ Yine Birleşik Krallık Arşivleri'nde bulunan 1951 yılına ait İngiliz Yıllık Raporları'nda Türkiye'nin NATO'ya dahil edilmemesinin Türk insanı tarafından *"milli bir aşağılanma"* olarak algılanacağı yönünde şöyle bir değerlendirmede bulunulmuştur:

*"Batılı güçlerin Türkiye'yi Atlantik Paktı'na kabul etmekteki isteksizlikleri sadece Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye düşürmez. Birçok Türk için, Avrupa'nın en güçlü ordularından birine sahip olan Türkiye'nin, askeri gerekliliklerle çok da ilişkili olmayan sebeplerle savunma işbirliğinin dışında bırakılması, milli bir aşağılanmadır. Ne yazık ki Majestelerinin hükümeti Türkiye'nin bu konudaki tepkisinin yükünü taşımaktadır."*⁸⁸¹

Afganistan'a Büyükelçi olarak atanmasını istemiştir. Ancak bahse konu atama önerisi Bakanlar Kurulu'nda gündeme geldiğinde kabine öneriye itiraz etmiştir (Erkin, 1986: 101-102).

⁸⁷⁷ Sakallı, 2016: 185-186

⁸⁷⁸ FRUS, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Document 696, 27.04.1950. Ayrıca bkz. (FRUS, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Page 1252-1253, 27.04.1950).

⁸⁷⁹ FRUS, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Document 731, 11.09.1950.

⁸⁸⁰ McGhee, 1992: 136. George McGhee, Aralık 1951-Eylül 1953 tarihleri arasında ABD'nin Ankara Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Hüseyin Bağcı, Celal Bayar'ın söylemine dayanarak Türkiye'nin NATO'ya girişinde McGhee'nin *"kilit adam"* olduğunu söylemiştir (Bağcı, 1991: 22, 34). Nitekim bu çalışmanın ilerleyen kısımlarında görülebileceği üzere, McGhee Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesi için önemli destek vermiştir.

⁸⁸¹ T.N.A, FO 371. 101848'den akt. Kasapsaraçoğlu, 2015: 32.

Bu konu hakkında Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile görüşen ABD'nin Ankara Büyükelçisi Wadsworth'un Vaşington'a gönderdiği 12 Eylül 1950 tarihli telgrafta da Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmemesinin yarattığı endişe ve memnuniyetsizlik dile getirilmiş ve Bayar'ın “*Geleceğimizin tehlikede olduğunu düşünüyoruz.*” ifadelerine yer verilmiştir.⁸⁸²

Büyükelçisi Erkin de Türkiye'nin Atlantik İttifakı'na katılamayacağına dair Batılı devletler tarafından ileri sürülen nedenlerin paktın kurulma sürecinde pakta dahil edilen diğer devletleri (özellikle de bir Akdeniz ülkesi olan İtalya'yı) gördükçe ne denli asılsız olduğunu ve bu durumun kendisine ne derece üzüntü verdiğini şu sözlerle aktarmaktadır:

“(...) Türkiye'nin kapalı kulübe alınmaması için yüzüme karşı söylenen sebeplerin ne derece özlükten ve gerçeklikten yoksun olduğunu da acı ile hissediyordum. Ancak bu durum bana cesaretimi yine kaybettirmiyor, aksine önüme çıkan ve aşılmaz gibi görünen engelleri birer birere yıkarak hedefime varmak için bütün gücümle döğüşmek azmimi aynı ölçüde artırıyordu.”⁸⁸³

Hürriyet Gazetesi yazarı Sedat Simavi'nin “Amerikan Yardımı” başlıklı makalesinde de Türkiye'nin yaşadığı görece yoksunluk hissine değinilmiş ve NATO'ya giremeyen Türkiye'nin güvenlik ihtiyacı gündeme getirilmiştir. Simavi, ABD'nin Avrupa devletlerine yaptığı yardım kadar Türkiye'ye yardım yapmadığını, Türk ordusunun ne kadar önemli olduğunu herkesin bildiğini, Türkiye'de komünizmin olmadığını, kuvvetli bir ordunun bulunduğunu, Türkiye'nin güvenilir bir ülke olduğunu ve eğer savaş zamanı ABD Türkiye'den yardım isteyecekse bugün yardım etmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁸⁴ Bu hususta Türk siyasal seçkinleri de tepkili olup mecliste Türkiye'nin NATO'ya giremeyişinin görüşüldüğü 16 Mart 1949 tarihli oturumda 8. Dönem Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk şu ifadeleri kullanmıştır:

“Şu günlerde biraz endişe edilir gibi oluyor. Bence muhterem Hariciye Vekilinin söylediği gibi hiç endişeye mahal yoktur. Atlantik Paktına girmemiştir. Giremezdik zaten. Fakat demin arzettiğim o iki değer yok mu; stratejik mevkiin ehemmiyeti, üstünde oturan Mehmet'in bahadırılığı ... (Alkışlar) bu daima vardır. Onun için arkadaşlar Türk Milleti bu kıymetleri biliyor ve bu kıymetleri takdir ediyor ve muhterem Hariciye Vekilinden bunların iyi satılmasını bekliyorum. (Bravo sesleri)”⁸⁸⁵

Yine Milletvekili Tengirşenk, Türk milletinin NATO'ya giremediği için yalvarmayacağını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Müsaade ederseniz B. M. Meclisi namına, ve hepimizin de iştirakiyle, ben de âleme söylemek istiyorum ki; biz yalvaracak, sığınacak, ve himaye edilecek bir millet' değiliz; (Asla sesleri ve bravo) Bunu bütün

⁸⁸² FRUS, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Document 732, 12.09.1950.

⁸⁸³ Erkin, 1986: 43.

⁸⁸⁴ “Amerikan Yardımı”, *Hürriyet*, 14.01.1951. Bu makaleye T.C. Başbakanlık Arşivi'nden de erişim sağlanabilir. Bkz. (BCA, 490-1-0-0/204-811-3).

⁸⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 16.03.1949, D.8, Y.4, C.17, B.56: 31.

âlem böyle bilmelidir. Ama filân ve falan yerde menfaatlerimiz vardır, bu müşterek menfaatlerimizin korunması lâzımdır, bu menfaatleri beraber koruyacağız ve müşterek hareket edeceğiz, evet beraber koruyacağız. Fakat bizim de menfaatimiz olduğu asla unutulmamalıdır.”⁸⁸⁶

Aynı meclis oturumunda 8. Dönem DP İstanbul Milletvekili Fuad Köprülü ise NATO’ya girmek için Türkiye’nin pazarlık yapmayacağını şöyle dile getirmiştir:

*“Demin burada söz söyleyen iki arkadaş, kendi kıymetimizden bahsettiler; ve kendi kıymetimize mukabil alacağımız şeylerden ve bu nevi pazarlık mevzuunda dikkat ve maharetten bahsettiler. Halbuki, arkadaşlar, ortada hiçbir pazarlık mevzuu yoktur. Türk Milleti herhangi iyi veya kötü bir pazarlık mukabilinde hizmetini satan ücretli bir millet, ücretli asker değildir. (Bravo sesleri, alkışlar).”*⁸⁸⁷

Türkiye’nin NATO’ya alınmaması nedeniyle yaşadığı görece yoksunluk hissi, Abraham Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi üzerinden de açıklanabilir. Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre, her insan eksikliğini hissettiği temel ihtiyaçların giderilmesi için çabalamaktadır. Bu ihtiyaçlar, en elzem olandan sayılmaya başlanırsa sırasıyla; a) *fizyolojik*, b) *güvenlik*, c) *sevgi ve ait hissetme*, d) *özgüvendir*. Ayrıca Maslow, temel ihtiyaçların haricinde bir adet gelişme ihtiyacı olarak piramidinin tepesine e) *kendini gerçekleştirme* basamağı yerleştirmiştir.⁸⁸⁸ Maslow geliştirdiği piramidin alt basamaklarında biyolojik ihtiyaçlara; üst kısmında ise sosyal ve kişisel ihtiyaçlara yer vermiştir.⁸⁸⁹ Türkiye, kuruluşundan itibaren Maslow’un hiyerarşisine benzer şekilde öncelikle fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamıştır. Ardından sevgi ve ait hissetme basamaklarında kendisini Batı’nın bir üyesi olarak görme/kabul ettirme çabasında iken NATO’ya alınmaması Türkiye’nin sevgi ve ait olma basamağına erişemeyip tekrardan güvenlik basamağına gerilemesine neden olmuştur. Böylelikle her ne kadar coğrafya sınırlandırması nedeniyle Türkiye’nin üye olamadığı söylene de Türkiye gibi Akdeniz’de yer alan İtalya’nın üye olması Türk karar alıcılarının görece yoksunluk hissetmesine ve William Hale’in dediği gibi Türkiye’nin hayal kırıklığı yaşamasına neden olmuştur.⁸⁹⁰ Halbuki, Türkiye NATO’ya girmek istemiş, pakt üyesi olmayı kendisi için bir hak olarak görmüş, aidiyet hissettiği geniş grup kimliği çatısında altında kendisi de yer almayı arzu etmiş ancak beklentileri karşılıksız çıkmıştır. Ancak patlak veren Kore Savaşı, hem Türkiye’nin Batı Bloğu için önemli

⁸⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 16.03.1949, D.8, Y.4, C.17, B.56: 31.

⁸⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 16.03.1949, D.8, Y.4, C.17, B.56: 35.

⁸⁸⁸ Glassman ve Hadad, 2018: 247.

⁸⁸⁹ Plotnik, 2009: 443.

⁸⁹⁰ Hale, 2003: 117. Benzer şekilde Birleşik Krallık arşivlerinde (*The National Archives*) yer alan 1950 yılına ait İngiliz Yıllık Raporları’nda da Kore Savaşı’nın devam ettiği dönemde Türkiye’nin ikinci kez NATO’ya üyelik başvurusunun reddedilmesinin Türkiye’de hayal kırıklığına neden olduğu belirtilmiştir (T.N.A, FO 371. 95247’den akt. Kasapsaraçoğlu, 2015: 20-21).

bir ülke olduğunun izah edilmesi hem de Türkiye'nin Batı geniş grup kimliğine olan aidiyetini göstermesi bakımından iyi bir fırsat sunmuştur.⁸⁹¹

5.3. Kore Savaşı ve Dış Politikada Konformite

Kore, daha önce Japonya'nın sömürgesi iken, İDS sonrası ABD ile Sovyetlerin anlaşması üzerine 38. paralel esas alınarak ikiye bölünmüş ve kuzeyinde komünist Kuzey Kore, güneyinde de kapitalist Güney Kore adı altında iki ayrı devlet kurulmuştur. Ancak ideolojik temelde ayrışan iki Kore arasında 25 Haziran 1950 tarihinde çatışma başlamıştır. Soğuk Savaş'ın "ilk büyük sıcak çatışması" olarak tarihe geçen Kore Savaşı'nda BM, aldığı karar doğrultusunda diğer ülkelerin Güney Kore'ye askeri yardımda bulunması çağrısı yapmıştır.⁸⁹² BM'nin bu çağrısına müteakiben Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes, düşüncelerini almak üzere Vaşington Büyükelçisi Erkin ile görüşmüştür. Erkin, "Bugün, Güney Kore'nin uğradığı saldırıya ilgisiz kalırsak, ileride, biraz evvel sözünü ettiğiniz komşumuzun (Sovyetler kastediliyor) istilasına uğradığımız takdirde, kim bize yardıma gelir, kim bizim yüzümüze bakar?" diyerek BM'nin çağrısına cevaben Kore'ye asker gönderilmesi gerektiğini söylemiştir.⁸⁹³ Aynı görüşmede BM Başdelegesi Büyükelçi Selim Sarper de Kore'ye asker gönderme kararının Türkiye'nin NATO'ya katılması şartına bağlanmasını istemiştir. Ancak Erkin itiraz ederek şu açıklamada bulunmuştur:

*"Bir görevin yerine getirilmesi hiçbir zaman, şarta ve tavize bağlanamaz. Böyle bir davranış çok büyük yanlış olur ve kararımızın değerini düşürür. Biz, bir taraftan ahdimizi yerine getiririz, bir taraftan da hiçbir bağlantı kurmadan, Pakt hakkındaki çabalarımızı kuvvetle sürdürürüz."*⁸⁹⁴

Mütalaalar sonrası Türk karar alıcıları Güney Kore'ye destek için asker gönderme kararı almış ve bu karar 26 Temmuz 1950 tarihli Son Posta gazetesinde, "Kore Savaşı'na 4500 kişilik askeri kuvvetle katılıyoruz" manşeti altında şu ifadelerle aktarılmıştır: "Türkiye'nin Şimaldeki tehlikeye rağmen asker göndermesi mühim tesir yapacaktır. Türkiye Kore'ye ilk olarak kuvvet gönderecek olursa namı ve şanı bütün dünyaya yayılacak ve Birleşmiş Milletler bayrağının altındaki Amerikan bayrağının yanında Türk bayrağı da yer alacaktır."⁸⁹⁵ Haberde görüleceği üzere, Kore Savaşı'na asker gönderirken ABD ile birlikte hareket etmenin önemine vurgu

⁸⁹¹ Gültekin, 2017: 133.

⁸⁹² Erhan, 2013: 547.

⁸⁹³ Erkin, 1986: 153. Türkiye, Kore Cumhuriyeti Hükümeti'ni 11 Ağustos 1949 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile tanımıştır. Kore Cumhuriyeti'nin Vaşington Büyükelçiliği tarafından Türkiye'nin Vaşington Büyükelçiliğine müracaat edilerek halihazırda Kore'yi aralarında ABD, İngiltere, Fransa ve Yunanistan'ın da yer aldığı on beş devletin tanıdığı, 15 Ağustos 1949 tarihinde Kore'nin istiklâlinin yıl dönümü olduğu ve bu tarihten önce Türkiye'nin Kore'yi tanımamasının Kore halkını mutlu edeceği belirtilmiştir (BCA, 30-18-1-2/120-57-16).

⁸⁹⁴ Erkin, 1986: 154.

⁸⁹⁵ "Kore Savaşı'na 4500 Kişilik Askeri Kuvvetle Katılıyoruz", *Son Posta*, 26.07.1950.

yapılmıştır. Ayrıca Kore'ye gidecek gönüllü asker başvurularının alınacağı süreçte milliyetçi ve dini terminolojiye oldukça sık atıfta bulunulmuştur. Kore Savaşı'na katılmak milliyetçi söylemde; “*korkusuzluk*”, “*fedakarlık*”, “*vefakarlık*”, “*yüksek ve asil ruh sahibi olmak*” gibi ifadelerle ilişkilendirilirken; dini söylemde ise bu savaşın “*iman-küfür*” arasında cereyan ettiği, “*Allahsızlara karşı durmak*” için savaşa gidildiği, “*Kore’de ölenlerin şehit sayılacağı*”, komünizme karşı mücadelenin dini bir çaba olduğu gibi ifadeler kullanılmıştır.⁸⁹⁶ Ayrıca aynı gün çıkan Akşam Gazetesi’nde ABD’li Cumhuriyetçi Senatör M. Cain’in Türkiye’nin savaşa katılmasının NATO’ya girişine etki edeceğine dair ifadelerine yer verilmiştir.⁸⁹⁷

Türkiye’nin yoğun duygusal anlamlar yüklediği Kore Savaşı’na asker göndermesinin arka planında NATO’ya katılma amacının olup olmadığı yönünde pek çok tartışma yapılmıştır. Nitekim Türkiye, Kore Savaşı’na asker gönderme kararı aldıktan sonra 1 Ağustos 1950 tarihinde tekrar NATO’ya üye olmak için ikinci kez başvuruda bulunmuştur. Her ne kadar Türkiye’nin ikinci talebi de reddedilmiş olsa da⁸⁹⁸ süreç ilerledikten sonra Türkiye’nin üyeliği yeniden değerlendirilmiş ve 1952 yılına gelindiğinde Türkiye NATO’ya üye olabilmektedir. Bu hususta William Hale, DP hükümetinin Kore Savaşı’na asker göndererek Batı’ya olan bağlılığını gösterebilmeyi ve böylelikle ittifaka katılabilmeyi ümit ettiğini belirtmiştir.⁸⁹⁹ Yusuf Sarımay ise Türkiye’nin NATO’ya girmek için Kore Savaşı’nı fırsat olarak gördüğünü ve bu fırsatı değerlendirmek için Kore’ye asker gönderdiğini ifade etmiştir.⁹⁰⁰ Büyükelçi Semih Günver de Kore Savaşı ile NATO arasındaki bağlantıyı şöyle kurmuştur: “*Kunuri Savaşı’ndaki Türk kahramanlığı Türkiye’yi ve Türkleri Amerikan kamuoyuna tanıttı. NATO’ya katılmanın ücretini Mehmetçik kanı ile ödemişti.*”⁹⁰¹ Yine Vural Şahbenderoğlu kitabında, Türkiye’nin Kore Savaşı’na katılarak NATO’ya ‘*kan bedeli*’ karşılığında girdiğini söylemiştir.⁹⁰² Benzer şekilde Mücahit Gültekin de Türkiye’nin Kore Savaşı ile kendisini NATO’ya ve ABD’ye kanla bağladığını ifade etmiştir.⁹⁰³ Türkkaya Ataöv de Türkiye’nin NATO’ya alınma ümidiyle Kore Savaşı’na asker gönderdiğini ve DP iktidarının CHP’nin bu asker gönderme kararına muhalif bir tutum sergileyeceğinden endişe ederek yasama erkini saf dışı bırakıp bu kararı yürütme erkine dayanarak aldığını belirtmiştir.⁹⁰⁴ Alacakaptan’a göre ise, Kore Savaşı’nın başlaması ile

⁸⁹⁶ Gültekin, 2017: 138-156.

⁸⁹⁷ “Türkiye’nin Kore’ye Yardımı Dünyada Şerefini Arttıracak”, *Akşam*, 26.07.1950.

⁸⁹⁸ Alacakaptan, 1983: 27.

⁸⁹⁹ Hale, 2003: 118.

⁹⁰⁰ Sarımay, 2000: 867.

⁹⁰¹ Günver, 1985: 41.

⁹⁰² Şahbenderoğlu, 2018: 143.

⁹⁰³ Gültekin, 2017: 130.

⁹⁰⁴ Ataöv, 2006: 9. Nitekim Kore Savaşı’na asker gönderme kararı TBMM tarafından alınmamıştır. Meclisin yetkisi dışında Kore’ye Türk silahlı birliklerinin gönderilmesi üzerine 1 Aralık 1950 tarihinde gensoru açılması

Türkiye'nin Sovyet Rusya'dan algıladığı tehdit artmıştır. Nitekim ABD, Türkiye gibi Güney Kore'yi de Sovyetlere karşı oluşturduğu savunma hattının dışında tutmuştur.⁹⁰⁵ Turan ve Barlas da Batı savunması içerisinde yer almak ve ABD'nin müttefiki olmak için bir ikna yöntemi olarak sunulmak üzere Kore Savaşı'na Türkiye'nin asker gönderdiğini ileri sürmüştür. Yazarlar, İDS'de savaş dışı kalan Türkiye'nin diğer ülkeler nezdinde ve özellikle ABD'nin gözünde güvenilir bir müttefik olmadığı yönündeki düşünceleri değiştirmek için Kore Savaşı'na katıldığını söylemektedir.⁹⁰⁶ Birleşik Krallık Arşivleri'nde yer alan 1950 yılına ait İngiliz Yıllık Raporları'nda ise Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararına ilişkin olarak "(.) şüphe yok ki, Türk Hükümeti kendisi bir saldırıya maruz kaldığı takdirde destek taleplerinin reddedilmemesini ve Atlantik Anlaşması için yaptığı başvurunun kabulüyle ilgili pozisyonunu güçlendirmeyi de ummaktaydı." ifadelerine yer verilmek suretiyle asker gönderme kararı ile Türkiye'nin güvenlik arayışı arasında doğrudan ilişki kurulmuştur.⁹⁰⁷

Lakin Celal Bayar, NATO'ya girebilmek için Kore Savaşı'na asker gönderildiğine yönelik yorumları şöyle eleştirmiştir:

*"(...) bazı insanlar, NATO'ya alınmamızla Kore'ye asker göndermemizi, aynı politikanın iki parçası olarak görürler. Dış politikamızın iki parçası olduğu muhakkaktır. Fakat Atlantik Paktına alınmamızı sağlamak için Kore'ye asker gönderdiğimiz düşüncesi yanlıştır. Kore'ye asker göndermemiz, Birleşmiş Milletler idealine samimiyetle bağlı olduğumuzu ispatlar. Atlantik Paktına girmek için hevesimiz olmasaydı da biz Türkiye olarak Kore'ye asker gönderirdik."*⁹⁰⁸

Bununla birlikte Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesinin NATO'ya girişine etki etmiş olabileceğini ise Bayar şöyle ifade etmiştir: "(.) Kore'de askerlerimizin yarattığı destan, bütün dünyada Türk Milletini yeni baştan herkese tanıttı, büyük şeref kazandık. Belki böyle bir yoldan, Atlantik Paktına alınmamıza da etki yapmış olabilir."⁹⁰⁹ 9. Dönem DP Konya Milletvekili Rıfkı Salim Burçak da Türkiye'nin Kore Savaşı'na yönelik aktif dış politikasının NATO'ya alınmasında önemli olduğunu 18 Şubat 1952 tarihli şu sözleriyle ifade etmiştir:

*"Filhakika Türkiye Kore Harbine iştirak ederken sadece Birleşmiş Milletler Andlaşmasından mütevellit vecibelerini ifa ediyor, dünyanın barış ve güvenliğini korumak maksadiyle kendi uhdesine düşen vazifeyi yerine getiriyordu. Ama açıkça söylemek lâzımdır ki, Kore Harbi Türkiye'yi Atlantik Misakına götüren hâdiseler zincirinin en ehemmiyetli bir halkasını teşkil etmiştir."*⁹¹⁰

teklif edilmiş ve mecliste 11 Aralık 1950 tarihinde Türk karar alıcılarının Kore'ye silahlı birlikler gönderme kararının hem gerekliliği hem de bu kararın meclis izni olmadan alınmasının usule aykırı olup olmadığı yönünde hararetle tartışmalar yapılmıştır. Bkz. (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.12.1950, D.9, Y.2, C.3, B.17).

⁹⁰⁵ Alacakaptan, 1983: 27.

⁹⁰⁶ Turan ve Barlas, 2004: 156.

⁹⁰⁷ (T.N.A, FO 371. 95247'den akt. Kasapsaraçoğlu, 2015: 21).

⁹⁰⁸ Bozdağ, 1986: 130.

⁹⁰⁹ Bozdağ, 1986: 130.

⁹¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 18.02.1952, D.9, Y.3, C.13, B.41: 322.

Yine aynı meclis oturumunda 9. Dönem DP İzmir Milletvekili Cihad Baban şöyle demiştir:

“Kulağınızı vatanın bağına dayayın arkadaşlar. Oradan yalnız tasvip duyacaksınız kulağınıza gelecek olan seslerin arasında Kore şehitlerinin ana, dul ve kardeşlerinin de sesi gelecek. Artık gözlerinin yaşı kurumuş,, titrek seslerine heyecan gelmiştir.’ Artık mesutturlar. Evlâtları boş yere ölmemiş. Onlar bu günkü muhteşem yapının içine kendi kanlarını harç diye katmışlardır. Ve onun içindir ki, şehit analarının, babalarının, evlâtlarının ve kardeşlerinin sesini şimdi duyar gibi oluyorum. Bakınız, heyecanla: «Helâl olsun!» diyorlar.”⁹¹¹

Benzer şekilde 9. Dönem Eskişehir Bağımsız Milletvekili Ali Fuad Cebesoy da *“Sözlerimi 'bitirmeden evvel unutmayalım ki; Kore Kahramanlarımız bu pakta girmemiz için en büyük âmillerden biridir.”* demiştir.⁹¹²

Bu görüşlerden hareketle, Türk karar alıcıları Kore’ye asker gönderme kararı alırken bu kararın Türkiye’nin NATO ittifakına katılmasına kapı aralayacağını ve olası bir Sovyet saldırısı nedeniyle BM’nin Türkiye’ye de yardım etmesine imkân sağlayacağını düşündüğü sonucu çıkarılabilir. Ancak bu süreçte söz konusu düşüncelere zemin hazırlayan psikolojik motivasyonlar da gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim Türkiye’nin asker gönderme kararını Psikoloji disiplinin perspektifinden ele aldığımızda, bu kararının bir “konformite” yani “uyma” davranışı olduğu söylenebilir.⁹¹³ Sosyal Psikolog Nuray Sakallı, konformite davranışını kısaca şöyle tanımlar: *“Uyma bir kişinin davranış ve inançlarını açık bir istek olmadan diğer kişilere göre değiştirmesidir.”⁹¹⁴* Konformite davranışının ayırt edici özelliği, bireyin kendisine ait bir düşüncesi olmasına rağmen aidiyet hissettiği grubun görüşleri doğrultusunda kendi düşüncesini değiştirmesidir.⁹¹⁵

Nasıl ki sosyal hayatta birey, aidiyet hissettiği grubun tutum ve normlarına uyma davranışı göstererek kendisinin grup tarafından kabul edilmesini sağlıyorsa/arzuluyorsa⁹¹⁶ devletler de aidiyet hissettikleri diğer devletlerin tutum ve normlarına uygun davranış kalıpları sergileyerek grubun üyesi olduklarını/olmaları gerektiğini göstermeye çalışabilirler. Bu noktada İDS’de müttefiklerinin yoğun baskılarına rağmen savaş dışı kalan ve antlaşma

⁹¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 18.02.1952, D.9, Y.3, C.13, B.41: 335.

⁹¹² TBMM Zabıt Ceridesi, 18.02.1952, D.9, Y.3, C.13, B.41: 337.

⁹¹³ Türk dış politikasında bir başka konformite örneği olarak, Musaddık döneminde petrolün millileştirilmesi sürecinde Türkiye’nin takındığı tutum gösterilebilir. Bkz. (Demirkılınç, 2020b: 248-249).

⁹¹⁴ Sakallı, 2016: 32.

⁹¹⁵ Bilgin, 1988: 31. Konformite ve itaat kavramlarını da birbirinden ayırt etmek gerekir. İtaat yüksek bir otoritenin buyruğu bulunmakta, grup bireyin davranışını değiştirmeye çalışmakta ve bireyin itaat ederek yaptığı davranışı otoritenin yapmaması gerekmektedir. Konformitede ise birey grup içerisinde eşit statüde olup tamamen kendi rızasıyla davranış gerçekleştirmekte ve grubun bu davranışı yapması yönünde manipülatif etkisi bulunmamaktadır (Bilgin, 1988:31).

⁹¹⁶ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2019: 161.

maddelerinde yer alan hükümler gereğince kendisine yardım sağlanmadığı gerekçesiyle savaşa katılmayan Türkiye, kendisine çok uzak bir coğrafyada savaşa katılarak bir anlamda konformite davranışı sergilemiştir.⁹¹⁷ Bu noktada sosyal uyma davranışının üç türü olduğunu da belirtmek gerekir. Literatürde uyma davranışının türleri bakımından i) itaat (*compliance*), ii) özdeşleşme (*identification*) ve iii) benimseme (*internalization*) şeklinde üç tür uyma davranışının olduğu ileri sürülmüştür. Trafik örneği üzerinden bu üç davranış irdelendiğinde; trafik polisinin zor kullanma yetkisi nedeniyle ‘itaat’, babası güvenli bir sürüş yapan kişinin babasını örnek alması şeklinde ‘özdeşleşme’ ve trafik kurallarına uyulması gerektiği yönünde bir inancı ‘benimseme’ şeklinde üç davranış türü bulunmaktadır.⁹¹⁸ Türkiye’nin durumu açısından bakıldığında Türkiye, hem Batılı devletlerin tutum ve normlarını benimsemekte hem de daha önceki bölümlerde aktarıldığı üzere kendisini Batılı devletlerle -özellikle de ABD ile- özdeşleştirmekte olup uyma davranışı bu nedenlerden dolayı gerçekleşmiştir.⁹¹⁹

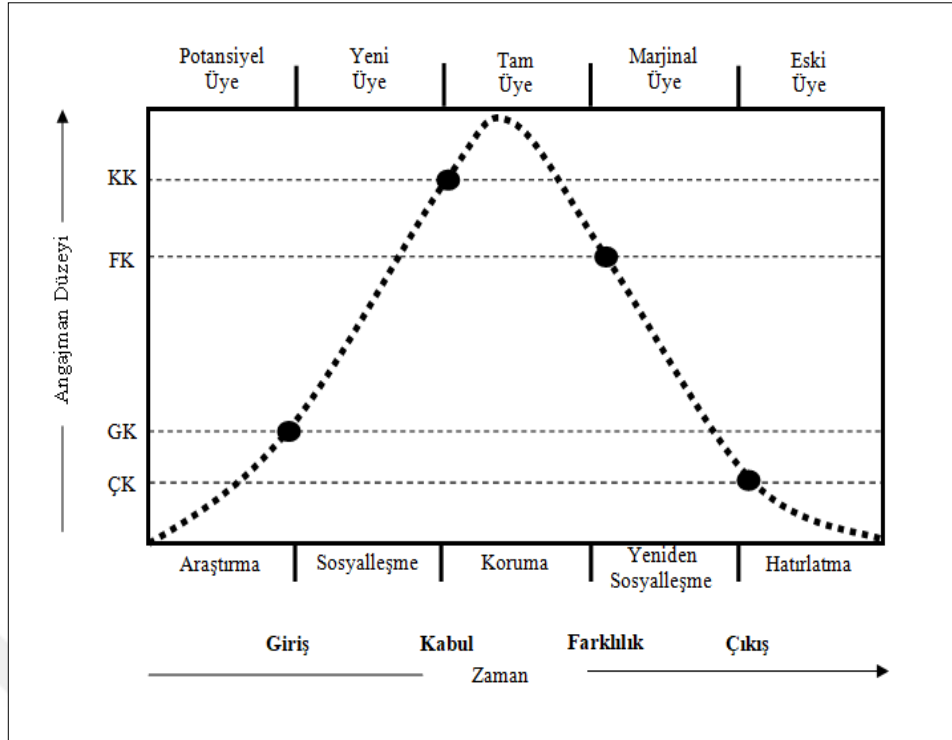
Ayrıca sosyal hayatta bireyin gruba olduğu gibi devletlerin de ittifaklara angaje olmalarında benzer süreçlerin işlediği varsayılabilir. Moreland ve Levine tarafından yapılan çalışmada, aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, birey-grup ilişkilerindeki grup aidiyetine ilişkin olarak beş aşama olduğu ileri sürülmüştür. Araştırma olarak adlandırılan ilk aşamada grup kendi amaçlarına uygun birey ararken birey de kendi ihtiyaçlarını karşılayacak grup arayışındadır. Eğer birey-grup angajmanı grubun ‘*giriş kriteri*’ne (GK) ulaşırsa yeni üye olarak adlandırılmaya başlanır. Sosyalleşme olarak adlandırılan ikinci aşamada, grup bireyden en yüksek performans alabileceği şekilde ondan faydalanmaya çalışırken, birey de kendi ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılanması için grubu etkilemeye çalışır. Eğer birey-grup angajmanı ‘*karşılıklı kabul*’ düzeyine (KK) erişirse birey grubun tam üyesi haline gelir. Bu noktadan itibaren birey ile grubun angajmanları farklılaşmaya başlarsa angajman ‘*karşılıklı ayırım düzeyine*’ ya da diğer bir ifadeyle farklılaşma düzeyine (FK) iner ve marjinal üye olarak tanımlanır. Bu noktada hem grup hem de birey angajmanlarını yeniden toparlamaya çalışırsa ve angajman düzeyi tekrardan ‘*karşılıklı kabul*’ düzeyine (KK) erişirse birey yine grubun tam üyesi konumuna erişir. Ancak karşılıklı angajman toparlanamazsa ve bireyin performansı ‘*çıkma düzeyi*’ne (ÇK) kadar inerse birey eski üye olarak tanımlanır. Eğer karşılıklı angajman, çıkma düzeyinin altında devam ederse de birey gruptan çıkar.⁹²⁰

⁹¹⁷ Hatta Hüseyin Bağcı’nın da belirttiği üzere Kore Savaşı’na asker gönderme kararı, Türkiye’nin 1923 yılından beri takip ettiği “*kendi sınırları dışında herhangi bir askeri harekate girmekten kaçınma*” stratejisine ters düşmüştür (Bağcı, 1991: 27-28).

⁹¹⁸ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2019: 161.

⁹¹⁹ Türkiye’nin kendisini ABD ile özdeşleştirmesi hususunda bkz. Gültekin, 2017: 563.

⁹²⁰ Moreland ve Levine, 1982: 152-156’dan akt. Bilgin, 1988: 41-42. Ayrıca bkz. (Arkonaç, 2001: 268-272).

Şekil 5.1 Birey-Grup İlişkilerinde Zamana Bağlı Değişimler⁹²¹

Bu aşama düzeyleri üzerinden o dönem Türkiye-NATO ilişkilerine bakıldığında, Türkiye'nin NATO'ya katılma arzusunu iletmesi ve bu ihtimalin NATO kurucuları tarafından tartışılır hale gelmesi Türkiye'nin giriş kriterini (GK) sağladığı ve potansiyel üye konumuna geldiği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesi ise Türkiye ile NATO arasındaki ilişkilerde ikinci aşamaya yani sosyalleşme aşamasına geçildiğini göstermekte olup bu süreçte Türkiye kendisini NATO'ya üye olarak (yukarıdaki tabloya göre tam üye olarak) kabul ettirmek için NATO'nun lideri konumundaki ABD'nin yanında kendisine çok uzak bir coğrafyada savaşa katılmış ve en yüksek performansı sergilemesi gerekmiştir. Türkiye'nin bu çabası neticesinde de karşılıklı kabul (KK) düzeyine erişilmiş ve Türkiye NATO'ya alınmıştır.

Bu süreçte Türkiye'nin aidiyet hissettiği grubun yani Batı'nın da Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararı almasında dolaylı olarak etkisi olmuştur. Sosyal Psikoloji'ye göre toplumun bireyin davranışı üzerinde '*sosyal etki*'si bulunmakta olup⁹²² bu kapsamda Muzaffet Sherif'in '*grup normu oluşması*' adlı deneyi ve bu deney dâhilinde incelediği '*otokinetik etki*' (*autokinetic effect*) kavramı birey-toplum ilişkisinde sosyal etkinin anlaşılması için iyi bir çerçeve sunmaktadır. Sherif, zifiri karanlık bir odada hareketsiz haldeki bir ışık noktası üzerinden deneyini gerçekleştirmiştir. Birbirini daha önce hiç tanımayan bireyler önce teker

⁹²¹ Moreland ve Levine, 1982: 153'ten akt. Bilgin, 1988: 42. Bu tablo anılan kaynaktan aktarılmıştır.

⁹²² Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2019: 67.

teker bu odaya alınarak ışık noktası her gösterildiğinde ne kadar hareket ettiği sorulmuştur. Aslında ışık noktası hiç hareket etmemektedir ancak deneklerin bundan haberi yoktur. Odaya tek tek giren denekler, kendilerine birkaç kez gösterilen ışık noktasının ne kadar hareket ettiği noktasında çok farklı cevaplar vermiştir. Ardından odaya gruplar halinde alınan deneklerin ışık noktasının ne kadar hareket ettiğini söylemeleri istendiğinde, daha önce bir standart belirleyemeyen bireylerin grup içerisinde bir standart geliştirerek ortak norm içerisinde hareket ettikleri gözlemlenmiştir. Hatta Sherif, deneyi bir adım öteye taşımış ve deney üzerinden bir yıl geçtikten sonra aynı bireyleri yalnız başlarına deneye almış ve bireylerin grup halinde oluşturdukları normlara sadık kalarak cevap verdikleri sonucuna ulaşmıştır.⁹²³

Sherif'in deneyi, fiziksel gerçekliğin belirsiz olduğu durumlarda bireylerin ait oldukları grup ile etkileşim içerisindeyken ortaklaşa bir standart oluşturulduğunu ve standartlara beraber uyulduğunu göstermektedir. Bu durum fiziksel olmayan durumlar için de geçerli olup bireyler grupla etkileşim halindeyken kendi sübjektif gerçeklikleri yerine grubun sosyal gerçekliğine uyma davranışı sergileyebilmektedir.⁹²⁴ Bireyler gibi devletler de kendi gerçeklikleri olabileceği gibi bir grup devletle etkileşim içerisindeyse bu grubun gerçekliğini benimsemesi ve buna uygun davranması beklenebilir. Böylelikle her ne kadar Türkiye, NATO üyesi olmasa da bir sosyal etki ve sosyal uyma davranışı örneği olarak Kore Savaşı'na asker göndermiş ve savaşın tarafı olmuştur. Bu kapsamda Türkiye'nin kapitalist Batılı devletler grubunun gerçekliğine ve ortak normlarına uyum gösterdiği ve bu uyum ile belirsiz uluslararası ortamın gerçekliği yerine Batılı kapitalist devletlerin sosyal gerçekliğini benimsediği görülmektedir.

⁹²³ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2019: 69-70; Nijstad, 2017: 31; Sakallı, 2016: 32-35; Cottam vd., 2017: 137. Yukarıda Sherif'in deneyi üzerinden uluslararası sistemin belirsiz olduğu bir durumda bir devletin grup içerisindeki davranışına dair çıkarımda bulunmuştur. Fakat söz konusu belirsizlik olmasaydı ne olacaktı sorusu akla gelebilir. Belirli bir gerçeklik olmasına rağmen toplum içerisinde bireyler ve sistem içerisinde de devletler uyma davranışı yine de sergiler mi? Bu sorunun cevabı için de Asch'in '*Uyma Deneyi*'ne (ya da literatürde '*Çizgi Deneyi*' olarak da bilinen deneye) bakılabilir. Söz konusu deneyde Asch, Sherif'in aksine bir belirsizlik değil apaçık bir gerçeklik üzerinden hareket etmiştir. Bu noktada pek çok kart çifti hazırlanmış ve her çift kartın bir tanesinde üç farklı uzunlukta çizgi yer alırken, çift kartın diğerinde tek bir çizgi yer almıştır. Tek çizginin yer aldığı kart üç çizginin yer aldığı karttaki çizgilerden biriyle çok bariz bir şekilde aynı uzunlukta. Deneklere bu kart çiftleri gösterilerek tek çizgilerin farklı boyutlarda üç çizginin yer aldığı kartlardaki hangi çizgi ile aynı uzunlukta olduğu sorulmuştur. Ancak denekler deneye tek tek alınmamış, Asch'in asistanları da (sahte denekler-işbirlikçiler de) deneye katılıp denekten önce cevaplar vermiştir. Elbette denekler, kendisiyle deneye katılan kişilerin Asch'in asistanı olduğunu bilmemekte kendisi gibi denek sanmaktadır. Deneyin başlarında Asch'in asistanları ilk kart çiftleri için doğru cevaplar vermişler ve en son cevap veren denek de doğru yanıt vermiştir. Ancak ilerleyen süreçte Asch'in asistanları kasıtlı olarak yanlış cevaplar vermiş ve deneyin ne yapacağı merak edilmiştir. Denek gözüyle gördüğü gerçekliği mi söyleyecektir yoksa kendisi gibi denek olduğunu zannettiği ve başlarda doğru cevap vermiş diğer kişilerin cevabına mı uyacaktır? Deney pek çok denekle yukarıda bahsedildiği gibi defalarca denenmiş ve yaklaşık olarak her üç denekten birinin (bütün deneklerin yüzde 35'inin) hatalı olduğunu bilmesine rağmen grubun cevabına uyduğu görülmüştür (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2019: 71-72; Nijstad, 2017: 30-31; Sakallı, 2016: 35-38). Bu deneyden de anlaşılacağı üzere birey, grup üyelerini tanımasa bile gruba uyum sağlayabildiği ve sosyal etkinin oldukça güçlü olduğu görülmektedir.

⁹²⁴ Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2019: 70.

Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi yine Psikoloji disiplindeki Sistemi Meşrulaştırma Kuramı (SMK) çerçevesinde de açıklanabilir. SMK, Jost ve Banaji tarafından 1994 yılında geliştirilmiş olup insanların neden sistemi meşrulaştırdığına dair Sosyal ve Bilişsel Psikoloji alanından açıklamalar getirmeye çalışmaktadır. Kuram içerisinde bahsi geçen 'sistem' kavramından kasıt, belirli bir toplumsal yapı ya da var olan statüko olup SMK, bireylerin "*sistemi meşrulaştırma güdüsü*"nü açıklamaya odaklanmaktadır.⁹²⁵ Hayrettin Özler, sistemi haklılaştırma kavramını şöyle açıklar: "*Sistemi haklılaştırma bir toplumdaki statü ve iktidar hiyerarşilerini, mevcut sosyal ve ekonomik sistemi, toplumsal rollerin farklılığını yani bir toplumdaki yapısal ayarlamaları meşrulaştıran zihinsel bir süreçtir.*"⁹²⁶

SMK, statükonun ve baskın düzenin avantajlı ya da bazı durumlarda dezavantajlı bireyleri tarafından meşrulaştırıldığını ileri sürmektedir. Avantajlı grubun sistemi meşrulaştırmasındaki temel motivasyon, grubun sahip olduğu avantajın devam etmesidir. Ancak dezavantajlı grubun sistemi meşrulaştırması ise kendi mevcut durumundaki dezavantajlı halin devam etmesi, hatta kötüleşmesine neden olması bakımından ilgi çekicidir. Dezavantajlı bir birey açısından bakıldığında da sistemin meşrulaştırılması, birey için başa çıkılmaz gibi görünen sistemin akılcılaştırılarak onunla başa çıkılabileceğinin düşünülmesidir. Yani dezavantajlı konumdaki birey, kendisine dezavantaj yaratan sistemi meşrulaştırmak suretiyle kendince sistemi akılcı-mantıklı hale getirmeye çalışmaktadır. Ayrıca sistemin meşrulaştırılmasının bireylerin kendisini iyi hissetmesi ve stresle başa çıkabilmesi noktasında "*acıları hafifletici bir işleve*" sahip olduğu da söylenebilir.⁹²⁷

Kuram her ne kadar devlet içi/toplum temelli bir analize yönelik geliştirilmiş olsa da uluslararası aktörlerin uluslararası sistemi meşrulaştırması bağlamında da kullanılabilir. Nitekim devlet ya da toplum içerisinde bir sistem olduğu gibi uluslararası toplumun da yaşamını sürdürdüğü bir uluslararası sistem vardır. Ancak burada şöyle bir problem ortaya çıkmaktadır. Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemde iki kutuplu yapı bulunmakta olup tek bir sistemin meşrulaştırılması yerine sistemik yapılardan birinin (ya da diğerinin) meşrulaştırılmasına odaklanmak gerekecektir. Bu noktada bahse konu kuram ışında da Türkiye, Kore Savaşı'na asker göndererek kapitalist Batı Bloğu ve komünist Doğu Bloğu şeklindeki iki sistemden Batı Bloğu'nun sisteminin meşrulaştırılmasına hizmet etmiştir. Bu süreçte Türkiye, her ne kadar aidiyet hissi ve siyasi ilişkiler bağlamında Batı Bloğu ile yakın ilişkiler kursa da NATO üyesi

⁹²⁵ Solak ve Sümer, 2015: 210-211.

⁹²⁶ Özler, 2014: 45.

⁹²⁷ Solak ve Sümer, 2015: 212-214.

olarak sistem içerisinde kendisine yer edinememesi nedeniyle genel anlamda uluslararası sistemin (liberal-kapitalist sistemin ya da diğer bir ifadeyle Batı Bloğu'nun) dezavantajlı bir aktörü konumundadır. Buna karşılık, kendisi hiçbir bloğa ittifak temelinde doğrudan bağlı olmayan sistemin dezavantajlı bir üyesi iken, Kore Savaşı'nda komünist ve kapitalist şeklindeki iki sistemin kısıtlı sıcak çatışmasında, kapitalist sistemin tarafını tutarak Batı Bloğu'nun sistemini meşrulaştırmaya çalıştığı ve kendi dezavantajlı konumunu akılcılaştırmaya -ve mümkünse avantajlı hale çevirmeye- çabaladığı söylenebilir.

5.4. Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü İçin Önemi

Türkiye, 4 Nisan 1949 tarihinde kurulan NATO'ya üye olamaması nedeniyle izolasyon kompleksine kapılmış ve görelî yoksunluk hissetmiştir. Ancak böylesine karmaşık duygulara rağmen Türkiye'nin ABD/NATO ile bağlanma çabası son bulmamış, aksine ABD'nin/NATO'nun müttefiki olma düşüncesi Türkiye'nin gözünde çok daha kıymetli hale gelmiştir. Hatta Türkiye'nin 8 Ağustos'ta Avrupa Konseyi'ne üye olarak kabul edilmesi, Türkiye'nin NATO'ya da üye olabileceğine yönelik hem haklı bir sebep hem de bu minvalde güçlü bir motivasyon yaratmıştır.⁹²⁸

Bu dönemde her ne kadar NATO'ya alınmamış olsa da Türkiye'nin ne kadar önemli olduğu ABD tarafından da zamanla anlaşılmaya başlanmıştır. Nitekim ABD'nin Dış İlişkiler Arşivi'ne bakıldığında, 1949 yılından itibaren pek çok resmi belgede Türkiye'nin stratejik önemine değinildiği ve Türkiye'nin neden NATO üyesi olması gerektiğine yönelik tartışmalar yapıldığı görülmektedir. Nitekim ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'ne gönderilen 16 Mart 1949 tarihli yazıda, Türkiye'nin Yunanistan ile birlikte Avrupalı bir güç olarak kabul edildiği belirtilmiş ancak Türkiye'nin Yunanistan'dan daha istikrarlı ve daha fazla stratejik öneme sahip olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca yazıda, söz konusu stratejik önemin Türkiye'nin bulunduğu jeopolitik konumun Kahire-Süveyş bölgesine ve Orta Doğu petrol sahalarına giden büyük hava, kara ve deniz yollarına hakim olmasından ileri geldiği ifade edilip Türkiye'nin askeri kuruluşlarında ABD'nin daha uzun vadeli stratejik amaçları olduğu dile getirilmiştir.⁹²⁹

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye hakkında hazırladığı ve dış temsilcilikleri için bir kılavuz niteliği taşıyan 5 Mayıs 1949 tarihli politika notunda da;

⁹²⁸ Sarıay, 2002: 1712; Sarıay, 2000: 866.

⁹²⁹ FRUS, 1949, Western Europe, Volume IV, Document 118, 16.03.1949.

- Türkiye ile ABD arasında önemli bir sorununun bulunmadığı, ikili ilişkilerin güçlü olduğu, ABD'nin Türkiye'deki eğitim ve vakıf kurumları (Robert Koleji, Amerikan Kadın Koleji, Admirol Bristol Hastanesi vb.) sayesinde Türk-Amerikan ilişkilerinin geliştiği, bu eğitim kurumlarından mezun olan öğrencilerin Amerikan liberal geleneğinin coşkulu savunucuları olduğu ve bu sayede Türkiye'de komünizmin gelişemediği,
- Türkiye'nin kendisini saldırılara karşı güvencesiz hissettiği ve bu nedenle sürekli dış güvence aradığı,
- Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktı'na dâhil edilmemesi sonrası ABD, İngiltere ve Fransa'dan güvence istediği ve Dışişleri Bakanı Sadak'ın bir Akdeniz paktı kurulması için İngiltere, Fransa ve NATO nezdinde görüşmeler gerçekleştirdiği,
- Türklerin aşırı milliyetçi olmaları ve Osmanlı dönemi kapitülasyonlarının küçük düşürücü hükümleri nedeniyle yabancıların Türk ekonomisine aktif katılımlarından Türklerin tedirginlik duydukları ve bu hususun ilişkilerde dikkate alınması gerektiği,
- Türkiye'nin sadece siyasi ve ideolojik olarak değil ekonomik model olarak da Batılı olabilmesi için Türk ekonomisinin uluslararası ticaretin serbestliği hükümlerine uyumlu hale getirilmesi gerektiği,
- Türkiye'nin Batı'ya yöneliminin sürdürülmesinin elzem olduğu,
- Sovyetlerin Türkiye'ye baskısına karşı BM'de direnilmesi ve Türkiye'ye askeri yardımların devam ettirilmesi gerektiği,
- Türkiye'nin Atlantik Paktı'na katılma arzusunun değerlendirilmesi ya da başka bir bölgesel savunma işbirliği ihtimalinin araştırılması,
- ABD'nin ulusal çıkarları doğrultusunda, gelecekte ABD tarafından Türkiye'ye daha fazla destek verilmesi gerekebileceği düşüncesinden hareketle, Türkiye'deki mevcut duruma ve Türkiye'nin önemine dair ABD kamuoyunun hazırlanması için bilgilendirmelerin yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır.⁹³⁰

ABD Politika Planlama Yetkilisi Gordon P. Meriam tarafından hazırlanan ve Kuzey Atlantik Antlaşması'nın Ortadoğu ülkelerini kapsayacak şekilde genişletilip genişletilemeyeceğini veya BM'nin 51. maddesi uyarınca yeni antlaşmalar yapıp yapılamayacağını sorgulandığı muhtıra metninde de Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün, Mısır, Sudan, Eritre, Etiyopya, Suudi Arabistan, Irak, İran, Afganistan, Pakistan

⁹³⁰ FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 1152, 05.05.1949.

ve Hindistan incelenmiştir. Metinde Doğu Akdeniz'in ve Ortadoğu'nun ABD için önemli olduğu belirtilmiş olup İtalya, Yunanistan, Türkiye ve İran'ın toprak bütünlüğünün korunmasının gerekliliği, özellikle de Türkiye'nin kaybının ABD'yi ciddi şekilde etkileyeceği ve Türkiye'de askeri havalimanları inşası ile uçak yakıtı depolama sistemlerinin kurulmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir.⁹³¹ Ayrıca ABD'nin Moskova Büyükelçisi Alan Goodrich Kirk de ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 31 Ağustos 1950 tarihli telgrafta Türkiye'nin NATO'ya üye olarak kabul edilmesini önermiştir.⁹³²

Bu esnada Kore Savaşı devam etmekte olup Sovyetlerin gelecekteki hamlelerini tahmin etmek ve olası hamlelerine karşı pozisyon almak üzere ABD Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından NSC 73/4 numaralı bir rapor hazırlanmıştır. Raporda Sovyetlerin NATO üyelerine saldırması durumunda küresel bir savaş başlayacağı için Sovyetlerin NATO üyelerine saldırmak yerine İran, Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan, Afganistan, Pakistan veya Finlandiya'ya saldırma olasılığı üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda da Sovyetlerin olası bir şekilde Türkiye'ye saldırısı sonrası Türk boğazlarının Sovyet hakimiyetine gireceği ve ABD'nin hayati çıkarlarının önemli ölçüde zarar göreceği yönünde bir değerlendirme yapılmıştır.⁹³³

Bu dönemde Türkiye'nin ne kadar önemli olduğu ABD makamlarınca idrak edilmesine müteakiben Türkiye'nin NATO'ya katılması mı gerektiği yoksa Türkiye'nin yer alacağı farklı ittifak seçeneklerinin mi değerlendirilmesi gerektiği yönünde de ABD tarafında farklı görüşler tartışmaya açılmıştır. Bu görüşlerden ilki; Yunanistan, Türkiye ve İran'ın katılımıyla bölgesel bir paktın kurulması ve ABD, İngiltere ve Fransa tarafından bu paktın desteklenmesidir. İkincisi; Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya Akdeniz ile ilişkili konularda danışma amaçlı katılımıdır. Üçüncüsü ise; ABD, İngiltere ve Fransa tarafından Yunanistan, Türkiye ve İran'ın güvenliğine ilişkin yeni tek taraflı açıklamalar yapılmasıdır.⁹³⁴

ABD tarafında bu gelişmeler yaşanırken Türkiye, NATO'ya katılma isteğini 1 Ağustos 1950 tarihinde tekrardan ABD, İngiltere ve Fransa'ya iletmiştir. Türkiye'nin başvurusunu değerlendiren ABD Dışişleri Bakanlığı, başvuru hakkında Türkiye'nin NATO'ya katılma

⁹³¹ FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 4, 13.06.1949. ABD Dışişleri Bakanlığınca, Yunanistan'ın kaybının Balkanlarda Sovyet hâkimiyetini güçlendireceği ve Doğu Akdeniz'in tehlikeye gireceği bilinmektedir. Yine Türkiye'nin kaybının Doğu Akdeniz'i ve Ortadoğu'yu Sovyet hâkimiyetine sokacağı ve bölgedeki petrol kaynaklarını ve Süveyş Kanalı'nı tehlikeye sokacağı bilinmektedir. İran'ın kaybı da geniş petrol yataklarının bulunduğu Basra Körfezi'ni Sovyet yayılcılığına açacağı düşünülmektedir (FRUS, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Document 68, 11.05.1950).

⁹³² FRUS, 1950, Central and Eastern Europe; The Soviet Union, Volume IV, Page 1238, 31.08.1950.

⁹³³ FRUS, 1950, National Security Affairs; Foreign Economic Policy, Volume I, Document 121, 25.08.1950.

⁹³⁴ FRUS, 1950, Western Europe, Volume III, Document 551, 29.08.1950.

motivasyonlarına ilişkin şu tespitlerde bulunmuştur: i) NATO'ya katılarak ilave silahlar elde etmek ve savaş durumunda müttefik desteği almak ve ii) NATO üyesi olarak Sovyet saldırısını caydırmak.⁹³⁵ Başvurunun ardından da Vaşington Büyükelçisi Erkin, ABD Dışişleri Bakanı Acheson ile yaptığı görüşmede, Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girme talebinin ABD tarafından desteklenmesini istemiş ve bu hususta Türkiye'nin pakta dâhil olmasının önemli stratejik, siyasi ve psikolojik gerekçelere dayandığını belirtmiştir. Ayrıca Erkin, Avrupa'nın komünizme karşı set çekme amacı taşıyan üç önemli teşkilatından ikisine -Avrupa Kalkınma Programı ile Avrupa Konseyi'ne- Türkiye'nin üye olduğunu ve üçüncüsü olan NATO'ya üye olmasının önünde bir sebep bulunmadığını ifade etmiştir. Coğrafi sınırlama konusuna da değinen Erkin, pakta İtalya ve bazı Afrika topraklarının dâhil olması nedeniyle sınırların Orta Akdeniz'e kadar gelebileceğini ve Akdeniz'in doğusuna da uzanabileceğini belirtmiştir.⁹³⁶

Bu dönemde ABD tarafında sadece Türkiye'nin değil Türkiye'nin bulunduğu Ortadoğu coğrafyasının da jeopolitik önemi üzerine durulmuş ve bölgenin zengin hidrokarbon kaynaklarına ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur. Nitekim ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Eylül 1950'de hazırlanan bir politika notunda Ortadoğu'nun stratejik öneminden bahsedilmiş ve savunmasız olan bu coğrafyanın Sovyet kontrolüne girmesi durumunda ABD'nin ve müttefiklerinin ekonomik, politik ve stratejik çıkarlarının ciddi şekilde etkileneceği belirtilmiştir. Bölgedeki petrol üretiminin günlük yaklaşık 1,8 milyon varil olduğu ifade edilen politika notunda ülkelerin petrol üretimine ilişkin veriler de aktarılmış ve bu veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁹³⁷

Tablo 5.1 Ortadoğu Ülkelerinin 1950 Yılı İtibariyle Günlük Petrol Üretimi (Varil/Gün)⁹³⁸

İran	700 000 v/g	Irak	125 000 v/g
Suudi Arabistan	550 000 v/g	Katar	40 000 v/g
Kuveyt	350 000 v/g	Bahreyn	30 000 v/g

⁹³⁵ "Atlantik Paktına girmek için müraacatta bulunduk", *Hürriyet*, 03.08.1950; FRUS, 1950, Western Europe, Volume III, Document 160, 31.08.1950.

⁹³⁶ "Atlantik Paktına Bir An Evvel Alınmamızı İstedik", *Son Posta*, 26.08.1950.

⁹³⁷ FRUS, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Document 36, September 1950.

⁹³⁸ FRUS, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Document 36, September 1950. Ayrıca Ortadoğu petrolünün yüzde 50'sini İngiliz ve Danimarkalı şirketlerin, yüzde 45'ini Amerikan şirketlerinin ve yüzde 5'ini Fransız şirketlerin üretilip sattığı belirtilmiştir. Şirketlerin günlük üretimleri hakkında da şöyle bir bilgi verilmiştir: Anglo-Iranian (İng) 915 bin v/g, Cal-Tex (ABD) 360 bin v/g, Standard Oil of New Jersey (ABD) 175 bin v/g, Gulf (ABD) 175 bin v/g, Socony (ABD) 90 bin v/g, Shell (İngiltere ve Danimarka) 40 bin v/g, CFR (Fransa) 40 bin v/g, Gulbenkian 5 bin v/g. (FRUS, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Document 36, September 1950).

Bu doğrultuda, hem küresel hem de Ortadoğu özelinden bölgesel bir perspektifle konuya yaklaşan ABD Dışişleri Bakanlığı, kendi ulusal çıkarları için Türkiye'nin nasıl yönlendirilmesi gerektiği yönünde 28 Aralık 1950 tarihinde hazırladığı politika notu şöyledir:

- Sovyet baskısına karşı Türk askerinin yeteneklerinin geliştirilmesi,
- Türkiye'nin doğal kaynaklarının geliştirilmesi,
- Türkiye'nin uluslararası kurumlarda daha aktif rol almasının sağlanması ve BM'nin komite ve komisyonlarında üye olmasının desteklenmesi,
- Batı ile ilişkileri iyi olan Türkiye'nin Ortadoğu ve Müslüman ülkelerle daha yakın ilişkiler kurmasının sağlanması ve böylelikle bu ülkelerin Batı'ya yöneliminin mümkün hale gelmesi,
- Türkiye'de demokrasinin gelişmesinin sağlanması,
- Türkiye'de özel teşebbüsün gelişiminin teşvik edilmesi,
- Türkiye'nin Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması gibi uluslararası ekonomik organizasyonlara katılımının sağlanması,
- Türkiye'de petrol aramacılığı için özel sektörün önünün açılması ve mevzuatın özel sektör petrol aramacılığına uyumlu hale getirilmesi,
- Türkiye'nin Batı'ya yöneliminin desteklenmesi vb.⁹³⁹

ABD'nin 26 Şubat 1951 tarihli Ulusal İstihbarat Öngörüsü (*National Intelligence Estimate*) olarak hazırlanan “Doğu-Batı Mücadelesinde Türkiye'nin Pozisyonu” başlıklı belgede de Yakındoğu'da en güçlü komünist karşıtı ülke olan ve Sovyet saldırısına karşı önemli bir direniş gösterebilecek tek ülke olarak görülen Türkiye için önemli tespitlerde bulunulmuştur. Belgede Türkiye'nin ABD ile uyumlu olduğu ve bu uyumunun değişmeyeceği, ancak Türkiye'nin komşusu olan ülkelerin Sovyetlerce işgal edilmesi ve bu işgale karşı ABD'nin ciddi bir direniş ya da işgal edilen ülkelere destek vermemesi durumunda Türkiye'nin temkinli bir politika izleyebileceği belirtilmiştir. Ayrıca Türklerin uzun süredir Rusları düşman imgesi ile değerlendirdiğine değinilen belgede, Türkiye'nin güçlü yönleri olarak nüfusunun homojen olması, ülkedeki demokratik zeminin genişletiliyor olması, savaş zamanı 1,5 milyon askerle seferberlik yapabilecek olmasının önemli olduğu, halkının çoğunluğunun Sovyetlere muhalif olması ve Batılı yönelişe olumlu yaklaşması olduğu ifade etmiştir. Belgede ülkenin zayıf yönleri ise ordunun tedarik yetersizliği, kalifiye subay eksikliği ve etkili hava kuvvetinin olmadığı belirtilmiştir. Ekonomik açıdan ise ülkenin ağır bir savunma yükünü kaldıramayacağı,

⁹³⁹ FRUS, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Document 100, 28.12.1950.

ekonomisinin tarıma dayandığı ve hem tüketim mallarında hem de savunma malzemelerinde dışa bağımlı olduğu ifade edilmiştir. Yine belgede Türkiye'nin ABD için çok önemli olduğu, Boğazları kontrol etmesi nedeniyle Rus gemi ve denizaltıların Akdeniz'e inmesini engellediği ve ülkeye kurulacak yapımı devam eden ABD hava üslerinin stratejik öneme sahip olacağı belirtilmiştir.⁹⁴⁰

Yukarıda ifade edilen görüşler ileri sürüldüğü dönemde, daha önceleri ABD hariciyesi tarafından Türkiye'nin NATO'ya üye olması dile getirilmişken bu kez, ABD Genel Kurmay Başkanı'nın ABD Savunma Bakanına ilettiği 13 Nisan 1951 tarihli belgede, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya davet edilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁹⁴¹ Böylelikle ABD, önce siyasi ardından askeri alanda Türkiye'nin öneminin farkına varmış ve her ne kadar Türkiye'nin Batı Bloğu'na yakın tutumu olmasına rağmen Türkiye'nin NATO'da yer almamasının maliyetleri üzerine uzun uzadıya düşünölmeye başlanmıştır.⁹⁴² Nitekim ABD Dışışleri Bakanlığı ile ABD Genel Kurmay Başkanlığı'nın bir toplantısında, Dışışleri Bakan Yardımcısı George McGhee, ABD'nin Türkiye'ye güvenlik taahhüdü vermesi gerektiğini, aksi halde Türklerin güvenlik garantisi almamaları durumunda tarafsızlık pozisyonu benimsemesinin çok tehlikeli olabileceğini belirtmiştir. Buna karşılık General Collins, Türkiye ve Yunanistan'ı NATO'ya dâhil etmek yerine bu öökelere ek yardımlar yapılmasının daha iyi olabileceğini, şu an bu iki öökenin askeri ekipmanlarını nasıl donatacaklarının belirsiz olduğunu ifade etmesi üzerine McGhee, *“en azından onları NATO'ya getirmeliyiz”* diye cevap vermiştir.⁹⁴³ Nitekim Bakan Yardımcısı McGhee, Kore'ye asker göndermesi vesilesiyle Türkiye'nin özgür dünyanın savunulması için öneminin arttığını ve kolektif güvenlik ilkesine verdiği desteğin anlaşıldığını düşünmektedir.⁹⁴⁴ Böylelikle, ABD Türkiye'nin stratejik öneminin farkına varmış, Kore

⁹⁴⁰ FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 642, 26.02.1951.

⁹⁴¹ FRUS, 1951, Ulusal Güvenlik İşleri; Dış Ekonomik Politika, Cilt I, Doküman 17, 13.04.1951. Yine ABD Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanan 11 Mayıs 1951 tarihli NSC 109 kodlu belgede, Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi gerektiğinden ve Türkiye'nin öneminden bahsedilmiş olup söz konusu belge için bkz. (FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 659, 11.05.1951).

⁹⁴² Vaşington Basın Ataşeliğinden alınan 4 Nisan 1951 tarihindeki malumatta, Vaşington ziyaretinde Fransa Dışışleri Bakanı Schuman'ın Türkiye'nin Atlantik Pakti'na katılma şansının az olduğunu ifade ettiğı belirtilmiştir. ABD makamlarının Türkiye'nin pakta dâhil edilmesi noktasında hem fikir olduğu bu dönemde Schuman'ın böyle bir çıkış yapması Basın Ataşesi tarafından *“kıskançlık”* olarak yorumlanmıştır. Nitekim Ataşe, Fransa'nın İstanbul ve Malta toplantılarına davet edilmemeleri nedeniyle kıskançlığa kapıldığı yönünde değerlendirmede bulunmuştur (BCA, 30-1-0-0/102-632-2).

⁹⁴³ FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 28, 02.05.1951. ABD'de 30 Ocak 1951 tarihinde, üst düzey askeri yetkililer arasında gerçekleşen bir toplantıda da olası bir savaş durumunda Türkiye'nin savaş planı için şu sözler dile getirilmiştir. *“Türklerin çok basit bir seferberlik planı var - herkes savaşmaya başlıyor ve planın tamamı bu.”* (FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 7, 06.02.1951). Böylelikle Türkiye'nin savaş stratejisinin sadece topyekün savunmadan ibaret olduğu ve stratejik bir derinlik içermediğı vurgulanmıştır.

⁹⁴⁴ FRUS, 1951, European Security and the German Question, Volume III, Part 1, Document 254, 12.02.1951.

Savaşı'nda Türk askerlerinin başarısı nedeniyle Türklerin Sovyet yayılmacılığı karşısında önemli bir set oluşturabileceğini düşünmüş ve olası bir durumda Türkiye'nin tarafsız kalması ya da Sovyetlere ardıncılık politikası izlemesinin ABD liderliğindeki Batı Bloğu için ciddi maliyetleri olacağını hesaplamıştır.

ABD'nin Türkiye'nin NATO'ya kabul edilip edilmemesi hususunda tutumu değiştikten sonra Türkiye'nin NATO'ya girişinin önünde en büyük engel olarak İngiltere kalmıştır. Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde -1951 yılında- Türk-İngiliz ilişkileri kötüleşmiş ve İngiltere'nin Türkiye'yi *"kültürel ve tarihi olarak Avrupa toplumunun bir parçası olarak"* görmediği yönünde Türkiye'de bir algı oluşmuştur. Ancak Türkiye'nin Müttefik Ortadoğu Komutanlığı'nda yer alması koşuluyla İngiltere de Türkiye'nin NATO'ya katılmasını kabul etmiştir.⁹⁴⁵

5.5. Terapötik İttifak: Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne Kabulü

Daha önceki başlıklar altında anlatıldığı üzere, ABD Türkiye'nin Batı Bloğu için önemini anlamaya başlamış ancak bu süreçte Türkiye'nin sabrı da azalmıştır. Büyükelçi Erkin ile McGhee arasında 4 Haziran 1951 tarihinde gerçekleşen görüşmede Erkin, NATO'ya katılım sürecinin belirsizlik içermesi Türkiye'nin katılım hevesini kırdığını ifade etmiştir. Ayrıca diğer NATO ülkelerinin Türkiye'yi eşit üye olarak görmemelerinin Türk ulusal gururunu kırdığını da belirtmiştir.⁹⁴⁶ Buna müteakiben ABD tarafından yapılan değerlendirmeler bir sonuca varmış ve Dışişleri Bakanı Acheson, Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya katılmaları hususunda karar verildiğini açıklamıştır.⁹⁴⁷

Bunun üzerine ABD, 15 Mayıs 1951'de Türkiye'nin ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olmasını teklif etmiştir. 16-20 Eylül 1951 tarihlerinde gerçekleştirilen NATO Bakanlar Konseyi'nde de iki ülkenin üyeliğe alınması kabul edilmiştir.⁹⁴⁸ Türkiye'nin NATO'ya üye olacağı kesinleştikten sonra Başbakan Menderes de dış basına yaptığı açıklamada, Ottawa'da Türkiye'nin Atlantik Paketi'ne eşit üye olarak kabul edilmesinin memnuniyet verici olduğunu dile getirmiştir.⁹⁴⁹ Ancak 28 Eylül 1951 tarihinde Vaşington'da Erkin ile McGhee arasında gerçekleşen görüşmede Erkin, Türkiye'nin NATO'ya katılımının şartlı olduğuna dair basına

⁹⁴⁵ T.N.A, FO 371. 101848'den akt. Kasapsaraçoğlu, 2015: 32-33.

⁹⁴⁶ FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 665, 04.06.1951.

⁹⁴⁷ Erkin, 1986: 230-231.

⁹⁴⁸ Efe, 2019: 613-615.

⁹⁴⁹ BCA, 30-1-0-0/13-76-7.

yansıyan haberler olduğunu ve bundan endişe duyulduğunu belirtmiştir. McGhee ise Türkiye'nin diğer NATO üyeleri gibi ön şart olmadan tam üye olacağını belirtmiştir.⁹⁵⁰

Bu esnada, yani Türkiye'nin NATO ittifakına katılacağı süreçte, Sovyetler 3 Kasım 1951 tarihinde bir nota vermek suretiyle Türkiye'nin saldırı amaçlı kurulan bir pakta katılmak üzere olduğunu belirtmiş ve Sovyet Rusya'ya saldırı emeli taşıyan emperyalist devletlere üsler açılmaması noktasında Türkiye'ye uyarıda bulunmuştur. Buna müteakiben 12 Kasım tarihli Türkiye'nin cevabi notasında, NATO ittifakının BM Anayasası'na uygun olduğu, bu paktın savunma amaçlı olarak kurulduğu ve Sovyetlerin dış politikadaki tutumu nedeniyle pakta üye olunduğu ifade edilmiştir. Buna karşılık 30 Kasım 1951 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanvekili Gromyko tarafından Türkiye Moskova Büyükelçisi Muzaffer Göker'e tekrardan bir nota verilmiştir.⁹⁵¹ Bu notada da önceki notada olduğu gibi Türkiye'nin saldırgan bir pakta girdiği, Sovyetlere saldırı planı olan emperyalist devletlere üs açtığı ve ağır zarar görecektir. Türk-Sovyet ilişkilerinden Türkiye'nin sorumlu olduğu belirtilmiştir.⁹⁵²

⁹⁵⁰ FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 61, 28.09.1951. Burada bahse konu şart sorunu ise Türkiye'nin NATO içerisinde dâhil olması beklenen Ortadoğu Komutanlığı'nın kurulup kurulmaması temelinde anlaşmazlık üzerine yaşanmıştır (FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 61, 28.09.1951). Nitekim Türkiye'nin NATO'ya dâhil olma sürecinde Türk, Amerikan, İngiliz ve Fransız yetkililerin Ankara'da gerçekleştirdiği 13-14 Ekim 1951 tarihli görüşmede, Türkiye'nin dâhil olması beklenen Ortadoğu Komutanlığı konusu gündeme gelmiştir. Başbakan Menderes, Türkiye'nin NATO'ya girişi ile Ortadoğu Komutanlığı kurulması konularının birbirinden farklı olduğunu, ilkinin hayati öneme sahip olduğunu, ikincisinin ise bekleyebileceğini dile getirmiştir. Bu hususta Dışişleri Bakanı Köprülü de Türkiye'nin NATO üyesi olduğunda NATO komutanlıklarından birine katılması gerektiğini, NATO komutanlıklarına dâhil olmayıp Ortadoğu Komutanlığı'na dahil olması durumunda kendisine eşit muamele edilmemiş olacağını söylemiştir. Aslında ortada iki farklı konu olup bunlardan ilki Türkiye'nin NATO'ya katılması iken; diğeri Türkiye'nin ve bazı NATO üyeleri ile NATO üyesi olmayan Ortadoğu ülkelerinden bazılarının katılacağı Ortadoğu Komutanlığı'nın kurulmasıdır (FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 75, 13-14.10.1951; FRUS, 1951, European Security and the German Question, Volume III, Part 1, Document 328, 31.10.1951; T.N.A, FO 371. 101848'den akt. Kasapsaraçoğlu, 2015: 33-34). Büyükelçi Erkin de ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı McGhee ile 26 Kasım 1951 tarihinde gerçekleştirdiği görüşmede, hem NATO hem de Ortadoğu Komutanlığı şeklinde bölünmenin kabul edilmeyeceği belirtilmiş ve Türkiye'nin Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanlığı'na bağlanmasını istenmiştir (FRUS, 1951, European Security and the German Question, Volume III, Part 1, Document 334, 26.11.1951). 18 Ekim 1951 tarihinde ABD Genel Kurmay Başkanlığı'ndan ABD Başkanına gönderilen belgede de Türkiye'nin Ortadoğu Komutanlığı'na dahil edilmesine geçmişteki kadar sıcak bakmadığı ve diğer NATO üyeleri gibi NATO'ya şartsız ve tam üye olmak istediği belirtilmiştir. Ayrıca General Bradley, Türk yetkililer ile gerçekleştirdiği görüşmede *"Türklerin kararlı ruhundan, işbirliği tutumlarından, ABD'ye duydukları derin saygıdan ve hem NATO hem de NATO'daki yeni yükümlülüklerini üstlenme hevesinden çok etkilendiğini"* ifade etmiş ve Türk yetkililerin Ortadoğu Komutanlığı'nın geçici olarak Doğu Akdeniz Komutanlığı olarak adlandırılmasını istediklerini dile getirmiştir (FRUS, 1951, European Security and the German Question, Volume III, Part 1, Document 324, 18.10.1951). Böylelikle anlaşılabileceği üzere Türkiye, Ortadoğu Komutanlığı'na dâhil olması durumunda kendisinin Ortadoğu ülkesi olarak algılanacağını düşünmekte ve buna itiraz etmektedir. Kendisini Avrupa/Batı ailesinin üyesi olarak gören Türkiye, Ortadoğu Komutanlığı'nın kurulmasına çok sıcak bakmamakla birlikte prensipte kabul etmekte ama isminin değiştirilmesini isteyerek kendi çekirdek kimliğinin Batı geniş grup kimliği içerisinde yer aldığını görmek istemektedir. Ayrıca Ortadoğu Komutanlığı projesinin başarısız olmasında küresel ve bölgesel aktörlerin farklı çıkarlara ve önceliklere sahip olmasının neden olduğunu ileri süren bir çalışma için bakınız (Kasapsaraçoğlu, 2021a: 566-585).

⁹⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 10.12.1951, D.9, Y.3, C.11, B.15: 89.

⁹⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, 10.12.1951, D.9, Y.3, C.11, B.15: 90.

Sovyetlerin daha önceleri Boğazlar ve Doğu Anadolu ile ilgili gönderdiği notalarda olduğu gibi NATO'ya girilmemesi uyarısında bulunduğu bu notaları da kâğıt üstündeki söylemlerden ibaret kalmıştır. Ancak buna rağmen söz konusu notalar Türk karar alıcılarının moralini bozmuş ve 3 Kasım ve 30 Kasım tarihlerinde tevdi edilen Sovyet notaları hakkında değerlendirme yapan Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Sovyet notalarını '*sinir harbi*' olarak adlandırmıştır. Köprülü bu durumu, "*Geçenlerde bir Amerikan dergisinde bize dair çıkan bir makalede «Türkiye asırlardan beri sinir harbine mâruzdur» deniyordu. Hakikaten, millet olarak, sinirlerimizin çok kuvvetli olduğunu belirten bu müşahede çok doğrudur.*" ifadeleriyle izah etmiştir.⁹⁵³

Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesi NATO Bakanlar Konseyi'nde 16 Şubat 1952 tarihinde onaylanmıştır.⁹⁵⁴ Türkiye'nin NATO'ya katılmasına dair kanun tasarısı da 18 Şubat 1952 tarihli TBMM oturumunda gündeme alınmış ve tasarı 409 kabul ve 1 çekimser oy ile kabul edilmiştir.⁹⁵⁵ "*Kuzey Atlantik Antlaşmasına Türkiye'nin Katılmasına Dair Kanun*" 19 Şubat 1952 tarihinde de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁹⁵⁶ Böylelikle TBMM'nin 18 Şubat 1952 tarihli ve 5886 sayılı kanunla antlaşmayı onaylaması sonrası Türkiye resmen NATO'ya katılmıştır.⁹⁵⁷

Türkiye NATO'ya girdikten sonra hem NATO sınırlarının Türk sınırlarının tamamını kapsamadığı hem de ABD'nin Türkiye'yi neden ittifaka dâhil ettiği hususunda bazı spekülasyonlar ortaya atılmıştır. Ancak Türkiye ile Yunanistan'ın ittifaka katılması sonrası Türkiye'nin ve Yunanistan'ın tüm topraklarının ittifak savunmasına dâhil edilebilmesi için antlaşmanın 6. maddesi değiştirilmiştir.⁹⁵⁸ ABD'nin NATO'ya katılmasını kabul ederek Türkiye'den ek çıkarlar sağladığına dair söylemler ise asılsız olup Türkiye NATO'nun kurulma fikrinin ortaya atıldığı günden beri ittifaka kendisi üye olmak istemiştir. Hatta bu hususta ABD kamuoyunun ve Türkiye'ye yakın senatörler aracılığıyla ABD Kongresi'nin Türkiye'ye dair kuşkularının giderilmesi bağlamında Türkiye'nin çok sayıda girişimi olmuştur.⁹⁵⁹ Yine bu

⁹⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, 19.12.1951, D.9, Y.3, C.11, B.19: 230.

⁹⁵⁴ Efe, 2019: 613-615.

⁹⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 18.02.1952, D.9, Y.3, C.13, B.41:343. Çekimser oyu, DP Seyhan Milletvekili Cezmi Türk vermiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 18.02.1952, D.9, Y.3, C.13, B.41:345).

⁹⁵⁶ "*Kuzey Atlantik Antlaşmasına Türkiye Cumhuriyetinin Katılmasına Dair Kanun*", Resmi Gazete, Sayı: 8038, Kanun No: 5886, 19.02.1952.

⁹⁵⁷ Alacakaptan, 1983: 28.

⁹⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 18.02.1952, D.9, Y.3, C.13, B.41:314.

⁹⁵⁹ Alacakaptan, 1983: 28-29. Ancak Ülman'a göre ABD, Türkiye'den üs talep ettiğinde DP hükümeti üs verilmesini NATO üyeliği şartına bağlamış, yani üs ve üyelik meselesini pazarlık unsuru olarak öne sürmüştür. Ayrıca Ülman, ABD ile Türkiye, NATO üyeliği için üs pazarlığı yaparken, İngiltere ile de NATO üyeliği karşılığında Türkiye'nin İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını koruyacağı, böylelikle de Bağdat Paktı'nın kuruluşuna giden sürecin bu pazarlık ile başladığını söylemektedir. Kendisi Türkiye'nin NATO üyeliği için

hususla Melvyn Leffler da ABD'nin Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumaya yönelik bağlayıcı bir garanti vermeden Türkiye üzerinden kendi stratejik emellerini gerçekleştirmek istediğini ancak çabalarının sonuçsuz kalacak olması nedeniyle Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin mümkün hale geldiğini söylemiştir.⁹⁶⁰ Böylelikle stratejik önemi anlaşılan Türkiye'nin NATO'ya üye olmadan üs, askeri vb. konularda kolaylık sağlamayacağı anlaşılmaması üzerine ittifaka şartsız ve eşit üye olarak kabul edilmesi ABD tarafından istenmiştir. Ayrıca her zaman ABD'nin, Avrupa'nın ve örgüt olarak NATO'nun Türkiye'nin güvenliğine sunduğu katkıdan bahsedilir ancak Türkiye'nin NATO ittifakına sunduğu katkıyı da küçümsemek gerekir. Bu hususta ABD'nin Ankara eski Büyükelçisi McGhee, Türkiye'nin NATO'ya dâhil olması sonrası Sovyetlerin Ortadoğu'da dünya savaşı riskini doğuracak hamleler yapabilme ihtimalinin ortadan kalktığını düşünmektedir.⁹⁶¹ Bu nedenle Türkiye'nin NATO ittifakına dâhil olması, NATO'nun Türkiye'ye güvenlik bahşetmesi olarak değil karşılıklı faydaya ve güvene dayanan işbirliği temellerinin tesis edilmesi olarak okunmalıdır.

Kantarıcı, Türkiye'nin NATO çatısı altında ABD ile kurduğu müttefiklik ilişkisini biri metafor diğeri de bir kuram üzerinden iki farklı şekilde irdelemiştir. Kantarıcı, Türkiye'nin ABD ile müttefik ilişkisi içerisine girmesini metaforik olarak *"Pandora'nın kutusunun açılması"*na benzetmiş ve İsmet İnönü döneminde ABD ile yakın ilişki kurularak mitolojideki hikayeye benzer şekilde Pandora'nın kutusunun açıldığını, kutunun içerisinden tüm kötülüklerin çıktığını ve kutunun içerisinde sadece umut kaldığını ifade etmiştir. Kantarıcı, söz konusu müttefiklik ilişkisini kuramsal olarak da Türkiye'nin ABD'nin *"bağımlısı olması"* olarak değerlendirilmiş, Türkiye'nin ABD ile giriştiği müttefiklik ilişkisinin uzun vadeli sonuçlarına odaklanmış ve hem Ul'deki Bağımlılık Kuramı hem de Psikoloji disiplindeki Bağımlılık Kuramı çerçevesinde Türkiye'nin ABD'ye bağımlı hale geldiğini belirtmiştir.⁹⁶²

İngiltere'ye Bağdat Paketi kurma sözü vererek bir anlamda 'rüşvet' verildiğini söylemektedir (Ülman, 1967: 150). Bu tez kapsamında yapılan araştırmada Ülman'ın bu söylemleri Türkiye'nin ve ABD'nin erişim sağlanan resmi arşivlerinden doğrulanamamıştır.

⁹⁶⁰ Leffler, 1985: 808.

⁹⁶¹ McGhee, 1990: xv.

⁹⁶² Bkz. (Kantarıcı, 2020c: 465-517). Mitolojiye göre, insanlığı cezalandırmak isteyen Zeus, Hepaitos'tan balçıktan tanrıça görünümlü bir kadın yaratmasını ve onun çok çekici görünmesini ister. Pek çok tanrı, Hepaitos'un bu kadını yaratmasına yardımcı olur ve kimi güzellik, kimi hüner, kimi güzel konuşma, kimi ise ikna kabiliyeti vb. pek çok özellik bahşeder. Adını da *"bütün tanrılardan armağan"* ya da *"baştan aşağıya donatılmış"* anlamına gelen Pandora adı konulur. Prometheus ise Zeus tarafından zincire vurulur. Ancak zincire vurulmadan önce akılsız ve alık kardeşi Epimetheus'a Zeus tarafından verilecek hiçbir şeyi almamasını söyler. Ancak Epimetheus'un eşi olan Pandora'ya Zeus tarafından düğün hediyesi olarak bir kutu (*küp-pithos*) verilir. Bir süre sonra Pandora, merakına yenik düşüp kutuyu açar ve o anda kutudaki tüm kötülükler, felaketler, savaşlar, ölümler kutudan dışarı çıkar. Pandora hemen pişman olup kutuyu kapatır ancak kutunun içerisinden tüm kötülükler çıkmış sadece umut kalmıştır (Kantarıcı, 2020c: 466).

Buna karşılık Türk-Amerikan/NATO müttefiklik ilişkisinin uzun vadede bir takım olumsuz gelişmelere sebebiyet vermesine rağmen söz konusu müttefiklik ilişkisinin kurulduğu dönem itibariyle sağladığı güvenlik garantisinin Türkiye'nin neredeyse tüm psikolojik gereksinimlerini karşıladığına da şüphe yoktur. Bu nedenle, Türkiye'nin ABD/NATO ile bağlanması aynı zamanda Psikoloji disiplindeki terapötik ittifak kavramını akıllara getirmektedir. Terapötik ittifak (*therapeutic alliance*), “*terapist ile hasta arasındaki ilişkinin doğasını açıklamak amacıyla*” Psikoloji disiplini içerisinde geliştirilen bir kavramdır.⁹⁶³ Terapötik ittifak yaklaşımı, hastanın terapistine bağlanmasına odaklanmakta olup⁹⁶⁴ terapi sürecinde hastaya ait travmatize olaylar terapist ile hastanın birbirleriyle kurdukları ilişki yani terapötik ittifak sayesinde düzeltilebilmektedir.⁹⁶⁵ Bu nedenle de hasta ile terapist arasındaki kurulan terapötik ittifak düzeyi, bir psikoterapide oldukça önem arz etmektedir.

Uluslararası ilişkilerde devletler arasında kurulan her ittifakın ‘terapötik ittifak’ kapsamında değerlendirilmesi mümkün olmasa da Türkiye'nin ABD/NATO ile kurduğu ittifak ilişkisi, yukarıdan anlatılan terapötik ittifak ilişkisine oldukça uyumludur. Elbette bu benzetmede Türkiye'nin bir hastaya, ABD/NATO ittifakının da bir terapistle benzetilmesi ütöpik gibi gözükebilir. Ancak Türkiye'nin korkularına, güvenlik sendromuna, Rusofobisine, geçmişten gelen seçilmiş travmalarına, yaşadığı gerileme nedeniyle bir dış yetke ile bağlanma çabasına, iki kez üyelik başvurusu reddedilmesine rağmen üye olma motivasyonunun giderek artmasına ve Kore Savaşı'na ABD ile birlikte katılmasına bakıldığında Türkiye'nin NATO üyeliği ülkenin tüm psikolojik gerilimlerini dindirmesi ve arzuladığı psikolojik güvenliğe kavuşması bakımından oldukça üst düzeyde, hatta ‘mükemmel’ şeklinde ifade edilebilecek seviyede bir terapötik ittifak ilişkisinin kurulmasını sağlamıştır.

Bu ittifak sayesinde Türkiye, sadece arzuladığı askeri güvenlik taahhüdüne kavuşmakla kalmamış, aynı zamanda Batı geniş grup kimliği içerisinde yer aldığını tasdik ettirmiş, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde “*sevgi ve ait hissetme*” gereksiminini karşılamış, izolasyon kompleksinden ve göreceli yoksunluk hissinden de kurtulabilmiştir. Çünkü Türkiye'nin NATO üyeliğine kabul edilmesi uzun yıllardır Batılı devletler sistemine aidiyet arayışında muvaffak olmasını sağlamış⁹⁶⁶ ve ülkenin kalkınma, demokrasi, kimlik, güvenlik, caydırıcılık, uluslararası ortamda dikkate alınan bir aktör olması gibi hemen her konuda sorunlarına çare olacak bir yöntem ya da arzulanan hedefler için olmazsa olmaz bir basamak olarak

⁹⁶³ Soygüt, 2004: 64.

⁹⁶⁴ Köse Karaca, 2015: 14.

⁹⁶⁵ Öztürk ve Derin, 2021: 477-478.

⁹⁶⁶ Bilge-Criss, 2012: 3.

düşünülmüştür.⁹⁶⁷ Tıpkı Murat Kasapsaraçoğlu'nun dediği gibi “1940'ların sonundaki CHP hükümetleri ve DP hükümeti için NATO üyeliği, Türk dış politikasının hastalıklarına bir çare olarak” görülmüştür.⁹⁶⁸

Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü de “Kuzey Atlantik Antlaşmasına Türkiye'nin Katılmasına Dair Kanun”un oylamasının yapıldığı 18 Şubat 1952 tarihli meclis oturumunda NATO ittifakının bir askeri ittifaktan öte olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir.

*“(...) Atlantik Andlaşması yalnız bir askerî müdafaa vasıtası değil, çok geniş mânada, maddi ve mânevi yükselişi hedef tutan bir dayanışma ve iş birliği Andlaşmasıdır. Fakat, maalesef yaşamakta olduğumuz çok nazik ve tehlikeli zamanların pir tecellisi olarak fikirler, bu Andlaşmanın daha ziyade askerî mahiyeti üzerinde toplanmaktadır.”*⁹⁶⁹

Aynı meclis oturumunda söz alan Samsun Milletvekili Firuz Kesim de NATO'ya kabul edilmenin ne kadar önemli olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

*“Bütün tarihimizde ilk defa olarak bu kadar ehemmiyetli siyasi ve askerî bir emniyet manzumesine, eşit haklarla girmenin ifade ettiği mânayı ve bunun bizleri yarma ne kadar büyük bir güvenle baktırdığını düşünürken, haklı göreceğiniz, bir gurur ve heyecan duyuyor ve sözlerime devam etmeden Hükümete bütün kalbimle teşekkür etmeyi bir borç biliyorum”*⁹⁷⁰

Oturumda CHP Meclis Grubu adına söz alan Trabzon Milletvekili Faik Ahmed Barutçu'nun sözlerinden de Türkiye'nin yalnızlık hissinden nasıl kurtulduğu anlaşılmaktadır. Barutçu, “1945 ten beri yalnız başımıza takip etmeye mecbur kaldığımız memleket tamamılığı için fedakârlık ve 1947 den beri Birleşik Amerika ile yapılan İş Birliğinin mütteakıp tekâmülü cihan hâdiselerinin inkişafıyla bugünkü neticeyi vermiştir.” demek suretiyle Türkiye'nin artık izolasyon kompleksinden kurtulduğuna işaret etmiştir.

NATO üyeliğinin Türkiye'nin geçmiş travmalarının ve korkularının üstesinden gelebilmesi için çok değerli bir ittifak olduğu da Erzurum DP Milletvekili Rıfak Salim Burçak'ın şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

*“Batı Avrupa, komünist emperyalizminin sadece müşterek bir tehdidi altında bulunduğu halde yurdumuz senelerden beri, bütün dünyayı tehdit eden ve kendisiyle karadan ve denizden komşu bulunduğumuz bir devletin aynı zamanda toprak talepleri ile de karşılaşmıştır. Bu itibarla denebilir iki, bütün dünya milletleri arasında toplu emniyet sistemine en fazla ihtiyacı olan devlet Türkiye'dir.”*⁹⁷¹

Ayrıca Vekil Burçak, “Türkiye kendisinin de Batı âleminin ihmal edilemeyen bir uzvu olarak görülmesini medeniyet dünyasından haklı olarak istiyor ve bekliyordu.” demek suretiyle

⁹⁶⁷ Yanık, 2012: 38.

⁹⁶⁸ Kasapsaraçoğlu, 2019: 1359. Mehmet Atay da NATO üyeliğinin Türkiye'nin “siyasi, iktisadi, demokratik, askeri ve kültürel” bakımdan beş temel gereksinimini karşıladığını söylemektedir (Atay, 1995: 186)..

⁹⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 18.02.1952, D.9, Y.3, C.13, B.41: 314.

⁹⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 18.02.1952, D.9, Y.3, C.13, B.41: 315.

⁹⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 18.02.1952, D.9, Y.3, C.13, B.41: 320.

NATO üyesi olan Türkiye'nin Batı geniş grup kimliği içerisinde yer almasının Türkiye'nin hakkı olduğunu dile getirmiştir.⁹⁷²

Yine Ağrı Milletvekili Celal Yardımcı, “ (...) *siyasi tarihler, Şark milletleri içinde hiçbir devletin bu derece muazzam ve cihanşümül bir pakta davet olunduğunun tek misalini vermemektedirler. Bu yolda ilk örneği kaydetmek şerefinin millette düşmesi, şayanı iftihar olduğu kadar (...)*” demek suretiyle Türkiye'nin Doğulu bir devlet olarak Batılı bir askeri teşkilat içerisinde yer almasının ne kadar gurur verici olduğunu dile getirmiştir.⁹⁷³

ABD'nin Ankara eski Büyükelçisi McGhee de Türkiye'nin NATO'ya girişinin Türklerde yarattığı etkiyi şöyle dile getirmiştir. “*Türkiye'nin NATO'ya girmesi, Türkler tarafından sevinçle karşılandı. Onların gözünde bu, Batının kendilerini eşit olarak kabul ettiğinin göstergesiydi (...)*”⁹⁷⁴ Benzer şekilde Zürcher de Türkiye'nin NATO üyeliğine kabul edilmesinin hem rasyonel hem de duygusal coşku yarattığını, rasyonel coşku kısmının Türkiye'nin algıladığı Sovyet tehdidine karşı güvenlik garantisi elde etmesi iken; duygusal coşkunun ise Türkiye'nin eşit şartlarda Batılı ülkeler arasına kabul edilmesi olduğunu belirtmiştir.⁹⁷⁵ Yine Birleşik Krallık Arşivleri'nde yer alan 1952 yılına ait İngiliz Yıllık Raporları'nda da Türkiye'nin NATO'ya girişi “ *Türkler bu gelişmeyi kendilerinin Avrupa'nın bir parçası olarak kabul edilmeleri olarak gördüler.*” şeklinde ifade edilmiştir.⁹⁷⁶

⁹⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, 18.02.1952, D.9, Y.3, C.13, B.41: 320.

⁹⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, 18.02.1952, D.9, Y.3, C.13, B.41: 330.

⁹⁷⁴ McGhee, 1992: 163.

⁹⁷⁵ Zürcher, 1994: 246; Zürcher, 2000: 342.

⁹⁷⁶ T.N.A, FO 371. 107547'den akt. Kasapsaraçoğlu, 2015: 46.

SONUÇ

İttifak olgusu savaş-barış, çatışma-işbirliği, kaos-düzen gibi uluslararası ilişkilerdeki pek çok dikotomiyle ilişkilendirilebilecek kadar geniş ve sofistike bir olgudur. İttifaklara değinmeden insanoğlunun geçmişten günümüze uzanan bir hikâyesini anlatmak ya da bir Siyasi Tarih yazmak imkânsızdır. Her ittifakın amaçları, motivasyonları, kurumsallık düzeyleri, nitelikleri ve nicelikleri farklı olsa da tarihin her döneminde ittifak oluşumuna rastlamak mümkündür. Bu nedenle ittifak konusu, Uluslararası İlişkiler disiplininin en çok önem verilen çalışma alanlarından birisidir.

İttifakların neden kurulduğu ya da devletlerin ittifaklara neden katıldığı sorusuna ilişkin literatürde pek çok varsayım ortaya atılmıştır. Bu varsayımların her birinde konuya farklı bir açıdan yaklaşmış, hatta bazı varsayımlarda birbirlerine taban tabana zıt argümanlar ileri sürülmüştür. Çok kabaca tasnif etmek gerekirse, söz konusu varsayımları dış ve iç faktör kategorileri altında toplamak mümkündür. Dış faktör kategorisinde uluslararası ve bölgesel sistemin devletlerin ittifaklara katılma kararları üzerindeki etkisi incelenmiş ve ittifak oluşumları genellikle dengeleme kavramı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda güç dengesi, tehdit dengesi ve çıkar dengesi şeklinde üç temel yaklaşımın haricinde hedging, tethering, angaje olma, yatıştırma vb. farklı dış politika stratejileri de ittifakların analizi için kullanılmıştır. İç faktör kategorisinde ise devlet içi dinamiklerin devletlerin ittifaklara katılma kararları üzerindeki etkisi incelenmiş ve bu zamana kadar psikolojik faktörler de dahil olmak üzere ideoloji, yönetim şekli, ekonomi, kültür vb. tespit edilen pek çok etkene ilişkin varsayım üretilmiştir.

Türkiye'nin NATO'ya katılma kararı almasında da İDS sonrası uluslararası sistemdeki güç değişimi, Sovyet tehdidi, Türkiye'nin bulunduğu bölgedeki gelişmeler gibi dış dinamikler ile Türkiye'nin askeri ve ekonomik yardıma gereksinim duyması, çok partili hayatın devam ettirilmesi gibi iç dinamikler ileri sürülmüştür. Ancak Türkiye'nin NATO'ya katılma kararına etki eden psikolojik faktörler irdelenmemiştir. Bu çalışmada ise söz konusu psikolojik faktörlerin etkisinin açığa çıkarılması amaçlanmış ve bu faktörlerin sistemik ve devlet içi diğer dinamiklerle birlikte etkili olduğu savunulmuştur. Çalışmada psikolojik faktörlerin diğer dış ve iç faktörlerle birlikte ele alınabilmesi için de NKR'nin analiz metodu kullanılmıştır. Nitekim NKR analiz çerçevesinde bağımsız değişkenler (yani uluslararası ve bölgesel sistemin imkan ve kısıtlamaları) ile bağımlı değişken (yani dış politika çıktısı) arasında psikolojik faktörler de

dahil olmak üzere devlet içi dinamiklere (yani ara değişkenlere) yer vermekte ve böylelikle hem dış hem de iç faktörlerin sistematik bir şekilde bir arada ele alınmasına imkân sağlayan işlevsel metodoloji sunmaktadır.

Bu analiz çerçevesi doğrultusunda da tezde, Türkiye'nin NATO ittifakına katılma kararını etkileyen psikolojik motivasyonların tespiti ve bu motivasyonların nasıl etkide bulunduğu analizi için öncelikle o dönemde Türkiye'nin dış politika karar alma sürecinde etkili olan dış ve iç faktörler ele alınmıştır. Dış faktörler açısından bakıldığında, İDS sonrası uluslararası sistem ve bölgesel sistem belirsizliklerle doludur. Nitekim savaş sonrası çok kutuplu sistem yerini iki kutuplu sisteme bırakmış ve sistemin büyük güçleri olan İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Almanya güçlerini yitirirken; ABD ve Sovyetler büyük güç pozisyonuna geçmiştir. Uluslararası sistemde eski büyük güçlerin ikincil konuma geçerken sadece iki büyük gücün kalması da -Türkiye'nin yakın çevresi de dahil olmak üzere- dünyanın pek çok bölgesinde güç boşluğunun oluşmasına neden olmuştur. Uluslararası sistem doğası gereği güç boşluğunu kaldırmayacağından Türkiye'nin yakın çevresi de bölgeye en yakın büyük güç tarafından -yani Sovyetler tarafından- domine edilmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin sınır komşusu olan Gürcistan'da ve Ermenistan'da Sovyet yönetiminin hâkim olması ve İran'da, Bulgaristan'da ve Yunanistan'da da Sovyet etkinliğinin artması Türkiye'nin Sovyetler tarafından çevrelendiği hissine kapılmasına neden olmuştur. Savaş sonrası Sovyetler, pek çok coğrafyada nüfuzunu artırmasına rağmen sistemin büyük gücü -hatta o dönem tek nükleer silaha sahip süper gücü- ABD ise, ilk başlarda, İDS sonrası olduğu gibi İDS sonrasında da izolasyon politikasına tekrardan dönüp dönmeme kararsızlığı yaşamıştır.

Bu dönemde Türkiye'nin olası bir tehdide karşı dış destek alabileceği tek hukuki dayanağı olan antlaşması ise Türkiye-İngiltere-Fransa arasında 1939 yılında imzalanmış olan Üçlü İttifak Antlaşmasıdır. Ancak söz konusu ittifakın Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu bir anda işlerlik kazanacağına dair Türk karar alıcılarında ciddi şüpheler oluşmuştur. Nitekim gerek Müttefik devletlerinin ısrarına rağmen İDS esnasında Türkiye savaş dışı kalarak Müttefiklerin güvenini sarsmış gerekse de savaş sonrası İngiltere ve Fransa harap olmuştur. Ayrıca söz konusu antlaşmanın ek protokolünde antlaşmanın Sovyetlere karşı işlerlik kazanamayacağına dair hüküm de bulunmaktadır.

Bu dönemde Türkiye'nin iç dinamiklerine bakıldığında ise hem ekonomik hem de siyasi bir dönüşümün yaşandığı görülmektedir. Türkiye, İDS'de tarafsız kalmasına rağmen savaş boyunca büyük bir orduyu hazırda bulundurması ve savaş zamanı uluslararası ticaretin sekteye uğraması nedeniyle ekonomik olarak oldukça olumsuz etkilenmiştir. Savaş sonrasında ise

ülkenin devletçi ve ithal ikameci ekonomi modeli terk edilmiş ve bunun yerine tarıma, madencilğe, inşaata ve altyapıya önem verilen, ithalatın serbestleştirildiği ve yabancı sermayenin kullanıldığı yeni bir ekonomik model benimsenmiştir. Bu süreçte de dış yardıma gereksinim duyulmuş ve bu yardım da ABD'den temin edilebilmiştir.

Ekonomik dönüşümün yanı sıra savaş sonrasında Türk siyasetinde çok partili hayata geçme kararı alınmıştır. Her ne kadar bu kararın alınmasında Batılı demokratik ülkelerin baskısı olduğu ya da bu ülkelerden dış destek almak için Türkiye'nin de demokratik bir ülke olduğunun göstermeye çalıştığı gibi nedenler etkili olduğu düşünülse de aslında savaş sırasında kesintiye uğrayan cumhuriyet inkılaplarının savaştan sonra kaldığı yerden devam ettirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca çok partili hayata geçilmesi ve iktidara DP yönetiminin gelmesi sonrası DP yöneticileri CHP lideri İnönü'den tehdit algılamış, hatta bu algı zamanla İnönü/Paşa fobisine dönüşmüştür. İnönü'nün çok partili hayatı sonlandırmasından endişe eden DP iktidarı da bu dönemde NATO'yu çok partili hayatın devamı için bir araç olarak görmüştür. CHP iktidarı döneminde ABD desteği kazanmak amaç, çok partili hayata geçmek bir araç iken; DP iktidarı döneminde çok partili hayatın devamlılığı bir amaç, ABD/NATO desteğinin sağlanması ise bir araç haline evrilmiştir. Böylelikle savaş sonrası Türkiye'nin hem dış ortamı hem de iç ortamı dönüşüm geçirmekte olup bu süreçte bölgede artan Sovyet nüfuzu, Türk ekonomisinin dışa açılma hamlesi, askeri ve ekonomik yardımlara gereksinim duyulması ve Türk siyasetinin çok partili hayata adım atması Türkiye'nin Batılı devletlerle iyi ilişkiler geliştirme motivasyonuna temel teşkil etmiştir.

Bahse konu dış ve iç faktörlerin sunduğu karar alma ortamında, Türkiye'nin NATO'ya üye olma motivasyonunu besleyen en uzun süreli psikolojik motivasyonu Batı'ya kendisini kabul ettirme yani güçsüzlük kompleksinden kurtulma isteği olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti, 17. yüzyıla kadar Avrupa devletleri karşısında üstün konumda olmuş ve bu konumu dolayısıyla üstünlük kompleksine kapılmıştır. Ancak 1606 tarihli Zıttorok Antlaşması ile başlayan ve Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybettiğinin bir nevi tescili sayılabilecek olan 1699 tarihli Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti duraklama dönemine girmiş ve akabinde devam eden yenilgilerle kendini güçsüz görme kompleksine kapılmıştır. Bu tarihten sonra devletin bekası için sürekli Avrupa devletleri ile askeri ittifaklar kurulmuştur. Bu gelişmelere paralel bir şekilde de devletin güç ve toprak kaybetmesinin nedenleri araştırılmaya ve Batı'daki modern gelişmelerin Osmanlı Devleti'ne aktarılmasına yani Batılılaşmaya çaba gösterilmiştir. Buna karşılık 19. yüzyılın ortasına gelindiğinde Osmanlı Devleti, Avrupa tarafından hasta adam olarak nitelendirilmiş ve ostracizme maruz kalarak Avrupa siyasetinden izole edilmeye

başlanmıştır. Dahası Batılılaşma yönündeki tüm girişimlere rağmen devletin çöküşü engellenememiş ve BDS’de Osmanlı Devleti parçalanmıştır. Osmanlı Devleti’nin yıkılması ve Türklere yaşam hakkı tanımayan Sevr Antlaşması’nın dayatılması da Anadolu Türklerinin tarihindeki belki de en büyük seçilmiş travmayı ve fobi (Sevrfobi), Türklerin kolektif zihinlerine işlemiştir. Devletin yıkılışı nedeniyle yaşanan seçilmiş travmayı sığağı sığağına seçilmiş zafere dönüştürmek isteyen Mustafa Kemal ve silah arkadaşları da Batılı işgal güçlerine karşı İstiklâl Savaşı vermiştir. Savaşta kazanılan başarılar masaya da yansımış ve Lozan Antlaşması ile Türklerin seçilmiş travmasına karşılık seçilmiş zaferi geniş grup kimliğine işlenmiştir.

Batılı devletlerin BDS’de Osmanlı Devleti’ni yıkmasına, Türklere yaşam hakkı tanımamasına ve kaybedilen Osmanlı topraklarındaki pek çok Müslüman Türk’e kötü muamelede bulunmasına rağmen yeni kurulan Cumhuriyet tarafından Batılı devletler düşman olarak görülmemiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde de köklü inkılaplar uygulamaya koyulmuş ve Batılı demokratik bir ülke olma hedefi için çalışılmıştır. Dahası, Osmanlı Devleti’nden miras kalan Batılılaşma motivasyonu yeni kurulan devletin de öncelikli motivasyonlarından biri olmuş ve Batılı tüm hükümetler arası ekonomik, siyasi, sosyal ve askeri oluşumların içerisinde olunmak için çaba sarf edilmiştir. Hatta Cumhuriyetin kurucu kadroları aynı Batılı devletlerle müttefik olmayı istemiş, Türkiye’nin çekirdek kimliği Batı geniş grup kimliği içerisinde görülmüş ve Batılı ülkelere yeni Türk kimliğinin Batı kimliği içerisinde yer aldığının kabul edilmesi bile istenmiştir. Ancak bu süreçte Osmanlı Devleti’ni yıkan ve Türklere tarihindeki en büyük travmayı yaşatan olumsuz Batı imgesi ile Batılı müttefik edinme arzusu arasında ortaya çıkan bilişsel dengesizlik/çelişki iç huzursuzluğun/gerilimin yaşanmasına neden olmuştur. Bu durumda Türk karar alıcıları da farkında olarak ya da olmayarak Türklerin kolektif hafızasındaki Batı imgesinin işgalci imajından müttefik imajına dönüşümü için önemli psikolojik savunma mekanizmalarına başvurmuştur.

Bu noktada başvurulmuş ilk savunma mekanizması bastırma olmuştur. Avrupa siyasetinden Türklerin izole edilmesi, ostracizm anıları, hasta adam ifadesiyle vuku bulan damgalamalar, Osmanlı Devleti’nin yıkılışı, Türklere yaşam hakkı tanınmayışı gibi geçmişteki tüm olumsuz yaşantılar zihinde bastırılmış ve istenmeyen bu düşünceler bilinç dışına iletilmiştir. Elbette bu aşamada bastırma süreciyle paralel bir şekilde Osmanlı Devleti’ni kaybetmenin yası tutulmamış ve kaybın yarattığı travma da atlatılamamıştır. Osmanlı Devleti’nin yıkılışının yasının tutulmaması nedeniyle de yas sürecinde yaşanması gereken pazarlık ve kabullenme-değişim aşamaları yaşanmamıştır. Yas sürecinde reorganizasyon

aşaması olarak adlandırılan bu sürecin yaşanmaması da geçmiş ile gelecek arasında kopukluğun olmasına, yeni Türk kimliği ile eski Osmanlı kimliğinin çatışmasına ve devletin yıkılmasından sorumlu olan Batılı işgalci imgesinin bilinç dışına itilmesine neden olmuştur.

Başvurulan ikinci savunma mekanizması yer değiştirmedir. Bu dönemde Türkler için Batılı ülkeler Osmanlı Devleti'ni parçalayan emperyal imgesiyle anılmakta olup yer değiştirme savunma mekanizmasına iki farklı şekilde başvurulmuştur. Bunlardan ilki, Batılı demokratik medeniyet formu ile Batı emperyalizmi birbirinden ayrılıp kötü ve olumsuz imgeler Batı emperyalizmine yüklenmiştir. Yani kötü olan Batılı devletler değil, Batı'nın emperyalist politikalardır. İkinci yer değiştirme mekanizması ise Osmanlı Devleti'nin yıkılışının faili olarak Batılı devletlerden ziyade Osmanlı Devleti'nin yöneticilerinin görülmesidir. Böylelikle suç ve öfke Osmanlı Devleti'ne yöneltmek suretiyle zihinlerdeki olumsuz Batı algısı yerini olumlu Batı algısına bırakmıştır.

Üçüncü savunma mekanizması ise içleştirmedir. Osmanlı Devleti, Batılılaşmaya çalışırken Batı'nın karakteristik özelliklerini de özümsemiş ve yeni kurulan Cumhuriyet Türkiye'sinde Batı'nın emperyalizmi ile Batı'nın özümsemiş öğeleri çeliştiğinde, Batılı değerlerin içleştirilmesi yoluyla psikolojik bütünlüğün sürdürülmesi sağlanmıştır. Böylelikle bahsedilen üç savunma mekanizması farkında olunarak ya da olunmayarak Türklerin kolektif hafızasındaki işgalci Batı ile müttefik olunmak istenen Batı arasındaki dengesizliğin/çelişkinin giderilmesine hizmet etmiş ve Batılı devletlere karşı olumsuz imgeler yerini olumlu imgelere bırakmıştır.

Elbette bu savunma mekanizmalarına başvurmanın yanı sıra Osmanlı Devleti'nin kimliği de tümüyle reddedilmiş yani parçalanan çadır bezinden/Osmanlı geniş grup kimliğinden geriye kalan Türk kimliği onarılacak suretiyle yeni bir geniş grup kimliği yaratılmıştır. Yeni geniş grup kimliği, Batı medeniyetinin geniş grup kimliği içerisinde bir çekirdek kimlik olarak görülmüş yani Batı medeniyetine bir aidiyet duygusu gelişmiştir. Bu aidiyet duygusu da Türkiye'nin Batılı ülkelere biri olduğunun kabul edilmesi için aralarında NATO'nun da olduğu Batı'daki hemen her devletler arası teşkilata üye olunmak için üstün bir çaba sarf edilmesine neden olmuştur. Böylelikle önceleri Batı ile kendini kıyaslamayla başlayan ancak akabinde Batı'ya aidiyet duygusunun gelişmesine varan süreçte, NATO'ya üye olmak nihai hedefe varış istikametinde uğranılacak pek çok istasyondan sadece birisi olmuştur. Ancak NATO'ya üyelik süreci, genelde Batılılaşma hareketinin özelde de ait olma ihtiyacının karşılanması noktasında duygusal-bilişsel doyumun en kıymetli aşaması olarak görülmüştür. Yani 17. yüzyıl öncesi *“biz sizden üstünüz”* şeklindeki gerçeklik, 17. yüzyıldan sonra dozu

giderek artan bir şekilde “*şu an sizden güçsüz olabiliriz ancak tekrardan üstün olacağımız günler gelecektir*” hedefine evirilmiş ancak BDS’de Osmanlı Devleti’nin yıkılması nedeniyle bu hedef gerçekleşmeyince başta NATO olmak üzere tüm Batılı kurumlara üye olunmak istenen süreçte “*biz de sizdeniz*” düşüncesine dönüşmüştür.

Soğuk Savaş’ın başlaması ve Batı Bloğu-Doğu Bloğu şeklinde birbirini ötekileştiren iki karşıt grup dinamiğinin oluşması da Türkiye’nin bir tercih yapmasını gerektirmiştir. Bu süreçte Bağlantısızlar gibi hiç bir bloğa dâhil olmayan ülkeler olmasına rağmen hem algılanan Sovyet tehdidi hem de Batı geniş grup kimliğine yönelik geliştirilen aidiyet duygusu nedeniyle Türkiye tercihinin Batı Bloğu’ndan yana kullanmıştır. Elbette böylesi bir tercih, grup dinamiklerinin benimsenmesini ve grup ile aynılık duygusu içerisinde hareket edilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Türkiye, Batı ile Doğu Bloğu arasında grup bütünlüğünün sürdürülebilmesi için örülen psikolojik duvara diğer Batılı ülkeler gibi yatırım yapmış ve Doğu Bloğu’nun ekonomik, siyasal ve sosyal yapılanmasını yani Sosyalizmi ve komünizmi ötekileştirmiştir.

İDS sonrasında BM’nin kurulması ile uluslararası politikada barışın ve kolektif güvenliğin hâkim olacağı düşünülmeye başlandı. Savaş sonrası Türk karar alıcılarının korktukları başına gelmiş ve 1939 yılında gündeme gelen ancak 1941 yılında gündemden kalkan Sovyet talepleri savaş sonrasında tekrardan gündeme gelmiştir. Sovyetler, 19 Mart 1945 tarihinde Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması’nı uzatmayacağını bildirmiş ve antlaşmanın uzatılması karşılığında Türk Boğazlarının ortaklaşa savunulmasını ve Doğu Anadolu’da bazı toprakların Sovyetlere geri verilmesini talep etmiştir. Elbette Türkiye kendi egemenlik haklarını zedeleyecek bu talepleri kabul etmemiştir. Ancak söz konusu Sovyet talepleri, Türk karar alıcıları nezdinde içeriğinden ziyade ilişkili olduğu pek çok bağlam dâhilinde değerlendirilmiş ve tehdit olarak algılanmıştır. Nitekim bahse konu talepler Türk karar alıcılarının kolektif hafızasındaki geçmiş travmaları, Rusofobiyi ve güvenlik sendromunu tekrardan canlandırmıştır. Çünkü Sovyet talepleri gündeme geldiğinde Türkiye Cumhuriyeti yirmi iki yaşındadır ve insanoğlunun görmüş olduğu en büyük yıkım olan İDS Türkiye’nin hemen yanı başında yaşanmıştır. O dönemki Türk karar alıcılarının önemli bir kısmı her iki dünya savaşını da görmüş ve asırlık çınarları olan Osmanlı Devleti’nin yıkılışına şahitlik etmişlerdir. Sovyetlerin bu talepleri de Osmanlı Devleti’den miras kalan çöküş psikolojisini anımsatmış, tıpkı Osmanlı Devleti’nin yalnız kaldığı gibi yeni kurulan Türkiye’nin de uluslararası politikada yalnız kaldığı/kalacağı düşüncesini akıllara getirmiş ve bahse konu travmayı yeniden canlandırmıştır. Dahası Türk-Rus ilişkilerinin tarihsel mirası Türkler için

ekseriyetle kayıp psikolojisi ile ilişkilendirildiğinden Sovyet talepleri çöküş psikolojisinin yanı sıra Türk-Rus ilişkilerindeki kayıp psikolojisinin neden olduğu travmaları da tetiklemiştir. Nitekim Türkler ile Ruslar arasında asırlar boyunca güç mücadelesi yaşanmış ve Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusya arasındaki dokuz büyük savaştan Türk tarafı ikisi hariç yedi büyük savaşı kaybetmiştir. Yaşanan güç mücadelesi ve savaşlar da Türklerde Ruslara karşı fobik bir korkunun oluşmasına yani Rusofobinin kolektif hafızalara kazınmasına neden olmuş ve Ruslar Türkler tarafından olumsuz imgelerle anılmaya başlanmıştır. Bu olumsuz imgeler de belirli bir zaman sonrasında kalıp yargılara dönüşmüştür. Her ne kadar Atatürk döneminde iki ülke ilişkilerinde yakınlaşma olsa da İDS öncesi ve sonrasında gündeme gelen Sovyet talepleri kolektif hafızalardaki Rusofobinin ve olumsuz Rus imgelerinin yeniden nüksetmesine neden olmuştur. Tekrardan anımsanan travmalar, Rusofobi, olumsuz Rus imgeleri ve güvenlik sendromu da Türkiye'yi dış destek arayışına yöneltmiş ve Batılı müttefik edinme arzusunu motive etmiştir.

Ancak Sovyet talepleri, nesnel bir tehdit olmaktan ziyade Türk karar alıcıları tarafından algılanan öznel bir tehdit olarak Türkiye'nin Batılı müttefik edinme arzusuna motivasyon sağlamıştır. Nitekim Sovyetlerin 1925 tarihli antlaşmanın süresinin uzatılması için ön koşul olarak öne sürdüğü talepleri içeren en son notası 24 Eylül 1946 tarihinde iletilmiş ve bu tarihten NATO'nun kurulduğu 4 Nisan 1949 tarihine kadar Sovyetlerin Türkiye'ye baskı yaptığı bir durum olmamıştır. Zaten Sovyet talepleri de birer talepten ibaret olup Türk karar alıcıların öznel değerlendirmeleri neticesinde bir tehdit olarak algılanmıştır. Çünkü taleplerin iletildiği notalarda sadece antlaşmanın uzatılmayacağına değinilmiş ve isteklerinin kabul edilmemesi durumunda neler olacağına ilişkin bir ültimatom verilmemiştir. Ayrıca Türk Dışişleri Bakanlığı'nın Diplomatik Arşivi'ne göre Türkiye'nin sınır bölgelerinde kayda değer bir Sovyet askeri hareketliliği de gözlemlenmemiştir. Bu nedenle Sovyet talepleri Türk karar alıcıları tarafından öznel tehdit olarak algılanmış ve Türk hariciyesi ABD ile İngiltere öncelikli olmak üzere Batılı devletlerden destek aramıştır.

Bu süreçte Missorui Zırhlısı'nın Türkiye'ye ziyareti Türklerin zirve deneyim yaşamasını ve uluslararası politikada yaşadığı yalnızlıktan kısmen de olsa kurtulmasını sağlamıştır. Yine Sovyetlerin taleplerini diplomatik notalarla ilettiği dönemde ABD'nin ve İngiltere'nin Türkiye'ye diplomatik destek vermesi ve ABD'nin Türkiye'yi Truman Doktrini ve Marshall Yardımları kapsamına dâhil etmesi Türk karar alıcılarının psikolojik bakımdan rahatlamasını sağlamıştır. Ancak Sovyet talepleri nedeniyle gerileme yaşayan Türkiye için böylesi ekonomik ve diplomatik destekler yeterli görülmemiştir. Çünkü Türkiye, yaşadığı

gerileme nedeniyle eski savunma düzeneklerine yani ittifak sistemlerine tekrardan dönmek istemiş ve mevcut durumdan kaçış için Batılı bir dış yetkeye -yani ABD önderliğindeki NATO'ya- askeri güvenlik temelinde bağlanmak istemiştir. Ancak Türkiye'nin ABD'ye ve NATO'ya üye olmak için güçlü motivasyonu NATO'yu kuran ülkeler nezdinde karşılık bulmamış ve 1949 yılında kurulan NATO'ya Türkiye girememiştir.

Pakta dahil olamayan Türkiye, uğradığı hayal kırıklığını atlatabilmek için NATO'ya giremeyişi rasyonelleştirmeye yani mantığa büründürmeye çalışmış ve coğrafi nedenlerle pakta alınmadığını düşünmüştür. Ancak coğrafi sınırlama gibi nedenlerle Türkiye'nin pakta giremediği şeklindeki açıklamalar, Akdeniz'de yer alan İtalya'nın pakta dâhil olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda rasyonelleştirilememiştir. Bu durumda da Türkiye izolasyon kompleksine kapılmış ve kendisini özelde NATO'dan genelde de Batı Bloğu'ndan dışlandığını düşünmüştür. Bu dışlanma hissi de güvenlik ihtiyaçlarının karşılanamayacağı endişesini tetiklemenin haricinde 1699 yılındaki Karlofça Antlaşması'ndan bu yana süregelen kendini güçsüz görme kompleksinin ve 19. yüzyıl ortalarından itibaren Avrupa'da uğradığı ostracizmin yarattığı yalnızlık psikolojisinin yeniden uyarılmasına ve göreceli yoksunluk hissinin yaşanmasına neden olmuştur.

25 Haziran 1950 tarihinde patlak veren Kore Savaşı ise Türkiye'nin imdadına yetişmiş ve BM kararına uyarak Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesi hem Türkiye'nin Batı geniş grup kimliğine aidiyetini hem de kendisinin Batı için değerini göstermesi bakımından önemli bir adım olmuştur. Bu süreçte belirsiz uluslararası ortamda Batı Bloğu'nun sosyal etkisi altında kalan Türkiye, konformite davranışı sergilemiş, ABD önderliğinde Güney Kore'ye destek vermiş ve her ne kadar NATO üyesi olmasa da Batılı bir dış yetkeyle müttefik olamamanın getirdiği kendi dezavantajlı konumuna rağmen Batı Bloğu'nun demokratik-kapitalist sisteminin meşrulaştırılmasına hizmet etmiştir. Böylelikle Türkiye, bir taraftan dezavantajlı konumunun verdiği gerilimi azaltmaya çalışırken, diğer taraftan Batı Bloğu'nun gerçek bir üyesi/müttefiki olabilmesi için kendisinin önemli bir ülke olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. Bu süreçte ABD'nin siyasi ve askeri kurumlarının birbiri ardına hazırladığı raporlarda Türkiye'nin jeopolitik önemi vurgulanmış, Türklerin Kore Savaşı'nda sergilediği mücadele azmine değinilmiş ve Türkiye'nin Soğuk Savaş'ta tarafsız kalmasının ya da Doğu Bloğu'na kaymasının ABD ve Batı Bloğu için olası maliyetleri tartışılmıştır. Bunun üzerine ABD'nin karar alıcıları Türkiye'nin NATO ittifakına katılması gerektiği kararını almış ve bu minvalde süreci NATO Bakanlar Konseyi'ne taşımıştır. 16 Şubat 1952 tarihinde de NATO

Bakanlar Konseyi'nde Türkiye ittifaka kabul edilmiş ve Türkiye'nin NATO'ya katılım antlaşması 18 Şubat 1952 tarihinde TBMM'de yapılan oylamada onaylanmıştır.

Gerek maddi gerekse psikolojik tüm gereksinimlerin karşılanabileceği bir çıkış yolu olarak görülen NATO üyeliği, Türkiye'nin kendini güçsüz görme kompleksinden kurtulmasını; kendi çekirdek kimliğinin Batı geniş grup kimliği içerisinde yer aldığını Batılı devletlere tasdik ettirmesini; seçilmiş travmalarının, güvenlik sendromunun ve Rusofobi ile Sevrfofinin üstesinden gelebilmesini ve Batılı bir dış yetke ile güvenlik temelinde bağlanabilmesini sağlamıştır. Dahası, dış politikadaki sorunların çözülmesinin haricinde iç politika ortamında İnönü/Paşa fobisinin üstesinden gelinmesi, çok partili hayatın devam ettirilmesi ve ekonomik yardım alınabilmesi için psikolojik rahatlık da sağlamıştır. Bu nedenle Türkiye'nin NATO üye üyeliği, ülkenin tüm psikolojik gerilimlerini dindirmesi ve arzuladığı psikolojik güvenliğe kavuşması bakımından oldukça üst düzeyde -hatta mükemmel şeklinde ifade edilebilecek seviyede- bir terapötik ittifak ilişkisinin kurulmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

T.C. Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi

(Türk Diplomatik Arşivi, Fon - Kutu - Gömlek - Sıra)

TDA, 571-24443-106945-13

TDA, 571-34993-138022-88

TDA, 571-34993-138022-94

TDA, 571-34993-138022-95

TDA, 571-35040-138298-13

TDA, 571-35049-138242-2

TDA, 571-35049-138243-12

TDA, 571-35054-138111-40

TDA, 571-35230-138597-3

TDA, 571-35230-138598-11

TDA, 571-35230-138598-2

TDA, 571-35230-138598-8

TDA, 571-35231-138611-207

TDA, 571-35231-138612-1

TDA, 571-35271-138715-173

TDA, 571-35271-138715-176

TDA, 571-35271-138715-181

TDA, 571-35271-138715-188

TDA, 571-35271-138715-236

TDA, 571-35271-138715-43

TDA, 571-35313-138762-2

TDA, 571-36185-142708-5

TDA, 571-36185-142709-19

TDA, 571-67723-29664-21

TDA, 571-67837-297095-7

TDA, 571-67960-297366-10

TDA, 571-67960-297366-31

TDA, 571-67960-297366-7

TDA, 571-68012-297278-119
TDA, 571-68012-297278-43
TDA, 571-68068-297628-1
TDA, 571-68068-297628-5
TDA, 571-68071-297644-25
TDA, 571-68071-297644-33
TDA, 571-68071-297644-34
TDA, 571-68071-297644-35
TDA, 571-68095-298075-18
TDA, 571-68095-298075-2
TDA, 571-68095-298075-27
TDA, 571-68095-298075-28
TDA, 571-68095-298075-34
TDA, 571-68095-298075-51
TDA, 571-68095-298075-56
TDA, 571-68112-297758-117
TDA, 571-68112-297758-120
TDA, 571-68112-297758-128
TDA, 571-68112-297758-16
TDA, 571-68112-297758-43
TDA, 571-68112-297758-67
TDA, 571-68112-297758-83
TDA, 571-68112-297758-92
TDA, 571-68112-297758-94
TDA, 571-68140-298449-34
TDA, 571-68140-298449-70
TDA, 571-68140-298449-78
TDA, 571-68140-298449-81
TDA, 571-68140-398449-51
TDA, 571-68141-298448-20
TDA, 571-68141-298448-5
TDA, 571-68147-297466-1
TDA, 571-68149-297467-232

TDA, 571-68149-297467-286

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon/Kutu-Gömlek-Sıra)

BCA, 30-1-0-0/102-632-2

BCA, 30-1-0-0/13-76-7

BCA, 30-1-0-0/60-368-8

BCA, 30-10-0-0/235-590-40

BCA, 30-18-1-2/120-57-16

BCA, 30-18-1-2/95-54-1

BCA, 490-1-0-0/204-811-3

TBMM Zabıt Cerideleri

(TBMM Zabıt Ceridesi, Tarih, Dönem, Yasama Yılı, Cilt, Birleşim)

TBMM Zabıt Ceridesi, 17.03.1943, D.7, Y.1, C.1, B.3

TBMM Zabıt Ceridesi, 20.12.1945, D.7, Y.4, C.20, B.15

TBMM Zabıt Ceridesi, 08.05.1946, D.7, Y.4, C.23, B.48

TBMM Zabıt Ceridesi, 14.08.1946, D.8, Y.1, C.1, B.3

TBMM Zabıt Ceridesi, 01.11.1946, D.8, Y.2, C.2, B.1

TBMM Zabıt Ceridesi, 22.01.1947, D.8, Y. 2, C.4, B.34

TBMM Zabıt Ceridesi, 24.01.1947, D.8, Y.2, C.4, B.35

TBMM Zabıt Ceridesi, 28.05.1947, D.8, Y.2, C.5, B.65

TBMM Zabıt Ceridesi, 01.09.1947, D.8, Y.2, C.6, B.79

TBMM Zabıt Ceridesi, 14.01.1948, D.8, Y.3, C.9, B.30

TBMM Zabıt Ceridesi, 08.07.1948, D.8, Y.3, C.12, B.85.

TBMM Zabıt Ceridesi, 24.01.1949, D.8, Y.4, C.15, B.36

TBMM Zabıt Ceridesi, 16.03.1949, D.8, Y.4, C.17, B.56

TBMM Zabıt Ceridesi, 11.05.1949, D.8, Y.4, C.19, B.84

TBMM Zabıt Ceridesi, 12.12.1949, D.8, Y.5, C.22, B.16

TBMM Zabıt Ceridesi, 13.01.1950, D.9, Y.2, C.2, B.5

TBMM Zabıt Ceridesi, 20.03.1950, D.8, Y.5, C.25, B.68

TBMM Zabıt Ceridesi, 29.05.1950, D.9, Y.1, C.1, B.3

TBMM Zabıt Ceridesi, 02.06.1950, D.9, Y.1, C.1, B.5

TBMM Zabıt Ceridesi, 13.07.1950, D.9, Y.1, C.1, B.22
 TBMM Zabıt Ceridesi, 14.07.1950, D.9, Y.1, C.1, B.23
 TBMM Zabıt Ceridesi, 11.12.1950, D.9, Y.2, C.3, B.17
 TBMM Zabıt Ceridesi, 10.12.1951, D.9, Y.3, C.11, B.15
 TBMM Zabıt Ceridesi, 19.12.1951, D.9, Y.3, C.11, B.19
 TBMM Zabıt Ceridesi, 18.02.1952, D.9, Y.3, C.13, B.41

ABD Dışışleri Bakanlığı Arşivi

FRUS, 1948, Eastern Europe; The Soviet Union, Volume IV, Document 150, 15.12.1948.
 FRUS, 1948, Eastern Europe; The Soviet Union, Volume IV, Document 154, 21.12.1948.
 FRUS, 1948, Western Europe, Volume III, Document 195, 14.12.1948.
 FRUS, 1948, Western Europe, Volume III, Document 197, 22.12.1948.
 FRUS, 1948, Western Europe, Volume III, Document 198, 23.12.1948.
 FRUS, 1948, Western Europe, Volume III, Document 199, 24.12.1948.
 FRUS, 1948, Western Europe, Volume III, Page 196-198, 21.07.1948.
 FRUS, 1948, Western Europe, Volume III, Page 294, 26.11.1948.
 FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 1140, 06.01.1949.
 FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 1146, 12.04.1949.
 FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 1148, 15.04.1949.
 FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 1149, 26.04.1949.
 FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 286, 12.04.1949.
 FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 289, 20.04.1949.
 FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 1162, 15.11.1949.
 FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 331, 18.11.1949.
 FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 1152, 05.05.1949.
 FRUS, 1949, The Near East, South Asia, and Africa, Volume VI, Document 4, 13.06.1949.
 FRUS, 1949, Western Europe, Volume IV, Document 10, 07.01.1949.
 FRUS, 1949, Western Europe, Volume IV, Document 118, 16.03.1949.
 FRUS, 1949, Western Europe, Volume IV, Document 206, 05.12.1949.
 FRUS, 1949, Western Europe, Volume IV, Document 94, 08.03.1949.
 FRUS, 1949, Yakın Doğu, Güney Asya ve Afrika, Cilt VI, 1153 Doküman, 11.05.1949.
 FRUS, 1950, Central and Eastern Europe; The Soviet Union, Volume IV, Document 691, 31.08.1950.

- FRUS, 1950, Central and Eastern Europe; The Soviet Union, Volume IV, Page 1238, 31.08.1950.
- FRUS, 1950, National Security Affairs; Foreign Economic Policy, Volume I, Document 121, 25.08.1950.
- FRUS, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Document 68, 11.05.1950.
- FRUS, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Document 696, 27.04.1950.
- FRUS, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Document 731, 11.09.1950.
- FRUS, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Document 732, 12.09.1950.
- FRUS, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Document 100, 28.12.1950.
- FRUS, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Document 36, September 1950.
- FRUS, 1950, The Near East, South Asia, and Africa, Volume V, Page 1252-1253, 27.04.1950.
- FRUS, 1950, Western Europe, Volume III, Document 160, 31.08.1950.
- FRUS, 1950, Western Europe, Volume III, Document 551, 29.08.1950.
- FRUS, 1951, European Security and the German Question, Volume III, Part 1, Document 324, 18.10.1951.
- FRUS, 1951, European Security and the German Question, Volume III, Part 1, Document 328, 31.10.1951.
- FRUS, 1951, European Security and the German Question, Volume III, Part 1, Document 334, 26.11.1951.
- FRUS, 1951, European Security and the German Question, Volume III, Part 1, Document 254, 12.02.1951.
- FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 28, 02.05.1951.
- FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 61, 28.09.1951.
- FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 637, 24.01.1951.
- FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 642, 26.02.1951.
- FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 659, 11.05.1951.
- FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 665, 04.06.1951.
- FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 7, 06.02.1951.
- FRUS, 1951, The Near East and Africa, Volume V, Document 75, 13-14.10.1951.
- FRUS, 1951, Ulusal Güvenlik İşleri; Dış Ekonomik Politika, Cilt I, Doküman 17, 13.04.1951.
- FRUS, 1952-1954, General: Economic and Political Matters, Volume I, Part 1, Document 162, 18.08.1952.

Birleşik Krallık Arşivleri (*The National Archives*)

- T.N.A, FO 371. 95247'den aktaran Kasapsaraçoğlu, M. (ed.). (2015). *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1950-1960)*. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- T.N.A, FO 371. 101848'den aktaran Kasapsaraçoğlu, M. (ed.). (2015). *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1950-1960)*. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- T.N.A, FO 371. 107547'den aktaran Kasapsaraçoğlu, M. (ed.). (2015). *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1950-1960)*. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- Foreign Office Correspondence 371/101863-WK-1072/2/5.4.1972'den aktaran Bağcı, H. (1991). "Türkiye'nin NATO Üyeliğini Hızlandıran İki Önemli Faktör: Kore Savaşı ve Amerikan Büyükelçisi George McGhee". *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 18(1-2): 1-35.

Kitaplar

- Ahmad, F. (2015). *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. (Çev. A. Fethi), Hil Yayın, 5. Baskı, İstanbul.
- Akdan, T. (2020). *Soğuk Savaş ve Türkiye'nin Batı'ya Yönelişi*. Yordam Kitap, İstanbul.
- Alacakaptan, A. (1983). *Atlantik İttifakı*. Türk - Atlantik Antlaşması Derneği Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Allison, G. T. ve Zelikow, P. (1999). *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. Longman, 2. Baskı, Birleşik Krallık.
- Andre, C. (2016). *Korkunun Psikolojisi – Fobiler, Korkular, Kaygılar*. (Çev. İ. Yerguz), Say Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Arcayürek, C. (1985a). *Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951*. Bilgi Yayınları, 2. Basım, Ankara.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. MKM Yayıncılık, 10. Baskı, Bursa.
- Arıboğan, D. Ü. (2020). "Giriş". D. Ü. Arıboğan (Ed.), *Travmaların Gölgesinde Politik Psikoloji*. İnkılap Kitabevi, İstanbul, 7-15.
- Arıboğan, Ü., Ayman, G. ve Dedeoğlu, B. (2010). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. F. Sönmezoglu (Der.), Der Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Arkonaç, S. A. (2001). *Sosyal Psikoloji*. Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul.
- Armaoğlu, F. (2010). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1945)*. Alkım Yayınevi, 17. Baskı, İstanbul.
- Ataöv, T. (2006). *Amerika, NATO ve Türkiye*. İleri Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Avcıoğlu, D. (1996). *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın) – Birinci Kitap*. Tekin Yayınevi, İstanbul.

- Aydemir, Ş. S. (1993a). *İkinci Adam 2. Cilt (1938-1950)*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. (1993b). *Menderes'in Dramı*. Remzi Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul.
- Balcı, A. (2015). "Realizm". Ş. Kardaş ve A. Balcı (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Küre Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 119-146.
- Beyer, A. C. (2017). *International Political Psychology - Explorations into a New Discipline*. Palgrave Macmillian, London, United Kingdom.
- Bilgin, N. (1988). *Sosyal Psikolojiye Giriş*. Ege Üniversitesi Fakültesi Yayınları No: 48, İzmir.
- Boratav, K. (2007). *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)*. İmge Kitabevi, 11. Baskı, Ankara.
- Bozdağ, İ. (der.). (1986). *Celal Bayar – Başvekilim Adnan Menderes*. Tercüman Gazetesi Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
- Brader, T. ve Marcus, G. E. (2013). "Behavioral Decision-Making". L. O. Huddy vd. (Ed.), *The Oxford Handbook of Political Psychology*. Oxford University Press, 2. Baskı, New York, 165-204.
- Büyükakıncı, E. (2004). "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Rusya İlişkileri". F. Sönmezoğlu (Der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*. Der Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 685-716.
- Campbell, D. J. (2012). "Leadership in Dangerous Contexts: A Team-Focused, Replenishment-of-Resources Approach". J. H. Laurence ve M. C. Matthews (Ed.), *The Oxford Handbook of Military Psychology*. The Oxford University Press, New York, 158-175.
- Chong, D. (2013). "Degrees of Rationality of Politics". L. O. Huddy vd. (Ed.), *The Oxford Handbook of Political Psychology*. Oxford University Press, 2. Baskı, New York, 96-129.
- Cottam, M. L., Mastors, E., Preston, T. ve Dietz, B. (2017). *Siyaset Psikolojisine Giriş*. (Çev. M. Şenol), BB101 Yayınları, Ankara.
- Cottam, M., Dietz-Uhler, B., Mastors, E. ve Preston, T. (2004). *Introduction Political Psychology*. Lawrence Erlbaum Associates, ABD.
- Çaylak, A. ve Nişancı, Ş. (2010). "Türkiye'de Çok Partili Siyasal Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş mi Siyasal Rejimin Restorasyonu mu?" A. Çaylak vd., (Ed.), *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi*. Savaş Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 303-343.
- Çevik, A. (2010). *Politik Psikoloji*. Dost Kitabevi, 4. Baskı, Ankara.
- Çevik, A. ve Ceyhun, B. (2011). "Toplumsal Yas: Bir Karizmatik Liderin Ölümüyle Ortaya Çıkan Psikopolitik Süreçler". B. S. Çevik-Ersaydı (Der.), *Politik Psikoloji Yıllığı-Cilt 1*. Barış Kitap, Ankara, 33-46.

- Çuyev, F. (2007). *Molotov Anlatıyor-Stalin'in Sağkolu ile Yapılan 140 Görüşme*. Yordam Kitap, İstanbul.
- Deighton, A. (2010). "Britain and the Cold War, 1945–1955". M. P. Leffler ve O. A. Westad (Ed.), *The Cambridge History of the Cold War Vol. 1*. Cambridge University Press, Cambridge, 112-132.
- Demirkılınc, S. (2020a). "Politik Psikoloji ve Dış Politika Analizi: Dış Politik Psikoloji". Ş. Kantarcı, (Ed.), *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 27-86.
- Demirkılınc, S. (2020b). "Tarih Boyunca İki Komşuda Yakınlaşma ve Uzaklaşma Şeklindeki 'Med-Cezir' Durumları: Psikopolitik Boyutuyla Türkiye-İran İlişkileri". Ş. Kantarcı, (Ed.), *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 223-279.
- Denis, P. (2007). *Fobiler*. (Çev. İ. Yerguz), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Deutsch, M. ve Kinnvall, C. (2002). "What is Political Psychology?". K. R. Monroe (Ed.), *Political Psychology*, Lawrence Erlbaum Associates, ABD, 10. Baskı, 15-42.
- Devlen, B. ve Özdamar, Ö. (2009). "Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises". A. Freyberg-Inan vd. (Ed.), *Rethinking Realism in International Relations Between Tradition and Innovation*. Johns Hopkins University Press, 136-163.
- Dirilen Gümüş, Ö. (2015). "Siyasi Liderlik". Ö. Dirilen Gümüş (Ed.), *Siyaset Psikolojisi 1. Cilt*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 173-200.
- Duffield, J. S., Michota, C. ve Miller, S. A. (2008). "Alliance". P. D. Williams (Ed.), *Security Studies An Introduction*. Routledge, New York, 291-306.
- Dyson, S. B. (2009). *The Blair Identity Leadership and Foreign Policy*. Manchester University Press, Manchester and New York, USA,
- Efegil, E. (2018). *Dış Politika Analizi Ders Notları*. Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- Elmas, M. S. (2013). *Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı: Tehdit, Risk ve Risk Toplumu Perspektifinden Güvenlik*. USAK Yayınları, Ankara.
- Engerman, D. C. (2010). "Ideology and The Origins of the Cold War, 1917–1962." M. P. Leffler ve O. A. Westad (Ed.), *The Cambridge History of the Cold War Vol. 1*. Cambridge University Press, Cambridge, 20-43.
- Erhan, Ç. (2013). "ABD ve NATO'yla İlişkiler". B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 522-575.

- Erişen, C. (2015). “Dış Politika Analizi ve Kuramsal Yaklaşımlar”. M. Erdoğan (Ed.). *Dış Politika Analizi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2947, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1903, 4. Baskı, Eskişehir.
- Erkin, F. C. (1986). *Dışişlerinde 34 Yıl – Vaşington Büyükelçiliği II. Cilt, I. Kısım*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Erol, M. S. (2010). “1946-1950 Dönemi Türk Dış Politikası.” A. Çaylak vd. (Ed.), *Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*. Savaş Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 345-358.
- Erol, Z. (2018). *Yalnızlık Psikolojisi*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ersoy, E. (2014). “Realizm”. R. Gözen (Der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim Yayıncılık, İstanbul, 159-187.
- Ersoy, F. (2020). “Türkiye-Orta Doğu Arap Ülkeleri İlişkilerine Dair Psikopolitik Bir İnceleme: Karşılıklı Şüphe ve İhtiyatla İnşa Edilen Güvensizlik”. Ş. Kantarcı (Ed.), *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 193-222.
- Erten, Y. (2010). “Klinik Psikanalizden Uygulamalı Psikanalize”, V. D. Volkan (Ed.), *Divanda Kılıç Dövüşü*. (Çev. B. Büyükkal), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 49-77.
- Ferenczi, S. (2014). *Psikolojik Travma*. (Çev. H. Portakal), Cem Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul.
- Freedman; J. L., Sears, D. O. ve Carlsmith, J. M. (2003). *Sosyal Psikoloji*. (Çev. A. Dönmez), İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara.
- Freud, A. (2011). *Ben ve Savunma Mekanizmaları*. (Çev. Y. Erim), Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Freud, S. (2014). *Totem ve Tabu*. (Çev. H. Can), Tutku Yayınevi, Ankara.
- Gençtan, E. (1995). *Psikanaliz ve Sonrası*. Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul.
- George, A. L. ve Bennett, A. (2005). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. MTI Press, London, England.
- Gibler, D. M. (2009). *International Military Alliance 1648-2008*. CQ Press, Washinton.
- Glassman, W. E. ve Hadad, M. (2018). *Psikolojide Yaklaşımlar*. (Çev. Ed. H. Kaynak), Nobel Akademik Yayıncılık, 6. Basımdan Çeviri, Ankara.
- Goldstein, J. S. ve Pevehouse J. C. (2017). *Uluslararası İlişkiler*. (Çev. H. Özdemir), BB101 Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

- Göktepe, C. (2010). “Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Diyasi Gelişmeler (1950-1960)”. A. Çaylak vd. (Ed.), *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*. Savaş Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 361-394.
- Griffiths, M., Roach, S. C. ve Salamon, M. S. (2011). *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünüler ve Teoriler*. (Çev. CESRAN), Nobel Akademik Yayıncılık, 2. Basımdan Çeviri, Ankara.
- Gültekin, M. (2017). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Psikolojisi*. Pınar Yayınları, İstanbul.
- Güngör, H. (2015a). “Ostracism”. A. Akın vd. (Ed.), *Psikolojide Güncel Kavramla-V Politik Psikoloji*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 1-14.
- Güngör, H. (2015b). “Yapısal Damgalama”. A. Akın vd. (Ed.), *Psikolojide Güncel Kavramla-V Politik Psikoloji*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 15-22.
- Günver, S. (1985). *Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü*. Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Hasanoğlu, İ. ve Demirkılınç, S. (2017): “Arktika’da Bölgesel Güvenlik”. H. Gümrükçü vd. (Ed.), *Küresel Bakışla Kutup Çağı: Farklı Disiplinler Çok Yönlü Perspektifler*. Efil Yayınevi, Antalya, 41-66.
- He, K. ve Feng, H. (2013). *Prospect Theory and Foreign Policy Analysis in the Asia Pacific Rational Leaders and Risky Behavior*. Routledge, New York.
- Herrmann, R. K. (2003). “Image Theory and Strategic Interaction in International Relations”. D. O. Sears, L. Huddy ve R. Jervis (Ed.), *Political Psychology*, Oxford University Press, New York, 285-314.
- Hewer, C. J. ve Lyons, E. (ed.). (2018). *Political Psychology A Social Psychological Approach*, The British Psychological Society, John Wiley-Sons Ltd, ABD.
- Heywood, A. (2013). *Küresel Siyaset*. (Çev. N. Uslu ve H. Özdemir), Adres Yayınları, Ankara.
- Hook, S. W. ve Spanier, J. (2016). *Amerikan Dış Politikası – İkinci Dünya Savaşı’ndan Günümüze*. (Çev. Ö. Z. Tanırlı), İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Houghton, D. P. (2011). “Political Psychology”. J. T. Ishiyama ve M. Breuning (Ed.), *21st Century Political Science: A Reference Handbook*, SAGE Publications Ltd., ABD.
- Houghton, D. P. (2015). *Siyaset Psikolojisi: Durumlar, Bireyler, Olaylar*. Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Huddy, L., Sears, D. O. ve Levy, J. S. (2013). “Introduction: Theoretical Foundations of Political Psychology”. L. O. Huddy vd. (Ed.), *The Oxford Handbook of Political Psychology*. Oxford University Press, 2. Baskı, New York, 1-19.

- Hudson, V. M. (2016). “Dış Politika Analizinin Tarihi ve Evrimi”. S. Smith vd. (Ed.), *Dış Politika Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*. (Çev. N. Uslu), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2. Basımdan Çeviri, İstanbul, 14-34.
- Huebert, R. (2010). *The Newly Emerging Arctic Security Environment*. Canadina Defence and Foreign Institute.
- Hymans, J. E. C. (2006). *The Psychology of Nuclear Proliferation: Identity, Emotions, and Foreign Policy*. Cambridge University Press, New York, ABD.
- Iyengar, S. ve McGuire, W. (ed.). (1993). *Explorations in Political Psychology*, Duke University Press, Durham ve Londra.
- İlhan, R. (2011). “Büyük Grupların Ruhsal Gerileme Dönemlerinde Kullandıkları İçsel Psikolojik Savunma Mekanizmaları: Özdeşim ve İç Alma’nın Önemi”. B. S. Çevik-Ersaydı (Der.), *Politik Psikoloji Yıllığı-Cilt 1*. Barış Kitap, Ankara, 53-55.
- Janis, I. L. (1982). *Groupthink*. Houghton Mifflin, 2. Baskı, Boston.
- Jervis, R. (1991). “Introduction: Approach and Assumptions”. R. Jervis vd. (Ed.), *Psychology and Deterrence*, The John Hopkins University Press, 2. Baskı, Baltimore ve Londra, 1-12.
- Jervis, R. (2007). *Uluslararası Siyasette Doğru Algılama Yanlış Algılama-1*. (Çev. N Hamiş), Nesa Basın Yayın, İstanbul.
- Jervis, R. (2017). *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton University Press, Princeton ve Oxford. (Orijinal Baskısı: 1976).
- Jervis, R., Lebow, R. N. ve Stein, J. G. (1991). *Psychology and Deterrence*, The Johns Hopkins University Press, 2. Baskı, ABD.
- Jost, J. T. ve Sidanius, J. (ed.). (2004). *Political Psychology*, Psychology Press, New York ve Hove.
- Jung, C. G. (2016). *Analitik Psikoloji Sözlüğü*. Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2019). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*. Evrim Yayınevi, 22. Baskı, İstanbul.
- Kahneman, D. (2018). *Hızlı ve Yavaş Düşünme*. Varlık Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.
- Kalaycıoğlu, E., Şan Akça, B., Çarkoğlu, A., Aktürk, Ş. ve Aydın Düzgüt, S. (2019). *Uluslararası İlişkilerde Araştırma Yöntemleri*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayını, Yayın No: 1951, Eskişehir.
- Kantarıcı, Ş. (2020a). “Oryantalist Bakış Açısı ile Batı’nın Doğu ve Frengist Bakış Açısı ile Doğu’nun Batı Algısının Psikopolitik Analizi”. Ş. Kantaracı (Ed.), *Politik Psikoloji*

- Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 115-138.
- Kantarıcı, Ş. (2020b). “Osmanlı/Türk Dış Politikası: Statükocu Yapı ve Batıcı Eksen Yaklaşımının Psikopolitiği Üzerine Bir Deneme”. Ş. Kantarıcı (Ed.), *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 139-162.
- Kantarıcı, Ş. (2020c). “Türk-Amerikan İlişkilerinde Pandora’nın Kutusunu Açmak”. Ş. Kantarıcı (Ed.), *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 465-517.
- Kantarıcı, Ş. (2020d). “Giriş”. Ş. Kantarıcı (Ed.), *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 3-23.
- Karpat, K. H. (2013). *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*. Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Kasapsaraçoğlu, M. (2010). *Actors and Dynamics: The Turkish Foreign Policy Decision Making Process During The Cold War, 1945-1991*. LAP Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, Almanya.
- Kasapsaraçoğlu, M. (2021c). “Siyasi Gerginlikten Ekonomik İşbirliğine: Soğuk Savaş Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1945-1991)”. İ. Topsakal ve A. K. Zengin (Ed.), *Türkiye-Rusya İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 195-213.
- Kaynak, B. ve Koçyiğit, G. (2020). “Korkunun Diplomasisi: Komünizm ve İslami Terör Korkuları Üzerinden Toplumsal Rızanın Sağlanması”. D. Ü. Arıboğan (Ed.), *Travmaların Gölgesinde Politik Psikoloji*. İnkılap Kitabevi, İstanbul, 197-218.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2000). *Türkiye Ekonomisi*. Remzi Yayınevi, Genişletilmiş 11. Basım, İstanbul.
- Khong, Y. F. (1992). *Analogies at War: Korea, Munich, Dien Bien Phu, and the Vietnam decisions of 1965*. Princeton University Press, ABD.
- Kissinger, H. (2016). *Diplomasi*. (Çev. İ. H. Kurt), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 15. Basım, İstanbul.
- Kowert, P. A. (2015). “Completing the Ideational Triangle: Identity, Choice and Obligation in International Relations”. V. P. Shannon ve P. A. Kowert (Ed.), *Psychology and Constructivism in International Relations – An Ideational Alliance*. The University of Michigan Press, USA, 4. Baskı, 30-53.

- Kruşçev, N. (1971). *Kruşçev'in Anıları: Kömür Madenlerinden Kremlin'e*. (Çev. M. Harmancı), Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Kuklinski, J. H. (ed.). (2002). *Thinking About Political Psychology*, Cambridge University Press, Cambridge, Birleşik Krallık.
- Kurat, A. N. (2011). *Türkiye ve Rusya: XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, IV/A-2.2.1. Dizi- Sayı:16, (ilk Baskı: 1970), Ankara.
- Larking, P. N., Kinnval, C., Capelos, T. ve Dekker, H. (2014b). "Introduction: Origins, Developments and Current Trends". P. N. Larking vd. (Ed.), *The Palgrave Handbook of Global Political Psychology*, Palgrave Macmillan, İngiltere, 3-16.
- Larking, P. N., Kinnval, C., Capelos, T. ve Dekker, H. (ed.). (2014a). *The Palgrave Handbook of Global Political Psychology*, Palgrave Macmillan, Birleşik Krallık.
- Larson, D. W. (1985). *Origins of Containment: A Psychological Explanation*. Princeton University Press, New Jersey, ABD.
- Laswell, H. (1986). *Psychopatology and Politics*. University of Chicago Press, Midway Reprint Edition, (İlk Baskı: 1930), Londra.
- Lebow, R. N. (1981). *Peace and War: The Nature of International Crisis*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore ve Londra.
- Lebow, R. N. (2010). *Why Nations Fight: Past and Future Motives for War*. Cambridge University Press, New York.
- Leeds, B. A. (2018). *Alliance Treaty Obligations and Provisions (ATOP) Codebook*. Version 4.0. Department of Political Science, Rice University.
- Leffler, M. P. (2010). "The Emergence of an American Grand Strategy, 1945–1952". M. P. Leffler ve O. A. Westad (Ed.), *The Cambridge History of the Cold War Vol. 1*. Cambridge University Press, Cambridge, 67-89.
- Levy, J. S. (2003). "Political Psychology and Foreign Policy". D. O. Sears, L. Huddy ve R. Jervis (Ed.), *Political Psychology*, Oxford University Press, New York, 253-284.
- Levy, J. S. (2013). "Psychology and Foreign Policy Decision-Making". L. O. Huddy vd. (Ed.), *The Oxford Handbook of Political Psychology*. Oxford University Press, 2. Baskı, New York, 301-333.
- Lind, M. (2006). *The American Way of Strategy*. Oxford University Press, New York.
- Liska, G. (1968). *Nations in Alliance-The Limits of Interdependence*. The Johns Hopkins Press, 2. Baskı, Baltimore, USA.

- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi – Makalalar 4*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Masala, C. (2010). “Alliances”. M. Dunn ve V. Mauer (Ed.), *The Routledge Handbook of Security Studies*. Routledge, New York, 382-392.
- Maslow, A. (1996). *Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler*. (Çev. H. K. Sönmez), Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul.
- Maslow, A. (2001). *İnsan Olmanın Psikolojisi*. (Çev. O. Gündüz), Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul.
- Mayers, D. (1988). *Gerge Kennan and the Dilemmas of US Foreign Policy*. Oxford University Press, New York.
- McDermott, R. (2001). *Risk Taking in International Politics: Prospect Theory in American Foreign Policy*. The University Michigan Press, 4. Baskı, ABD.
- McDermott, R. (2007). *Political Psychology in International Relations*. The University of Michigan Press, Michigan, 4. Baskı, ABD.
- McGhee, G. (1990). *The US-Turkish-NATO-Middle East Connection*. Palgrave MacMillan, New York.
- McGhee, G. (1992). *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*. (Çev. B. Çorakçı), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- McGuire, W. J. (1993). “The Poly-Psy Relationship: Three Phases of a Long Affair”. S. Iyengar ve W. J. McGuire (Ed.), *Explorations in Political Psychology*, Duke University Press, Durham ve Londra, 9-35.
- McWilliams, N. (2013). *Psikanalitik Tanı – Klinik Süreç İçinde Kişilik Yapısını Anlamak*. (Çev. E. Kalem), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. Norton, New York.
- Medcalf, J. (2005). *NATO: A Beginner's Guide*. Oneworld Publications, Oxford, England.
- Mintz, A. (2002). “Integrating Cognitive And Rational Theories Of Foreign Policy Decision Making: A Poliheuristic Perspective”. A. Mintz (Ed.), *Integrating Cognitive And Rational Theories Of Foreign Policy Decision Making*, Palgrave Macmillan, New York, 1-9.
- Mintz, A. ve Derouen, K. (2010). *Understanding Foreign Policy Decision Making*. Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2010.
- Monroe, K. R. (ed.). (2002). *Political Psychology*, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey-Londra.

- Morris, C. G. (2002). *Psikolojiyi Anlamak*. (Çeviri Ed. H. B. Ayvaşık ve M. Sayıl), Türk Psikologlar Derneği Yayınları, No: 23, 3. Baskıdan Çeviri 1. Baskı, Ankara.
- Moskey, S., Hickman, C. M. ve Hasse, J. E. (2012). *Everett House*. İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Nijstad, B. A. (2017). *Grup Performansı*. (Çeviri Ed. H. Coşkun ve A. Y. Şenyurt), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Nişancı, Ş. (2010). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Önemli Siyasal Akımlar ya da Türkiye’de Siyasetin Üç/İç Yüzü”. A. Çaylak vd. (Ed.), *Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*. Savaş Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 59-91.
- Oğuzlu, T. (2019). “Türkiye’nin NATO’ya Bakışı: Çıkar Odaklı Eleştirel Yaklaşımın Yükselişi”. T. Oğuzlu ve Y. Ongun (Ed.), *Türk Dış Politikasında Güncel Sorunlar ve Teorik Uygulamalar*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 129-163.
- Oran, B. (2013a). “Dönemin Bilançosu”. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 479-498.
- Oran, B. (2013b). “Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği”. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 17-53.
- Oran, B. (2013c). Yöntem ve Yaklaşım”. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 11-15.
- Ortaylı, İ. (2018). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. Kronik Kitap, 49. Baskı, İstanbul.
- Ortaylı, İ. ve Küçükkaya, İ. (2012). *Cumhuriyetin İlk Yüzyılı (1923-2023)*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Owen, D. (2012). *Hasta ve İktidarda*. (Çev. N. Özkan), Pupa Yayınları, İstanbul.
- Özler, H. (2014). *Siyaset Psikolojisi*. Ekin Basım Yayım Dağıtım, Bursa
- Parlar, S. (2007). *Emperyalist Müdahale Doktrinleri ve NATO*. Bağdat Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- Perlman, D. ve Peplau, L. A. (1981). “Toward a Social Psychology of Loneliness”. R. Gilmour ve S. Duck (Ed.), *Personal Relationships: 3. Personal Relationships in Disorder*. Academic Press, London: 31-56.
- Peseschkian, N. (2005). *Doğu Hikâyeleriyle Psikoterapi*. (Çev. H. Fıfıloğlu), Beyaz Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

- Pirinççi, F. (2014). “Savunmacı ve Saldırgan Realizm”. T. Arı ve E. Toprak (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Kuramları – II*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayını, Eskişehir, 48-68.
- Plotnik, R. (2009). *Psikoloji'ye Giriş*. (Çev. T. Geniş), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Reiter, D. (1996). *Crucible of Beliefs – Learning, Alliances and World Wars*. Cornell University Press, Ithaca - New York.
- Riasanovsky, N. V. ve Steinberg, M. D. (2016). *Rusya Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*. (Çev. F. Dereli), İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Ripsman, N. M. (2009). “Neoclassical Realism and Domestic Interest Groups”. S. E. Lobel vd. (Ed.), *Neoclassic Realism, The State and Foreign Policy*. Cambridge University Press, New York, 170-193.
- Ripsman, N. M., Taliaferro, J. W. ve Lobell, S. E. (2016). *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. Oxford University Press, New York.
- Roberts, J. M. (2015). *Avrupa Tarihi*. (Çev. F. Aytuna), İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Sakallı, N. (2016). *Sosyal Etkiler-Kim Kimi Nasıl Etkiler?*. İmge Kitabevi, 5. Baskı, Ankara.
- Sander, O. (2010). *Siyasi Tarih (1918-1994)*. İmge Kitabevi, 19. Baskı, Ankara.
- Sander, O. (2013). *Türkiye'nin Dış Politikası*. M. Fırat (Der.), İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara.
- Sarımay, Y. (2002). “Türkiye'nin NATO'ya Girişi”. H. C. Güzel vd. (Ed.), *Türkler*. Yeni Türkiye Yayınları, C. 16, Ankara, 1707-1714.
- Sears, D. O., Huddy, L. ve Jervis, R. (2003b). “The Psychologies Underlying Political Psychology”. D. O. Sears, L. Huddy, ve R. Jervis (Ed.), *Oxford Handbook of Political Psychology*, Oxford University Press, New York, 3-16.
- Sears, D. O., Huddy, L. ve Jervis, R. (ed.). (2003a). *Oxford Handbook of Political Psychology*, Oxford University Press, New York.
- Shannon, V. P. ve Kowert, P. A. (2015). *Psychology and Constructivism in International Relations – An Ideational Alliance*. The University of Michigan Press, USA, 4. Baskı.
- Sheehan, M. (2017). “Askeri Güvenlik”. A. Collins (Ed.), *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları*. (Çev. N. Uslu), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 3. Basımdan Çeviri, İstanbul, 147-160.
- Shore, Z. (2003). *What Hitler Knew*. Oxford University Press, New York.
- Simeonov, A. A. (2020). “Rus Psikolojisinde Türk-Rus İlişkileri”. Ş. Kantarcı (Ed.), *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 581-606.
- Smith, E. E. ve Kosslyn, S. M. (2017). *Bilişsel Psikoloji: Zihin ve Beyin*. (Çev. M. Şahin), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

- Smith, S., Hadfield, A. ve Dunne, T. (2016). “Giriş”. S. Smith vd. (Ed.), *Dış Politika Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*. (Çev. N. Uslu), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2. Basımdan Çeviri, İstanbul, 1-9.
- Snyder, G. H. (2007). *Alliance Politics*. Cornell Paperbacks, (İlk Baskı: 1997), Ithaca, New York.
- Solak, N. ve Sümer, N. (2015). “Politik Sistem Algısı ve Duygular”. Ö. D. Gümüş (Ed.), *Siyaset Psikolojisi-1. Cilt*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 201-227.
- Soysal, İ. (2000). *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, Ankara.
- Sönmezoğlu, F. (2014). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. Der Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.
- Spaak, P. H. (1959). *NATO Niçin Kuruldu (1949-1959)*. y.y.
- Stein, J. C. (2013). “Threat Perception in International Relations”. L. O. Huddy vd. (Ed.), *The Oxford Handbook of Political Psychology*. Oxford University Press, 2. Baskı, New York, 364-394.
- Stein, J. G. (2002). “Political Learning and Political Psychology: A Question of Norms”. Monroe K. R. (Ed.), *Political Psychology*, Lawrence Erlbaum Associates, ABD, 10. Baskı, 130-146.
- Sullivan, J. L., Rahn, W. M. ve Rudolph, T. J. (2002). “The Contours of Political Psychology: Situating Research on Political Information Processing”. J. H. Kuklinski (Ed.), *Thinking About Political Psychology*, Cambridge University Press, Birleşik Krallık, 23-47.
- Şahbenderoğlu, V. (2018). *Gazi Mehmet Göymen'in Anılarıyla Kore Savaşı ve Türkiye'nin NATO'ya Kabul Edilmesi*. Yason Yayınları, Ankara.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (1973). *Türk Dış Politikasında 50 Yıl: İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)*. Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü.
- Taliaferro, J. W., Lobel, S. E. ve Ripsman, N. M. (2009). “Introduction: Neoclassic Realism, The State and Foreign Policy”. S. E. Lobel vd. (Ed.), *Neoclassic Realism, The State and Foreign Policy*. Cambridge University Press, New York, 1-41.
- Tarhan, N. (2010). *Asimetrik Savaş: Politik Psikoloji*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Tayfur, M. F. (2014). “Dış Politika”. A. Eralp (Der.), *Devlet ve Ötesi-Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 73-105.
- Tellal, E. (2000). *SSCB-Türkiye İlişkileri (1953-1964)*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları No: 26, Ankara.

- Tellal, E. (2013). “SSCB’yle İlişkiler”. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınları, 18. Baskı, İstanbul, 499-521.
- Thukydides. (2020). *Peloponnessos Savaşları*. (Çev. F. Akderin), Belge Yayınları, İstanbul.
- Toker, M. (1990). *Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*. Bilgi Yayınevi, 3 Baskı, Ankara.
- Tokgöz, E. (2004). *Türkiye’nin İktisadi Gelişim Tarihi (1914-2004)*. İmaj Yayınevi, Genişletilmiş 7. Baskı, 2004.
- Truscott, R. ve Hook, D. (2014). “Lessons from the Postcolony: Frantz Fanon, Psychoanalysis and Psychology of Political Critique”. P. N. Larking, C. K. Kinnvall, T. Capelos ve H. Dekker (Ed.), *The Palgrave Handbook of Global Political Psychology*, Palgrave Macmillan, UK., 127-147.
- Tuğtan, M. A. (2014). “Güç, Anarşi ve Realizm”. E. Balta (Ed.), *Küresel Siyasete Giriş-Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. İletişim Yayıncılık, İstanbul, 111-131.
- Turan, İ. ve Barlas, D. (2004). “Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri”. F. Sönmezoğlu (Der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*. Der Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 151-167.
- Türkeş, M. (2004). “NATO Bağlamında ABD-Türkiye İlişkilerinde Devamlılık ve Değişim”. F. Sönmezoğlu (Der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*. Der Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 379-403.
- Uçarol, R. (2015). *Siyasi Tarih (1789-2014)*. Der Yayınları, 10. Basım, İstanbul.
- Uğur, N. (1995). *İsmet İnönü*. Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Üzümcü, A., Dikkaya, M. ve Özyakışır, D. (2010). “Türkiye’de İktisadi Dönüşümler ve Politik Yansımaları: 1923-2007.” A. Çaylak vd. (Ed.), *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*. Savaş Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 693-740.
- Verstappen, S. H. (2017). *The Thirty-Six Strategies*. Woodbirge Press, Toronto, Canada.
- Viotti, P. R. ve Kauppi, M. V. (2016). *Uluslararası İlişkiler Teorisi*. (Çev. M. Aksoy), Akademik Yayıncılık, 5. Baskı, Ankara.
- Volkan, V. D. (1993a). *Politik Psikoloji*. (Çev. ve Der. A. Çevik ve B. Ceyhun), Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara.
- Volkan, V. D. (1993b). *Etnik Terörizmin Psikolojisi*. (Çev. A. Çevik ve B. Ceyhun). Politik Psikoloji Yayınları. Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Volkan, V. D. (1999). *Kanbağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre*. Bağlam Yayınları.

- Volkan, V. D. (2008). *Kıbrıs: Savaş ve Uyum-Çatışan İki Etnik Grubun Psikanalitik Tarihi*. (Çev. B. Kılınçer), Everest Yayınları, İstanbul.
- Volkan, V. D. (2012). *Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*. (Çev. Ö. Karaçam), Okuyan Us Yayınları, 3. Baskı. İstanbul.
- Volkan, V. D. (2013). *Divandaki Düşmanlar Bir Psikanalistin Siyaset Psikolojisi Serüveni*. (Çev. S. E. Taycan), Alfa Basım ve Yayım, İstanbul.
- Volkan, V. D. (2014). *Psychoanalysis International Relations and Diplomacy: A Sourcebook on Large-Group Psychology*. Karnac Books, Birleşik Krallık.
- Volkan, V. D. (2015). “Büyük Grup Kimliği ve Barışı Sağlama”. Ö. D. Gümüş (Ed.), *Siyaset Psikolojisi-1. Cilt*. (Çev. M. Çankaya), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 91-111.
- Volkan, V. ve Atabey, N. (2010). *Osmanlı'nın Yasından Atatürk'ün Türkiye'sine Onarıcı Liderlik ve Politik Psikoloji-Söyleşi*. Kripto Kitaplar, Ankara.
- Walt, S. (1990). *The Origins of Alliances*. Cornell University Press, Ithaca – New York.
- Waltz, K. (2015). *Uluslararası Politika Teorisi*. (Çev. O. S. Binatlı), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Waltz, K. N. (2009). *İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz*. (Çev. E. Bozkurt vd.), Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Weitsman, P. A. (2004). *Dangerous Alliances*. Standford University Press, Standford, California.
- Westad, O. A. (2010). “The Cold War and the International History of the Twentieth Century.” M. P. Leffler ve O. A. Westad (Ed.), *The Cambride History of the Cold War Vol. 1*. Cambridge University Press, Cambridge, 1-19.
- Yalçın, H. B. (2015). “İttifaklar”. Ş. Kardaş ve A. Balcı (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Küre Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 399-407.
- Yalçın, H. B. (2017). *Ulusal Güvenlik Stratejisi-ABD-İngiltere-Fransa-Rusya-Çin*. Seta Kitapları, Ankara.
- Yalvaç, F. (2014). “Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar”. R. Gözen (Der.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İletişim Yayıncılık, İstanbul, 31-65.
- Yavuz, K. E. ve Hatipoğlu, A. (2020). “Geçmiş Bugün Olduğunda: Toplumsal Yas”. D. Ü. Arıboğan (Ed.), *Travmaların Gölgesinde Politik Psikoloji*. İnkılap Kitabevi, İstanbul, 119-155.
- Yavuzalp, E. (1996). *Liderlerimiz ve Dış Politikamız*. Bilgi Yayınevi, Ankara.

- Yılmaz Odabaşı, H. (2020). “Toplumsal Travma ve Posttravmatik Gelişme Perspektifinden Balkan Savaşı ve Türk Milliyetçiliğinin Kitleleşmesi”. D. Ü. Arıboğan (Ed.), *Travmaların Gölgesinde Politik Psikoloji*. İnkılap Kitabevi, İstanbul, 47-83.
- Zürcher, E. J. (1994). *Turkey – A Modern History*. I. B. Tauris Co. Ltd., London.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çev. Y. S. Gönen), İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.

Sürelî Yayınlar

- Akandere, O. (2003). “Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak ‘Dörtlü Takrir’in Amacı ve Mahiyeti”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9: 5-28.
- Akçadağ-Alagöz, E. (2017). “Güney Kore’nin ‘Hedging’ Stratejisinin Bir Parçası Olarak Açık Deniz Donanması Programı”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 13(25): 65-97.
- Akıncı, A. ve Usta, S. (2015). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi”. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(29): 41-52.
- Altfeld, M. F. (1984). “The Decision to Ally: A Theory and Test”. *The Western Political Quarterly*, 37(4): 523-544.
- Armaoğlu, F. (1958). “İkinci Dünya Harbinde Türkiye”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 13(2): 139-179.
- Aslan, Z. (2016). “Türk-Rus İlişkileri Ekseninde Türkiye’de İktidarların ‘Sol’ Algısı (1923-1960)”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 51: 171-190.
- Ataöv, T. (1968). “Marshall Planından Nato’nun Kuruluşuna Kadar Soğuk Harb”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 23(3): 275-310.
- Bağcı, H. (1991). “Türkiye’nin NATO Üyeliğini Hızlandıran İki Önemli Faktör: Kore Savaşı ve Amerikan Büyükelçisi George McGhee”. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 18(1-2): 1-35.
- Barnett, M. N. ve Levy, J. S. (1991). “Domestic Sources of Alliances and Alignments: The Case of Egypt, 1962-73”. *International Organization*, 45(3): 369-395.
- Bekcan, U. (2019). “Stalin Döneminde Sovyet Dış Politikası İdeolojiden Saptı mı?” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36: 371-382.
- Bilge-Criss, N. (2012). “Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34): 1-28.
- Birt, R. (1993). “Personality and Foreign Policy: The Case of Stalin.” *Political Psychology*, 15: 607-626’dan aktaran Cottam, M. L., Mastors, E., Preston, T. Ve Dietz, B. (2017). *Siyaset Psikolojisine Giriş*. (Çev. M. Şenol), BB101 Yayınları, Ankara.

- Bölme, S. (2012). "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik Ve Değişim". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34): 51-71.
- Buzan, B. (2008). "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi". *Uluslararası İlişkiler*, 5(18): 107-123.
- Cha, V. D. (2000). "Abandonment, Entrapment, and Neoclassical Realism in Asia: The United States, Japan, and Korea". *International Studies Quarterly*, 44(2): 261-291.
- Chu, J. A., Ko, J. ve Liu, A. (2021). "Commanding Support: Values and Interests in the Rhetoric of Alliance Politics". *International Interactions*, 47(3): 1-27.
- Corry, O. (2012). "Securitisation and 'Riskification': Second-order Security and the Politics of Climate Change". *Millennium: Journal of International Studies*, 40(2): 235-258.
- Crawford, N. C. (2000). "The Passion of World Politics: Propositions on Emotion and Emotional Relationships". *International Security*, 24(4): 116-156.
- Çelikkpala, M. (2005). "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri". *Bilig*, Kış/72: 117-144.
- Çevik, A. ve Çevik-Ersaydı, B. S. (2011). "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Psiko-Politik Etkenler ve Toplumsal Algılar". *Akademik Ortadoğu*, 5(2): 1-17.
- Çevik-Ersaydı, B. S. (2011). "The Armenian Diaspora and the Need for the Other". *Gazi Akademik Bakış*, 5(9): 93-107.
- Çevik-Ersaydı, B. S. (2012). "İnterdisipliner Bir Alan Olarak Politik Psikoloji ve Kullanım Alanları". *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, 2: Aralık-Ocak-Şubat (2012-2013): 39-62.
- Çınar, Y. (2018). "Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2): 325-350.
- Çiftçi, K. (2007). "Tarih, Kimlik ve Türkiye'nin Belleğinin Dış Politikası". *Akademik İncelemeler*, 2(1): 97-131.
- David, S. R. (1991). "Explaining Third World Alignment". *World Politics*, 43(2): 233-256.
- Demirkılınç, S. (2016). "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Güvenlik-Risk İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme". *3rd International Congress on Social Sciences, China to Adriatic*, Tam Metin Tebliğ, 27-30 Ekim 2016, Antalya, 271-285.
- Demirtaş, H. A. (2004). "Temel İkna Teknikleri: Tutum Oluşturma ve Tutum Değiştirme Süreçlerindeki Etkilerinin Altında Yatan Nedenler Üzerine Bir Derleme". *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 19: 73-90.
- Dinerstein, H. S. (1965). "The Transformation of Alliance System". *The American Political Science Review*, 59(3): 589-601.

- Dingil, H. ve Güven, A. (2021). “ABD-Çin Mücadelesi Üzerine Bir Çözümleyici Bağlam Analizi Örneği: Hindistan Stratejik Bir Araç Olabilir Mi?” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1): 290-302.
- Doğan, N. (2012). “Uluslararası İlişkiler ve Rasyonellik: Bürokratik Politikanın Alana Katkısı ve Geleceğin Öngörülmesinde Rasyonellik Varsayımının Önemi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(3): 85-103.
- Donduran, C. (2022). “Türk Dış Politikasının Dönüşen Güvenlik Yaklaşımı: Nato ve Rusya Karşısında Risk Dengeleme (Hedging) Stratejisi ve Sonuçları”. *Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi VI – NATO ve Türkiye*, Özet Tebliğ, 13-14 Ekim 2022, Ankara, 110-113.
- Dyson, S. B. (2007). “Alliances, Domestic Politics, and Leader Psychology: Why Did Britain Stay Out of Vietnam and Go into Iraq?”. *Political Psychology*, 28(6): 647-666.
- Efe, İ. (2019). “NATO’ya Üyelik Sürecinde Türkiye-ABD İlişkileri ve Türk Kamuoyundaki Akisleri”. *History Studies*, 11(2): 601-619.
- Ekici, S. ve Baharçiçek, A. (2016). “NATO’ya Üyelik Sürecinde Türkiye-ABD İlişkileri”. *Birey ve Toplum*, 6(11): 149-166.
- Erhan, Ç. (1996). “Avrupa’nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1): 259-273.
- Eroğlu, H. (1957). “Kuzey Atlantik Paktı”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 21(1-4): 21-47.
- Ertem, B. (2010). “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11): 252-273.
- Foulon, M. (2015). “Neoclassical Realism: Challengers and Bridging Identities”. *International Study Reveiw*, 17: 635-661.
- Goldgeier, J. M. ve Tetlock, P. E. (2001). “Psychology and International Relations Theory”. *Annual Review of Political Science*, 4: 67-92.
- Güleç, C. (2018). “Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri”. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1): 79-102.
- Günar, A. (2014). “Amerika Birleşik Devletleri’nde McCarthy Dönemi ve Dış Politika Üzerindeki Etkileri”. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4: 62-78.

- Haas, M. L. (2003). "Ideology and Alliances: British and French External Balancing Decisions in the 1930s." *Security Studies*, 12(4): 34-79.
- Haftendorn, H. (2011). "NATO and The Arctic: Is The Atlantic Alliance a Cold War Relic in a Peaceful Region Now Faced with Non-Military Challenges?". *European Security*, 20(3): 337-361.
- Hamzaoglu, H. ve Hoşfikirer, E. S. (2022). "Hedging Stratejisi Çerçevesinde Rusya'nın İran Nükleer Meselesine Yaklaşımı". *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(2): 547-566.
- He, K. ve Feng, H. (2010). "Why is There No NATO in Asia?" Revisited: Prospect Theory, Balance of Threat, and US Alliance Strategies". *European Journal of International Relations*, 18(2): 227-250.
- Hemmer, C. ve Katzenstein, P. J. (2002). "Why is There No NATO in Asia? Collective Identity, Regionalism, and the Origins of Multilateralism". *International Organization*, 56(3): 575-607.
- Hudson, V. (2005). "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations". *Foreign Policy Analysis*, 1: 1-30.
- Hutchison, E. (2010). "Trauma and the Politics of Emotions: Constituting Identity, Security and Community after the Bali Bombing". *International Relations*, 24(1): 65-86.
- Jervis, R. (1989). "Political Psychology: Some Challenges and Opportunities". *Political Psychology*, 10(3): 481-493.
- Jervis, R. (2003). "Understanding the Bush Doctrine". *Political Science Quarterly*, 118(3): 365-388.
- Jiang, B. (2002). "Risk Management and the Office of Homeland Security's Antiterrorism Tasks". *The Online Journal of Peace and Conflict Resolution*, 4(2): 30-36.
- Kahneman, D. ve Tversky, A. (1979). "Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk". *Econometrica*, 47(2): 263-291.
- Kalinova, E. (yok). "Diplomaticeski Triagalnı: Sofia-Moskva-Ankara" (sredata na 20-te nachaloto na 40-te godini na XX v.)'den aktaran Simeonov, A. A. (2020). "Rus Psikolojisinde Türk-Rus İlişkileri". Ş. Kantarcı (Ed.), *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 581-606.
- Kansu, A. F. ve Tarhan, N. (2018). "Politik Psikoloji ve Politik Öz-Yeterlik". *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6: 1-18.

- Kasapsaraçoğlu, M. (2015). "Harmonization of Turkey's Political, Economic, and Military Interests in the 1950s: Reflections on Turkey's Middle East Policy". *Turkish Studies*, 16(3): 332-348.
- Kasapsaraçoğlu, M. (2019). "Definition of Turkey's National Interests in the Early Cold War Era: Divergence and Convergence between DP and RPP in the 1950s". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(4): 1359-1375.
- Kasapsaraçoğlu, M. (2020a). "Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'de Yapılan Askeri Darbeler ve ABD". *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(3): 1342-1356.
- Kasapsaraçoğlu, M. (2020b). "Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomi Politikası: DP (1950-1960) ve ANAP (1983-1991) Dönemlerinin Karşılaştırmalı Analizi". *History Studies*, Doç. Dr. İlknur Mangır Karagöz Armağanı, 12(2): 497-513.
- Kasapsaraçoğlu, M. (2021a). "Glocal Reflections of the Middle East Command (MEC) Project on the Regional Cold War". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23(4): 566-585.
- Kasapsaraçoğlu, M. (2021b). "İki Darbe Arasındaki Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Muhalefet (1960-1980)". *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(33): 259-288.
- Kavurmacı, C. ve Çınar-Altıntaş, F. (2017). "Stratejik Karar Verme Sürecine Bilişsel Yaklaşım: Üst Kademe Yöneticiler Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(3): 91-113.
- Kaya, O. ve Akçadağ-Alagöz, E. (2021). "Hedging Stratejisi Çerçevesinde Hindistan'ın Kuşak ve Yol Girişimi'ne Yaklaşımı". *TESAM Akademi Dergisi*, 9(1): 229-260.
- Kayaoğlu, B. (2009). "Strategic imperatives, Democratic Rhetoric: The United States and Turkey, 1945-52". *Cold War History*, 9(3): 321-345.
- Keleş, E. (2009). "Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşı Stenzel'e Göre İstanbul'a En Kısa Yol)". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28(46): 89-142.
- Kertzer, J. D. ve Tingley, D. (2018). "Political Psychology in International Relations: Beyond the Paradigms". *Annual Review of Political Science*, 21: 319-339.
- Kesgin, B. (2013). "Leadership Traits of Turkey's Islamist and Secular Prime Ministers". *Turkish Studies*, 14(1): 136-157.
- Kılıç, E. ve Kalkan, E. (2021). "1950-1960 Yılları Arasında Türkiye'de Sol İdeolojinin Güvenlikleştirilmesi". *Atatürk Yolu Dergisi*, 69: 343-359.

- Köse Karaca, B. (2015). “Süpervizör, Terapist ve Hasta Üçlüsünde Terapötik İttifak ve Etkileyen Faktör Olarak Şema Kavramı: Bir Vaka Üzerinden Analiz”. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 2(2): 13-38.
- Köse, İ. (2019). “Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarıyla İlgili Talepleri: 1945-1946 Notaları”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(4): 1125-1148.
- Kurban, V. (2014). “1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(28): 253-282.
- Küçükkömürler, S. (2020). “Hoş Bir Kasabanın Şiddete Varan Öyküsü: Pleasantville’de Belirsizliği Yönet(eme)mek”. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 7(1): 110-123.
- Lai, B. ve Reiter, D. (2000). “Democracy, Political Similarity, and International Alliance, 1816-1982”. *Journal of Conflict Resolution*, 44(2): 203-227.
- Lalman, D. ve Newman, D. (1991). “Alliance Formation and National Security”. *International Interactions*. 16(4): 239-253.
- Larson, D. W. (1994). “The Role of Belief Systems and Schemas in Foreign Policy Decision-Making”. *Political Psychology*, (Special Issue: Political Psychology and the Work of Alexander L. George), 15(1): 17-33.
- Leeds, B. A. (2003). “Do Alliances Deter Aggression? The Influence of Military Alliances on the Initiation of Militarized Interstate Disputes”. *American Journal of Political Science*, 47(3): 427-439.
- Leeds, B., Ritter, J., Mitchell, S. ve Long, A. (2002). “Alliance Treaty Obligations and Provisions, 1815-1944”. *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations*, 28(3): 237-260.
- Leffler, M. P. (1985). “Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952”. *The Journal of American History*, 71(4): 807-825.
- Levy, J. S. (1981). “Alliance Formation and War Behavior: An Analysis of the Great Powers, 1495-1975”. *The Journal of Conflict Resolution*, 25(4): 581-613.
- Löwenheim, O. ve Heimann, G. (2008). “Revenge in International Politics”. *Security Studies*, 17(4): 685-724
- Macfie, A. L. (1987). “The Straits Question at the Potsdam Conference: The British Position”. *Middle Eastern Studies*, 23(1): 75-82.
- McDermott, R. (2004). “The Feeling of Rationality: The Meaning of Neuroscientific Advances for Political Science”. *Perspectives on Politics*, 2(4): 691-706.

- McDermott, R. (2014). "The Biological Bases for Aggressiveness and Nonaggressiveness in Presidents". *Foreign Policy Analysis*, 10(4): 313-327.
- Mercer, J. (2005). "Rationality and Psychology in International Politics". *International Organization*, 59(1): 77-106.
- Mintz, A. ve Wayne, C. (2016). "The Polythink Syndrome and Elite Group Decision-Making". *Advances in Political Psychology*, 37(1): 3-21.
- Moreland, R. L. ve Levine, J. M. (1982). "Socialization in Small Group: Temporal Changes İndivudial-Group Relations." *Advanced in Experimental Social Psychology*, 15: 137-192'den aktaran Bilgin, N. (1988). *Sosyal Psikolojiye Giriş*. Ege Üniversitesi Fakültesi Yayınları No: 48, İzmir.
- Morrow, J. D. (1991). "Alliances and Asymmetry: An Alternative to the Capability Aggregation Model of Alliances". *American Journal of Political Science*, 35(4): 904-933.
- Morrow, J. D. (2000). "Alliance: Why Write Them Down?". *Annual Review of Political Science*, 3: 63-83.
- Olson, M. ve Zeckhauser, R. (1966). "An Economic Theory of Alliances". *The Review of Economics and Statistics*, 48(3): 266-279.
- Ovalı, Ş. ve Özdikmenli, İ. (2019). "Ideologies and the Western Question in Turkish Foreign Policy: A Neoclassical Realist Perspective". *All Azimuth*, 0(0): 1-22.
- Özalp, A. (2011). "Homo Politicus Versus Homo Economicus: Yurttaş/Birey İkiliğini Aşmak". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(2): 23-35.
- Özen, Y. (2017). "Psikolojik Travmanın İnsanlık Tarihi Kadar Eski Tarihi". *The Journal of Social Science*, 1(2): 104-107.
- Özlük, E. (2017). "Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek". *Gazi Akademik Bakış*, 10(20): 221-263.
- Öztürk, E. ve Derin, G. (2021). "Psikoterapide Krize Müdahaleye Güncel Yaklaşımlar". VII. *TURKCESS Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimler Kongresi*, Tam Metin Tebliğ, 01-03 Eylül 2021, KKTC, 475-481.
- Palacios-Sánchez, L. vd. (2018). "Stendhal Syndrome: A Clinical And Historical Overview". *Arquivos de Neuro-Psiquiatria*, 76(2): 120-123.
- Paul, T. V. (2005). "Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy". *International Security*, 30(1): 46-71.

- Rathbun, B. C. (2007). "Uncertain about Uncertainty: Understanding the Multiple Meanings of a Crucial Concept in International Relations Theory". *International Studies Quarterly*, 51: 533-557.
- Rathbun, B. C. (2011). "The 'Magnificent Fraud': Trust, International Cooperation, and the Hidden Domestic Politics of American Multilateralism After World War II". *International Studies Quarterly*, 55: 1-21.
- Reiter, D. (1994). "Learning, Realism, and Alliances: The Weight of the Shadow of the Past". *World Politics*, 46(4): 490-526.
- Rose, G. (1998). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy". *World Politics*, 51(1): 144-172.
- Rozov, N. S. (2011). "Specifica 'Ruskoy Vlasti' ee Mentalnie Strukturi, Ritualnie Praktiki i İnstituti". *Polis. Potiticheskie İssledovaniya*, 1: 29-41'den aktaran Simeonov, A. A. (2020). "Rus Psikolojisinde Türk-Rus İlişkileri". Ş. Kantarcı (Ed.), *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000)*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 581-606.
- Russett, B. M. (1971). "An Empirical Typology of International Military Alliances". *Midwest Journal of Political Science*, 15(2): 262-289.
- Sadak, N. (1949). "Turkey Faces the Soviets". *Foreign Affairs*, 27(3-April): 449-461.
- Sander, O. (1979). "Türkiye'nin Batı Bağlantısı/ABD ve Türkiye". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 34(1): 63-86.
- Sarınay, Y. (2000). "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16(48): 857-886.
- Schneider, J. (2020). "Beyond Assurance and Coercion: US Alliances and the Psychology of Nuclear Reversal". *Security Studies*, 29(5): 927-963.
- Schweller, R. (2018). "Opposite but Compatible Nationalisms: A Neoclassical Realist Approach to the Future of US-China Relations". *The Chinese Journal of International Politics*, 1-26.
- Schweller, R. L. (1994). "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In". *International Security*, 19(1): 72-107.
- Schweller, R. L. (2004). "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing". *International Security*, 29(2): 159-201.
- Simon, H. (1985). "Human Naturein Politics: The Dialogue of Psychology with Political Science". *The American Political Science Review*, 79(2): 293-304.

- Singer, J. D. ve Small, M. (1966). "Formal Alliances, 1815-1939: A Quantitative Description". *Jornal of Peace Research*, 3(1): 1-31.
- Small, M. ve Singer, J. D. (1969). "Formal Alliances, 1816-1965: an Extension of the Basic Data". *Jornal of Peace Research*, 6(3): 257-282.
- Soygüt, G. (2004). "Bir Düzeltici Bağlanma İlişkisi Olarak Psikoterapi: Psikoterapi Süreçlerinde Bağlanma ve Terapötik İttifak". *Türk Psikoloji Yazıları*, 7(13): 63-77.
- Sümer, G. (2008). "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(19): 119-144.
- Şahin, M. (2019). "Korku, Kaygı ve Kaygı (Anksiyete) Bozuklukları". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(10): 117-135.
- Şahin, M. ve Soysal, M. (2018). "Türkiye’de Tarih Ders Kitaplarında Sovyet/Rus İmgesi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61): 332-339.
- Thies, W. J. (1987). "Alliance and Collective Goods". *Journal of Conflict Resolution*, 31(2): 298-332.
- Tomz, M. ve Weeks, J. L. P. (2021). "Military Alliances and Public Support for War". *International Studies Quarterly*, 65(3): 1-14.
- Topsakal, İ. (2016). "Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 33-53.
- Tversky, A. ve Kahneman, D. (1974). "Judgement Under Uncertainty: Heuristic and Bias". *Science*, 185(4157): 1124-1131.
- Uzman, N. (2018). "II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye’nin Tepkisi". *Gazi Akademik Bakış*, 11(22): 117-142.
- Ülman, H. (1967). "NATO ve Türkiye". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 22(4): 143-167.
- Ülman, H. (1968). "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)-I, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 23(3): 241-273.
- Ülman, H. ve Sander, O. (1968). "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)-II, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 27(1): 1-24.
- Volkan, V. D. (2019). "Large-Group Identity, Who Are We Now? Leader-Follower Relationships And Societal-Political Divisions". *The American Journal of Psychoanalysis*, 79: 139-155.
- Williams, M. J. (2008). "(In)Security Studies, Reflexive Modernization and the Risk Society". *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association*, 43(1): 57-79.

- Yakut, K. (2013). "II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye Yönelik Talepleri ve Türk Basınının Tutumu". *Kebikeç*, 35: 169-186.
- Yanık, L. K. (2012). "Atlantik Paktı'ndan NATO'ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türkiye'nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34): 29-50.
- Yeşilyurt, N. (2017a). "Explaining Miscalculation and Maladaptation in Turkish Foreign Policy towards the Middle East during Arab Uprisings: A Neoclassical Realist Perspective." *All Azimuth*, 6: 65-83.
- Yeşilyurt, N. (2017b). "Kitap İncelemesi: Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell, Neoclassical Realist Theory of International Politics". *Uluslararası İlişkiler*, 14(55): 119-124.
- Yıldız, M. (2017). "1945-1960 Dönemi Hazırlanan Yabancı Raporların Türk Sanayi Politikalarına Etkileri". *Turkish Studies*, 12(31): 303-318.
- Yoo, H. J. (2012). "Do Domestic Processes Prevent Effective Balancing? : Alliance Policies by Japan and South Korea". *EAI Fellows Program Working Paper Series*, No. 36.
- Zongyou, W. (2006). "In the Shadow of Hegemony: Strategic Choices". *Chinese Journal of International Politics*, 1: 195-229.

Tezler

- Apak, D. (2018). *Soğuk Savaş Döneminde Algı Yönetimi ve Haber-Propaganda İlişkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Atay, M. (2015). *İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dünya Siyasal Ortamında Türkiye'nin İttifak Arayışları ve NATO'ya Giriş Süreci*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Çetin, V. (2017). *Bir Diplomat ve Siyaset Adamı Olarak Cevat Açıkalın*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Malatya.
- Eligür, B. (1999). *Turkey's Quest For A Western Alliance (1945-1952): A Reinterpretation*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Ankara.

- Geçikli, R. M. (2014). *Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri (1950-1960)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum.
- Gemuhluoğlu, M. A. (2003). *Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkisi (1945-1965) ve Türk Dış Politikası*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Kasapsaraçoğlu, M. İ. (2013). *In the Shadow of Nuclear Arms: The Middle East and Turkey in the 1950s*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Onur, K. (2010). *Türk Dış Politikasında Karar Verme Süreci: Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin AB Üyeliği Sürecinde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Bilimleri Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Sekmen, Z. S. (2022). *Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü: Tehdit Algısı, Kriz Yönetimi ve Nato Askeri Operasyonları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Sakarya.
- Simeonov, A. A. (2022). *Bulgar Ulusal Kimliğinin Psikolojik İnşasında Osmanlı İmgesi ve Bulgaristan Dış Politikasına Etkileri: Osmanlı Egemenliğine Girişinden Birinci Dünya Savaşı'na*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Antalya.
- Tören, T. (2006). *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı: Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Tülüce, H. (2014). *Etnik Çatışmaların Psikolojik Dinamikleri: Bosna-Hersek ve Kosova Örnek Olayları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Yavuz, B. (2015). *"Alliance Trajectories of the Czech Republic, Latvia, Ukraine And Belarus: A Neoclassical Realist Analysis"*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Middle East Technical University The Department of International Relations, Ankara.

İnternet Kaynakları

- Anadolu Haber Ajansı İnternet Sitesi, “Ben ki hakanlar hakanı, sen ki Fransa vilayeti kralı Fransuva'sın”. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/ben-ki-hakanlar-hakani-sen-ki-fransa-vilayeti-krali-fransuvasin/228408> (erişim tarihi: 13.02.2022).
- ATOP İnternet Sitesi, <http://www.atopdata.org/> (erişim tarihi: 06.08.2020).
- Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-Rusya Muhadenet Muahedenamesi”.
<http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?84> (erişim tarihi: 16.06.2022).
- EİBKT İnternet Sitesi, <https://www.oecd.org/60-years/> (erişim tarihi: 21.11.2022).
- Harry S. Truman Library, “Address of the President to Congress, Recommending Assistance to Greece and Turkey, March 12, 1947”.
<https://www.trumanlibrary.gov/library/research-files/address-president-congress-recommending-assistance-greece-and-turkey?documentid=NA&pagenumber=1> (erişim tarihi: 16.06.2022).
- NATO Resmi İnternet Sitesi,
https://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr (erişim tarihi: 12.03.2022).
- Özgür, G. M., “Güzel Bir Sanat Eseri Gördüğünde Bayılma ve Halüsinasyon Görme Durumu: Stendhal Sendromu”. <https://gulsahmeralozgur.dr.tr/stendhal-sendromu-floransa-sendromu-ya-da-sanat-zehirlenmesi/> (erişim tarihi: 16.06.2022).
- Political Psychology, <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/14679221> (erişim tarihi: 13.02.2023).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “İstiklâl Marşı”.
https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/istiklalmarsi_metin.pdf (erişim tarihi: 27.01.2022).
- Uluslararası Siyaset Psikolojisi Topluluğu İnternet Sitesi, <https://ispp.org/news/journal/> (erişim tarihi: 13.02.2023).
- Vine, D., “Lists of U.S. Military Bases Abroad, 1776-2020”, American University Digital Research Archive, 2020.
<https://dra.american.edu/islandora/object/auislandora%3A85156> (erişim tarihi: 29.08.2022).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Gazete

“Amerika Birleşik Devletleri Tarafından Cumhuriyet Hükümetine Verilen On Milyon Dolarlık Kredi Anlaşmasının Onanması Hakkında Kanun”, Resmi Gazete, 10.05.1946.

“Avrupa Konseyi Statüsü”, Resmi Gazete, Sayı 7382, 17.12.1949.

“Kuzey Atlantik Anıtlasmaına Türkiye Cumhuriyetinin Katılmasına Dair Kanun”, Resmi Gazete, Sayı: 8038, Kanun No: 5886, 19.02.1952.

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasında 27 Şubat 1946 Tarihinde Kahire’de İmzalanan Anlaşmaya Ek Olarak Ankara’da 6 Aralık 1946 Tarihinde İmzalanan Anlaşmanın Onanması Hakkında Kanun”, Resmi Gazete, 15.02.1947.

“Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa Cumhuriyeti ve İngiltere Krallığı arasında Ankara’da İmzalanan Üç Taraflı Yardım Muahedesi ile Merbutlarının Tasdikine Dair Kanun”, Resmi Gazete, Kanun No: 3738, 09.11.1939.

“Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletler Hükümeti Arasında 12 Temmuz 1947 Tarihinde Ankara’da İmzalanan ‘Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma’nın Onanmasına Dair Kanun”, Resmi Gazete, 05.09.1947.

“Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma”, Resmi Gazete, Sayı 6699, 05.09.1947.

Gazete Haberleri

“Amcabey Missouri’de”, Cumhuriyet, 05.04.1946.

“Amerikan Filosu Limanımıza Geldi”, Son Posta, 05.04.1946.

“Amerikan Yardımı”, Hürriyet, 14.01.1951.

“Atlantik Paktına Bir An Evvel Alınmamızı İstedik”, Son Posta, 26.08.1950.

“Atlantik Paktına Girmek için Müracaatta Bulunduk”, Hürriyet, 03.08.1950.

“Ayıdan post, moskoftan dost olmaz”, Hürriyet, 29.02.2020.

“Aziz Dostlarımız Hoş Geldiniz”, Akşam, 05.04.1946.

“Boğazlar Meselesi”, Cumhuriyet, 02.11.1945.

“Bütün Türkiye Derin Bir Teessür İçerisinde”, Cumhuriyet, 14.04.1945.

“Dost Amerikan Milletinin Temsilcilerini İstanbul Bugün Selamlıyacak”, Vakit, 05.04.1946.

“Farewell, Dear Friends! And Take Our Deft Regards To Amerika”, Vakit, 09.04.1946.

“Filonun gelişi Türk-Amerikan Dostluğunun Parlak Bir İfadesi Oldu”, Cumhuriyet, 06.04.1946.

“Hoş geldin Sam Amca”, Cumhuriyet, 06.04.1946.

- “Hükümet ve Milli Şefi Devirmek İçin Manevralar”, Tanin, 18.07.1946.
- “Kore Savaşı’na 4500 Kişilik Askeri Kuvvetle Katılıyoruz”, Son Posta, 26.07.1950.
- “M. Bevin’in Türkiye’ye Dair Demeci”, Ulus, 22.02.1946.
- “Milletlerarası Nezaket Sahasında Yapılan En Büyük Jest”, Son Posta, 06.04.1946.
- “Milli Şefimiz Amerikan Milletine Başsağlığı Diledi”, Vakit, 14.04.1945.
- “Missouri Bu Sabah 8’de İstanbul’da”, Ulus, 05.04.1946.
- “Missouri İstanbul’da”, Cumhuriyet, 05.04.1946.
- “Misuriyi Ziyarette”, Vakit, 09.04.1946.
- “Nazrevşiy Vopros”, Pravda, No:38, 07.02.1956’dan aktaran Kurban, V. (2014). “1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(28), 253-282.
- “Notes Of The Week”, Economist, 24.03.1945.
- “Reis Roosevelt Öldü”, Tanin, 13.04.1945.
- “Rus İstekleri Karşısında Yapılacak Şey”, Cumhuriyet, 14.08.1946.
- “Rus Notası”, Vakit, 14.08.1946.
- “Rus Notasına Cevabımız Dün Sovyet Maslahatgüzarına Verildi”, Vakit, 23.08.1946.
- “Rus Talepleri Ciddi Şekilde Karşılandı”, Ulus, 16.08.1946.
- “Rus Teşebbüsü Karşısında İngiltere’nin Düşüncesi”, Cumhuriyet, 13.08.1946.
- “Rusvelt’in Ölümü Bütün Medeni Alemi Derin Bir Yas İçinde Bıraktı”, Son Posta, 14.04.1945.
- “Rusya’ya Cevabımız”, Vakit, 07.04.1945.
- “Sovyet Deklarasyonuna Cevabımız”, Cumhuriyet, 07.04.1945.
- “Türk-Amerikan Anlaşması İmzalandı”, Ulus, 13.07.1947.
- “Türkiye’nin Kore’ye Yardımı Dünyada Şerefini Arttıracak”, Akşam, 26.07.1950.
- “Welcome Missouri”, Son Posta, 05.04.1946.
- “Welcome Missouri”, Tanin, 05.04.1946.
- “Yolunuz Açık Olsun”, Akşam, 09.04.1946.
- “Yolunuz Açık Olsun”, Son Posta, 09.04.1946.
- “You and Atomic Bomb”, Tribune, 19.01.1945.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Selçuk DEMİRKILINÇ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antalya Hacı Malike Mehmet Bileydi Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tez Konusu	Bölgeselcilik Çalışmaları Çerçevesinde Arktika'nın Politik Bir Bölge Olarak Tanımlanışı ve Artika Bölgeselciliği
Doktora Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Tez Konusu	Politik Psikoloji Boyutuyla ve Neoklasik Realizm Çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) Katılışı
Yabancı Diller	İngilizce, Fransızca
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Uluslararası Hakemli Dergide Makale	
Demirkılınç, S. (2017). "Psikopolitik Boyutuyla İran Devrimi". <i>e-Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)</i> , 9(1): 22-43.	
Kitap Bölümü	
Demirkılınç, S. (2020). "Politik Psikoloji ve Dış Politika Analizi: Dış Politik Psikoloji". Ş. Kantarcı (Ed.), <i>Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası</i> , Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 27-86.	
Demirkılınç, S. (2020). "Tarih Boyunca İki Komşuda Yakınlaşma ve Uzaklaşma Şeklindeki Med-Cezir Durumları: Psikopolitik Boyutuyla Türkiye-İran İlişkileri". Ş. Kantarcı (Ed.), <i>Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası</i> , Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 223-279	
Hasanoğlu, İ. ve Demirkılınç, S. (2017). "Arktika'da Bölgesel Güvenlik". H. Gümrükçü vd., (Ed.), <i>Küresel Bakışla Kutup Çağı: Farklı Disiplinler Çok Yönlü Perspektifler</i> , Efil Yayınevi, Ankara, 41-66.	

Demirkılınç, S. (2015). "Bölgeselcilik Teorisi Çerçevesinde Arktika Bölgeselciliği". H. Gümrükçü vd., (Ed.), *Küresel Bakışla Kutup Çağı: Çatışmalar, İşbirlikleri ve Ulusal Çıkarlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 47-71.

Demirkılınç, S. (2015). "Politik Bir Bölge Olarak Arktika'nın Tanımlanışı". H. Gümrükçü vd., (Ed.), *Küresel Bakışla Kutup Çağı: Çatışmalar, İşbirlikleri ve Ulusal Çıkarlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 109-131.

Editörlük

Gümrükçü, H., Şanlı, N. S., Demirkılınç, S., İnan, A. ve İlbuğa T. (Ed.). (2015). *Küresel Bakışla Kutup Çağı: Çatışmalar. İşbirlikleri ve Ulusal Çıkarlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Pehlivanlı, R. ve Demirkılınç, S. (Ed.). (2016). *II. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi - Uluslararası İlişkiler-Kamu Yönetimi-Hukuk Özel Sayısı Kongre Kitabı*. İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği Yayınları, (ISBN: 978-605-9885-04-1)

Abdazimova, D. ve Demirkılınç, S. (Ed.). (2016). *III. International Congress on Social Sciences, China to Adriatic Congress Book (Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy)*. İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği Yayınları, (ISBN: 978-605-9885-10-2)

BAP Projesi

Küresel Bakışla Kutup Çağı: Çatışmalar, İşbirlikleri ve Ulusal Çıkarlar. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma Projesi. (Tarih: 10.03.2015-21.04.2016), (Proje Kodu: SBA-2015-211).

Uluslararası Kongre Bildirileri

Demirkılınç, S. (2016). "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Güvenlik-Risk İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme". *III. International Congress on Social Sciences, China to Adriatic*. Tam Metin Tebliğ, 27-30 Ekim 2016, Antalya, 271-285. (ISBN: 978-605-9885-11-9).

Demirkılınç, S. (2016). "Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Antlaşması: Küresel Ticaretin Serbestleşmesi mi Yoksa Mega-Bölgesel Bir Blok mu?". *III. International Congress on Social Sciences, China to Adriatic*. Özet Metin Tebliğ, 27-30 Ekim 2016, Antalya, 29-30. (ISBN: 978-605-9885-08-9).

Demirkılınç, S. ve Pehlivanlı, R. (2016). "Kuzey Kutup Bölgesi'ndeki İşbirliğinde Arktika Konseyi'nin Rolü". *II. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi*. Tam Metin Tebliğ, 5-7 Mayıs 2016, Hatay, 246-265. (ISBN: 978-605-9885-04-1).

Gümrükçü, H., Demirkılınç, S. ve İnan, A., (2015). "Transformation Process in the Arctic Region: Conflicts, Cooperation and National Interest". *ISBSS 4430, The 5th International Conference on Engineering and Applied Science*. Conference Proceedings, 20-22 July 2015, Hokkaido-Japan, 453-461. (ISBN: 978-986-87417-9-9).

Gümrükçü, H., İnan, A. ve Demirkılınç, S. (2015). "The Polar Age In The Global Perspective: Social Impacts, New Prospects and Discourses". *Küresel Bakışla Kutuplar: Hukuksal ve Siyasal Boyutları - Arktika ve Antarktika Kıtasındaki Güncel Sorunlar Konferansı*. 10 Mayıs 2015, İstanbul Barosu Kültür Merkezi.

Gümrükçü, H., İnan, A., Demirkılınç, S. ve İlbuğa, T. (2014). "The Transformation Process In The Arctic: Global Interdependence and Its Effects". *The Fifth Meeting Towards Establishment of the Turkish Arctic & Antarctic Research Program (TuArk)*. 12-13 November 2014, METU Institute of Marine Sciences, Erdemli-Mersin.

Kongre/Sertifika Programı Düzenleme Kurulu Üyeliği ve Diğer Akademik Görevler

- Uluslararası Siyaset ve Diplomasi Topluluğu (USTD) Akademik Danışmanlığı, Akdeniz Üniversitesi, Ekim 2018-Haziran 2020.
- Avrupa Birliği-Ukrayna İlişkileri ve Türkiye Paneli Düzenleme Kurulu Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkezi (AKVAM), 14 Aralık 2018, Antalya.
- Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Kongresi Düzenleme Kurulu Üyesi, Selçuk Üniversitesi-Akdeniz Üniversitesi, Ekim 2018, Antalya.
- Innovation and Global Issues in Social Science, Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Genel Sekreteri, 27-29 Nisan 2017, Kaş-Antalya.
- Avrupa Birliği 90. Sertifika Programı Düzenleme Kurulu Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, 7-11 Mart 2016, Antalya.
- III. International Congress on Social Sciences, China to Adriatic, Genel Sekreter, 27-30 Ekim 2016, Antalya.

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar	• ETK Uzman Yardımcısı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, İkili İlişkiler Daire Başkanlığı (Ekim 2020 - Halen devam)
---------------------------	--

	• Araştırma Görevlisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü (Haziran 2020-Ekim 2020) • Araştırma Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilimdalı (Mayıs 2014-Haziran 2020) • Araştırma Görevlisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü (Şubat 2014-Mayıs 2014)